

HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL
BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ
DERGİSİ

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

ISSN: 1308 - 5107

YIL 9 SAYI 2

ARALIK 2016

Hitit Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

ISSN 1308-5107

Aralık 2016, Cilt: 9, Sayı: 2

Hitit University

Journal of Social Sciences Institute

ISSN 1308-5107

December 2016, Volume: 9, Issue: 2

Yayın Sahibi / Owner on behalf of Hitit University
Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına
Prof. Dr. Reha Metin ALKAN
(Rektör / Rector)

Yazı İşleri Müdürü / Editor in Chief
Prof. Dr. Mehmet EVKURAN
(Enstitü Müdürü / Director of the Institute)

Editor / Editor
Doç. Dr. Yakup ÇOŞTU

Uluslararası İlişkiler Editör Yardımcısı / International Assistant Editor
Doç. Dr. Metin UÇAR

Editör Yardımcıları / Assistant Editors
Yrd. Doç. Dr. Erjada PROGONATI
Yrd. Doç. Dr. Çiğdem KURT CİHANGİR
Yrd. Doç. Dr. Neslihan KOÇ
Arş. Gör. Altuğ ORTAKCI

Yayın Kurulu / Editorial Board
Prof. Dr. Mehmet DEMİRYÜREK
Prof. Dr. Mehmet EVKURAN
Prof. Dr. Mehmet AZİMLİ
Prof. Dr. İrfan ÇAĞLAR
Prof. Dr. Süleyman GEZER
Prof. Dr. Şaban HAKLI
Prof. Dr. Yaşar Erkan ERSOY
Prof. Dr. Faruk YAMANER
Doç. Dr. Ahmet ÖZALP
Doç. Dr. Deniz AYTAÇ
Doç. Dr. Meral DEMİRYÜREK
Doç. Dr. Metin UÇAR
Doç. Dr. Selçuk KENDİRLİ
Doç. Dr. Taha Bahadır SARAÇ
Doç. Dr. Yakup ÇOŞTU

Yazı ve Redaksiyon Kurulu / Proofreading Board
Arş. Gör. Altuğ ORTAKCI

Yayın Danışma Kurulu / Scientific Advisory Board
Prof. Dr. Eugenia CUNHA
(University of Coimbra, PORTUGAL)
Prof. Dr. Burhanettin TATAR
(Ondokuz Mayıs University, TURKEY)
Prof. Dr. İbrahim SİRKECİ
(Regent's University London, UK)
Prof. Dr. Şaban Ali DÜZGÜN
(Ankara University, TURKEY)
Prof. Dr. Tal SIMMONS
(Virginia Commonwealth University, USA)
Prof. Dr. Ebrahim MOOSA,
(University of Notre Dame, USA)
Doç. Dr. Joseph UGRAŞ
(La Salle University, USA)
Doç. Dr. Sultanmurat ABZHALOV,
(Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan)
Dr. Anja PETAROS
(University of Rijeka, CROATIA)

Tarandığı İndeks ve Veritabanları / Indexed by
TÜBİTAK-ULAKBİM-Sosyal ve Beşeri Bilimler V.
CITEFACTOR-Akademik Scientific Journals
SCIPHO- Scientific Publishing & Information Online
INDEX COPERNICUS INTERNATIONAL
ASOS- Akademia Sosyal Bilimler İndeksi
ARAŞTIRMAX- Bilimsel Yayın İndeksi
AKADEMİK DİZİN- Akademik Türk Dergileri İndeksi
TEİ- Türk Eğitim İndeksi
İDEAL ONLINE KUTUPHANE
SOBİAD-Sosyal Bilimler Atf Dizini

Tasarım - Baskı / Design - Printing
BirMedya
Yeniyo Mah. Gazi 12. Sok. No:9/13 ÇORUM
t: 0.364 225 66 64
www.birmedya.net

Baskı Yeri ve Tarihi / Publication Place and Date
Çorum, 2016

Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi hakemli ve bilimsel bir süreli yayın organıdır. Yılda iki sayı olarak yayımlanır. Dergide yayınlanan yazıların her türlü içerik sorumluluğu yazarlarına ait olup Enstitümüzün kurumsal görüşünü yansıtmamaktadır. Yazılar yayıncı kuruluştan izin alınmadan kısmen veya tamamen bir başka yerde yayınlanamaz.

Hitit University Journal of Social Sciences Institute is a peer-reviewed academic journal which is published twice per year. All the responsibility for the content of the papers published here belongs to the author/authors, and does not express the official view of the Institute. Copyright©: Without getting permission of the journal, papers published here cannot be published partially or totally on other media.

*****

Dergimizin Yayın ve Yazım İlkeleri bu sayının son kısmındadır

BU SAYININ HAKEMLERİ / Peers of this Issue

- Prof. Dr. Hasan ERBAY
(Kırıkkale Üniversitesi)
Prof. Dr. Hüseyin AKTAŞ
(Celal Bayar Üniversitesi)
Prof. Dr. İsmail AĞIRBAŞ
(Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. İsmail AYDOĞAN
(Kırıkkale Üniversitesi)
Doç. Dr. Adalet HAZAR
(Başkent Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet MUTLU
(Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet ÖZALP
(Hitit (Hitit Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet ÜSTÜN
(Amasya Üniversitesi)
Doç. Dr. Buğra ÖZER
(Celal Bayar Üniversitesi)
Doç. Dr. Cem KOÇAK
(Hitit Üniversitesi)
Doç. Dr. Duygu KIZILDAĞ
(Afyon Kocatepe Üniversitesi)
Doç. Dr. Elif DİKMETAŞ YARDAN
(Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Doç. Dr. Erhan DEMİRELİ
(Dokuz Eylül Üniversitesi)
Doç. Dr. Ferhat AKDEMİR
(Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Doç. Dr. Hakan REYHAN
(Hitit Üniversitesi)
Doç. Dr. Halil APAYDIN
(Amasya Üniversitesi)
Doç. Dr. Hasan DAM
(Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Doç. Dr. Hayrettin GÜMÜŞDAĞ
(Bozok Üniversitesi)
Doç. Dr. İbrahim TURAN
(Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Doç. Dr. İsmail DEMİREZEN
(İstanbul Üniversitesi)
Doç. Dr. Medet YOLAL
(Anadolu Üniversitesi)
Doç. Dr. Metin UÇAR
(Hitit Üniversitesi)
Doç. Dr. Muammer Mete TAŞLIOVA
(Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Doç. Dr. Murat DELİCE
(Emniyet Genel Müdürlüğü)
Doç. Dr. Murat GENÇ
(Düzce Üniversitesi)
Doç. Dr. Mustafa KOÇER
(Erciyes Üniversitesi)
Doç. Dr. Nezir AKYEŞİLMEN
(Selçuk Üniversitesi)
Doç. Dr. Özcan GÜNGÖR
(Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Doç. Dr. Ramazan AKSOY
(Bülent Ecevit Üniversitesi)
Doç. Dr. Sabiha KILIÇ
(Hitit Üniversitesi)
Doç. Dr. Sefer YAVUZ
(Kocaeli Üniversitesi)
Doç. Dr. Şenol BABUŞÇU
(Başkent Üniversitesi)
Doç. Dr. Tamilla ALIYEVA
(Ardahan Üniversitesi)
Doç. Dr. Yakup ÇOŞTU
(Hitit Üniversitesi)
Doç. Dr. Yakup POYRAZ
(Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Doç. Dr. Yunus Emre ÖZER
(Dokuz Eylül Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Mustafa AKILLI
(Uludağ Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. A. Cansu GÖK KISA
(Hitit Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ahmet Erhan ŞEKERCİ
(İstanbul Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ahmet OKTAN
(Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ali BAYRAM
(Hitit Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ali Faruk YAYLACI
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ali ÜNAL
(Hitit Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Asuman ÇIRAK
(Hitit Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Atiye NAZLI
(Hitit Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ayhan BAYRAM
(Haliç Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ayşe İNAN KILIÇ
(Sinop Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ayşegül GÜN
(Amasya Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ayşegül ŞARBAK
(Hitit Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ayşen Satır REYHAN
(Hitit Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Bayramali NAZIROĞLU
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Burcu ORALHAN
(Nuh Naci Yazgan Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Bülent TANSEL
(Toros Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Cafer ÖZDEMİR
(Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Cihat SAVSAR
(Hitit Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Demokan DEMİREL
(Niğde Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Deniz AYTAÇ
(Hitit Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Dilek ŞAHİN
(Cumhuriyet Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Elif AYAN NIZAM
(Hitit Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Erdoğan BOZKURT
(Amasya Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Erjada PROGONATI
(Hitit Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Eşref BAŞCI
(Hitit Üniversitesi)

BU SAYININ HAKEMLERİ / Peers of this Issue

Yrd. Doç. Dr. Fatih KONAK
(Hitit Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Hakan SEZEREL
(Anadolu Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Hasan EKER
(Hitit Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Hediyeullah AYDENİZ
(Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Hiclal DEMİR
(Hitit Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Hüseyin V. İMAMOĞLU
(Sinop Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. İbrahim SERBESTOĞLU
(Amasya Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. İsmail YAMAN
(Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Kürşat ŞAHİN
(Bartın Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Leyla ŞENER
(Anadolu Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Melih ENGİN
(Uludağ Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Muhammed KIZILGEÇİT
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Murat TUĞLUCA
(Ahi Evran Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Mustafa Emre ÇAĞLAR
(Hitit Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Nadir KARAKUŞ
(Hitit Üniversitesi)

Yrd. Doç. Dr. Neslihan KOÇ
(Hitit Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ömür DEMİRER
(Hitit Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Özlem SİR GAVAZ
(Hitit Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Özlem YAŞAR UĞURLU
(Gaziantep Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Sevinç ÖZALP
(Hitit Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Sıdika Öznür SAKINÇ
(Hitit Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Sibel ÖNÇEL
(Anadolu Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Süleyman TURAN
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Şeyma BÜYÜKKAVASKURAN
(Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Vefa SAVAŞKAN
(Sinop Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Yavuz AKÇİ
(Adıyaman Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Zekeriya IŞIK
(Hitit Üniversitesi)
Dr. Canay UMUNÇ
(Hitit Üniversitesi)
Dr. Mustafa DEMİRKIRAN
(Süleyman Demirel Üniversitesi)

EDİTÖRÜN NOTU

Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (HÜSBED) 9. cilt 2. sayısıyla siz değerli okuyucularının beğenisine sunulmuş bulunmaktadır.

Doçentlik başvuruları ve akademik teşvik için istenilen nitelikli dergi sınıfında yer alan, yayın periyodu düzenli olan bilimsel nitelikli akademik bir dergi olan HÜSBED, bu sayı ile dokuzuncu yılını tamamlamış bulunmaktadır.

Dergimizin ulusal ve uluslararası düzeyde tanınırlığını artırmaya yönelik çalışmalarımız devam etmektedir. Bu amaçla, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü'ne e-ISSN müracaatında bulunulmuştur. HÜSBED, bu sayısından itibaren online olarak yayımına devam edecektir. Ayrıca, sınırlı sayıda da matbu baskısı yapılacaktır.

Dergimize gönderilen çalışmaların sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Bu yoğun ilgi, aynı sene içerisinde gönderilen bazı çalışmaların takip eden periyotta yayımlanmamasına neden olabilmektedir. Bu konuda, dergimize çalışmalarını gönderecek siz değerli araştırmacıların anlayışlı olacağını ümit etmekteyiz.

Ayrıca, bu sayıda hakem/panelist görevinde bulunan değerleri akademisyenlere de teşekkür ederiz.

Yayımlanması isteğiyle Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'ne göndereceğiniz makale, çeviri, tanıtım ve değerlendirme yazılarınızı, www.sbedergi.hitit.edu.tr/ adresinden Açık Dergi Sistemi'ne ücretsiz üye olarak, kendi hesabınız üzerinden gönderebilirsiniz.

Yeni sayılarda buluşmak temennisiyle...

Doç. Dr. Yakup ÇOŞTU
HÜSBED Editörü

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

MAKALELER / ARTICLES

- Yakup ÇOŞTU**.....533
Göçmenlerin Kimlik Arayışı –Avrupalı Türkler Örneği-
On Seeking Identity of Immigrants; The Case of Euro-Turks,
- İsmail DEMİREZEN**.....547
Türkiye’de Muhafazakâr Kesimin Değişen Hayat Tarzı
The Transformation of Life Style of Conservative People in Turkey
- Oya Berkay KARACA** 561
Sıla KARACAOĞLU
Kültür, Din ve Yemek Etkileşimi Çerçevesinde Arap Mutfağının Kavramsal Olarak İncelenmesi: Adana İli Örneği
Conceptual Analysis of Arabian Cuisine in The Framework of Culture: The Case of Adana
- Sabiha KILIÇ**.....585
Kübra Müge ÇAKARÖZ
Sosyal Medya Kullanıcılarının Marka Farkındalık Düzeylerine Göre Sosyal Sorumluluk Proje Farkındalıkları Arasındaki Farklılıkların Belirlenmesi: Eti Kurumsal Sosyal Sorumluluk Projeleri Üzerine Bir Araştırma
Determining The Differences Among Social Responsibility Project Awareness Of Social Media Users According To Their Brand Awareness Level: A Study On Eti Institutional Social Responsibility Projects
- Aynur KÖSE**.....611
2007 Seçiminin Siyasal Değer Haritası: Siyasetçilerin Söylemleri Üzerine Bir Değer Analizi
Political Value Map of Election 2007: A Value Analysis on the Rhetoric of Politicians
- Hasan UYGURTÜRK**.....637
Neilan SOYLU
Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklıklarının Likidite ve Karlılık Performanslarının COPRAS Yöntemi ile Analizi
Liquidity and Profitability Performance Analysis of Venture Capital Investment Trusts Using COPRAS Method,
- Arif BAĞBAŞLIOĞLU**.....651
The Implications of the Ukraine Crisis For NATO’s Solidarity Cooperative Security and Collective Defence
Ukrayna Krizinin NATO’nun Dayanışmasına Etkileri:İşbirliğine Dayalı Güvenlik ile Kolektif Savunma Arasında NATO
- Ayhan BAYRAM**.....665
Seyhan BİLİR GÜLER
Doğal Afetlerin önlenmesinde Kuruluşların Önem ve Sorumluluk Düzeylerine Göre İncelenmesi
An Analysis on The Importance and Responsibility Levels of According to Organizations on Preventing Natural Disasters: Istanbul Example
- Gökhan DEMİRKOL**.....687
Tanzimat Mizahının Sonu: 1877 Matbuat Kanunu Tartışmaları ve Osmanlı’da Mizah Dergilerinin Kapanması
The End of Tanzimat Humor: Discussion of 1877 Press Law and Closure of Humor Magazines in Ottoman Empire
- Mercan HATİPOĞLU**.....711
Enflasyonun Finansal Piyasaların Volatilitesine Etkisi: Borsa İstanbul Üzerine Bir Uygulama
Impact of Inflation on Financial Markets Volatility:An Application on Borsa Istanbul

Sultan Bilge KESKİNKILIÇ KARA	721
Erhan ALABAY Okul Öncesi Öğretmenlerinin Farklılıkların Yönetimine İlişkin Algıları <i>Preschool Teachers' Perception of Diversity Management,</i>	
Uğur KURTARAN	743
XVII. Yüzyılda Osmanlık Devleti İle Avusturya Arasındaki Ticaret Antlaşmaları ve Yaşanan Değişimler (1718-1791), <i>Commercial Agreements And Changes Lived Through Between The Ottoman Empire And Austria In The Xviiith Century,</i>	
Burcu ORALHAN	771
Sevgi SÜMERLİ SARIGÜL ISO Birinci 500 ve İkinci 500 Şirketlerin Veri Zarflama Analizi Yaklaşımıyla Sektör Etkinliklerinin Ölçülmesi <i>Iso Measurement Of First And Second 500 Company Industry Actrvoty With Data Envelopment Analysis</i>	
Serap ÖZBAŞ	793
Lise Öğrencilerinin Biyolojik Çeşitlilik ile İlgili Bilgileri ve Davranış Eğilimleri <i>High School Students' Knowledge and Attitudes related to Biological Diversity</i>	
Fatih SALTAN	809
Meltem AKIN KÖSTERELİOĞLU İlker KÖSTERELİOĞLU Dijital Örnek Olaya Dayalı Öğrenme Yaklaşımının Öğretmen Adaylarının Akademik Güdülenmeleri Üzerindeki Etkisi <i>The Effect of Diğital Case-Based Learning on Pre-service Teachers' Academic Motivation Levels</i>	
Vefa SAVAŞKAN	821
Ortaöğretim 9. Sınıf Türk Edebiyatı Ders Kitaplarındaki Metin Altı Soruları Üzerine Bir İnceleme <i>A Study On The Questions Below Text In Textbooks In Lessons Turkish Literature In Second Classes At High Schools,</i>	
Özlem SİR GAVAZ	837
Hittit Dini İnançlarında Ehešta İle İlgili Yeni Düşünceler <i>New Thoughts About Ehešta- İn Hittite Religous Beliefs</i>	
Kürşat Şamil ŞAHİN	861
Şeyhülislam Yahya Divanı'nda Deniz İmgesi <i>The Image Of Sea In The Divan Of Sheikh Al-Islam Yahya</i>	
İlkay TAŞ	877
Sedef EYLEMER Sühal ŞEMŞİT Kırsal Turizme Bütünleşik Yaklaşım: Avrupa Birliği Örneği <i>Integrated Approach to Rural Tourism: Case of European Union</i>	
Sinan YALÇIN	905
Okul Yöneticilerinin Motivasyonlarını Etkileyen Unsurlar <i>Factors that Influence Motivational Status of School Administrators</i>	
Mehmet AKALIN	923
Mekânsal Ayrışmanın Bir Yeni Biçimi Olarak Kapalı/ Kapılı Siteler: Akkent Konutları Örneği <i>Gated Communities As A New Format Of Spatial Segregation: A Case Study In Akkent Housing Settlements</i>	
Ahmet USLU	957
Murat Gülsoy'un "Baba Oğul ve Kutsal Roman" Adlı Eserinde Yapı ve Semboller <i>tructure And Symbols In Murat Gülsoy's Novel "Baba Oğul Ve Kutsal Roman</i>	

Ömer Faruk AKMEŞE	981
Emre DEMİR	
Emre DÜNDER	
<i>Student Perceptions For Distance Education And Efficiency Analysis of the System</i>	
<i>Uzaktan Öğrenim İçin Öğrenci Algılıkları ve Sistemin Verimliliği Analizi</i>	
Fatma ATAKLI SAÇAK	999
<i>XIX. Yüzyıl Rus Edebiyatında Eleştiri</i>	
<i>Russian Literary Criticism in the 19th century</i>	
Tuğba GÜLEN	1015
<i>Cumhuriyet ile Birlikte Anadolu'ya Işık Tutanlar; Arif Müfid Mansel, Ehrem Akurgal, Halet Çembel ve Sedat Alp</i>	
<i>Accompanied With Republic Who Throw A Light On Anatolia Arif Müfid Mansel, Ekrem Akurgal, Halet Çambel And Sedat Alp</i>	
Hakan KÖR	1029
Hasan ERBAY	
Emre DEMİR	
Ömer Faruk AKMEŞE	
<i>Study On The Factors Affecting The Academic Performance Of Distance Education Students And Formal Students</i>	
<i>Uzaktan ve Örgün Eğitim Öğrencilerinin Akademik Başarı Performanslarını Etkileyen Faktörlerin Araştırılması</i>	
Özge AKSOY	1051
Zekiye Müge TAVİL	
<i>Lord of the Flies Çevirilerinde Kaynak/Hedef Odaklı Eğilimler</i>	
<i>Source / Target Oriented Tendencies in The Translations of Lord of the Flies</i>	
Rasim BABAHAÑOĞLU	1067
Sezen Gizem ÖZDEMİR	
<i>Aile İçi Şiddetin Çocuk Üzerindeki Etkisi Konusunda Sosyal Hizmet ve Hukuk Fakültesi Öğrencilerinin Görüşlerinin İncelenmesi</i>	
<i>Examination Of Students' Views From Department Of Social Work And Faculty Of Law Regarding The Effects Of Domestic Violence On Children</i>	
Hakan YAZAR	1089
<i>16. Yüzyıl Çorum Nahiyesi'nde Nüfus ve Yerleşim Özellikleri</i>	
<i>The Population and Settlement Patterns of Çorum District in the 16th Century</i>	
Yener AKMAN	1111
Könül ABASLI	
<i>Öğretmenlerin Depresif Okul Algılarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi</i>	
<i>The Investigation of Teachers' Perceptions of Depressive School According to Various Variables</i>	
Pınar DOKTAŞ YEŞİLTAŞ	1125
Ayşe MENTİŞ TAŞ	
<i>Okul Müdürlerinin Değer ve Değer Kazanımına İlişkin Görüşleri</i>	
<i>School Managers' Remarks On Values And Gaining Values</i>	

GÖÇMENLERİN KİMLİK ARAYIŞI -Avrupalı Türkler Örneği-

Yakup ÇOŞTU¹

Atıf/©: Çoştı, Yakup (2016). Göçmenlerin Kimlik Arayışı -Avrupalı Türkler Örneği - , Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 9, Sayı 2, Aralık 2016, ss. 533-546

Özet: Bu çalışmada, Avrupalı Türkler deneyiminde birinci, ikinci, üçüncü ve sonraki kuşak neslin sosyal kimlik tanımlamalarının, çifte-bilinç kavramsallaştırması merkeze alınarak, tek-bilinç, çifte-bilinç, tek-bilinç kavramsallaştırması çerçevesinde analiz edilebileceği önerilmektedir. Buna göre, tek bilinç, ilk kuşak göçmenlerin anavatanından getirdikleri kimliğe, çifte-bilinç, ikinci ve/veya üçüncü kuşak neslin iki dünya arasında gidip gelmelerini ifade eden tireli kimliğe ve tekrar tek-bilinç de, üçüncü ve/veya sonraki kuşak neslin, köken kültürden uzaklaşarak hakim kültür içerisinde edindiği kimliğe gönderme yapmaktadır. Her bir bilinç düzeyinin, göçmen toplulukların ev sahibi toplum içerisindeki sosyal kimlik ve aidiyet tanımlaması, yerleşim örüntüsü, sosyo-kültürel ve ekonomik durum, sivil örgütlenme biçimi, uyum süreci, birlikte yaşama kültürü gibi, çeşitli değişkenlere göre farklı iz düşümlere sahiptir. Bu çalışmada, makro-sosyolojik bir perspektiften hareketle önerilen bu kavramsallaştırmanın analizi, konuyla ilgili literatürde yer alan çeşitli Avrupa ülkelerinde (Almanya, Fransa, Belçika, Danimarka, İsveç vb. gibi) yerleşik Türk göçmen nüfus üzerine yapılan saha çalışmalarında ulaşılan aidiyet ve kimlik tanımlamasına ilişkin bulgular ışığında yapılacaktır. Hiç kuşkusuz, bu kavramsallaştırmanın doğrulanabilmesi için, konuya özel daha detaylı saha araştırmalarına ihtiyaç duyulduğu da ifade edilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Avrupalı Türkler, Göç, Kimlik, Tek Bilinç-Çifte Bilinç-Tek Bilinç

Makale Geliş Tarihi: 20. 06. 2016/ Makale Kabul Tarihi: 20.11.2016

1 Doç. Dr., Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi Anabilim Dalı Başkanı, Çorum, e-posta: costuyakup@hotmail.com

On Seeking Identity of Immigrants; The Case of Euro-Turks

Citation/©: Çoştu, Yakup (2016). *On Seeking Identity of Immigrants; The Case of Euro-Turks*, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 9, Issue 2, December 2016, pp. 533-546

Abstract: *In this paper, it is suggested that identity description of the first, second, third and other generations of Euro-Turks can be analysed within the context of one-consciousness, double-consciousness and one-consciousness conceptualizations by putting double-consciousness into the centre. In this analysis, meta-analysis method will be used in the light of the findings obtained in field research about Turkish immigrant population settled in several European countries such as Germany, French, Belgium, Denmark and Sweden etc. In this context, it is thought that one-consciousness refers to the identity of the first generation brought from homeland, double-consciousness refers to the identity of the second and/or the third generation seesawing between two worlds and again one-consciousness refers to the identity of the third or the next generation losing their own ethnic culture and having a new identity in the host country. Each level of consciousness is thought to have different profiles due to several factors such as the social identity and belonging definitions of immigrant communities and their settlement, socio-cultural and economic status, civil organization style, integration process and culture of living together in the host country. Undoubtedly, to verify these conceptualizations it must be stressed that some more specific field research is strongly needed.*

Keywords: *Euro-Turks, Migration, Identity, One Consciousness-Double Consciousness-One Consciousness*

I. GİRİŞ

‘Avrupalı Türkler’ ya da ‘Avrupa’da Türk varlığı’, günümüz Türkiye’sinde akademik ve kamusal gündemin önemli konu başlıklarından birini oluşturmaktadır. Öyle ki, pek çok sosyolog, antropolog, politik bilimci, eğitimci ve ekonomistin Türklerin Avrupa deneyimi üzerine onlarca çalışma kaleme aldığı görülmektedir. Her bir çalışma, farklı etnik, ideolojik, kültürel ve dinsel topluluklar halinde yaşayan Avrupalı Türklerin kültürel kimliklerini, yaşam biçimlerini, deneyimlerini, düşüncelerini, duygularını, ümitlerini, beklentilerini çeşitli açılardan ele almaktadır.

Bu çalışmada, Avrupalı Türkler deneyiminde sosyal kimlik tanımlama ve aidiyet arayış sürecinin, Du Bois’in ‘çifte bilinç’ (*Double-Consciousness*) kavramsallaştırması (1999) merkeze alınarak analiz edilebileceği önerilmektedir.

Makalenin temel tezi, Avrupa ülkelerinde yerleşik Türkiyeli göçmen nesillerin sosyal kimlik tanımlamalarının '*tek bilinç - çifte bilinç - tek bilinç*' kavramsallaştırması çerçevesinde incelenebileceğidir. İleri sürülen bu tez, çeşitli Avrupa ülkelerinde yerleşik Türkiyeli göçmenler üzerine yapılmış nicel saha araştırmaları (Kaya ve Kentel, 2005; Kaya ve Kentel, 2008; Yazgan, 2010; Gelekçi ve Köse, 2011; Özmen, 2012; Akıncı, 2014; Göker, 2015) bulgularına dayandırılmıştır. Bu tez, söz konusu çalışmalarda sosyal kimlik tanımlamalarına ilişkin bulguların birleştirilmesi üzerinden analiz edilmeye çalışılmıştır.

Meta-analiz² yöntemiyle ortaya konulmaya çalışılan bu kavramsallaştırma önerisinin, hem her bir göçmen kuşağın sahip olduğu sosyal kimlik ve aidiyet bilincini, hem de buldukları ülkede toplumun geri kalan kısmıyla olan birlikte yaşam örüntüsünü çözümlenmeye yönelik girişimlerde önemli açılımlar sağlayabileceği düşünülmektedir. İddianın geçerliğinin testine yönelik daha spesifik saha araştırmalarına ihtiyacın olduğu belirtilmelidir.

II. ÇİFTE BİLİNÇ KAVRAMI ÜZERİNE

Çifte bilinç kavramı, 1868-1963 yılları arasında yaşamış Afrika asıllı Amerikalı sosyolog William Edward Burghardt Du Bois'in 1903'te yayımlanan 'Siyah Halkın Ruhu' (*The Souls of Black Folk*) isimli çalışmasında yer alan sosyolojik bir tespittir. Du Bois, Amerika'daki siyah ve beyazlar arasındaki toplumsal ve yapısal ayrımların sosyal psikolojik sonuçlarını tanımlamak için 'çifte bilinç' ya da başka bir ifadeyle 'ikili bilinç' kavramını kullanır. Ona göre, bu kavram, kişinin kendi benliğine başkalarının gözüyle bakan, kendi ruhuna eğlenen bir aşağılama ve acımayla seyreden bir dünyanın bakışıyla değer biçen özgül bir duyguyu ifade eder. Kişinin hissettiği bu ikilik yani, bu iki ruh, iki düşünce, iki uzlaşmaz çaba, bir bedende birbiriyle savaşıyor bir durumu yansıtır (Du Bois, 1999: 9). Du Bois, Amerika'daki siyahilerin kendilerini egemen beyaz toplumun hem içinde hem de dışında gördüklerini iddia eder. Dolayısıyla onlar, kimlik olarak ikiye bölünmüş veya iki bilince sahip olarak iki ayrı dünyada varlık mücadelesi vermeye çalışmaktadırlar. Ona göre, karışıklık ve gerilimleri yaratan bu bölünmüşlük bilinci, toplumun beyaz çoğunluğuyla birlikte yaşam için sorun oluşturmaktadır (1999).

Du Bois'in daha çok Afro-Amerikalılar, Beyaz toplum içerisindeki Siyahilerin varlık ve yaşam mücadelesi ekseninde ortaya attığı ve akademik yazına

² Meta-analizi, belirli bir konuda yapılmış, birbirinden bağımsız, birden çok çalışmanın sonuçlarını birleştirme ve elde edilen araştırma bulgularının istatistiksel analizini yapma yöntemidir (Akgöz, Ercan, Kan, 2004).

kazandırdığı çifte bilinç ya da ikili bilinç tanımlaması, daha sonraki sosyal bilimcilerin göç ve göçmenlik hallerini çözümlemede sıklıkla müracaat ettikleri/edecekleri terimlerin geliştirilmesine katkı sağlamıştır. Özellikle, ikinci ve üçüncü kuşak neslin kimlik yapısında, anavatandan getirilen ve korunmaya çalışılan kimlik ile ev sahibi toplumda edinilen/kazanılan kimliğin karışımına sıklıkla vurgu yapılmaktadır. Bu ikili kimlik algısının analizi, çok-kültürlü, melez ya da tireli kimlikler -iki kültür arasında şekillenen kimlikler- gibi kavramsallaştırmalar üzerinden yapılmaya çalışılmaktadır (bkz. Canatan, 1990; Abadan-Unat, 2006). İki dünya arasında gelip giden göçmen nesillerin içerisinde yer aldıkları bu sosyal gerçekliğin, heterojen, sorunlu veya kaybolmuş kimliklerin oluşumuna zemin hazırladığı düşünülmektedir.

III. GÖÇMENLERİN KİMLİK TANIMLAMALARI ÜZERİNE BİR META-ANALİZ DENEMESİ

Du Bois'in çifte bilinç kavramsallaştırması merkeze alınmak suretiyle, çeşitli Avrupa ülkelerinde yaşayan Türkiyeli göçmen nesillerin sosyal kimlik ve aidiyet tanımlamaları, *tek bilinç*, *çifte bilinç*, *tek bilinç* kavramsallaştırması çerçevesinde analiz edilebilir. Buna göre:

Tek Bilinç, çoğunlukla birinci kuşak göçmen neslin sahip olduğu kimlik bilincine gönderme yapmaktadır. Bu kuşak göçmenler, çoğunlukla Türkiye ile Avrupa ülkeleri arasında yapılan ikili işgücü göçü anlaşmaları çerçevesinde gelenlerden oluşmakta ve geri dönme amaçlı olarak göç etmişlerdir. Göç ettiklerinde 20'li, 30'lu yaşlarda bulunan bu kuşaktakiler, temel sosyalleşmelerini anavatanda tamamlamışlardır. Bu insanlar, belirli bir sosyal, kültürel, etnik ve dinsel kimlik ve karaktere sahip olarak göç etmişlerdir. Dolayısıyla birinci kuşak nesil, buldukları ülkelerde, anavatanda edindikleri ve getirdikleri etnik, dilsel, dinsel ve kültürel kodlar içerisinde kolektif bir kimliğe sahip olarak yaşamaya çalışmışlardır. Kendilerine özgü bir anlam dünyası inşa ettikleri, kentsel mekanlardan izole ve gurbet psikolojisini yaşattıkları mekanlarda ikamet ettikleri gözlemlenmektedir.

Çifte Bilinç, anavatandan getirilen kültürel kod ile yaşanan ülkedeki yerleşik kültürel kod arasında kalmış kimlik bilincine gönderme yapmaktadır. Geri dönme amaçlı olarak gerçekleştirilen ilk göç hareketi mensuplarının kalıcı olmaya başlamaları sonucu, gerek aile birleşimleri kanalıyla yanlarına aldıkları, gerekse buldukları ülkelerde doğan çocuklarla göçmen nüfus artmaya başlamıştır. Göçün süreklilik kazanmasında önemli bir faktör olarak ortaya çıkan bu nesil, ikinci kuşak ve/veya üçüncü kuşak olarak tanımlanmaktadır. Bu nesil,

oldukça farklı yönelimler gösteren heterojen bir topluluğu oluşturur. Kimlik ve aidiyet olarak, çok-kültürlü, tireli ya da melez kimlikler olarak ifade edilen 'çifte bilinç' sahiptirler. Bu neslin, içerisinde sosyalleştiği/yetiştiği ortam, benimsenen sosyal kimliğin şekillenmesinde belirleyici bir rol oynamaktadır.

Tekrar *tek bilinç* ise, yaşanan ülkenin kültürel kodunun hakim olduğu ya da tamamen onun tarafından şekillendirilen kimlik bilincini ifade etmektedir. Zamanla, göçün süreklilik kazanması, yaşanan ülkenin vatandaşlığına geçiş, cenazelerinin buldukları ülkelerde defnedilmesi gibi çeşitli etkenler göçmenlerin yaşadıkları ülkeleri vatan olarak görmelerini sağlamıştır. Özellikle, bulunulan ülkede doğan, büyüyen, eğitim alan, kısacası sosyalleşmesini tamamıyla ev sahibi toplumun hakim kültürü içerisinde tamamlayan genç nesiller –ki bunlar çoğunlukla üçüncü ve sonraki kuşak nesil olarak tanımlanabilir- kendilerini kimlik ve aidiyet olarak yerleşik ülke bağlamında, yani 'İngiliz', 'Alman', 'Fransız' gibi tekil kimliklerle tanımlama yolunu tercih edebilmektedirler. Bu nesil, etnik, dilsel, dinsel ve kültürel olarak yaşanan ülkeye tümünden bütünleşme sürecini tamamlamıştır ya da tamamlama aşamasındadır. Dolayısıyla, bu nesil toplulukları göçmen olarak tanımlamak da sorunlu hale gelmiştir.

Çeşitli Avrupa ülkelerinde yerleşik Türkiye kökenli göçmen nesillerin sosyal kimlik ve aidiyet tanımlamalarına ilişkin yukarıda önerilen bu üçlü tasnifleme, analitik bir ayrıştırmayı ihtiva etmektedir. Hiç kuşkusuz bu tasnifleme, söz konusu toplulukları sınırlı bir takım kimlikler içerisinde hapsedmeyi hedeflememektedir. Tasnifler arasında kuşaklar arası geçişkenlik mümkündür. Bu analitik ayrıştırmının, Türkiye kökenli göçmenlerin kimlik arayışlarına yönelik makro bir bakış açısı vermesi açısından anlamlı olabileceği düşünülmektedir.

Şimdi, meta-analiz yönteminden hareketle söz konusu bu üçlü ayrıştırmayı destekleyen, Almanya, Fransa, Belçika, Danimarka ve İsveç'te yerleşik Türkiyeli göçmenler üzerine yapılan saha araştırmalarındaki kimlik ve aidiyete ilişkin bulgulara yer verilecektir.³

3 Adı geçen saha araştırmalarındaki kimlik ve aidiyet ile ilgili bulgular bire bir alınmıştır. Bu çalışmada ileri sürülen üçlü analitik ayrıştırma kapsamında, analiz edilen saha araştırmalarındaki ilgili verilerde kimlik olarak kendini Türkiye ile bağlantılı tanımlayanlar 'tek bilinç', hem Türkiye hem de buldukları ülke bazında tanımlayanlar 'çifte bilinç', sadece buldukları ülke bazında tanımlayanlar ise tekrar 'tek bilinç' olarak tanımlanabileceği düşünülmüştür.

Tablo 1: Kaya ve Kentel, 2005

Ülke	Doğum Yeri	Yalnız Türkiyeliyim	Hem Türkiyeli hem de Avrupalıyım	Yalnız Avrupalıyım
		<i>Tek Bilinç</i>	<i>Çifte Bilinç</i>	<i>Tek Bilinç</i>
Almanya ve Fransa	Türkiye	% 39.9	% 55.9	% 3.5
	Almanya	% 24.3	% 71	% 4.5
	Fransa	% 13.8	% 83.5	% 0.9

Tablo 1’de, Kaya ve Kentel (2005)’in de Almanya ve Fransa’da yaşayan Türk göçmenler üzerine yaptıkları araştırmadaki örnekleme alınanların doğum yerlerine göre kendilerini kimlik olarak tanımlamalarına ilişkin bulgular yer almaktadır. Buna göre, kimlik olarak kendini yalnızca Türkiyeli (*tek bilinç*) olarak tanımlayanlar, Almanya (% 24.3) ve Fransa (% 13.8) doğumlulara oranla Türkiyeli doğumlularda (% 39.9) yüksek çıkmıştır. Kendini hem Türkiyeli hem de Avrupalı (*çifte bilinç*) olarak tanımlayanlar ise, Türkiye doğumlulara (% 55.9) oranla Almanya (% 71) ve Fransa (83.5) doğumlular arasında yüksek çıkmıştır. Kendini yalnızca Avrupalı (*tek bilinç*) olarak tanımlayanların oranı ise, Almanya doğumlular arasında % 4,5 ile yüksek çıkarken, bunu sırasıyla Türkiye doğumlular (% 3.5) ve Fransa doğumlular (% 0.9) takip etmiştir. Kaya ve Kentel, söz konusu verilerin analizini, kuşaklar arası egemen söylem farklılıkları üzerinden yapmaktadırlar. Onlara göre, genellikle birinci ve ikinci kuşak Türkiye’de uzun yıllardır geliştirilen egemen söylemi yeniden üretmekte, son kuşak gençler ise daha çok kozmopolit bir kimliği ve yurttaşlığı önelemekte ve kültürel farklılıklara atıf yapmaktadırlar (bkz. 2005).

Ayrıca, Şahin, Almanya’da yaşayan Türk göçmenlerin sosyal entegrasyonu üzerine yaptığı araştırmada, Alman kültürünü benimseme ve Türk kültürünü devam ettirme düzeyine ilişkin kuşaklar arası karşılaştırmada, birinci kuşak Türk göçmenlerden ikinci kuşak ve üçüncü kuşak göçmenlere doğru gittikçe Türk kültürünü devam ettirme düzeyinin azaldığı, Alman kültürünü benimseme düzeyinin yükseldiği sonucuna ulaşmıştır. Özellikle üçüncü kuşaktan itibaren Türk kültürünü benimseme düzeyinde ciddi bir düşüş olduğunu tespit etmiştir (Şahin, 2010).

Tablo 2: Akıncı, 2014

Ülke	Kuşak	Türk	Her ikisi	Fransız
		<i>Tek Bilinç</i>	<i>Çifte Bilinç</i>	<i>Tek Bilinç</i>
Fransa	1. Kuşak	% 85	% 10.5	% 2.25
	2. Kuşak	% 65.5	% 29	% 5.5

Akıncı (2014)'nın Fransa'daki Türk göçmenlerin etnik ve dini kimlik alguları üzerine gerçekleştirdiği çalışmasında, örnekleme alınanların benlik algısı açısından sosyal kimlik olarak kendilerini tanımlamalarıyla ilgili bulgular Tablo 2'de yer almaktadır. Buna göre, birinci kuşak göçmenlerden ikinci kuşak göçmenlere doğru gidildikçe, kendini Türk olarak (*tek bilinç*) tanımlama oranının düştüğü, kendini hem Türk hem de Fransız olarak (*çifte bilinç*) tanımlama oranının ise ters orantılı olarak yükseldiği görülmektedir. Öte yandan, kendini sadece Fransız olarak (*tek bilinç*) tanımlayanların oranı ise birinci kuşakta % 2.25 iken, ikinci kuşakta bu oran % 5.5'e yükselmektedir.

Akıncı'ya göre bu veriler, Fransız kültürüne aidiyet hissinin, birinci kuşağa oranla ikinci kuşak gençlerde iki kat daha yüksek olduğunu göstermektedir. Ona göre, Türk ve Fransız toplulukları arasındaki kültürel mesafe, birinci kuşak Türk göçmenlerin etnik ve dini kimlik algısı üzerinde belirleyici bir rol oynamakta ve bu kuşak göçmenler kendilerini Türk olarak tanımlamaktadırlar. Buna karşın, iki etnik gruba da aidiyet hissi özellikle ikinci kuşakta daha yoğun olarak tespit edilmiştir. Ona göre, kendilerini aynı anda Türk ve Fransız hisseden katılımcılara ilişkin bu veriler, çift kutuplu kültürlenme modelini desteklemektedir. Akıncı, kendini 'sadece Fransız' olarak tanımlayanların ise, azınlık psikolojisinden ve ötekileştirmeden uzaklaşmak ya da kendileriyle ilgili olumsuz yargılardan kaçmak için hakim topluma yönelenler olduğunu belirtmektedir (bkz. 2014).

Tablo 3: Kaya ve Kentel, 2008

Ülke	Doğum Yeri	Yalnız Türkiyeliyim	Hem Türkiyeli hem de Avrupalıyım	Yalnız Avrupalıyım
		<i>Tek Bilinç</i>	<i>Çifte Bilinç</i>	<i>Tek Bilinç</i>
Belçika	Türkiye	% 27	% 68	% 3
	Belçika	% 17	% 72	% 6

Tablo 3'te Kaya ve Kentel (2008)'in de Belçika Türkleri üzerine yaptıkları çalışmada, katılımcıların doğum yerlerine göre kendilerini kimlik olarak tanımlamalarına ilişkin bulgular yer almaktadır. Buna göre, kendi kimliğini

yalnız Türkiyeli olarak (*tek bilinç*) belirtenler, Belçika doğumlulara (% 17) oranla Türkiye doğumlularda (% 27) yüksek çıkmıştır. Bununla ters orantılı olarak kendini hem Türkiyeli hem de Avrupalı olarak (çifte bilinç) tanımlayanların oranı ise, Belçika doğumlularda (% 72) yüksek çıkmıştır. Kimlik olarak kendini yalnız Avrupalı olarak (*tek bilinç*) tanımlayanların da, yine Belçika doğumlular arasında (% 6) yüksek çıktığı görülmektedir.

Kaya ve Kente'in tablo 3'deki bulguların yorumlanmasında, tablo 1'de yer alan Almanya ve Fransa örneklemelerindeki bulguların analizine benzer bir yöntem izledikleri ifade edilebilir (bkz. 2008).

Tablo 4: Gelekçi ve Köse, 2011

Ülke	Doğum Yeri	Türk	Türk asıllı Belçikalı	Belçikalı
		<i>Tek Bilinç</i>	Çifte Bilinç	<i>Tek Bilinç</i>
Belçika	Türkiye	% 63.7	% 33.9	% 2.4
	Belçika	% 34.2	% 58.7	% 7.1

Tablo 4'te, Gelekçi ve Köse (2011)'nin Belçika'daki Türkler üzerine yaptığı çalışmasında örnekleme alınanların doğum yerlerine göre kimliklerini tanımlama bulguları yer almaktadır. Bu bulguların, Tablo 3'teki verilerle benzerlik taşıdığı söylenebilir. Buna göre, kendi kimliğini Türk olarak (*tek bilinç*) tanımlayanların oranı Türkiye doğumlularda (% 63.7) yüksek tespit edilirken, kendisini Türk asıllı Belçikalı olarak (çifte bilinç) tanımlayanların oranı ise Belçika doğumlularda (% 58.7) yüksek çıkmıştır. Örnekleme alınan katılımcılardan kimlik olarak kendini Belçikalı (*tek bilinç*) tanımlayanlar da, yine Belçika doğumlular arasında (% 7.1) yüksek tespit edilmiştir.

Belçika'da, farklı milletler esasına göre kurulmuş, federal yapıya sahip bir devlet olması nedeniyle, kimlik oluşumunda vatandaşlık bağı belirleyici bir rol oynamaktadır. Gelekçi ve Köse, Belçika Türklerinin vatandaşlık edinme, doğum yeri, yaşanılan yerlerde dışlanma ve ayrımcılığa maruz kalma düzeylerinin, onların kendilerini tanımlama biçimleriyle orantılı olduğunu belirtmektedirler (bkz. 2011).

Tablo 5: Yazgan, 2010

Ülke	Doğum Yeri	Türkiye	Her ikisine de eşit mesafe	Danimarka
		<i>Tek Bilinç</i>	<i>Çifte Bilinç</i>	<i>Tek Bilinç</i>
Danimarka	Türkiye	% 39.5	% 42.7	% 14.9
	Danimarka	% 24.4	% 44.2	% 31.4

Tablo 5'te Yazgan (2010)'ın Danimarka'daki Türkiye kökenli göçmenlerin aidiyet ve kimlikleri üzerine gerçekleştirdiği araştırmasında, doğum yerine göre, "Hangi ülkeye kendinizi daha ait hissediyorsunuz?" sorusuna verilen cevapların dağılımı yer almaktadır. Buna göre, kendini Türkiye'ye daha yakın (*tek bilinç*) olarak tanımlayanların oranı Türkiye doğumlularda (% 39.5) yüksek tespit edilirken, kendisini her iki ülkeye de eşit mesafede (*çifte bilinç*) hissedenlerin oranı ise Danimarka doğumlularda (% 44.2) yüksek çıkmıştır. Örnekleme alınan katılımcılardan kimlik olarak kendini Danimarka'ya yakın (*tek bilinç*) hissedenler de, yine Danimarka doğumlular arasında (% 31.4) yüksek tespit edilmiştir.

Yazgan'a göre, Danimarka'daki yerleşik Türkiye kökenli göçmenlerin kimlik tanımlamalarında, köken kültürle olan bağ ve ilişkiler (hemşerilik, akrabalık, vb.) ağı, doğum yeri ve buna bağlı olarak gerçekleşen birincil ve ikincil sosyalleşme süreçleri ile vatandaşlık bağı belirleyici olmaktadır (bkz. 2010).

Tablo 6: Özmen, 2012

Ülke	Türkiye	Her ikisine de eşit yakınlık hissediyorum	Danimarka
	<i>Tek Bilinç</i>	<i>Çifte Bilinç</i>	<i>Tek Bilinç</i>
Danimarka	% 30.4	% 31.9	% 24.5

Tablo 6'da, Özmen (2012)'in Danimarka'da yaşayan Türkler üzerine yaptığı araştırmasında, aidiyetle ilgili olarak katılımcıların verdiği cevaplara ilişkin veriler yer almaktadır. Buna göre, katılımcıların % 30.4'ünün kendisini Türkiye'ye yakın hissettiği (*tek bilinç*), % 31.9'unun hem Danimarka'ya hem de Türkiye'ye eşit yakınlık hissettiği (*çifte bilinç*), % 24.5'inin ise Danimarka'ya yakın hissettiği (*tek bilinç*) tespit edilmiştir.

Özmen, Danimarka'da yaşayan Türklerin sosyalleşme ortamı, eğitim düzeyi, Danca bil becerisi, köken kültürle irtibat gibi hususların, birinci, ikinci ve üçüncü kuşak

neslin kimlik ve aidiyet tanımlamalarında ve entegrasyon düzeylerinde belirleyici olduğunu ifade etmektedir (bkz. 2012).

Tablo 7: Göker, 2015

Ülke	Doğum Yeri	Türkiye	Her İkisine de Eşit	İsveç
		<i>Tek Bilinç</i>	<i>Çifte Bilinç</i>	<i>Tek Bilinç</i>
İsveç	Türkiye	% 54.7	% 32.3	% 9.7
	İsveç	% 33	% 38.6	% 24.4

Tablo 7’de, Göker (2015)’in İsveçli Türkler üzerine yaptığı araştırmasında, doğum yerine göre örnekleme alınan bireylerin kendini hangi ülkeye daha yakın hissettiğine ilişkin bulgular yer almaktadır. Buna göre, Türkiye doğumlu kişiler arasında kendisini Türkiye’ye yakın hissettiğini (*tek bilinç*) söyleyen katılımcıların oranı (% 54.7) İsveç doğumlulardan çok daha yüksek çıkmıştır. İsveç doğumlular arasında ise hem İsveç’e duyulan yakınlık (*tek bilinç*) oranları (% 38.6) hem de her iki ülkeye duyulan yakınlık (*çifte bilinç*) oranlarının (% 24.4) Türkiye doğumlu kişilere kıyasla daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Göker bu durumu, sosyalleşme süreciyle izah etmeye çalışmaktadır. Ona göre, kendi ülkesinde sosyalleşme sürecini tamamlayan göçmenlerin köken ülkesine dair yakınlık hissi çok daha kuvvetlidir. Bununla birlikte göçmen kökenli gençlerde ise çifte sosyalleşme süreci nedeniyle çift taraflı bir yakınlık hissini ortaya çıktığını ifade etmektedir (bkz. 2015).

Yukarıda incelenen nicel saha çalışmalarının yanında, konuyla ilgili bazı nitel çalışma bulgularının da, göçmenlerin kimlik tanımlamasına ilişkin ileri sürdüğümüz tezi desteklediği gözlemlenmektedir. Buna göre;

Çoştı’nun İngiltere’de yaşayan ve ‘Türkçe Konuşan Topluluklar’ olarak ifade edilen Kıbrıslı Türk, Türkiyeli Türk ve Kürt göçmenler üzerine gerçekleştirdiği çalışmasındaki nitel veriler, yukarıdaki üçlü kavramsallaştırmayı destekleyen bulgular ihtiva etmektedir. Araştırma bulgularında, Türkiye’den İngiltere’ye gelen Türk ve Kürt göçmenlerin ilk kuşağının *tek bilinç*, ikinci ve /veya üçüncü kuşağın ise çifte bilinç ağırlıklı kimlik algılarının olduğu gözlemlenmektedir. Kıbrıslı Türkler ise, Türkiyeli Türk ve Kürt göçmenlerden daha önceleri İngiltere’ye göç etmişlerdir. Dördüncü kuşak nesle sahip olan bu topluluk mensuplarının çoğunlukla İngiliz vatandaşlığına geçtiği de bilinmektedir. Nüfus sayımlarındaki istatistikler de bunu desteklemektedir. Ayrıca, cenazelerini genellikle buldukları bölgelere defnetmeleri ve isimlerini değiştirmeleri (Türk isimlerin yerine İngiliz isimleri

almaları) gibi hususlar, bu neslin *tek bilinç* sahip olduğuna işaret etmektedir (bkz. 2013).

Şimşek'in, Londra'da Kıbrıslı Türk, Kürt ve Türk göçmen çocuklar üzerine yaptığı nitel araştırma bulgularında, ikinci ve üçüncü kuşak nesli oluşturan göçmen çocukların kimlik oluşumunda, aileleri ve göç veren ülkedeki akrabaları ile olan ilişkilerin, her iki ülkedeki arkadaşlık ilişkilerinin ve Londra'daki göçmen topluluklarıyla olan sosyal ilişkilerin önemine işaret edilmektedir. Bu çocukların, göç veren ülkede sosyalleşmedikleri, orada yaşamadıkları, orada kişisel bir geçmişleri olmadığı için birinci kuşak gibi (*tek bilinç*) anavatana yönelik duygusal bağlar kuramadıkları ve kendilerini göç veren ülkenin kolektif bir parçası olarak göremediklerine değinilmektedir. Bu nedenle, bu kuşak neslin, çoklu kimlikler (çifte bilinç) ile kendilerini tanımlamayı tercih ettikleri vurgulanmaktadır (bkz. 2016).

IV. DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada, Avrupalı Türkler deneyiminde özellikle birinci, ikinci, üçüncü ve sonraki kuşak neslin aidiyet ve kimlik tanımlama algılarının, Du Bois'in çifte bilinç kavramı merkezli olarak geliştirilen *tek bilinç-çifte bilinç-tek bilinç* kavramsallaştırması bağlamında ele alınabileceği önerilmiştir.

Konuyla ilgili saha araştırma bulgularının da gösterdiği üzere; sosyal kimlik ve aidiyet olarak kendini Türk ve/veya Türkiyeli olarak tanımlayan ve çoğunluğu ilk kuşak göçmen neslin oluşturduğu bu grubun *tek bilinç* sahip olduğu düşünülebilir. Bu bilinç düzeyinde, köken kültürle olan bağ önem arz etmektedir.

Kendini hem Türk ve/veya Türkiyeli hem de Avrupalı ve/veya yaşanılan ülke kimliğiyle tanımlayan ve ağırlıklı olarak ikinci ve/veya üçüncü kuşak neslin oluşturduğu bu grubunda çifte bilinç sahip olduğu ifade edilebilir. Bu düzey, her iki ülkenin kültürel kodlarını aynı anda yaşayan, başka bir deyişle nehrin iki yakasında aynı anda var olabilme bilinç denk gelmektedir (bkz. Kaya, 2015).

Kendini sadece Avrupalı ve/veya yaşanılan ülke kimliğiyle tanımlayan grup ise çoğunlukla üçüncü ve sonraki kuşak neslin kimlik tanımlamasını ifade etmektedir. Ve artık bu gruptakileri göçmen olarak tanımlamak da zorlaşmıştır. Buldukları ülkede sosyalleşmelerini tamamlayan ve orayı vatan edinen bu gruptakilerin *tek bilinç* sahip olduğu düşünülebilir. Bu bilinç düzeyinde köken kültür, artık yaşanılan ülke kültürüyle tanımlanır hale gelmiştir.

Göçmenlerin sahip olduğu kimlik ve aidiyet bilinci, onların ev sahibi toplumdaki yerleşim örüntülerinden, ekonomik aktivitelerine, sosyo-kültürel örüntülerinden dil kullanım tercihlerine kadar hemen hemen tüm alanlarda belirleyici bir faktör olarak işlev görebilmektedir.

Azınlık psikolojisi göçmenlerin yerleşim örüntülerinin şekillenmesini belirleyen önemli bir husustur. Göçmenler, ev sahibi toplumda, daha çok gettovari bir yapıya sahip bitişik veya kesişik bir yerleşim örüntüsü içerisinde yaşamaktadırlar. Hiç kuşkusuz bunda, yaşanan bölgelerdeki toplumun geri kalan kısmıyla olan kültürel, dinsel ve dilsel farklılıklar yanında, göç veren ülkeden getirilen ortak kültür, etnik köken, arkadaşlık, akrabalık bağları, hemşericilik gibi sosyal ağlar ile dinsel ve dilsel aidiyet benzerlikleri önemli bir rol oynamaktadır. Öte yandan göçmenlerin yerleşim örüntüsündeki benzerlikler, onları hemen hemen benzer iş kollarında çalışmaya, benzer sosyal, kültürel ve ekonomik aktivitelerde bulunmaya sevk edebilmektedir (bkz. Abadan-Unat, 2006; Kaya ve Kentel, 2005; 2008; Perşembe, 2005). Bu hususlar, çoğunlukla *tek bilince* sahip ilk kuşak göçmenlerin içerisinde bulunduğu sosyal gerçekliğe gönderme yapmaktadır. Bu grupta olan insanlar, daha çok marjinal ve izole topluluklar olarak kolektif olarak yaşadıklarından, toplumun geri kalan kısmıyla olan iletişim ve etkileşimleri çoğunlukla mesafeli ve sınırlı olmaktadır.

Çifte bilince sahip neslin sosyal gerçekliği ise, kısmen ilk kuşakla benzerlikler taşımakla birlikte, daha çok heterojen bir yapı arz etmektedir. Bu gruptakilerin iki dünya arasında gidip gelmeleri, onların kendilerini iki kültüre de aynı mesafede hissetmelerini sağlamasına karşılık, ev sahibi toplum tarafından sonradan gelenler ya da göçmenler olarak tanımlanmaları, ilk gruptakilerde de olduğu gibi dışlanmışlık psikolojisinin bu grupta da devam ettiğini göstermektedir. Bu psikoloji, çifte bilinç sahibi bireylerin farklı almaşıklar içerisinde bulunmalarına neden olabilmektedir (bkz. Abadan-Unat, 2006).

Üçünü ve sonraki kuşakla birlikte tekrar *tek bilince* dönüş söz konusudur. Bu bilinç sahipleri, kısmen ilk kuşak ve çifte bilinç sahibi olanların karşılaştıkları sorunlardan uzak kalsalar da, birlikte yaşam kültürü bağlamında kendilerine özgü bir takım sıkıntılarla yüz yüze kalabilmektedirler. Her ne kadar, hakim topluluğun kimliğiyle özdeşleşseler de, özellikle köken kültürle bağlarını sağlayan isimleri/adları onlar için önemli bir sorun teşkil edebilmektedir. Bu husus, yerleşik egemen toplumun onlara bakışında belirleyici olabilmektedir. Bu nedenle, bu gruptaki tek bilince sahip bireyler, dışlanma ve ayrımcılıktan uzak kalmak ve hakim kültür ekseninde kendilerini tanımlayabilmek için köken kültürleriyle olan irtibatlarını tamamıyla koparma yolunu tercih edebilmektedirler.

Dil kullanımı açısından ise, tek bilince sahip ilk kuşak göçmenler, ev sahibi ülkenin dilini öğrenememe gibi nedenlerden dolayı çoğunlukla göç veren ülkede konuşulan dili tercih etmektedirler. Çifte bilince sahip ikinci ve/veya üçüncü kuşak nesil, büyük oranda ev sahibi ülkede yetişmesi ve eğitimini orada tamamlaması nedeniyle, hem göç veren ülkedeki dili, hem de ev sahibi ülkenin dilini aynı anda kullanabilmektedirler. Bunlar, genellikle çift dilli/bilingual olarak tanımlanmaktadır. Üçüncü ve sonraki kuşak nesil –ki bu kuşak tek bilince sahiptir- sosyalleşme sürecini tamamıyla ev sahibi ülkede tamamlaması nedeniyle, zamanla göç verilen ülkenin kültürel, dinsel ve dilsel kodlarından uzaklaşmakta ve yaşanan ülke temelli aidiyet tanımlaması yapma gereği hissetmektedirler. Artık bu kuşaktaki toplulukları göçmen olarak tanımlamak da sorunlu hale gelmektedir.

Öneri

Bu çalışmada makro-sosyolojik bir teori olarak öne sürülen *tek bilinç-çifte bilinç-tek bilinç* kavramsallaştırmasının, çeşitli Avrupa ülkelerinde yaşayan Türkiyeli göçmenlerin sosyal kimlik ve aidiyet dünyalarının çözümlenmesinde önemli açılımlar sağlayabileceği ileri sürülmektedir. Bu kavramsallaştırma, göçmenlerin buldukları ülkelerdeki toplumun geri kalan kısmıyla olan yaşam biçimi ve ilişkilerinin analizinde, siyasal, ekonomik ve kültürel örüntülerinin tespit edilmesinde önemli ipuçları sağlayabilir.

Öte yandan, analitik bir tasniflemeden hareketle önerilen bu üçlü kategorik ayrıştırmanın doğrulanabilmesi yönünde daha özel nicel ve nitel alan araştırmalarına ihtiyaç bulunduğu da ifade edilmelidir.

KAYNAKÇA

- ABADAN-UNAT, Nermin. (2006). *Bitmeyen Göç Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- AKGÖZ, Semra. İlker ERCAN. İsmet KAN. (2004). “Meta-analizi”, *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 30/2, ss. 107-112.
- AKINCI, Mehmet Ali (2014). “Fransa’daki Türk Göçmenlerin Etnik ve Dini Kimlik Algıları”, *Bilig*, sayı: 10, (29-58).
- CANATAN, Kadir. (1990). *Göçmenlerin Kimlik Arayışı –Konuk İşçilikten Yerleşik Göçmenliğe-*, İstanbul: Endülüs Yayınları
- ÇOŞTU, Yakup. (2013). İngiltere’deki Tük-Müslüman Göçmenler; Dini Organizasyonlar, Çorum: Lider Matbaası.
- DU BOIS, William Edward Burghardt (1903/1999). *The Souls of Black Folk*, New York: Bartleby.
- GELEKÇİ, Cahit & Ali KÖSE. (2011). *Misafir İşçilikten Etnik Azınlığa Belçika’daki Türkler*, Ankara: Phoenix Yayınları.

- GÖKER, Göksel. (2015). *Göç Kimlik Aidiyet; Kültürlerarası İletişim Açısından İsveçli Türkler*, Konya: Literatür Academia.
- KAYA, Ayhan & Ferhat KENTEL. (2005). *Euro-Türkler: Türkiye ile Avrupa Birliği Arasında Köprü Mü Engel mi? Almanya –Türkleri ve Fransa Türkleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- KAYA, Ayhan & Ferhat KENTEL. (2008). *Belçika Türkleri Türkiye ile Avrupa Birliği Arasında Köprü Mü, Engel mi*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- KAYA, Ayhan. (2015). “Euro-Türkler, Kuşaklararası Farklılıklar, İslam ve Entegrasyon Tartışmaları”, *Göç Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 1, Sayı:1, ss. 44-79).
- ÖZMEN, Nebile (2012). *Çokkültürlü Toplumda Sosyal Entegrasyon ve Din*, İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- PERŞEMBE, Erkan. (2005). *Almanya’da Türk Kimliği Din ve Entegrasyon*, Ankara: Araştırma Yayınları.
- ŞAHİN, Birsen. (2010). “Almanya’daki Türk Göçmenlerin Sosyal Entegrasyonunun Kuşaklar Arası Karşılaştırması: Kültürleşme”, *Bilgi*, Sayı: 55, ss. 103- 134.
- ŞİMŞEK, Doğuş. (2016). *Uluslararası Kimlikler Londra’da Kıbrıslı Türk, Kürt ve Türk Göçmen Çocukları*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- YAZGAN, Pınar. (2010). *Danimarka’daki Türkiye Kökenli Göçmenlerin Aidiyet ve Kimlikleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

TÜRKİYE’DE MUHAFAZAKÂR KESİMİN DEĞİŞEN HAYAT TARZI*

İsmail DEMİREZEN¹

Atıf/©: Demirezen, İsmail (2016). Türkiye’de Muhafazakâr Kesimin Değişen Hayat Tarzı, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 9, Sayı 2, Aralık 2016, ss.547-560

Özet: Günümüz Türkiye’sinde muhafazakâr bireylerin hayat tarzlarında önemli dönüşümler görülmektedir. Giyim tarzlarından, boş vakitlerini değerlendirmeye kadar birçok konuda önemli dönüşümler gözlenmektedir. Bu dönüşümleri anlama çabasında olan bu makalede ilk olarak hayat tarzlarını anlamada önemli bir araç olan habitus kavramsallaştırması incelenmiştir. İkinci olarak söz konusu dönüşümün müsebbibi olarak değerlendirdiğimiz tüketim toplumsal yapısının özellikleri açıklanmış ve Türkiye’nin tüketim toplumuna dönüşümü incelenmiştir. Üçüncü olarak ise muhafazakâr kesimin hayat tarzlarındaki değişimi gösteren iki toplumsal olgu ele alınmıştır: (i) Tesettürün dönüşümü ve ala dergisi ve (ii) boş zamanların değerlendirmesinde ortaya çıkan turistik bakış tarzı. Son olarak söz konusu olgular etrafında muhafazakârların hayat tarzlarındaki dönüşüm gündelik hayatın estetikleşmesi ve metalaşması çerçevesinde anlaşılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hayat Tarzı, Habitus, Muhafazakârlık, Türkiye, Tüketim Toplumu.

Makale Geliş Tarihi: 14. 06. 2016/ Makale Kabul Tarihi: 22.06.2016

* Bu makale 25-28 Ağustos 2015 tarihleri arasında Prag’da (Çek Cumhuriyeti) Avrupa Sosyoloji Birliğinin 12’inci Yıllık Toplantısı’nda sunulan ve İstanbul Üniversitesi 53725 numaralı BAP projesi tarafından desteklenen bildiri esas alınarak geliştirilmiştir.

1 Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, e-posta: idemirezen@hotmail.com

The Transformation of Life Style of Conservative People in Turkey.

Citation/©: Demirezen, İsmail (2016). *The Transformation of Life Style of Conservative People in Turkey*, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 9, Issue 2, December 2016, pp. 547-560

Abstract: *In contemporary Turkey, the transformations in conservative individuals' life styles are observed. Many changes from dressing style to spending leisure time have appeared. In this paper which tries to understand these transformations, first of all, the concept of habitus, which is one of the important means to understand life styles, is examined. Second, the features of consumer society and the transformation of Turkey to consumer society are examined because we consider that they are the main reasons for this transformations. Thirdly, two social facts which show the transformation of conservative people's life styles are elaborated: (i) the transformation of tesettür and Ala magazine and (ii) touristic gaze which appears while spending leisure time. Finally, these transformations have been tried to be understood from the perspectives of the aestheticization of and commodification of life styles.*

Keywords: *Life Style, Habitus, Conservatism, Turkey, Consumer Society*

I. GİRİŞ

1980 askeri darbesinden sonra Turgut Özal tarafından uygulanan ekonomik ve politik liberalleşme hem Türkiye'nin ekonomik olarak gelişmesine imkân tanıdı hem de kapitalist-dünya sistemine entegre olmasını sağladı. Senkronize bir şekilde söz konusu politikalar Türkiye'de muhafazakâr kesimin de ekonomik olarak gelişmesini ve aynı zamanda kapitalist sisteme entegre olmasını teşvik etti. Özellikle muhafazakâr bir tutum sergileyen Refah Partisinin 1996'da iktidara gelmesi muhafazakâr kesimin ekonomik olarak gelişmesine ivme kazandırmasına rağmen 1997 yılında gerçekleşen 28 Şubat süreci muhafazakâr kesimin ekonomik kazanımlarını sınırlandırmıştır. 2002 yılından sonra yine muhafazakâr bir parti olan Ak Parti'nin iktidara gelmesi muhafazakâr kesimin çevreden merkeze doğru hareket etmesini ve ekonomik ilerleyişini hızlandırmıştır.

1980lerden sonra Türkiye'nin ekonomik liberalleşmesi sonucu ortaya çıkan ekonomik kalkınması ve kapitalist-dünya sistemine entegre olması, Türkiye toplumunda hem kültürel olarak hem de yapısal olarak önemli değişikliklere sebep olmuştur. Bu değişikliklerden en önemlisi Türkiye'nin tüketim toplumuna dönüşmesi ve tüketim kültürünün yaygınlık kazanmaya başlamasıdır. Bir taraftan her şey metalaşırken diğer taraftan metalar reklamlar ve medya aracılığıyla işaret değerleri ve kültürel değerler kazanmaları

neticesinde metaların kültürleşme temayülleri ortaya çıkmaktadır. Metalar fiziksel ihtiyaçlardan daha fazla sosyal statü göstergeleri ve kültürel değerleri çerçevesinde tüketilmeye başlanmaktadır. Söz konusu bu durum bir yandan hayatın estetikleşmesini sağlarken diğer taraftan tarz ve stilleri ön plana çıkarmaktadır. Özellikle postmodern bir yaklaşımla hayat tarzları ve stilleri tüketim toplumuna dönüşen Türkiye’de önem arz etmeye başlamaktadır.

Türkiye’de muhafazakâr kesim de bu değişimlerden etkilenmektedir. Muhafazakâr kesimin ekonomik olarak gelişmesi Türkiye’nin tüketim toplumuna dönüşmesiyle birleşince muhafazakâr kesim de tüketim toplumuna entegre olmaya başlamıştır. Dini değerleriyle tüketim değerlerini bağdaştırmaya çalışan ve eklektik bir melez kültürün çıkmasına imkân veren muhafazakâr kesim tüketim toplumu değerlerinin de etkisiyle kendine bir hayat tarzı oluşturmaya başlamaktadır. Söz konusu hayat tarzı bazen tesettürün güzellik aksesuarına indirgenmesi, Hac ve Umrenin inanç turizmine dönüşmesi gibi dini değerlerin dönüşümünü de içermektedir. Yeni olan bu toplumsal değişim bu makalenin temel konusunu oluşturmaktadır. Türkiye’nin geçirdiği değişimler, muhafazakâr kesimin dönüşümü ve tüketim toplumsal yapısında ortaya çıkan muhafazakâr hayat tarzının özelliklerini incelemek ve anlamaya çalışmak öncelikli amacımızı oluşturmaktadır.

Bu amaca ulaşabilmek için ilk olarak tüketim toplumsal yapısı hayat tarzı bağlamında incelenecek ve Türkiye’nin 1980’den sonra geçirdiği dönüşüm ele alınacaktır. Daha sonra ise muhafazakâr kesimin günümüzde geçirdiği değişimler hayat tarzları çerçevesinde araştırılacaktır. Pierre Bourdieu’nun *Distinction*(1980) isimli eserinde dile getirdiği ayırım ve habitus kavramları hayat tarzlarının araştırılmasında önemli ipuçlarını bize sağlayacaktır.

Bourdieu’ya göre, habitus değişebilmekle birlikte devamlılığı olan ikinci fitrattır ki bilinçli olarak bir sonuç öngörmeksizin yapısal bir sonuç doğuran, davranışları oluşturan ve düzenleyen içselleştirilmiş toplumsal yapılardır (Bourdieu, 1980: 53). Habitus içselleştirilmiş toplumsal yapı olarak insanların düzenli davranışlar sergilemelerini sağlar. Bu durum da toplumsal yapının, sınıf ayrımlarının ve hayat tarzlarının devamını mümkün kılar. Kişinin içinde bulunduğu toplumsal sınıf ve toplumsal pozisyon Habitus’un oluşumunda etkili olur. Bu habitus da söz konusu toplumsal pozisyona uygun hayat tarzlarının ve hayat tarzları üzerinden toplumsal ayırımın ortaya çıkmasını ve devam etmesini mümkün kılar. Çünkü Bourdieu’ya göre, Habitus, bilinçli olarak herhangi bir kurala uymaksızın davranışların düzenlenmesine sebep verir ki davranışlar sanki orkestra şefi olmadan bir arada hareket eden orkestraya benzer (Bourdieu, 1980: 53).

Bu söylenirken hayat tarzlarının belirlenmesinde bilinçli hareketler ve rasyonel davranışlar yok sayılmıyor. Bu davranışların niyet edilmesinden planlanmasına, planlanmasından hayata geçirilmesine kadar ki her aşamada habitus etkilidir. Hayat tarzlarının belirlenmesinde, gündelik hayattaki tercihlerin oluşumunda ve planlanmasında habitus önemli bir rol oynamaktadır çünkü hangi davranışların sergilenip hangilerinin sergilenemeyeceği habitusumuz tarafından belirlendiği için davranışlarımızdaki tercihlerimiz habitusumuza göre şekillenmektedir (Bourdieu, 1980: 53).

Kişinin öznel olarak görünen istekleri ve zevkleri, yani hayat tarzı, ile bilimsel olarak ortaya konulmuş objektif olasılıklar arasında bir korelasyon gözlemleniyorsa, bunun sebebi kişinin bunu her zaman bilinçli olarak hesaplayarak yaptığından değil, kişinin geçmişinin bir izi olarak başka davranışları ihtimal dahilinde düşünememesinden kaynaklanmaktadır. İçinde doğulan ve sosyalleşilen bir hayat tarzı kişinin yapacağı davranış şekillerini ve ihtimallerini o kadar belirler ki, kişi o davranışı sergilemenin dışında herhangi bir seçeneği yokmuş gibi davranır (Demirezen, 2012: 497). Yani geçmiş tecrübelerin bir sonucu olarak içselleştirilen toplumsal yapı failin topluma, kendine ve davranış seçeneklerine bakış açısını ve yorumlamasını etkilemektedir. Böylece, habitus, geçmişin bir eseri olarak, geçmiş tarafından üretilen şemalara uygun olarak bireysel ve toplumsal davranışları üretir. Geçmişin bir izi olarak habitus hem bakış açısını hem de davranış şekillerini meydana getirir (Bourdieu, 1980: 54).

Davranışlar hususunda faile birçok seçenekten bir tanesinin daha uygun gözükmesi geçmişin bir izdüşümü ve içselleştirilmiş toplumsal yapı olan habitusun bir sonucudur. Hayat tarzlarının oluşumu da kişilerin bireysel gibi görünen fakat kişinin habitusu tarafından belirlenen davranışlar bütünüdür. Kişilerin giyim tarzları, yemek alışkanlıkları, tüketim alışkanlıkları, konuşma tarzları ve düşünme tarzları kişilerin hayat tarzlarının belirleyici unsurlardır. Bu unsurlar kişilerin toplumsal pozisyonu sonucunda ortaya çıkan habitusu tarafından belirlenmektedir. Dolayısıyla habitusla tad, ve hayat tarzları arasında bir korelasyon mevcuttur.

Şüphe yok ki muhafazakâr kesimin hayat tarzlarının belirginleşmesinde içinde bulunduğu toplumsal sınıf kadar dindarlık yönelimleri de etkili olmaktadır. İslam hayat tarzı öneren bir din olması sebebiyle Türkiye’de dindarlık yönelimleri de hayat tarzlarının oluşturulmasında önemli etkilere sahiptir. Dini sosyalleşme ve dindarlık yönelimleri bireylerin toplumsal sınıfları kadar giyinme tarzlarında, konuşma tarzlarında, tüketim alışkanlıklarında ve düşünme tarzlarında önemli etkilere sahiptirler. Dindarlık yönelimleri ve dini sosyalleşme kişinin habitusunun dışında bir unsur olmayıp habitusa için bir unsurdur.

Dindarlık yönelimlerinin hayat tarzını belirlemede etkin olduğunu ifade ederken, dini sembollerin tamamen hayat formlarından bağımsız olduğunu kastetmiyoruz.

Din algıları ve dindarlık şekilleri toplumsal yaşam formlarına göre farklılıklar arz etmektedir. Geleneksel toplumsal yapıdaki dindarlık şekilleriyle modern toplumlardaki dindarlık şekillerinin farklı olması çok doğal bir durumdur. Günümüz toplumlarının en temel özelliği ise tüketim toplumu olmalarıdır. Geç kapitalizmin bir sonucu olarak metalar kültürleşmekte, reklam ve medya aracılığıyla metalar kültürel anlamlar ve işaret değerleri kazanmakta ve yapay ihtiyaçlar oluşturulmaktadır. Tüketim toplumlarında dine yaklaşımlar ve dindarlık yönelimleri de farklılıklar arz etmektedir.

Hayat tarzlarının belirlenmesinde doğal olarak dört unsur önem kazanmaya başlamaktadır; (i)Toplumsal yapı ki günümüz toplumsal yapısı tüketim toplumdur; (ii) Muhafazakâr kesim için dindarlık algıları ve şekilleri ki toplumsal yapıyla birebir ilişkilidir; (iii) Kişilerin toplumsal pozisyonları özellikle sınıfsal ilişkileri; (iv) Her üçünü de içeren bireylerin habitusları.

Tüketim toplumunun yapısal özellikleri muhafazakâr kesimin günümüzdeki hayat tarzlarını anlamak için en önemli unsurlardan birisi olarak belirmektedir. Çünkü hem muhafazakâr kesimin habitusları söz konusu toplumsal yapıyla ilişkili hem de dindarlık algıları söz konusu toplumsal yapıyla girift bir ilişkiye sahiptir. Muhafazakâr kesimin günümüzdeki hayat tarzı anlaşılacaksa hem tüketim toplumunun temel özelliklerinin incelenmesi hem de muhafazakâr kesimin tüketim toplumuna entegrasyonunun tarihsel analizi yapılmak zorundadır. Gelecek bölümde yapmaya çalıştığımız da tam budur.

II. TÜKETİM TOPLUMUNUN ÖZELLİKLERİ VE MUHAFAZAKÂR KESİMİN TÜKETİM TOPLUMUNA ENTEGRASYONU

Günümüz toplumları George Ritzer, Douglas Goodman ve Wendy Wiedenhof’tun de ifade ettiği gibi üretim merkezli bir yapılanmadan tüketim merkezli bir yapılanmaya dönüşmektedir (Ritzer ve Smart, 2001:411). 1970li yıllarda Jean Baudrillard bu dönüşüme tüketim toplumu tanımlaması yapmaktadır (Baudrillard, 1988). Şehirlerde Alış Veriş Merkezleri (AVM) şehrin merkezinde yer almaktadır. Şehir merkezlerindeki ibadethaneler sanayi toplumlarında yerlerini fabrikalara günümüzde ise AVM’lere bırakmaktadır. Tüketim toplumlarının üç temel özelliğinden bahsedebiliriz: (i) Her türlü hizmet ve değerın metalaşması; (ii) Metaların kültürleşmesi; (iii) Yapay ihtiyaçların

oluşturulması. Tüketim fiziksel ihtiyaçları karşılamanın çok ötesinde kültürleşmekte ve sosyal statü göstergesi haline gelmektedir. Metaların kullanım ve piyasa değerlerinin ötesinde işaret değerleri ortaya çıkmıştır ve metaların tüketiminde en temel alanı oluşturmaya başlamıştır.

Medya sektörünün gelişmesiyle birlikte reklamlar, filmler ve sinemalar aracılığıyla yapay ihtiyaçlar oluşturulmaktadır. John Kenneth Galbraith'in iddia ettiği üzere piyasada tüketicinin hâkimiyeti miti artık inandırıcılığını kaybetmeye başlamıştır. Çünkü medya aracılığıyla üretilen ürünler asli ihtiyaçlar gibi pazarlanmaktadır. Galbraith bu durumu şöyle özetlemektedir:

Ekonomide, ekonomik hayatın bağımsız tüketiciler tarafından yönlendirildiği inancından daha önemli başka bir inanç bulunmamaktadır. Ne üretileceğini ve değişen teknolojiyi tüketicinin tercihi belirler; hatta belirli oranda teknolojik yenilikler tüketicinin ihtiyacına bir cevap olarak isteklerini tatmin etmek için ortaya çıkar. Ben iddia etmekteyim ki üretimdeki belirleyici faktör gerçekte tüketicinin tercihi değil önemli bir şekilde tüketicinin manipülasyonudur. Satış tasarımları ve yeniliklerin hepsi tüketicinin dikkatini çekmek ve tüketiciyi elde etmek için kullanılmaktadır (Galbraith, 2001:31).

Metalar kültürleşirken aynı zamanda her şey metalaşma (ticarileşme) sürecine dâhil olmaya başlamaktadır. Daha önce meta olarak değerlendirilmeyen, bir piyasa değeri bulunmayan birçok hizmet değış-tokuş değeri kazanmaya başlamaktadır. Muhafazakâr hayat tarzının unsurları olan dini müzik, Hac ve Umre ziyaretleri ve tesettür gibi birçok dini değer metalaşmakta serbest piyasa kurallarına göre değer kazanmaya başlamaktadır.

Türkiye'de tüketim toplumunun oluşumunu 1980lere götürebiliriz. Turgut Özal tarafından hayata geçirilen liberal politikalar bir yandan ekonomik kalkınmayı sağlayarak vatandaşların alım gücünü artırmış diğer yandan gümrük tarifelerinin düşürülmesiyle lüks tüketim mallarının hem fiyatı düşmüş hem Türkiye'de çok rahat ulaşılabilir hale gelmiştir. Türkiye ekonomisinin kapitalist dünya sitemine entegre eden bu liberalleşme politikaları Türkiye'de tüketim toplumunun oluşması için gerekli ekonomik alt yapıyı oluşturmuştur.

1990lar tüketim toplumu oluşumunda ikinci dönüm noktasıdır. 1990larda özel tv ve radyoların ulusal yayın yapmasına izin verilmiş ve ulusal yayınlardaki devlet tekeli kaldırılmıştır. Böylece tüketim toplumunun dayandığı kültürel alan inşa edilmeye başlanmıştır. Tüketim kodlarının yaygınlaşması, metaların kültürleşmesi ve sosyal statü göstergesi haline gelmesi için gerekli olan kültür endüstrisinin ilk temelleri böylece atılmış olmaktadır.

2000li yıllar ise bu dönüşümün son noktası olarak değerlendirebiliriz. Özellikle Ak Partinin 2002 yılında iktidara gelmesiyle muhafazakâr kesimin hem alım gücü artmış hem de sosyal statü göstergesi olarak meta tüketimi meşru hale gelmeye başlamıştır. Böylece tüketim kültürüne direnç gösteren muhafazakâr kesim de tüketim toplumuna entegre olmaya başlamıştır.

III. MUHAFAZAKÂRLARIN DEĞİŞEN HAYAT TARZLARI

Tüketim toplumuna entegre olmaya başlayan muhafazakârların hayat tarzlarında da önemli değişiklikler göze çarpmaktadır. Metaların kültürleşmesi ve işaret değerleri çerçevesinde muhafazakar bir hayat tarzı inşası her geçen gün daha fazla kendini hissettirmektedir. Hayat tarzlarının belirleyicisi olan iki alanda önemli dönüşümler gerçekleşmektedir. İlk olarak giyim tarzında farklılaşmalar net bir şekilde gözlemlenmeye başlanmıştır. Tesettürün defilesinin yapılması, markalaşması ve işaret değeri kazanması hem giysinin kullanım değerini hem de dini değerini ikinci plana itmektedir. Bu temayülün en ileri seviyesi olarak ise tesettür modasının ortaya çıkmaya hatta söz konusu modanın kurumsallaşmasını sağlayacak tesettür moda dergilerinin sayılarının artmasını söyleyebiliriz. Biz de söz konusu temayülü temsil eden Ala dergisi analizi üzerinden giyim tarzlarındaki değişimi anlamaya çalışacağız.

Boş zamanların değerlendirilme biçimleri ve tatil anlayışları da değişmektedir. V.I.P hac ve Umre gezilerinin belirmesi, haremlik-selamlık plaj ve havuz sunan 5 yıldız otellerin açılması ve muhafazakâr kesimin bronzlaşması ikinci önemli değişikliği ortaya koymaktadır.

A. Giyim Tarzının Dönüşümü ve Ala Dergisi

Muhafazakâr kesimin giyim tarzındaki değişiklikler hayat tarzlarındaki değişiklikleri anlama açısından önemli ip uçları sağlamaktadır. Muhafazakâr erkeklerin giyim tarzlarında da önemli değişimler olduğu gözlenmesine rağmen asıl değişiklik muhafazakâr kadınların giyimlerinde kendini göstermektedir. Özellikle muhafazakâr bayanlara yönelik tesettür defilelerinin (Tekbir Defileleri) yapılması ve moda dergilerinin (Ala, Modanisa gibi) yayınlanmaya başlanması söz konusu temayülü göstermesi açısından önemlidir. Çünkü defileler ve moda dergileri bir taraftan tesettürün metalaşmasını, metalar sitemindeki anlamına göre değer kazanmasını ve orijinal bağlamından kopmasını sağlamaktadır. Biz bu duruma hayat tarzının tüketim toplumuna entegre olması ve hayat tarzının metalaşması olarak ifade ediyoruz. Diğer taraftan ise giysi sadece örtünmek veya dinin emrettiği şekilde örtünmenin sınırlarını aşarak estetik

bir kaygıya dönüşmektedir. Bu duruma biz hayat tarzlarını estetikleşmesini olarak tanımlamaktayız. Gündelik hayatın estetikleşmesine giyim tarzları da bu anlamada uyum sağlamaktadır. Muhafazakâr kesim de bu temayüle kendisine göre bir uyum göstermektedir.

'Ala' dergisi 2011 yılının temmuz ayında yayın hayatına başlamıştır. 18-35 yaş aralığındaki muhafazakâr bayanlara hitap etmekte olan dergi moda endüstrisi ile bu grup arasında bir köprü olmayı amaçlamaktadır. İlk ay on bin ikinci ay yirmi bin ve üçüncü ay ise kırk bin basan dergi 40. sayısını hazırlamaktadır.

Mehmet Volkan Atay'a (derginin imtiyaz sahibi) göre, dünyanın değişik bölgelerinden muhafazakâr bayanlar dergiye ilgi göstermiş hatta bazı Avrupa ülkelerinden abonelik başvuruları alınmıştır. Özgün bir dergi olarak çıkarıldığı iddia edilse de Vogue ile bazı benzerlikler göstermektedir. Örtülü Vogue olduğu da ifade edilmektedir (Habertürk, 2011).

Ala muhafazakâr moda dergisi olma hususunda tek değildir. Hesna Türkiye ve Modanisa gibi muhafazakâr moda dergileri de aynı dönüşümü göstermeleri açısından önemli dergilerdir. Bu dergilerin 2010 yılından sonra çıkmaya başlamaları şans eseri ortaya çıkan bir durum değildir. Sosyolojik olarak tüketim toplumuna entegre olmaya başlayan ve bu çerçevede farklı bir hayat tarzı inşa etmek isteyen muhafazakâr bir tabanın mevcut olduğunu göstermektedirler. Bu yeni hayat tarzına tesettür gibi dini değerleri yozlaştırdığı düşüncesiyle itiraz eden ve eleştiren birçok düşünür olmasına rağmen Ala dergisinin yöneticileri ise Ala dergisinin ve modanın tesettürü yaygınlaştırması çerçevesinde tesettüre hizmet eden bir araç olduğunu iddia etmektedirler. Onlara göre:

İnsanlar, moda ve muhafazakâr kelimeleri yan yana gelince korkuyorlar ama aradaki fark şu: "Moda mı tesettüre hizmet ediyor? Tesettür mü modaya hizmet ediyor?" Biz tesettürü modaya hiçbir zaman hizmet ettirmedik ve ettirmeyeceğiz. Bunun çok güzel bir örneği var mesela, "İslam'da bankacılık var mı?" Yoktur; parayla oyun oynayamazsın, 1000 lira alıp 1200 lira veremezsin. Bu suçtur, gûnahtır, toplumsal olarak da böyledir. Allah katında da böyledir, ama eğer bu dünyaya birileri hükmedip faiz sistemini oluşturdukları, bizim de finans kurumlarımız olacak. O paranın başka finans kurumlarına gitmesini engellemek için olacak. Bu gün moda gücünü kullanarak genç kızlara hükmedebiliyorsa, o zaman o gücü bizim elimize almamız lazım. Yani İslami finans kurumlarının açılması ne kadar doğruysa ya da ne kadar yanlışsa ÂLÂ'da o kadar doğru ya da yanlış ki biz onların 'cihad' ettiklerini düşünüyoruz, gerçi bunu dediğimizde de bize kızıyorlar 'cihad' öyle olmaz diye ama... 'Cihad' artık bu gün böyle olmak zorunda. Bu gün İslami finans kurumları ticari faaliyetlerini bıraksa, 'Bana ne kardeşim kapatıyorum ben' dese, kime

kaldık? Bankaya kaldık... Diyelim ki kardeşim parayla oyun olmaz, biz bir anlamda günaha giriyor olabiliriz, bundan kaçınıyor ve kapatıyoruz dediler diyelim, kimde bizim paramız? Kimin kapısına gideriz? O zaman biz nasıl ezilmekten kurtulacağız? Şimdi tüm dünyada mini etekli olmazsan kariyer sahibi olamazsın diyen dergi varken, bizim tesettürlü kızımız Hacettepe’den, çok nitelikli bir bölümden mezun olsa, onu kim alacak ki(Gastebursa, 2012) <http://www.gastebursa.com/editorun-secimi/2012/1/28/31285/muhafazakr-modanin-kurumsal-mutfagi-ala.htm>)?

Ala dergisi 1980lerde başlayan hayat tarzı değişikliğini göstermesi açısından önemlidir. Ala dergisini çıkaranların niyetleri ne olursa olsun derginin muhafazakâr hayat tarzının dönüşümüne yaptığı etki kaçınılmaz olarak ortadadır. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi bir taraftan hayat tarzının metalaşmasını sağlarken diğer taraftan hayat tarzının estetikleşmesine imkân vermektedir. Hayat tarzının metalaşması ve estetikleşmesi dindarlık yönelimlerinin dönüşümüne ve seyrelmesine sebep olmaktadır. Bu anlamda giyim tarzlarının ve tabii ki muhafazakâr hayat tarzının dünyevileşmesinde de bahsedebiliriz.

Kuşku yok ki bu dönüşüm sadece giyim tarzında ortaya çıkmamakta hayatın tümüne yayılmaktadır. Boş zamanın veya tatilin nasıl geçirileceği de günümüz toplumlarında önemli bir hayat tarzı göstergesi haline gelmiştir. Gelecek bölümde turizmin 5 yıldız muhafazakâr otellerin nasıl muhafazakâr hayat tarzının bir unsuru haline geldiğini inceleyeceğiz.

B. Bakış Tarzlarının Değişimi ve Turistik Bakış Tarzı

Hayat tarzlarının bir diğer belirleyicisi ise bakış tarzıdır. Çünkü bakış tarzı sadece realiteyi olduğu gibi görmek değildir. Kişinin toplumsal pozisyonuyla belirlenen habitusunun bir unsurudur. Bakış tarzı aynı zamanda Foucault’un ifade ettiği üzere iktidar ilişkileri sonucu ortaya çıkan ve iktidarı üreten bir olgudur.

Dil gibi bakış tarzı da toplumsal bir öğrenme sonucu ortaya çıkar ve güzeli çirkinini, iyiyi kötüyü ayırma işlevi gören bakış tarzı içinde bulunulan sosyal sınıf ve kültürel birikime göre farklılıklar arz eder. İnsanlar dünyaya toplumsal sınıf, toplumsal cinsiyet, ulusal kimlik yaş ve eğitim gibi sosyal şartlar tarafından çerçevelenmiş belli fikir, yetenek, tutku ve beklenti filtreleriyle bakarlar (Urry, 2002: 2). Jenks’in ifade ettiği gibi:

Dünya dışarıdan çıplak gözle bakılmayı bekleyen önceden şekillenmiş değildir. Baskın kültürümüzün bize önerdiği gibi içkin bir şekilde enteresan, iyi, güzel olarak dışarıda herhangi bir şey yoktur. Bakış meleke haline gelmiş kültürel bir pratiktir (1995, 10).

Bu filtreler olmadan çıplak, yansız bir bakış açısı imkânsızdır. Bu filtreler aracılığıyla hayat tarzları inşa edilir. Giyim tarzından tutunda ev tasarımına kadar, boş zamanların geçirilmesinden tutun da din algılarımıza kadar bu filtreler etkilidir. Muhafazakâr kesimin hayat tarzlarındaki değişiklikler bakış tarzlarında ki değişikliklerden de kaynaklanmaktadır. Daha önce dindarlık yönelimleri çerçevesinde kötü gördükleri birçok olgu yeni toplumsal sınıfları ve habitusları çerçevesinde hoş gelebilmektedir çünkü bakış tarzlarında önemli değişiklikler ortaya çıkmaktadır.

Caprice otel gibi beş yıldızlı lüks otellerin açılması muhafazakâr kesimin hayat tarzlarındaki önemli değişikliklerden birisidir. Boş zamanlarında akraba ziyaretleri yaparak İslam'ın sıla-i rahim emrini yerine getiren muhafazakârlar 5 yıldızlı otellerde lüks içinde tatil yapmaya başlamışlardır. Bu değişiklik aslında bakış tarzlarında ortaya çıkan değişikliğin bir yansımasıdır. Urry'nin turistik bakış tarzı olarak kavramsallaştırdığı bu bakış tüketim toplumuna entegre olan muhafazakâr kesimde de kendini hissettirmektedir.

Urry'ye göre turistik bakış tarzı bireysel bir durum değil toplumsal olarak düzenlenmiş ve öğrenilmiş bir bakış şeklidir (Urry, 2002: 2). Turistik bakış tarzının en önemli özelliklerinden birisi eğlence ve haz merkezli olmasıdır. Boş vakitlerin haz ve eğlenceyle geçirilebileceği düşüncesine dayanan turistik bakış tarzı boş zamanlarda faydalı işler yapmayı sıkıcı bulmaktadır. Hatta bu bakış tarzı mekân değişikliği gibi benzer yönleri bulunan bazı ibadetlere bile sirayet etmektedir. Hac ve umre ziyaretleri beş yıldızlı Kâbe manzaralı otellerde gerçekleştirilmekte ve gezideki bütün anlar fotoğraflanarak sosyal medya da paylaşılmaktadır. Aslında gerçekleşen durum turistik bakış açısıyla eda edilen hac veya umre ibadetleridir.

Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Görmez 2012 Hac Değerlendirme toplantısında yaptığı konuşmada Hac ve Umre ziyaretlerinin inanç turizmine dönüşmeye başladığına dikkat çekmektedir. Görmez'e göre:

“Elli-yüz sene önce yapılan hac ibadetinin mahiyetiyle, bugün yapılan bir hac ibadetinin mahiyeti aynı mıdır? Bunun üzerinde düşünmemiz gerekiyor. Şeâirin, meşair mekânlarının modernizasyonu, organizasyonlar, vasıtaların modernizasyonun hac ibadetine etkisi nedir? Hac ibadeti, mahza gaye demektir. Bu gayede bir sapma yaşıyor muyuz? Haccın anlamı ve hikmetinde bir sapma yok mu? Bunun üzerinde bütün İslam dünyasının durması lazım. Kâbe manzaralı devre mülkler, haccın ruhaniyetiyle ne kadar uyuyor? Kitaplarımızda hac çeşitleriyle ilgili ne yazıyor? İfrat, kıran ve temettu. Ama şimdi haccın çeşitleri değişti. Lüks hac, VIP hac, otel tipi hac, müstakil tipi

hac. Bunlara dönüştü. İslam dünyası, Kâbe manzaralı odalardan bahseder oldu. Hatta Kâbe manzaralı devremülkler satılıyor. Bu, hac ibadetinin, Hz. İbrahim, Hz. İsmail ve Resul-i Ekrem’in bütün insanlığa armağan ettiği o büyük menasikin ruhaniyetiyle ne kadar uyuyor? Bu nereye varacak... Bunun üzerinde düşünmemiz gerekiyor. Tavaf ediyoruz. Tavafta hac ibadetini yapan insanların, bir kulağında telefon, bir gözünde kamera... Ben şahsen bu sene tavafların birisinde bir hacı adayının Brezilya’daki bir ortağıyla yaptığı iş görüşmesini kulaklarımla dinledim. Bu haccın mahiyetini nereye kadar götürecektir.”

“Bizi bekleyen en büyük tehlikelerden birisi, haccın bir inanç turizmine dönüşmesidir. İnanç turizmi bizim medeniyetimize ait bir kavram değildir. Karşımızda bizi bekleyen en büyük tehlikelerden birisi, haccın bir inanç turizmine dönüşmesidir. Allah korusun. Dolayısıyla bu iki husus birbirinden çok iyi ayrılırsa, Diyanet İşleri Başkanlığı daha çok kendi hizmet alanlarına teksif eder. Daha çok dini, manevi, ruhani kısmı üzerinde durmak zorundayız (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2012) .”

Hac ve umre ziyaretlerinin inanç turizmine dönüşmesinde söz konusu ziyaretlerin serbest piyasa kuralları çerçevesinde metalaşmasının da rolü büyüktür. Fakat turistik bakış açısı kazanılmadan bu ibadetlerin inanç turizmine dönüşme ihtimali oldukça az görünmektedir.

IV. SONUÇ

Türkiye’nin tüketim toplumuna dönüşümü ve muhafazakâr kesimin alım gücünün artmasıyla sınıf atlayarak söz konusu toplumsal yapıya entegre olması muhafazakâr vatandaşların hayat tarzlarında önemli değişiklikler getirmiştir.

Tüketim toplumsal yapısının ve kültürünün dayatması olan gündelik hayatın estetikleşmesi ve metalaşması muhafazakâr kesimin hayat tarzlarını da dönüştürmektedir. Piyasanın dışında yer alan birçok değer serbest piyasa kurallarına tabii kılınmakta ve değiş-tokuş değeri kazanarak ticarileşmektedir. Tesettür gibi dini değerlerin ticarileşmesi buna örnek olarak verilebilir. Diğer taraftan muhafazakâr kişilerin hayat tarzları estetikleşmektedir. Örtünme sadece dini bir değer veya fiziksel bir ihtiyaç olmaktan çıkmış estetik bir kaygıya dönüşmüştür. Evlerin tasarımlarından, bir tükenmez kaleme kadar birçok unsur estetik özelliklerine göre seçilmeye çalışılmaktadır. Yani muhafazakâr kesimin hayat tarzında da önemli bir oranda estetikleşme göze çarpmaktadır.

Muhafazakâr kesimin hayat tarzlarındaki değişiklikleri iki noktada açık bir

şekilde tespit ettik. Birinci olarak tesettürün metalaşması, metalar sistemine entegre olması ve estetikleşmesi söz konusu değişimin önemli tezahürlerinden biri olarak dikkatimiz çekmektedir. Bu tezahürü en iyi şekilde tesettür moda dergileri temsil etmektedir çünkü söz konusu dergiler bir yandan tesettürün metalaşmasına imkân sağlarken diğer taraftan tesettürün estetikleşmesini sağlamaktadır. Bu bağlamda biz de tesettür moda dergisi olan Ala dergisini inceledik.

İkinci olarak boş vakitlerin nasıl değerlendirildiği hayat tarzlarının değişimini anlama açısından önem arz etmektedir. Beş yıldızlı İslami otellerin açılması ve rağbet görmesi söz konusu değişimi resmetmektedir. Boş vakitlerinde akraba ziyaretlerini yerini beş yıldızlı otellerde lüks tatillere yerini bırakmaktadır. Söz konusu değişim turistik bakış açısının boş vakte yansması olarak değerlendirilebilir. Söz konusu bakış açısı Umre ve Hac gibi dini ibadetlere de sirayet etmektedir.

Muhafazakâr hayat tarzlarının değişimi bize değişmeyen tek şeyin değişim olduğu gerçeği bir kez daha hatırlatmaktadır. Söz konusu değişimin dindarlık algılarındaki etkileşimini ise makalemizin sınırlandırmak zorunda kaldığımız için ele alamadık. Fakat söz konusu konu çalışılmak ve analiz edilmeyi gerektirecek kadar önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- BAUDRILLARD, Jean. (1988), *The Consumer Society*, London, Sage Publication.
- BOURDIEU Pierre. (1980), *The Logic of Practice*. Trans. Richard Nice, Stanford, Stanford University Press.
- DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI, (2012), “2012 yılı Hac Değerlendirme Toplantısı, Abant’ta başladı”, (erişim adresi: <http://www.diyamet.gov.tr/tr/icerik/2012-yili-hac-degerlendirme-toplantisi-abant'ta-basladi/7945>), (erişim tarihi: 01. Mayıs 2016).
- DEMİREZEN, İsmail. (2012), “Tüketim Toplumunda Dini Metinlerin Yeniden Anlaşılması”, Bayram Ali Çetinkaya (Ed.)*Dini ve Felsefi Metinler: Yirmibirinci Yüzyılda Yeniden Okuma, Anlama ve Algılama*, cilt: I, ss. 493-503. İstanbul, Sultanbeyli Belediye Başkanlığı.
- GALBRAİTH, John Kenneth (2001), *The Essential Galbraith*. New York, Houghton Mifflin Company.
- GASTEBURSA. (2012), “Muhafazakar Modanın Kurumsal Mutfağı”, (erişim adresi:<http://www.gastebursa.com/editorun-secimi/2012/1/28/31285/muhafazakar-modanın-kurumsal-mutfagi-ala.htm>), (erişim tarihi: 01. Ocak 2012).
- HABERTÜRK. (2011), “Modada Muhafazakar Kapışma”, (erişim adresi: <http://www.haberturk.com/yasam/haber/679432-modada-muhafazakar-kapisma>), (erişim tarihi: 01. Mayıs 2016).

- JENKS, C. (1995) “The centrality of the eye in western culture: an introduction”, in C. Jenks (ed.), *Visual Culture*, London, Routledge. ss. 1–25.
- RITZER, George, Douglas Goodman ve Wendy Wiedenhoft, (2001), “Theories of Consumption”, George Ritzer ve Barry Smart (Ed.), *Handbook of Social Theory*, London, Sage Publications.
- URRY, John. (2002), *The Tourist Gaze*. London, Sage Publications.

KÜLTÜR, DİN VE YEMEK ETKİLEŞİMİ ÇERÇEVESİNDE ARAP MUTFAĞININ KAVRAMSAL OLARAK İNCELENMESİ: ADANA İLİ ÖRNEĞİ

Oya Berkay KARACA¹

Sıla KARACAOĞLU²

Atıf/©: Karaca, Oya Berkay; Karacaoğlu, Sıla (2016). Kültür, Din ve Yemek Etkileşimi Çerçevesinde Arap Mutfağının Kavramsal Olarak İncelenmesi: "Adana İli Örneği", Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 9, Sayı 2, Aralık 2016, ss.561-584

Özet: Dünya üzerinde pek çok farklı toplum ve söz konusu toplumlara ait çok çeşitli ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel özellikler bulunmaktadır. Yemek ve mutfak kültürü de toplumların kimliğini, yaşam şekillerini, beslenme alışkanlıklarını ve özgünlüğünü ortaya koyan önemli kültürel miraslar arasında yer almaktadır. Günümüzde dünyanın en ünlü mutfakları arasında sayılan Türk mutfağı da tarihsel süreç içerisinde farklı toplumlarla girdiği kültürel etkileşim ile pek çok değişik kültürden etkilenmiş ve bunun sonucunda da kendi zengin mutfak kültürünü meydana getirmiştir. Araştırma konusunu teşkil eden Arap mutfağı da Türklerin İslam dinine geçişinden itibaren Türk mutfak kültürünü etkileyen ana mutfaklardan biridir. Çalışmada, Doğu Akdeniz bölgesine hâkim olan Arap yemek ve mutfak kültürünün özelliklerinin gelenekler ve din etkisi çerçevesinde irdelenmesi, Adana iline ait yemek kültürü, özellikleri ve bu kültüre etki eden unsurların üzerinde durulması amaçlanmıştır. Makale, Adana'da Arap yemek ve mutfak kültürünün sürdürülebilmesi ve geliştirilmesi için turizm sektörüne yönelik öneriler ile son bulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yemek Kültürü, Kültürel Etkileşim, Din, Arap Mutfağı, Adana.

Makale Geliş Tarihi: 18.03.2016/ Makale Kabul Tarihi: 29.11.2016

1 Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi, Karataş Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu, Konaklama İşletmeciliği Bölümü, e-posta: obkaraca@cu.edu.tr.

2 Arş. Gör., Çukurova Üniversitesi, Karataş Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu, Konaklama İşletmeciliği Bölümü, e-posta: skaracaoglu@cu.edu.tr

Conceptual Analysis of Arabian Cuisine in The Framework of Culture, Religion and Food Interaction: The Case of Adana

Citation/©: Karaca, Oya Berkay; Karacaoğlu, Sila (2016). *Conceptual Analysis of Arabian Cuisine in The Framework of Culture, Religion and Food Interaction: The Case of Adana*, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 9, Issue 2, December 2016, pp. 561-584

Abstract: *The world hosts plenty of societies with different economic, social, political and cultural characteristics. Food and cooking culture is a significant heritage that represents the identities, lifestyles, dietary practices and uniqueness of these societies. Turkish cuisine, as one of the most important cuisines of our contemporary world, has interacted with several cultures in the course of time and formed one of the richest culinary culture of its own. Arabian cuisine, which this study focuses on, is one of the affluent cuisines that effected Turkish cuisine especially after the acceptance of Islam by the Turks. The purpose of this study is to examine the characteristics of Arabian cuisine, which is dominant in the Eastern Mediterranean region, in the framework of culture, traditions and religion, and to determine the characteristics of the food culture and the factors that affected this culture in Adana. The paper ends with a discussion and implications on the development and sustainability of Arabian food culture in Adana.*

Keywords: *Food culture, Cultural interaction, Religion, Arabian cuisine, Adana.*

I. GİRİŞ

Bir toplumun kültürünü ve kimliğini yansıtan önemli etkenlerden birisi de yemekleridir (Berik ve Kahraman, 2009: 212). Yemek kişisel ve toplumsal yönleri olan bir kültür unsuru olup yaşanan fiziki ve kültürel coğrafya yemek kültürünü de yakından etkilemektedir (Sitti, Hayta ve Yetim, 2009: 208). İnsanlar göçler sayesinde birbirinden etkilenmekte ya da göç ettikleri yerlere kendi yöresel yemeklerini yaymaktadır ve bunun sonucunda toplumların beslenme alışkanlıkları devamlı değişiklik göstermektedir (Yurt, Yıldız, Kumlay ve Küçüköner, 2010: 358).

Geleneksel gıdalar, toplumların yemek kültürlerinin ve beslenme alışkanlıklarının gelişmesinde büyük rol oynamıştır (Köten ve Ünsal, 2014: 607). Beslenme alışkanlıklarını belirleyen temel unsurlar arasında, bireyin yaşadığı toplumun kültürel özellikleri, çevresel unsurlar, toplumların birbirinden etkilenmeleri ve ekonomik durum gösterilmektedir (Yıldız, Yurt

ve Doğan, 2010: 540). Tüm bu etkenler ayrı ayrı yörelerde çok farklı gıda muhafaza, hazırlama ve tüketim yöntemleri ve dolayısıyla çok farklı yeme içme kültürleri oluşturmaktadır. Hatta etnik köken ayrılıkları, dinsel farklılıklar ve göçlerle gelen yeni kavimler nedeniyle, bu kültürel çeşitliliği aynı yörede, dar bir coğrafi alanda bile gözlemlemek mümkün olup, her yönüyle bir kültürel zenginlik ve hazine olan bu durumun korunması ve yaşatılması gerekmektedir (Özateş, Palamutoğlu ve Kasnak, 2014: 585-586). Türk mutfağının genel özellikleri incelendiğinde “yemeklerin coğrafi bölgelere göre değişiklik göstermesi” önemli nitelikler arasında yer almaktadır. Bu durum, geniş bir yüzölçümüne sahip olan Türkiye’nin coğrafi bölgelere göre farklı kültürel özelliklerinin bulunduğu bir işaretidir (Kızılkaya ve Özkaya, 2009: 281). Ayrıca sürdürülebilir bir ekonomik kalkınmanın temelinde kültürel devamlılık özel bir öneme sahiptir (Özel ve Şat, 2014, s.785).

Geleneksel kültürün yapı taşı olan pek çok yöresel yemek günümüzde yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Özellikle gelişen teknolojinin meydana getirdiği değişimle birlikte Anadolu’da bilinen pek çok yemek unutulmaktadır (Cömert ve Özkaya, 2012: 591). Bu nedenle çalışmada, öncelikle Güneydoğu Anadolu ve Doğu Akdeniz bölgesinin büyük bir bölümünde etkili olan Arap yemek kültürünün özellikleri, kültür ve din etkisi çerçevesinde irdelenmeye çalışılmış, özellikle de Adana iline ait yemek kültürü, özellikleri ve bu kültüre etki eden unsurlar üzerinde durulmuştur. Adana yemek kültürünün tüm özellikleri ile ortaya konulmasının ise gastronomi turizmi aksı içerisinde yer alan Adana ili ve turizmi için önemli olduğu düşünülmüştür. Alan yazın incelendiğinde, İslam dininin ve Arap kültürünün, Türk yemek kültürü üzerindeki etkileri konusunda kaynak eksikliği göze çarpmıştır. Yapılan taramalarda, özellikle Arap yemek kültürünün temel özellikleri konusunu ayrıntılı olarak ele alan kitap, makale ya da bildiriye hemen hemen hiç rastlanılmamış, internette yer alan birkaç yemek sitesinin bu konuda sınırlı bilgi paylaştığı görülmüştür. Bu eksiklikten hareketle, çalışmanın alan yazındaki temel kaynaklardan biri olacağını söylemek mümkündür.

II. TÜRK MUTFAĞI VE TEMEL ÖZELLİKLERİ

İnsanlık tarihinde ve medeniyetlerin oluşmasında en önemli temel yapı taşlarından birisi yeme-içme kültürüdür. Asırlarca bir toprak parçasını yurt edinmiş topluluklar, yurt arayışında olan insanları ve toplulukları ağırlamış, yemek kültürü sayesinde din-dil-ırk farklılığı dahi olan bu insanları aynı sofrada buluşturmayı başarmıştır (Holat, Kozan, Sarıçoban ve Yılmaz, 2012: 341).

Dünyanın en zengin mutfaklarından biri olan Türk mutfağının en ayırt edici üstünlükleri önemli bir coğrafyada bulunması ve göçebe kültürüne sahip olmasıdır (Özmen, Özer ve Kılıç, 2010: 364). Yiyecek ve yiyecek hazırlama kültürü, zamanla biçimlenip zenginleşmekte, kuşaktan kuşağa aktarılmakta ve yöre kültürünün bir parçasını oluşturmaktadır. Anadolu'nun zengin kültürel yapısı her bölgede farklı özellikler göstermekte (El, Köstekli, İlyasoğlu, Baş ve Parsa, 2009; Urbaş ve Akman, 2009) ve dünyanın en zengin üç mutfağı arasında sayılmaktadır (Kan ve Kaynakçı, 2009: 268).

Türkiye, çok çeşitli etnik ve kültürel değerlere sahip farklı din, dil, ırk ve mezheplere ait bireylerden oluşan çok renkli bir coğrafyadır (Dizlek, 2010: 389). Orta Asya'ya kadar uzanan Türk beslenme kültürü, Türklerin Anadolu'ya yerleşmeleri ve Osmanlı Devleti'nin topraklarını genişletmesiyle çok çeşitli gıda maddelerinin üretim biçimlerine sahip olmuş, bu durum da geleneksel beslenme kültürünü şekillendirmiştir (Evren, Apan, Tutkun ve Evren, 2009: 190). İslamiyet öncesi Türk mutfağı incelendiğinde, Hunlardan itibaren Türklerin yetiştirdikleri ve yedikleri hayvanlar arasında at ve koyunun öne çıktığı görülmektedir. Savaşa giden Türklerin yanında savaş erzakı olarak at ve koyun götürdükleri, Çin kaynaklarında yer almaktadır. Yine, pastırma ve sucuğun Türklerin savaş erzakları arasında yer aldığı ifade edilmektedir (Közleme, 2012: 156). Orta Asya Türkleri çoğunlukla göçebe yaşadıkları için ağırlıklı olarak hayvancılıkla uğraşmış, bu nedenle beslenmede et ve mayalanmış süt ürünlerini kullanmışlardır (Baysal, 1993b: 12). Bununla beraber, tarım hayatları göç ettikleri bölgelerdeki yabani bitkileri işlemekle sınırlı kalmıştır (Şavkay 1998: 45). Yemeklerde en çok buğday ve buğday unu ile yapılan yağlı hamur işleri ön plana çıkmış, at ve koyun haricinde keçi ve sığır hayvanların da eti tüketilmiş, bu hayvanlardan elde edilen süt; yoğurt, kurut, çökelek, keş, kıymız, kefir ve peynir yapımında kullanılmıştır (Baysal, 1993a: 32). Yoğurt kavramının Türkler tarafından Anadolu'ya getirildiği çeşitli kaynaklarca da belirtilmektedir (Çukurova Üniversitesi, 2016). Türk mutfağının şekillenmesinde Orta Asya Türklerinin yanı sıra Selçuklu ve Osmanlı döneminin de etkisi büyüktür. Selçuklular yemek çeşitleri, yemek pişirme ve muhafaza teknikleri ile kendilerine özgü bir mutfak kültürü oluşturmuşlardır. Et, un ve yağ, Selçuklular döneminde yemek alışkanlığının simgesi olarak görülmektedir (Önçel, 2015: 34). Bu dönemde kuzu, erkeç, keçi, at ve tavuk en çok eti yenen hayvanlardır. Bunlara kuşlar ve balıklar da ilave edilebilir. Kesilen hayvanın sakatatının çok tüketildiği, sebze yemekleri pek tercih edilmediği de bilinmektedir (Güler, 2010). Selçuklu Dönemi'nde yapılan paça yemeği, etli pide, tutmaç, hoşmerim, boza, pekmez, pastırma gibi pek çok yemek bugün de hâlâ varlığını korumaktadır (Kılıç, 2010: 17).

Orta Asya'daki yemek kültürünü Anadolu'ya taşıyan Türkler, tarih boyunca başka kültürlerle de karşılıklı etkileşim içinde olmuştur (Öz ve Şahin, 2014: 207). Asya, Avrupa ve Afrika'yı birleştiren Akdeniz havzasında yer alan Türkiye, kültürel ilişkiler yönünden en ayrıcalıklı bölgelerden birinde olup farklı özellikler taşıyan birçok uygarlığın kaynağı ve birleşme noktasını meydana getirmektedir (Özkaya ve Kızılkaya, 2009: 511). Anadolu kültürü incelendiğinde temelinde Bizans kültürü, eski Türk inançları, Arap kültürü ve etkili bir şekilde İslam kültürünün olduğu görülmektedir (Hatipoğlu ve Batman, 2009: 34). Aynı zamanda, Osmanlı kültürünün mirasçısı olan Türk mutfağı, hem Balkan ve Ortadoğu mutfaklarını etkilemiş hem de bu mutfaklardan etkilenerek yörelere göre büyük farklılıklar göstermiştir (Köten, Ünsal ve Atlı, 2010: 522). Bu sayede Fransız, İtalyan ve Çin mutfakları arasında 2500 yemek çeşidiyle haklı bir üne kavuşan Türk mutfağı bir lezzet hazinesi durumuna gelmiştir (Şanlıer, Hassan, Özkaya, Pelit, Güçer, Cömert ve Konaklıoğlu, 2010: 374). Ayrıca dini inanışlar da gelenek-göreneklerin ve beslenme alışkanlıklarının şekillenmesinde etkili olmuştur (Acun ve Gül, 2012: 687).

Türkiye turizm değerleri yönünden çok zengin bir ülke olmakla birlikte turizmi olumlu etkileyen unsurlardan birisi de mutfak kültürüdür (Esin, Kaya ve Cingöz, 2012: 128). Yöresel olarak hazırlanan bazı yemeklerin kendi yerel coğrafyalarını aşarak ülkenin hemen her bölgesine yayıldığı, bazı türlerin ise yok olduğu görülmektedir (Altaş ve Telcioğlu, 2012: 204). Yüzyıllar boyu Anadolu ve Rumeli'de gelişen Türk mutfak ve yemek töreleri Asya'nın tarihsel birikimi ile oluşmuş, gelişmiş ve ünlenmiştir. Türkiye coğrafyasındaki farklı iklim kuşakları da özde aynı olsa da yöre mutfaklarının farklı olmasına neden olmuştur (Cingöz ve Cingöz, 2012: 258). Yöreden yöreye farklılaşan lezzetleri barındıran Türk mutfağı, çeşit zenginliği ve damak tadına uygunluk yönünden birçok yemek ve yiyecek çeşidi ile sağlıklı ve dengeli beslenmeye kaynaklık edebilecek örnekleri barındırmaktadır. Birbiri ile yan yana bulunan iller ve hatta ilçeler arasında bile önemli kültürel farklılıklar ve böylece farklı damak tatları, mutfak kültürleri bulunmaktadır (Ulusoy ve Karakaya, 2010: 527).

III. TARİHTEN GÜNÜMÜZE TÜRK-ARAP YEMEK KÜLTÜRÜ ETKİLEŞİMİ

Arap uygarlığının tarih sahnesine çıkışı M.Ö 2000'li yıllara kadar uzanmaktadır (Aslan, 2005: 29). Arap toplumları, tarih boyunca İpek ya da Baharat Yolu üzerinde bulunması nedeniyle gerek ticaret ilişkileri ve din ile gerekse gelenek ve kültür açısından birbirlerinden etkilenmiştir (Yıldız, 2009). Türkler ve Arapların tarihteki ilk karşılaşması ise İslamiyet'in doğuşundan yaklaşık 300

yıl sonra Arap ordularının Türkistan'ı fethi gelmesi ile gerçekleşmiştir (Şener, 2000). Bu süreçten sonra Türkler ve Araplar, aynı coğrafyalarda beraber yaşamıştır (Artun, 2009: 1). Türklerin Araplarla olan kültürel, tarihi ve coğrafi yakınlığı zamanla edebiyat, müzik, yemek, gelenekler, mimari, sanat gibi alanlarda kendini göstermiştir (Yılmaz, 2009: 52).

Kültürel değişim ve gelişime bağlı olarak toplumsal yaşamdaki değişmelerin yemek kültürünü de etkilemesi doğal ve kaçınılmazdır (Ertaş ve Karadağ, 2013: 119). Zengin bir kültüre sahip olan Türkiye, yaklaşık 100'e yakın uygarlığa ev sahipliği yaptığından yemek çeşitleri oldukça fazladır (Onarlı, 2005: 249). Türk toplumu, zaman içerisinde kültürel alışveriş yaşadığı bu uygarlıkların yemek ve ürünlerini kendi beslenme alışkanlıkları ve damak zevklerine uygun hale getirerek benimsemiştir. Bu süreç içerisinde İslamiyet'in kabulünün de etkisiyle İran ve Arap mutfak kültürlerine ait pek çok öğe Türk mutfağına dahil olmuş ve hatta günümüze kadar etkisini korumuştur (Göker, 2011: 37; Közleme, 2012: 45; Üner, 2014: 31). Özellikle Osmanlı mutfağındaki pek çok yemek ve malzeme isimlerinin Arapça ve Farsça olması da bu duruma işaret etmektedir (Közleme, 2012: 183). Kültürel değişim ve gelişime bağlı olarak toplumsal yaşamdaki değişmelerin yemek kültürünü de etkilemesi doğal ve kaçınılmazdır. Anadolu'ya gelen Türklerin et ağırlıklı mutfağı ile yöresel Anadolu mutfakları süreç içinde birbirleriyle kaynaşmıştır (Ertaş ve Karadağ, 2013: 119). Bu doğrultuda, Arap, Fars, Kuzey Afrika, Balkanlar, Ege Adaları, Kuzey Karadeniz, Kafkasya, Avrupa ve Anadolu coğrafyalarından beslenen Türk Mutfağı'nın, aslında bir "füzyon mutfak" özelliği taşıdığı ve belki de hiçbir mutfak kültüründe olmayan zenginlik, çeşitlilik ve ihtişama sahip olduğu söylenebilir (Üner, 2014: 33).

Yaşanan fiziki ve kültürel coğrafyanın yemek kültürünü yakından etkilediği görülmektedir (Çetin, 2006: 18). Tarihsel süreç incelendiğinde Hatay, Adana ve Mersin illerinin geçmişte doğu (İran medeniyeti), batı (Roma medeniyeti), kuzey (Türk medeniyeti) ve güney (Arap medeniyeti) medeniyetler arasındaki bir geçiş ve kesişme noktası olduğu görülmektedir. Binlerce yıllık uygarlıkların yaşamış olduğu bu yörede Arap, Batı ve Doğu kültürleri birleşerek zengin bir yemek kültürünü ve çeşitliliğini ortaya çıkarmıştır (Yıldız, 2013: 60). Çeşitli kültürlerin etkisiyle burada yaşayan insanlar kendi yemeklerini damak zevklerine uygun bir biçimde birleştirmiştir (Artun, 1994: 8). Bölge mutfağı incelendiğinde Selçuklu, Arap, Osmanlı ve Batı etkisi ile beraber, terk edilmemiş geleneksel bazı yemeklerin Orta Asya'dan beri aynı özelliklerini korudukları da görülmektedir (Balcı, 2013: 51).

Türkiye'nin güney sınırında Arap devletleriyle komşu olması hem yoğun bir

kültürel alışveriş hem de komşuluk ve iç içe yaşamayı beraberinde getirmiş, din birliği de bu ilişkileri kuvvetlendirmiştir. Bu etkileşimden ve coğrafi yakınlıktan dolayı da Türkiye'nin bazı illerinde Arap kökenine mensup vatandaşlar yaşamaktadır (Turkish Cuisine, 2015). Türkiye'deki nüfusları tam olarak bilinmemekle birlikte (Aslan, 2005: 37) Milli Güvenlik Kurulu'nun hazırladığı "Türkiye'deki Etnik Grupların Dağılım Raporu'na" göre başta Siirt, Şırnak, Mardin, Diyarbakır, Şanlıurfa, Hatay, Adana, Mersin ve İstanbul olmak üzere Arap kökenine mensup yaklaşık 870 bin kişinin yaşadığı bilinmektedir (Milliyet Gazetesi, 2008). Hatay, İskenderun, Adana ve Mersin civarına yerleşmiş bu bireyler mezhep olarak Aleviliği benimsemektedir (Şener, 2000). Bu bölgelerden Samandağ'ın %90'ı, Antakya'nın %60-70'i, İskenderun'un %40'ı, Adana'nın %25'i, Tarsus'un %80'i ve Mersin'in %20-%25'nin Nusayri olduğu tahmin edilmektedir (Serin, 1995: 146).

IV. ARAP MUTFAĞI VE TEMEL ÖZELLİKLERİ

Arap mutfağı, bir ucu Atlas Okyanusu ile komşusu olan Fas, diğer ucu doğuda Hint Okyanusu ile sınırı olan Umman, kuzeyde Suriye ve güneyde Sudan'a kadar uzanan geniş bir coğrafyanın kültürüdür (Yıldız, 2009). Dolayısıyla Arap coğrafyasının geniş bir alana yayılması çok sayıda yöresel mutfak kültürünün oluşmasına neden olmuştur (Adnan Menderes Üniversitesi, 2010). Yöresel Arap mutfağı denildiğinde; Suriye, Lübnan, Ürdün ve Mısır mutfakları akla gelmektedir. Bu mutfaklar arasında Suriye ve özellikle de Halep Arap gastronomisinin başkenti olarak kabul edilmektedir. Bu bölgenin yanı sıra Arap hakimiyetinin bulunduğu Fas ve Tunus mutfaklarını içeren Kuzey Afrika (Magreb) Arap mutfağı da zengindir (Hürriyet Gazetesi, 2004).

Arap Yarımadası'nın iklim ve doğal koşulları, önceleri bu bölgede güçlü bir mutfak kültürünün gelişmesine olanak tanımamış, zamanla Arap toplumlarının geniş bir coğrafyaya yayılması ve farklı kültürlerle etkileşime geçmesi ile Arap yemek kültürü zenginleşmiştir (Sabah Gazetesi, 2012). Tarihsel süreç incelendiğinde; Arap mutfağının ilk başta Lübnan, Suriye, Filistin ve Ürdün mutfağı gibi göçebe bedevi kültüründen etkilendiği görülmektedir (Gheorghe ve Bulin, 2014: 198). Özellikle VII. yüzyılda İran ele geçirildikten sonra Arap mutfağı, Sasaniler'in mutfak zenginliğinden etkilenmiş ve yine VII. yüzyılda Emeviler döneminde İber Yarımadası'na yayılmaları ile hem buradaki yemek kültüründen beslenmiş hem de yemek kültürünü etkilemiştir. XVIII. yüzyılda Kahire, Tunus, Fas ya da Sevil gibi şehirler de Arap mutfak kültürünün önemli merkezleri haline gelmiştir (Sabah Gazetesi, 2012). İran mutfağının

özgün etkilerine örnek olarak, tatlı ve ekşi unsurların bir arada kullanılması verilebilir. İspanaklı bir kuzu yahnisinin kuru erikle, koyunun nar suyu ve ballı pirinçle, sığır etinin ispanak ve sirkeyle, ördeğin vişne ya da nar sosuyla pişirilerek yoğurt ve ceviz ezmesi eşliğinde servisi bu mutfağa kimlik veren en önemli unsurlarıdır (Közleme, 2012: 34). Adana ilinde de nar ekşisi, turunc suyu ve sumak gibi ekşi lezzet veren unsurların salata ve mezelerde diğer bölgelere göre daha fazla kullanım bulmasının bu etkilenme sonucu olduğu düşünülmektedir. Yine İran yemeklerinin bir diğer özelliği olan maydanoz, dereotu, nane ve tere gibi taze bitkilerin bol miktarda kullanımının Adana mutfağında da yer aldığı, özellikle kebab çeşitlerinin yanında kullanımının yaygın olduğu bilinmektedir. Arap mutfak kültüründe yer alan nadir et tüketiminde deve eti ve festivallerde tüketilen özellikle yağlı kuyruklu koyunlar ön plana çıkmaktadır (Közleme, 2012: 42). Adana küçükbaş hayvan etlerinin özellikle de yağlı kuyruklu cinslerden elde edilen koyun etinin ve iç yağın yemeklerde kullanımının en yaygın olduğu illerden biridir. İslam dinine geçişin etkisiyle Arap mutfağının varlığı Türk mutfak kültüründe daha çok hissedilmeye başlanmıştır (Güler, 2007: 4). Yeni yurt Anadolu'daki meyve ve sebzeler Türk mutfağına girerek, mutfağı zenginleştirmiş, yeni mutfak araç ve gereçleriyle pişirilen besinler çeşitlenmiştir. İslamiyet sonrasında, dinin gereği boğazlanmadan ölmüş hayvanların eti ve vücuttan akan kanı, domuz ve Allah'tan başkası adına kesilmiş hayvanlar yenmemiş, alkollü içeceklerden kaçınılmıştır (Artun, 2006: 142). Türkler İslam'ı kabul ettikten sonra Arap ve İran kültürüyle yoğun bir iletişime girmiştir. Örneğin; kebab çeşitleri Araplardan, tandır yemeklerini ise İran'dan Türk yemek kültürüne giren yemeklerdir (İyiöl, 2010: 470).

Arap mutfak kültüründe kahvaltı hamur işleri ve çay ile geçiştirilmekte, labne, zeytin, zeytinyağı ve nane ile servis yapılmaktadır. Öğle yemeği en çok önem verilen öğün olup genellikle salata ve mezelerle sunulan et yemekleri ana öğünü oluşturmaktadır. Pirinç ya da bulgur pilavı, ekmeğe, pişmiş veya çiğ sebzelerden hazırlanmış mezeler mutlaka sofralarda yer almakta, yemek esnasında içecek tüketilmemektedir. Akşam yemekleri atıştırılarak geçirilen ve önemsenmeyen bir öğün olup hafif yemekler, meyve ve mezelerle geçiştirilmektedir (Mavimor Yemek Sitesi, 2015).

Hamur işlerinde lahmacun ilk sırayı almaktadır. Kolay pratik yemekler olması ve her koşulda sunulabilmesi nedeniyle lahmacun gibi kasaplarda hazırlanan ve fırınlarda pişirilen pide ve börekler görülmektedir (Adnan Menderes Üniversitesi, 2010). Bu yemek kültüründe daha çok et, bakliyat ve tahıl ürünlerine dayalı malzemeler kullanılmaktadır (Mavimor Yemek Sitesi, 2015). Tahıllar-

la yapılan yemekler de etler kadar zengin çeşide sahiptir. Bulgur ve un gibi buğday ürünleri, arpa, yulaf gibi tahıllar çok çeşitli ekmek yapımında kullanılmaktadır. Ayrıca, lahmacun ve pide gibi hamurla etin birlikte kullanıldığı yemekler ile nohut ve mercimek gibi kuru baklagiller Arap mutfağının vazgeçilmezleri arasındadır (Yemek Sohbetleri, 2010). Arap mutfağında özellikle de Halep'e yakın olan şehirlerde kebab, lahmacun, çiğ köfte ve içli köfte yapılmakla beraber genel olarak bu bölgede yemeklerin baharatlı ve yağlı olduğu, domates ve patlıcanın sıkça kullanıldığı görülmektedir (Un, 2009). Etin pişirilmesi Arap mutfağının geleneksel uygulama biçimi olan ateşle direkt temas ettirilerek yapılmaktadır. Bu tür pişirme tekniği ile oluşturulan yemeklere "kebab" adı verilmektedir (Yemek Sohbetleri, 2010). Çeşit bakımından hayli zengin bir yemek yelpazesine sahip olan bu mutfakta et ve bakliyatın yanı sıra meyve tüketimine de özen gösterilmektedir (Mavimor Yemek Sitesi, 2015). Süt direkt tüketilmemekte, yoğurt ve labne ise yemeklerin tamamlayıcısı olmaktadır (Adnan Menderes Üniversitesi, 2010). Arap mutfağı, tatlıları bakımından da hayli zengin olup şeker ve pekmez kullanılarak yapılan tatlılar daha çok hamurlu ve şerbetli tatlılardır (Yemek Sohbetleri, 2010).

Arap mutfağında yemeğin gerek görümünü gerekse tadını güzelleştiren, zenginleştiren baharatlar, tatlandırıcılar ve renklendiriciler bol miktarda kullanılmaktadır (Adnan Menderes Üniversitesi, 2010). Nane, sumak, safran, kekik, sarımsak, tarçın ve kimyon yemeklerde en çok kullanılanlar arasındadır (Mavimor Yemek Sitesi, 2015). Tatlandırıcı olarak ise nar, sumak, koruk ve limon-suyu, demirhindi, çörekotu, karabiber, karanfil, kırmızıbiber, yenibahar, kişniş, mahlep, maydanoz, rezene, susam, vanilya, tarhun, yalancı safran, tarçın ve zencefil kullanılmaktadır (Adnan Menderes Üniversitesi, 2010). Özellikle Türkiye'nin Güneydoğu bölgesi yemeklerinde Arap mutfak kültürünün etkisi fazladır. Baharatın fazla kullanılması, örneğin acı biberin kullanımı bu etkinin örneklerindedir (Güler, 2007; Güler, 2010). Aynı zamanda, nar ekşisi, koruk suyu ve turunc meyvesi suyunun özellikle bu bölgede ekşi tadı sağlamak ve salata, meze ve yemekleri tatlandırmak amacıyla yaygın olarak kullanılması da bu etkileşimin göstergesidir.

Türkiye'deki Arap Alevilerinin yemek kültürü Akdeniz mutfağından da etkilenmiştir. Bu mutfağın odağında taze sebze ve meyveler, zeytinyağı gibi sıvı yağlar, tavuk, et ve balık bulunmaktadır. Sebze yemekleri tercih edilmekte, mahlube adını verdikleri pirinç, kuş üzümü, çam fıstığı, kızarmış patlıcan ve kuzu eti ile yapılan sebze yemeği sıklıkla tüketilmektedir. Evlerde mangal yakma, içli köfte yapma, fırnlarda lahmacun ve börek çeşitlerinin pişirimi

yaygındır. Ev hanımları kış için patlıcan ve bamyayı kurularak saklamakta; domates ve biber salçalarını kendi elleriyle yapmaktadır (Adnan Menderes Üniversitesi, 2010). Et tüketiminde koyun ve kuzu eti tercih edilmektedir. Buğday ve türevleri (kuskus, bulgur, simit, firik) çorbalarda, pilavlarda, dolmalarda, köftelerde ve piyazlarda; mercimek çorbalarda, pilavlarda, köftelerde kullanılmaktadır. Buğday ekmeği Arap beslenme alışkanlığının sembolüdür (Adnan Menderes Üniversitesi, 2010). Çalışmanın izleyen bölümünde, Arap mutfağının Adana ili özelindeki etkileri gerek malzeme ve pişirme teknikleri açısından gerekse din çerçevesinde incelenmeye çalışılmıştır.

V. MALZEME VE PİŞİRME TEKNİKLERİ ÇERÇEVESİNDE ADANA'DAKİ ARAP MUTFAĞI

Büyüme, gelişme ve sağlıklı olarak yaşamın devamı için besinlerin vücuda alınması ve kullanılması anlamına gelen beslenme, bir toplumun en önemli kültürel kodlarını içinde barındıran unsurlardan biridir. Beslenme kültürüne özellik kazandıran başlıca unsurlar, yemeklerde yer alan besinlerin ve yardımcı maddelerin türleri ve miktarları ile hazırlama, pişirme, tüketim ve saklama şekilleridir (Yabancı ve Karakuş, 2012: 803). İnsan fizyolojik yapısı itibarıyla yemekle doğrudan alakalı olduğu gibi sosyal yönüyle de yaşadığı kültürün etkisi altında kalarak bir yeme-içme anlayışına sahiptir. Bunun yanında bireyler içinde şekillendiği toplumda yaşanan fiziki ve kültürel çevre içerisinde kendi yemek kültürünü geliştirmektedir (Çetin, 2006: 8).

Adana mutfağı da tarih akışı içinde batının, yakın doğunun, Arap kültürünün, Anadolu ve Türk mutfağının etkisi altında kalarak kendi damak zevkine özgü yemek kültürünü geliştirmiştir (ÇUKTOB, 2016). Bununla beraber, Adana yemekleri incelendiğinde, genel olarak Arap mutfak ve yemek kültürünün etkilerinin daha hâkim olduğunu söylemek mümkündür. Adana ilindeki Arap mutfak kültürüne ait yiyecek ve içecekler aşağıdaki tabloda derlenerek verilmeye çalışılmıştır (Tablo 1).

Tablo 1: Adana İlindeki Arap Mutfak Kültürüne Ait Yiyecek ve İçecekler

Hayvansal Ürünlerle Yapılan Yemekler	Siyyadi (Balık), Bumbar, keşkek çorbası, Hrisi, Ekşili Köfte (Toplalak), Kaburga Dolması (Eye), Tirit, Sırın, İçli köfte, Dügür köfte, Çanakta güveç/testi kebabı.
Sebze Yemekleri	Kurus, Babagannuş, Patlıcan Tava, Mıhşi (Dolma), Banya.
Baklagiller İle Yapılan Yemekler	Miseylika, Nohut Yahnisi.
Tahıl Ürünleri İle Yapılan Yemekler	Etlı Bulgur Pilavı, Analı Kızılı, Yoğurt Katma, Bulgur Pilavı, Kübbet(İçli Köfte), Kıbbi, Riz (Pilav), Lepe.
Yabani Otlarla Yapılan Yemekler	Kömeç Kavurması, Hardal Sarması, Ekşileme, Isırgan Kavurması, Yılan Pancarı (Tırşık).
Hamur Yemekleri	Kıddes, Mantı, Katmer, Ovmaç, Mayalı.
Çorbalar	Şüjberek (Yüksük çorbası), Kara Çorba, Bulgur Çorbası, Kışk(Tarhana Çorbası), Mahluta(Mercimek Çorbası), Dügün çorbası, İşkembe çorbası,Yayla çorbası.
Tatlılar	Mileytutet, Aşure, Kreykuşet (Karakuş), Palıza, Sarı burma, Pohut tatlısı.
İçecekler	Şerbet, Ayran, Aşlama.
Kışlık Gıdalar	Turşu, Biber salçası, Asma yaprağı, Biber, patlıcan, kabak kurusu, Şehriye.

Kaynak: (Onarlı, 2005; Uğurlu, 2010).

Tabloda da yer aldığı üzere, Arap kültüründen etkilenecek geliştirilen yiyeceklerin oldukça farklı malzemelerden yapıldığı ve sayıca çeşitli olduğu görülmektedir. Bununla beraber, Adana’da lavaş peyniri hariç süt ve süt ürünlerinin çok ön plana çıkmadığı, Hatay ya da Kahramanmaraş illeri gibi kendine özgü peynir çeşitleri bulunmadığını söylemek de mümkündür. Tatlı çeşitlerinde en çok Arap kültürünün şuruplu tatlılarından esinlendiği ve kızartılarak yapılan şerbetli tatlılardan özellikle halka tatlı, karakuş, taş kadayıf tüketildiği söylenebilir. Ayrıca çok sıcak geçen yaz aylarında da buz ile yapılan serinlemek amaçlı yenilen Adana’ya özgü bir tatlı olan bici bici muhallebisi de meşhurdur. En bilinen şekliyle rendelenmiş buz, pişmiş nişasta, pudra şekeri ve şerbetten üretilmektedir. Üzerine seyretilmiş kızcık şerbeti, meyan kökünden elde edilmiş bir boya ile hazırlanan şurup ve gül suyu ilavesi yapılmaktadır. İçeceklerden ise şalgam suyu ve aşlama ön plana çıkmaktadır. Meyan şerbeti ya da yöredeki yaygın adıyla aşlama, meyan kökünün üç dört saat normal sıcaklıkta bir suda bekletilip, içine bir çubuk tarçın, bir zencefil, 50 gram kadar da kekik atılarak hazırlanan ve buz

ile soğutulularak servis edilen koyu renkli ve tatlı lezzetli bir içecektir. Ayrıca Adana yemeklerinde Arap yemek kültüründe de temel olarak kullanılan salça, yağ ve baharat oldukça yoğun olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle de kalori değerleri yüksek ve hazmedilmesi biraz daha zor olan, uzun zaman alan emek yoğun ürünler olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine el ile yapılan satır ya da zırh kıymasının kullanımının daha makbul olduğu bilinmektedir. Yörede halen birçok yemek çeşidinin isimleri Arapça olarak kullanılmaya devam etmektedir. Buna en büyük örnek Adana'nın Karataş ilçesinde yapılan yemeklerdir (Tablo 2). Adana mutfağının da bu özellikleri taşıdığı ve günümüze kadar koruyarak getirdiği gözlenmektedir.

Tablo 2: Karataş İlçesindeki Arap Mutfak Kültürüne Ait Yiyecekler

Hrisi (Namaz/Hayır Çorbası), Çorba Bil Hanta (Ölü Çorbası), Acebek (Lübye, Börülce), Döğme-Tebli (Dövmelik Buğday), Siyyadi (Balıklı Bulgur Pilavı), Torik (Palamut'un büyüğü), Riști (Tahinli Erişte Çorbası) Bencen, Kareh, İfleyfli Mihşi (Nohutlu Patlıcan, Kabak ve Biber Dolması), Çorba Bil Riz (Ölü Pilavı), Kurus-Kirs (İspanaklı İçli Köfte), Bulgur Bendüre (Domatesli Bulgur Pilavı), Sıraysir (Mercimekli Bulgur Pilavı) Mışakka (Yeşil Mercimekli Patlıcan), Hasra (Kaburga Dolması), Hebbüli(Kömeç/Ebegümeci),	Kara Tavuk (Sakarca Dolması), Ceci Mihşi (Tavuk Dolması), Semek Mihşi (Balık Dolması), Dağbület/Dahrülcet (İspanaklı/ domatesli Sarımsaklı Köfte, Fellah Köftesi), Kibbe Sinniyye (Tepside İçli Köfte), Babagannuş Ppatlıcanlı Meze), Kiddes (Çörek), Kreykuşet (Karakuş Tatlısı), İmleytüet (Kesme Tatlı/Arap Tatlısı), İslika (Tuzlu Aşure), Hammusa (Kavrulmuş Çerez: Nohut, Susam, Buğday, Karpuz Çekirdeği, Tuz)
---	---

Kaynak: (Duygu Özcan, 2014).

VI. DİN VE YEMEK İLİŞKİSİ ÇERÇEVESİNDE ADANA'DAKİ ARAP MUTFAĞI

Yiyecek ve içecekler, hem kültürel hem de toplumsal sınırları çizmeye yardımcı olan önemli unsurlardır. Topluluğa aidiyetin bir göstergesi olan geleneksel yiyecekler ve içecekler, etnik ve dini mesafenin belirlendiği birer sınır olmakla beraber ekolojik çevre, dinsel inanç, kültürel edinimler, sosyal ve etnik durum, eğitim düzeyi, kültürel miras ve damak zevkleri çerçevesinde mutfak kültürünün çeşitlenip özelleşmesine de neden olmaktadır (Şahin, 2012: 71).

Din ve inanç olgusu, yaşamın her alanını etkilediği gibi, yüzyıllardır insanların yemek kültürünü de etkilemektedir. Bu bağlamda, yiyecek-içecek alışkanlıklarını biçimlendiren etmenlerin birçoğunun, dinsel kurallardan

çıkacağı görülmektedir (Hatipoğlu ve Batman, 2009: 37). Yiyecek ve içecekler, dinsel sembollerin, dini günlerin, gecelerin ve törenlerin önemli bir parçasıdır. Dinler ve inançlar, hangi besinlerin yasaklanıp yasaklanmadığını, besinlerin nasıl hazırlanması gerektiğini, özel günler ile gecelerde hangi besinlerin yenilip yenilmeyeceğini etkilemekte ve belirlemektedir. (Yabancı, 2009, s: 269). Yiyecek-içeceklerin hazırlanma, pişirilme, saklanma ve tüketilme süreci ile buna bağlı olarak mekân ve araçlar, yeme-içme geleneği ile bu çerçevede gelişen kendine özgü inanış ve uygulamalardan etkilenmektedir (Hatipoğlu ve Batman, 2009: 35). Bu duruma, günümüz Türk mutfağında, İslam dininin ve bazı mezheplerinin yasakladığı domuz eti ile sürüngen, kurbağa, tilki gibi hayvanların etlerinin yer almaması örnek verilebilir (Ertaş ve Karadağ, 2013: 119). İslamiyet'in kabulünden sonra, Türk mutfağının Müslüman Arap ve İran kültürlerinden büyük ölçüde etkilenecek zenginleştiği görülmektedir (Göker, 2011: 37). Zira, Türkiye'de, Arap vatandaşların yaşadığı bölgelerde, yağ, baharat ve özellikle acının yoğun olarak kullanıldığı bilinmektedir (Ertaş ve Karadağ, 2013: 119). Ayrıca, yine bu bölgelerde önemli yere sahip olan ekmek, genellikle çatal kaşık yerine kullanılmakta ve ekmeğe, Arapça'da hayat anlamına gelen "ays" ismi verilmektedir. Yemekte ekmek olmadığında, sofraya eksik sayılmaktadır (Közleme, 2012: 46).

İslam kültürü ile ilk teması geçen, özellikle Güney, Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerinde yaşayan Türk halkının Arap mutfağı etkisi altında kaldığı görülmektedir (Dilsiz, 2010: 55). Bu bölgelerden biri olan Adana ilinde, Arap kökenli ve Nusayri inancına mensup vatandaşlar yaşamaktadır. Nusayri sözcüğünün, etimolojisi (kökeni) incelendiğinde Nusayrilik'in kurucusu İbn Nusayr'den geldiği görünmektedir. Bazı batılı bilim adamları, bu sözcüğün Hristiyanlıkla eş anlamda kullanılan Nasrani (nazaréen, Hz. İsa'nın doğduğu kent Nazareth) veya Suriye ve çevresinde yaşayan Nazereni adlı bir topluluktan geldiğini de ileri sürmektedir (Gülçiçek, 2005: 1). Türkiye'deki Nusayrilere, Arapça "fellaḥü'l-ard" (toprağı işleyenler) ibaresinden gelen "fellaḥ" adı verilmiştir. Uzun süre ağaların yanında marabalık yapmışlar, zamanla toprak sahibi olup rençberlik, bağcılık, bostancılığı bir meslek haline getirdiklerinden, Arapça "fellaḥ" (rençber, köylü, çiftçi) deyimini bölgede iyice yerleşmiştir (Yenmiş, 2010: 300). Osmanlı belgelerinde fellahlar, "Çukurova'nın, Amik'in en eski sakinleri" olarak geçmektedir (Aslan, 2005: 27). Türkiye'de pek çok kişi tarafından Nusayrilere olarak tanınan Arap Alevileri, inanışları, gelenek ve görenekleri, yaşam tarzları ve inançlarıyla, çok farklı ve özgün özellikler taşımakta (Yenmiş, 2010: 299), Türkiye'nin Suriye ile sınır illerinde uzun yıllardır yerleşik hayat yaşayarak mutfak kültürlerini de etkilemektedir. Tablo

3'te bölgedeki Arap kökenli vatandaşların kutladığı bayram ve anma günleri yer almaktadır.

Din çerçevesinde Adana mutfağı incelendiğinde, doğumdan ölüme kadar, tüm özel günler ile ilgili törenlerde dinsel veya toplumsal kökenli bayramlarda toplu halde yenen yemeklerin zengin bir kültür oluşturduğu görülmektedir (Koyuncu, Madenci ve Türker, 2012: 730). Söz konusu önemli günlerde büyük kazanlar kaynatılarak yemekler pişirilmekte, kurbanlar kesilmekte (Bal, 2004; Uğurlu, 2010), dini ayinler düzenlenerek lokmalar pişirilip dağıtmakta, yoksullar giydirilmekte, düşkünlere, fakirlere, yetim ve hastalara yardım edilmektedir (Gülçiçek, 2005). Bayramlarda, yemek hazırlıkları, sabah namaz kılınacağından otürü gece başlamakta ve bayramın yapıldığı evde kurbanlar kesilmektedir.

Tablo 3: Adana İlindeki Arap Vatandaşların Kutladığı Bayram ve Anma Günleri

Bayramlar
1- Gadir Bayramı
2- Kurban Bayramı
3- Ramazan Bayramı
4- Mübahale Bayramı
5- Hz.Peygamber'in Medine'ye Hicreti Bayramı (Feraş Bayramı)
6- Mevlid Ennebi (Hz.Peygamber'in Doğumu) Bayramı
7- Mevlid Ali Bin Ebitalib (Hz. Ali'nin Doğumu) Bayramı
8- Hz.Peygamber'e Vahyin İnmesi ve Nübüvvet Bayramı
9- Kadir Gecesi (gece kutlanır)
10- Berat Kandili (gece kutlanır) (Leylet Ennisf Min Şaban)
11- Mirac Kandili (gece kutlanır)
12- Mevlidi Fatıma (Hz. Fatıma'nın Doğum) Bayramı
13- Mevlidi İmam El Hasan Elmücteba (Hz.İmam Hasan Müctebanın doğumu) Bayramı
14- Mevlidi İmam El Hüseyin Eşşehid (Hz. İmam Hüseyin Eşşehid'in Doğumu) Bayramı
15- Mevlidi İmam Ali Zeynel Abidin (Hz. İmam Zeynel Abidin'in Doğumu) Bayramı
16- Mevlidi İmam Muhammed El Bakır (Hz. İmam Bakır'ın Doğumu) Bayramı
17- Mevlidi İmam Cafer Essadık (Hz. Cafer Essadık Doğumu) Bayramı
18- Mevlidi İmam Musa El Kazım (Hz. Musa El Kazım Doğumu) Bayramı
19- Mevlidi İmam Aliyyü Errida (Hz. İmam Ali Errida Doğumu) Bayramı
20- Mevlidi İmam Muhammed El Cevvad (Hz. İmam Elcevvad Doğumu) Bayramı
21- Mevlidi İmam Aliyyül Hadi (Hz. İmam Aliyyül Hadi Doğumu) Bayramı
22- Mevlidi İmam El Hasan El Askeri (Hz.İmam El Hasan El Askeri Doğumu) Bayramı
23- Mevlidi İmam Muhammed El Mehdi (Hz. İmam El Mehdi Doğumu) Bayramı
24- Nevruz Bayramı

Anma Günleri
1- Aşure Günü (Hz. El İmam Hüseyin'in Şahadeti)
2- Hz. Peygamber'in Vefatı
3- Hz. El İmam Ali'nin Vefatı
4- Hz. Fatıma'nın Vefatı
5- Hz. El İmam Hasan'ın Vefatı
6- Hz. El İmam Zeynel Abidin'in Vefatı
7- Hz. El İmam Bakır'ın Vefatı
8- Hz. El İmam Sadık'ın Vefatı
9- Hz. El İmam Kazım'ın Vefatı
10- Hz. El İmam Errida'nın Vefatı
11- Hz. El İmam Elcevvad'ın Vefatı
12- Hz. El İmam Elhadi'nin Vefatı
13- Hz. El İmam El Askeri'nin Vefatı

Kaynak: (Yenmiş, 2010: 304-305).

Kurban etleri ayıklanarak hangi yemeklerin pişirileceğine bayramı üstlenen kişi karar vermektedir. Geleneksel olarak, bulgur pilavı ya da hrise (herise/heresi) denilen buğdaydan yapılan etli bir yemek menüde özellikle yer almaktadır (Keser, 2005: 114-115). On beşinci yüzyıla ait bir Memluk kaynağı olan Zübtet Keşf el-Memalik'te geçen herisiyye'nin adı, daha sonraları 1540 tarihli Ramazanoğlu Halil Beyoğlu Piri Paşa vakfiyesinde Ramazan geceleri için etle birlikte temiz sadeyağ, beyaz pirinç taamı (pilav), et, buğday ile pişirilen meşhur bir yemek olarak herise şeklinde geçmektedir (Çetin, 2006: 117). Kutsal sayılan hrise yemeğinin hazırlanmasında sadece sırrı bilen erkekler görev alırken, bayramda kullanılacak ekmek vs. gibi maddelerin üretilmesi ve diğer işler tamamen kadınlar tarafından yapılmaktadır. Yemeğin yapımında kullanılacak kazan, tabak, kepçe ve benzeri bütün araçlar bir dini gelenek olduğu için Reyhan Duası okunarak reyhan bitkisi ile erkekler tarafından temizlenmektedir. Tören yemeğinin en önemli özelliği, bayrama sadece Nusayri olanların davet edilmesine rağmen hrisinin din veya mezhep farkı gözetilmeden herkese dağıtılmasıdır (Keser, 2005: 114-115). Yapımı çok zor olduğundan ve uzun sürdüğünden bu işi erkekler üstlenmekte, kazanlara buğdayla beraber kesilen kurbanın etleri konularak, sık sık karıştırılmak suretiyle ağır ateşte pişirilmektedir (Yenmiş, 2010: 304). Hrisi kıvamsız olarak pişirildiğinde çorba olarak tüketilmektedir. Çorba yapılırken doğranan etler kaynatılarak kemiklerinden ayrılmakta ve üzerine kuyruk yağı ile birlikte nohut ve dövmelik buğday eklenmektedir. Bazıları, çorbayı bulgur veya pirinç pilavının üstüne et koyarak yapmaktadır. Çorba bayramlar da yapıldığı gibi ölülere anmak için de yapıp dağıtılmaktadır (Uğurlu, 2010: 78). Yemeğin yanında içecek olarak ise ayran veya şerbet (nar suyu, nar pekmezi suyu, çeşitli şıralar veya limonata) dağıtılmaktadır (Onarlı, 2005: 250). Kıddes Bayramı'nda ise Kıddes Çöreği yapılmaktadır. Su yerine ayran ve hoşaf gibi içeceklerin tüketildiği Muharrem ayında şerbet, lokma, aşure ve tüm bakliyatların bulunduğu kara çorba da yapılmaktadır. Aşure, yedi çeşit malzemeden oluşmakla birlikte diğer yörelerde yapılanlardan tuzlu olması ile ayrılmaktadır (Uğurlu, 2010: 77-78).

Adana ilinde diğer özel zamanlar olan doğum, düğün ve ölüm ile ilgili günlere ait geleneksel olarak yapılan yiyecek ve içecekler de Tablo 4'te yer almaktadır. Adana'da düğün yemekleri ise aile büyüklerinden oluşan kadınlar tarafından pişirilmekte ve yemeği pişirenlere "aşganacı" denilmektedir (Onarlı, 2005: 245).

Tablo 4: Adana İlinde Özel Günlere Özgü Yapılan Yemekler

Doğumla ilgili yemekler	Düğünle İlgili Yemekler	Ölüm töreniyle ilgili yemekler
Ballı çerez Yağlı ballı Ciğer salatası Kaynar Yakı Şekerli buğday veya pide Hedik	Düğün ekmeği Yüksük çorbası Ekşili köfte Davul Aşısı Gelin tatarı Keşkek	Ölü helvası Yedi yemeği Kırk yemeği Elli iki yemeği Kazma kürek/kazma takırtısı yemeği

Kaynak: (Onarlı, 2005: 242-247).

VII. SONUÇ ve ÖNERİLER

Doğumdan ölüme beslenme mecburiyeti, insanların ilk çağlardan bu yana yemekle ilgili birtakım kurallar geliştirmelerine sebep olmuştur. Bu kurallar zaman içerisinde toplumların kendi yapı ve değerleri ile birleşerek o toplumlara özgü mutfak kültürünü oluşturmuştur. Yöresel mutfaklar Anadolu'da bölge ürünleriyle oluşmuş mutfaklardır (Yurt, Yıldız ve Küçüköner, 2010: 450). Beslenme ve yemek alışkanlıkları, kültürün bir parçası olması nedeniyle her toplumda farklılık göstermektedir. Gelişen ekonomiye paralel olarak hazır gıda üretimi ve tüketiminin toplumlarda artması nedeniyle geleneksel yemekler yeni nesiller tarafından unutulmaya yüz tutmuştur (Köse, Ocak ve Bahadır: 2010: 881). Türkiye'nin tüm coğrafi bölgelerinin mutfaklarının ortak özelliği uzun sürede ve özenli hazırlanan yemeklerin var olmasıdır. Yoğun bir emekle hazırlanan bu yemekler, aile ve arkadaşların bir araya gelmesine sebep olurken sohbetlerin de lezzete katkısıyla uzun sürede tüketilmektedir. Geleneksel mutfağımızdaki bu alışkanlıklar ne yazık ki kent yaşamının getirdiği zaman sıkıntısı nedeniyle hızla yitirilmektedir (Berik ve Varlık, 2009: 554). Söz konusu nedenlerden dolayı;

- Yemek kültürlerimizin kayıt altına alınması, her bölgenin ya da ilin tanıtımı ile turistik çekim unsuru olan gastronomik değerlerin ön plana çıkarılması büyük önem taşımaktadır.
- Adana ili yemek kültürünün envanterinin çıkarılması için üniversite ile İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün iş birliği içinde çalışmasının ve ilde uzun süreli yerleşik köklü ailelerinde de bu tür bir çalışmada paydaş olarak yer almasının gerekli olduğu düşünülmektedir.

Çukurova Kalkınma Ajansı'nın 2014-2023 Çukurova Bölge Planı'nda; Mersin'den başlayıp Mardin'de son bulan Doğu Akdeniz ve Güneydoğu inanc

ve gurme turizmi aksı belirlenmiş, bölgedeki zengin yemek kültürü ile ulusal ve uluslararası düzeyde bilinen bazı yemeklerin bölge için bir çekim ögesi olduğu, Mersin, Adana, Hatay, Gaziantep, Şanlıurfa, Mardin ve Diyarbakır aksının gastronomi turizmi açısından büyük potansiyel taşıdığı vurgulanmıştır (CKA, 2015). Bu nedenle;

- Adana ilinin zengin yemek kültürünün tanınırlığının artırılması ile bölgenin pazarlanmasına ve markalaşmasına katkı sağlanması gerekmektedir.
- Adana'nın alternatif gastronomi rotalarının ortaya konulabilmesi ve Hatay ile Gaziantep gibi gastronomisi ön plana çıkmış olan illerle birlikte bütünleşik pazarlanabilmesi amacıyla bölge yemek kültürünün sürdürülebilirliğinin sağlanması ve il için gastronomi turizm gelirlerinin artışı amacıyla orta ve uzun vadeli stratejik planlar oluşturulması gerekmektedir.
- Adana ilinin kendi mutfak kültürü ve yöresel yemekleri ile dikkat çekmesinde, turizm işletmelerinin menülerinin planlanmasına ve yöresel yiyecek ve içeceklerin mutlaka menüde yer almasına özen gösterilmesi, ilin gastronomi turizmi destinasyonu olarak tercih edilebilecek cazibe merkezi haline getirilmesinde öncelikli önem taşımaktadır.
- Yöresel yemek yapan iyi üretim uygulamalarına sahip restoranların ilde kurulmasının kadın girişimcilere hibe verilerek teşvikinin sağlanması önem kazanmaktadır.
- Ayrıca turistler için ilin gastronomik ürünlerini tüketebilecekleri yerleri içeren broşürler yapılarak bilgilendirilmeleri sağlanabilir.
- Besin değeri yüksek olan ve beslenmede büyük öneme sahip olan geleneksel ürünlerimizin gastronomi turizmi içerisinde değerlendirilme oranlarının artırılması, bunların ekonomik açıdan kazanç sağlayan ürünler haline dönüştürülmesi ve kültürel varlıkların korunması açısından turizmin bir araç olarak kullanılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.
- İl Kültür ve Turizm Müdürlükleri tarafından oluşturulan kültür evlerinde bölgenin lezzetlerinin yerli ve yabancı turistlerin tadımına sunulması ile mutfak kültürünü tanıtan müzelerin açılması için ilgili kurumların desteklerinin sağlanması gerekmektedir. Diğer bir deyişle, kentlerin markalaştırılmalarında ve toplumlara miras olarak bırakılmış olan bu değerlerin yaşatılmasında ve gelecek nesillere aktarımının sağlanmasında yöresel yemeklerin önemi büyüktür.

- Mutfak kültürlerinin yaşatılması ayrıca yeterli ve dengeli beslenmenin sağlanması ve toplum sağlığının korunması açısından da önemlidir.

Bir ülkenin turizmde, turistlerin yer seçiminde o ülkenin mutfağı önemli kriterlerden biri durumuna gelmektedir (Cömert ve Özkaya, 2014: 63). Zengin bir mutfak kültürüne sahip olan Adana birçok geleneksel gıdaya ve yemek çeşidine ev sahipliği yapmaktadır. Adana ilindeki kültürel çeşitlilik mutfak kültürüne de yansımış, özellikle Arap mutfağının da etkisi ile bölgenin kendine özgü yeme-içme biçimini ortaya çıkarmıştır. Adana yemek kültürünü hem göçlerin hem de dini inanışların etkilediği söylenebilir. Göçle birlikte gelen Arap mensubu vatandaşların yemek kültürlerini de beraberlerinde getirdikleri ve bölgenin yemek kültürü edinimlerinden de yararlanarak dini inanışlarına göre de şekillendirerek ilde büyük ölçüde devam ettirdikleri görülmektedir.

Adana ili Arap mutfağı kültürünün turizm sektöründe değerlendirilmesi gerek ekonomik getirisi gerekse yerel kültürel değerlerin yaşatılması ve sürdürülmesi açısından önemlidir. Bu amaçla;

- İlin değerli aşçıları ile oluşturulan yiyecek-içecek üretimi kurslarının, yemek şovlarının ve yarışmalarının yaygınlaştırılmasının,
- Geleneksel yemeklerin yapımının ve tanıtımının her yıl düzenlenen ulusal/uluslararası festivallere dönüştürülmesinin oldukça önemli ve etkili girişimler olacağı düşünülmektedir.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı, ilgili meslek kuruluşları ve üniversitelerin düzenleyeceği eğitim programları vasıtasıyla Adana ilindeki yiyecek-içecek işletmelerinin hizmet kalitesinin geliştirilmesi ve uluslararası standartlara ulaşması sağlanmalıdır.
- Valilik, il kültür ve turizm müdürlüğü gibi Adana'nın tanıtımında rol alan kamu kurumlarının internet sayfalarında ile ait gastronomik çekicilik unsurları hakkında daha detaylı olarak bilgi verilebilir.
- Ayrıca yeni nesil turistlerin daha fazla yararlandıklarının bilindiği İOS ve Android için tasarlanmış bir mobil uygulama ile cep telefonu ve mobil cihazlar vasıtasıyla Adana ili mutfak kültürünü yansıtan yeme içme mekânları hakkında bilgilere daha rahat ulaşabilmelerinin sağlanmasının faydalı olacaktır.

Ulusal gıda kültürünün korunması, geleneksel ürünlerin özgünlüğünden uzaklaşmaması ve dahası yok olmaması için geleneksel tatlara önem verilmesi

gerekmektedir (Akbaş ve Mercan, 2012: 449). Ayrıca restoran menülerinde Arap mutfağına ait yöresel yemeklere daha fazla yer verilmesi, yemeklerin standart reçetelerinin oluşturulması ve bu ürünlerin coğrafi tescillenmelerinin sağlanması gerçekleştirilebilir. Günümüzde sadece Adana yemek kültürüne ait Adana Kebabı tescil altına alınmış olup bu sayının ilerleyen zamanlarda arttırılmasının hem ilin hem de ülkenin gastronomi kültürüne katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- ACUN, S., GÜL, H. (2012). "Günümüze Değişmeden Gelen Bir Lezzet: Peksimet" *III. Geleneksel Gıdalar Sempozyumu*, 10-12 Mayıs 2012, (ss. 687-689). Konya.
- AKBAŞ Ş.B., MERCAN, E. 2012. "Tatlı Çorba". *III. Geleneksel Gıdalar Sempozyumu*, 10-12 Mayıs 2012, (ss. 449-450). Konya.
- ALTAŞ, A., TELCİOĞLU, A. 2012. "Şebit Yağlaması". *III. Geleneksel Gıdalar Sempozyumu*, 10-12 Mayıs 2012, (ss. 204-206). Konya.
- ARTUN, E. (1994). *Adana Mutfak Kültüründe Ekmekler ve Hamur işi Yemekler*. Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar, Geleneksel Ekmekçilik Hamur işi Yemekler, Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yay., No: 14, (ss. 17-39). Ankara.
- ARTUN, E. (2006). *Adana Halk Kültürü Araştırmaları I*, Adana Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Adana.
- ARTUN, E. (2009). "Ortak Türk-Mısır Halk Kültürü Ürünlerinin Araştırılması Üzerine Görüşler". International Turkey Egypt Relations Symposium and Art Exhibition, 2-7 Kasım 2009, (ss.1-8). Kahire.
- ASLAN, C. (2005). *Fellahlar'ın Sosyolojisi*, Karahan Kitabevi, Adana.
- BAL, H. (2004). *Alevi İslam Yolu*. Cem Vakfı Yayınları, İstanbul.
- BALCI, J. (2013). "Antakya: Ezan, Çan, Hazan: Yöresel Mutfaklar/ Hatay Mutfağı", *Dünya Gıda Dergisi*, cilt.9. S,1, ss. 50-51.
- BAYSAL, A. (1993a). *Beslenme Kültürümüz*, Kültür Bakanlığı Yayınları:1230, Ankara.
- BAYSAL, A. (1993b). *Türk Yemek Kültüründe Değişmeler, Beslenme ve Sağlık Yönünden Değişmeler*, Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar, Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları, Yayın No:3, 12- 20, Ankara.
- BERİK N., VARLIK, C. (2009). "Ege Bölgesi'nden Sağlıklı Lezzetler Suteresi Soslu Sardalya ve Kabakçığı Dolması". *II. Geleneksel Gıdalar Sempozyumu*, 27-29 Mayıs 2009, (ss: 554-556). Van.
- BERİK, N., KAHRAMAN, D. 2009. "Asma Yaprağında Sardalya Balığı". *II. Geleneksel Gıdalar Sempozyumu*, 27-29 Mayıs 2009, (ss. 212-215). Van.
- CİNGÖZ, A., CİNGÖZ, Ş. (2012). "Konya Yöresindeki Geleneksel Türkmen Lezzetleri". *III. Geleneksel Gıdalar Sempozyumu*, 10-12 Mayıs 2012, (ss. 258-260). Konya.
- CÖMERT M., ÖZKAYA, F.D. 2012. "Osmanlı Mutfağından Günümüze Tatlılar". *III. Geleneksel Gıdalar Sempozyumu*, 10-12 Mayıs 2012, (ss: 591-593). Konya.
- CÖMERT M., ÖZKAYA, F. D., (2014). "Gastronomi Turizminde Türk Mutfağının Önemi", *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, cilt.2, S.2, ss. 62-66.

- ÇETİN, A. (2006). "Memluk Devletinde Yemek Kültürüne Genel Bir Bakış", *Milli Folklor*, cilt 1, S.18, ss. 107-117.
- DİLSİZ, B. (2010). *Türkiye'de Gastronomi ve Turizm (İstanbul Örneği)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- DİZLEK, H., (2010). "Oruk". *1. Uluslararası Adriyatik'ten Kafkaslar'a Geleneksel Gıdalar Sempozyumu*, 15-17 Nisan 2010, (ss. 389-391). Tekirdağ.
- ERTAŞ, Y., KARADAĞ, M.G. (2013). "Sağlıklı Beslenmede Türk Mutfak Kültürünün Yeri", *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, cilt 2, S.1, ss. 117-136.
- EL, S. N., KÖSTEKLİ, M., İLYASOĞLU, H., GİRGİN, N., BAŞ, N., PARSA, A.F. (2009). "Batı Anadolu'ya Özgü Bazı Geleneksel Gıdalar", *II. Geleneksel Gıdalar Sempozyumu*, 27-29 Mayıs 2009, (ss. 180-184). Van.
- ESİN, Y., KAYA, C. CİNGÖZ, A. (2012). "Tokat İlinin Geleneksel Lezzetleri", *III. Geleneksel Gıdalar Sempozyumu*, 10-12 Mayıs 2012, (ss: 128-129). Konya.
- EVREN, M., APAN, M., TUTKUN, E., EVREN, S. (2009). "Geleneksel Fermente Gıdalarda Bulunan Laktik ASit Bakterileri", *II. Geleneksel Gıdalar Sempozyumu*, 27-29 Mayıs 2009, (ss: 190-195). Van.
- GHEORGH G., BULIN, D. (2014). "Cuisine-A Regional Tourism Differentiation Tool". *Knowledge Horizons - Economics*, cilt 6, S.2, ss. 194-199.
- GÖKER, G. (2011). *Destinasyon Çekicilik Unsuru Olarak Gastronomi Turizmi (Balıkesir İli Örneği)*, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir.
- GÜLÇİÇEK, A. D. (2005). "Nusayri Aleviler", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, cilt 34, S.1, ss.1-10.
- GÜLER, S. (2007). "Türk Mutfağının Değişim Nedenleri Üzerine Genel bir Değerlendirme". *I. Ulusal Gastronomi Sempozyumu ve Sanatsal Etkinlikler*, 4-5 Mayıs 2007,(s s.18-28), Antalya.
- GÜLER, S. (2010). "Türk Mutfak Kültürü ve Yeme İçme Alışkanlıkları", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt 26, S.1, ss.24-30.
- HATİPOĞLU A., BATMAN, O. (2009). "Türk Mutfak Kültüründe Geleneksel Gıdaların Tüketimi ve İnançların Rolü". *II. Geleneksel Gıdalar Sempozyumu*, 27-29 Mayıs 2009, (ss. 34-37). Van.
- HOLAT Z.B., KOZAN H.İ., SARIÇOBAN C., YILMAZ, M.T. (2012). "Kırım'dan Eskişehir'e Geleneksel Lezzet: Çibörek". *III. Geleneksel Gıdalar Sempozyumu*, 10-12 Mayıs 2012, (ss. 341-342). Konya.
- İYİYOL F. (2010). "The Effect of Turkish Culture on Bosnian Culture Exemplified by Food Culture". *2nd International Symposium on Sustainable Development*, 8-9 June 2010, (ss. 469-474). Sarajevo.
- KAN, M.H., KAYNAKÇI, E.C. (2009). "Antik Çağdan Bugüne Anadolu Yemekleri". *II. Geleneksel Gıdalar Sempozyumu*, 27-29 Mayıs 2009, (ss. 268). Van
- KESER, İ. (2005). *Nusayrilik: Arap Alevileri*, Karahan Kitapevi, Adana.
- KILIÇ Y. (2010). *Türk Mutfağının Ege-Akdeniz Karakterinin Kültürel Ve Turistik Açından İncelenmesi: Ayvalık Örneği*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi, Ankara.

- KIZILKAYA, Ö., ÖZKAYA, F.D. (2009). "Yöresel Farklılıklarıyla Erişenin Türk Mutfağındaki Yeri". *II. Geleneksel Gıdalar Sempozyumu*, 27-29 Mayıs 2009, (ss 281-285). Van.
- KOYUNCU, K., MADENCİ A. B., TÜRKER, S. (2012). "Geleneksel Konya Yemekleri". *III. Geleneksel Gıdalar Sempozyumu*, 10-12 Mayıs 2012, (ss. 730-731). Konya.
- KÖSE Ş., OCAK, E., BAHADIR, M. Z. 2010. "Ramazan Bayramı Tatlısı: Kömbe". *I. Uluslararası Adriyatik'ten Kafkaslar'a Geleneksel Gıdalar Sempozyumu*, 15-17 Nisan 2010, (ss. 881-882). Tekirdağ.
- KÖTEN M., ÜNSAL, A.S., ATLI, A. (2010). "Gaziantep Köy Kahkesi". *1. Uluslararası Adriyatik'ten Kafkaslar'a Geleneksel Gıdalar Sempozyumu*. 15-17 Nisan 2010, (ss. 522-523). Tekirdağ.
- KÖTEN, M., ÜNSAL, S. (2014). "Fırın Yapması". *4. Geleneksel Gıdalar Sempozyumu*, 17-19 Nisan 2014, (ss. 607- 610). Adana.
- KÖZLEME, O. (2012). *Türk Mutfak Kültürü ve Din*. Rağbet Yayıncılık, İstanbul, 328s.
- ONARLI, İ. (2005). *Arap Aleviliği (Nusayriler)*, Etik Yayınları, İstanbul.
- ÖZ, T.A., ŞAHİN, T. (2014). "Bir Mersin Yöresi Lezzeti: Batırık". *4. Geleneksel Gıdalar Sempozyumu*, 17-19 Nisan 2014, (ss. 207-210). Adana.
- ÖZATEŞ, L.Ö., PALAMUTOĞLU, R., KASNAK, C. (2014). "Geleneksel Meyve Sebze Ürünlerinde Organik Tarımın Sağlık Açısından Önemi". *4. Geleneksel Gıdalar Sempozyumu*, 17-19 Nisan 2014, (ss: 585-588). Adana.
- ÖZCAN, D. (2014). *Gastronomi Turizmi ve Adana Örneği*. Çukurova Üniversitesi, Karataş Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksek Okulu, Konaklama İşletmeciliği Bölümü, Yayımlanmamış Bitirme Semineri, Adana.
- ÖZEL, N., ŞAT, İ.G. (2014). "Kırsal Kalkınmada Kadın Girişimciliği ile Geleneksel Gıda Üretimi İlişkisi". *4. Geleneksel Gıdalar Sempozyumu*, 17-19 Nisan 2014, (ss. 785-788). Adana.
- ÖZKAYA, F.D., KIZILKAYA, Ö. (2009). "Dolmalar ve Türk Mutfağı ile Yunan Mutfağındaki Yeri". *II. Geleneksel Gıdalar Sempozyumu*, 27-29 Mayıs 2009, (ss: 511-515). Van.
- ÖZMEN, E., ÖZER, C.O., KILIÇ, B. (2010). "Göller Bölgesinden Geleneksel Bir Gıda: Burdur Şiş Köfte". *I. Uluslararası Adriyatik'ten Kafkaslar'a Geleneksel Gıdalar Sempozyumu*. 15-17 Nisan 2010, (ss. 364-366). Tekirdağ.
- SERİN Ş. (1995). *Allah ve Ehl-i Beyt'in Tanıtımı/ Aleviler, Nusayriler ve Şiiler Kimlerdir?*, Koza Yayınları, Adana.
- SİTTİ S., HAYTA, M., YETİM, H. (2009). "Kayseri Mantısı: Hazırlanışı ve Kalite Nitelikleri". *II. Geleneksel Gıdalar Sempozyumu*, 27-29 Mayıs 2009, (ss. 208-211). Van.
- ŞAHİN, K. (2012). "Geleneksel Gıdalara Antropolojik Bir Yaklaşım: Sürkün Üretimi, Dönüştürme ve Saklama Süreci". *III. Geleneksel Gıdalar Sempozyumu*, 10-12 Mayıs 2012, (ss: 71-73). Konya.
- ŞANLIER, N., HASSAN, A.T., ÖZKAYA, F., PELİT E., GÜÇER, E., CÖMERT, M., KONAKLIOĞLU, E. (2010). "Geleneksel Et ve Etlı Yemeklerin Üniversite Gençleri Tarafından Bilinme Durumu". *I. Uluslararası Adriyatik'ten Kafkaslar'a Geleneksel Gıdalar Sempozyumu*. 15-17 Nisan 2010, (ss. 374-376). Tekirdağ.
- ŞAVKAY, T. (1998). "Mutfağımız Büyük Bir Kültürel Renkliliğe Sahip". *Türsab Dergisi*, 71, 44-46.
- ŞENER C. (2000). *Alevilerin Etnik Kimliği*, Etik Yayınları, İstanbul.

- UĞURLU, M. (2010). *Adana İli Karataş İlçesi Halk Kültürü Araştırması*, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana.
- ULUSOY, K., KARAKAYA, M. (2010). "Sırım". *1. Uluslararası Adriyatik'ten Kafkaslar'a Geleneksel Gıdalar Sempozyumu*. 15-17 Nisan 2010, (ss. 527-528). Tekirdağ.
- UN, H. (2009). *Turizmin Çeşitlendirilmesi Açısından Geleneksel Türk Mutfağının Değerlendirilmesi*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Ankara.
- URBAŞ, C., AKMAN M. (2009). "Silifke Yöresinde Yetişen Bazı Yöresel Ürünlerin Geleneksel Hazırlama ve Saklama Şekillerinin Saptanması". *II. Geleneksel Gıdalar Sempozyumu*, 27-29 Mayıs 2009, (ss: 227-230). Van.
- ÜNER, E. H. (2014). *Her şey Dahil Sistemde Türkiye Gastronomi Turizmi Potansiyelinin Değerlendirilmesi*. Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm Yönetimi Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- YILMAZ, İ. (2009). "Kültürel Zenginlik Bakımından Mardin". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, cilt.9, S.1, ss. 51-70.
- YABANCI N. (2009). "Dinlerin Beslenme Alışkanlıkları Üzerine Etkileri". *II. Geleneksel Gıdalar Sempozyumu*, 27-29 Mayıs 2009, (ss: 269). Van.
- YABANCI, N., KARAKUŞ, S. (2012). "Baharat Kültürü". *III. Geleneksel Gıdalar Sempozyumu*, 10-12 Mayıs 2012, (ss: 803-805). Konya.
- YENMİŞ, N. (2010). "Arap Alevliğinde Kutsal Günler ve Bayramlar". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, S.54, ss. 299-314.
- YILDIZ, A. (2009). *Arap Mutfağı*, Ocak Yayıncılık, İstanbul, 1. Baskı.
- YILDIZ, Ö., YURT, B., DOĞAN, İ.S. (2010). "Kars Yöresinde Geleneksel Olarak Üretilen Bazı Unlu Mamuller". *1. Uluslararası Adriyatik'ten Kafkaslar'a Geleneksel Gıdalar Sempozyumu*, 15-17 Nisan 2010, (ss. 540). Tekirdağ.
- YILDIZ O. (2013). "Yöresel Mutfaqlar / Hatay Mutfağı: Antakya gastronomi turizminde iddialı". *Dünya Gıda Dergisi*, cilt 9, S.1, ss. 60-61.
- YURT B., YILDIZ, Ö., KUMLAY, A.M., KÜÇÜKÖNER, E. (2010). "İğdır Yöresinde Tüketilen Bazı Hayvansal Kaynaklı Geleneksel Gıdalar". *1. Uluslararası Adriyatik'ten Kafkaslar'a Geleneksel Gıdalar Sempozyumu*, 15-17 Nisan 2010, (ss.358-359). Tekirdağ.
- YURT B., YILDIZ, Ö., KÜÇÜKÖNER, E. (2010). "Malatya Darende Yöresel Yemeği Kömbe". *1. Uluslararası Adriyatik'ten Kafkaslar'a Geleneksel Gıdalar Sempozyumu*. 15-17 Nisan 2010, (ss. 450-451). Tekirdağ.

İnternet Kaynakçası

- ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ, 2010, (erişim adresi: http://www.akademik.adu.edu.tr/myo/didim/webfolders/File/ascilik%20programi/140/hafta%2010_dosyalar/frame.htm), (erişim tarihi: 22 Temmuz 2015).
- ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ, 2016, (erişim adresi: <http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/mutfakkulturu.pdf>), (erişim tarihi: 29 Kasım 2016).
- ÇUKTOB, (2016). "Adana Mutfağı". (erişim adresi: http://www.cuktob.org.tr/tanitim_detay.asp?TntAKId=74), ((erişim tarihi: 22 Ocak, 2016).
- ÇUKUROVA KALKINMA AJANSI (CKA), 2015, 2014-2023 Çukurova Bölge Planı Taslağı. http://www.cka.org.tr/dosyalar/CukurovaBolgePlani_05092013_taslak.pdf Son erişim tarihi: 08.3.2016

- HÜRRİYET GAZETESİ, (2004). “Kabsah, Yıldızlar Lokantası ve Arap Mutfağı”,(erişim adresi:<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=263671>), (erişim tarihi: 20 Temmuz 2015).
- MAVİMOR YEMEK SİTESİ, (2015).” Arap Mutfağının Özellikleri”, (erişim adresi: <http://www.mavimor.com/arap-mutfagin-in-ozellikleri/>), (erişim tarihi: 22 Temmuz 2015).
- MİLLİYET GAZETESİ. (2008). “Türkiye’deki Kürtlerin Sayısı”, (erişim adresi:<http://www.milliyet.com.tr/default.aspx?aType=SonDakika&ArticleID=873452>), (erişim tarihi: 15 Temmuz 2015).
- SABAH GAZETESİ, (2012). “Arap Mutfağı Hala Yaşıyor”, (erişim adresi: <http://www.sabah.com.tr/Pazar/2012/08/05/arap-mutfagi-hl-yasiyor>), (erişim tarihi: 20 Temmuz 2015).
- TURKISH CUISINE, (2015). “Arap Mutfağı” (erişim adresi: <http://www.turkishcuisine.org/pages.php?ParentID=1&FirstLevel=9&SecondLevel=108&LastLevel=114>), (erişim tarihi: 22 Temmuz 2015).
- YEMEK SOHBETLERİ, 2010 “Yemek ve Dünya: Arap Mutfağı”,(erişim adresi: <http://yemeksobbetleri.com/filmkitap.asp?id=795>), (erişim tarihi: 15. Temmuz.2015).

SOSYAL MEDYA KULLANICILARININ MARKA FARKINDALIK DÜZEYLERİNE GÖRE SOSYAL SORUMLULUK PROJE FARKINDALIKLARI ARASINDAKİ FARKLILIKLARININ BELİRLENMESİ: Eti Kurumsal Sosyal Sorumluluk Projeleri Üzerine Bir Araştırma

Sabiha KILIÇ¹

Kübra Müge ÇAKARÖZ²

Atıf/©: Çakaröz, Kübra Müge (2016). Sosyal Medya Kullanıcılarının Marka Farkındalık Düzeylerine Göre Sosyal Sorumluluk Proje Farkındalıkları Arasındaki Farklılıkların Belirlenmesi: Eti Kurumsal Sosyal Sorumluluk Projeleri Üzerine Bir Araştırma, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 9, Sayı 2, Aralık 2016, ss.585-610

Özet: Günümüz tüketicileri sadece ürün ve hizmet kalitesiyle yetinmemekte bunun yanı sıra tüketici tercihlerinde kurumsal imaj ve marka imajını da göz önünde bulundurmaktadırlar. Bu nedenle işletmelerin tüketici zihninde yer edinmek ve kalıcı olmak için çeşitli pazarlama stratejileri geliştirmeleri gerekmektedir. Bu stratejilerden birisi de sosyal sorumluluk projeleridir. Araştırmanın amacı sosyal medya kullanıcılarının marka farkındalık düzeylerine göre sosyal sorumluluk projeleri farkındalık düzeyleri arasındaki farklılıkları belirlemektir. Bu amaçla çalışmada demografik değişkenlerin yarattığı algı farklılıkları değerlendirilmiştir. Araştırmanın temel varsayımı marka farkındalık düzeyi ve sosyal sorumluluk farkındalık düzeyinin demografik faktörlere ve haberdar olunan iletişim mecralarına göre farklılık gösterdiğidir. Araştırmanın amacı ve temel varsayımı çerçevesinde geliştirilen hipotezler Bağımsız Örneklem T Testi, One-way ANOVA Parametrik Testi ve Post-Hoc Testleri kullanılarak analiz edilmiştir. Anket yöntemi ile elde edilen verilerin analizinde tanımlayıcı istatistikler kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal Sosyal Sorumluluk, Marka Farkındalığı, Kurumsal Sosyal Sorumluluk, Sosyal Medya.

Makale Geliş Tarihi: 18.03.2016/ Makale Kabul Tarihi: 29.11.2016

1 Doç. Dr., Hitit Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, e-posta: sabihakilic@hitit.edu.tr

2 Arş. Gör., Hitit Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, e-posta: kmugedaldal@hitit.edu.tr

Determining The Differences Among Social Responsibility Project Awareness Of Social Media Users According To Their Brand Awareness Level: A Study On Eti Institutional Social Responsibility Projects

Citation/©: Çakaröz, Kübra Müge (2016). *Determining The Differences Among Social Responsibility Project Awareness Of Social Media Users According To Their Brand Awareness Level: A Study On Eti Institutional Social Responsibility Projects*, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 9, Issue 2, December 2016, pp. 585-610

Abstract: *For today's costumers the quality of the product or service is not enough, besides that corporate image and brand image is considerable on consumer preferences. Because of that business develop vary marketing strategies for being permanent and getting in consumer mind. One of these strategy is social responsibility projects. The purpose of this studyis to determine the differences between social responsibility projects awerenes level according to the brand awareness level of social media users. For this purpose the perceptional differences caused by demografic factors were evaluated.The basic assumption of this research is that brand awereness level and social responsibility Project awereness level vary depend on demographics and communication media. After hypotesis were improved by using the purposes of and also the basic assumption of the research, they are analyzed by Independent Sample T Test, One Way ANOVA Parametric Test and Post- Hoc Test.Descriptive statistics are applied to organizethe data which are taken from the survey.*

Keywords: *Social Responsibility, Brand Awereness, Corporate Social Responsibility, Social Media.*

I. GİRİŞ

Rekabetin artmasıyla birlikte, işletmelerin sadece tüketici beklentileri doğrultusunda ürün sunmaları ya da sadece işletme çıkarlarını gözeterek karlılığa odaklanmaları yeterli olamamaktadır. Toplum bilincinin artmasıyla tüketiciler işletmelerden toplum refahını artıracak faaliyetlerde bulunarak sosyal sorumluklarını yerine getirmelerini beklemektedirler. Son yıllarda bilinçli tüketicilerin sayısının artması ile bireysel faydaların yanı sıra toplumsal faydalar da ürün tercihinde etkili hale gelmiştir. Söz konusu değişimler, tüketicilerin ihtiyaçlarını ve beklentilerini etkileyerek işletmelerin sosyal sorumluluk alanına daha fazla ağırlık vermelerine neden olmuştur (Şener,1996: 35).

İşletmelerin sosyal sorumluluklarını yerine getirirken marka imajını ve marka değerini artırmaya yönelik faaliyetlerde bulunmaları, kurumsal sosyal sorumluluk uygulamalarının bir pazarlama stratejisine dönüşmesini

sağlamıştır. Hızla değişen dünyada işletmelerinin sürdürülebilirliklerini devam ettirebilmeleri tüketicilerin sadece somut ihtiyaçlarını değil soyut istek ve ihtiyaçlarını da göz önünde bulundurarak değişime ayak uydurmaları ile mümkündür. Tüketicilere farklı, güvenilir, kaliteli ürünler sunarak tüketicinin karar vermesini kolaylaştıran ve tüketicinin zihninde yer edinen işletmeler sadık müşteriler elde ederek rakiplerinden üstün hale gelebilmektedirler. Bu durum güçlü bir markaya sahip olmakla mümkündür. Dolayısıyla işletmeler, tüketicilerin dikkatini çekerek markalarına yönelik farkındalık yaratmayı ve sadık müşteri grupları oluşturmayı amaçlamalıdır (Elitok,2003:103). Bu nedenle çalışmanın amacı sosyal medya kullanıcılarının marka farkındalık düzeylerine göre sosyal sorumluluk proje farkındalıkları arasındaki farklılıkları belirleyebilmektir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki bölümlerde öncelikle marka farkındalığı ve sosyal sorumluluk kavramlarına dair ayrıntılı bilgilere yer verilmiştir.

II. MARKA FARKINDALIĞI

Farkında olmaktan türetilmiş olan “farkındalık” kelimesi; beyinde ve akılda edinilen bilgiler vasıtasıyla bir durumun, olgunun ya da cismin varlığından haberdar olmayı ifade etmektedir. Farkındalık, zihinsel süreçler içerisinde anlatılabilen, sanal ya da soyut düşünmenin gerekli olduğu bir durumdur (Yıldırım, 2010: 98). Marka farkındalığına dair literatürde çok çeşitli tanımlar yer almaktadır. Marka farkındalığı, potansiyel müşterilerin, belirli bir ürün kategorisindeki markayı bilmesi ve hatırlaması olarak tanımlanmaktadır (İslamoğlu ve Fırat,2011:58). Başka bir tanıma göre, tüketicilerin zihninde yer alan bir markanın varlığının gücüdür (Erdil ve Uzun, 2010: 221). Diğer bir tanıma göre ise marka farkındalığı “Markadan haberdar olma, tüketicinin zihninde markanın rakiplere göre kıyaslamalı olarak yeridir” şeklinde ifade edilmektedir (Uztuğ, 2003: 8).

Marka farkındalığı yaratma, marka için yapılan çalışmaların en önemli aşamalarındandır. Marka farkındalığında temel amaç, daha önce de bahsedildiği gibi farkındalık piramidinin en üst basamağında yer alan en üst düzeyde bir algılamaya ulaşmaktır. Mevcut bir marka için farkındalık piramidinde hangi düzeyde olduğunun tespiti yapılarak piramidin en üst düzeyine ulaşılmalı istenir. Eğer ürün yeni ise çalışmaya ilk olarak farkındalık yaratılarak başlanılır. Farkındalık yaratmada dört temel unsur yer almaktadır. Bu unsurlar; diğer kurumsal olgularla bağlantı, aşinalık-düşkünlük, özün yansımaları-taahhüt, markayı düşünüyorum olmak şeklinde sıralanabilmektedir (Elitok, 2003: 105).

Marka farkındalığı kavramı tüketicinin belleğinde marka ile ilgili bilgilerin olup olmadığını ya da ne derece güçlü olduğu ile ilgilenecek temelde marka tanınırlığını ve marka hatırlanabilirliğini içermektedir. Bununla birlikte tüketicilerin markaya dair bir fikir elde edebilmesi için farkındalığın oluşması gerekmektedir. Farkındalık ile ilgili yapılan araştırmalarda çeşitli farkındalık düzeyleri belirlenmiş ve farkındalık ölçümü yapılmaya çalışılmıştır. Farkındalık düzeylerinin ölçümünde kullanılan bu farkındalık düzeylerini tanınırlık, hatırlama, hatırlamada ilk olma, marka baskınlığı, marka bilgisi ve marka kanısı şeklinde sıralamak mümkündür (Uztağ, 2003: 29-30).

Marka farkındalığı oluşturmak için çok sayıda pazarlama faaliyetinden yararlanılabilmektedir. Özellikle internet, televizyon ve dergi ve gazete gibi mecralarda reklam, reklam kuşağı sponsorluğu, ambalajlama, kültür-sanat-spor-sosyal sorumluluk konularında sponsorluk, ilgili fuarlarda bulunma, gündem yaratarak pazarlama, gerilla pazarlama, kendi satış mağazasını oluşturma, perakende mağazalarda özel reyon kiralama gibi çeşitli pazarlama faaliyetleri ile tüketici ile iletişim kurmaya ve marka farkındalığı yaratılmaya çalışılmaktadır (Tığlı vd. 2007, ss:86) GFK araştırma şirketinin 2006 yılında yaptığı sponsorluk araştırmasında işletmelerin %60,3'ünün sosyal sorumluluk projelerine destek verdikleri görülmektedir. Aynı araştırmada sponsorluk yapan işletmelerin %63'ünün marka bilinirliğini artırmak, %30'unun ise satışlarını artırmak için sponsorluk yaptıkları ortaya çıkmıştır. Araştırma sonuçları göz önünde bulundurulduğunda sosyal sorumluluk projelerinin marka farkındalık düzeyini artıracığı düşünülmektedir. Akademetre şirketinin 2006 yılında yapmış olduğu tüketici araştırmasında halkın büyük çoğunluğunun sağlık, eğitim, çevre ve sosyal konularda sponsorluk yapılmasını istediği ortaya çıkmıştır(Özçelik, 2006).

Çalışmanın bir sonraki bölümünde marka farkındalık düzeyini artırdığı düşünülen sosyal sorumluluk kavramına yer verilmektedir.

III. SOSYAL SORUMLULUK

Literatürde genel bir kavram olarak değerlendirilen kurumsal sosyal sorumluluk çeşitli fikir ve uygulamalardan oluşmaktadır. Kurumsal sosyal sorumluluk kavramı ile ilgili ilk görüş kurumların felaket anında yürüttüğü faaliyetler, ikinci görüşü kurumların ekonomik fonksiyonlarının yanı sıra gönüllü ya da kar amacı gütmeyen gerçekleştirdikleri faaliyetler oluşturmaktadır. Bu faaliyetler halkla ilişkiler alanında kamu programları ve

kriz yönetimi şeklinde yer almaktadır. (L'Etang ve Pieczka, 2002: 156).

İşletmelerin sürdürülebilirliklerini devam ettirebilmek için toplumun değişen ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmaları gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle işletmeler ekonomik faaliyetlerini gerçekleştirirken, toplum için zararlı veya olumsuz faaliyetleri sosyal dengeyi korumak için ortadan kaldırmalı ya da sosyal sorunları çözmek için kendi kaynaklarını aktararak toplumun rahatlığı ve sağlığına yönelik faaliyetlerde bulunmalıdırlar (Ölçer, 2001:24).

İşletmelerin sosyal sorumluluk alanları ile ilgili çeşitli sınıflandırmalar mevcut olmasına rağmen sosyal sorumluluk alanları birbirinden tamamen ayrıştırılamaz. İşletmelerin sosyal sorumluluk alanları işletme içi ve işletme dışı olarak oldukça genel bir ifadeyle ayrıştırılabileceği gibi, toplumsal çevreye yönelik sorumluluklar, tüketim ve tüketiciye yönelik sorumluluklar, çevreye yönelik sorumluluklar, sağlığa yönelik sorumluluklar, ekonomik gelişime yönelik sorumluluklar, eğitime yönelik sorumluluklar, sportif ve kültürel faaliyetlere yönelik sosyal sorumluluklar gibi çeşitli başlıklar altında da toplanabilir. Çeşitli başlıklara ayrılabilen sosyal sorumluluk türlerinin ilgi alanlarının da birbirinden kesin hatlarla ayrılması mümkün değildir ve bu ayrıştırmanın yanı sıra önemli olan tüm alanların birbirinin tamamlayıcısı olarak görülmesidir (Şener, 1996:16-45).

Sosyal sorumluluk alanında Türkiye'nin önemli problemlerinin çözümü için projeler gerçekleştiren pek çok marka ve şirket etkili projeleri ile hem markalarına olumlu katkılar sağlamakta, hem de ülke problemlerinin çözümüne yardımcı olmaktadırlar. Ülkemizde sosyal sorumluluk alanında büyük yatırımlar yapan ve etkinlikler düzenleyen markalardan birisi Eti'dir. Eti markasının günümüzde halen devam etmekte olan 5 sosyal sorumluluk projesi bulunmaktadır. Bu projelerin isimlerini; Sarı Bisiklet Projesi, Eti Çocuk Tiyatrosu, Eti Burçak WWF İşbirliği, Eti Çocuk Vapuru, ve Eti ÇEKÜL Kültür Elçileri olarak sıralayabiliriz (http://www.etietieti.com/bizden_etkinlikler.aspx). Çalışmanın bir sonraki bölümünde kurumsal sosyal sorumluluk ve marka farkındalığına ilişkin literatür incelemesi yer almaktadır.

IV. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Literatürde sosyal sorumluluk ve marka farkındalığına ilişkin çok sayıda çalışma yer almaktadır ancak her iki kavramı birlikte inceleyen çalışmaların sayısı oldukça sınırlıdır. Sosyal sorumluluk ve marka farkındalığı kavramlarını Tıgılı, Pirtini ve Çelik 2007 yılında yapmış oldukları çalışmada

birlikte incelemişlerdir. Çalışmada sosyal sorumluluk kampanyalarının marka imajına, marka farkındalığına ve gençlerin tüketici davranışlarına etkileri ölçülmüştür. Çalışmada sonuç olarak sosyal sorumluluk projelerinin genç tüketicilerin marka farkındalığı ve marka bağlılığını olumlu şekilde etkilediği ancak sosyal sorumluluk projelerinin genç tüketicilerin marka satın alma ya da marka değiştirme kararları üzerinde yeterince etkili olmadığı görülmüştür(Tıgılı, Pirtini ve Çelik, 2007).

İncesu 2011 yılında yapmış olduğu çalışmasında, sosyal sorumluluk projelerinin marka farkındalığına etkisini araştırmış ve bu doğrultuda Türkiye’de yapılan örnek çalışmaları incelemiştir. Çalışma sonucunda işletmelerin varlıklarını sürdürülebilmeleri ve farkındalıklarını artırabilmeleri için toplum sorunlarına, toplumu oluşturan bireylere, doğaya ve küresel değişime karşı duyarlı olmaları gerektiği belirlenmiştir(İncesu, 2011).

Akkoyunlu ve Kalyoncuoğlu 2014 yılında yapmış oldukları çalışmalarında kurumsal sosyal sorumluluk projelerinin marka algısı üzerine etkisini incelemişler ve demografik değişkenlerin yarattığı algı farklılıklarını ortaya koymuşlardır. Yapılan analizler sonucunda sosyal sorumluluk projelerinin marka algısını etkilediği ve demografik faktörlere göre anlamlı farklılıklar bulunduğu görülmüştür. Ayrıca sosyal sorumluluk projelerinin en yüksek düzeyde etkilediği marka denkliği faktörünün marka farkındalığı olduğu tespit edilmiştir(Akkoyunlu ve Kalyoncuoğlu, 2014).

Deneçli tarafından 2015 yılında yapılan çalışmada, sosyal sorumluluk projelerinin marka farkındalığına etkisi ölçülmüştür. Çalışmanın sonucunda sosyal sorumluluk projesini gerçekleştiren markayla ilgili marka farkındalığının, projeden haberdar olan tüketicilerde anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır(Deneçli, 2015).

Nigel Pope ise 1998 yılında yapmış olduğu çalışmasında sponsorluk aktivitelerinin sürdürülebilir olması gerektiğine değinmiştir. Satış grafiğinde artışın süreklilik ile sağlanabileceğini ifade etmiştir(Pope, 1998).

Toplu, 2009 yılında yapmış olduğu çalışmasında kültür sanat sponsorluklarının marka farkındalığına olan etkisini belirleyebilmek için farklı sektörlerde faaliyet gösteren işletmelerle mülakatlar gerçekleştirmiştir. Çalışmada, kültür-sanat sponsorluklarının toplumların gelişebilmesi, markaların yaşayabilmesi, marka farkındalıklarının uzun süreli olabilmesi ve marka bağlılığının oluşabilmesi için sürdürülebilir olması gerektiği sonucuna ulaşmıştır(Toplu, 20019).

V. YÖNTEM

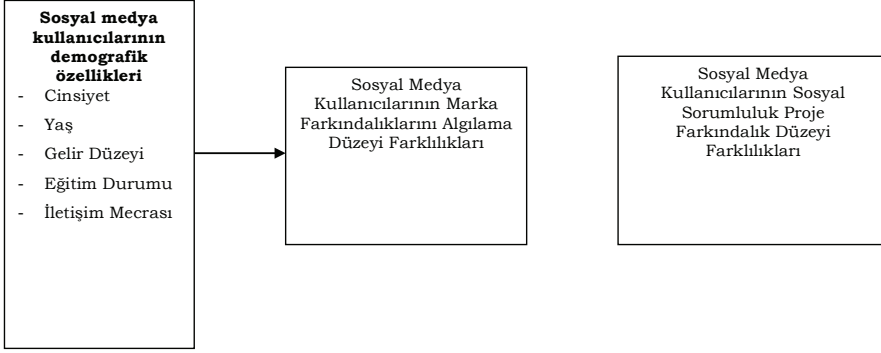
Sosyal medya kullanıcılarının sosyal sorumluluk projelerine yönelik farkındalık düzeyi farklılıklarını markaların farkındalık düzeylerine göre belirlemeye yönelik bu çalışmanın ana kütesini Türkiye’de yaşayan ve Facebook, Twitter ve LinkedIn sosyal medya sitelerine üye olan kullanıcılar oluşturmaktadır. Ülkemizde Facebook sitesinin 40 milyon, Twitter sitesinin 8 milyon ve LinkedIn sitesinin 4 milyon aktif üyesi bulunmaktadır (Digitalage, 2014). Çalışmanın ana kütesini 52 milyon aktif sosyal medya üyesi oluşturmaktadır. Ana kütle varyansı tahmin edilememektedir. Bu verilere göre çalışmanın örnek hacmi oranlar yoluyla örnekleme yöntemine göre 220 olarak hesaplanmıştır. Hatalı anketlerinde olabileceği dikkate alınarak uygulanan 250 anketten geçerli olan 239 anket değerlendirmeye alınmıştır. Anketler 18 yaş ve üstü bireylere uygulanmıştır.

Araştırmada kullanılan veriler anket tekniği ile toplanmıştır. Birincil verilere ulaşmak amacıyla kullanılan online anket formu üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm katılımcıların cinsiyet, yaş, eğitim, gelir gibi demografik özellikleri ile sosyal sorumluluk projelerinin görüldüğü iletişim mecralarının belirlenmesine yönelik çoktan seçmeli 5 sorulardan oluşmaktadır. İkinci bölüm katılımcıların ETİ markasının sosyal sorumluluk projeleri olan Sarı Bisiklet, Eti Çocuk Tiyatrosu, Eti Burçak WWF İşbirliği, Eti ÇEKÜL Kültür Elçileri ve Eti Çocuk Vapuru projelerine ilişkin farkındalık düzeylerini belirlemeye yönelik 1 ve 5 arasında değişen beşli Likert ölçeğine göre sıralanmış 5 proje isminden oluşmaktadır. Üçüncü bölüm katılımcıların Eti markasına ilişkin marka farkındalık düzeylerini belirlemeye yönelik “Kesinlikle Katılıyorum” ve “Kesinlikle Katılmıyorum” arasında değişen beşli Likert ölçeğine göre sıralanmış 14 ifadeden oluşmaktadır. İfadelerin belirlenmesinde (Tosun, 2010) ve (Franzen, 1999) çalışmalarından faydalanılmıştır. Aşağıdaki bölümde araştırmanın amacı ve temel varsayımına uygun olarak geliştirilen araştırma modeli yer almaktadır.

A. Araştırmanın Model ve Hipotezleri

Araştırmada anket çalışması ile sosyal medya kullanıcılarının marka farkındalık düzeylerine göre sosyal sorumluluk projeleri farkındalık düzeyleri arasında farklılık olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede sosyal medya kullanıcılarının marka farkındalığı düzeyleri ile sosyal sorumluluk projeleri farkındalık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı analiz edilmiştir. Araştırmada, ölçekler ve alt boyutlar arasındaki farklılıkların

ortaya konulması amaçlanmaktadır. Bu amaçla oluşturulan araştırma modeli aşağıdaki gibidir:

Şekil 1: Sosyal Medya Kullanıcılarının Demografik Özelliklerine Göre Marka Farkındalıklarını Algılama Düzeyi Farklılıklarına Göre Sosyal Sorumluluk Proje Farkındalık Düzeyi Farklılıklarına İlişkin Kavramsal Model

Şekil 1'deki kavramsal modele göre sosyal medya kullanıcılarının marka farkındalıklarını algılama düzeyleri sahip oldukları demografik özelliklere göre farklılık göstermektedir. Bu algı farklılığı ise sosyal medya kullanıcılarının markaların gerçekleştirdikleri sosyal sorumluluk projelerini algılama farkındalıkları arasında farklılıklara neden olmaktadır. Çalışmanın uygulama kısmı yukarıda oluşturulan model çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Belirlenen amaçlar doğrultusunda test edilen hipotezler aşağıdaki gibidir:

H₁: Sosyal medya kullanıcılarının cinsiyetlerine göre marka farkındalığını algılama düzeyleri ve dolayısıyla da sosyal sorumluluk projeleri farkındalık düzeyleri arasında farklılık vardır.

H₂: Sosyal medya kullanıcılarının yaşlarına göre marka farkındalığını algılama düzeyleri ve dolayısıyla da sosyal sorumluluk projeleri farkındalık düzeyleri arasında farklılık vardır.

H₃: Sosyal medya kullanıcılarının eğitim durumlarına göre marka farkındalığını algılama düzeyleri ve dolayısıyla da sosyal sorumluluk projeleri farkındalık düzeyleri arasında farklılık vardır.

H₄: Sosyal medya kullanıcılarının gelir düzeylerine göre marka farkındalığını algılama düzeyleri ve dolayısıyla da sosyal sorumluluk projeleri farkındalık düzeyleri arasında farklılık vardır.

H₅: Sosyal medya kullanıcılarının sosyal sorumluluk uygulamalarından haberdar oldukları iletişim mecrasına göre marka farkındalığını algılama düzeyleri ve dolayısıyla da sosyal sorumluluk projeleri farkındalık düzeyleri arasında farklılık vardır.

B. Araştırmadan Elde Edilen Verilerin Analizi Ve Değerlendirilmesi

Çalışmanın bu bölümünde araştırmadan elde edilen bulgular ve bunların değerlendirilmesi yer almaktadır. Araştırma verilerinin analizinde SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) 17 Student-Pack programından faydalanılmıştır.

Veri analizinde ilk olarak; araştırmaya katılan sosyal medya kullanıcılarının demografik bilgilerine ilişkin bulgu ve yorumlara yer verilmiştir. Bunun yanı sıra araştırmadaki her bir ölçeğin güvenilirlik değerleri (Cronbachalpha) hesaplanmıştır. Sosyal medya kullanıcılarının marka farkındalık düzeyleri ve sosyal sorumluluk projeleri farkındalık düzeyleri farklılıklarını belirlemek amacıyla Bağımsız Örneklem T Testi, One-way ANOVA Parametrik Testi ve Post-Hoc Testleri yapılmıştır. Araştırma verileri gizlilik esaslı çerçevesinde değerlendirilmiştir.

C. Ankete Katılanların Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

Demografik özellikler başlığı altında incelenen bulgular, katılımcıların cinsiyeti, yaşı, eğitim durumu, gelir düzeyi ve sosyal sorumluluk projelerinden haberdar oldukları iletişim mecralarını içermektedir.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özellikleri

Cinsiyet	N	%	Gelir	N	%
Kadın	150	62.8	1500 TL ve Altı	65	27.2
Erkek	89	37.2	1500-2000 TL Arası	50	20.9
Toplam	239	100	2000-3000 TL Arası	63	26.4
Yaş	N	%	3000 TL ve Üzeri	61	25.5.
18-25 Yaş Arası	60	25.1	Toplam	239	100
26-30 Yaş Arası	60	25.1	Medeni Hal	N	%
31-35 Yaş Arası	51	21.3	Evli	96	40
36-40 Yaş Arası	26	10.9	Bekar	143	60
40 Yaş ve Üzeri	42	17.6	İletişim Mecrası	N	%
Toplam	239	100	İnternet	67	28,0
Eğitim	N	%	Televizyon	136	56,9
Lise	47	9.5	Gazete/Dergi	12	5,0
Lisans	135	52.3	Ürün Ambalajları	17	7,1
Lisansüstü	57	28.2	Eş/Dost	7	2,9
Toplam	239	100	Toplam	239	100,0

Tablo 1 incelendiğinde araştırmaya katılan katılımcıların %62.8'inin kadın %37.2'inin erkek olduğu ve bunların %60'ının evli olduğu görülmektedir. Katılımcıların yaklaşık olarak %75'i 25 yaşın üzerindedir. Katılımcıların %80'i lisans veya lisansüstü eğitim düzeyine sahiptir. Katılımcıların %73'ünün aylık geliri 1.500 TL'nin üzerindedir. Tablo 1 incelendiğinde araştırmaya katılan katılımcıların %28'inin internet aracılığıyla, %56,9'unun televizyon aracılığıyla, %5'inin gazete/dergi aracılığıyla Eti Markasının sosyal sorumluluk projelerinin varlığından haberdar oldukları görülmektedir.

D. Kullanılan Ölçeklerin Güvenilirlik Analizleri

Araştırmanın amaçları doğrultusunda geliştirilen araştırma hipotezlerini test etmeye başlamadan önce verilerin güvenilirlik ve geçerlilik açısından değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu sebeple, araştırma hipotezleri test edilmeden önce güvenilirlik ve geçerlilik analizleri yapılmış, ölçeklerin güvenilirlikleri içsel tutarlılık yöntemi ile belirlenmiştir. İçsel tutarlılık yönteminin bir uygulaması da "alfa katsayısı"dır. Alfa katsayısı ölçeğin güvenilirliğini test etmede en yaygın kullanılan yöntem olup, sıfır ve bir arasında değişen rakamlar alır. Araştırmada kullanılan ölçeğin de güvenilirliğinden bahsedebilmek için alfa katsayısının %70 ve üzerinde olması gerekmektedir (Hair vd., 1998: 118). Araştırma amaçları kapsamında oluşturulan anket formunun alfa katsayısı %92,0 olarak hesaplanmıştır.

E. Marka Farkındalık Düzeyi Ölçeğine Yönelik Tanımlayıcı İstatistikler

Tanımlayıcı istatistikler, değişkenin sıklık dağılımını, oransal dağılımını, birikimli dağılımını, ortalamasını, standart sapmasını, varyansını, değişme katsayısını, çarpıklığını ve basıklığını içerir. Bütün bu kavramları tanımlayıcı istatistikler olarak değerlendirmemiz mümkündür. Çünkü tanımlayıcı analiz, değişkenlerin yapısını veya karakteristiğini tanımlamakta ve veriler üzerinde herhangi bir analiz yürütmemektedir (Nakip, 2003: 236). Çalışmanın bu bölümünde araştırma kapsamında kullanılan ölçeklerde yer alan ifadelere ilişkin yukarıda adı geçen tanımlayıcı istatistiklerden ortalama, standart sapma, varyans, çarpıklık ve basıklık değerleri gözlem değerlerinin normal dağılım varsayımlarını karşılama durumu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Tablo 2: Marka Farkındalık Düzeyi Ölçeğine Yönelik Tanımlayıcı İstatistikler

Madde	N	Ortalama	Standart Sapma	Çarpıklık	Basıklık
1	239	4,1046	1,14199	-1,470	1,473
2	239	3,6569	1,15203	-,630	-,343
3	239	3,7155	1,01802	-,369	-,278
4	239	3,4435	1,15407	-,465	-,551
5	239	3,7029	1,13001	-,787	,069
6	239	2,8703	1,22813	,016	-1,026
7	239	3,4770	1,23945	-,528	-,692
8	239	2,9833	1,10372	-,175	-,780
9	239	3,8787	1,10286	-,989	,478
10	239	3,6276	1,09594	-,532	-,391
11	239	3,4812	1,14801	-,651	-,280
12	239	3,6569	1,04090	-,582	-,190
13	239	3,4184	1,20601	-,473	-,526
14	239	2,9121	1,26550	,003	-1,073

Marka farkındalık düzeyi ifadelerine verilen cevapların ortalama değerlerine bakıldığında 4,10 ile 2,87 arasında değiştiği görülmektedir. Ortalama merkez eğilim ölçüsü olan standart sapma değerlerine bakıldığında ise en büyük standart sapma değerinin 1,27, en küçük standart sapma değerinin 1,02 olduğu görülmektedir. Veri setindeki gözlemlerin normal dağılım varsayımını karşılayıp karşılamadığını anlamak amacıyla çarpıklık ve basıklık değerleri incelenmiştir. İstatistik literatüründe sonuçların yansız ve doğru tahminlerde bulunabilmesi için çarpıklık değerlerinin ± 2 ve basıklık değerlerinin ± 7 değer aralığında olması gerektirdiği ifade edilmektedir (Bollen, 1998: 266–267). Tablo incelendiğinde veri setindeki gözlemlere ilişkin çarpıklık ve basıklık değerlerinin istenilen değerler arasında yer aldığı görülmektedir.

F. Araştırma Hipotezlerinin Test Edilmesi

Araştırmanın bu bölümünde, araştırmanın amaç ve varsayımı doğrultusunda, daha önceden belirlenmiş olan hipotezler test edilmiştir.

G. Demografik Değişkenlere Göre Marka Farkındalık Düzeyi ve Sosyal Sorumluluk Proje Farkındalık Düzeyi Farklılıklarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Araştırmanın bu bölümünde katılımcıların demografik değişkenlere göre marka farkındalık düzeyleri ve dolayısıyla da sosyal sorumluluk proje farkındalık düzeyleri arasındaki farklılıklar varyans analizi yardımıyla sınanmış, anlamlı olduğu belirlenen ilişkiler Tukey Testi ve tanımlayıcı istatistikler yardımıyla incelenerek istatistiksel olarak yorumlanmıştır. Tukey Testi, varyans analizi sonucunda gruplar arasında bir fark bulunmuşsa, farklılığın hangi gruptan kaynaklandığının bulunmasını sağlamaktadır (Antalyalı, 2005: 135).

Tablo 5: Cinsiyete Göre Sosyal Medya Kullanıcılarının Marka Farkındalık Düzeyine İlişkin T Testi Sonuçları

		N	$\bar{X}$	S	T	F	P
Tanıma	Kadın	150	3,9578	,88175	2,765	5,020	,026
	Erkek	89	3,5918	1,14895	2,587		
Hatırlama	Kadın	150	3,7367	,93172	3,289	,038	,845
	Erkek	89	3,3146	1,00392	3,226		
Baskınlık	Kadın	150	3,2633	1,02436	-,133	2,339	,128
	Erkek	89	3,2809	,91687	-,137		
Bilgi	Kadın	150	3,5067	,93624	1,330	1,630	,203
	Erkek	89	3,3446	,86668	1,356		
Kanı	Kadın	150	3,5950	1,02144	1,015	4,452	,036
	Erkek	89	3,4635	,87057	1,057		

Tablo 5’de katılımcıların cinsiyetleri itibariyle marka farkındalığı düzeyleri arasında fark olup olmadığını tespit etmek amacıyla yapılmış olan bağımsız örneklem t testi sonuçları görülmektedir. Tablo 5 incelendiğinde $p < 0,05$ anlamlılık düzeyinde **“marka farkındalığı alt boyutlarından hatırlama, baskınlık ve bilgi yönünden kadınlar ile erkekler arasında anlamlı bir farklılık yoktur”** denilebilir. Ancak $p < 0,05$ anlamlılık düzeyinde **“marka farkındalığı alt boyutlarından tanıma ve kanı yönünden cinsiyete göre kadınlar ve erkekler arasında anlamlı bir farklılık vardır”** denilebilir. Tanıma ve kanı alt boyutlarına ilişkin ortalamalara bakıldığında ise, marka farkındalığı alt boyutlarından tanıma ve kanı yönünden kadın katılımcıların erkek katılımcılara oranla marka farkındalık düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 6: Yaşa Göre Sosyal Medya Kullanıcılarının Marka Farkındalık Düzeylerine İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

		N	$\bar{X}$	S	F	P	Anlamlı Farklılık (Tukey)
Tanıma	18-25 Yaş Arası	60	3,4556	1,18682	3,403	,010	1<2
	26-30 Yaş Arası	60	4,0944	,97055			
	31-35 Yaş Arası	51	3,9216	,85007			
	36-40 Yaş Arası	26	3,7692	,71036			
	40 Yaş ve Üzeri	42	3,8651	,97408			
	Toplam	239	3,8215	1,00313			
Hatırlama	18-25 Yaş Arası	60	3,1500	,98849	,814	,518	
	26-30 Yaş Arası	60	3,4083	,87572			
	31-35 Yaş Arası	51	3,3235	1,03355			
	36-40 Yaş Arası	26	3,0769	,99692			
	40 Yaş ve Üzeri	42	3,2976	1,05956			
	Toplam	239	3,2699	,98378			
Baskınlık	18-25 Yaş Arası	60	3,4250	1,04080	4,844	,001	1<2 4<2 5<2
	26-30 Yaş Arası	60	3,9417	,78163			
	31-35 Yaş Arası	51	3,7157	1,06421			
	36-40 Yaş Arası	26	3,0962	,73511			
	40 Yaş ve Üzeri	42	3,4167	,99337			
	Toplam	239	3,5795	,97874			
Bilgi	18-25 Yaş Arası	60	3,0556	1,03456	5,140	,001	1<2 1<3
	26-30 Yaş Arası	60	3,7500	,78264			
	31-35 Yaş Arası	51	3,5948	,81463			
	36-40 Yaş Arası	26	3,4615	,81146			
	40 Yaş ve Üzeri	42	3,3810	,90038			
	Toplam	239	3,4463	,91250			
Kanı	18-25 Yaş Arası	60	3,3167	1,15702	3,489	,009	1<2
	26-30 Yaş Arası	60	3,9125	,77682			
	31-35 Yaş Arası	51	3,5343	,96179			
	36-40 Yaş Arası	26	3,3269	,72377			
	40 Yaş ve Üzeri	42	3,5000	,94514			
	Toplam	239	3,5460	,96823			

Tablo 6’da katılımcıların yaşları itibariyle marka farkındalık düzeyleri arasında fark olup olmadığını tespit etmek amacıyla yapılmış olan tek yönlü ANOVA testi sonuçları görülmektedir. Tablo 6 incelendiğinde $p < 0,05$ anlamlılık düzeyinde **“marka farkındalığı alt boyutlarından hatırlama yönünden katılımcılar arasında anlamlı bir farklılık yoktur”** denilebilir. Ancak $p < 0,05$ anlamlılık düzeyinde **“marka farkındalığı alt boyutlarından tanıma, baskınlık, bilgi ve kanı yönünden yaşa göre katılımcılar arasında anlamlı farklılıklar vardır”** denilebilir. Marka farkındalığı alt boyutlarından tanıma, baskınlık, bilgi ve kanı yönünden ortalamalara bakıldığında 26-30 yaş arasında yer alan katılımcıların marka farkındalık düzeylerinin 18-25 yaş arasında yer alan katılımcılardan daha yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıca, baskınlık yönünden katılımcıların ortalamaları göz önüne alındığında 36-40 yaş aralığında ve 40 yaş ve üzerinde bulunan katılımcıların marka farkındalık düzeylerinin 26-30 yaş arasında yer alan katılımcılardan daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 7: Eğitim Düzeyine Göre Sosyal Medya Kullanıcılarının Marka Farkındalık Düzeylerine İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

		N	$\bar{X}$	S	F	P	Anlamlı Farklılık (Tukey)
Tanıma	Lise	47	3,5106	,90316	12,122	,000	1<3 2<3
	Lisans	135	3,7062	1,06275			
	Lisansüstü	57	4,3509	,71108			
	Toplam	239	3,8215	1,00313			
Hatırlama	Lise	47	3,4787	,72948	10,236	,000	1<3 2<3
	Lisans	135	3,4074	,98342			
	Lisansüstü	57	4,0702	,99749			
	Toplam	239	3,5795	,97874			
Baskınlık	Lise	47	3,4468	,80240	5,424	,005	2<3
	Lisans	135	3,1444	1,01824			
	Lisansüstü	57	3,4211	1,00796			
	Toplam	239	3,2699	,98378			
Bilgi	Lise	47	3,4752	,73801	2,564	,079	
	Lisans	135	3,3012	,95145			
	Lisansüstü	57	3,7661	,87733			
	Toplam	239	3,4463	,91250			
Kanı	Lise	47	3,6330	,80226	4,357	,014	2<3
	Lisans	135	3,3963	,97084			
	Lisansüstü	57	3,8289	1,02878			
	Toplam	239	3,5460	,96823			

Tablo 7’de katılımcıların eğitim düzeyleri itibarıyla marka farkındalık düzeyleri arasında fark olup olmadığını tespit etmek amacıyla yapılmış olan tek yönlü ANOVA testi sonuçları görülmektedir. Tablo 7 incelendiğinde $p < 0,05$ anlamlılık düzeyinde **“marka farkındalığı alt boyutlarından bilgi yönünden katılımcılar arasında anlamlı bir farklılık yoktur”** denilebilir. Ancak $p < 0,05$ anlamlılık düzeyinde **“marka farkındalığı alt boyutlarından tanıma, hatırlama, baskınlık ve kanı yönünden eğitim düzeyine göre katılımcılar arasında anlamlı farklılıklar vardır”** denilebilir. Katılımcıların eğitim düzeyine bağlı farkındalık düzeyi ortalamaları incelendiğinde lisans ve lisansüstü mezunu katılımcıların farkındalık düzeyi ortalamalarının lise mezunu katılımcılara oranla daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 8: Gelir Düzeyine Göre Sosyal Medya Kullanıcılarının Marka Farkındalık Düzeylerine İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

		N	$\bar{X}$	S	F	P	Anlamlı Farklılık (Tukey)
Tanıma	1500 TL ve Altı	65	3,8564	1,03409	1,582	,194	
	1500-2000 TL Arası	50	3,8200	,73836			
	2000-3000 TL Arası	63	3,6138	1,17654			
	3000 TL ve Üzeri	61	4,0000	,94673			
	Toplam	239	3,8215	1,00313			
Hatırlama	1500 TL ve Altı	65	3,6000	1,10114	,455	,714	
	1500-2000 TL Arası	50	3,5100	,90627			
	2000-3000 TL Arası	63	3,5079	,91797			
	3000 TL ve Üzeri	61	3,6885	,97110			
	Toplam	239	3,5795	,97874			
Baskınlık	1500 TL ve Altı	65	3,4359	,99813	1,058	,368	
	1500-2000 TL Arası	50	3,6400	,66271			
	2000-3000 TL Arası	63	3,4021	,94501			
	3000 TL ve Üzeri	61	3,3443	,95640			
	Toplam	239	3,4463	,91250			
Bilgi	1500 TL ve Altı	65	3,3077	,99094	1,895	,131	
	1500-2000 TL Arası	50	3,5000	,86307			
	2000-3000 TL Arası	63	3,0635	,96925			
	3000 TL ve Üzeri	61	3,2541	1,05918			
	Toplam	239	3,2699	,98378			
Kanı	1500 TL ve Altı	65	3,5462	1,08424	,225	,879	
	1500-2000 TL Arası	50	3,6400	,80995			
	2000-3000 TL Arası	63	3,4960	,94238			
	3000 TL ve Üzeri	61	3,5205	1,00031			
	Toplam	239	3,5460	,96823			

Tablo 8’de katılımcıların gelir düzeyleri itibariyle marka farkındalık düzeyleri arasında fark olup olmadığını tespit etmek amacıyla yapılmış olan tek yönlü ANOVA testi sonuçları görülmektedir. Tablo 8 incelendiğinde $p < 0,05$ anlamlılık düzeyinde **“marka farkındalığı alt boyutlarından tanıma, hatırlama, baskınlık, bilgi ve kanı yönünden farklı gelir düzeyine sahip katılımcılar arasında anlamlı bir farklılık yoktur”** denilebilir.

Tablo 9: Sosyal Sorumluluk Projelerinden Haberdar Oldukları İletişim Mecrasına Göre Sosyal Medya Kullanıcılarının Marka Farkındalık Düzeylerine İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

		N	$\bar{X}$	S	F	P	Anlamlı Farklılık (Tukey)
Tanıma	İnternet	67	3,7164	1,25831	,568	,686	
	Televizyon	136	3,8971	,76928			
	Gazete ve Dergiler	12	3,8333	1,22680			
	Ürün Ambalajları	17	3,6078	1,49181			
	Tanıdık Eş-Dost	7	3,8571	,32530			
	Toplam	239	3,8215	1,00313			
Hatırlama	İnternet	67	3,6716	,97915	2,901	,233	
	Televizyon	136	3,6654	,86721			
	Gazete ve Dergiler	12	3,0417	1,07573			
	Ürün Ambalajları	17	3,1765	1,43550			
	Tanıdık Eş-Dost	7	2,9286	1,05785			
	Toplam	239	3,5795	,97874			
Baskınlık	İnternet	67	3,3980	,78547	1,689	,153	
	Televizyon	136	3,4240	,94931			
	Gazete ve Dergiler	12	4,0833	,66856			
	Ürün Ambalajları	17	3,4706	1,17886			
	Tanıdık Eş-Dost	7	3,1905	,71640			
	Toplam	239	3,4463	,91250			
Bilgi	İnternet	67	3,2313	,90591	2,195	,070	
	Televizyon	136	3,2794	1,02337			
	Gazete ve Dergiler	12	3,6667	,93744			
	Ürün Ambalajları	17	3,4412	,96635			
	Tanıdık Eş-Dost	7	2,3571	,55635			
	Toplam	239	3,2699	,98378			
Kanı	İnternet	67	3,5000	,88335	1,477	,210	
	Televizyon	136	3,5515	,99355			
	Gazete ve Dergiler	12	4,1250	,85613			
	Ürün Ambalajları	17	3,4412	1,22643			
	Tanıdık Eş-Dost	7	3,1429	,34932			
	Toplam	239	3,5460	,96823			

Tablo 9'da katılımcıların sosyal sorumluluk projelerinden haberdar oldukları iletişim mecraları itibarıyla marka farkındalık düzeyleri arasında fark olup olmadığını tespit etmek amacıyla yapılmış olan tek yönlü ANOVA testi sonuçları görülmektedir. Tablo 9 incelendiğinde önemlilik değerlerinin %5'den büyük olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, **“marka farkındalığı alt boyutlarından tanıma, hatırlama, baskınlık, bilgi ve kanı yönünden sosyal medya projelerinden haberdar olunan iletişim mecralarına göre katılımcılar arasında anlamlı bir farklılık yoktur”** denilebilir.

Tablo 10: Cinsiyete Göre Sosyal Medya Kullanıcılarının Sosyal Sorumluluk Projeleri Farkındalık Düzeylerine İlişkin T Testi Sonuçları

		N	$\bar{X}$	S	t	F	P
Sarı Bisiklet	Kadın	150	2,8000	1,50168	1,562	12,797	,000
	Erkek	89	2,5056	1,23513	1,641		
Eti Çocuk Tiyatrosu	Kadın	150	2,8400	1,38098	,545	,679	,411
	Erkek	89	2,7416	1,29271	,555		
Eti Burçak ve WWF İşbirliği	Kadın	150	3,0533	1,52292	,932	,181	,671
	Erkek	89	2,8652	1,48623	,938		
Çekül Kültür Elçileri	Kadın	150	2,4067	1,30614	-,311	,022	,882
	Erkek	89	2,4607	1,27970	-,313		
Eti Çocuk Vapuru	Kadın	150	2,3800	1,29361	-1,597	,070	,792
	Erkek	89	2,6629	1,37298	-1,573		

Tablo 10'da katılımcıların cinsiyetleri itibariyle sosyal sorumluluk projeleri farkındalık düzeyleri arasında fark olup olmadığını tespit etmek amacıyla yapılmış olan Bağımsız Örneklem T Testi sonuçları görülmektedir. Tablo 10 incelendiğinde önemlilik değerlerinin %5'den büyük olduğu görülmektedir. Dolayısıyla “**Eti Çocuk Tiyatrosu, Eti Burçak ve WWF İşbirliği, Eti ÇEKÜL Kültür Elçileri ve Eti Çocuk Vapuru kurumsal sosyal sorumluluk projeleri farkındalık düzeyleri yönünden kadınlar ile erkekler arasında anlamlı bir farklılık yoktur**” denilebilir. Ancak $p < 0,05$ anlamlılık düzeyinde “**Sarı bisiklet projesi farkındalık düzeyleri yönünden kadınlar ve erkekler arasında anlamlı farklılık vardır**” denilebilir. Sarı Bisiklet projesi farkındalıklarına ilişkin ortalamalara bakıldığında, kadın katılımcıların erkek katılımcılara oranla sosyal sorumluluk projeleri farkındalık düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 11: Yaşa Göre Sosyal Medya Kullanıcılarının Sosyal Sorumluluk Projeleri Farkındalık Düzeylerine İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

		N	$\bar{X}$	S	F	P	Anlamlı Farklılık (Tukey)
Sarı Bisiklet	18-25 Yaş Arası	60	2,9333	1,31312	,719	,542	
	26-30 Yaş Arası	60	2,7500	1,56903			
	31-35 Yaş Arası	51	2,8431	1,57953			
	36-40 Yaş Arası	26	2,3462	1,01754			
	40 Yaş ve Üzeri	42	2,2857	1,23537			
	Toplam	239	2,6904	1,41286			
Eti Çocuk Tiyatrosu	18-25 Yaş Arası	60	2,8000	1,17603	6,007	,001	4<1 4<2
	26-30 Yaş Arası	60	2,6500	1,54947			
	31-35 Yaş Arası	51	2,9020	1,37484			
	36-40 Yaş Arası	26	3,1538	1,46130			
	40 Yaş ve Üzeri	42	2,6905	1,15796			
	Toplam	239	2,8033	1,34689			
Eti Burçak ve WWF İşbirliği	18-25 Yaş Arası	60	2,8500	1,52743	15,101	,000	1<2 3<1 3<2 4<2
	26-30 Yaş Arası	60	2,7167	1,51927			
	31-35 Yaş Arası	51	2,9608	1,52264			
	36-40 Yaş Arası	26	3,5769	1,62906			
	40 Yaş ve Üzeri	42	3,2143	1,29795			
	Toplam	239	2,9833	1,50898			
Çekül Kültür Elçileri	18-25 Yaş Arası	60	2,5833	1,18310	,284	,837	
	26-30 Yaş Arası	60	2,3333	1,42218			
	31-35 Yaş Arası	51	2,3922	1,32783			
	36-40 Yaş Arası	26	1,9615	1,14824			
	40 Yaş ve Üzeri	42	2,6667	1,26234			
	Toplam	239	2,4268	1,29392			
Eti Çocuk Vapuru	18-25 Yaş Arası	60	2,8000	1,43562	1,184	,316	
	26-30 Yaş Arası	60	2,4167	1,35661			
	31-35 Yaş Arası	51	2,1373	1,38592			
	36-40 Yaş Arası	26	2,5000	1,06771			
	40 Yaş ve Üzeri	42	2,5476	1,13056			
	Toplam	239	2,4854	1,32795			

Tablo 11’de katılımcıların yaşları itibariyle sosyal sorumluluk projeleri farkındalık düzeyleri arasında fark olup olmadığını tespit etmek amacıyla yapılmış olan tek yönlü ANOVA testi sonuçları görülmektedir. Tablo 11 incelendiğinde $p < 0,05$ anlamlılık düzeyinde **“Katılımcıların yaşlarına göre Sarı Bisiklet, Çekül Kültür Elçileri, Eti Çocuk Vapuru sosyal sorumluluk projeleri farkındalık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık yoktur”** denilebilir. Ancak $p < 0,05$ anlamlılık düzeyinde **“Katılımcıların yaşlarına göre Eti Burçak ve WWF işbirliği, Eti Çocuk Tiyatrosu projeleri farkındalık düzeyleri arasında anlamlı farklılıklar vardır”** denilebilir. Eti Burçak ve WWF İşbirliği, Eti Çocuk Tiyatrosu, projelerine ilişkin farkındalık ortalamaları incelendiğinde, Eti Burçak ve WWF işbirliği, Eti Çocuk Tiyatrosu projelerinin 31-35 yaş arasında olan katılımcıların farkındalık düzeylerinin diğer gruplardan daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 12: Eğitim Düzeyine Göre Sosyal Medya Kullanıcılarının Sosyal Sorumluluk Projeleri Farkındalık Düzeylerine İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

		N	$\bar{X}$	S	F	p	Anlamlı Farklılık (Tukey)
Sarı Bisiklet	Lise	47	2,8298	1,27380	1,445	,238	
	Lisans	135	2,5556	1,41245			
	Lisansüstü	57	2,8947	1,50812			
	Toplam	239	2,6904	1,41286			
Eti Çocuk Tiyatrosu	Lise	47	2,9149	1,28249	,271	,763	
	Lisans	135	2,8000	1,29753			
	Lisansüstü	57	2,7193	1,52074			
	Toplam	239	2,8033	1,34689			
Eti Burçak ve WWF İşbirliği	Lise	47	3,4043	1,71514	3,290	,039	3<1
	Lisans	135	2,9778	1,42193			
	Lisansüstü	57	2,6491	1,46983			
	Toplam	239	2,9833	1,50898			
Çekül Kültür Elçileri	Lise	47	2,1702	1,32401	4,880	,008	1<2 3<2
	Lisans	135	2,6519	1,30051			
	Lisansüstü	57	2,1053	1,16011			
	Toplam	239	2,4268	1,29392			
Eti Çocuk Vapuru	Lise	47	2,5532	1,45675	2,323	,100	
	Lisans	135	2,6000	1,29983			
	Lisansüstü	57	2,1579	1,25056			
	Toplam	239	2,4854	1,32795			

Tablo 12’de katılımcıların eğitim düzeyleri itibariyle sosyal sorumluluk projeleri farkındalık düzeyleri arasında fark olup olmadığını tespit etmek amacıyla yapılmış olan tek yönlü ANOVA testi sonuçları görülmektedir. Tablo 12 incelendiğinde $p < 0,05$ anlamlılık düzeyinde **“katılımcıların eğitim düzeylerine göre Sarı Bisiklet, Eti Çocuk Tiyatrosu, Eti Çocuk Vapuru sosyal sorumluluk projeleri farkındalık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık yoktur”** denilebilir. Ancak $p < 0,05$ anlamlılık düzeyinde **“katılımcıların eğitim düzeylerine göre Eti Burçak ve WWF İşbirliği ve Çekül Kültür Elçileri sosyal sorumluluk projeleri farkındalık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık vardır”** denilebilir. Eti Burçak ve WWF İşbirliği, Çekül Kültür Elçileri projelerine ilişkin farkındalık ortalamaları incelendiğinde lisansüstü mezunlarının farkındalık ortalamalarının lise ve lisans mezunu katılımcılardan daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 13: Gelir Düzeyine Göre Sosyal Medya Kullanıcılarının Sosyal Sorumluluk Projeleri Farkındalık Düzeylerine İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

		N	$\bar{X}$	S	F	p	Anlamlı Farklılık (Tukey)
Sarı Bisiklet	1500 TL ve Altı	65	2,8154	1,43497	1,895	,112	
	1500-2000 TL Arası	50	2,6800	1,31615			
	2000-3000 TL Arası	63	2,7778	1,38476			
	3000 TL ve Üzeri	61	2,4754	1,50118			
	Toplam	239	2,6904	1,41286			
Eti Çocuk Tiyatrosu	1500 TL ve Altı	65	3,1077	1,32433	,774	,543	
	1500-2000 TL Arası	50	3,1400	1,12504			
	2000-3000 TL Arası	63	2,7619	1,41095			
	3000 TL ve Üzeri	61	2,2459	1,31220			
	Toplam	239	2,8033	1,34689			
Eti Burçak ve WWF İşbirliği	1500 TL ve Altı	65	3,1385	1,49872	1,867	,117	
	1500-2000 TL Arası	50	4,0200	1,31692			
	2000-3000 TL Arası	63	2,3810	1,34918			
	3000 TL ve Üzeri	61	2,5902	1,37085			
	Toplam	239	2,9833	1,50898			
Çekül Kültür Elçileri	1500 TL ve Altı	65	2,4923	1,22631	1,521	,197	
	1500-2000 TL Arası	50	2,2800	1,38564			
	2000-3000 TL Arası	63	2,4444	1,26718			
	3000 TL ve Üzeri	61	2,4590	1,33634			
	Toplam	239	2,4268	1,29392			
Eti Çocuk Vapuru	1500 TL ve Altı	65	2,6154	1,42184	1,806	,128	
	1500-2000 TL Arası	50	2,4600	1,21571			
	2000-3000 TL Arası	63	2,6190	1,51794			
	3000 TL ve Üzeri	61	2,2295	1,07072			
	Toplam	239	2,4854	1,32795			

Tablo 13'de sosyal medya kullanıcılarının gelir düzeyleri itibarıyla sosyal sorumluluk projeleri farkındalık düzeyleri arasında fark olup olmadığını tespit etmek amacıyla yapılmış olan tek yönlü ANOVA testi sonuçları görülmektedir. Tablo 13 incelendiğinde önemlilik değerleri %5'den büyük olduğu için **“Katılımcıların gelir düzeylerine göre Sosyal sorumluluk projeleri farkındalık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık yoktur”** denilebilir.

Tablo 14: Sosyal Sorumluluk Projelerinden Haberdar Oldukları İletişim Mecrasına Göre Sosyal Medya Kullanıcılarının Sosyal Sorumluluk Projeleri Farkındalık Düzeylerine İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

	N	$\bar{X}$	S	F	P	Anlamlı Farklılık (Tukey)	
Sarı Bisiklet	İnternet	67	2,8806	1,33169	4,798	,001	3<1 4<1 3<2 4<2
	Televizyon	136	2,8235	1,42404			
	Gazete ve Dergiler	12	1,6667	1,30268			
	Ürün Ambalajları	17	1,6471	,99632			
	Tanıdık Eş-Dost	7	2,5714	1,51186			
	Toplam	239	2,6904	1,41286			
Eti Çocuk Tiyatrosu	İnternet	67	2,6269	1,16562	1,828	,124	
	Televizyon	136	2,9926	1,44272			
	Gazete ve Dergiler	12	2,4167	1,44338			
	Ürün Ambalajları	17	2,5294	1,06757			
	Tanıdık Eş-Dost	7	2,1429	1,06904			
	Toplam	239	2,8033	1,34689			
Eti Burçak ve WWF İşbirliği	İnternet	67	2,8806	1,46186	1,072	,371	
	Televizyon	136	3,0588	1,48456			
	Gazete ve Dergiler	12	3,3333	1,82574			
	Ürün Ambalajları	17	2,9412	1,74895			
	Tanıdık Eş-Dost	7	2,0000	1,15470			
	Toplam	239	2,9833	1,50898			
Çekül Kültür Elçileri	İnternet	67	2,7015	1,29117	2,853	,025	1<3 2<4
	Televizyon	136	2,2279	1,19856			
	Gazete ve Dergiler	12	3,0833	1,56428			
	Ürün Ambalajları	17	2,2353	1,09141			
	Tanıdık Eş-Dost	7	3,0000	2,23607			
	Toplam	239	2,4268	1,29392			
Eti Çocuk Vapuru	İnternet	67	2,7164	1,36854	1,257	,288	
	Televizyon	136	2,4265	1,35336			
	Gazete ve Dergiler	12	2,6667	1,30268			
	Ürün Ambalajları	17	2,1765	1,01460			
	Tanıdık Eş-Dost	7	1,8571	,89974			
	Toplam	239	2,4854	1,32795			

Tablo 14’de katılımcıların sosyal sorumluluk projelerinden haberdar oldukları iletişim mecraları itibarıyla sosyal sorumluluk projeleri farkındalık düzeyleri arasında fark olup olmadığını tespit etmek amacıyla yapılmış olan tek yönlü ANOVA testi sonuçları görülmektedir. Tablo 14 incelendiğinde $p < 0,05$ anlamlık düzeyinde “**Katılımcıların sosyal sorumluluk projelerinden haberdar oldukları iletişim mecralarına göre Eti Burçak ve WWF İşbirliği, Eti Çocuk Tiyatrosu, Eti Çocuk Vapuru sosyal sorumluluk projeleri farkındalık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık yoktur**” denilebilir. Ancak $p < 0,05$ anlamlılık düzeyinde “**katılımcıların sosyal sorumluluk projelerinden haberdar oldukları iletişim mecrasına göre Sarı bisiklet ve Çekül Kültür Elçileri sosyal sorumluluk projeleri farkındalık düzeyleri arasında anlamlı farklılık vardır**” denilebilir. Sarı Bisiklet ve Çekül Kültür Elçileri projelerine ilişkin farkındalık ortalamaları incelendiğinde projelerden haberdar olunan internet ve televizyon mecralarının ortalamalarının gazete/dergi, ürün ambalajları ve eş/dost ortalamalarına oranla daha yüksek olduğu görülmektedir.

Aşağıda çalışmanın hipotez testlerine ilişkin Kabul/Red durumlarını gösteren özet tablo yer almaktadır.

Hipotezler		Kullanılan Analiz	F	P	KABUL/RED
H ₁ : Sosyal medya kullanıcılarının cinsiyetlerine göre marka farkındalığını algılama düzeyleri ve dolayısıyla da sosyal sorumluluk projeleri farkındalık düzeyleri arasında farklılık vardır.	Marka Farkındalıkları Düzeyi	Bağımsız T-Testi	2,030	,008	KABUL
	Sosyal Sorumluluk Projeleri Farkındalıkları Düzeyleri		3,031	,038	
H ₂ : Sosyal medya kullanıcılarının yaşlarına göre marka farkındalığını algılama düzeyleri ve dolayısıyla da sosyal sorumluluk projeleri farkındalık düzeyleri arasında farklılık vardır.	Marka Farkındalıkları Düzeyi	Tek Yönlü ANOVA	4,150	,003	KABUL
	Sosyal Sorumluluk Projeleri Farkındalıkları Düzeyleri		,398	,008	
H ₃ : Sosyal medya kullanıcılarının eğitim durumlarına göre marka farkındalığını algılama düzeyleri ve dolayısıyla da sosyal sorumluluk projeleri farkındalık düzeyleri arasında farklılık vardır.	Marka Farkındalıkları Düzeyi	Tek Yönlü ANOVA	7,309	,001	KABUL
	Sosyal Sorumluluk Projeleri Farkındalıkları Düzeyleri		1,235	,029	
H ₄ : Sosyal medya kullanıcılarının gelir düzeylerine göre marka farkındalığını algılama düzeyleri ve dolayısıyla da sosyal sorumluluk projeleri farkındalık düzeyleri arasında farklılık vardır.	Marka Farkındalıkları Düzeyi	Tek Yönlü ANOVA	,755	,520	RED
	Sosyal Sorumluluk Projeleri Farkındalıkları Düzeyleri		3,448	,017	
H ₅ : Sosyal medya kullanıcılarının sosyal sorumluluk uygulamalarından haberdar oldukları iletişim mecrasına göre marka farkındalığını algılama düzeyleri ve dolayısıyla da sosyal sorumluluk projeleri farkındalık düzeyleri arasında farklılık vardır.	Marka Farkındalıkları Düzeyi	Tek Yönlü ANOVA	,795	,398	RED
	Sosyal Sorumluluk Projeleri Farkındalıkları Düzeyleri		1,019	,035	

Tablo 15. Hipotez Testi Sonuçları

Tablo 15’de sırasıyla araştırma hipotezleri, hipotezlerin test edilmesinde kullanılan analiz yöntemleri ve analiz sonucu yer almaktadır. Tablo 15 incelendiğinde çalışmanın kavramsal modeli kapsamında geliştirilen hipotezlerden H1: Sosyal medya kullanıcılarının cinsiyetlerine göre marka farkındalığını algılama düzeyleri ve dolayısıyla da sosyal sorumluluk projeleri farkındalık düzeyleri arasında farklılık vardır, H2: Sosyal medya kullanıcılarının yaşlarına göre marka farkındalığını algılama düzeyleri ve dolayısıyla da sosyal sorumluluk projeleri farkındalık düzeyleri arasında farklılık vardır, H3: Sosyal medya kullanıcılarının eğitim durumlarına göre marka farkındalığını algılama düzeyleri ve dolayısıyla da sosyal sorumluluk projeleri farkındalık düzeyleri arasında farklılık vardır $p<0.05$ anlamlılık düzeylerinde kabul edildiği görülmektedir. “H4: Sosyal medya kullanıcılarının gelir düzeylerine göre marka farkındalığını algılama düzeyleri ve dolayısıyla da sosyal sorumluluk projeleri farkındalık düzeyleri arasında farklılık vardır”, “H5: Sosyal medya kullanıcılarının sosyal sorumluluk uygulamalarından haberdar oldukları iletişim mecrasına göre marka farkındalığını algılama düzeyleri ve dolayısıyla da sosyal sorumluluk projeleri farkındalık düzeyleri arasında farklılık vardır” hipotezlerinin $p<0.05$ anlamlılık düzeylerinde kabul edilmediği görülmektedir. Dolayısıyla, **“sosyal medya kullanıcılarının marka farkındalığı algılama düzeyleri ve sosyal sorumluluk projeleri farkındalık düzeylerinin demografik özelliklerden cinsiyet, yaş ve eğitim durumuna göre farklılık gösterdiği”** ancak buna karşılık **“gelir düzeyi ile sosyal sorumluluk projelerinden haberdar olunan iletişim mecrasına göre farklılık göstermediği”** söylenebilir. Aşağıdaki bölümde çalışmanın analiz ve bulguları ayrıntılı olarak değerlendirilmektedir.

V. SONUÇ

Sosyal Sorumluluk projelerinin marka imajına olumlu katkılarda bulunmakta ve markaların farklı bir konuma sahip olmalarını sağlamakta olduğu bir gerçektir. Artan rekabet ortamı, ürünlerin zor geliştirilip kolay taklit edilebiliyor olması ve iletişimin son derece kolaylaşmış olması gibi günümüz koşulları dikkate alındığında markaların tüketiciler ve toplum ile diğer markalardan farklılaşan bir bağ kurmasını sağlayacak marka imajına sahip olmaları büyük önem taşımaktadır. Ancak bir markanın imajının değerlendirilebilmesi için tüketicilerin ilk önce o markanın farkında olması gerekir. Aynı şekilde sosyal sorumluluk projelerinin marka imajına olumlu katkılar yapabilmesi bu projelerin hangi markalar tarafından yürütüldüğünü bilinmesine bağlıdır.

Çalışmanın amacı sosyal medya kullanıcılarının marka farkındalık düzeylerine göre sosyal sorumluluk projeleri farkındalık düzeyleri arasındaki farklılıkları incelemektir. Çalışmada bu amaçla demografik değişkenlerin yarattığı algı farklılıkları değerlendirilmiştir. Çalışmada, sosyal medya kullanıcılarının marka farkındalık düzeyi ve sosyal sorumluluk farkındalık düzeylerinin demografik faktörlere ve haberdar olunan iletişim mecralarına göre farklılık gösterdiği varsayılmaktadır. Çalışmanın amacı ve varsayımı kapsamında geliştirilen kavramsal modelin bağımsız değişkeni sosyal medya kullanıcılarının demografik özellikleri, aracı değişkeni ise sosyal medya kullanıcılarının marka farkındalıklarını algılama düzeyi farklılıkları olarak belirlenmiştir. Sosyal medya kullanıcılarının marka farkındalığı aracı değişkeni hatırlama, tanıma, bilgi, kanı ve baskınlık alt değişkenlerinden oluşmaktadır. Çalışmanın bağımlı değişkeni ise sosyal medya kullanıcılarının sosyal sorumluluk proje farkındalık düzeyi farklılıkları olarak belirlenmiştir. Çalışmanın amacı ve modeli kapsamında geliştirilen hipotezlerin analiz edilmesinde Bağımsız Örneklem T-Testi, One Way ANOVA Parametrik Testi ve Post-Hoc testleri kullanılmıştır.

Analiz sonuçları incelendiğinde sosyal medya kullanıcılarının demografik özelliklerinde cinsiyet, yaş ve eğitime ilişkin marka farkındalık düzeyleri ve sosyal sorumluluk kampanyaları farkındalık düzeyleri arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Dolayısıyla sosyal sorumluluk kampanyaları farkındalık düzeylerinin belirlenmesinde demografik özelliklerden cinsiyet, yaş ve eğitim durumuna göre farklılık gösterdiği söylenebilir. Cinsiyete göre marka farkındalığı farklılık düzeyinin tanıma ve kanı alt boyutlarından kaynaklandığı ve Eti Markasının sosyal sorumluluk projelerinden Sarı Bisiklet projesinin farkındalık düzeyinin de cinsiyete göre farklılık gösterdiği söylenebilir. Yaşa göre marka farkındalığı farklılık düzeyinin tanıma, baskınlık, bilgi ve kanı alt boyutlarından kaynaklandığı ve Eti Markasının sosyal sorumluluk projelerinden Eti Burçak WWF İşbirliği ve Eti Çocuk Tiyatrosu projelerinin farkındalık düzeyinin de yaşa göre farklılık gösterdiği söylenebilir. Eğitim durumuna göre marka farkındalığı farklılık düzeyinin tanıma, hatırlama, baskınlık ve kanı alt boyutlarından kaynaklandığı ve Eti Burçak WWF İşbirliği ve ÇEKÜL Kültür Elçileri projelerinin farkındalık düzeyinin de yaşa göre farklılık gösterdiği söylenebilir. Sosyal medya kullanıcılarının gelir düzeyi ve sosyal sorumluluk projelerinden haberdar oldukları iletişim mecrasına yönelik farklılıkların incelendiği analiz sonuçları incelendiğinde ise sosyal sorumluluk projeleri farkındalık düzeyleri arasında anlamlı farklılıkların olmasına rağmen marka farkındalık düzeyleri arasında anlamlı farklılıkların

olmadığı belirlenmiştir Dolayısıyla sosyal medya kullanıcılarının sosyal sorumluluk proje farkındalık düzeyi farklılıklarında gelir düzeyi ve haberdar olunan iletişim mecrası değişkenlerinin etkili olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Markalar sosyal sorumluluk projelerini gerçekleştirirken marka imajlarını olumlu yönde geliştirebilirler. Ancak yürütülen projelerin marka imajına katkı sağlayabilmesi için tüketicilerde marka farkındalık düzeyinin yüksek olması ve sosyal sorumluluk projelerinin hangi marka tarafından yürütüldüğünün bilinilmesi gerekmektedir. Sosyal sorumluluk projelerinin farkındalığını artırıcı çalışmalarda marka ismi ve sosyal sorumluluk projesinin ismine yer verilerek marka imajına ve marka sadakatine katkı sağlanabilir.

Çalışma, aktif sosyal medya kullanıcılarını kapsamaktadır. Bu anlamda çalışmada kullanılan verilerin analiz sonuçları sosyal medya kullanıcılarının algı düzeyleri ile sınırlıdır. Çalışma, sosyal sorumluluk projelerinin algılanmasında, sosyal medya kullanıcılarının marka farkındalıklarının incelenmesi açısından özgün bir değer taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- AKKOYUNLU, G. Ş., ve Kalyoncuoğlu, S. (2014). İşletmelerin Kurumsal Sosyal Sorumluluk Çalışmalarının Marka Algısı Üzerine Etkisinin Değerlendirilmesi. Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt7 Sayı3, ss.125-144.
- ANTALYALI, Ö. L. (2006). SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri, Ş.Kalaycı (Ed.), Ankara: Asil Yayın Dağıtım
- BOLLEN, Kenneth A. (1989), Structural Equations With Latent Variables, John Wiley & Sons Inc., New York, USA.
- DENEÇLİ, S. (2015). Kurumsal Sosyal Sorumluluk Projelerinin Marka Farkındalığına Etkisi. İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, Sayı40, ss.315-328.
- ELİTOK, B. (2003), Hadi Markalaşalım. 1. Baskı. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- ERDİL, T.S, Uzun, Y, Marka Olmak, 2. Baskı. İstanbul:Beta Yayıncılık.
- FRANZEN, Giep. (1999). Brands & Advertising. Kaynak: http://www.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=XkZRTiwa1J0C&oi=fnd&pg=PA8&dq=giep+franken+brands+advertising&ots=7_bqXf0G-U&sig=aIcxXUhxASNybj_oaiAVEUIp68s&redir_esc=y#v=onepage&q=giep%20franken%20brands%20advertising&f=false
- HAIR, J.F., Anderson,R.E., Tatham, R.L., Black, W.C., (1998), Multivariate Data Analysis, Englewood Cliffs, NJ: PrenticeHall.
- Eti Dünyası Etkinlikler http://www.etietieti.com/bizden_etkinlikler.aspx
- İNCESU, Derya, Ç. (2011), Türkiye'deki Sosyal Sorumluluk Projelerinin Marka Farkındalığı Üzerindeki Etkileri, Haliç Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

- İNTERNET VE SOSYAL MEDYA KULLANICI İSTATİSTİKLERİ 2015, <http://www.dijitalajanslar.com/internet-ve-sosyal-medya-kullanici-istatistikleri-2015/> Erişim Tarihi: 10.02.2016
- İSLAMOĞLU, A.H. Fırat, D. (2011), Stratejik Marka Yönetimi, 2. Baskı, İstanbul: Beta Yayıncılık.
- L'ETANG, J. ve Pieczka, M. (2002), Halkla İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar, Ankara, Vadi Yayınları.
- NAKİP, M. (2003), Pazarlama Araştırmaları Teknikler ve (Spss Destekli) Uygulamalar, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- ÖLÇER, F. (2001). "Günümüzde Sosyal Sorumluluğun Değişen Boyutları ve İşletmeler Üzerine Etkileri". Standart Dergisi, Yıl: 40, Sayı: 473, TSE Yayınları, Mayıs 2001.
- ÖZÇELİK, B. (2006), Spor Değil, Dizi Değil, Sosyal Projeler, http://www.halklaileşkiler.com.tr/Spor_degildizi_degil..php Erişim Tarihi: 11.08.2016
- POPE, N. (1998). "Consumption Values, Sponsorship Awareness, Brand and Products Use". Journal of Product and Brand Management. Santa Barbara. Cilt 7, Sayı 2, ss.124-136
- ŞENER, M. (1996), İşletmelerde Sosyal Sorumluluk, İstanbul Teknik Üniversitesi, FBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- TIĞLI, M. Pirtini, S. Çelik, C. (2006), 'Sosyal Sorumluluk Kampanyalarının Genç Tüketicilerin Marka Farkındalığı Üzerindeki Etkisinin İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma', Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, İstanbul, Cilt7, Sayı27, ss.83-93.
- TOPLU, S. (2009), Marka Farkındalığı Yaratma Sürecinde Kültür-Sanat Sponsorluk Etkinliklerinin İncelenmesi Ve Yorumlanması, Marmara Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- TOSUN, B. N. (2010), İletişim Temelli Marka Yönetimi, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 1. Basım.
- UZTUĞ, F. (2003), Markan Kadar Konuş, 2. Baskı. İstanbul: Mediacat Kitapları
- YILDIRIM, Y. (2010), Popüler Televizyon Dizilerinin Ve Dizi Karakterlerinin Marka Farkındalığı Yaratmadaki Rolü, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

2007 SEÇİMİNİN SİYASAL DEĞER HARİTASI: SİYASETÇİLERİN SÖYLEMLERİ ÜZERİNE BİR DEĞER ANALİZİ*

Aynur KÖSE¹

Atıf/©: Köse, Aynur (2016). 2007 Seçiminin Siyasal Değer Haritası: Siyasetçilerin Söylemleri Üzerine Bir Değer Analizi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 9, Sayı 2, Aralık 2016, ss. 611-636

Özet: Siyaset ve değer ilişkisine odaklanan bu çalışmada, 22 Temmuz 2007 milletvekili genel seçimine katılan siyasal aktörlerin söylemlerinin değerler açısından analiz edilmesi amaçlanmaktadır. İnsanların davranışlarını ve tercihlerini belirlemek ve meşrulaştırmak, kendileri de dâhil olmak üzere insanları, olayları ve yaşadıkları dünyayı anlamak için kullandıkları kriterler olan değerler, siyasetle de yakından ilişkilidir. Bu çerçevede siyasal aktörlerin seçmeni ikna çalışmalarında hangi değerleri öne çıkardıklarını, kendilerini ve yapacaklarını anlatmak ve rakiplerini eleştirmek için hangi değerlere atıf yaptıklarını incelemek siyasetin inceliklerini çözmek açısından önemlidir.

Bu hedef doğrultusunda araştırmada, yöntem olarak nitel içerik analizi kullanılmıştır. Analiz kategorilerini Schwartz'ın farklı araştırmalardan hareketle belirlediği 10 temel ve 56 alt değer oluşturmaktadır. Analiz sonucunda seçim yarışına iktidar olmanın avantajıyla giren AKP'nin "başarılı icraatlarına" sorumluluk sahibi bir iktidar olarak sınır çizdiği ve "yaptıklarımız yapacaklarımızın garantisidir" söyleminden hareketle kendini ve amaçlarını sıraladığı tespit edilmiştir. Muhalefet partileri konumundaki CHP ve MHP'nin is AKP karşısında kitleler üzerinde iş yapan, proje üreten, halka hizmet götüren bir iktidar izlenimi yaratma yarışına girdikleri saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Değer, Söylem, Seçim.

Makale Geliş Tarihi: 19.08.2016/ Makale Kabul Tarihi: 08.12.2016

* Bu çalışmada, TÜBİTAK SOBAG tarafından desteklenen 114K788 kodlu "2000'ler Türkiye'si'nin Siyasal Değer Haritası: Siyasal Söylemler ve Siyasi Tercihler Arasındaki İlişkinin Değerler Açısından İncelenmesi" başlıklı araştırma projesi kapsamında ulaşılan verilerden yararlanılmıştır. Araştırma bursiyerlerinden Ebru Topal'a içerik analizi aşamasındaki katkılarından dolayı teşekkür ederim.

1 Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, e-posta: akose@ktu.edu.tr

Political Value Map of Election, 2007: A Value Analysis on the Rhetoric of Politicians

Citation/©: Köse, Aynur (2016). *Political Value Map of Election 2007: A Value Analysis on the Rhetoric of Politicians*, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 9, Issue 2, December 2016, pp. 611-636

Abstract: *In this study by focusing the relationship between politics and values, discourse of political actors are analyzed in the framework of values in the Turkish general election on July 22, 2007. Values are criteria that are used by people to understand themselves and the world which is directly related with the politics. It is important to review that which values are emphasized by the political actors, which values are referred to tell themselves and tell you what to do and also to criticize their opponents. Also by analysing the values, which political parties convince the voters in election studies, it will determine that which values in the election will gain and which values will lose.*

In the research which was conducted by qualitative content analysis, 10 basic and 56 subvalue analysis categories located in the Schwartz Value Scale were used. When values used by political actors and the relationship between these values are analyzed, it is found that AKP emphasize performances as a responsible power and has positioned himself by the rhetoric; "absolutely nothing is guaranteed to do what we did". CHP and MHP engaged in the business of producing the project, has entered the race to create the impression of a government that serves the people.

Keywords: *Turkey, Value, Discourse, Election.*

I.GİRİŞ

İnsanoğlu, bir arada yaşamaya başladığı ilk zamanlardan itibaren bu ortak yaşamın kurallarını da belirlemeye çalışmaktadır. Toplumun varlığını ve bütünlüğünü sağlama amacı doğrultusunda, kimi zaman resmi/yazılı olarak belirlenmiş kurallarla bireyin davranışları düzenlenirken, kimi zaman da resmi/yazılı olmayan adet, gelenek, tabu gibi kurallarla bireyler için ideal davranış kalıplarının sınırları çizilmektedir. İnsanların hem kendilerini hem de bir arada yaşadıkları diğer insanlara bakışını, algılama ve değerlendirme şekillerini etkileyen bu kurallar, ortak bir dil ve yaşam inşa etmek açısından önemlidir. Bir anlamda toplumun kimliğini belirleyen bu kurallar, o kültürün adetlerinde, dilinde, inancında, yeme-içme ve giyim-kuşam tarzında, sanatında, eğitiminde, üretim ve tüketim alışkanlıklarında kısacası bütün bir yaşam tarzında kendini göstermektedir (Duralı, 2002:142). Toplumda inşa edilen bu ortak dil ve yaşam tarzının devam ettirilmesinde ise toplumsallaşma kritik bir önem kazanmaktadır.

İnsanların doğumuyla başlayan ve hayat boyu devam eden bir süreç olan toplumsallaşma, aslında toplumla uyumlu bireyler inşa etme sürecidir. Bireyin

üyeleri olduğu topluma ait kültürü, değerleri, normları, bilgi ve becerileri öğrenmesi, toplumun kendisinden beklediği tutum ve davranışları içselleştirmesi olan toplumsallaşma, ailede başlayan ve yaşam boyu devam eder. Toplumsallaşma sürecinde, insanları ve olayları anlamlandırmakta, iyi ve kötüye ya da doğru ve yanlışla ilişkin bir çerçeve çizen değer kavramının önemi büyüktür. Peki gündelik hayatta sıkça karşımıza çıkan değer nedir ve neden önemlidir?

II. DEĞERLERİN SİYASET VE SİYASAL SÖYLEME ETKİLERİ

Türk Dil Kurumu sözlüğünde değer², “bir şeyin değerini belirlemeye yarayan soyut ölçü, kıymet” olarak tanımlanmaktadır. Theodorson’a göre değerler, “bir toplumun üyelerinin güçlü duygusal bağlılıklarıyla oluşmuş soyut ve genelleştirilmiş davranış prensipleri” (1979:455) olarak toplumsal davranışın anlaşılmasında önemlidir. Bireyin toplumsallaşma sürecinde içselleştirdiği kişisel bağlılıklarla yakından ilişkili olan değerler, Bauman’ın (2004) deyimiyle, “bireysel olandaki toplumsal boyutu ve toplumsal olandaki bireysel boyutu” görmeyi sağlar. Çünkü toplum, ortak inançlar, ortak tutum ve davranışlar, ortak amaçlar etrafında bir araya gelen ve etkileşim içerisinde bulunan insanlardan oluşmaktadır. Dolayısıyla da toplum, hem bireyden etkilenmekte hem de bireyi doğrudan etkilemektedir. Bu bağlamda toplumsal bir varlık olarak insanın sahip olduğu değerler, içinde bulunduğu kültürün, kurumların ve bireylerin kişiliğinin ürünüdür (Bayhan, 2006:578). Öyle ki bireyin tutum ve davranışlarında, değer ve normlarında, doğru ve yanlışlarında toplumun izini görmek mümkündür.

Bu alandaki önemli isimlerden olan Schwartz’a göre ise değerler, “insanların eylemlerini seçmek ve meşrulaştırmak, kendileri de dahil olmak üzere insanları ve olayları değerlendirmek için kullandıkları kriterlerdir” (1992:1). Değerler, insanlar ve toplumlar için arzu edilen ve edilmeyeni, iyi ve kötüyü, beğenilen ve beğenilmeyeni, doğru ve yanlışları belirleyen temel standartlardır. Kısacası toplumsal olarak paylaşılan düşünce ve inançlar ya da ilke ve idealler olarak değerler, o toplumun ortak duygu, düşünce, inanç, amaç, tercih ve kararlarını yansıtan bir referans çerçevesi oluşturmaktadır (Özlem, 2002:283). *İnsanların eylemleri, davranışları, tercihleri, bakış açıları kısacası* bir toplumun zihin yapısını anlamak noktasında önemli ipuçları veren değerleri ve neye göre belirlendiklerini bilmek, bireyin karar ve davranışlarını anlamak ve yönlendirmek açısından büyük önem taşımaktadır. İşte bu nedenle siyaset, ekonomi, kültür, eğitim, sosyoloji ve psikoloji gibi farklı alanlarda değer odaklı çalışmaların sayısı hızla artmaktadır.

2 Ekz.http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.57a994e4915cd9.59402639

Değerler, özellikle bize seçenekler sunan ve kendi inançlarımız, ideallerimiz, yönelimlerimiz, doğrularımız, hedeflerimiz, menfaatlerimiz çerçevesinde karar vermemizi bekleyen siyaset ile yakından ilişkilidir. Bu bağlamda çok sayıda bilim insanı değerleri, siyasi ideolojilerin yapı taşları ve altında yatan ilkeler olarak görmekte ve insanların kişisel değerleri, siyasi meselelere ilişkin duygu ve inançlarının öncelik sırasına karar vermekte, siyasi kararlarını belirlemekte ve meşrulaştırmakta kullandığını belirtmektedir (Caprara vd., 2006; Schwartz vd., 2010). Kişisel değerlerin gittikçe siyasi yönelimlerin merkezinde olduğu görüşünden hareketle de son dönemde değerlerin siyasi kararlar üzerindeki etkisini ortaya çıkarmaya yönelik pek çok ampirik araştırma yapılmaktadır (Rokeach, 1973, 1979; Cochrane, Billig ve Hogg, 1979; Schwartz, 1994, 2006; Barnea ve Schwartz, 1998, Feldman, 2003; Lane ve Ersson, 2005; Caprara vd., 1999; Caprara ve Zimbardo, 2004). Bu araştırmalarda kişinin sahip olduğu değerlerin siyasal tercihleri ve oy verme davranışını doğrudan etkilediği yönünde bulgulara ulaşılmıştır.

Bakışımızı ülkemize çevirdiğimizdeyse değer-siyaset ilişkisine odaklanan ve değerlerin siyaset ve siyasal söylem üzerindeki etkilerini ortaya koymaya hedefleyen az sayıda çalışmayla karşılaşmaktadır. Literatür incelendiğinde ekonomik, toplumsal, kültürel, dinsel ve tarihsel yönü nedeniyle siyasal tercihler ve seçmen davranışı konusunda farklı araştırmalar yapıldığı gözlenmektedir. Ancak kültür içinde kalıplaşmış standartlar ya da davranışı değerlendirirken başvurulacak kriterler olarak değerlerin siyasetle ilişkisini kuran ve siyaset, siyasal tercih ve siyasal söylemi değerler açısından analiz eden araştırmaların sayısı oldukça azdır (Köse ve Yılmaz, 2012; Özgür, 2013; Arıkan ve Şekercioğlu, 2014; Köse, 2016). Oysa ki değerlerin, toplumları anlamak ve buna uygun politikalar geliştirmek isteyen siyasetle doğrudan ilişkisi vardır. Bu nedenle toplumun ne düşündüğünü, neye inandığını, ne istediğini ve neye değer verdiğini doğru saptayabilen ve bu düşünce, inanç ve isteklere doğru cevap verebilen bir siyasi anlayışın başarı şansı artmaktadır (Köse, 2016:18). Bu bilgiler ışığında değer ve siyaset ilişkisine odaklanan bu makalede, insan ve toplumu anlamak açısından önemli bir kapı aralayan “sosyo-psikolojik temelli bir kavram olan değerler”in (Günay, 2002:267), seçmeni ikna etme yarışındaki farklı siyasal aktörlerin söylemlerine nasıl yansıdığı analiz edilmiştir.

Günümüz toplumlarında siyaset, toplumsal yaşamı düzenleyen kuralları ve uygulamaları belirleyen, bireyin toplumsal yaşamdaki hak ve sorumluluklarına sınırlar çizen kurumların başında gelmektedir. Durum böyle olunca bireylerin, insanları ve olayları değerlendirmek ve toplum içindeki davranışlarını

belirlemek için kullandıkları ölçütler olan değerlerin siyaseti, siyasal söylemi ve siyasi tercihleri nasıl etkilediği sorusu kritik önem kazanmaktadır. Zira siyasal söylemi değerler çerçevesinde analiz etmek, toplumda siyaset söz konusu olduğunda geçerli olan kriterleri anlamayı kolaylaştırmaktadır. Bunu yaparken ekonomik, siyasi, tarihi ve sosyal koşulları diğer bir deyişle toplumsal bağlamı göz önünde bulundurmak çok önemlidir. Zira toplumu ilgilendiren her şeyde olduğu gibi siyasette ve siyasi seçimlerde de dönemsel özellikler doğrudan etkilidir.

Bugüne ve yarına ilişkin doğru tespitler yapabilmek, ancak bugünü hazırlayan geçmişi doğru değerlendirmekle mümkündür. Bu yönüyle 22 Temmuz 2007 seçimi, Meclis'in cumhurbaşkanını seçememesi üzerine artan toplumsal kutuplaşma sonucunda alınan erken seçim kararının bir sonucudur. Temelinde laik-antilaik karşıtlığının yer aldığı kutuplaşma çerçevesinde, bu dönemde merkez sağda ve merkez solda güç birliği arayışları artmıştır. 18 siyasi partinin ve 700'e yakın bağımsız adayın katıldığı seçim yarışının bu çok parçalı görünümü yanında, beş yıllık Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) iktidarı karşısında diğer partiler güçlü bir muhalefet oluşturma çabası içine girmiştir. Bu nedenle 2007 seçimi öncesinde siyasete iki kutuplu bir görünümün egemen olduğunu söylemek mümkündür. Bu doğrultuda seçim sürecinde partiler arasında sürpriz birleşmelere, ortak hareket etme ve liste çıkarma girişimlerine de tanık olunmuştur.

2007 seçimine doğru Türkiye'nin içinde bulunduğu koşullar genel hatlarıyla değerlendirildiğinde; ülkenin yaşadığı sorunlar listesinde uzun süredir ilk sıralarda yer alan terör, bölgede yaşanan gelişmelerin ardından iyice öne çıkmıştır. Ayrıca 90'lardaki koalisyon dönemlerinin ardından tek parti iktidarında yaşanan istikrarın cumhurbaşkanlığı seçimi sürecinde bozulması, toplumda iktidar krizi ve koalisyon ihtimaline yönelik hesapları ve endişeleri güçlendirmiştir. Nitekim Baykal'ın 27 Haziran 2007 tarihli *Radikal* gazetesinde yer alan, "Kimsenin kriz şantajı, tehdidi yapmasına, ne milletimiz izin verecektir, ne de biz izin vereceğiz" sözleri toplumda artan kutuplaşmanın beslediği kriz ihtimaline karşı cevap niteliğindedir. Böyle bir ortamda yapılan 2007 seçiminde AKP, ikinci beş yıl için milletten iktidarını devam ettirmek konusunda onay almayı başarmıştır. Bu sonuç önemlidir, çünkü AKP iktidardayken 2002 seçiminde yüzde 34.3 olan oylarını 2007 seçiminde yüzde 46.6'ya çıkarmayı başarmıştır. Bu çalışma ile 2002'den 2007'ye oy oranını artıran AKP ve seçim yarışına katılan diğer siyasal aktörlerin söylemleri değerler açısından incelenerek, toplumda kabul gören değerler ve bu değerlerin nasıl ele alındığını ve neyle ilişkilendirildiğini ortaya çıkarmaya yönelik bir çaba içerisine girilmiştir.

III. YÖNTEM VE ÖRNEKLEM ÜZERİNE

Seçim sonuçlarından hareketle, gerçekleşmiş davranışın nedenlerini değerler açısından inceleyerek siyasal tercihlerde etkili olan değer repertuarlarını belirlemeyi amaçlayan bu çalışmada, örneklem olarak 22 Temmuz 2007 Milletvekili Genel Seçimi ele alınmıştır. 2002 seçimi sonrasında oluşan iki partili meclis yapılanmasının ardından 2007'deki seçim yarışına katılan parti ve bağımsız aday sayısındaki artış göz önünde tutulduğunda, yarışın aktörlerinin birbirlerinden farklılaşmak adına nasıl hareket ettiklerini incelemek büyük önem kazanmaktadır. Özellikle farklı siyasal aktörlerin seçim kampanyalarında öne çıkardıkları değerleri karşılaştırmak veya aynı değer farklı söylemlerde hangi bağlamlarda kullanıldığını incelemek, o seçim döneminde geçerli olan ve seçim sonuçlarından hareketle seçmen tarafından kabul gördüğü düşünülen değerlere ve bunun sosyo-psikolojik nedenlerine ilişkin açıklama yapma olanağı vermektedir.

Bunu ortaya çıkarmak üzere tasarlanan bu çalışmada, Schwartz Değer Ölçeği'nde yer alan 10 temel ve 56 alt değer çerçevesinde bir nitel içerik analizi gerçekleştirilmiştir. Bilgin'in, "ilk bakışta görünen anlamı aşmayı sağlayan bir yöntem" (2006) olarak nitelendirdiği içerik analizi, araştırmanın amacıyla uyusmaktadır. Çünkü sosyo-bilişsel öğeler olan değerler, insanların eylemleri, davranışları, tercihleri, kararları, olayları değerlendirme biçimleri, doğruları ya da yanlışları üzerinde doğrudan belirleyiciliğe sahiptir. Ancak çoğunlukla farkında olmadan algıları ve kararları etkilemektedir. Bu nedenle çalışma özelinde sadece görünen, açık olan ve kolayca algılanan anlamları çözümlemenin ötesinde üstü örtülü ve çağrışımsal anlamları da dikkate almak büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle çıkarsama esasına dayanan, mesajda gözlenen öğelerden hareketle bir "yorum getirme amacını taşıyan, nesnel, sistematik ve nicel yolları içeren bir yöntem" (Berelson, 1952; Bilgin, 2006) olarak içerik analizi, çalışma ile amaçlanan verilere ulaşmak açısından oldukça işlevseldir.

Bu doğrultuda Schwartz Değer Ölçeği'nde yer alan değerler göz önünde bulundurularak siyasal aktörlerin seçim çalışmaları kapsamında gazetelere yansıyan konuşmaları analiz edilmiştir. Bu ölçekteki 10 temel değer araştırmanın ana kategorilerini, 56 alt değer ise alt kategorileri oluşturduğu bir araştırma tasarlanmıştır. Nitel içerik analizinde kullanılan 10 temel değere ilişkin grafik aşağıda yer almaktadır.

Şekil-1: 10 temel kişisel değer arasındaki ilişkilere ve örnek niteliğindeki maddelere ilişkin teorik model (Kaynak; Schwartz, Caprara ve Vecchione, 2010:425).

Araştırmada kullanılan bu 10 temel değer ile ne kastedildiği ve nasıl yorumlanması gerektiğine ilişkin Bardi ve Schwartz'ın (2008:1208) yaptığı sınıflandırma ve açıklama analiz açısından oldukça yol göstericidir.

“Güç” değeri sosyal statü, saygınlık gibi kriterlerle insanlar ve kaynaklar üzerinde hakimiyet kurmayı ya da kontrol sağlamayı ifade eder. Siyasette sıkça karşımıza çıkan bu değer altında kişi ya da grubun toplum içindeki güç ve etkisini ifade eden sosyal güç, zenginlik, otorite, kamusal imaj, sosyal tanınma ve sosyal güç gibi alt değerler yer almaktadır.

“Başarı” değeri, sosyal standartlara göre gösterilen ve genelde eylem üzerinden gerçekleşen bir değerlendirmeyi ifade etmektedir. Bu değer boyutu altında başarılı, hırslı, yetenekli, akıllı, etkili olmak gibi alt değerler yer alır.

“Hazcılık” değeri hayatı sevmek ve hayatı zevk almak üzerinden algılamak ve yaşamakla ilintili bir değerdir. Siyasette sık karşımıza çıkmayan bu temel değer altında zevk ve hayattan zevk almak alt değerleri yer alır.

“Teşvik” değeri, toplumsal yaşamda değişimin kaçınılmazlığı anlayışından hareketle yaşanan hayatı değiştirmek ve bu yönde mücadele etmeye

yönlendirmek olarak karşımıza çıkar. Bu temel boyut altında ilginç bir hayat, değişik/farklı bir yaşam ve cesur olmak gibi değerler yer alır.

“Özyönelim/kendini yönlendirme” değeri, temel olarak düşünce ve eylemlerinde özgür ve bağımsız olmayı ifade eder. Özellikle siyaset söz konusu olduğunda daha da önem kazanan bu değer altında, özgürlük, yaratıcılık, bağımsızlık, kendi amaçlarını belirleme, kendine saygı ve merak alt değerleri vardır.

“Evrenselcilik”, geçerliliğin ve doğruluğun ölçütü olarak insanlığın ve doğanın temel yasalarını gözeten, insanların onayı dışında hiçbir otorite kabul etmeyen, insanlığın ve doğanın anlaşılması ve korunmasına odaklanan değerdir. Bu boyut altında yer alan değerler; barışçıl bir dünya, doğa ile bütünleşme, güzel bir dünya, çevreyi korumak, eşitlik, sosyal adalet, açık fikirli olmak ve içsel uyum olarak sıralanmaktadır.

“Yardımseverlik”, diğer insan ve canlıların refahını korumak ve artırmak için çalışmak ve bundan mutluluk duymak olarak tanımlanabilecek ve toplum içindeki bireyin davranışlarını etkileyen bir değerdir. Bu temel değer altında dürüstlük, sosyal adalet, yardımsever olmak, sorumluluk sahibi olmak, affedici olmak, gerçek dostluk, manevi bir yaşam, anlamlı bir yaşam gibi değerler yer alır.

“Geleneksellik” değeri, bir toplumda genel kabul gören yerleşmiş inançlar, gelenekler ve anlayışların toplumsal kabulünden hareketle kişiye empoze edilerek yaşatılmasıdır. Bu değer boyutu altında geleneklere saygılı olmak, dindar olmak, bize sunulan hayatı kabul etmek, dünyevi işlerden uzaklaşmak, alçak gönüllülük, ılımlı olmak gibi varolan yapıyı korumaya ve devam ettirmeye yönelik değerler yer alır.

Bireyin başkaları öyle davrandığı için benzer davranışta bulunması olarak tanımlanacak “uyum”, kişinin topluma uyumlu bir birey haline gelmesini sağlayan toplumsallaşma süreciyle yakından ilişkilidir. Uyum değeri, başkalarına zarar verebilen ya da toplumsal kabullerin dışına çıkan istek, eylem ve duyguların sınırlandırılması anlayışını beraberinde getirir (Routamaa ve Heinasuo, 2006). Bu değer altında nezaket sahibi olmak, kendini disipline etmek, itaatkar olmak ve büyüklere saygı gibi toplumda farklılıktan ziyade benzer davranışları ön plana çıkaran değerler yer alır.

“Güvenlik” değeri kişinin kendisinin, ilişkide olduğu diğer insanların ve parçası olduğu toplumun istikrarı, uyumu ve güvenliğini ifade eder. İnsanın en temel ihtiyaçları arasında yer alan güvenlik temel değerinin altında sosyal düzen, aile güvenliği, ulusal güvenlik, temizlik, sağlıklı olmak, ait olmak, iyiliğe iyilikle karşılık vermek gibi değerler yer alır (Bardi ve Schwartz, 2003: 1208).

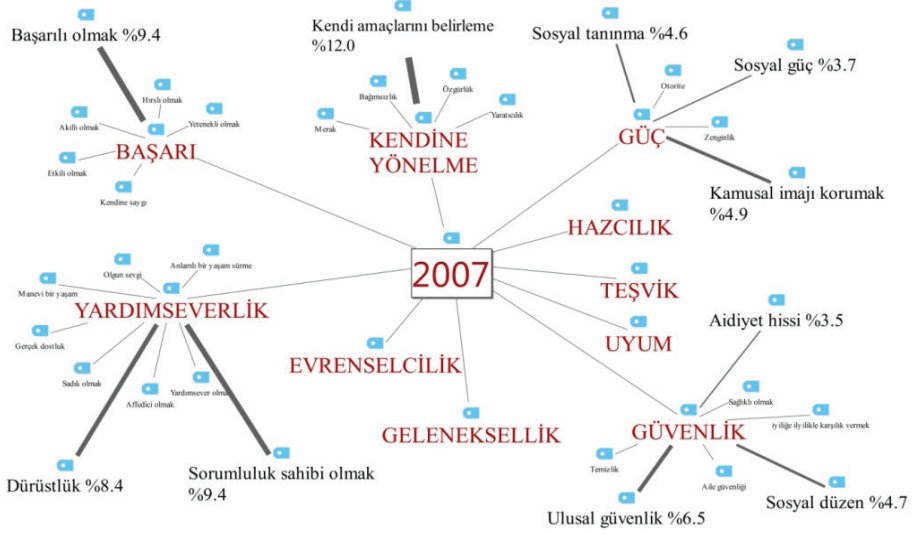
Analizde kullanılan bu değerlerin kavramsal olarak açıklanmasının ardından sıra araştırmanın örneklemini netleştirmeye gelmiştir. Analiz kapsamına, ulusal çapta yayın yapan, siyasi duruş ve yayın politikası açısından farklı kesimleri temsil eden Cumhuriyet, Hürriyet, Radikal, Yeni Şafak ve Zaman gazetelerinin baş sayfaları ve siyaset sayfaları dahil edilmiştir. Farklı yayın politikası ve ideolojik duruşa sahip gazeteler incelenerek, siyasal aktörlerin seçim kapsamındaki söylemlerine bütünlüklü olarak ulaşmak ve dönemin siyasetinde egemen olan havayı doğru olarak yansıtmak amaçlanmıştır. Bu çerçevede gazeteler sadece siyasal aktörlerin konuşmalarına ulaşmamızı sağlayan bir araç olarak görülmektedir. Buradan hareketle farklı ideolojik duruş ve yayın politikasına sahip gazetelerin siyasal aktörleri nasıl konumlandıkları, hangi söylemleri öne çıkardıkları, kendi ideolojik duruşlarından hareketle hangi değerleri öne çıkarıp hangilerini önemsizleştirdikleri gibi gazeteler arasındaki farklılıkları odaklanan bir analiz yapılmamıştır. Ayrıca böyle bir analiz farklı bir araştırmanın konusu olarak detaylı bir incelemeyi hak etmektedir.

Araştırmadaki bir diğer sınır ise incelenecek dönemden hareketle çizilmiştir. 22 Temmuz seçimi öncesinde siyasal iletişim çalışmalarının yoğunlaştığı 1 aylık dönem, yani 21 Haziran-21 Temmuz 2007 tarihleri arasındaki gazeteler incelenmiştir. Araştırma için önemli olan siyasal aktörlerin seçmeni ikna etmek açısından söylemlerinde atf yaptıkları değerleri belirlemek olduğundan seçimlerle ilgili köşe yazıları, değerlendirme ve dizi yazıları analiz dışı tutulmuştur.

Araştırmaya doğru sınırlar çizmek araştırmanın doğru olarak gerçekleştirilmesinin ön koşuludur. Bu çerçevede çok fazla parti ve bağımsız adayın katıldığı bir iktidar yarışı olan 2007 seçiminde, hangi parti ve bağımsız adayların söylemlerinin inceleneceği tespit edilirken seçim sonuçlarından hareket edilmiştir. Bu çerçevede alınan oy oranlarından hareketle bir sınıflandırma yapılmıştır. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) yüzde 46,6'lık oy oranıyla 341 milletvekili ile yer aldığı meclis aritmetiğinde sırasıyla Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) 112 ve Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) 71 milletvekiliyle temsil edilme hakkı kazanmıştır. Bu nedenle analize AKP, CHP ve MHP'li siyasal aktörlerin konuşmalarının dahil edilmiştir.

IV. ANALİZ: SİYASAL AKTÖRLERİN SÖYLEMLERİNİN DEĞERLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

22 Temmuz 2007 seçiminin hangi ana ve alt değerler etrafında kurgulandığını ortaya koymak üzere yapılan içerik analizi sonucunda, en fazla atfı yapılan 10 değerden hareketle aşağıdaki harita ortaya çıkmıştır.

Şekil-2: 22 Temmuz 2007 seçiminin değer haritası

Analiz sonucunda siyasal aktörlerin kendilerini ve amaçlarını doğru olarak anlatmak, hedefleri ve bunları nasıl gerçekleştirecekleri konusundaki plan ve programlarıyla seçimde güven oluşturmak için “kendi amaçlarını belirlemek” değerine sıkça başvurdukları saptanmıştır. Böylece bir yandan ne kadar başarılı bir iktidar olunacağı konusunda seçmen ikna edilmeye çalışılırken diğer yandan rakiplerin başarı değeri üzerinden eleştirilmesi kolaylaşmaktadır. Siyasette vaatler, icraatlar ve anlatılan başarıların gerçekleştirilmesi sürecinde sorumlu davranmak, neyi nasıl yapacağını bilmek kadar önemlidir. Kısacası seçmen, sadece başkalarını eleştiren ve karanlık tablolar çizerek sorumluluğu geçmiş hükümetlere yükleyen siyasi anlayışlar yerine, gündelik hayatını değiştirecek gerçekçi vaatler sunan, geleceğe dair umut yaratabilen, başarılı olacağı ve gerektiği gibi sorumlu davranacağı konusunda samimi ve gerçekçi bir siyaset anlayışına sahip muhataplar görmek istemektedir (Köse ve Yılmaz, 2012; Köse, 2016:14). Alt değerler açısından öne çıkan bu tablo dışında, 2007 seçiminin hangi temel değerler etrafında kurgulandığına bakmak konjonktürün etkisini daha iyi görmemizi sağlayacaktır.

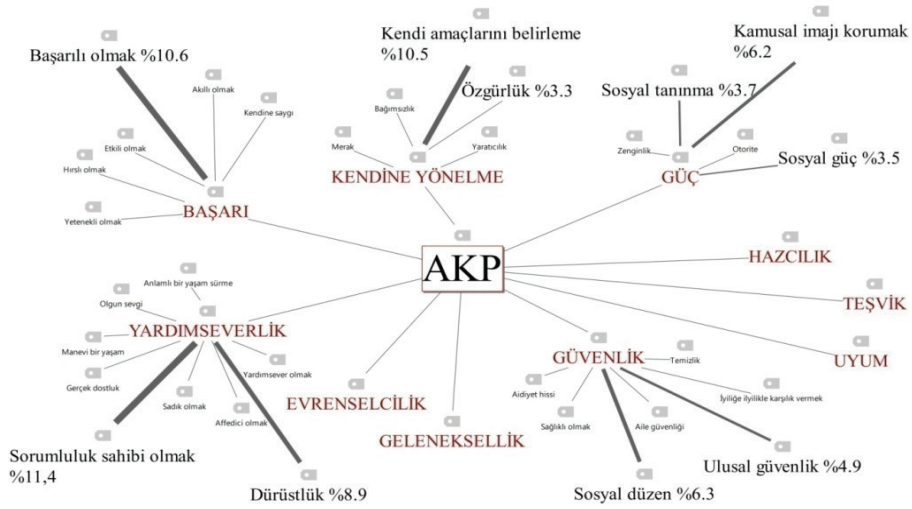
Eldeki veriler incelendiğinde en fazla atıf yapılan 10 değer arasında 5 ana değer altında toplandığı görülmektedir. Bu yönüyle 22 Temmuz yardımseverlik (yüzde 17.8), güvenlik (yüzde 14.7) ve güç (yüzde 13.2) ana değerleri etrafında kurgulanan bir seçim dönemi olmuştur. Bu tablo konjonktürün seçim sonuçları üzerindeki etkisini net olarak ortaya çıkarmaktadır. Şöyle ki; Cumhurbaşkanlığı seçiminde yaşanan sorunların ardından alınan erken seçim kararı ile siyasetin nabzının yükseldiği; seçim sürecinde yaşanan kampaşmayla siyasi ortamın iyice gerildiği; ülkeye yönelik terör tehdidiyle beraber toplumdaki kutuplaşmanın arttığı ve dolayısıyla birlik ve beraberlik çağrılarının öne çıktığı bir dönemde “güvenlik” ana değeri siyasal söylemlerde ağırlığını hissettirmektedir. Demokrasilerde milletin siyasetteki tek güç ve belirleyici olarak elindeki gücün ve bu gücün omuzlarına yüklediği sorumluluğun bilinciyle hareket etmesine yönelik çağrılar nedeniyle güç ve yardımseverlik değerlerine vurgu artmaktadır.

22 Temmuz 2007 seçimine ilişkin bu genel değerlendirmenin ardından sıra partilerin birbirlerinden nasıl farklılaştıklarını ya da hangi konularda benzer değerleri paylaştıklarını incelemektedir. Zira siyasal söylemi değerler açısından analiz etmek üzere tasarlanan bu çalışmanın diğer hedefi seçimin kazanan ve kaybeden koltuğuna yerleşen parti ve adayların söylemlerinde hangi değerleri öne çıkardıklarını tespit etmektir. Böylece, siyasette hangi değerlere odaklanan söylemlerin seçim kazandırdığı ve hangilerinin seçim kaybettirdiğine ilişkin bilimsel temelli veriler ortaya konmuş olacaktır. Bu bağlamda seçime katılan AKP, CHP ve MHP'nin söylemlerinde değerler açısından nasıl farklılaştıkları incelenmiştir.

A. Vaatler ve Sorumluluklar: “Futbol Takımı Tutar Gibi Parti Tutmayın”³

Seçim yarışında kazanan ve kaybeden siyasi aktörlerin hangi değerleri ne sıklıkta kullandığını, vurgulanan değerlerin birbirleriyle nasıl ilişkilendirildiğini ve sunulduğunu tespit etmek o partiye ilişkin bir değer haritası çıkarma imkanı verir. Bu noktada ilk üç değer, seçim çalışmalarının çatısının hangi değerler üzerine inşa edildiğini göstermesi açısından önemlidir. AKP'nin 22 Temmuz 2007 seçimindeki siyasal iletişim çalışmaları bu açıdan değerlendirildiğinde, sorumluluk sahibi olmak (yüzde 11.4), başarılı olmak (yüzde 10.6) ve kendi amaçlarını belirlemek (yüzde 10.5) değerlerinin çatı değerler olduğu saptanmıştır. Aşağıda 2007 seçiminde AKP'li siyasal aktörlerin seçim çalışmalarında öne çıkardıkları ilk 10 değere ilişkin harita yer almaktadır.

³ AKP lideri Recep Tayyip Erdoğan, *Hürriyet*, 8 Temmuz 2007.

Şekil-3: AKP'nin 22 Temmuz 2007 seçimi değer haritası

Siyasal iletişim çalışmalarında iki temel strateji söz konusudur: “iktidar olma” ve “meydan okuma”. İktidarda olan partinin bu avantajı kullanarak, seçim çalışmalarında geçmişteki “başarılı icraatlarına” vurgu yapması ve bunun üzerinden geleceğe dair vaatler sunması kolaylaşmaktadır. Muhalefet konumundaki partiler ise, meydan okuma tarzı bir iletişim stratejisi benimseyerek, iktidarın yaptıklarını ve politikalarını eleştirmek üzerine bir söylem benimsemektedir (Oktay 2002:145-147). Bu bağlamda 2007 seçim yarışında iktidar olmanın avantajlarını kullanan AKP'nin, “başarılı icraatlarına” sorumluluk sahibi bir iktidar vurgusu üzerinden bir sınır çizdiği ve “yaptıklarımız yapacaklarımızın garantisidir” söyleminden hareketle kendini ve amaçlarını ortaya koyduğu tespit edilmiştir. Bu çerçevede hem 5 yıllık iktidar döneminde vaatlerini icraata dönüştürürken ne kadar sorumlu davrandığını anlatmak hem de oylarıyla iktidarı belirleyen millete, güç ve sorumluluğunu hatırlatmak için “sorumluluk sahibi olmak” değerine sıkça başvurmuştur.

AKP'li siyasal aktörler, sorumluluklarını bilen ve başarılı iktidarın adresi olarak partilerini konumlandırırken, rakiplerin sorumsuz eylem ve söylemlerine atıfla iktidar olmanın getirdiği sorumluluğun belirlediği sınırları vurgulamışlardır. AKP milletvekili adayı Kemal Unakıtan'ın, muhalefeti oy almak uğruna gerçekleştirilemeyecek vaatler üzerinden sorumsuz davranmakla eleştirdiği sözler buna iyi bir örnektir: “*Yok arkadaş böyle şeyler olmaz. Hesaplı, kitaplı gitmek zorundayız. Oy alabilmek için neleri gördük biz. ‘Mazot 1 YTL olacak’ diyorlar. Mazota hiç vergi konulmasa bile mazot 1 YTL'nin daha üstünde fiyata*

çıkıyor zaten. Neyle karşılayacaksınız. Bütçe açığı olacak. Bütçe açığı, enflasyon, borç almak, faizlerin yükselmesi demektir” (Radikal, 8 Temmuz 2007).

Bir işin gerçekleştirilmesi için verilen söz ve ortaya konan plan olarak nitelendirilebileceğimiz “vaat” kavramı, başarılı bir iktidar kavramından ne anlaşıldığını ve nasıl mümkün olacağını somutlaştırmak açısından önemlidir. Nitekim seçmen de karşısında neyi nasıl yapacağını bilen ve geleceğe dair umut yaratabilen siyasal aktörler görmek istemektedir. Buradan hareket eden Unakıtan, “günü kurtarmak” anlayışı doğrultusunda “oy alalım da nasıl olursa olsun” mantığıyla hareket etmenin nelere mâl olabileceğini, mazotun 1 YTL olacağı yönündeki vaadin imkansızlığı örneğiyle açıklamıştır. Benzer şekilde AKP lideri Recep Tayyip Erdoğan da rakiplerine ünlü atasözümüze atıfla, “*Bekara kart boşamak kolay. Ben evliyim” (Zaman, 3 Temmuz 2007)* diyerek yüklenmiştir. Erdoğan, 13 Temmuz 2007 tarihli *Yeni Şafak* gazetesinde yer alan “*Doktor hastaneyi terk edebilir mi?*” sözleriyle siyasetin vaat yarışlarıyla yükselen nabzı karşısında, iktidar olarak yaptıklarına ve yapacaklarına sorumluluk değerinden hareketle sınır çizmektedir. Bu strateji doğrultusunda iktidar olma görevinin yüklediği sorumluluğu millete hizmet ederek yerine getiren bir yönetim anlayışı seçim sürecinde farklı olaylar ve örnekler üzerinden sıkça vurgulanmaktadır.

Erdoğan: “*AK Parti kimi aday gösterecek diye aylarca tartıştılar, konuştular. Ama onlar tartışırken, biz işimize bakıyorduk. Çünkü Türkiye’nin kaybedecek bir tek günü, saati yok diyorduk” (Yeni Şafak, 1 Temmuz 2007).*

Unakıtan: “*Biz sermayede milliyete bakmayız, milli menfaatin gereğini yaparız” (Hürriyet, 10 Temmuz 2007).*

Geçmiş ve geniş zamanlı fiillerin yoğun olarak kullanıldığı bu ifadelerle kitleler üzerinde icraatçı ve milletin verdiği iktidar sorumluluğunun gereğini yapan bir iktidar izlenimi yaratılmaktadır. Çünkü siyasal iletişim çalışmalarında tüm vaatler, icraatlar ve başarıların gerçekleştirilmesi sürecinde sorumlu davranmak büyük önem taşımaktadır. Bu çerçevede vaatlerin ötesinde somut icraatlar öne çıkarılarak, “yaptık”, “yaparız” ve “yapacağız” gibi ifadelerle geçmişteki başarılar üzerinden geleceğe vaatte bulunulmaktadır. Bu arada seçmen, millete hizmet konusunda projeleri olan bu iktidara sahip çıkmaya davet edilmekte ve sorumluluk yüklenmektedir.

AKP lideri Erdoğan: “*Lütfen arkadaşlar... AK Partiliye yakışan, sandıkta gereğini yapmaktır. Siz bunu yapacaksınız. Yuhlar onlara kalsın” (Zaman, 11 Temmuz 2007).*

Erdoğan: “Bunlara gönül veren vatandaşlarım durumu iyi çek edin, futbol takımı tutar gibi parti tutmayalım. Ne yaptıklarına baktığınız zaman inanıyorum ki gerçekleri göreceksiniz, ‘Ya biz bunlara nasıl oy verelim?’ diyeceksiniz” (Hürriyet, 8 Temmuz 2007).

Seçim mitinglerinde AKP, sorumluluk değerine ilişkin nedensel açıklamalara geniş yer vererek, 2000’ler Türkiye’inde millete hizmet eden ve etmeye devam edecek başarılı bir iktidar olarak kendisini konumlandırmaktadır. Bunu yaparken millete “futbol takımı tutar gibi parti tutmayın” uyarısı üzerinden sorumluluğunu hatırlatmaktadır. Aynı zamanda milletin başarılı bir iktidarın değerini bileceğine yönelik inancını da dile getirmektedir. AKP lideri Erdoğan’ın “Bu meydandan taşan muhabbet gösteriyor ki, sizler zaten kararınızı vermişsiniz. Sadece Kayseri’nin geleceği için değil, Türkiye’nin istikbali için kararınızı vermişsiniz” (Zaman, 1 Temmuz 2007) şeklindeki konuşması buna iyi bir örnektir. Erdoğan, miting meydanlarındaki kalabalığı partisinin toplumu ne kadar kucakladığının bir göstergesi olarak yorumlamakta ve başarılarının bir kanıtı olarak sunmaktadır. AKP lideri başarılı olacaklarına dair inancınıysa rakiplerine meydan okuyarak göstermektedir: “İlan ediyorum, hodri meydan diyorum. Tek başımıza iktidar olmazsak ben siyasetten çekiliyorum. Baykal sen çekilecek misin, Bahçeli sen çekilecek misin?” (Radikal, 18 Temmuz 2007). Başarı değerinin odakta yer aldığı bu sözler, sorumluluk sahibi olmak, cesur olmak gibi değerleri içeren ve başarıyı bu değerler üzerinden kuran bir ifadedir.

Başarı değeri, siyasetçilerin neden kendilerine oy verilmesi ve diğer partilere oy verilmemesi gerektiğini açıklarken kullanılan bir değer olarak işlevseldir. Nitekim Erdoğan, “CHP’nin kendine hayrı yok” (Hürriyet, 7 Temmuz 2007) ve “CHP, bu ülkede hiçbir zaman tek başına iktidar olamamıştır, olamayacaktır” (Yeni Şafak, 1 Temmuz 2007) sözleriyle ana muhalefet partisi konumundaki CHP’nin geçmiş başarısızlıklarını hatırlatarak milleti başarısızlara prim vermeye davet etmektedir. Bu açıdan değerlerin sadece olumlu boyutlarıyla değil olumsuz anlamlarıyla kullanılmasını sağlayan çok boyutlu yapısı, siyasete ve siyasetçilere geniş olanaklar sunmaktadır.

Başarı, gündelik hayatımızda insanları, olayları ve durumları değerlendirirken sıkça başvurduğumuz bir kriterdir. Hayatta sık kullandığımız ama üzerine fazla düşünmediğimiz birçok kavram gibi başarı da sınırlı ve kalıplaşmış algılanma tarzlarına sahiptir. “Başarı” değerinin toplumsal karşılığına baktığımızda genelde akademik hayatla ya da iş yaşamıyla sınırlı bir algılanma ve sonuçtan hareketle olumlu ya da olumsuz değerlendirme durumu söz

konusudur. Oysaki başarı değeri siyasette tek başına kullanılmayan, diğer değerlerle ilişkilendirilerek izlenim oluşturmaya yardımcı olan bir değerdir. Bu açıdan AKP lideri Erdoğan, “*Atatürk döneminde yüzde 7.8 büyüme yakalayan Türkiye’de bizden başka hiçbir hükümet yüzde 7.3 büyüme sağlayamadı*” (Radikal, 10 Temmuz 2007) sözleriyle kendi iktidarları dönemini ekonomi ve temiz siyaset üzerinden başarılı olarak nitelendirerek, ekonomideki başarıların devam etmesi için seçmenden oy istemektedir. Günümüz toplumlarında ekonomik büyüme, enflasyon oranı, kişi başına düşen milli gelir gibi sayısal veriler, iktidardaki siyasi partinin başarısının en önemli göstergeleridir. Bu nedenle siyasetçiler ekonomideki verileri hem kendi başarılarının hem de karşısındaki partinin başarısızlıklarının altını çizmek için sık sık gündeme getirmektedir.

İktidar olarak sorumluluklarına vurgu yapan ve icraatlardan hareketle başarılarını öne çıkaran AKP, geleceğe dair umut yaratmak için plan ve projelerini kitlelerle paylaşmayı da ihmal etmemiştir. Çünkü seçim yarışında siyasal aktörlerin yapacakları icraatları sıralamaları ve bunun üzerinden başarılı bir iktidar vaadiyle seçmeni ikna etmeye çalışmaları söz konusudur. Tıpkı AKP lideri Erdoğan’ın: “...*bu yılsonuna kadar yol ve suyu olmayan köy kalmayacak*” (Hürriyet, 2 Temmuz 2007) sözlerinde olduğu gibi.

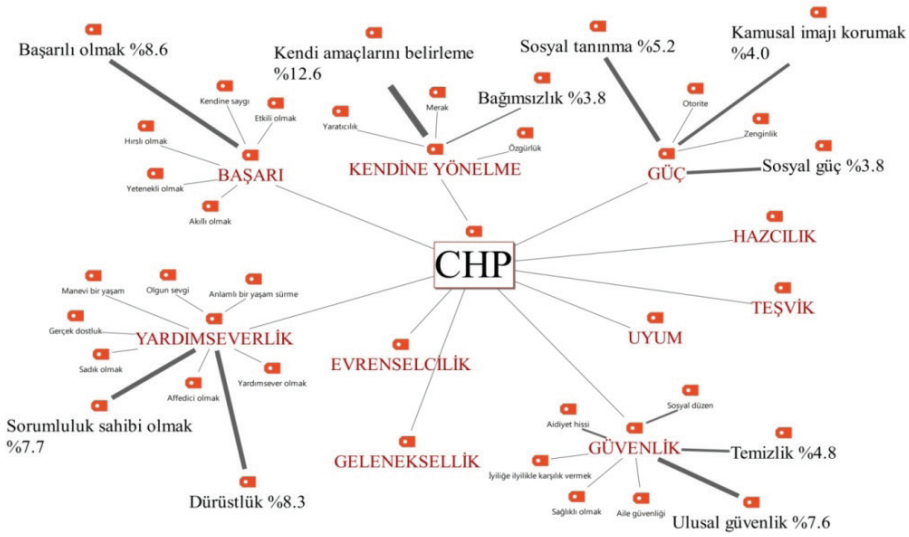
Analizler sonucunda AKP’nin 22 Temmuz seçim çalışmalarında amaçlarını genelde ulusal güvenlik, iç uyum, sosyal güç değerleriyle ilişkilendirerek sunduğu saptanmıştır. Bu yöndeki mesajların artmasında, ülkeye yönelik terör tehdidinin artmasının ve bunun ortaya çıkardığı kutuplaşma karşısında birlik ve beraberlik çağrılarının önem kazanmasının etkisi büyüktür. Nitekim AKP lideri Erdoğan, “*Fitneye fırsat vermeyeceğiz, terör örgütüne karşı dimdik duracağız. Bir olacağız, beraber olacağız: Türk’üyle, Kürt’üyle, Laz’ıyla...*” (Zaman, 24 Haziran 2007) ifadesinde, kendi amaçlarını belirlemek değeri ile ulusal güvenlik, iç uyum, eşitlik değerleri arasında doğrudan ilişki kurmuştur. Benzer şekilde AKP milletvekili adayı Abdullah Gül, “*Kaba kuvvet, gösteri, şov için harekât yapılmaz. Hedefimiz terör örgütünü etkisiz hale getirebilmek*” (Zaman, 6 Temmuz 2007) sözleriyle amaçlarının ulusal güvenliğin sağlanması olduğunu net olarak ortaya koymuştur.

B. Vaatler ve Eleştiriler: “Yardım poşetleriyle yarışıyoruz”⁴

Siyasetin yoğun olarak kullandığı değerler arasında başarılı olmak, kendi amaçlarını belirlemek, sorumluluk sahibi olmak, dürüstlük, sosyal güç, ulusal güvenlik, eşitlik, özgürlük, sosyal düzen öne çıkmaktadır. Burada asıl

4 CHP milletvekili adayı Yılmaz Ateş, Cumhuriyet, 3 Temmuz 2007.

etki, bu değerlere atıf yapan siyasal aktörlerin kendilerini nasıl ifade ettikleri, argümanlarını nasıl sundukları ve diğerlerinden nasıl farklılaştıklarıyla ilintilidir. 22 Temmuz özelinde değerlendirildiğinde, seçim sonrasında mecliste yer alan CHP ve MHP'in atacakları adımları ve hedeflerini görünürleştirmek konusunda benzer bir strateji izledikleri saptanmıştır. Bu durumu, iktidar olma avantajını kullanarak geçmiş 5 yılda yaptıklarına referansla seçmenden oy isteyen AKP karşısında, muhalefet partilerinin kitleler üzerinde iş yapan, proje üreten, halka hizmet götüren bir iktidar izlenimi yaratma çabası olarak yorumlayabiliriz. Aşağıda CHP'nin 22 Temmuz seçiminde öne çıkardığı ilk 10 değeri içeren harita yer almaktadır.

Şekil-4: CHP'nin 22 Temmuz 2007 seçimi değer haritası

Kitleler üzerinde icraatçı izlenimi oluşturmak istendiğinde, gerçekçi, uygulanabilir ve insanların gündelik hayatında doğrudan karşılığı olan plan ve projelerden bahsetmek önemlidir. Siyasetin söylem ve diliyle uyumlu olan bu durum “kendi amaçlarını belirlemek” değerinin yoğun olarak kullanılmasına yol açmaktadır. Seçmenin beklentilerini karşılamaya yönelik vaatlerse çoğu zaman başka değerler üzerinden anlam kazanmaktadır. Bunda değerlerin tanımlanması ve algılanması zor sosyo-psikolojik kavramlar olmasının payı büyüktür. CHP'li siyasal aktörlerin 2007 seçim çalışmaları kapsamındaki konuşmaları bu açıdan değerlendirildiğinde, kendi amaçlarını belirlemek değerine özellikle ekonomi alanındaki vaatleri sıralarken sıkça atıfta buldukları saptanmıştır.

CHP lideri Kemal Kılıçdaroğlu: “*Bizim sıfır açlık projemizle Türkiye’de açlığı tamamen yok etmek istiyoruz*” (Cumhuriyet, 6 Temmuz 2007).

CHP milletvekili adayı Yılmaz Ateş: “*Yoksulluğun belini büktüğü kadınlara 300 YTL maaş bağlayacak ve her aileden en az bir kişinin iş sahibi olmasını sağlayacağız*” (Cumhuriyet, 3 Temmuz 2007).

Ekonomide atılacak adımların bireylerin yaşamlarında doğrudan ve somut bir karşılığa sahip olması nedeniyle ekonomik meseleler siyasetin değişmeyen konu başlıklarındadır. CHP’li farklı isimlerden gelen bu yöndeki açıklamalarda, kendi amaçlarını belirlemek değeri ile sosyal adalet değeri arasında yakın ilişki kurulduğu ve kaynakların eşit olarak dağıtıldığı bir yönetim vaadiyle kitlelerin ikna edilmeye çalışıldığı gözlenmiştir.

22 Temmuz’un dönemsel özellikleri doğal olarak partilerin vaatlerine de yansımıştır. CHP milletvekili adayı Deniz Baykal, “*AKP 364 milletvekili ile cumhurbaşkanı seçmeyi başaramadı. Sen bu işi yapamadın, yüzüne gözüne bulaştırdın. Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin altında kaldın*” (Radikal, 27 Haziran 2007) sözleri ile Cumhurbaşkanı seçiminde yaşananları AKP’nin başarısızlık hanesine yazmaktadır. Çünkü Kasım 2007’de yapılması planlanan milletvekili genel seçimi, Cumhurbaşkanlığı seçimi sürecinde yaşanan sorunlar ve toplumda artan kampaşma nedeniyle 22 Temmuz 2007’de yapılmıştır. Bu süreçte toplumu meşgul eden konuların başında, 90’lardaki koalisyon dönemlerinin ardından tek parti iktidarı ile gelen istikrar ve uyumun bozulacağı endişesi yer almaktadır.

Sabahın ilk ışıklarıyla gelen aydınlık özellikle gecenin zifiri karanlığının ardından daha ışıltılı ve göz kamaştırıcı olarak algılanır. Modernitenin zihinlerimize ekmiş olduğu bu ikili karşıtlıklar üzerinden algılama ve anlamlandırma alışkanlığı, başarının başarısızlık üzerinden anlatılmasını ve yüceltilmesini kolaylaştırmaktadır. Bunu bilen siyasetçilerse ne kadar başarılı bir iktidar olacaklarını anlatmak için geçmiş iktidarların ve rakiplerinin başarısızlıklarını tüm çıplaklığı ve can yakıcılığıyla söylemlerine taşımaktadır. Tıpkı CHP milletvekili adayı Nur Serter’in AKP iktidarını bir enkaz yaratmakla suçlayan ifadelerinde olduğu gibi: “*AKP iktidarında enkaz haline getirilen sosyal devletin yeniden yaşama geçirilmesi, iş, aş ve insanca bir yaşamın sağlanmasının ne derece acil bir zorunluluk olduğu çıkıyor karşımıza*” (Cumhuriyet, 7 Temmuz 2007).

CHP’li siyasal aktörlerin başarı değerine atf yaptıkları sözler değerlendirildiğinde olumsuzluğun ön planda olduğu görülmektedir. Siyasetçilerin neden

kendilerine oy verilmesi ve aynı zamanda diğer partilere oy verilmemesi gerektiğini açıklarken kullandıkları başarı değeri, CHP’de genelde başarısızlıklar üzerinden eleştiri ve olumsuzlukların anlatılmasına kapı aralayan bir değer olarak kullanılmaktadır. Bu yönüyle CHP başarı değerini, nasıl bir iktidar olacağına ilişkin plan ve vaatleri paylaşarak seçmeni ikna etmenin bir yolu olarak değil, başarısız rakiplerin deyim yerindeyse “ipliğini pazara çıkarmak” için bir araç olarak kullanılmaktadır. CHP’nin başarı değeri ile dürüstlük değerini birbirini besleyen iki değer olarak kullandığı da gözlenmiştir. Yani AKP’yi başarısız bir iktidar olmakla eleştirmek için gereken argümanlar dürüstlük değeri üzerinden üretilmektedir. CHP’lilerin başarı ve dürüstlük değerleriyle yüklü konuşmalarından bazıları ise şöyledir;

CHP milletvekili adayı Yılmaz Ateş: *“Biz Ankara’da AKP ile değil, yardım poşetleriyle yarışıyoruz”* (Cumhuriyet, 3 Temmuz 2007).

CHP milletvekili adayı Ali Özpolat: *“Milletin ve belediyelerin olanaklarını kendi kampanyaları için seferber etmiş durumdalar. Belediye ve devletin resmi kurumları işi gücü bırakmış AKP için çalışıyorlar”* (Cumhuriyet, 5 Temmuz 2007).

CHP lideri Kılıçdaroğlu: *“Hem insanları yoksullaştırıyorlar, arkasından da bir parmak bal verip oy toplamaya çalışıyorlar”* (Cumhuriyet, 18 Temmuz 2007).

AKP iktidarı döneminde yoksulluğun arttığını belirten CHP’liler, AKP’yi bu yoksulluğu ortadan kaldırmaya yönelik politikalar üretmek ve buna yönelik bir sosyal düzen kurmak yerine, bu durumdan yararlanmaya çalışmakla suçlamaktadır. CHP’li siyasal aktörler yoksulluk odaklı bu ifadelerle AKP’yi seçim çalışmalarında siyasi etiğin dışına çıkmak ve devletin olanaklarını kendi kampanyaları için kullanmakla eleştirmektedir. Tüm bu söylemler CHP’li siyasal aktörlerin sosyal adalet ve ekonomik eşitliği sağlayacak bir sosyal düzen vaatleri ile birlikte değerlendirildiğinde, AKP iktidarına yönelttikleri bu eleştirilerdeki siyasi duruş daha da netleşmektedir.

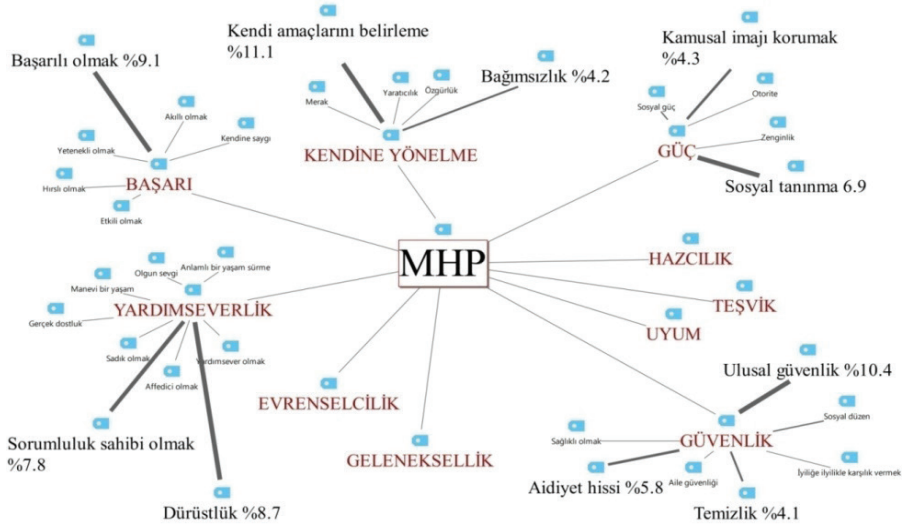
Günümüzün kapitalist toplumlarında insanların istekleri ve ihtiyaçları sonsuzdur. Buna bağlı olarak sürekli yeni ihtiyaçlar ve bunları karşılayacak yeni yol ve yöntemler keşfedilmektedir. Siyasetse bu ihtiyaçları nasıl karşılayacağını ve insanları bekledikleri, özledikleri ve istedikleri hayata nasıl kavuşturacağını anlatarak geleceğe dair umut yaratma ve toplumları yönetme işidir. Bu işin icracıları olan siyasetçilerin, başarılı bir iktidar olma iddiasının içini nelerle doldurulduğunu anlamak açısından vaatler önemlidir.

2002 seçiminin ardından iki partili Meclis’te ana muhalefet partisi konumunda

yer alan CHP'nin 22 Temmuz seçim stratejisi incelendiğinde, meydan okumak ve eleştiri üzerine inşa edilmiş bir strateji ile karşılaşmaktadır. CHP'li siyasal aktörler, vaatlerini anlatırken de başarı ve dürüstlük değerine vurgu yaparken de temelde ne yapacaklarını anlatmaktan ziyade mevcut iktidarı eleştirmeyi ve başarısızlıklarını öne çıkarmayı tercih etmişlerdir.

C. Vaatler ve Endişeler: “Türkiye AKP ile kırılma noktasına kadar büküldü”⁵

22 Temmuz 2007 seçiminde yüzde 14.3 oy alarak meclise giren MHP'nin seçim stratejisini kendi amaçlarını belirlemek (yüzde 11.1), ulusal güvenlik (yüzde 10.4) ve başarılı olmak (yüzde 9.1) çatı değerleri üzerine inşa ettiği tespit edilmiştir. Diğer muhalefet partileriyle benzer şekilde MHP de, parti olarak yapacaklarını ve nasıl bir iktidar vaat ettiğini anlatmak için “kendi amaçlarını belirlemek” ve “başarılı olmak” değerlerine başvurmuştur. MHP'nin farkıysa ulusal güvenlik değerine yaptığı yoğun vurgudur. Şekil-4'te MHP'nin 22 Temmuz seçiminde başvurduğu ilk 10 değerden hareketle oluşturulmuş harita yer almaktadır.

Şekil-5: MHP'nin 22 Temmuz 2007 seçimi değer haritası

Siyasette başarı, siyasetçilerin kendilerini nasıl ifade edecekleri ve siyasetteki diğer aktörlerden nasıl farklılaşacaklarıyla doğrudan ilintilidir. Bu çerçevede nasıl bir iktidar olacağı konusunda seçmeni ikna çalışmalarında MHP'nin, sosyal adaleti ve ulusal güvenliği sağlamak üzerinden bir öncelikler

5 MHP Lideri Devlet Bahçeli, Cumhuriyet, 16 Temmuz 2007.

sıralaması oluşturduğu ve MHP'yi bunları başarabilecek sosyal bir güç olarak konumlandığı saptanmıştır. 2002 seçiminde meclis dışında kalan MHP için 2007 seçiminde barajı aşarak meclise girmek amacı, koalisyon hesaplarıyla ilgili tartışmaları beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede MHP lideri Devlet Bahçeli, “*Koalisyon tecrübemiz, bilgi birikimimizle devleti yönetmeye talibiz*” (Zaman, 19 Temmuz 2007) sözleriyle sosyal bir güç olarak konumlandığı MHP'nin, yönetimde söz sahibi olma amacını en yetkili ağızdan ilan etmiştir.

MHP milletvekili adayı Kadir Boy ise sosyal adalet ve zenginlik değerleriyle yüklü vaatler üzerinden kendilerini ve partilerinin amaçlarını şöyle ortaya koymuştur: “*Memur, işçi ve emeklilerimiz için sosyal adalet çerçevesinde bugünkünden çok daha fazla kaynak yaratacağız... Ayrıca, kamu çalışanları arasında ücret adaletini sağlayacağız. Eşit işe eşit ücret... uygulayacağız*” (Hürriyet, 19 Temmuz 2007). Ekonominin hayatımızdaki belirleyiciliği göz önünde tutulduğunda siyasetçilerin seçim çalışmalarında ekonomiyle doğrudan ilişkili plan ve programlara yer vermeleri kaçınılmaz hale gelmektedir.

MHP'nin diğer amacıysa 2007 seçim döneminde artan terör ve şiddet olaylarından hareketle ulusal güvenliğe ilişkin vaatlerini paylaşmaktır. Ulusal güvenliği sağlama amacı ve önceliğini seçmenle paylaşırken Abdullah Öcalan'ın idamı meselesi AKP ve MHP arasında önemli bir polemik konusu haline gelmiştir. Bu tartışma, MHP lideri Bahçeli'nin 30 Haziran 2007 tarihli Erzurum mitinginde yaptığı konuşmayla başlamıştır. Abdullah Öcalan'la ilgili olarak iktidar partisi lideri Erdoğan'a, “*Neden asmıyorsun? Asacak ipin mi yok*” diyerek ip atan Bahçeli'ye cevaben Erdoğan: “*Madem bu kadar mahirdin. Onu sana teslim ettiklerinde niye asmadın*” (Cumhuriyet, 2 Temmuz 2007) diyerek karşılık vermiştir. 1999 seçimleri sonrasında kurulan DSP-MHP koalisyonunu hatırlatan Erdoğan, tüm bu yaşananlardaki sorumluluğun aslında bugün kendisini eleştirenlerde olduğunu ifade etmiştir. Bu süreçte Bahçeli: “*Apo'nun asılmasını engelleyen 11. protokolün altında benim, MHP'nin değil, senin, iki yardımcın Abdullah Gül ve Abdülatif Şener'in imzaları var. Gerçek buyken yükselen milliyetçiliği, milliyetçi hareketi engellemek için bize iftira atıyorsun*” (Radikal, 1 Temmuz 2007) sözleriyle asıl amacın MHP'yi yıpratmak olduğunu iddia etmiştir. MHP lideri Bahçeli, “*PKK, Meclis'e maşalar aracılığıyla girdikten sonra Erdoğan sayesinde Türkiye'yi yöneteceklerine inanmaktadır*” (Radikal, 9 Temmuz 2007) sözleriyle Bağımsız milletvekili adaylarıyla ilgili şüphelerini de paylaşmıştır.

MHP'nin en çok başvurduğu üçüncü değer olan “başarılı olmak” değerinin ise, CHP'ye benzer şekilde, iktidarın başarısız icraatlarını anlatmak için bir araç

olarak kullanıldığı saptanmıştır. Nitekim MHP lideri Bahçeli'nin Sivas mitinginde sarf ettiği, “*Bu iktidara bir 4 yıl daha verirsiniz hep birlikte uçacağız. Ancak bu uçma gökyüzüne değil uçurumun dibine doğru olacaktır*” (Hürriyet, 19 Temmuz 2007) şeklindeki sözler, AKP iktidarını nasıl bir dönem olarak nitelendirdiğini net olarak göstermektedir. MHP lideri cumhurbaşkanlığı seçimi sürecinde yaşananları da AKP'nin başarısızlık hanesine yazmıştır. 24 Haziran 2007 tarihli Cumhuriyet gazetesindeki konuşmasında Bahçeli, “*Başbakan Erdoğan'ın eline geçirdiği tek başına iktidar şansını kullanamadığını, tarihe tek başına iktidar olmasına karşın cumhurbaşkanı seçemeyen lider olarak geçtiğini*” söylemiştir. Farklı açılardan AKP'yi başarısız bir iktidar olarak gören MHP lideri, özellikle ulusal güvenlik ve başarı arasında doğrudan ilişki kurarak terör olaylarındaki artışı AKP iktidarının başarısızlığı olarak yorumlamıştır:

“Türkiye AKP ile kırılma noktasına kadar büküldü. Bağımsızlık AKP aracılığıyla tehdit altında. İhanet çeteleri gözlerini Türkiye'ye dikti. Türkiye ile yarım kalmış hesabı olanlar, Türk devletini asırlık emellerine engel görenler vatanımızı Sevr şartlarına götürmek istiyor. Tehlike her yanda. Tehlike Kıbrıs'ta. Kerkük'te, okullarda, çiftçinin tarlalarında, yoksullaşan insanların mutfaklarındadır. Tehlike milli değerlerimize ve Cumhuriyetimizin birikimlerine bile dayanmıştır. Ama asıl tehlike AKP'nin varlığıdır. Konu artık devletçe var olma noktasına dayandı. AKP bütün felaketin gerçek ve ilk sorumlusudur” (Cumhuriyet, 16 Temmuz 2007).

Bahçeli, AKP'nin neden başarısız bir iktidar olduğunu açıklarken başta ulusal güvenlik olmak üzere sorumluluk sahibi olmak, sosyal düzen, bağımsızlık, manevi bir yaşam, sosyal adalet, sosyal güç gibi pek çok değer ile başarı arasında doğrudan ilişki kurmuştur. Zira başarılı olmak değeri başka değerlerle birlikte bir değerlendirme kriteri olarak yol gösterici olmaktadır. Bu çerçevede AKP iktidarının icraatları sonucunda Türkiye'nin bir bekâ sorunu yaşamaya başladığına değinen Bahçeli, “*Allah'ın izniyle sizin desteklerinizle inşallah devletin başına Devlet gelecek*” (Radikal, 1 Temmuz 2007) sözleriyle MHP iktidarını sorunların çözümü için adres olarak göstermiştir.

MHP'li siyasal aktörlerin söylemleri değerler açısından incelendiğinde ulusal güvenlik dışında diğer partilerle benzer bir tutum içinde oldukları saptanmıştır. Muhalefette yer alan bir parti olarak “meydan okuma” tarzı bir strateji izleyen MHP, kendi amaçlarını anlatırken de başarı değerine gönderme yaparken de mevcut iktidarın eleştirisine odaklanmıştır. Bu doğrultuda MHP'nin nasıl bir iktidar olacağından ziyade AKP'nin nasıl başarısız bir iktidar olduğunu anlatmaya çalıştığı gözlenmiştir.

V. SONUÇ

Değerler insanların eylemleri, davranışları, tercihleri, kararları, olayları değerlendirme biçimleri, doğruları ya da yanlışları üzerinde doğrudan etkilidir. Bu yönüyle değerler, toplumları anlamak ve buna uygun politikalar geliştirmek isteyen siyasetle yakından ilişkilidir. Buradan hareketle siyaset ve değer ilişkisine odaklanan bu çalışmada ise, 22 Temmuz 2007 milletvekili genel seçimine katılan siyasal aktörlerin söylemleri değerler açısından analiz edilerek, partilere ilişkin değer haritaları çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda farklı siyasal aktörlerin seçim kampanyalarında öne çıkardıkları değerler karşılaştırılarak ve aynı değer farklı siyasal aktörlerin söylemlerinde hangi bağlamlarda yer aldığı incelenerek, o seçim döneminde geçerli olan ve seçim sonuçlarından hareketle seçmen tarafından kabul gördüğü düşünülen değerlere ilişkin incelemeler yapılmıştır.

Analizler sonucunda siyasette yoğun olarak kullanılan değerlerin, kendi amaçlarını belirlemek, başarılı olmak, dürüstlük, sorumluluk sahibi olmak, ulusal güvenlik, aidiyet, sosyal düzen, özgürlük, sosyal tanınma gibi birkaç başlık altında toplandığı saptanmıştır. Burada asıl etki, siyasetin bu değerleri kullanırken kendilerini nasıl ifade ettiği ya da nasıl farklılaştırdığı ile doğrudan ilişkilidir. Bu aşamada karşımıza yoğun olarak çıkan değer ise kendi amaçlarını belirlemek olmaktadır.

22 Temmuz 2007 seçim yarışına katılan ve meclise giren AKP, CHP ve MHP açısından benzerlik ve farklılık temelinde bir analiz yapıldığında “iktidar olmak” ve “meydan okumak” stratejileri etrafında değerlerin ele alındığı ve kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda seçim yarışına iktidar olmanın avantajıyla giren AKP'nin sorumluluk, amaç ve başarı arasında doğrudan bir ilişki kurduğu ve “yaptıklarımız yapacaklarımızın garantisidir” söyleminden hareketle kendini ve amaçlarını sıraladığı gözlenmiştir. Yani vaatlerin ötesinde somut icraatlar öne çıkarılarak, geçmişteki başarılar üzerinden geleceğe vaatte bulunulduğu saptanmıştır. AKP'li siyasal aktörlerin 5 yıllık iktidarları döneminde yaptıkları icraatlar üzerinden başarılı bir yönetim sergilediklerine ilişkin söylemlerini, 2002'de ilk kez seçime giren bir parti olarak milletin AKP'ye gösterdiği güveni boşa çıkarmadıklarını kanıtlamaya yönelik bir çaba olarak değerlendirmek mümkündür. AKP'li siyasal aktörler iktidar olma görevinin yüklediği sorumluluğun bilinciyle hareket ettiklerini ve millete hizmet etmeyi öncelikli gören yönetim anlayışlarını vurgulayarak hem diğer partilerin vaatlerini “boş vaatler” olarak nitelendirmiş hem de icraatlarla ilgili olarak gelen eleştirileri iktidar olma sorumluluğuyla karşılamaya çalışmışlardır.

Ana muhalefet partisi konumundaki CHP başta olmak üzere diğer partilerin, iktidar olma avantajını kullanan ve yaptıklarına referansla seçmenden oy isteyen AKP karşısında, kitleler üzerinde iş yapan, proje üreten, halka hizmet götüren bir iktidar izlenimi yaratma yarışına girdikleri saptanmıştır. Bu bağlamda başarılı bir iktidar kavramından ne anladıklarını ve nasıl gerçekleştireceklerini somutlaştırmak açısından söylemlerinde farklı vaatlere yer vermişlerdir. Ancak seçmenin beklentilerini karşılamaya yönelik vaatler çoğu zaman başka değerler üzerinden anlam kazandığından kendi amaçlarını belirlemek değeri de başka değerlerle birlikte karşımıza çıkmaktadır. Mesela CHP'liler sosyal düzen, dürüstlük, eşitlik, sosyal adalet değerleri üzerinden nasıl bir iktidar olacıklarına ilişkin vaatlerini somutlaştırmaya çalışmışlardır. MHP'li siyasal aktörlerin nasıl bir iktidar olacağı konusunda seçmeni ikna çalışmalarında ulusal güvenliği ve sosyal adaleti sağlamak üzerinden bir öncelikler sıralaması oluşturduğu ve MHP'yi bunları başarabilecek sosyal bir güç olarak konumlandığı saptanmıştır.

Değerlerin sadece olumlu boyutlarıyla değil olumsuz anlamlarıyla da kullanılmasını sağlayan çok boyutlu yapısı siyasete ve siyasetçilere geniş olanaklar sunmaktadır. Bu noktada başarı değeri, siyasetçilerin neden kendilerine oy verilmesi ve aynı zamanda diğer partilere oy verilmemesi gerektiğini açıklarken kullandıkları bir değer olarak önemlidir. Bu seçimde CHP başarı değerini, nasıl bir iktidar olacağına ilişkin plan ve vaatlerini paylaşarak seçmeni ikna etmenin bir yolu olarak değil, başarısız rakiplerin, özellikle de iktidar partisi konumundaki AKP'nin başarısızlıklarını sıralamak için bir araç olarak kullanmıştır. MHP de başarı değerini AKP'nin neden başarısız bir iktidar olduğunu anlatmak için kullanmıştır. Genel olarak “meydan okuma” tarzı bir strateji benimseyen muhalefet partilerinin, icracı konumda bulunmamaları nedeniyle geçmiş başarılarını dillendirerek seçmeni ikna etmeleri zor olduğundan, iktidarın başarısızlıkları üzerine negatif bir propaganda çalışması yürütmeyi tercih ettikleri görülmüştür.

Sonuç olarak siyasal aktörlerin seçmeni ikna çalışmalarında hangi değerleri öne çıkardıklarını, kendilerini ve yapacaklarını anlatmak ve rakiplerini eleştirmek için hangi değerlere atıf yaptıklarını incelemek dönemi anlamak açısından önemlidir. Buradan hareketle 2007 seçimine katılan siyasal aktörlerin özellikle kendi amaçlarını belirlemek ve başarılı olmak değerlerine başvurmak konusunda benzer bir eğilim gösterdikleri ancak bu değerleri farklı konu ve bağlamlarda işleyerek duruşlarını farklılaştırdıkları saptanmıştır.

KAYNAKÇA

- ARIKAN, Gizem. ve Şekercioğlu, Eser. (2014), “Türkiye’de Muhafazakarlaşma: Kuşak Farkı var mı?”, *Alternatif Politika*, 6 (1), ss. 62-93.
- BARDI, Anat. ve Schwartz, Shalom H. (2003), “Values and Behavior: Strength and Structure of Relations”, *Personality and Social Psychology Bulletin*, 29 (10), ss.1207-1220.
- BARNEA, Marina F. ve SCHWARTZ, Shalom H. (1998), Values and Voting, *Political Psychology*, 19 (1), ss.17-40.
- BAUMAN, Zygmunt. (2004), *Sosyolojik Düşünmek*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- BAYHAN, Vehbi. (2006), “Türkiye’de Gençlik: Sorunlar, Değerler ve Değişimler”, *Dünden Bugüne Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*, Ed: Memet Zencirkıran, Nova Basım Yayın, Ankara.
- BERELSON, Bernard. (1952), *Content Analysis in Communication Research*. Free Press, Glencoe.
- BİLGİN, Nuri. (2006), *Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi*, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- CAPRARA, Gian. V., BARBARANELLI, Claudio., ve ZİMBARDO Philip. G. (1999), “Personality Profiles and Political Parties”, *Political Psychology*, 20, ss.175-197.
- CAPRARA, Gian. V., SCHWARTZ, Sholam H., CAPANNA, Cristina., VECCHIONE, Michele. ve BARBARANELLI, Claudio. (2006), “Personality and Politics: Values, Traits, and Political Choice”, *Political Psychology*, 27, ss.1-28.
- CAPRARA, Gian. V. ve ZİMBARDO, Philip. G. (2004), “Personalizing Politics: A Congruency Model of Political Preferences”, *American Psychologist*, 59 (7), ss.581-594.
- COCHRANE, Raymond., BİLLİG Michael. Ve HOGG Michael. (1979), “Politics and Values in Britan: A Test of Rokeach Two-Values Model”, *British Journal of Social and Clinical Psychology*, 18, ss.150-167.
- DURAL Teoman Ş. (2002), “Evrım ile Tarih”, *Bilgi ve Değer*, Vadi Yayınları, Ankara.
- FELDMAN, Stanley. (2003), “Values, Ideology, and the Structure of Political Attitudes”, *Oxford Handbook of Political Psychology*. Ed: Sears D. O., Huddy L. ve Jervis R., Oxford University Press, New York, ss.477-508.
- GÜNAY, Mustafa. (2002), “Hermeneutik Felsede Açısından Bilgi-Değer İlişkisi”, *Bilgi ve Değer*, Vadi Yayınları, Ankara.
- KÖSE, Aynur. (2016), “Değer ve Siyaset İlişkisi: 22 Temmuz 2007 Seçimi Üzerine Bir Değer Analizi”, *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, 12 (3), ss.2-19.
- KÖSE, Aynur ve YILMAZ, Mustafa. (2012), *Seçimler ve Değerler*. Trabzon: Serander Yayınları.
- LANE Jan-Erik. ve ERSSON Svante. (2005), *Culture and Politics: A Comparative Approach*, Ashgate Publishing Limited, İngiltere.
- OKTAY, Mahmut. (2002), *Politikada Halkla İlişkiler*, Derin Yayınları, İstanbul.
- ÖZGÜR, Ergün. (2013), “Yaşa Göre Değer Farklılıkları ve Siyasi Kuşak Aidiyeti”, *Sosyoloji Dergisi*, ss.45-76.
- ÖZLEM, Doğan. (2002), “Değerler Sorununda Nesnelcilik/Mutlakçılık ve Öznelcilik/Rölativizm Tartışması Üzerine”, *Bilgi ve Değer*, Vadi Yayınları, Ankara.
- ROUTAMAA, Vesa. ve Heinasuo Katri. (2006), “Type and Values over Generations”, *Psychological Type and Culture – East & West: A Multicultural Research Symposium*, Honolulu, Hawaii.
- ROKEACH, Milton. (1973), *The Nature of Human Values*, Free Press, New York.
- ROKEACH, Milton. (1979), “The Two-Value Model of Political Ideology and British Politics”, *British Journal of Social and Clinical Psychology*, 18, ss.169-172.

- SCHWARTZ, Shalom. H. (1994), "Are There Universal Aspects in the Content and Structure of Values?", *Journal of Social Issues*, 50, ss.19-45.
- SCHWARTZ, Shalom. H., Boehnke Klaus (2004), "Evaluating the Structure of Human Values With Conformatory Factor Analysis", *Journal of Research in Personality*, 38 (3), ss.230-255.
- SCHWARTZ, Shalom. H. (2006), "Basic Human Values: Theory, Measurement and Applications", *Revue Française de Sociologie*, 47, ss.249-288.
- SCHWARTZ, Shalom. H., CAPRARA Gian. V. ve VECHIONE Michele. (2010), "Basic Personal Values, Core Political Values and Voting: A Longitudinal Analysis", *Political Psychology*, 31 (3), ss.421-452.
- SCHWARTZ, Shalom H. (1992), "Universals in the Content and Structure of Values: Theory and Empirical Tests in 20 Countries", *Advances in Experimental Social Psychology*, Ed: Zanna M. P., Academic Press, New York, 25, ss.1-65.
- THEODORSON, George A. ve THEODORSON Achilles G., (1979), *A Modern Dictionary of Sociology*, Barnes & Neble, New York.

GİRİŞİM SERMAYESİ YATIRIM ORTAKLIKLARININ LİKİDİTE VE KARLILIK PERFORMANSLARININ COPRAS YÖNTEMİ İLE ANALİZİ

Hasan UYGURTÜRK¹

Neilan SOYLU²

Atıf/©: Uygurtürk, Hasan; Soylu, Neilan (2016). Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklıklarının Likidite ve Karlılık Performanslarının COPRAS Yöntemi ile Analizi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 9, Sayı 2, Aralık 2016, ss. 637-650

Özet: Sermaye kavramı işletmelerin tüm yaşam evrelerinde önemini koruyan faktörlerin başında gelmektedir. Ancak bir işletmenin kuruluşunda, varlığını sürdürmesinde ve gelişiminde ihtiyaç duyulan sermayeye erişim çoğu işletme için her zaman mümkün olamamaktadır. Özellikle gelişimlerinin erken evrelerinde bulunan, yeterli teminatı bulunmayan ve büyüme potansiyeline sahip girişimlerin geleneksel finansman kaynakları ile fon sağlamaları oldukça zor olmaktadır. İşletmelerin girişimlerini desteklemek ve sürdürmek için alternatif finansman kaynaklarına duyulan ihtiyaç yeni uygulamaların ve yapıların geliştirilmesine yol açmıştır. Bu kapsamda ele alınan finansal kuruluşlardan olan girişim sermayesi yatırım ortaklıkları (GSYO) sermaye sağlamada engelleri olan yüksek büyüme potansiyeline sahip girişimlere fon kaynakları sağlayarak ekonomide önemli bir rol üstlenmektedirler. Bu çalışmada Borsa İstanbul'da (BİST) işlem gören girişim sermayesi yatırım ortaklıklarının likidite ve karlılık performansları COPRAS yöntemi ile analiz edilmiştir. Bu kapsamda öncelikle 2013-2015 dönemine ait mali tablolardaki bilgilerden yararlanılarak finansal oranlar hesaplanmıştır. Daha sonra hesaplanan oranlar COPRAS yöntemi ile analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Girişim Sermayesi, COPRAS Yöntemi, Performans Analizi

Makale Geliş Tarihi: 28.08.2016/ Makale Kabul Tarihi: 28.11.2016

1 Doç. Dr., Karabük Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Girişimcilik Bölümü, e-posta: hasanuygurturk@karabuk.edu.tr

2 Yrd. Doç. Dr., Karabük Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Girişimcilik Bölümü, e-posta: neilansoylu@karabuk.edu.tr

Liquidity and Profitability Performance Analysis of Venture Capital Investment Trusts Using COPRAS Method

Citation/©: Uygurtürk, Hasan; Soylu, Neilan (2016). Liquidity and Profitability Performance Analysis of Venture Capital Investment Trusts Using COPRAS Method, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 9, Issue 2, December 2016, pp. 637-650

Abstract: The concept of capital is one of the factors that remains important at all stages of a business. However, for most of the enterprises, access to capital needed to start a business or to finance the growth stage of company is not always possible. Especially, early stage ventures deemed to have high growth potential but insufficient collateral have difficulties in raising capital by traditional funding methods. The need for alternative funding resources has stimulated the development of new practices and structures in order to encourage entries and support ventures survival. Relevant financial institutions in this context are venture capital investment trusts (VCIT), that undertake a key role in economy by providing funding resources to high growth potential ventures that have obstacles in acquiring capital. In this study, liquidity and profitability performance of VCIT traded on Borsa Istanbul (BIST) were analyzed using COPRAS method. In this context primarily, data from financial statements for the period 2013-2015 have been used to calculate financial ratios. Subsequently, calculated ratios have been analyzed using COPRAS method.

Keywords: Venture Capital, COPRAS Method, Performance Analysis.

I. GİRİŞ

Ülkelerin kalkınmasında ve refah seviyelerinin yükseltilmesinde girişimcilik hayati bir role sahiptir. Ancak, ekonominin gelişmesinde önemli yeri olan girişimciliğin gelişmesi için temel iki şart olan iş fikri ile finansman çoğu zaman aynı kişide bulunmamakta ve bu nedenle orijinal bir iş fikri olan girişimcinin finansman ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Başlangıçta girişim için ihtiyaç duyulan finansman kaynakları genellikle girişimcinin sahip olduğu sermaye, banka kredileri ile eş-dost ve akrabalarından sağlanan kaynaklar gibi bilinen finansman kaynaklarıdır. Ancak çoğu zaman bu kaynaklar ya yeterli ya da nitelik bakımından girişimin finansmanına uygun olmayabilir (Uluyol, 2008:45). Ayrıca, küçük boyutlu işletmeciler, finansman konusunda yeterli bilgi sahibi olmamaları nedeniyle, etkili finansman planlaması yapamamaktadırlar. Bunun sonucunda da, yatırımlar için ihtiyaç duyulan sermaye, finansman kaynağı yanlış alanlara tahsis edilmekte ve böylece yanlış yatırım kararları alınmaktadır (Kendirli, 2002:80). Bu noktada girişim (risk) sermayesi, yenilikçi ve büyüme potansiyeli yüksek girişimcilerin karşısına alternatif bir finansman modeli olarak çıkmaktadır.

Girişim sermayesi; sermaye sahibi bir kişi ile ekonomik anlamda gelir sağlayabilecek ölçüde önemli bir bilimsel/teknik buluş, yenilik sahibi ancak

yeterli sermayesi bulunmayan, temelde iki kişinin bu buluşu değerlendirmek üzere üretim yapmak için kurulan şirketler için kullanılan yeni bir finansal tekniktir. Ancak uygulamada, girişim sermayesi şirketi (aracı), buluş ya da teknik (proje) sahibi ve sermaye koyan girişimci olmak üzere üç taraf bulunmaktadır (Yiğit ve Güner, 2008:263-264). Bir girişim sermayesi ortaklığının (venture capital) beş temel özelliği vardır. Bunlar aşağıdaki gibi belirtilebilir (Metrick ve Yasuda, 2010:3; Bayar, 2012:135);

1. Girişim sermayesi bir finansal araçtır, yatırımcıların sermayesini alır ve bu sermaye ile portföy şirketlerine yatırım yapar.
2. Girişim sermayesi sadece özel şirketlere yatırım yapar. Yatırım yapıldığında, bu şirketler hemen halka açılmazlar.
3. Girişim sermayesi portföyündeki şirketleri izlemeye ve yardım etmeye aktif bir rol oynar.
4. Girişim sermayesinin başlıca amacı, satış veya halka arz aracılığı ile mevcut yatırımlarının getirisini maksimize etmektir.
5. Girişim sermayesi, şirketlerin içsel büyümesine yatırım yapar.

Girişim sermayesi ortaklığı bir döngü olarak değerlendirilebilir. Bu döngü risk sermayesi fonunun oluşturulması ile başlar. Toplanan fonların yüksek getirili yatırım alanlarına plase edilmesi, beraberinde finanse edilen girişimlerin performanslarının yakından izlenmesi ve işletme desteği sağlanarak değer artışı yaratılması amaçlanır. Başarı sağlandığında, yüksek getiri elde ederek yatırımdan çıkılır ve sermayenin farklı yatırım projelerine yönlendirilmesi ile bu döngü yeniden başlar (Gompers ve Lerner, 2001:152).

Türkiye’de uzun yıllar yaşanan ekonomik krizler, yüksek enflasyon ortamı ve bankacılık kesiminin finansman alanındaki hakim rolü girişim sermayesi kavramının önemini anlaşılmamasını geciktirmiştir (Ertürk ve Sayılğan, 2014:307). Çeşitli hibe ve destekler, vergi teşvikleri, girişimcilik ve iş geliştirme programları alanında önemli bir ilerleme kaydedilmiş olmakla beraber girişimcilik ekosisteminin oluşturulmasında ve tanıtılmasında istenen düzeye ulaşılamamıştır. Groh, Liechtenstein ve Lieser (2012) tarafından ekonomik faaliyet, sermaye piyasaların derinliği, vergilendirme, yatırımcıyı koruma, insani sermaye ve girişimcilik kültürü gibi parametreler baz alınarak geliştirilen Girişim Sermayesi Çekicilik Endeksine göre Türkiye ancak 35. sırada yer alabilmiştir.

Türkiye’de girişimcilik faaliyetlerinin artışı ve gelişimi için girişim sermayesi

yatırım ortaklıkları (GSYO) önemli bir rol oynamaktadır. Kurulmuş veya kurulacak olan, gelişme potansiyeli taşıyan ve kaynak ihtiyacı olan şirketlere yatırım yapan bu ortaklıkların tarihsel gelişim seyri Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1: Türkiye’deki Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklıklarının Gelişim Süreci

Yıl	Ortaklık Sayısı	Piyasa Değeri (TL)
2000	1	2.835.000
2001	1	7.200.000
2002	1	4.230.000
2003	1	4.342.500
2004	2	85.230.000
2005	2	93.177.000
2006	2	95.922.000
2007	2	53.406.000
2008	2	40.824.000
2009	2	81.855.000
2010	2	187.056.000
2011	4	679.100.205
2012	5	871.814.003
2013	6	1.024.523.317
2014	6	1.471.180.981
2015	8	1.331.047.493
2016	8	1.313.548.121

Kaynak: SPK (2016), Aylık İstatistik Bülteni, (erişim adresi: <http://www.spk.gov.tr/apps/aylikbulten/index.aspx?submenuheader=-1>) (erişim tarihi: 20.06.2016).

Tablo 1’deki bilgilere göre Türkiye’deki GSYO sayısı 2000 yılından 2011 yılına kadar önemli bir artış sergilememiştir. 2011 yılından sonra ise sayıları hızla artarak 8’e ulaşmıştır. Sayıları ve önemi artış gösteren GSYO’larla ilgili araştırma ihtiyacı da bu gelişmelere bağlı olarak artmaktadır.

Bu çalışmada Borsa İstanbul’da işlem gören 8 girişim sermayesi yatırım ortaklığının likidite ve karlılık performanslarının analiz edilmesi amaçlanmıştır. Analiz dönemi olarak 2013-2014-2015 yıllarının ele alındığı çalışmada öncelikle işletmelerin likidite ve karlılık performanslarını ortaya koyan finansal oranlar her bir işletme için hesaplanmıştır. Daha sonra COPRAS yöntemi kullanılarak işletmelerin likidite ve karlılık performansı sıralaması oluşturulmuştur.

II. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Son yıllarda, performans değerlendirme veya belli kriterlere göre en iyi alternatifin belirlenmesi için Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) yöntemlerinin farklı alan ve sektörlerde kullanıldığı görülmektedir. Bu yöntemlerden biri olan COPRAS yöntemi, önce proje değerlendirme (Zavadskas vd., 1994), malzeme seçimi (Chatterjee vd., 2011) ve inşaat sektörü (Kaklauskas vd., 2006) gibi teknik alanlarda uygulanmış, daha sonra ekonomi, finans da dahil olmak üzere diğer alanlarda kullanımı yaygınlaşmıştır.

Ginevicius ve Podvezko (2006), COPRAS dahil olmak üzere, yedi ayrı ÇKKV yöntemi kullanarak inşaat işletmelerinin finansal yapılarını incelemişlerdir. Çalışmada işletmelerin finansal yapılarını ortaya koymak amacıyla kriter olarak dönen varlıklar/kısa vadeli yabancı kaynaklar, dönen varlıklar – stoklar/kısa vadeli yabancı kaynaklar, özkaynaklar/yabancı kaynaklar, aktif toplamı/yabancı kaynaklar ve dönen varlıklar/özkaynaklar gibi beş farklı finansal oran kullanmışlardır. Çalışmada yedi farklı yöntemle yapılan analizler sonucunda benzer sonuçlar elde edilmiştir.

Popovic, Stanujkic ve Stojanovic (2012), yatırım projelerinin değerlendirmesinde COPRAS yöntemini kullanmışlardır. Stanujkic, Dordevic ve Dordevic (2013), Sırbistan'da faaliyet gösteren beş ticari bankanın derecelendirme çalışmasında farklı ÇKKV yöntemlerini uygulamışlardır. Kantitatif değerlendirme kriterleri olarak likidite, etkinlik, karlılık ve sermaye yeterliliği seçilmiş, alt kriterler olarak bankaların finansal tablolarından elde edilen bilgilere göre hesaplanan finansal oranlar kullanılmıştır. Araştırmacılar çalışmada kullanılan farklı yöntemlerin farklı derecelendirme sonuçlarına neden olabileceğini vurgulamışlardır.

Ginevicius ve Podvezko (2013), COPRAS dahil olmak üzere, ÇKKV yöntemlerini kullanarak gelişmekte olan Litvanya piyasasında 2007-2009 yılları arasında faaliyet gösteren sekiz bankanın sağlamlık ve istikrar değerlendirmesini yapmışlardır. İlgili çalışmada, bankaların sermaye yeterliliği, varlık kalitesi, yönetim yeterliliği, kazanç durumu ve likidite gibi kriterleri temsilen on finansal oran kullanılmıştır.

Yabancı literatürdeki çalışmalara ek olarak, Türkiye'de de COPRAS yönteminin kullanıldığı çalışmalar mevcuttur. Özdağoğlu (2013), 38 farklı eksantrik pres alternatifinin altı farklı değerlendirme kriterine göre incelemesini yapmış ve sonuçları COPRAS yöntemi ile karşılaştırmıştır. Aksoy, Ömürbek ve Karaatlı'nın (2015) çalışmasında, Türkiye Kömür İşletmeleri'ne ait sekiz

işletmenin AHP temelli MULTIMOORA ve COPRAS yöntemleri ile performans değerlendirmesi gerçekleştirilmiştir. 2008-2012 yıllarını kapsayan çalışmada toplam satış, faaliyet karı, rezerv durumu, çalışan kişi sayısı, dekapaj miktarı, yatırım harcamaları ve üretim miktarı kriterleri dikkate alınmıştır.

III. COPRAS YÖNTEMİ

COPRAS (COMplex PROportional ASsesment) yöntemi, kriterlerin önem ve fayda derecelerini dikkate alarak alternatiflerin sıralanması ve değerlendirilmesi için kullanılmaktadır. COPRAS yöntemi çok sayıda kriterin dikkate alınmasını gerektiren bir değerlendirmede maksimize ve minimize edilmesi gereken her iki tür kritere de uygulanabilmektedir (Podvezko, 2011:137; Mulliner vd., 2013:274). COPRAS yöntemi birbirini izleyen aşamalardan oluşan bir çözüm sürecini içermektedir. Söz konusu aşamalar aşağıda yer almaktadır (Kaklauskas vd., 2007:111-112, Viteikiene ve Zavadskas, 2007:152-154; Das vd., 2012:234-237; Mulliner vd., 2013:275-277).

1. Aşama: Bu aşamada karar matrisi oluşturulur. Karar verici tarafından oluşturulan D matrisi başlangıç matrisi olarak tanımlanmakta ve eşitlik (1) de gösterilmektedir.

$$D = [X_{ij}] = \begin{matrix} & \begin{matrix} C_1 & C_2 & \dots & C_n \\ w_1 & w_2 & \dots & w_n \end{matrix} \\ \begin{matrix} A_1 \\ A_2 \\ \dots \\ A_m \end{matrix} & \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ x_{m1} & x_{m2} & \dots & x_{mn} \end{bmatrix} \end{matrix} \quad (1)$$

Burada A_i i . alternatifi ($i= 1, 2, \dots, m$), C_j j . değerlendirme kriterini ($j= 1, 2, \dots, n$), w_j j . değerlendirme kriterinin ağırlığını ($j= 1, 2, \dots, n$) ve X_{ij} j . değerlendirme kriteri açısından i . alternatifin değerini göstermektedir.

2. Aşama: İkinci aşamada eşitlik (2) yardımıyla karar matrisi normalize edilmiş karar matrisine dönüştürülür.

$$x_{ij}^* = \frac{x_{ij}}{\sum_{i=1}^m x_{ij}} \quad \forall j = 1, 2, \dots, n \quad (2)$$

3. Aşama: Her bir değerlendirme kriterinin ağırlık değerleri (w_j) ile normalize edilmiş karar matrisinin sütunlarının çarpımı sonucu ağırlıklı normalize edilmiş karar matrisi (D') oluşturulur. Ağırlıklı normalize edilmiş karar matrisi oluşturma işlemi eşitlik (3) yardımıyla yapılır.

$$D' = d_{ij} = x_{ij}^* * w_j \quad (3)$$

4. Aşama: Bu aşamada faydalı ve faydasız kriterler (maliyet kriteri) ile ilgili işlemler gerçekleştirilmektedir. Faydalı kriterler değerler mümkün olduğunca yüksek olmasının istendiği, faydasız kriterler ise değerler mümkün olduğunca küçük olmasının istendiği kriterlerdir. Dolayısıyla faydalı kriterler amaca ulaşmada daha yüksek değerlerin daha iyi durumu gösterdiği kriterleri ifade etmekte iken faydasız kriterler amaca ulaşmada daha düşük değerlerin daha iyi durumu gösterdiği kriterleri ifade etmektedir. 4. aşamada faydalı kriterler ve faydasız kriterler için ağırlıklı normalize edilmiş karar matrisindeki değerlerin toplamı hesaplanır. Faydalı kriterler için ağırlıklı normalize edilmiş karar matrisindeki değerlerin toplamı S_{i+} , faydasız kriterler için ağırlıklı normalize edilmiş karar matrisindeki değerlerin toplamı S_{i-} olarak gösterilir. S_{i+} ve S_{i-} değerleri sırasıyla eşitlik (4) ve (5) yardımıyla hesaplanmaktadır.

$$S_{i+} = \sum_{j=1}^k d_{ij} \quad j= 1, 2, \dots, k \text{ faydalı kriterler} \quad (4)$$

$$S_{i-} = \sum_{j=k+1}^n d_{ij} \quad j= k+1, k+2, \dots, n \text{ faydasız kriterler} \quad (5)$$

5. Aşama: Her bir alternatif için Q_i ile gösterilen göreceli önem değeri eşitlik (6) yardımıyla hesaplanır. Hesaplama sonunda elde edilen en yüksek Q_i değeri en iyi alternatifi göstermektedir.

$$Q_i = S_{i+} + \frac{\sum_{i=1}^m S_{i-}}{S_{i-} * \sum_{i=1}^m \frac{1}{S_{i-}}} \quad (6)$$

6. Aşama: Her bir alternatifin Q_i değerlerinin hesaplanmasından sonra en yüksek göreceli önem değeri Q_{max} tespit edilir. Tüm bu işlemlerden sonra her bir alternatif için P_i olarak simgelenen performans indeksi eşitlik (7) kullanılarak hesaplanır.

$$P_i = \left[\frac{Q_i}{Q_{max}} \right] * 100\% \quad (7)$$

Alternatiflerin tercih sıralaması için performans indeks değerleri büyükten küçüğe doğru sıralanır. En yüksek değere sahip olan alternatif en iyi alternatif olarak belirtilir.

IV. ÇALIŞMA KAPSAMINA ALINAN İŞLETMELER VE ANALİZ DÖNEMİ

Çalışma kapsamına hisse senetleri Borsa İstanbul'da işlem gören 8 girişim sermayesi yatırım ortaklığı dahil edilmiştir. Analiz dönemi 2013, 2014 ve 2015 yıllarını kapsamaktadır.

Çalışma kapsamına alınan işletmeler Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2: Borsa İstanbul'da İşlem Gören GSYO

BIST Kodu	İşletme Adı
EGLYO	Egeli & Co Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklığı A.Ş.
EGCYO	Egeli & Co Tarım Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklığı A.Ş.
GDKGS	Gedik Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklığı A.Ş.
GOZDE	Gözde Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklığı A.Ş.
HDFGS	Hedef Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklığı A.Ş.
ISGSY	İş Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklığı A.Ş.
RHEAG	RHEA Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklığı A.Ş.
VERTU	Verusaturk Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklığı A.Ş.

V. ÇALIŞMADA KULLANILAN FİNANSAL ORANLAR

Çalışmada kullanılan finansal oranlar, literatürde sıklıkla kullanılan, işletmelerin likidite ve karlılık performanslarını ortaya koyabilecek nitelikteki oranlar arasından seçilmiştir. Analizde kullanılan finansal oranlar ve hesaplanma yöntemleri Tablo 3'de gösterilmiştir. Çalışmada girişim sermayesi yatırım ortaklıklarının likidite ve karlılık durumunu ortaya koyan finansal oranların hesaplanmasında kullanılan bilgiler, Kamuyu Aydınlatma Platformu'nun (KAP) resmi internet sitesinden elde edilmiştir (KAP, 2016).

Tablo 3: Çalışmada Kullanılan Finansal Oranlar

Kod	Finansal Oran	Tanım	Performansa Etkisi
C1	Cari Oran	Dönen Varlıklar / Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar	(+)
C2	Nakit Oran	Hazır Değerler + Menkul Kıymetler / Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar	(+)
C3	Özsermaye Karlılığı	Net Kar / Özsermaye	(+)
C4	Faaliyet Karlılığı	Faaliyet Karı / Net Satışlar	(+)
C5	Net Kar Marjı	Net Kar / Net Satışlar	(+)
C6	Aktif Karlılığı	Net Kar / Toplam Aktifler	(+)
C7	Satışların Maliyeti Oranı	Satışların Maliyeti / Net Satışlar	(-)
C8	Faaliyet Giderleri Oranı	Faaliyet Giderleri / Net Satışlar	(-)

Tablo 3’de yer alan değerlendirme kriterleri (finansal oranlar) işletmelerin likidite ve karlılık performanslarına katkılarına göre fayda kriterleri (+) ve faydasız kriterler (-) olarak gruplandırılmıştır. Buna göre fayda kriteri (+) olarak belirtilen C1, C2, C3, C4, C5 ve C6 kriterleri likidite ve karlılık performansına pozitif yönde katkı sağladığından söz konusu oranların değerlerinin yüksek olması arzu edilmektedir. Faydasız kriterler (-) olarak ifade edilen C7 ve C8 kriterleri ise likidite ve karlılık performansına negatif yönde katkı sağladığından bu oranların değerlerinin düşük olması istenmektedir.

VI. BULGULAR

Girişim sermayesi yatırım ortaklığı işletmelerinin likidite ve karlılık performansını ortaya koyan oranlar 2013, 2014 ve 2015 yılları için ayrı ayrı hesaplanmıştır. Hesaplanan oranlar dikkate alınarak ve Microsoft Excel yardımıyla COPRAS analizi gerçekleştirilmiştir. Analiz işlemleri sonucunda ulaşılan değerlere göre işletmelerin analiz dönemindeki likidite ve karlılık performansları karşılaştırılmıştır.

Çalışmada her bir işletme için analiz döneminin her bir yılı esas alınarak hesaplanan finansal oranlar yardımıyla COPRAS yönteminin ilk aşaması için gerekli olan karar matrisi oluşturulmuştur. Karar matrisinin satırlarında likidite ve karlılık performansları

karşılaştırılmak istenen alternatifler, sütunlarında ise karar vermede kullanılacak değerlendirme kriterleri yer almaktadır. Örnek teşkil etmesi açısından sadece 2013 yılına ilişkin veriler tablolarda gösterilmiştir. Analizin ilk aşamasında Tablo 4'de yer alan (8x8) boyutlu Karar Matrisi oluşturulmuştur.

Tablo 4: Karar Matrisi (2013)

	C1	C2	C3	C4	C5	C6	C7	C8
EGYLO	54,9557	9,9620	-0,0106	-0,0123	-0,0124	-0,0105	0,9085	0,1391
EGCYO	40,5114	37,6286	0,4499	3,6502	3,6495	0,4483	0,9552	0,4515
GDKGS	207,3272	207,3272	-0,0100	-0,1352	-0,1352	-0,0099	0,7064	0,4287
GOZDE	0,5172	0,0113	0,0028	0,0000	0,0000	0,0013	0,0000	0,0000
HDFGS	0,8316	0,8261	0,1199	2,3413	2,3413	0,0784	0,7778	1,2116
ISGSY	57,4975	57,3347	0,2960	0,6674	0,6674	0,2882	0,2521	0,1195
RHEAG	3,0507	0,0378	-0,2717	-0,5829	-0,9566	-0,2024	0,5579	1,1177
VERTU	6,0027	5,9868	0,1858	0,0000	0,0000	0,1549	0,0000	0,0000

Karar matrisinin oluşturulmasından sonra Tablo 5'de yer alan normalize edilmiş karar matrisi oluşturulmuştur. Normalize edilmiş karar matrisi Tablo 4'de yer alan karar matrisinin elemanlarından yararlanılarak ve (2) numaralı eşitlik kullanılarak hesaplanmıştır.

Tablo 5: Normalize Edilmiş Karar Matrisi (2013)

	C1	C2	C3	C4	C5	C6	C7	C8
EGYLO	0,1483	0,0312	-0,0139	-0,0021	-0,0022	-0,0140	0,2185	0,0401
EGCYO	0,1093	0,1179	0,5903	0,6157	0,6571	0,5991	0,2297	0,1302
GDKGS	0,5593	0,6497	-0,0131	-0,0228	-0,0243	-0,0133	0,1699	0,1236
GOZDE	0,0014	0,0000	0,0036	0,0000	0,0000	0,0017	0,0000	0,0000
HDFGS	0,0022	0,0026	0,1574	0,3949	0,4216	0,1048	0,1871	0,3494
ISGSY	0,1551	0,1797	0,3885	0,1126	0,1202	0,3852	0,0606	0,0345
RHEAG	0,0082	0,0001	-0,3566	-0,0983	-0,1722	-0,2705	0,1342	0,3223
VERTU	0,0162	0,0188	0,2438	0,0000	0,0000	0,2070	0,0000	0,0000

Normalize edilmiş karar matrisinin oluşturulmasından sonra değerlendirme kriterlerine ilişkin ağırlık dereceleri (w_j) ile bir önceki aşamada hesaplanan normalize edilmiş değerler çarpılarak Tablo 6 da yer alan ağırlıklı normalize edilmiş karar matrisi oluşturulmuştur. Her bir kriterin önem derecesinin birbirinin aynı olduğu varsayımına dayanılarak analiz işlemlerinde kriter ağırlıkları (w_j) 0,125 olarak dikkate alınmıştır.

Tablo 6: Ağırlıklı Normalize Edilmiş Karar Matrisi (2013)

	C1	C2	C3	C4	C5	C6	C7	C8
EGYLO	0,0185	0,0039	-0,0017	-0,0003	-0,0003	-0,0018	0,0273	0,0050
EGCYO	0,0137	0,0147	0,0738	0,0770	0,0821	0,0749	0,0287	0,0163
GDKGS	0,0699	0,0812	-0,0016	-0,0028	-0,0030	-0,0017	0,0212	0,0155
GOZDE	0,0002	0,0000	0,0005	0,0000	0,0000	0,0002	0,0000	0,0000
HDFGS	0,0003	0,0003	0,0197	0,0494	0,0527	0,0131	0,0234	0,0437
ISGSY	0,0194	0,0225	0,0486	0,0141	0,0150	0,0481	0,0076	0,0043
RHEAG	0,0010	0,0000	-0,0446	-0,0123	-0,0215	-0,0338	0,0168	0,0403
VERTU	0,0020	0,0023	0,0305	0,0000	0,0000	0,0259	0,0000	0,0000

Tablo 6'da yer alan ağırlıklı normalize karar matrisinin elemanları kullanılarak her bir alternatif için eşitlik (4) yardımıyla S_{i+} değerleri ve eşitlik (5) yardımıyla da S_{i-} değerleri hesaplanmıştır. Söz konusu değerler dikkate alınarak ve eşitlik (6) yardımıyla her bir alternatif için Q_i ile gösterilen göreceli önem değerleri hesaplanmıştır. Tüm bu işlemlerden sonra her bir alternatif için P_i olarak simgelenen performans indeksi eşitlik (7) kullanılarak tespit edilmiştir. Analiz kapsamına alınan her bir alternatifin 2013 yılı için COPRAS analizi ile belirlenen S_{i+} , S_{i-} , Q_i ve P_i değerleri Tablo 7 de yer almaktadır.

Tablo 7: Alternatiflerin S_{i+} , S_{i-} , Q_i ve P_i Değerleri (2013)

	S_{i+}	S_{i-}	Q_i	P_i	Sıralama
EGYLO	0,018	0,032	0,058	15,824	5
EGCYO	0,336	0,045	0,364	100,000	1
GDKGS	0,142	0,037	0,177	48,446	3
GOZDE	0,001	0,000	0,001	0,232	6
HDFGS	0,135	0,067	0,154	42,361	4
ISGSY	0,168	0,012	0,274	75,305	2
RHEAG	-0,111	0,057	-0,089	-24,402	8
VERTU	0,061	0,000	0,000	0,000	7

Tablo 8'de işletmelerin 2013-2015 dönemi P_i değerleri ve bu değerlere göre olan performans sıralamaları toplu bir şekilde yer almaktadır.

Tablo 8: Alternatiflerin P_i Değerleri ve Sıralamaları (2013-2015 dönemi)

	2015		2014		2013	
	P_i	Sıralama	P_i	Sıralama	P_i	Sıralama
EGYLO	-35,095	7	-134,787	8	15,824	5
EGCYO	0,000	6	100,000	1	100,000	1
GDKGS	32,031	4	69,789	4	48,446	3
GOZDE	33,989	3	89,765	3	0,232	6
HDFGS	100,000	1	24,500	5	42,361	4
ISGSY	20,850	5	90,908	2	75,305	2
RHEAG	-166,859	8	-55,816	7	-24,402	8
VERTU	73,859	2	0,000	6	0,000	7

Tablo 8'e göre analiz döneminde likidite ve karlılık performansı bakımından işletmeler değişken performans sıralaması değerlerine sahip olmuşlardır. 2013 ve 2014 yıllarında ilk sırada yer alan EGCYO işletmesi 2015 yılında performans düşüşü sergileyerek 6. sırada yer almıştır. Yine benzer şekilde ISGSY işletmesi de 2013 ve 2014 yıllarında ilk sıralarda yer almasına karşın 2015 yılında 5. sıraya gerilemiştir. HDFGS, VERTU ve GOZDE işletmeleri ise 2015 yılında 2013 ve 2014 yıllarına kıyasla performans artışı sergilemişler ve ilk sıralarda yer almışlardır. Diğer işletmeler ise analiz döneminde genel olarak birbirine yakın sıra değerlerine sahip olmuşlardır.

VII. SONUÇ

Son yıllarda önemi gittikçe artan konuların başında girişimcilik gelmektedir. Girişimcilik faaliyetlerinin artması ülke ekonomilerinin gelişimine destek vermekte ve yeni iş imkanlarının oluşturularak istihdam sağlanmasına katkı sağlamaktadır. Söz konusu katkılarından dolayı girişimcilik faaliyeti özellikle gelişmekte olan ekonomiler için hayati bir öneme sahiptir.

Bu çalışmada Borsa İstanbul'da işlem gören girişim sermayesi yatırım ortaklıklarının 2013-2015 dönemindeki likidite ve karlılık performanslarının analiz edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda öncelikle işletmelerin likidite ve karlılık performanslarını ortaya koyan ve literatürde sıklıkla kullanılan finansal oranlar her bir işletme için ayrı ayrı hesaplanmıştır. Daha sonra COPRAS yöntemi kullanılarak işletmelerin analiz döneminde ki likidite ve karlılık performansı sıralaması oluşturulmuştur.

Çalışma sonucunda RHEAG işletmesinin analiz dönemindeki tüm yıllarda düşük performans sergileyerek son sıralarda yer aldığı tespit edilmiştir. Analiz döneminde EGYLO, EGCYO ve ISGSY'nin performans düşüşü, HDFGS ve VERTU'nun ise önemli bir performans yükselişi sergilediği saptanmıştır. Girişim sermayesi işletmelerinin yıllar itibariyle farklı performans sıralamalarına sahip olmalarının temel nedenlerinden biri olarak işletmelerin elde ettikleri karların değişkenliğinin yüksek olması belirtilebilir. Karlılığın yüksek oranlı artışı veya azalışı işletmelerin performansına doğrudan etki etmekte ve bu durum işletmelerin sıralamadaki yerlerini değiştirebilmektedir.

Analiz kapsamına alınan işletmelerin mali tablolarındaki veriler yardımıyla hesaplanan finansal oranların COPRAS yöntemiyle birlikte kullanılarak işletmelerin değerlendirilmesi, çalışmanın literatür araştırması kısmında belirtilen Ginevicius ve Podvesko (2006), Stanujkic, Dordevic ve Dordevic (2013) ile Ginevicius ve Podvieszko (2013) tarafından gerçekleştirilen çalışmalarla benzerlik göstermektedir.

Çalışmada kullanılan kriterlerin çeşidi ile sayısında değişiklik yapıldığında ve farklı bir zaman aralığı dikkate alındığında çalışma kapsamına alınan işletmelerin performans sıralamasında bir değişiklik olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

KAYNAKÇA

- AKSOY, E., ÖMÜRBEK, N., & KARAATLI, M. (2015), "AHP Temelli MULTİMOORA ve COPRAS Yöntemi ile Türkiye Kömür İşletmeleri'nin Performans Değerlendirmesi", *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 33(4), 1-28.
- BAYAR, Y. (2012), "Girişimcilik Finansmanında Risk Sermayesi ve Melek Finansmanı", *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 7(2), 133-144.
- CHATTERJEE, P., ATHAWALE, V. M., & CHAKRABORTY, S. (2011), "Materials Selection Using Complex Proportional Assessment and Evaluation of Mixed Data Methods", *Materials and Design*, 32(2), 851-860.
- DAS, M. C., SARKAR, B., & RAY, S. (2012), "A Framework to Measure Relative Performance of Indian Technical Institutions Using Integrated Fuzzy AHP and COPRAS Methodology", *Socio-Economic Planning Sciences*, 46(3), 230-241.
- ERTÜRK, H., & SAYILGAN, G. (2014), "Girişim Sermayesi Fonları ve Bu Fonların Geliştirilmesinde Kamunun Rolü", *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 43(2), 293-318.
- GINEVIČIUS, R., & PODVEZKO, V. (2006), "Assessing the Financial State of Construction Enterprises", *Ukio Technologinis ir Ekonominis Vystymas*, 12(3), 188-194.
- GINEVIČIUS, R., & PODVIEZKO, A. (2013), "The Evaluation of Financial Stability and Soundness of Lithuanian Banks", *Economic Research-Ekonomiska Istraživanja*, 26(2), 191-208.

- GOMPERS, P., & LERNER, J. (2001), "The Venture Capital Revolution", *Journal of Economic Perspectives*, 15(2), 145-168.
- GROH, A., LIECHTENSTEIN, H., & LIESER, K. (2012), "The Global Venture Capital and Private Equity Country Attractiveness Index-2012 Annual", (erişim adresi: https://www.preqin.com/docs/reports/IESE_Global_VC_and_PE_Country_Attractiveness_Index_2012.pdf), (erişim tarihi: 05.06.2016).
- KAKLAUSKAS, A., ZAVADSKAS, E. K., RASLANAS, S., GINEVICIUS, R., KOMKA, A., & MALINAUSKAS, P. (2006), "Selection of Low-E Windows in Retrofit of Public Buildings by Applying Multiple Criteria Method COPRAS: A Lithuanian Case", *Energy and Buildings*, 38(5): 454-462.
- KAKLAUSKAS A., ZAVADSKAS E. K., BANAITIS A., & SATKAUSKAS G. (2007), "Defining The Utility and Market Value of A Real Estate: A Multiple Criteria Approach", *International Journal of Strategic Property Management*, 11(2), 107-20.
- KAP (2016), (erişim adresi: <http://www.kap.gov.tr/>), (erişim tarihi: 18.06.2016).
- KENDİRLİ, S. (2002), "Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Finansal Sorunları ve Alternatif Çözüm Önerileri", *Hazine Dergisi*, 14, Ocak-Nisan, 76-81.
- METRICK, A., & YASUDA, A. (2010), "Venture Capital & The Finance of Innovation", 2.ed., New Jersey, John Wiley & Sons, Inc.
- MULLINER, E., SMALLBONE, K., & MALIENE, V. (2013), "An Assessment of Sustainable Housing Affordability Using A Multiple Criteria Decision Making Method", *Omega*, 41, 270-279.
- ÖZDAĞOĞLU, A. (2013), "İmalat İşletmeleri İçin Eksantrik Pres Alternatiflerinin COPRAS Yöntemi ile Karşılaştırılması", *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, 4(8), 1-22.
- PODVEZKO, V. (2011), "The Comparative Analysis of MCDA Methods SAW and COPRAS", *Inzinerine Ekonomika-Engineering Economics*, 22(2), 134-146.
- POPOVIC, G., STANUJKIC, D., & STOJANOVIC, S. (2012), "Investment Project Selection by Applying COPRAS Method and Imprecise Data", *Serbian Journal of Management*, 7(2), 257 - 269.
- SPK (2016), Aylık İstatistik Bülteni, (erişim adresi: <http://www.spk.gov.tr/apps/aylikbulten/index.aspx?submenuheader=-1>) (erişim tarihi: 20.06.2016).
- STANUJKIC, D., DORDEVIC, B. & DORDEVIC, M. (2013), "Comparative Analysis of Some Prominent MCDM Methods: A Case of Ranking Serbian Banks", *Serbian Journal of Management*, 8(2), 213-241.
- ULUYOL, O. (2008), "Girişimcilikte Alternatif Bir Finansman Modeli Olarak Melek Finansman Yöntemi", *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 3(2), 43-68.
- VITEIKIENE, M., & ZAVADSKAS, E. K. (2007), "Evaluating The Sustainability of Vilnius City Residential Areas", *Journal of Civil Engineering and Management*, 13(2), 149-155.
- YİĞİT, M., & GÜNER, Ü. (2008), "Dış Ticaret ve Girişimcilik Perspektifinden Türkiye'de Risk Sermayesi", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20, 257-276.
- ZAVADSKAS, E. K., KAKLAUSKAS, A., & SARKA, V. (1994), "The New Method of Multicriteria Complex Proportional Assessment of Projects", *Technological and Economic Development of Economy* 1(3), 131-139.

THE IMPLICATIONS OF THE UKRAINE CRISIS FOR NATO'S SOLIDARITY: NATO BETWEEN COOPERATIVE SECURITY AND COLLECTIVE DEFENCE

Arif BAĞBAŞLIOĞLU¹

Citation/©: *Bağbaşıoğlu, Arif (2016). The Implications of the Ukraine Crisis For NATO's Solidarity Cooperative Security and Collective Defence, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 9, Issue 2, December 2016, pp. 651-664*

Abstract: *This study aims to evaluate the implications of the Ukraine crisis about NATO, which is fundamentally a defensive alliance. This article discusses the Ukraine crisis as a problem in which NATO's deterrence function, which is vital for NATO to persist as a strong alliance, has been tested in the context of its relations with the Russian Federation. The tension following the Ukraine crisis may affect the ranking of priorities among NATO's fundamental tasks, which may also disrupt cooperative security, one of NATO's three essential core tasks. This article analyzes the Ukraine crisis and the violation of NATO's member states' air spaces within the scope of Russia's military presence in Syria as examples, which NATO's solidarity and its deterrence capability have been tested. It evaluates NATO's attitude about these issues to claim that Russia, which had sanctions imposed on it by NATO and the EU after the Ukrainian crisis, aims to transform the different attitudes towards Russia among NATO's European members into a political fracture. Whether this aim will be fulfilled or not depends on the level of solidarity among NATO countries.*

Keywords: *NATO's solidarity, Ukraine Crisis, Deterrence, Turkey, Russia.*

Makale Geliş Tarihi: 01. 08. 2016/ Makale Kabul Tarihi: 28.11.2016

¹ Yrd. Doç. Dr. Ahi Evran Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, e-posta: abagbaslioglu@yahoo.com.

Ukrayna Krizinin NATO'nun Dayanışmasına Etkileri: İşbirliğine Dayalı Güvenlik İle Kolektif Savunma Arasında NATO

Atıf/©: Bağbaşıoğlu, Arif (2016). *Ukrayna Krizinin NATO'nun Dayanışmasına Etkileri: İşbirliğine Dayalı Güvenlik ile Kolektif Savunma Arasında NATO*, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 9, Sayı 2, Aralık 2016, ss. 651-664

Özet: Bu çalışma, Ukrayna'daki krizin, özünde bir savunma ittifakı olan NATO'ya yansımalarını konu almaktadır. Çalışmada, Ukrayna krizi, NATO'nun güçlü bir ittifak olarak devamı açısından hayati önem taşıyan caydırıcılık fonksiyonunun, Rusya ile olan ilişkiler bağlamında test edildiği bir sorun olarak ele alınmıştır. Ukrayna krizi sonrasında yaşanan gerilim NATO'nun temel görevleri arasında bir öncelik sıralamasını etkileyebilir ki bu durumda NATO'nun üç temel görevinden biri olan işbirliğine dayalı güvenliği geliştirme amacı zarar görebilir. Makale Ukrayna krizini ve Rusya'nın Suriye'deki askeri varlığı çerçevesinde İttifak üyelerinin hava sahalarını ihlal etmesini NATO dayanışması ve caydırıcılığının test edildiği örnekler olarak seçerek NATO'nun bu konulardaki tutumunu değerlendirmektedir. Bu çalışmanın temel iddiası, Ukrayna krizi sonrasında NATO ve AB'nin yaptırımlarına maruz kalan Rusya'nın, NATO'nun Avrupalı ülkeleri arasındaki kendisine karşı takınılacak tutum konusundaki farklılıkları İttifak içerisinde siyasi bir çatlağa dönüştürmeyi hedeflemesidir. Bu hedefin gerçekleşip gerçekleşmemesini NATO ülkeleri arasındaki dayanışma düzeyi belirleyecektir.

Anahtar Kelimeler: NATO Dayanışması, Ukrayna Krizi, Caydırıcılık, Türkiye, Rusya.

I. INTRODUCTION

In studies on alliances, it is neither easy to reach a description commonly agreed upon for, nor find a consensus on the reasons why countries seek alliances. However, it is generally agreed that the concept of alliance results from a common will to cooperate, especially over security. In this sense, the perception of common interests and common threats among countries forming an alliance is the main element in the concept of alliance. Stephen M. Walt (1987: 5) argues that the main reason for states to form alliances is their wish to counter threats rather than increase their power. Although alterations in the distribution of power also have great importance, Walt claims that geographical proximity, offensive capability and the predicted aggressive intentions of other states are significant factors in constructing a state's threat perception. In the Cold War era, the most notable example fitting to this argument is the formation of the Europe-Atlantic Alliance. The

most institutionalized product of this alliance is NATO. Although the Europe-Atlantic Alliance and NATO still exist, differences of opinions between the U.S. and European members on many issues, such as security, international law, environment, terrorism, and human rights, have become more apparent in the post-Cold War era.

After the Soviet threat disappeared, NATO has made a noticeable adaptation to the changing security environment. In the post-Cold War era, *crisis management*, which involves expanding NATO's combat and intervention zone, and *cooperative security*, which is based on the development of relations with non-NATO member countries, were included in NATO's strategic concepts, and declared in 1991, 1999 and 2010, respectively. In addition, NATO defined *collective defence* as the alliance's main aim of establishment. With every new strategic concept, salient threats against the alliance were increased. These new strategic concepts draw attention to the variety of threats against NATO's current security. For example, the 2010 Strategic Concept lists current threats as including the proliferation of nuclear weapons and ballistic missiles, instability or conflict beyond NATO borders, cyber-attacks, terrorism, and key environmental and resource constraints.²

Member countries differ in how their perceptions of and willingness to balance these threats. Although this has not led NATO to disband, it has caused especially the European Allies to be less eager than the U.S. to participate in and share the costs of NATO's new global tasks. Since 2009, for example, the U.S., highlighting its interests in the Asia-Pacific, a region where officially NATO has little role to play, has developed new regional policies. This has increased the familiar pressure on European countries to allocate more funds for bearing the costs of NATO. NATO's retreat from combat in Afghanistan, the most comprehensive campaign in t's history, has started debates on the future of the Alliance's operational capability. In this context, Russia's aggression during the Ukraine crisis sparked further debates on NATO's re-emphasis on its core purpose of territorial defence, or *collective defence*.³ As Kamp (2014: 361) noted, in such an international conjuncture, the Alliance faces the challenge of coping with the legitimate security concerns of NATO's

---

2 In the document, problems such as the development of laser weapons, electronic warfare and technologies, risks against health, climate change, water scarcity and increasing energy needs have been evaluated as factors that can affect NATO members' security policies. For more information, see, (North Atlantic Council (NAC), 2010).

3 For more information about these debates, see, (Webber, Hallams and Smith, 2014: 773-779; Brown, 2014: 201-209).

Eastern members, especially Baltic countries, while not simultaneously falling into the trap of creating a one-dimensional “East-Alliance”. Many experts and academics warn that the world is facing a new cold war or even a real war between NATO and Russia (Kroenig, 2015: 49-70). According to Walt (2014), who defines NATO’s persistence after the Cold War as “something of an anomaly”, the Ukraine crisis is significant because it has provided an opportunity for the aging alliance to act together.

This article traces the implications of the Ukraine crisis about NATO, given that it is fundamentally a defensive alliance. The crisis has also clearly affected NATO’s unstable relationship with the Russian Federation, while also disturbed the relations and solidarity among NATO member countries. These disturbances, specific to the Ukraine crisis, reflect differences in the interests of NATO countries, which have subsequently appeared as differences in attitudes. These are the dominant determining factors behind the actions of various members. In particular, not all NATO countries perceive the same level of threat from Russia, with Poland and the Baltic states, which share common borders with Russia, being more concerned than other member countries.

The Alliance’s connection to the Russian Near Abroad has been established with operations carried out within the framework of NATO’s mission of crisis management, NATO’s official enlargement and partnership policies since the Cold War ended. (Bağbaşıoğlu, 2015: 2). Considering the completion of the mission of the International Security Assistance Force (ISAF) and the end of NATO’s combat mission in Afghanistan in December 2014, it is obvious that the two other policies (enlargement and partnership policies) will attempt to define the NATO’s position in the Russian Near Abroad. This study argues that the Ukraine crisis may have a limiting effect on these two basic NATO policies in the Russian Near Abroad.

This study analyzes the Ukraine crisis and the violation of NATO’s member states’ air spaces within the scope of Russia’s military presence in Syria as two examples, which NATO’s solidarity and its deterrence capability have been tested. Having evaluated NATO’s attitude in these cases, I argue in this article that Russia, upon which NATO and the EU imposed sanctions after the Ukraine crisis, aiming to transform the different attitudes towards Russia among NATO’s European members into a political fracture. I briefly discuss the reasons for Russia’s coercive and aggressive behaviour, which has transformed the Ukraine crisis into an international issue and damaged the relationship between NATO and the Russian Federation. Then I analyze in what ways the crisis has affected the relationships within the Alliance.

II. THE UKRAINE CRISIS BECOMING AN INTERNATIONAL ISSUE

Following the former Ukrainian President Yanukovych's refusal to sign the Ukraine-European Union Association Agreement to enhance the political and economic ties symbolizing Ukraine's move away from Russian influence, anti-government protests broke out in Kiev on 23 November 2013, starting a political crisis in the country. The demands of the Western Ukrainians who participated in the protests and wanted to see their country join Euro-Atlantic institutions led to Yanukovych's overthrow in February 2014. Yanukovych had worked to link the country's foreign policy to the Russian axis. The crisis then spiralled into a military conflict, gradually spreading to the Autonomous Republic of Crimea and the Eastern Ukraine. After President Viktor Yanukovych was ousted, Russia deployed tens of thousands of troops Ukraine's eastern border. Russia's moves encouraged Crimean separatists who finally managed to seize power and stage a referendum. The Supreme Council of Crimea and Sevastopol City Council adopted a declaration of independence on 11 March 2014. On March 18, the treaty to adjoin the Crimean Republic and the city of Sevastopol with the Russian Federation was signed. This development led to demands for annexation by Russia and demonstrations in the Donetsk and Luhansk regions in Eastern Ukraine where the Orthodox population is largely concentrated, and which are also the country's industrial and commercial areas. Considering the importance of Eastern Ukraine to the Ukrainian economy for arms production, nanotechnology and trade, it is clear why the Ukrainian government responded more strongly in this area than in Crimea.⁴

The Russian Federation's first territorial expansion since its establishment caused a reaction in the international community. On March 24, Russia's participation in the G8 meeting was suspended (Borger and Watt, 2014). On March 27, the United Nations General Assembly adopted a resolution declaring that the Crimean referendum had no validity, based on a vote of 100 states in favour and 11 states against, with 58 abstentions including China, India and the great majority of South American countries (UN General Assembly, 2014). Beside this vote, Russian Federation Vice President Dmitry Rogozin's provocative statements, such as that the "Annexation of Crimea by Russia is the end of the unipolar world order" (KyivPost, 2014), and NATO Deputy Secretary General Alexander Vershbow's declaration that "we have to begin to view Russia no longer as a partner but as more of an adversary than a partner" (CBSNEWS 2014), sparked debates about a new Cold War.

---

⁴ For more information about Ukrainian government's efforts in Eastern Ukraine, see (Morelli, 2016: 14-20).

It is the importance of Ukraine for Russian foreign policy that lies behind the Russian attitude that has transformed the crisis in Ukraine into an international issue. Given its geopolitical position in Russia's *near abroad*, Ukraine is considered a critical country for Russia. In an interview in April 2014, Putin clearly stated that Russia had supported Crimea, not only for the residents of the region but also to prevent NATO's expansion (Herszenborn, 2014). Having the longest eastern border with Russia, Ukraine's key position in the region, extending from the Baltic to the Caspian Sea, and its importance as a route for transporting energy resources from Central Asia and the Caspian Sea to Europe, make it indispensable for both Russia and other actors developing policies towards it.

Concrete actions against Russia due to the annexation of Crimea include sanctions imposed by the U.S., Canada and the EU. In the first stage, a travel ban was imposed on Russian politicians and officials involved in the annexation of Crimea. Their foreign bank accounts were also frozen. These actions, implemented since July 2014, have made it difficult for Russian companies in defence and energy and its leading state-owned banks to get loans and export products. However, this diplomatic and economic isolation has not forced Russia to step back, although it is clear that, in general, the Ukraine crisis has improved cooperation between the U.S. and the EU. The most visible platform for this cooperation is NATO.

III. THE IMPACT OF THE UKRAINE CRISIS ON NATO-RUSSIA RELATIONS AND THE DILEMMA OF DISAGREE-RECONCILIATION

The first official response by NATO to the developments in Crimea was made after the meeting of the North Atlantic Council held on March 2, 2014. NATO leaders expressed their concerns about the Russian Federation's use of armed force in Ukrainian territory. Emphasizing Ukraine's independence and territorial integrity, the statement demanded that Russia be faithful to its international commitments, (NAC, 2014a). On 4 March 2014, Poland called for an extraordinary meeting to discuss *collective defence* based on Article Four of the North Atlantic Treaty. Article Four of the Treaty, which is the previous step to *collective defence*, allows any ally to consult with the others if it feels its security, territorial integrity or independence are under threat (Reuters, 2014). NATO's response to the referendum held in Crimea was harsh. The day after the referendum, it was declared by NATO that the results of the referendum would not be recognized (NAC, 2014b).

On 1-2 April 2014, NATO Foreign Ministers agreed to strengthen the *collective defence* of the alliance's territory and to signal solidarity with NATO's Baltic and Eastern European allies. They also decided to suspend military and civilian cooperation with Russia (NATO, 2014).

It should be highlighted that this is not the first time that the NATO-Russian relations have been suspended. Rather, since the end of the Cold War, the cited relations have fluctuated, with various conflicts followed by periods of cooperation.⁵ JONKOPINGS-NORRKOPINGJONKOPINGS-NORRKOPINGDuring this time, Russia has maintained relations with NATO through institutional arrangements, such as the Partnership for Peace in 1994, the Founding Act in 1997 and the NATO-Russia Council in 2002. NATO-Russian relations were suspended after NATO's intervention in Kosovo in 1999 and following Russian intervention in Georgia in 2008. However, the Ukraine crisis has had a more significant impact on solidarity among NATO members and on NATO policies (Bağbaşıoğlu, 2015: 5).

In particular, NATO has begun to increase its military presence, particularly in Poland, Romania and the Baltic States for the purpose of improving the defence capacities of member states, as decided at the Foreign Ministers Meeting in June 2014. In June 2014 NATO foreign ministers agreed on a Readiness Action Plan, and the Connected Forces Initiative, which aims to enable the member forces to communicate and work with each other.

IV. THE WALES SUMMIT: A TEST FOR NATO'S SOLIDARITY

At the London Summit on 5-6 July 1990, NATO officially declared the end of the Cold War and took substantial decisions to transform Europe's security architecture. In an interesting coincidence, the first NATO summit after July 1990 was again hosted by the United Kingdom but this time discussions focused on whether a new cold war was starting. The most fundamental issues discussed at the Wales Summit concerned the future relations with Russia and the security of the Alliance's eastern borders given the Ukraine crisis, declining defence budgets, the withdrawal from Afghanistan, and the threat of Islamic State of Iraq and the Levant (ISIL). Besides the Wales Summit Declaration, the allies adopted several documents, namely a Joint Statement of the NATO-Ukraine Commission, a Declaration on Afghanistan and a Declaration on the Transatlantic Bond.

---

⁵ A considerable amount of literature has been published on how the relationship between NATO and Russia has developed. For more information, see (Forsberg and Herd, 2015: 43-51; Cross, 2015: 151-177).

Crucially, the Wales Summit reaffirmed that *collective defence* is NATO's core mission. The true challenge that the Wales Summit had to overcome was to adequately recreate the Alliance in a way that would deter further aggressive steps, maintain credibility and demonstrate its resolution without reverting to Cold War attitudes, while incurring no more than minimal costs for nations (Lasconjarias, 2014: 5). The allies agreed to establish a Very High Readiness Joint Task Force within the NATO Response force as a spearhead unit, able to deploy at very short notice, particularly at the periphery of NATO's territory. The allies also agreed that all NATO members whose current defence expenditure is below the two percent commitment will aim to increase their defence expenditure in real terms as their gross domestic product (GDP) grows to move towards the two percent guideline within a decade (NAC, 2014c). Other appropriate deterrence measures included a permanent air, land, and maritime presence and meaningful military activity in European States, and increasing the preparedness levels of various other NATO forces.

However, putting the abovementioned measures into practice is not as easy as adding them to a summit statement. While these are noteworthy on paper, they are belated measures in practice. Although NATO summits usually take decisions easily and by consensus, their implementation tends to be delayed. The most remarkable example of this is an agreement reached by NATO allies in 2002 in which they agreed to commit a minimum of two percent of GDP to spending on defence. However only four of twenty-eight member states (the U.S., Estonia, Greece and Great Britain) have implemented this commitment so far. At the Wales Summit, NATO leaders reaffirmed this two percent defence spending commitment, replacing an indefinite timeline with one within the next decade, although it is a non-binding political commitment. It should be stated that the two percent defence spending commitment and the commitment by members to raise the investment quota to twenty percent of the defence budget is not very credible for every NATO member given the continued impact of the recent financial crisis. According to a report on European military capabilities, further reductions will inevitably occur due to a mix of demographic pressures and budgetary necessities. For example, over the next 20 years, EU countries will have to allocate one percent of their GDP just to repay debts accumulated during the financial crisis (Missiroli, 2013: 12). Another reason why these commitments are not credible is the diverging threat perceptions of NATO members. Thus, rising defence spending in Poland and the Baltic states reflects their perception of a threat.

Another example relates to the NATO Response Force, which is seen as a

way to get Europeans to take on more responsibility for their own defence. Although this was first established at the Prague Summit in 2002, it could not be implemented completely because it depends on capabilities allocated by member states. As Stanley Sloan notes, the absence of serious U.S. participation in the force was a major factor limiting its credibility and effectiveness (Sloan, 2014). Therefore, it is important to remain sceptical about decisions taken at the Wales summit to deter Russia and reassure Eastern European countries.

As for NATO's enlargement policy in the Russian Near Abroad, it would be too optimistic to assert that NATO's expansion will continue without any problems. Although the Alliance leaders again declared at the 2014 Wales and 2016 Warsaw summits that NATO's open door policy is still valid, most allies are sceptical about accepting Ukraine and Georgia, whose accessions would additionally be seen as provocative to Russia. As Kufčák (2014: 14) has noted, the postponement of Georgian and Ukrainian membership has clearly indicated the gap between NATO's open door rhetoric and its policies. The Ukraine crisis could not remove all differences within the alliance. These diverse preferences result from rather than cause the effectiveness of the Euro-Atlantic security system.

V. AFTER THE WALES SUMMIT: OLD HABITS, NEW CHALLENGES

After the declarations made at the Wales Summit, NATO increased its deterrence capability and made moves directed towards the Black Sea and Baltic regions. After a Russian aircraft violating Turkish air space was shot down and the increase in Russia's military presence, NATO increased its measures over the Mediterranean Sea. After the Wales Summit, the U.S. and NATO took concrete steps to increase the security of Baltic countries. NATO founded new military headquarters in member countries in Eastern Europe and the Baltic region while tripling the number of troops for its rapid reaction force (Gaist, 2016). One of the activities symbolizing the solidarity between NATO and the Baltic countries is Baltic Air Policing, which has been carried out beginning from March 2004 when Estonia, Lithuania and Latvia joined to NATO. This activity has been further intensified after the Wales Summit. NATO also increased the number of aircraft by modernizing the Amari Air Base in Estonia following the Ukraine crisis. Until May 2014, only four aircraft had been used for air policing mission. In addition to air policing, NATO also started observation flights over Eastern Europe and the Baltic countries with AWACS aircraft. Finally, in Poland in 2014 and in the Baltic countries in

2015, NATO carried out conspicuous military exercises involving significant numbers of personnel and equipment.⁶

The crisis and Russia's policies also changed the status quo in the Black Sea. After having its solidarity and deterrence capability tested, the Alliance tried to narrow down Russia's room for manoeuvre by increasing its conventional power in the Baltic countries with the measures outlined above. For its part, Russia declared in its Military Doctrine, in December 2014, that NATO was its most important threat (BBC, 2014). Russia has carried out military activities similar to NATO's while reinforcing its defenses along NATO's eastern border. Using its energy and trade cards, Russia also aims to transform the different attitudes towards it among NATO's European member states into a political fracture within the Alliance.

Russia's engagement in the Syrian crisis by initiating air strikes at the request of the Syrian government in September 2015 can be considered in this context. As Ateşoğlu Güney (2016: 16) notes, Russia wishes to compensate for its post-Cold War loss of influence in the Middle East by increasing its political, economic and, most importantly, energy influence through its support for the Assad regime. On the one hand, Russia has told international society that its presence in Syria is justified as part of the fight against ISIS, and on the other hand, it has tried to prove that it has the capacity to transfer power from the Black Sea and Baltic Sea to Syria through the Caspian Sea. Since getting involved in the Syrian crisis, Russia has violated the air spaces of several Northern and Southern European NATO member countries. At this point, we can state that Russia's efforts to politically fracture the Alliance have once again tested NATO's solidarity. NATO has stated that it supports Turkey in response to Russian air space violations. NATO Foreign Ministers have accepted that the current situations in Syria and Iraq pose risks to Turkey's border security, and declared that they have decided to take additional measures to reinforce Turkey's air defenses. One of the most recent manifestations of NATO's solidarity is the mission initiated in the Aegean Sea in March 2016, where several problems had occurred between Turkey and Greece. Thus, while Russia has legitimized its military presence in Syria through its fight against ISIS, NATO has justified its presence in the Mediterranean by starting a patrol mission to slow the refugee migration and stop human trafficking. Russia is clearly uncomfortable with this situation. These developments are very significant in respect to NATO's solidarity to Turkey, which has faced

---

⁶ For more information about NATO and NATO related exercises, see (Lukasz, 2016: 11-15).

different risks following Russia's intervention in Syria and after Germany and the U.S. withdrew their Patriot missile batteries from Turkey.

VI. CONCLUSION

At Wales Summit, the Alliance's leaders approved the Readiness Action Plan to strengthen its capabilities, especially those related to NATO's *collective defence* and *crisis management* tasks. Within the framework of this plan, NATO has decided to strengthen the NATO Response Force and establish a joint force at a high level of preparedness. One of the most significant effects of the crisis for NATO's solidarity concerns increasing defence spending, which has been falling, and to come up with a decision to invest in priority needs in terms of defence and military.

The Ukraine crisis and Russia's policies have changed the status quo in the Black Sea. After the crisis, the Alliance tried to narrow Russia's room for manoeuvre by increasing its conventional power in the Baltic countries with the abovementioned measures. Russia has carried out military activities similar to those of NATO by reinforcing its defenses along NATO's eastern border. Russia has also aimed to transform the different attitudes towards Russia among European NATO member states into a political fracture. The continuation of this increasing tension will have serious implications for NATO's solidarity and identity, and it may affect the ranking of priorities among NATO's fundamental tasks. The situation may also disrupt NATO's *cooperative security*, which is one of its three essential core tasks. Affiliate programs are the most important instruments of *cooperative security*. It should be taken into account that NATO's partnership programs were developed and successfully implemented when NATO-Russian relations were more harmonious. Since these activities will not be welcomed by Russia in today's international conjuncture, it can be said that prioritizing *collective defence* will adversely affect NATO's security approach based on cooperation (*cooperative security*), which aims to improve political dialogue with non-NATO countries, in the medium term. It is also clear that abandoning *cooperative security*, which is essential to NATO's transformation, will weaken NATO's claim to be a global security organization.

I have discussed in this article the Ukraine crisis as a problem in which NATO's deterrence function, which is vital for NATO to continue as a strong alliance, has been tested in the context of relations with the Russian Federation. The attitudes of NATO members given the Ukraine crisis may play a significant role in reshaping the future of the Alliance. This potential is of extreme

importance, not only in respect to testing NATO's deterrence function, but also in the context of the ongoing debates on NATO's future. The solidarity and attitudes exhibited in the Ukraine crisis will be decisive as to whether NATO will continue as a strong alliance or become an ineffective coalition of volunteers.

REFERENCES

- BAĞBAŞLIOĞLU, Arif. (2015), Is NATO's Presence Fading In Russian Near Abroad In Times of Change?", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Vol. 12, No. 47, 1-16.
- BBC. (2014), "Rusya'da Yeni Askeri Doktrin: En Büyük Tehdit NATO" (26 December 2014), *BBC*, (erişim adresi: http://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/12/141226_rusya_askeri_doktrin) (erişim tarihi: 28 Temmuz 2016).
- BORGER Julian and Nicholas Watt. (24 March 2014), "G7 Countries Snub Putin and Refuse to Attend Planned G8 Summit in Russia", *The Guardian*, (erişim adresi: <http://www.theguardian.com/world/2014/mar/24/g7-countries-snub-putin-refuse-attend-g8-summit-russia>), (erişim tarihi: 28 Temmuz 2016).
- BROWN, Bernard E. (2014), "Europe –and NATO- Are Back", *American Foreign Policy Interests*, Vol. 36, No. 3, pp 201-209.
- CBSNEWS. (01 May 2014), "Russia Now an Adversary, NATO Official Says" (erişim adresi: <http://www.cbsnews.com/news/russia-now-an-adversary-nato-official-says/>), (erişim tarihi: 28 Temmuz 2016).
- CROSS, Sharyl. (2015), "NATO-Russia Security Challenges in the Aftermath of Ukraine Conflict: Managing Black Sea Security and Beyond", *Southeast European and Black Sea Studies*, Vol. 15, No. 2, p. 151-177.
- FORSBERG, Tuomas and Herd, Graeme. (2015), "Russia and NATO: From Windows of Opportunities to Closed Doors", *Journal of Contemporary European Studies*, Vol. 23, No. 1, pp. 43-51.
- GAIST, Thomas. (11 February 2016), "NATO to Send Thousands of Troops to Forward Bases in the Baltics and Eastern Europe", *World Socialist Web Site*, (erişim adresi: <https://www.wsws.org/en/articles/2016/02/11/nato-f11.html>), (erişim tarihi: 28 Temmuz 2016).
- GÜNEY ATEŞOĞLU, Nurşin. (2016), "Rusya Ukrayna'dan Sonra Neyin Peşinde: Bugünden Yarının Yeni İttifaklarını Düşünmek", *Ortadoğu Analiz*, Vol. 8, No. 72, pp. 14-18.
- HERSZENHORN, David M. (17 April 2014), "Away from a Show of Diplomacy in Geneva, Putin Puts on a Show of His Own", *New York Times*, (erişim adresi: http://www.nytimes.com/2014/04/18/world/europe/russia-ukraine.html?_r=0), (erişim tarihi: 28 Temmuz 2016).

- KAMP, Karl-Heinz. (2014), "From Wales to Warsaw: NATO's Future beyond the Ukraine Crisis", *American Foreign Policy Interests: The Journal of the National Committee on American Foreign Policy*, Vol. 36, No. 6, pp. 361-365.
- KROENIG, Matthew. (2015), "Facing Reality: Getting NATO Ready for a New Cold War", *Survival: Global Politics and Strategy*, Vol. 57, No. 1, p. 49-70.
- KUFČÁK, Jakup. (2014), "NATO after the Wales Summit: Readyng the Alliance for the Future", *The Web site of Association for International Affairs Policy Paper*, 3/2014, (erişim adresi: http://www.amo.cz/editor/image/produkty1_soubory/amocz_pp_2014_03.pdf), (erişim tarihi: 28 Temmuz 2016).
- KyivPost. (19 March 2014), "Dmitry Rogozin: Unipolar World is Over", (erişim adresi: <http://www.kyivpost.com/content/ukraine/dmitry-rogozin-unipolar-world-is-over-339928.html>), (erişim tarihi: 28 Temmuz 2016).
- LASCONJARIAS, Guillaume. (14-15 November 2014), *NATO's Posture after the Wales Summit*, IAI Working Papers.
- LUKASZ, Kulesa. (2016), "Towards a New Equilibrium: Minimising the Risks of NATO and Russia's New Military Postures", *European Leadership Network Policy Brief*, (erişim adresi: <http://www.europeanleadershipnetwork.org/medialibrary/2016/02/07/180d69f6/Towards%20a%20New%20Equilibrium%202016.pdf>) (erişim tarihi: 28 Temmuz 2016).
- MISSIROLI, Antonio. (2013), *Enabling the Future European Military Capabilities 2013-2025: Challenges and Avenues*, Report no: 16, European Union Institute for Security Studies, Paris.
- MORELLI, Vincent L. (2016), *Ukraine: Current Issues and U.S. Policy*, Washington D.C.: Congressional Research Service, (erişim adresi: <https://www.fas.org/sgp/crs/row/RL33460.pdf>), (erişim tarihi: 28 Temmuz 2016).
- NATO. (01 April 2014), "Statement by NATO Foreign Ministers", (erişim adresi: http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_108501.htm), (erişim tarihi: 28 Temmuz 2016).
- North Atlantic Council (NAC). (2010), "Active Engagement, Modern Defence: Strategic Concept", (erişim adresi: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_68580.htm), (erişim tarihi: 28 Temmuz 2016).
- NAC. (2014a), "North Atlantic Council statement on the situation in Ukraine", (erişim adresi: http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_107681.htm?selectedLocale=en), (erişim tarihi: 28 Temmuz 2016).
- NAC. (2014b), "Statement by the North Atlantic Council on the so-called referendum in Crimea", (erişim adresi: http://www.nato.int/cps/en/natohq/news_108030.htm?selectedLocale=en), (erişim tarihi: 28 Temmuz 2016).
- NAC. (2014c), "Wales Summit Declaration", (erişim adresi: http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm?selectedLocale=en), (erişim tarihi: 28 Temmuz 2016).

- Reuters. (2014), “Poland Requests more NATO consultations over Russia”, (03 March 2014) (erişim adresi: <http://www.reuters.com/article/2014/03/03/us-ukraine-crisis-nato-meeting-idUSBREA221VS20140303>), (erişim tarihi: 28 Temmuz 2016).
- SLOAN, Stanley R. (10 September 2014), “A Successful NATO Summit? Proof Will Be in the Pudding”, *The Website of War on the Rocks*, (erişim adresi: http://warontherocks.com/2014/09/a-successful-nato-summit-proof-will-be-in-the-pudding/#_), (erişim tarihi: 28 Temmuz 2016).
- The White House. (2014), “FACT SHEET: European Reassurance Initiative and Other U.S. Efforts in Support of NATO Allies and Partners” (03 June 2014), *The website of the White House*, (erişim adresi: <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2014/06/03/fact-sheet-european-reassurance-initiative-and-other-us-efforts-support->), (erişim tarihi: 28 Temmuz 2016).
- UN General Assembly. (27 March 2014), “General Assembly Adopts Resolution Calling upon States Not to Recognize Changes in Status of Crimea Region”, (erişim adresi: <http://www.un.org/press/en/2014/ga11493.doc.htm>), (erişim tarihi: 28 Temmuz 2016).
- WALT Stephen M. (1987), *The Origins of Alliances*, New York: Cornell University Press.
- WALT Stephen M. (2014), NATO Owes Putin a Big Thank-You, *The Website of Foreign Policy*, (erişim adresi: http://www.foreignpolicy.com/articles/2014/09/04/nato_owes_putin_a_big_thank_you_russia_ukraine), (erişim tarihi: 28 Temmuz 2016).
- WEBBER Mark, Ellen Hallams and Martin A. Smith. (2014), “Repairing NATO’s Motors”, *International Affairs*, Vol. 90, No. 4, pp 773-793.

DOĞAL AFETLERİN ÖNLENMESİNDE KURULUŞLARIN ÖNEM VE SORUMLULUK DÜZEYLERİNE GÖRE İNCELENMESİ: İSTANBUL ÖRNEĞİ

Ayhan BAYRAM¹
Seyhan BİLİR GÜLER²

Atıf/©: Bayram, Ayhan; Bilir Güler, Seyhan (2016). Doğal Afetlerin önlenmesinde Kuruluşların Önem ve Sorumluluk Düzeylerine Göre İncelenmesi: İstanbul Örneği, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 9, Sayı 2, Aralık 2016, ss.665-686

Özet: Doğal afetler, yol açtığı can ve mal kayıplarıyla insanoğlu için büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Özellikle 20. Yüzyılda doğal afetlerde yaşanan can ve mal kayıplarının fazla olması nedeniyle toplumlar, doğal afetlerin olumsuz etkilerinin önlenmesi amacıyla örgütlenme çabalarına girmiştir. Bu örgütlenmede kuruluşlar önemli rol oynamaktadırlar. Araştırma ile kuruluşların halk nezdinde, doğal afetlerde ki önem ve sorumluluk düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada elde edilen veriler SPSS 20.0 (Statistical Package for Social Sciences) programı kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz aşamasında Mann Whitney U ve Kruskal Wallis H testleri uygulanmıştır.Yapılan testler sonucunda doğal afetlerde ki önem ve sorumluluk düzeylerine göre kuruluşların yaş, cinsiyet ve medeni durum değişkenlerine göre farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Kuruluşların yaş, cinsiyet ve medeni durum değişkenlerinde farklılık gösterme nedenlerine ilişkin çıkarımlarda bulunarak, çözüm önerileri geliştirilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Afet, Deprem, İstanbul, Kriz.

Makale Geliş Tarihi: 30.03.2016/ Makale Kabul Tarihi: 30.11.2016

* Bu makale İstanbul Büyükşehir Belediyesinin Doğal Afetlere Dayalı Kriz Yönetimi ve İstanbul Halkının Bakış Açısı adlı tezden hazırlanmıştır.

1 Yrd. Doç. Dr, Haliç Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, e-posta: ayhan_bayram1987@hotmail.com.

2 Yrd. Doç. Dr, Haliç Üniversitesi, İİBF, İşletme Fakültesi, e-posta: seyhanguler@trakya.edu.tr.

An Analysis on The Importance and Responsibility Levels of According to Organizations on Preventing Natural Disasters: Istanbul Example

Citation/©: Bayram, Ayhan; Bilir Güler, Seyhan (2016). An Analysis on The Importance and Responsibility Levels of According to Organizations on Preventing Natural Disasters: Istanbul Example, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 9, Issue 2, December 2016, pp. 665-686

Abstract: Natural disasters, that have caused many losses of property and life losses. To prevent these losses many societies have put an importance on the development of creating organizational structures. Associations and corporations play an important role creating strong organizations. This research aims to find out how much these organizations takes the responsibility and put an importance on these natural disasters from the publics' point of view. Data was collected and SPSS 20.00 (Statistical Package for Social Sciences) was used to analyze this research. Mann Whitney U and Kruskal Wallis H tests have been used at the analysis phase. The research results showed that the publics' opinions on organizations' level of importance and taking responsibility on natural disease topics varied according to publics' age, sex and marital status variables. Conclusions and recommendations have been discussed regarding these results obtained from the research.

Keywords: Crisis, Disaster, Earthquake, Istanbul,

I. GİRİŞ

Doğal afetler tarihin ilk çağlarından günümüze kadar varlığını devam ettirmiş ve toplumların yaşam alanlarında ölümler, yaralanmalar, ekonomik kayıplar, çevre sorunları, psikolojik ve sosyolojik sorunlar gibi birçok olumsuzluklara yol açmıştır. Doğal afetlerin meydana geldiği alanlarda krizler de meydana gelmiştir. Kamu ya da özel tüm organizasyonları doğrudan etkileyerek toplumsal, psikolojik, siyasal ve ekonomik sorunlara yol açarak yaşanabilirliği zorlaştıran krizler genellikle deprem, sel, yangın gibi doğal afetlerden kaynaklanmıştır. Bu açıdan gerek dünyada gerekse Türkiye'de yaşanan doğal afetler sayısında meydana gelen can ve mal kayıplarının ve krizlerin fazla olması nedeniyle ağır bedeller ödenmiştir. Yurdumuzun % 92'sinin deprem kuşağında olması nedeniyle, en az iki yılda bir sosyal yaşamı derinden etkileyecek büyüklükte bir deprem, ülkenin herhangi bir bölgesinde, meydana gelmektedir (Tutar, 2011: 28).

II. DOĞAL AFETLER

Doğal afetler meteorolojik ve jeolojik-jeomorfolojik olaylar ile insan ve toplum arasındaki etkileşim sonucu ortaya çıkan can ve mal kaybına yol açabilen büyük yıkımlardır (Yavaş, 2005: 282). Dünyada süregelen doğa olayları, insanların yaşamını önemli ölçüde etkilediğinde de doğal afet olarak nitelendirilir (Kadıoğlu, 2011: 42). Sel ve fırtınalar, hortum, orman yangınları, sıcak hava dalgaları, hava kirliliği, kimyasal ve nükleer serpintiler, asit yağışları, çığlar, deniz ve göl su seviye yükselmeleri, yıldırım, kuraklık, dolu ve don olayı gibi meteorolojik ve meteoroloji karakterli doğal afetler olarak adlandırılır (Yeşilkuş, 2011: 9). Doğal afetler, doğal ve insan kaynaklı faktörlerin birleşik etkileri ile ortaya çıkarlar. Doğal afetleri oluşturan doğal faktörler, olayın fiziksel büyüklüğü, yerleşme alanlarına olan uzaklığı ve yerleşim yerlerinin zarar görme düzeyidir. İnsan kaynaklı faktörler ise fakirlik ve az gelişmişlik, hızlı nüfus artışı, tehlikeli bölgelerdeki hızlı ve denetimsiz yerleşme, sanayileşme, ormanların ve çevrenin tahribi veya yanlış kullanımı, bilgisizlik, eğitim eksikliğidir (Erkan, 2011: 7).

Doğal afetler farklı zamanlarda, dünyanın farklı yerlerinde meydana gelmiş ve tarih boyunca insanoğlunun ilgisini çekmiştir. Bu ilginin en önemli sebebi, doğal afetlerin insanoğlu için can ve mal kaybı gibi önemli sonuçlara neden olmasıdır (Akar, 2013: 5). Doğal afetlerde önemli can kaybının nedenleri arasında nüfus yoğunluğu, yetersiz bina standardı, afet planlamasının yapılmamış olması, yetersiz kurtarma ve enkaz kaldırma organizasyonu, yerel tıbbi olanakların yetersizliği veya söz konusu kurum ve kuruluşların afet sırasında ileri derecede hasar görmesi sayılabilir (Güler ve Çobanoğlu, 1994: 9-10). Doğal afetler üretim, tüketim, istihdam gibi mal varlıkları üzerinde önemli negatif etkilere de yol açmaktadır (Koç, 2013: 123). Birkaç yılda bir yaşanan büyük doğal afetler (Usuzawa, 2014: 44) ekonomi üzerindeki olumsuz etkilerinin yanı sıra fiziksel ve beşeri sermayeyi ve kamu altyapısını tahrip etmektedir (Tanaka, 2015: 31). 2013 yılında Filipinler'de yaşanan Haiyan Süper Tayfunu'nda 1.5 milyar Amerikan Doları ekonomik hasar meydana gelmiştir (Ersoy, 2013: 3).

Doğal afetlerin ortaya çıkmasında, doğa olayının kendisi kadar afetin meydana geldiği toplumun sosyal, politik ve ekonomik özelliklerinin de önemi büyüktür. Dolayısıyla afetlerin, farklı sosyoekonomik yapıya sahip toplumlarda kavranabilir durumlar olarak görülebilmesi ve yaşamsal etkilerinin eğitim yoluyla tüm bireylere etkili bir şekilde öğretilmesi için genel olarak toplumun, özelde ise öğrencilerin ciddi bir eğitim sürecinden geçmeleri

gerekmektedir. Doğal afetler gibi önemli bir temayı, öğrenenlere iyi aktarmak ve öğrenenlerin afetlere karşı hazırlıklı olma, korunma ve afet yönetimi gibi konularda, yeterli bilgi ve birikimle yetiştirilmeleri sağlanmış olacaktır (Özgen, 2011: 305). Doğal afetlerin meydana getireceği zararları azaltmak için ülkemizde özellikle 1999 Marmara depreminden sonra çalışmalara hız verilmiştir. Bu çalışmalar daha çok afetlerin oluşumu, afetlerden korunma yolları ve yasal düzenlemeler üzerine odaklanmıştır. Ancak, doğal afetlerin zararlarının azaltılması için önemli bir yere sahip olan afet bilgisi ve bilinci alanındaki araştırmalara henüz yeterince önem verilmemiştir (Cin, 2010: 71).

III. YÖNTEM

Çalışmanın bu bölümünde, İstanbul'da yaşanan/yaşanması muhtemel bir doğal afet durumunda yardım alınabilecek kuruluşlar ile doğal afetlerde yaşanan can ve mal kaybının büyük olmasından sorumlu kuruluşlara ilişkin değerlendirme düzeyleri ölçek formunun İstanbul'da yaşayan kişilere uygulanması sonucunda elde edilen veriler çeşitli istatistikî yöntemler aracılığıyla açıklanmaktadır. Bu araştırmada İstanbul'da yaşayan kişilerin yaşanan/yaşanması muhtemel bir doğal afet durumunda yardım alabileceği kuruluşlar ile can ve mal kaybının büyük olmasından sorumlu kuruluşlara ilişkin görüşlerinin tespit edilmesi; bu kuruluşlara ilişkin değerlendirme düzeylerine etki eden değişkenlerin belirlenmesi amaçlanmaktadır.

A. Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada yüz yüze anket yöntemi kullanılarak veriler toplanmıştır. Anket formunun ilk kısmında, İstanbul'da yaşayan kişilerin demografik özelliklerini belirlemeye yönelik 5 adet soru sorulmuştur. Anketin ikinci kısmında ise doğal afetlerde yardım alınabilecek kuruluşlar ve yaşanan can-mal kayıplarından dolayı sorumlu olan kuruluşlarla ilgili sorular sorulmuştur. Ankete katılanlardan, sorulan her bir ifadeye kendi durumlarına uygun cevap vermeleri istenmiştir.

Bu doğrultuda, Yavaş (2004) tarafından doğal afetlerde kriz yönetimi için geliştirilerek geçerliliği ve güvenilirliği test edilen ölçek formu kullanılmıştır. Ölçek formu güncellenerek son hali verilmiştir.

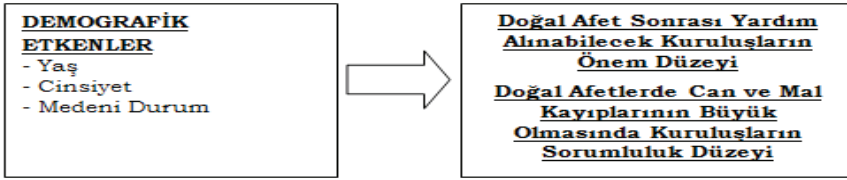
B. Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Araştırmanın evrenini, İstanbul'da yaşayan bireyler oluşturmaktadır (13.854.737). Araştırmanın örnekleminde olasılığa dayanan örnekleme yöntemlerinden tabakalı örnekleme kullanılmıştır (Altunışık, Coşkun,

Bayraktaroğlu, Yıldırım, 2012:139-141).Tabakalı örnekleme, evren içindeki alt tabakaların varlığından yola çıkarak evren üzerinde çıkarımlarda bulunmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2005:105). Araştırma 700 kişi üzerinde uygulanmıştır. Hata marjı % 4 olarak alınmıştır. İstanbul'da bulunan ilçelerin tek tek nüfusunun toplam nüfusa (13.854.737) oranlaması yapılarak elde edilen sonucun 700 kişilik örneklem grubunda isabet ettiği kişi sayısına göre ilçelerde anket uygulanmıştır. Avrupa Yakasında bulunan 25 ilçede 453 kişiye, Anadolu yakasında bulunan 14 ilçede ise 247 kişiye anket uygulanmıştır.

C. Araştırmanın Modeli

Araştırmanın modeli şekil 1'de gösterildiği gibidir. Araştırma modelinde öncelikle demografik etkenlere yer verilmektedir. Daha sonra doğal afet sonrası yardım alınabilecek kuruluşlar ile doğal afetlerde can ve mal kaybından sorumlu kuruluşlara yer verilerek, aralarındaki ilişki saptanmaya çalışılmaktadır.

Şekil-1: Araştırmanın Modeli

Şekil 1'de yer alan araştırma modelinin demografik etkenlerle, doğal afetlerde yardım alınabilecek kuruluşlar ile doğal afetlerde can ve mal kaybından sorumlu kuruluşlar arasındaki ilişkiyi incelediği görülmektedir.

IV. BULGULAR

Likert Tipi ölçeğe göre hazırlanan soruların güvenilirliği Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı ile ölçülmüştür. Analize göre ölçeğin genel Cronbach's Alpha değeri ,901 olarak bulunmuştur. Bu değer 0,80≤α<1 değerleri arasında olmasından dolayı ölçek güvenilirlidir denilebilir (Kalaycı, 2010: 405).

Verilerin analizinde, frekans, ortalama ve standart sapma gibi tanımlayıcı istatistiklerden yararlanılmıştır. Araştırmanın hipotezlerini test ederken, verilerin normal dağılıma uygun olup olmadığı belirlenmiş ve modelin boyutları arasındaki ilişkiler incelenmiştir.Doğal afet sonrası yardım alınabilecek kuruluşlar (İstanbul Valiliği-AFAD-Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, İstanbul

Büyükşehir Belediyesi, İlçe Belediyesi, Kızılay, Sivil Toplum Kuruluşları, Muhtarlık ve Türk Silahlı Kuvvetleri) ve doğal afetlerde can ve mal kaybından sorumlu olan kuruluşlar (İstanbul Valiliği-AFAD-Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İlçe Belediyesi, Halk, Sivil Toplum Kuruluşları, Müteahhitler ve Bilim İnsanları) olarak belirlenmiştir. Çalışmada, katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu ve gelir durumuna ilişkin sorular sorulmuştur. Bu sorulara verilen cevaplar ışığında örneklem grubuna ait demografik bilgiler Tablo 1 de gösterilmiştir.

Tablo 1:Örneklem Grubuna İlişkin Demografik Bilgiler

CİNSİYET	Frekans	% Frekans	Mod
Erkek	377	53,9	1
Kadın	323	46,1	
MEDENİ DURUM			2
Evli	270	38,6	
Bekar	430	61,4	
YAŞ			2
15-25 Yaş	225	32,1	
26-35 Yaş	281	40,1	
36-45 Yaş	139	19,9	
46-55 Yaş	44	6,3	
56-65 Yaş	11	1,6	4
EĞİTİM DURUMU			
Ortaokul	23	3,3	
Lise	127	18,1	
Ön Lisans	226	32,3	
Lisans	249	35,6	
Lisansüstü	75	10,6	1
GELİR DURUMU			
0-1000 TL	57	37,5	
1001-2000 TL	56	36,8	
2001-3000 TL	26	17,1	
3001-4000 TL			
4001 TL ve Üzeri	13	8,6	

Tablo 1 incelendiğinde araştırmaya katılanların büyük bir kısmının erkek (% 53,9), medeni durumlarının bekar (% 61,4), 26-35 yaş aralığında (% 40,1), eğitim durumlarının lisans eğitimi (% 35,6) ve gelir durumunun 0-1000 TL (% 37,5) aralığında olduğu görülmektedir.

Değişkenlerin normal dağılıma uygun olup olmadığının belirlenmesi amacıyla Kolmogorov Smirnov testi yapılmıştır. Kolmogorov Smirnov testi sonuçlarında verilerin normal dağılıma uygun olmadığı görülmektedir. Değişkenleri oluşturan toplam 14 adet ifade çoklu ölçeklerden Likert ölçeğine göre hazırlanmıştır. Değişkenlere ilişkin normal dağılım testi sonuçları tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2: Değişkenlere İlişkin Normal Dağılım Testi Sonuçları

	N	İst.	P
Doğal afet sonrası yardım alabileceğiniz kurumlardan İstanbul Valiliği –AFAD – Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’nın önem düzeyi	700	,197	,000
Doğal afet sonrası yardım alabileceğiniz kurumlardan İstanbul Büyükşehir Belediyesi’nin önem düzeyi	700	,233	,000
Doğal afet sonrası yardım alabileceğiniz kurumlardan İlçe Belediyesi’nin önem düzeyi	700	,198	,000
Doğal afet sonrası yardım alabileceğiniz kurumlardan Kızılay’ın önem düzeyi	700	,316	,000
Doğal afet sonrası yardım alabileceğiniz kurumlardan Sivil Toplum Kuruluşları’nın önem düzeyi	700	,230	,000
Doğal afet sonrası yardım alabileceğiniz kurumlardan Muhtarlığın önem düzeyi	700	,144	,000
Doğal afet sonrası yardım alabileceğiniz kurumlardan Türk Silahlı Kuvvetleri’nin önem düzeyi	700	,217	,000
Doğal afetlerde can ve mal kayıplarının büyük olmasında İstanbul Valiliği –AFAD – Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’nın sorumluluk düzeyi	700	,216	,000
Doğal afetlerde can ve mal kayıplarının büyük olmasında İstanbul Büyükşehir Belediyesi’nin sorumluluk düzeyi	700	,246	,000
Doğal afetlerde can ve mal kayıplarının büyük olmasında İlçe Belediyesi’nin sorumluluk düzeyi	700	,224	,000
Doğal afetlerde can ve mal kayıplarının büyük olmasında halkın sorumluluk düzeyi	700	,177	,000
Doğal afetlerde can ve mal kayıplarının büyük olmasında Sivil Toplum Kuruluşları’nın sorumluluk düzeyi	700	,169	,000
Doğal afetlerde can ve mal kayıplarının büyük olmasında Müteahhitlerin sorumluluk düzeyi	700	,293	,000
Doğal afetlerde can ve mal kayıplarının büyük olmasında Bilim İnsanları’nın sorumluluk düzeyi	700	,175	,000

Tablo 2 incelendiğinde değişkenlerin ($p>,05$) olmadığı görülmektedir. Değişkenlerin p değerinin ,05'ten küçük olması nedeniyle veriler normal dağılım göstermemektedir. Bu nedenle değişkenlerin karşılaştırılabilmesi için (2 grup olması durumunda) parametrik olmayan testlerden Mann-Whitney U Testi ve (3 ve daha fazla grup olması durumunda) Kruskal-Wallis H testi uygulanmıştır. Araştırmada değişkenler arasında anlamlı farklılık tespit edilenlere yer verilmiştir. Araştırmanın hipotezleri aşağıdaki gibidir:

H_1 : Yaş değişkeni ile doğal afet sonrası yardım alınabilecek kuruluşların önem düzeyi ve doğal afetlerde can ve mal kayıplarının büyük olmasında kuruluşların sorumluluk düzeyideğişkenleri arasında genel olarak fark vardır.

H_2 : Cinsiyet değişkeni ile doğal afet sonrası yardım alınabilecek kuruluşlardan sivil toplum kuruluşlarının önem düzeyi ve doğal afetlerde can ve mal kayıplarının büyük olmasında halkın sorumluluk düzeyi değişkenleri arasında genel olarak fark vardır.

H_3 : Medeni durum değişkeni ile doğal afet sonrası yardım alınabilecek kuruluşların önem düzeyi ve doğal afetlerde can ve mal kayıplarının büyük olmasında kuruluşların sorumluluk düzeyi değişkenleri arasında genel olarak fark vardır.

Kruskal Wallis H Testi sonucunda anlamlı farklılık bulunan yaş ile doğal afet sonrası yardım alınabilecek kuruluşların önem düzeyi ile doğal afetlerde can ve mal kayıplarının büyük olmasında kuruluşların sorumluluk düzeyi değişkenleriarasındaki test sonuçları tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3: Yaş ile Diğer Değişkenlere İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

	Yaş	Sıra D. Ort.	Yaş	Sıra D. Ort.	χ^2	P
Doğal afet sonrası yardım alabileceğiniz kurumlardan İstanbul Valiliği – AFAD – Çevre ve Şeh. Bak.'nın önem düzeyi	15-25	309,15	46-55	351,09	22,301	,000
	26-35	376,28	56-65	220,41		
	36-45	375,42				
Doğal afet sonrası yardım alabileceğiniz kurumlardan İstanbul Büy. Belediyesi'nin önem düzeyi	15-25	311,44	46-55	368,72	20,966	,000
	26-35	378,30	56-65	220,36		
	36-45	362,06				

Doğal afet sonrası yardım alabileceğiniz kurumlardan İlçe Belediyesi'nin önem düzeyi	15-25	342,65	46-55	352,41	12,385	,015
	26-35	366,53	56-65	163,50		
	36-45	345,00				
Doğal afet sonrası yardım alabileceğiniz kurumlardan Kızılay'ın önem düzeyi	15-25	333,62	46-55	398,77	11,909	,018
	26-35	338,66	56-65	334,64		
	36-45	387,74				
Doğal afet sonrası yardım alabileceğiniz kuruluşlardan Sivil Top. Kur.'nın önem düzeyi	15-25	352,32	46-55	341,38	13,731	,008
	26-35	358,23	56-65	139,50		
	36-45	351,52				
Doğal afet sonrası yardım alabileceğiniz kurumlardan Muhtarlığın önem düzeyi	15-25	338,14	46-55	329,80	14,015	,007
	26-35	361,05	56-65	158,77		
	36-45	370,90				
Doğal afet sonrası yardım alabileceğiniz kurumlardan TSK'nın önem düzeyi	15-25	298,11	46-55	390,27	31,399	,000
	26-35	370,36	56-65	236,27		
	36-45	391,62				
Doğal afetlerde can ve mal kayıplarının büyük olmasında İstanbul Valiliği -AFAD - Çevre ve Şeh. Bak.'nın sorumluluk düzeyi	15-25	273,67	46-55	383,14	61,379	,000
	26-35	396,98	56-65	213,41		
	36-45	381,41				
Doğal afetlerde can ve mal kayıplarının büyük olmasında İst. Büy. Bel.'nin sorumluluk düzeyi	15-25	256,24	46-55	392,36	82,723	,000
	26-35	394,73	56-65	299,36		
	36-45	404,47				
Doğal afetlerde can ve mal kayıplarının büyük olmasında İlçe Belediyesi'nin sor. düzeyi	15-25	283,33	46-55	401,15	42,036	,000
	26-35	382,37	56-65	305,09		
	36-45	382,37				
Doğal afetlerde can ve mal kayıplarının büyük olmasında Sivil Toplum Kur.'nın sorumluluk düzeyi	15-25	392,69	46-55	382,70	22,263	,000
	26-35	334,66	56-65	237,09		
	36-45	313,01				

Doğal afetlerde can ve mal kayıplarının büyük olmasında Müteahhitlerin sorumluluk düzeyi	15-25	267,80	46-55	463,59	72,465	,000
	26-35	380,24	56-65	388,05		
	36-45	385,47				
Doğal afetlerde can ve mal kayıplarının büyük olmasında Bilim İnsanları'nın sor. düzeyi	15-25	307,34	46-55	407,66	28,958	,000
	26-35	365,75	56-65	180,91		
	36-45	384,85				

Tablo 3'de yer alan Kruskal-Wallis H Testi sonucuna göre (0.05 anlamlılık seviyesinde) yaş değişkeni ile doğal afet sonrası yardım alabileceğiniz kurumlardan İstanbul Valiliği –AFAD – Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın önem düzeyi ($p=,000<,05$) değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Yaş değişkeni ile doğal afet sonrası yardım alabileceğiniz kurumlardan İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin önem düzeyi ($p=,000<,05$) değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Yaş değişkeni ile doğal afet sonrası yardım alabileceğiniz kurumlardan İlçe Belediyesi'nin önem düzeyi ($p=,015<,05$) değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Değişkenlere sıra değer ortalamasına göre 26-35 yaş aralığında yer alanlar en fazla katılırken, 56-65 yaş aralığında yer alanlar en az katılım düzeyine sahip katılımcılardır. Yaş değişkeni ile doğal afet sonrası yardım alabileceğiniz kurumlardan Kızılay'ın önem düzeyi ($p=,018<,05$) değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Değişkene sıra değer ortalamasına göre 46-55 yaş aralığında yer alanlar en fazla katılırken, 15-25 yaş aralığında yer alanlar en az katılım düzeyine sahip katılımcılardır. Yaş değişkeni ile doğal afet sonrası yardım alabileceğiniz kurumlardan Muhtarlığın önem düzeyi ($p=,007<,05$) değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Yaş değişkeni ile doğal afet sonrası yardım alabileceğiniz kurumlardan Türk Silahlı Kuvvetleri'nin önem düzeyi ($p=,000<,05$) değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Değişkenlere sıra değer ortalamasına göre 36-45 yaş aralığında yer alanlar en fazla katılanlarken, 56-65 yaş aralığında yer alanlar en az katılım düzeyine sahip katılımcılardır.

Yaş değişkeni ile doğal afetlerde can ve mal kayıplarının büyük olmasında İstanbul Valiliği –AFAD – Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın sorumluluk düzeyi ($p=,000<,05$) değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Değişkene sıra değer ortalamasına göre 26-35 yaş aralığında yer alanlar en fazla katılanlarken, 56-65 yaş aralığında yer alanlar en az katılım düzeyine sahip katılımcılardır. Yaş değişkeni ile doğal afetlerde can ve mal kayıplarının

büyük olmasında İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin sorumluluk düzeyi ($p=,000<,05$) değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Değişkene sıra değer ortalamasına göre 36-45 yaş aralığında yer alanlar en fazla katılanlarken, 15-25 yaş aralığında yer alanlar en az katılım düzeyine sahip katılımcılardır. Yaş değişkeni ile doğal afetlerde can ve mal kayıplarının büyük olmasında İlçe Belediyesi'nin sorumluluk düzeyi ($p=,000<,05$) değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Değişkene sıra değer ortalamasına göre 46-55 yaş aralığında yer alanlar en fazla katılanlarken, 15-25 yaş aralığında yer alanlar en az katılım düzeyine sahip katılımcılardır. Yaş değişkeni ile doğal afetlerde can ve mal kayıplarının büyük olmasında Sivil Toplum Kuruluşları'nın sorumluluk düzeyi ($p=,000<,05$) değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Değişkene sıra değer ortalamasına göre 15-25 yaş aralığında yer alanlar en fazla katılanlarken, 56-65 yaş aralığında yer alanlar en az katılım düzeyine sahip katılımcılardır. Yaş değişkeni ile doğal afetlerde can ve mal kayıplarının büyük olmasında Müteahhitlerin sorumluluk düzeyi ($p=,000<,05$) değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Değişkene sıra değer ortalamasına göre 46-55 yaş aralığında yer alanlar en fazla katılanlarken, 15-25 yaş aralığında yer alanlar en az katılım düzeyine sahip katılımcılardır. Yaş değişkeni ile doğal afetlerde can ve mal kayıplarının büyük olmasında bilim insanlarının sorumluluk düzeyi ($p=,000<,05$) değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Değişkene sıra değer ortalamasına göre 46-55 yaş aralığında yer alanlar en fazla katılanlarken, 56-65 yaş aralığında yer alanlar en az katılım düzeyine sahip katılımcılardır. Kruskal-Wallis H Testi'nde anlamlı farklılık gösteren doğal afet sonrası yardım alınabilecek kuruluşların önem düzeyi ve doğal afetlerde can ve mal kayıplarının büyük olmasında kuruluşların sorumluluk düzeyi değişkenlerindeki farklılığın hangi yaş gruplarından kaynaklandığının belirlenmesine ilişkin yapılan Mann Whitney U testi sonuçları tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4: Yaş ile Diğer Değişkenlere İlişkin Mann Whitney U Testi Sonuçları

	Yaş	Sıra D. Ort.	Yaş	Sıra D. Ort.	Z	P
Doğal afet sonrası yardım alabileceğiniz kurumlardan İstanbul Valiliği –AFAD – Çevre ve Şeh. Bak.'nın önem düzeyi	15-25	224,96	26-35	276,35	-4,089	,000
	15-25	170,41	36-45	202,08	-2,928	,003
	26-35	149,11	56-65	79,82	-2,785	,005
	36-45	77,80	56-65	46,45	-2,409	,016

Doğal afet sonrası yardım alabileceğiniz kurumlardan İstanbul Büy. Bel.'nin önem düzeyi	15-25	225,99	26-35	275,53	-3,965	,000
	15-25	172,78	36-45	198,23	-2,344	,019
	26-35	148,94	56-65	84,14	-2,639	,008
	36-45	77,62	56-65	48,68	-2,250	,024
Doğal afet sonrası yardım alabileceğiniz kurumlardan İlçe Bel.'nin önem düzeyi	15-25	121,57	56-65	55,64	-3,243	,001
	26-35	149,58	56-65	67,91	-3,267	,001
	36-45	78,46	56-65	38,05	-3,054	,002
Doğal afet sonrası yardım alabileceğiniz kurumlardan Kızılay'ın önem düzeyi	15-25	171,48	36-45	200,34	-2,801	,005
	15-25	130,48	46-55	158,11	-2,343	,019
	26-35	201,07	36-45	229,56	-2,524	,012
Doğal afet sonrası yardım alabileceğiniz kurumlardan STK'nın önem düzeyi	15-25	122,03	56-65	46,23	-3,758	,000
	26-35	149,87	56-65	60,41	-3,612	,000
	36-45	78,73	56-65	34,64	-3,391	,001
	46-55	30,94	56-65	16,23	-2,816	,005
Doğal afet sonrası yardım alabileceğiniz kurumlardan Muhtarlığın önem düzeyi	15-25	121,47	56-65	57,77	-3,101	,002
	26-35	149,60	56-65	67,23	-3,249	,001
	36-45	78,75	56-65	34,45	-3,363	,001
	46-55	30,67	56-65	17,32	-2,570	,010
Doğal afet sonrası yardım alabileceğiniz kurumlardan Türk Silahlı Kuvvetleri'nin önem düzeyi	15-25	224,09	26-35	277,05	-4,214	,000
	15-25	164,42	36-45	211,76	-4,331	,000
	15-25	129,24	46-55	164,44	-2,834	,005
	26-35	148,78	56-65	88,32	-2,452	,014
	36-45	77,82	56-65	46,23	-2,508	,012
	46-55	30,32	56-65	18,73	-2,257	,024
Doğal afetlerde can ve mal kayıplarının büyük olmasında İstanbul Valiliği –AFAD – Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın sorumluluk düzeyi	15-25	201,74	26-35	294,95	-7,406	,000
	15-25	162,99	36-45	214,08	-4,675	,000
	15-25	128,02	46-55	170,70	-3,457	,001
	26-35	149,24	56-65	76,55	-2,961	,003
	36-45	77,78	56-65	46,73	-2,443	,015
	46-55	30,28	56-65	18,86	-2,245	,025
Doğal afetlerde can ve mal kayıplarının büyük olmasında İstanbul Büy. Bel.'nin sor. düzeyi	15-25	197,39	26-35	298,43	-8,062	,000
	15-25	153,66	36-45	229,18	-6,926	,000
	15-25	125,90	46-55	181,53	-4,499	,000

Doğal afetlerde can ve mal kayıplarının büyük olmasında İlçe Bel.'nin sor. düzeyi	15-25	214,33	26-35	284,86	-5,609	,000
	15-25	162,46	36-45	214,95	-4,805	,000
	15-25	127,07	46-55	175,57	-3,924	,000
Doğal afetlerde can ve mal kayıplarının büyük olmasında STK'nın sorumluluk düzeyi	15-25	276,94	26-35	234,73	-3,338	,001
	15-25	198,08	36-45	157,28	-3,723	,000
	15-25	121,09	56-65	65,59	-2,740	,006
	36-45	87,69	46-55	105,60	-2,012	,044
	46-55	30,28	56-65	18,86	-2,182	,029
Doğal afetlerde can ve mal kayıplarının büyük olmasında Müteahhitlerin sorumluluk düzeyi	15-25	209,77	26-35	288,51	-6,402	,000
	15-25	158,46	36-45	221,41	-5,835	,000
	15-25	122,43	46-55	199,28	-6,274	,000
	15-25	116,14	56-65	166,77	-2,497	,013
	26-35	158,14	46-55	194,07	-2,714	,007
	36-45	86,92	46-55	108,06	-2,679	,007
	46-55	29,68	56-65	21,27	-1,972	,049
Doğal afetlerde can ve mal kayıplarının büyük olmasında Bilim İnsanlarının sorumluluk düzeyi	15-25	230,15	26-35	272,20	-3,321	,001
	15-25	167,17	36-45	207,31	-3,647	,000
	15-25	128,53	46-55	168,09	-3,184	,001
	15-25	120,49	56-65	77,73	-2,092	,036
	26-35	149,42	56-65	72,00	-3,095	,002
	36-45	78,64	56-65	35,82	-3,263	,001
	46-55	31,66	56-65	13,36	-3,515	,000

Tablo 4'te yer alan Mann Whitney U Testi sonucuna göre (0.05 anlamlılık seviyesinde) yaş ile doğal afet sonrası yardım alabileceğiniz kurumlardan İstanbul Valiliği-AFAD-Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın önem düzeyi değişkeni arasındaki farklılık, 15-25 yaş aralığı ile 26-35 yaş aralığı ($p=,000<,05$), 15-25 yaş aralığı ile 36-45 yaş aralığı ($p=,003<,05$), 26-35 yaş aralığı ile 56-65 yaş aralığı ($p=,005<,05$), 36-45 yaş aralığı ile 56-65 yaş ($p=,016<,05$) aralığında ki katılımcılar arasındadır. Farklılığın 26-35 ve 36-45 yaş aralığında olan katılımcılardan kaynaklandığı belirlenmiştir. Yaş ile doğal afet sonrası yardım alabileceğiniz kurumlardan İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin önem düzeyi değişkeni arasındaki farklılık, 15-25 yaş aralığı ile 26-35 yaş aralığı ($p=,000<,05$), 15-25 yaş aralığı ile 36-45 yaş aralığı ($p=,019<,05$), 26-35 yaş aralığı ile 56-65 yaş aralığı ($p=,008<,05$), 36-45 yaş aralığı ile 56-65 yaş ($p=,024<,05$) aralığında ki katılımcılar arasındadır. Farklılığın 26-35 ve 36-45 yaş aralığında olan katılımcılardan kaynaklandığı belirlenmiştir. Yaş ile doğal afet sonrası yardım alabileceğiniz kurumlardan İlçe Belediyesi'nin önem düzeyi değişkeni

arasındaki farklılık, 15-25 yaş aralığı ile 56-65 yaş aralığı ($p=,001<,05$), 26-35 yaş aralığı ile 56-65 yaş aralığı ($p=,001<,05$), 36-45 yaş aralığı ile 56-65 yaş ($p=,002<,05$) aralığındaki katılımcılar arasındadır. Farklılığın 56-65 yaş aralığında olan katılımcılardan kaynaklandığı belirlenmiştir. Yaş ile doğal afet sonrası yardım alabileceğiniz kurumlardan Kızılay'ın önem düzeyi değişkeni arasındaki farklılık, 15-25 yaş aralığı ile 36-45 yaş aralığı ($p=,005<,05$), 15-25 yaş aralığı ile 46-55 yaş aralığı ($p=,019<,05$), 26-35 yaş aralığı ile 36-45 yaş ($p=,012<,05$) aralığındaki katılımcılar arasındadır. Farklılığın 36-45 ve 46-55 yaş aralığında olan katılımcılardan kaynaklandığı belirlenmiştir. Yaş ile doğal afet sonrası yardım alabileceğiniz kurumlardan Sivil Toplum Kuruluşları'nın önem düzeyi değişkeni arasındaki farklılık, 15-25 yaş aralığı ile 56-65 yaş aralığı ($p=,000<,05$), 26-35 yaş aralığı ile 56-65 yaş aralığı ($p=,000<,05$), 36-45 yaş aralığı ile 56-65 yaş aralığı ($p=,001<,05$), 46-55 yaş aralığı ile 56-65 yaş ($p=,005<,05$) aralığındaki katılımcılar arasındadır. Farklılığın 56-65 yaş aralığında olan katılımcılardan kaynaklandığı belirlenmiştir. Yaş ile doğal afet sonrası yardım alabileceğiniz kurumlardan muhtarlığın önem düzeyi değişkeni arasındaki farklılık, 15-25 yaş aralığı ile 56-65 yaş aralığı ($p=,002<,05$), 26-35 yaş aralığı ile 56-65 yaş aralığı ($p=,001<,05$), 36-45 yaş aralığı ile 56-65 yaş aralığı ($p=,001<,05$), 46-55 yaş aralığı ile 56-65 yaş ($p=,010<,05$) aralığındaki katılımcılar arasındadır. Farklılığın 56-65 yaş aralığında olan katılımcılardan kaynaklandığı belirlenmiştir. Yaş ile doğal afet sonrası yardım alabileceğiniz kurumlardan Türk Silahlı Kuvvetleri'nin önem düzeyi değişkeni arasındaki farklılık, 15-25 yaş aralığı ile 26-35 yaş aralığı ($p=,000<,05$), 15-25 yaş aralığı ile 36-45 yaş aralığı ($p=,000<,05$), 15-25 yaş aralığı ile 46-55 yaş aralığı ($p=,005<,05$), 26-35 yaş aralığı ile 56-65 yaş aralığı ($p=,014<,05$), 36-45 yaş aralığı ile 56-65 yaş aralığı ($p=,012<,05$), 46-55 yaş aralığı ile 56-65 yaş ($p=,024<,05$) aralığındaki katılımcılar arasındadır. Farklılığın 15-25 ve 56-65 yaş aralığında olan katılımcılardan kaynaklandığı belirlenmiştir.

Yaş ile doğal afetlerde can ve mal kayıplarının büyük olmasında İstanbul Valiliği-AFAD-Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın sorumluluk düzeyi değişkeni arasındaki farklılık, 15-25 yaş aralığı ile 26-35 yaş aralığı ($p=,000<,05$), 15-25 yaş aralığı ile 36-45 yaş aralığı ($p=,000<,05$), 15-25 yaş aralığı ile 46-55 yaş aralığı ($p=,001<,05$), 26-35 yaş aralığı ile 56-65 yaş aralığı ($p=,003<,05$), 36-45 yaş aralığı ile 56-65 yaş aralığı ($p=,015<,05$), 46-55 yaş aralığı ile 56-65 yaş ($p=,025<,05$) aralığındaki katılımcılar arasındadır. Farklılığın 15-25 ve 56-65 yaş aralığında olan katılımcılardan kaynaklandığı belirlenmiştir. Yaş ile doğal afetlerde can ve mal kayıplarının büyük olmasında İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin sorumluluk düzeyi değişkeni arasındaki farklılık, 15-25 yaş

aralığı ile 26-35 yaş aralığı ($p=,000<,05$), 15-25 yaş aralığı ile 36-45 yaş aralığı ($p=,000<,05$), 15-25 yaş aralığı ile 46-55 yaş ($p=,000<,05$) aralığındaki katılımcılar arasındadır. Farklılığın 15-25 yaş aralığında olan katılımcılardan kaynaklandığı belirlenmiştir. Yaş ile doğal afetlerde can ve mal kayıplarının büyük olmasında İlçe Belediyesi'nin sorumluluk düzeyi değişkeni arasındaki farklılık, 15-25 yaş aralığı ile 26-35 yaş aralığı ($p=,000<,05$), 15-25 yaş aralığı ile 36-45 yaş aralığı ($p=,000<,05$), 15-25 yaş aralığı ile 46-55 yaş ($p=,000<,05$) aralığındaki katılımcılar arasındadır. Farklılığın 15-25 yaş aralığında olan katılımcılardan kaynaklandığı belirlenmiştir. Yaş ile doğal afetlerde can ve mal kayıplarının büyük olmasında Sivil Toplum Kuruluşları'nın sorumluluk düzeyi değişkeni arasındaki farklılık, 15-25 yaş aralığı ile 26-35 yaş aralığı ($p=,001<,05$), 15-25 yaş aralığı ile 36-45 yaş aralığı ($p=,000<,05$), 15-25 yaş aralığı ile 46-55 yaş aralığı ile 56-65 yaş aralığı ($p=,006<,05$), 36-45 yaş aralığı ile 46-55 yaş aralığı ($p=,044<,05$), 46-55 yaş aralığı ile 56-65 yaş ($p=,029<,05$) aralığındaki katılımcılar arasındadır. Farklılığın 15-25 ve 46-55 yaş aralığında olan katılımcılardan kaynaklandığı belirlenmiştir. Yaş ile doğal afetlerde can ve mal kayıplarının büyük olmasında Müttehahhitlerin sorumluluk düzeyi değişkeni arasındaki farklılık, 15-25 yaş aralığı ile 26-35 yaş aralığı ($p=,000<,05$), 15-25 yaş aralığı ile 36-45 yaş aralığı ($p=,000<,05$), 15-25 yaş aralığı ile 46-55 yaş aralığı ($p=,000<,05$), 15-25 yaş aralığı ile 56-65 yaş aralığı ($p=,013<,05$), 26-35 yaş aralığı ile 46-55 yaş aralığı ($p=,007<,05$), 36-45 yaş aralığı ile 46-55 yaş aralığı ($p=,007<,05$), 46-55 yaş aralığı ile 56-65 yaş ($p=,049<,05$) aralığındaki katılımcılar arasındadır. Farklılığın 15-25 ve 46-55 yaş aralığında olan katılımcılardan kaynaklandığı belirlenmiştir. Yaş ile doğal afetlerde can ve mal kayıplarının büyük olmasında bilim insanlarının sorumluluk düzeyi değişkeni arasındaki farklılık, 15-25 yaş aralığı ile 26-35 yaş aralığı ($p=,001<,05$), 15-25 yaş aralığı ile 36-45 yaş aralığı ($p=,000<,05$), 15-25 yaş aralığı ile 46-55 yaş aralığı ($p=,001<,05$), 15-25 yaş aralığı ile 56-65 yaş aralığı ($p=,036<,05$), 26-35 yaş aralığı ile 56-65 yaş aralığı ($p=,002<,05$), 36-45 yaş aralığı ile 56-65 yaş aralığı ($p=,001<,05$), 46-55 yaş aralığı ile 56-65 yaş ($p=,000<,05$) aralığındaki katılımcılar arasındadır. Farklılığın 15-25, 46-55 ve 56-65 yaş aralığında olan katılımcılardan kaynaklandığı belirlenmiştir.

Mann Whitney U Testi sonucunda anlamlı farklılık bulunan cinsiyet ile doğal afet sonrası yardım alabileceğiniz kuruluşlardan Sivil Toplum Kuruluşları'nın önem düzeyi ve doğal afetlerde can ve mal kayıplarının büyük olmasında halkın sorumluluk düzeyi değişkenleri arasındaki test sonuçları tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5: Cinsiyet ile Diğer Değişkenlere İlişkin Mann Whitney U Testi Sonuçları

	Cins.	Sıra D. Ort.	Cins.	Sıra D. Ort.	Z	P
Doğal afet sonrası yardım alabileceğiniz kurumlardan STK'ların önem düzeyi	Kadın	367,46	Erkek	335,97	-2,153	,031
Doğal afetlerde can ve mal kayıplarının büyük olmasında halkın sorumluluk düzeyi	Kadın	324,04	Erkek	373,17	-3,306	,001

Tablo 5'te yer alan Mann Whitney U Testi sonucuna göre cinsiyet değişkeni ile doğal afet sonrası yardım alabileceğiniz kurumlardan Sivil Toplum Kuruluşları'nın önem düzeyi ($p=,031<,05$) değişkeni arasındaki anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Değişkene sıra değer ortalamasına göre kadınlar erkeklere göre daha fazla katılım düzeyine sahip katılımcılardır. Cinsiyet değişkeni ile doğal afetlerde can ve mal kayıplarının büyük olmasında halkın sorumluluk düzeyi ($p=,001<,05$) değişkeni arasındaki anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Değişkene sıra değer ortalamasına göre erkekler kadınlara göre daha fazla katılım düzeyine sahip katılımcılardır.

Mann Whitney U Testi sonucunda anlamlı farklılık bulunan medeni durum ile doğal afet sonrası yardım alınabilecek kuruluşların önem düzeyi ve doğal afetlerde can ve mal kayıplarının büyük olmasında kuruluşların sorumluluk düzeyi değişkenleri arasındaki test sonuçları tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6: Medeni Durum Değişkeni ile Diğer Değişkenlere İlişkin Mann Whitney U Testi Sonuçları

	Med. Dur.	Sıra D. Ort.	Med. Dur.	Sıra D. Ort.	Z	P
Doğal afet sonrası yardım alabileceğiniz çeşitli kişi ve kur. İstanbul Val. -AFAD - Çevre ve Şeh. Bak.'nın önem düzeyi	Bekar	333,36	Evlü	377,79	-2,941	,003

Doğal afet sonrası yardım alabileceğiniz çeşitli kişi ve kurumlardan İstanbul Büy. Belediyesi'nin önem düzeyi	Bekar	320,41	Evli	398,43	-5,210	,000
Doğal afet sonrası yardım alabileceğiniz çeşitli kişi ve kur. Kızılay'ın önem düzeyi	Bekar	324,89	Evli	391,28	-4,655	,000
Doğal afet sonrası yardım alabileceğiniz çeşitli kişi ve kurumlardan STK'nın önem düzeyi	Bekar	338,52	Evli	369,58	-2,074	,038
Doğal afet sonrası yardım alabileceğiniz çeşitli kişi ve kur. Muhtarlığın önem düzeyi	Bekar	332,80	Evli	378,69	-2,992	,003
Doğal afet sonrası yardım alabileceğiniz çeşitli kişi ve kurumlardan TSK'nın önem düzeyi	Bekar	328,58	Evli	385,40	-3,780	,000
Doğal afetlerde can ve mal kayıplarının büyük olmasında İstanbul Val. -AFAD - Çevre ve Şeh. Bak.'nın sorumluluk düzeyi	Bekar	319,07	Evli	400,56	-5,396	,000
Doğal afetlerde can ve mal kayıplarının büyük olmasında İstanbul Büy. Bel.'nin sor. düzeyi	Bekar	313,57	Evli	409,32	-6,413	,000
Doğal afetlerde can ve mal kayıplarının büyük olmasında İlçe Belediyesi'nin sorumluluk düzeyi	Bekar	319,39	Evli	400,05	-5,363	,000
Doğal afetlerde can ve mal kayıplarının büyük olmasında Halkın sorumluluk düzeyi	Bekar	330,20	Evli	382,83	-3,459	,001

Doğal afetlerde can ve mal kayıplarının büyük olmasında Müteahhitlerin sorumluluk düzeyi	Bekar	314,05	Evli	408,55	-6,506	,000
Doğal afetlerde can ve mal kayıplarının büyük olmasında Bilim İnsanlarının sorumluluk düzeyi	Bekar	338,03	Evli	370,36	-2,128	,033

Tablo 6'da yer alan Mann Whitney U Testi sonucuna göre medeni durum değişkeni ile doğal afet sonrası yardım alabileceğiniz kurumlardan İstanbul Valiliği –AFAD – Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın önem düzeyi ($p=,003<,05$) değişkeni arasındaki anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Değişkene sıra değer ortalamasına göre evliler, bekarlara göre daha fazla katılım düzeyine sahip katılımcılardır. Medeni durum değişkeni ile doğal afet sonrası yardım alabileceğiniz kurumlardan İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin önem düzeyi ($p=,000<,05$) değişkeni arasındaki anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Değişkene sıra değer ortalamasına göre evliler, bekarlara göre daha fazla katılım düzeyine sahip katılımcılardır. Medeni durum değişkeni ile doğal afet sonrası yardım alabileceğiniz kurumlardan Kızılay'ın önem düzeyi ($p=,000<,05$) değişkeni arasındaki anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Değişkene sıra değer ortalamasına göre evliler, bekarlara göre daha fazla katılım düzeyine sahip katılımcılardır. Medeni durum değişkeni ile doğal afet sonrası yardım alabileceğiniz kurumlardan Sivil Toplum Kuruluşları'nın önem düzeyi ($p=,038<,05$) değişkeni arasındaki anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Değişkene sıra değer ortalamasına göre evliler, bekarlara göre daha fazla katılım düzeyine sahip katılımcılardır. Medeni durum değişkeni ile doğal afet sonrası yardım alabileceğiniz kurumlardan Muhtarlığın önem düzeyi ($p=,003<,05$) değişkeni arasındaki anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Değişkene sıra değer ortalamasına göre evliler, bekarlara göre daha fazla katılım düzeyine sahip katılımcılardır. Medeni durum değişkeni ile doğal afet sonrası yardım alabileceğiniz kurumlardan Türk Silahlı Kuvvetleri'nin önem düzeyi ($p=,000<,05$) değişkeni arasındaki anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Değişkene sıra değer ortalamasına göre evliler, bekarlara göre daha fazla katılım düzeyine sahip katılımcılardır.

Medeni durum değişkeni ile doğal afetlerde can ve mal kayıplarının büyük olmasında İstanbul Valiliği –AFAD – Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın sorumluluk düzeyi ($p=,000<,05$) değişkeni arasındaki anlamlı bir farklılık

olduğu tespit edilmiştir. Değişkene sıra değer ortalamasına göre evliler, bekarlara göre daha fazla katılım düzeyine sahip katılımcılardır. Medeni durum değişkeni ile doğal afetlerde can ve mal kayıplarının büyük olmasında İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin sorumluluk düzeyi ($p=,000<,05$) değişkeni arasındaki anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Değişkene sıra değer ortalamasına göre evliler, bekarlara göre daha fazla katılım düzeyine sahip katılımcılardır. Medeni durum değişkeni ile doğal afetlerde can ve mal kayıplarının büyük olmasında İlçe Belediyesi'nin sorumluluk düzeyi ($p=,000<,05$) değişkeni arasındaki anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Değişkene sıra değer ortalamasına göre evliler, bekarlara göre daha fazla katılım düzeyine sahip katılımcılardır. Medeni durum değişkeni ile doğal afetlerde can ve mal kayıplarının büyük olmasında halkın sorumluluk düzeyi ($p=,001<,05$) değişkeni arasındaki anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Değişkene sıra değer ortalamasına göre evliler, bekarlara göre daha fazla katılım düzeyine sahip katılımcılardır. Medeni durum değişkeni ile doğal afetlerde can ve mal kayıplarının büyük olmasında müteahhitlerin sorumluluk düzeyi ($p=,000<,05$) değişkeni arasındaki anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Değişkene sıra değer ortalamasına göre evliler, bekarlara göre daha fazla katılım düzeyine sahip katılımcılardır. Medeni durum değişkeni ile doğal afetlerde can ve mal kayıplarının büyük olmasında bilim insanlarının sorumluluk düzeyi ($p=,033<,05$) değişkeni arasındaki anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Değişkene sıra değer ortalamasına göre evliler, bekarlara göre daha fazla katılım düzeyine sahip katılımcılardır.

V. TARTIŞMA VE SONUÇ

İstanbul jeopolitik konumu, sahip olduğu stratejik önemi, tarihi dokusu ve ekonomik potansiyeliyle dünyanın en önemli metropollerinde arasında yer almaktadır. Yüzyıllardır çok sayıda devlete başkentlik yapmış olan İstanbul'un tarihinde çok sayıda doğal afete maruz kaldığı görülmektedir. Bu doğal afetlerden en fazla görüleni depremlerdir. İstanbul şehri Kuzey Anadolu fay hattı üzerinde yer alması nedeniyle defalarca deprem yaşamış ve bu depremler sonucunda çok sayıda can ve mal kaybı yaşanmıştır. Yaşanılan depremler içerisinde en fazla can ve mal kaybı 17 Ağustos 1999 yılında yaşanan Marmara Depremi'nde olmuştur. 17 Ağustos 1999 Marmara depremi etki alanı itibarıyla Türkiye'nin en büyük depremidir. Kocaeli, Sakarya, Yalova, Bolu, Bursa, Eskişehir, İstanbul olmak üzere yedi il depremden etkilenmiş, 17.479 kişi hayatını kaybetmiş, 43.953 kişi yaralanmış, arkasından 12 Ekim 1999 Bolu-Düzce depreminde ise 894 kişi ölmüş, 4.948 kişi yaralanmıştır (Aktürk, Albeni, 2002:1). Bu depremler

sonucunda meydana gelen fiziki ve sosyo-ekonomik zarar 16 ile 20 milyar dolar arasında olduğu belirtilmektedir. Şehir yaşanan depremlerden sonra defalarca tekrar inşa edilerek yaşamın devamlılığı sağlanmıştır.

Yapılan analizler sonucunda İstanbul halkının doğal afet sonrası yardım alınabilecek kuruluşların önem düzeyi ile doğal afetlerde can ve mal kayıplarının büyük olmasında kuruluşların sorumluluk düzeyi yaş, cinsiyet ve medeni durum değişkenlerine göre farklılık gösterdiği ortaya çıkmıştır. Yaş değişkeniyle doğal afet sonrası yardım alınabilecek ve doğal afetlerde can ve mal kayıplarının büyük olmasında sorumlu olduğu düşünülen kuruluşlar arasında farklılık olup olmadığının belirlenmesi amacıyla yapılan Kruskal Wallis H Testi sonucunda 13 kuruluş arasında anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir. Doğal afet sonrası yardım alınabilecek kuruluşlardan İlçe Belediyesi, sivil toplum kuruluşları, muhtarlık ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin önem düzeyinde 15-25 ve 56-65 yaş aralığındaki katılımcıların puan ortalamaları diğer yaş gruplarına göre daha düşüktür. Doğal afet sonrası yardım alınabilecek kuruluşlardan İstanbul Valiliği-AFAD-Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ile İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin önem düzeyi 26-35 yaş ve 36-45 yaş aralığındaki katılımcıların, Kızılay'ın önem düzeyinde ise 36-45 ve 46-55 yaş aralığındaki katılımcıların puan ortalamaları diğer yaş gruplarına göre daha yüksektir. Doğal afetlerde can ve mal kayıplarının büyük olmasında sivil toplum kuruluşlarının sorumluluk düzeyinde 15-25 ve 46-55 yaş aralığında, müteahhitlerin sorumluluk düzeyinde 46-55 yaş aralığında ve bilim insanlarının sorumluluk düzeyinde 46-55 yaş aralığındaki katılımcıların puan ortalaması diğer yaş gruplarındaki katılımcılara göre daha yüksektir. Doğal afetlerde can ve mal kayıplarının büyük olmasında İstanbul Valiliği-AFAD-Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın sorumluluk düzeyinde 15-25 ve 56-65 yaş aralığındaki katılımcıların, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İlçe Belediyesi ile müteahhitlerin sorumluluk düzeyinde 15-25 yaş aralığında ve Bilim insanlarının sorumluluk düzeyinde 15-25 ve 56-65 yaş aralığındaki katılımcıların puan ortalaması diğer yaş gruplarındaki katılımcılara göre daha düşüktür.

Cinsiyet değişkeniyle doğal afet sonrası yardım alınabilecek ve doğal afetlerde can ve mal kayıplarının büyük olmasında sorumlu olduğu düşünülen kuruluşlar arasında farklılık olup olmadığının belirlenmesi amacıyla yapılan Mann Whitney U Testi sonucunda doğal afet sonrası yardım alabileceğiniz kurumlardan sivil toplum kuruluşlarının önem düzeyinde kadınların puan ortalaması ve doğal afetlerde can ve mal kayıplarının büyük olmasında halkın sorumluluk düzeyinde ise erkeklerin puan ortalamasının yüksek olduğu belirlenmiştir. Medeni durum değişkeniyle doğal afet sonrası yardım

alınabilecek ve doğal afetlerde can ve mal kayıplarının büyük olmasında sorumlu olduğu düşünülen kuruluşlar arasında farklılık olup olmadığının belirlenmesi amacıyla yapılan Mann Whitney U Testi sonucunda 12 kuruluş arasında anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir. Doğal afet sonrası yardım alınabilecek kuruluşlardan İstanbul Valiliği-AFAD-Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Kızılay, sivil toplum kuruluşları, Muhtarlık ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin önem düzeyinde evlilerin puan ortalamasının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Doğal afetlerde can ve mal kayıplarının büyük olmasında İstanbul Valiliği-AFAD-Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İlçe Belediyesi, halk, müteahhitler ve bilim insanlarının sorumluluk düzeyinde evlilerin puan ortalamasının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Farklılıkların nedenleri, yapılan çalışmaları başarılı bulma/bulmama, siyasal eğilim, algı düzeyi farklılığı, yapılan çalışmaları takip etme/etmeme, kişisel problemler, doğal afetler konusuna gereken önemin verilmemesi, sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarını takip etme/etmeme, kaderci anlayış, 1999 yılında yaşanan Marmara Depremi ve sonrasında yaşananlar vb. etkenler olduğu düşünülmektedir. Turan ve Kartal (2012), Koç (2013) ve Meral (2014) yapmış oldukları çalışmalarda araştırma sonucumuzla benzer bulgulara ulaşmışlardır.

Konuyla ilgili literatürde daha önce yapılan benzer çalışmalar bulunmaktadır, fakat bu araştırma İstanbul halkının, doğal afet sonrası yardım alınabilecek ve doğal afetlerde can ve mal kayıplarının büyük olmasında sorumlu olduğu düşünülen kuruluşlarla ilgili görüşlerini ortaya koyduğu ve bu alanla ilgili olarak daha geniş bilgiye sahip olmak isteyen araştırmacılara katkı sağlayacak bir çalışma olması nedeniyle büyük önem arz etmektedir. Sonuç olarak, bu çalışmanın yerel yönetimler alanında akademik çalışma yapanlar araştırmacılar için bilimsel bir kaynak olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- AKAR, Sevda (2013), *Doğal Afetlerin Kamu Maliyesi Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- ALTUNİŞİK, Remzi. COŞKUN, Recai. BAYRAKTAROĞLU, Serkan. YILDIRIM, Engin. (2010): *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, Sakarya Kitabevi, Sakarya, 7. Baskı.
- CİN, Mustafa. (2010), "Sınıf Öğretmeni Adaylarının Doğal Afetler İle İlgili Yanılgıları", *Marmara Coğrafya Dergisi*, c.1, S.70, ss.71.
- ERKAN, B. Burçak Başbuğ. (2011), *Terminoloji, Afet Evreleri ve Afet Ekonomisi*, Afet Yönetimi Uygulama ve Araştırma Merkezi, Ankara.

- ERSOY, Şükrü. (2013), "2013 Afet Raporu Dünya ve Türkiye", *Yıldız Teknik Üniversitesi Doğa Bilimleri Araştırma Merkezi*, S.1, ss.3
- GÜLER, Çağatay. ÇOBANOĞLU, Zakir (1994), *Afetler*, Aydoğdu Ofset, Ankara.
- KADIOĞLU, Mikdat. (2011), *Afet Yönetimi Beklenilmeyeni Beklemek, En Kötüsünü Yönetmek*, Marmara Belediyeler Birliği Yayınları, İstanbul.
- KALAYCI, Şeref. (2010), *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, Asil Yayın Dağıtım, İstanbul.
- KOÇ, Hakan. (2013), "Türk Basınının Doğal Afetlere İlişkin Bakış Açısını Belirlemeye Yönelik Bir İnceleme", *Journal of World of Turks*, v.5, N.2, pp.123.
- MERAL, Cem. (2014). *Gümüşhane İlının Köse İlçesinde Halkın afet Konusundaki Bilgi ve Bilinç Düzeylerinin Tespiti Araştırması*, Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gümüşhane.
- ÖZGEN, Nurettin. ÜNALDI, Ülkü Eser. BİNDAK, Recep (2011), "Öğretmen Adaylarının Doğal Afetler Konusuna Yönelik Etkili Öğrenme Biçimlerinin Belirlenmesi", *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, c12, S.4, ss.305.
- TANAKA, Ayumu. (2015), "The Impacts of Natural Disaster on Plants' Growth: Evidence From the Great Hanshin-Awaji (Kobe) Earthquake", *Regional Science and Urban Economics*, v.50, N.1, pp.31
- TURAN, İlhan. KARTAL, Ayça (2012), "İlköğretim 5. Sınıf Öğrencilerinin Doğal Afetler Konusu ile İlgili Kavram Yanılgıları", *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, c.13, S.3, ss.78.
- TUTAR, Hasan (2011), *Kriz ve Stres Yönetimi*, Seçkin Yayıncılık San. ve Tic. A. Ş., Ankara, 3. Basım.
- USUZAWA, Motoki. TELAN, Elizabeth O. KAWANO, Razel. DÍZON, Carmela S. ALÍS-JAHBANA, Bacthi. ASHİNO, Yugo. EGAWA, Shinichi. FUKUMOTO, Manabu. IZUMÍ, Takako. ONO, Yuichi. HATTORÍ, Toshio. (2014), "Awareness of Disaster Reduction Frameworks and Risk Perception of Natural Disaster: A Questionnaire Survey Among Philippine and Indonesian Health Care Personnel and Public Health Students", *The Tohoku Journal of Experimental Medicine*, v.233, n.1, p. 44.
- YAVAŞ, Hikmet. (2004), *Doğal Afetler Yönüyle Türkiye'de Belediyelerde Kriz Yönetimi (İzmir Örneği)*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.
- YAVAŞ, Hikmet. (2005), *Doğal Afetler Yönüyle Türkiye'de Belediyelerde Kriz Yönetimi*, Orion Yayınevi, Ankara.
- YEŞİLKUŞ, Abbas. (2011), *Afet ve Acil Durum Yönetiminde Coğrafi Bilgi Sistemi ve Kent Güvenlik Sisteminin Yapılandırılması*, Yayınlanmamış Kaymakamlık Tezi, Ankara.
- YILDIRIM, Ali. ŞİMŞEK, Hasan.(2005) *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

TANZİMAT MİZAHININ SONU: 1877 MATBUAT KANUNU TARTIŞMALARI VE OSMANLI'DA MİZAH DERGİLERİNİN KAPANMASI

Gökhan DEMİRKOL¹

Atıf/©: Demirkol, Gökhan (2016). Tanzimat Mizahının Sonu: 1877 Matbuat Kanunu Tartışmaları ve Osmanlı'da Mizah Dergilerinin Kapanması, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 9, Sayı 2, Aralık 2016, ss. 687-710

Özet: Türkiye'de süreli yayınların başlangıç noktası Takvim-i Vekâyi'nin 1 Kasım 1831 tarihinde yayınlanması olarak kabul edilse de Türkçe basının canlanması 1860 yılından sonradır. 1860 yılından sonra hareketlenen Türkçe süreli yayınlar beraberinde bir basın kanununun da yapılmasını zorunlu hale getirmiş ve 1864 yılında ilk basın kanunumuz olan 1864 Matbuat Nizamnâmesi hazırlanmıştır.

19. yüzyılın ikinci yarısı Türkçe basının hareketlendiği bir dönem olmasının yanı sıra Türkçe mizah dergilerinin de yayın hayatına atıldığı bir dönemdir. 1870 yılında yayınlanmaya başlayan Türkçe mizah dergileri 1864 Matbuat Nizamnâmesi kapsamında yer almadığı için mizaha ilişkin yayınlar dönem dönem yayınlanan resmi ilanlar ile hukuki düzenleme altına alınmıştır. Bu anlamda mizah dergileri de kapsayan ilk basın yasası 1877 Matbuat Nizamnâmesidir. 1877 Matbuat Nizamnâmesi, mizah dergilerine ilişkin ilk kanuni düzenleme olmasının yanı sıra Osmanlı topraklarında mizah dergilerinin yayınlanmasını yasaklayan ilk basın kanunu olma özelliğine de sahiptir.

Türk Basın Tarihi açısından yürürlüğe girmemiş bir basın yasası olan 1877 Matbuat Nizamnâmesinin Meclis-i Mebusan'da gerçekleştirilen görüşmeleri, dönemin mizaha ve mizah dergilerine bakışını yansıtmaları bakımından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Türk Basın Tarihi, 1877 Matbuat Nizamnâmesi, Mizah Dergileri.

Makale Geliş Tarihi: 23. 08. 2016/ Makale Kabul Tarihi: 15.11.2016

¹ Yrd. Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Sinema-TV Bölümü, e-posta: gokhand06@yahoo.com.

The End of Tanzimat Humor: Discussion of 1877 Press Law and Closure of Humor Magazines in Ottoman Empire

Citation/©: Demirkol, Gökhan (2016). *The End of Tanzimat Humor: Discussion of 1877 Press Law and Closure of Humor Magazines in Ottoman Empire* Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 9, Issue 2, December 2016, pp. 687-710

Abstract: *Even if the beginnings of the periodicals were seen as the publication of Takvim-i Vekâyi on November the 1st 1831 in Turkey, Turkish press has become lively after 1860. Turkish periodicals that became popular after 1860, made the press law necessary and Turkey's first press law, 1864 Matbuat Nizamnâmesi, (press law) was prepared in 1864.*

Besides 19th century's second half is a period in which Turkish press became active, it is also a term in which Turkish humor magazines flourished. Due to the fact that Turkish humor magazines published in 1870, were not within the scope of 1864 Matbuat Nizamnâmesi, (press law) humor publications with official announcements published from time to time, were taken under legal regulations. Thus, the first press law including humor magazines is 1877 Matbuat Nizamnâmesi (press law). Besides 1877 Matbuat Nizamnâmesi (press law) is the first legal regulation for humor magazine it is at the same time the first press law which forbade humor magazines in Ottoman territories.

The debates held at Meclis-i Mebusan (Turkish Parliament) of 1877 Matbuat Nizamnâmesi (press law) which is not a press law for entry into force in terms of the History of Turkish Press, are significant for illuminating the scope of a period towards humor and humor magazines.

Keywords: *History of Turkish Press, 1877 Press Law, Humor Magazines.*

I. GİRİŞ

1839 tarihli Tanzimat Fermanı, Osmanlı Devleti'nde Batılı anlamda kanunlaştırma hareketlerinin başlangıç noktasını oluşturması açısından önemlidir. Bu süreçteki temel hareket noktasını ise "(...) *dahilde muayyen ve kat'i kaideleri muhtevi kanunlar yaparak saltanatın kuvvet ve şevketini yükseltmek (...)*" gayesi (Veldet, 1999: 167) oluşturmaktadır. Bu gayeden hareketle Osmanlı topraklarında gayr-ı müslimler tarafından yürütülmekte olan basım yayın işleri de hukuki düzenlemeler kapsamına alınmış, ilk adım olarak da 1857 tarihinde bir Matbaa Nizamnâmesi yayınlanmıştır. Genel itibari ile 1857 Matbaa Nizamnâmesi süreli yayınlardan çok matbaa işlerini düzenleyen bir nizamnâmedir. 1860 yılında Tercüman-ı Ahvâl'in yayın hayatına başlaması ile hareketlenen Türkçe basın, süreli yayınların faaliyetlerini düzenleyen bir hukuki düzenleme ihtiyacı doğurmuş ve ilk basın yasası olan 1864 tarihli Matbuat Nizamnâmesi hazırlanmıştır.

1864 Matbuat Nizamnâmesi, Türk Basın Tarihi'nin ilk basın yasası olma özelliğine sahip olmasına karşın fiili olarak üç yıl uygulanabilmiştir. 1867

yılında yayınlanan Kararnâme-i Âli, mevcut bir basın yasasının varlığına karşın 1909 yılına kadar Osmanlı'da basına uygulanan temel hukuki metin olarak kalmıştır. Bu süreçte Türk Basın Tarihi içerisinde 1870'de boy gösteren Türkçe mizah dergileri maruz kaldıkları hukuki yaptırımlar ile ön plana çıkmıştır. Mizah dergileri ile ilişkili en önemli hukuki metin ise 1877 yılında hazırlanan Matbuat Nizamnâmesi'dir. Her ne kadar yürürlüğe girmemiş olsa da bu nizamnâme Osmanlı topraklarında mizah dergilerinin yayınlanmasını yasaklayan açık hükümler barındırması açısından önemlidir.

Bu çalışma, 1877 tarihli Matbuat Nizamnâmesi'nin mizah dergilerinin yayınlanmasını yasaklayan sekizinci maddesinin Meclis-i Mebusan'da gerçekleştirilen görüşmelerini konu almaktadır. Çalışmada Meclis-i Mebusan'da cereyan eden görüşmeler kapsamında Osmanlı'da mizaha ve mizah dergilerine ilişkin temel bakış ve tanımlamaların tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda Osmanlı Devleti'nde mizah basınına ilişkin hukuki düzenlemeler ele alınmış, basına yönelik hukuki düzenlemeler ise genel hatları ile çalışmaya dahil edilmiştir.

II. 1877 MATBUAT NİZAMNÂMESİ ÖNCESİNDE TÜRK BASINI VE HUKUKİ DÜZENLEMELER

Türk Basın Tarihi'nde ilk basın yasası, 1864 Matbuat Nizamnâmesi olarak da bilinen 2 Şaban 1281 (31 Aralık 1864) tarihli "*Dersâadet ve Memâlik-i Şâhânedede Tab' ve Neşr Olunan Her Nev' Gazete ve Evrâk-ı Havâdis-i Mülkiye ve Politika Tab' ve Neşri Hakkında Nizamnâme*"dir. Bu nizamnâme öncesinde basım ve yayım faaliyetlerine ilişkin hukuki düzenlemeler yapılmış olsa da bu düzenlemeler süreli yayınlardan çok matbaaların çalışma usullerini düzenlemeyi amaçlamaktadır. Osmanlı'da basım ve yayım faaliyetlerine dair ilk genel düzenleyici metin ise 1857 Matbaa Nizamnâmesi'dir. Nizamnâme, birisi hususi olmak üzere 10 maddeden oluşmaktadır (Düstur: 227-228; ayrıca bkz. Ceylan, 2006: 147). Matbaa açma, kitap ve risale bastırma işlerini düzenleyen nizamnâmenin 6. maddesi gazete yayınlanması ile ilgilidir:

"Kezalik düvel-i ecnebiyye teba'sından olubda gazete tab'etmek isteyenler dahi Nezaret-i Celile-i Hariciyyeden izin ve ruhsatı hâvi senet almadıkça basmahane küşât edemeyecektir." (Düstur: 227. ayrıca bkz. İskit, 1939: 846).

Madde, gazete basımı konusunda yabancı tebaadan olanlar için bir düzenleme getirirken Türkçe gazeteler hakkında bir düzenleme öngörmemektedir. Nizamnâme, yabancı tebaanın süreli yayın çıkarma koşulunu izin ve ruhsat şartına bağlamış olsa da bu izin ve ruhsat sadece süreli yayınlara için değil süreli

yayınların basılacağı matbaalar için de geçerlidir. 1857 Matbaa Nizamnamesi dışında basım ve yayın faaliyetlerini düzenleyen ikinci hukuki metin ise 1858 tarihli Ceza Kanunu'dur. Kanunun 137,138 ve 214. maddeleri basım işlerine ilişkin suçları ve bu suçlar için uygulanacak cezaları içermektedir (Düster: 567-568).

1909 Matbuat Kanunu'na kadar yürürlükte kalan 1864 Matbuat Nizamnamesi, Osmanlı'da süreli yayınlarla ilgili faaliyetleri düzenleyen ilk hukuki metindir. 9 maddelik genel hükümleri içeren birinci fasıl ile 26 maddelik ceza hükümlerini içeren ikinci fasıl olmak üzere toplam 35 maddenin yer aldığı nizamname, gazete çıkarma konusunda 1857 Matbaa Nizamnamesi'nde yer almayan hususları da içermektedir. Nizamnamedeki en önemli yenilik Türkçe-dışı basının yanı sıra Türkçe basının da düzenlemeye dahil edilmesidir. Buna göre gazete çıkarmak isteyen ister Osmanlı tebaası olsun isterse de yabancı tebaadan olsun herkes ruhsat almak zorundadır. Yabancı tebaaya ruhsatı Hariciye Nezareti verirken Osmanlı tebaasına Maarif Nezareti ruhsat vermekle görevlendirilmiştir (İskit, 1939: 691-695; ayrıca bkz. Özkorkut, 2002: 73; Ak, 2014: 134; Odyakmaz, 2012: 220).

1857 Matbaa Nizamnamesi'nde Türkçe gazetelere ilişkin bir düzenleme yer almazken 1864 Matbuat Nizamnamesi'nde bu yayınlara ilişkin bir düzenlemeye gidilmesinin altında yatan etken 1860 yılı sonrası Türkçe basında yaşanan hareketliliklerdir.

Türk Basın Tarihi'nin başlangıç noktası 1 Kasım 1831 tarihinde *Takvim-i Vekâyi*'nin yayın hayatına başlamasıdır. Türk Gazeteciliği'nin ikinci adımı ise 1 Ağustos 1840 tarihinde yayınlanmaya başlayan *Ceride-i Havadis*'tir. William Churchill tarafından yayınlanan *Ceride-i Havadis*, sermayesinin yarısı devlet tarafından karşılanan başka bir ifade ile ilk yarı özel gazetedir. Tamamen özel sermaye² ile yayınlanan ilk gazete ise 21 Ekim 1860 tarihinde Ağâh Efendi ile Şinasi tarafından çıkarılan *Tercüman-ı Ahvâl*'dir. *Tercüman-ı Ahvâl*'in yayınlanması Türk Gazeteciliği açısından bir dönüm noktasını oluşturmuş, gazete "fikir gazeteciliği" nin öncüsü (İnuğur, 2005: 185) olarak Türk Basın Tarihi içerisinde yerini almıştır. Ağâh Efendi ile birlikte *Tercüman-ı Ahvâl*'i çıkaran Şinasi daha sonra 27 Haziran 1862 tarihinde *Tasfir-i Efkâr*'ı yayınlamaya başlamıştır. *Tercüman-ı Ahvâl*'in açtığı "fikir gazeteciliği" yolunda ilerleyen *Tasfir-i Efkâr* kısa sürede önemli bir yayın haline gelmiştir.

1857 Matbaa Nizamnamesi'nin yürürlüğe girmesinden önce Türkçe gazete

2 *Türk Basın Tarihi*'ndeki ilk polemik *Ceride-i Havadis* ile *Tercüman-ı Ahvâl* arasında gerçekleşmiştir. Polemik konularından birisi de gazetelerin sermaye durumudur.

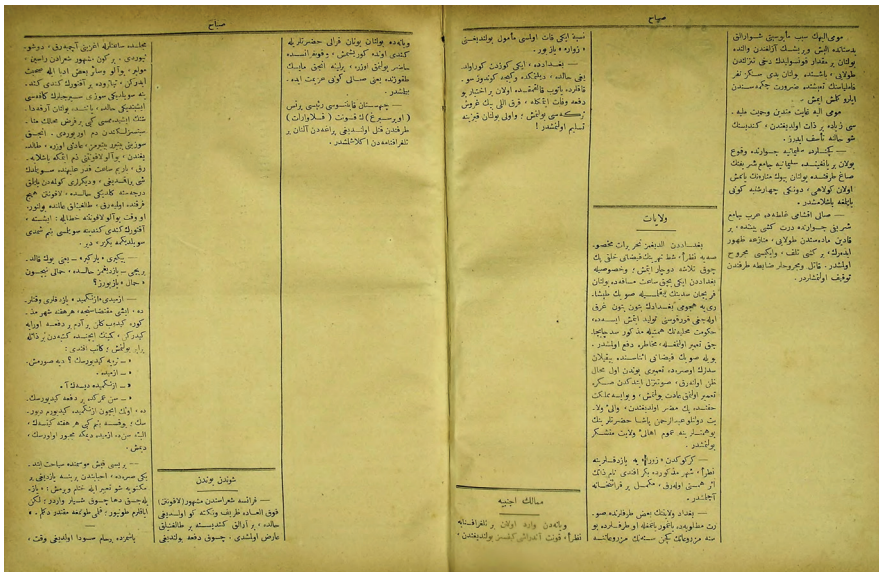

olarak devlet tarafından yayınlanan *Takvim-i Vekâyi* ile sermayesinin yarısı devlet tarafından karşılanan *Ceride-i Havadis*'in varlığı Türkçe gazetelere ilişkin bir düzenleme yapılması ihtiyacı doğurmamış, bu dönem içerisinde Türkçe-dışı basının varlığı nizamnâmenin sadece "*düvel-i ecnebiyye teba'sı*"nın gazete yayınlama süreci ile sınırlı kalmıştır. 1860 öncesi Osmanlı topraklarında yayınlanan Türkçe-dışı yayın sayısının 20 civarında olması böyle bir düzenlemenin yapılmasında etkindir.³ Bununla birlikte basım faaliyetlerini düzenleyen 1857 Matbaa Nizamnâmesi'nde Türkçe-dışı yayınlara dair bir düzenlemenin bulunmasında etkili olan diğer bir unsur ise ruhsatsız matbaa açılması ve gazete baskılarının bu matbaalarda yapılmasıdır. 1849 tarihli *Takvim-i Vekâyi*'de yer alan bir tezkereye göre Suriye taraflarında ruhsatsız gazete ve kitap basan matbaalar açıldığına dair duyumlar bulunduğu, bu matbaaların faaliyet gösterebilmeleri için ruhsat almaları gerektiği sefaretlere bildirilmiştir (Takvim-i Vekâyi, 27 Recep 1265; İskit, 1939: 842). 1860'da *Tercüman-ı Ahvâl*'in, 1862'de de *Tasfir-i Efkar*'ın yayın hayatına atılarak Türkçe basını hareketlendirmesi gazete yayıncılığının müstakil bir kanun ile düzenlenmesi ihtiyacını doğurmuştur. Müstakil bir basın yasasına ihtiyaç duyulmasında bir diğer etken olarak *Tercüman-ı Ahvâl*'e verilen iki haftalık kapatma cezasını da göstermek mümkündür. 1861 yılında eğitim sistemi hakkında yayınlanan bir yazı üzerine *Tercüman-ı Ahvâl* iki hafta süreyle kapatılmıştır (İnuğur, 2005: 189; Şapolyo, 1971: 118). Bu kapatma cezası Türk Basın Tarihi'ndeki ilk gazete kapatma cezası olmasının yanı sıra dönem içerisinde mevcut mevzuatın kapsamı dışında verilen bir cezadır. 1857 Matbaa Nizamnâmesi'nin, sadece yabancı tebaanın gazete çıkarma işlemlerini düzenlediği ve Osmanlı vatandaşlarının gazetelerine ilişkin bir uygulama öngörmediği dikkate alındığında *Tercüman-ı Ahvâl*'e verilen cezanın idari bir tasarruf olduğu söylenebilir.

1864 Matbuat Nizamnâmesi, 1909 yılına kadar resmi olarak yürürlükte kalmış olsa da uygulama anlamında Kararnâme-i Âli'nin gölgesinde kalmıştır. 1860 sonrası hareketlenen Türkçe basında yer alan siyasi nitelikteki yazılar 1867 yılında dönemin sadrazamı Ali Paşa tarafından bir kararname yayınlanmasına yol açmıştır. "Kararnâme-i Âli" olarak basın tarihine geçen kararnamede gazetelerin uydurma haberler yazarak halkın zihnini karıştırdığı ve düzenin korunması için hükümetin önleyici ve ıslah edici bir takım önlemler alınmasına karar verdiği ilan edilmektedir (Takvim-i Vekâyi, 10 Zilkade 1283).

3 Döneme ilişkin Türkçe-dışı yayın sayısı hakkında üzerinde fikir birliği sağlanmış bir rakam bulunmamaktadır. Orhan Koloğlu bu rakımı 16 olarak verirken Server İskit 22, Nuri İnuğur ise 13 olarak aktarmaktadır. (Bkz. Koloğlu, 2006: 59; Koloğlu, 1985: 94-98; İskit, 1939: 16; İnuğur, 2005: 185).

Bu kararnameyi 17 Rebiyülahir 1293 (12 Mayıs 1867) tarihinde ikinci bir kararname izler. Bu kararnamede ise gazetelerin verilen cezalara karşın kontrol altına alınmadığından bahis ile artık gazetelerin baskı öncesinde kontrol edileceği ilan edilmektedir (Kararname metni için İskit, 1939: 698). Baskı öncesi kontrol ile uygulanacak sansür dönemin gazeteleri tarafından tepki ile karşılanır. *Basiret* gazetesi “*Matbaamızın makineleri bozulduğundan gazetemiz birkaç gün yayınlanamayacaktır*” ilanını birinci sayfasında yayınlarken *Sabah* gazetesi ise sansürün çıkardığı yazıların yerlerini boş bırakarak yayınlanmıştır.

Resim 1- Sabah, Say: 65, 17 Rebiyülahir 1293 (12 Mayıs 1876)

Kararnâme-i Âli dışında basına dair bir başka düzenleme ise 1876 yılında ilan edilen Kanun-i Esasi'nin 12. maddesidir. “*Matbuat kanun dairesinde serbesttir*” şeklindeki bu madde basına bir özgürlük alanı tanıtmaktan çok yönetime basını kontrol etme noktasında geniş bir hareket alanı sağlamaktadır.

III. TANZİMAT DÖNEMİNDE MİZAH DERGİLERİNE İLİŞKİN HUKUKİ DÜZENLEMELER

1877 Matbuat Nizamnamesi öncesinde yürürlüğe giren hukuki metinlerde süreli yayınlara ilişkin hukuki düzenlemeler içerisinde mizah dergilerine dair ayrı bir başlık açılmamıştır. Bu dönemde mizah dergileri genellikle resmi

ilanlar ile hukuki düzenleme altına alınmıştır. Mizaha ilişkin ilk hukuki düzenleme 1858 Ceza Kanunu içerisinde yer alır:

“*Âdâb-ı umumiyye muhalif olarak nazma ve nesre hezl ve hicve dair şeyleri veyahut edebisizce resim ve tasviri basan ve bastıran ve neşr eden kimseden bir mecdiye altından beş mecdiye altına kadar mücâzât-ı nakdiye alınır ve yirmidört saatten 1 haftaya kadar haps olunur*” (Düstur, 568).

Ceza Kanunu'nun yukarıdaki 139. maddesi doğrudan mizah dergilerine dair bir düzenleme olmamakla birlikte maddede yer alan “*hezl*”, “*hicv*”, “*resim*” ve “*tasfir*” ifadeleri mizahla ilgili basılı materyalleri işaret etmektedir. Türkçe mizah dergilerinin 1870'de yayınlanmaya başladığı göz önüne alındığında Ceza Kanunu'na böyle bir madde konulmasının sebebinin Türkçe-dışı mizah dergileri olduğunu söylemek mümkündür.

Osmanlı'da mizah dergiciliğinin başlangıcı 19. yüzyılın ortalarına denk gelmektedir. Hovsep Varyantan Paşa tarafından 1852 yılında tek sayı yayınlanan *Boşboğaz Bir Adem* dergisi Osmanlı'da yayınlanan ilk mizah dergisidir. 1870 öncesinde yayınlanan *Boşboğaz Bir Adem* dergisi dışında 1856 yılında Harutyun Sivacıyan tarafından yayınlanan bir başka mizah dergisi ise *Meğû'dur* (Çeviker, 1986: 17). İlk Türkçe mizah dergisi ise Ali Raşid ve Filip Efendi tarafından yayınlanan *Terakki* gazetesinin eki olarak 12 Safer 1287 (14 Mayıs 1870) tarihinde ilk nüshası çıkan *Terakki* dergisidir. *Terakki* dergisini 29 Şaban 1287 (24 Kasım 1870) tarihinde yayınlanmaya başlayan Teodor Kasab'ın *Diyojen*'inin Türkçe nüshası izlemiştir.

1870 sonrasında yayın hayatına başlayan Türkçe mizah dergilerine dair yönetimin hayata geçirdiği ilk uygulama dergilerde yer alan resimler ile resim altında yer alan yazılarla ilişkili 13 Ocak 1876 tarihli resmi ilandır:

“*Matbuat İdare-i Behiyyesinden Ceride-i Havadis Matbaasına gönderilen ilan-ı resmidir*

Mizah gazetelerinin tab u neşr etmekte oldukları resimlerin bir takımı hükümetin politikasına edyan ve mezâhibe ve efradın namus ve haysiyetine ve ekser âdâb-ı umumiyye dokunur şeylerden ibaret olduğuna ve gazetelerin her nev'i menafî-i âmmeye hizmet vazifesiyle mükellef bulunup gazetecilik veza'îfni mizah ve latife zemininde ifâ etmeleri lazım gelen mizah gazetelerinin ifâ-yı vazifeye bu misillü resimlerle tahdiş-i ezhân ve ifsâd-ı ahlak eylemeleri bir veçhle şayan-ı tecviz olamayacağına binaen fi-mâ ba'd mizah gazeteleriyle neşr olunacak resimlerin zirlerine tahrir edilecek ibareler ile beraber matbuat idaresine irâe olunmadıkça ve idareden üzerlerine tabh oluna deyu işaret edilmedikçe neşr olunmaları tahti

memnu'iyet-i kat'iyeye alınmış olmağın ilan-ı keyfiyete ibtidar olundu.

fi 16 zilhicce sene 92

fi 1 Kanunisanı sene 91” (Vakit, 2 Kânunusani 1291).

Mizah dergilerine ilişkin ikinci resmi ilan ise 4 Ağustos 1876 tarihinde yayınlanır. İlan, Teodor Kasab'ın sahibi olduğu *Hayal* dergisinde *Basiret* ve *Vakit* gazetelerinin sahipleri hakkında yer alan yazılardan dolayı taraflara verilen cezaları içermektedir:

“Bir vakitten beri Hayal gazetesi Basiret ve Vakit gazeteleri sahib-i imtiyazları aleyhinde bir takım makalat-ı tezyifiye derc etmesinden dolayı Basiret ve Vakit gazeteleri müdafâ etmekte olduğuna ve Hayal gazetesinin sahib-i imtiyazı idareye celb ile o misillü ağraz-ı şahsiyye ve makalat-ı kabîha ve müstehcine ile tesvid-i sahayif etmemesi bi'd-defa'at tenbiye ve ihtar edilmiş ise de ısfâ etmeyerek mezkur gazetelerin sahib-i imtiyazları aleyhinde muhîl-i namus u edep makalat dercine devam ettiğine ve mezkur gazeteler tarafından dahi bi'l-mukâbele cevabiyye-i tezyifiye yazıldığına ve bu hâlât bi edebâneye müsebbib müstakîl Hayal gazetesi olduğuna ve vasıta-i intişar edeb ve irfan olan evrak-ı havadisın böyle kanuna ve nizama memnu' olan mezemmet eşhas ile iştilal etmeleri ka'ta caiz olmadığına ve hezelliyât ile uğraşmaları dahi şu zamana göre münasib olmayacağına mebni mezkur Hayal gazetesi bi'l-küllîye fesh ve ilga ve politikaya mahsus gazeteler ise sırf havadis neşrine münhasır olduğundan zeyd ü amri tezyif ile namus ve haysiyete dokunur şeyler derc ettikleri ve suret-i ifadelerinde zîre kadar ibhamlı elfâz isti'mal eyledikleri halde derhal ilga edileceğini evrak-ı havadis sahib-i imtiyazlarına ihtar ve bundan böyle hezelliyat ve mizaha dair varakpare neşrine mesağ gösterilmeyeceği ilan olunur” (Vakit, 23 Temmuz 1292).

Bu resmi ilan ile *Hayal* dergisi tamamen kapatılmış ancak iki hafta sonra 21 Ağustos 1876 tarihinde 278 sayı numarası ile tekrar yayınlanmaya başlamıştır. Derginin tamamen kapatılmasına rağmen tekrar yayınlanmasının ardında Sultan Abdülaziz'in yerine V. Murat'ın tahta çıkması yatmaktadır (Hayal dergisi için bkz. Oymak, 2013). İlanı Türk Mizah Dergiciliği açısından önemli kılan unsur ise otuz yıl sürecek olan “mizah suskunluğu”nun ilk adımı olmasıdır. İlanın sonunda yer alan “(...)bundan böyle hezelliyat ve mizaha dair varakpare neşrine mesağ gösterilmeyeceği (...)” ifadesi ile mizah dergisi yayınına yasak getirilmiştir. Bu ilan ile mevcut *Hayal* ve *Çaylak* dergilerinin 24 Temmuz 1877 tarihinde kapatılmaları sonrasında 1908'e kadar Osmanlı'da yayınlanan Türkçe mizah dergisi kalmamıştır.

Mizah dergileri ile ilgili bir başka resmi ilan ise 1877 Matbuat Nizamnamesi'nin Meclis-i Mebusan'da görüşülmesinden önce, 25 Safer 1294 (11 Mart 1877) tarihinde yayınlanır. İlan, mizah dergilerinin görevlerini tanımlamanın yanı sıra bu dergiler tarafından kişisel hürriyetlere yapılan açık ve üstü kapalı tacizlerin cezasız kalmayacağını belirtmektedir:

“Beyana hacet olmadığı üzere mudhikâta mahsus gazetelerin mezuniyeti adab-ı umumiyye hizmetle hiç bir kimsenin hukuk ve namusuna zimnen ve ihamen bile dokunmuyarak tasvir-i efkâr eylemekten ibaret iken bilâkis bu yolda ruhsat alınan gazeteler vazifelerini sū-i istimal ile kendilerini her yolda ve herkes aleyhinde itlak-ı lisan edüp ve kanunen cezayı müstelzim olacak şeyleri dahi rumuz ve bir takım müstehcen resim ve şekiller vasıtasile icra eyleyüp sanki tasrih olmadığı cihetle kanuna çarpılmıyacakları zumile o makule tecavüzattan içtinap etmiyorlar. Halbuki Kanun-ı Esasinin temin ettiği hukuku şahsiyenin dairesi âharın hukukuna adem-i müdahale şartıyla mahdud olup mahasin-i umumiyyeyi ihlâl edeceği tahakkuk eden şeyleri mennetmek müterettib-i zimmet-i hükümettir. Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyenin 1740 ve 1741 maddeleri hükümünce esbab-ı hükümden biri dahi karine-i kat'a olmakla öyle eylence gazetelerinin sarahat derecesinde olan telmih ve delâletleri medar-ı hüküm olacağı bi-ıştihadır. Binaenaleyh bundan böyle gazetelerini daire-i mezuniyetleri dahilinde ve şunun bunun hukuk u hürriyetine dokunmıyacak surette yazmaları ve mücerred vazife-i mahsusaları olan terbiye-i âmme maksad-ı hayır mürsadına himmet eylemeleri lâzımgelceği ve yine tecavüzkârane hareket edenlerin düçar-ı mücâzat olacakları ihtar olunur.” (İskit, 1939: 46).

Mizah ve mizah dergileri ile doğrudan ilişkili olmamakla birlikte diğer süreli yayınlarla birlikte mizah dergilerine de sıkça uygulanan başka bir hukuki düzenleme ise Kararnâme-i Âli'dir. Bu kararnameye dayanarak *İstanbul* gazetesine verilen ceza Osmanlı'da karikatüre verilen ilk cezadır. 1867 yılında Eğribozlu Mehmet Arif⁴ ve Filip Efendi⁵ tarafından *Ayniye-i Vatangazetesi* yerine yayınlanan *İstanbul* gazetesi Türk Basın Tarihi'nde karikatür yayınlayan ilk Türkçe gazetedir (Çeviker, 1986: 21; Derman, 1985: 83; Kabacalı, 2000: 86). Ebüzziya Tevfik'in (1290: 77) belirttiğine göre *İstanbul* gazetesi “(...) o zamanın ricalinden birinin karikatürünü yani mazhara kılıklı resmini yapmaktığı üzerine

4 Gazetenin yayıncısı olarak Çeviker, “Arif Arifaki” ismini zikreder (1986: 21). Ancak İnuğur (2005: 242) ve Ebüzziya Tevfik (1290: 75) yayıncı olarak “Eğribozlu Mehmet Arif” ismini verir. Bununla birlikte gazetede imza olarak “Mehmet Arif” ismi yer almaktadır. Ancak Çapanoğlu, (1962: 60) Eğribozlu Arif'in “Arifaki” ismi ile tanındığını belirtmektedir.

5 Ebüzziya Tevfik (1290: 76) gazetenin taht iltizamının Filip Efendiye ait olduğunu belirtir.

(...)” Kararnâme-i Âli’ye göre kapatılmıştır.⁶

Kararnâme-i Âli’nin dışında mizah basımına uygulanan bir başka hukuki düzenleme ise Kanun-i Esasi’nin 12. maddesidir. Basın tarihine geçen bu madde ile ilgili en önemli uygulama ise *Hayal* dergisinin kapatılması ve Teodor Kasab’ın 3 yıl hapse mahkum edilmesine yol açan karikatür davasıdır. *Hayal* dergisinin 319. sayısında yer alan karikatür Kanun-i Esasi’nin 12. maddesini eleştirmektedir. Elleri ve ayakları zincirlenmiş Karagöz, durumu soran Hacivat’a “Kanun dairesinde serbesti” şeklinde cevap vererek basına uygulanan baskıyı eleştirmektedir.

“- Nedir bu hal Karagöz?

- Kanun dairesinde serbesti Hacivat!”

Resim 2- Hayal, Sayı: 319, 8 Şubat 1292 (20 Şubat 1877)

⁶ Çeviker, (1986: 64) Ebüzziya Tevfik’in bahsettiği resmin gazetesinin birinci sayısında yer alan Sultan Aziz’in resmi olduğunu ve gazetesinin kapatılmadığını sadece ilk sayısının bu resim yüzünden toplatıldığını belirtmektedir.

IV. HUKUKİ DÜZENLEMELER KARŞISINDA MİZAH DERGİLERİNİN TUTUMU

Mizah dergilerine ilişkin ilanların yayınlanmasından sonra özellikle *Hayal* dergisi konunun üzerine gitmiş, ilk tepkisini Hacivat ile Karagöz arasında geçen bir muhavere ile dile getirmiştir:

“- (...) *Ha! İyi hatırlama geldi canım Karagöz! Sen geçen günkü nüshana niçin resim koymadın.*

- *Hacivat! Artık ben gazeteme resim koymayacağım.*

- *Niçin? Hiç resimsiz eğlence gazetesi olur mu?*

- *Olmaz ama yalnız resim koymamak değil ben şimdiden sonra eğlence bile yazmayacağım. Çünkü herkesi eğlendirmek için belayı hep ben çekiyorum. Saniyyen resimleri yaptırıp yaptırıp da bu da olmaz şu da olmaz bu filan yere dokunur şu filan yere ilişir diye resimleri beyhude biriktirip battal edecek iktidarım yok.*

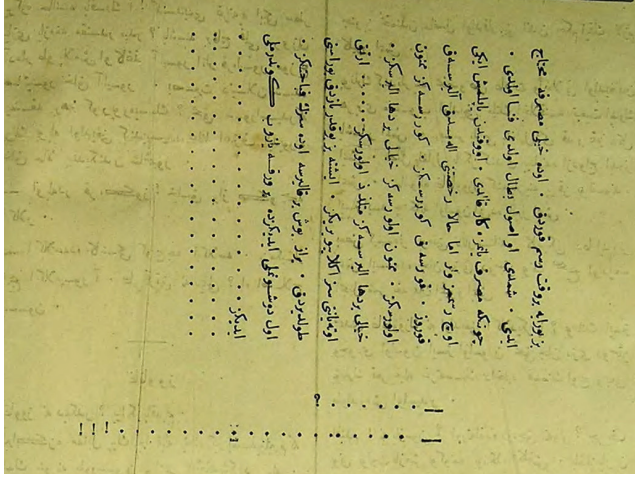
- *Hiç resim yaptırıp götürdük gösterdikte bu resim konulmaz dediler mi?*

- *Hayır! Bana söylemediler ama bizim Rumcaya söylemişler.*

-*Aman Karagöz! Şunun bir yolunu bulda bana resim koymanın çaresine bak. Çünkü senin resimlerin halkı güzel eğlendiriyordu (...)*” (Hayal, 24 Şubat 1291).

Baskı öncesi resim sansürüne ilişkin *Hayal* dergisinin bir diğer eleştirisi 239. sayıda yer alır. Dergi, genellikle resim yayınladığı 4. sayfasında yer verdiği “yazı-karikatür” ile eleştirilerine devam etmiştir:

“*Biz buraya bir vakit resim korduk. O da hayli masrafa muhtaç idi. Şimdi o usul battal oldu. Fena olmadı. Çünkü masraf yanımıza kâr kaldı. O vakitten yapılmış iki üç resmimiz var ama hala ruhsatını alamadık. Alırsak koruz. Korsak görürsünüz. Görürseniz memnun olursunuz. Memnun olursanız Hayal'i bir daha alırsınız. Hayal'i bir daha alırsanız mütelezziz olursunuz..... Artık öte yanını anlayıveriniz. İşte biz bu kadar yazdık burasını doldurduk. Biraz boş yer kalırsa o da sizin kabahatiniz. Evvel düşünmeli idiniz de bir varaka yazıp göndermeli idiniz.....*” (Hayal, 26 Şubat 1291).

Resim 3- Hayal, Sayı: 239, 26 Şubat 1291 (9 Mart 1876)

Hayal dergisi 251. sayısında yayınladığı bir fotoğraf ile eleştirilerini sürdürmüştür. Fotoğraf siyah bir zeminden oluşmakta ve tam ortasında beyaz bir nokta bulunmaktadır.

“Ruhsat alabilir isek gelecek nüshaya öbür tarafını basarız.”

Resim 4- Hayal, Sayı: 251, 25 Mart 1292 (6 Nisan 1876)

Teodor Kasab, sadece mizah dergilerinin resim ve resim altı yazılarına denetim getirilmesini değil mizah basınına uygulanan genel baskıdan da şikâyetçidir:

“- (...) Ne söylüyorsun be! Çıldırdın mı? Matbuat nizamnâmesi otuz beş maddeden ibarettir. Otuz altıncısı yok ki.

- Var Hacivat var. 67 kararnamesi var ki sonradan ilave olunmuş hem sonradan senin bilmediğin birçok bendler daha ilave olundu. Mesela bir gazete kendiliğinden 2 ay tatil ettiği halde yeniden ruhsat istihsaline dair bir bend. Resimlerin matbuat idaresine irâe edilmezden evvel gazeteye derc olunmamasına dair bir bend. Matbuat idaresinden gazetelere gönderilen ihtarların zirinde matbuat müdürünün imzası olmadıkça neşr edilmemelerine dair bir bend. Gazetelerin emr-i mahsus olmadıkça ilave çıkaramamalarına dair bir bend. Şahsiyatla uğraşılmamak için bir bend. Bazı ecnebi lisanında yazılmaları caiz görülen bendlerin Türkçe'ye tercüme edilmemesi zımında bir bend. Mizah yollu şeylerin ciddi gazeteye ve ciddi şeylerin mizah gazeteye derc edilmemesine dair bir bend. Gazetelerin üzerine iki paralık pul yapıştırılmak hususuna dair bir bend.....Kaç oldu Hacivat sayıyor musun?(...)” (Hayal, 13 Mart 1291).

Mizah basınına ilişkin yürürlüğe konulan uygulamalar karşısında şikâyetçi olması açısından Teodor Kasab'ın öne çıkmasındaki etken mevcut hukuki uygulamalardan en fazla etkilenen isim olmasıdır. Dört yıllık yayın hayatı boyunca dergisi *Hayal* (1873-1877) sekiz kez kapatılmıştır. 4 Ağustos 1876 tarihli resmi ilan ile *Hayal* dergisi tamamen kapatılmasına karşın V. Murat'ın tahta çıkışı ile yayın hayatına devam edebilmiş diğer taraftan ise Teodor Kasab 20 Şubat 1877 tarihinde Kanun-i Esasi'yi eleştirdiği bir karikatür yüzünden 3 yıl hapse mahkûm olmaktan kurtulamamıştır (Dava süreci için bkz. Oymak, 2013).

Teodor Kasab'ın dergi kapatma cezalarından şikâyetçi olmasının bir diğer sebebi ise uygulanan cezaların adaletli olmaması ya da cezaların uygulanması noktasında diğer süreli yayınlara iltimas geçilmesidir. Bu noktada Kasab'ın hedefinde olan iki gazete bulunmaktadır: *Basiret* ve *Vakit*. Uygulanan cezaların adaletli olmamasının yanı sıra bu iki gazetenin devletten yardım alması da Teodor Kasab'ın eleştirdiği bir diğer unsurdur. *Basiret* gazetesi sahibi Ali Efendi gazetesini kurduğu gün devletten 300 altın yardım almıştır (Oymak, 2013: 65). Ayrıca Bismarck'ın davetlisi olarak Almanya'ya gitmeden önce Sadrazam Ali Paşa tarafından Ali Efendiye 500 altın daha verilmiştir (Ali Efendi, 1976: 30-31). *Vakit* gazetesi sahibi Filip Efendi de izlediği politika sayesinde hükümetten aldığı yardımlar ile gazetesini bir anlamda “yarı resmi”

hale getirmeyi başarmıştır. *Basiret* ve *Vakit* gazetelerine yapılan yardımlardan faydalanamamasının yanı sıra dergisine verilen kapatma cezaları Teodor Kasab'ın "yüksek sesle" şikayet etmesinin temel nedenidir.

V. 1877 MATBUAT KANUNU TARTIŞMALARINDA MİZAH DERGİLERİ

Meclis-i Mebusan 23 Rebiyülahir 1294 (7 Mayıs 1877) tarihinde Ahmet Vefik Paşa başkanlığında yeni Matbuat Nizamnamesini görüşmeye başlamıştır. Mizah dergilerini yasaklayan sekizinci maddenin görüşülmesi ise 24 ve 25 Rebiyülahir 1294 (8-9 Mayıs 1877) tarihlerinde gerçekleşir.

Mizah dergilerinin yasaklanmasına ilişkin "(...) *memalik-i Osmaniyede mizaha mahsus gazeteler memnudur*" şeklindeki 8. maddenin 2. fıkrası 24 Rebiyülahir 1294 tarihli 25. oturumda okunarak görüşülmeye başlanır. Halep Mebusu Nafi Efendi'nin (Meclis-i Mebusan üyeleri için bkz. Kızıltan, 2006) mizah gazetelerinin yasaklanmasının hangi düşünceye dayandığı sorusuna karşılık Matbuat Müdürü Macit Bey maddeyi savunur.

Macit Bey, maddeyi savunurken temel söylemini mizah dergilerinin yararsız olmalarının yanı sıra topluma zarar veren yayınlar olmaları üzerine kurmuştur. Topluma zarar vermeleri/zararlı olmaları hususundaki söylemin dayanağı ise gazetecilik mesleğidir: "(...) *Malum olduğu veçhile gazetelerin vazifesi iki türlü olacak. Birincisi: muhafazai hukuk ve ikincisi mürebbilik vazifesidir (...)*" (Takvim-i Vekâyi, 28 Rebiulevvel 1294: 2). Macit Bey'e göre mizah dergileri bu önemli iki noktada gerekli hassasiyeti göstermemekle birlikte "soytarılık" sergilemektedir: "(...) *Bu işlerde (teeddüp ederim amma) âdeta soytarılığın hiç lüzumu yoktur (...)*" (Takvim-i Vekâyi, 28 Rebiulevvel 1294: 2). Mizah dergilerinin zararlı olduklarına ilişkin Macit Bey'in bir diğer argümanı ise dergilerde yer alan resimlerin insanlar üzerindeki kötü etkisidir. Bu tür resimlerin özellikle gençler üzerinde etkili olduğunu belirten Macit Bey, Avrupa'da plajlarla ilgili "açık saçık" resimlerin "ırz ve edep sahibi aile babaları" tarafından benimsenmediğini ifade ederek savını desteklemektedir: "(...) *Avrupada bir takım deniz hamamları falanlar vardır ki o misillü mahallerin vukuatından olarak bir takım açık, saçık resimler yaparlar. Hükema bundan müştekidirler. Irz ve edep sahibi olan familya babaları bunların adını bile söylemezler (...)*" (Takvim-i Vekâyi, 28 Rebiulevvel 1294: 3). Macit Bey'in Avrupa'da yayınlanan gazetelerde yer alan resimleri örnek vermesinin esas nedeni Avrupa'nın da mizah dergilerine karşı olumsuz bir yaklaşım içerisinde olduklarını ve bu tür yayınlardan rahatsız olduklarını kanıtlamaktır. Macit

Bey bu örnekle hem Hüdaverdi Efendi'nin Avrupa'da mizah dergilerinin bulunduğu ve halkın eğitimi noktasında önemli işlevlere sahip olduklarına dair sözlerine yanıt vermekte hem de mizah dergilerinin yasaklanmasına Avrupa'nın da bu yayınlara olumsuz bakışı üzerinden, getirilen yasağa meşru bir zemin oluşturmaya çalışmaktadır. Macit Bey'in konuşmasında dergilerde yer alan resimler ile ilgili ifade ettiği ilginç bir başka nokta ise söz konusu resimlerin din eğitimi sekteye uğratabileceğidir: "(...)Böyle şeyler, terbiye-i siyasiyeyi bozar. Terbiye-i diniyeyi bile bozar. Geçenlerde bir gazete kanatlı bir merkep yazıp uçurmuştu. Öyle kanatlı ve uçar gibi görünen resimlere herkes başka mâna verir. Bazı dinlerde sahib-i ecniha mahlûkat anlar." (Takvim-i Vekâyi, 28 Rebiulevvel 1294: 3). Macit Bey'in konuşmasında örnek verdiği "uçan merkep" karikatürü *Hayal* dergisinin 343. sayısında yer almaktadır.

"İnanmak istemeyen inanmayabilir"

Resim 5- Hayal, Sayı: 343, 21 Nisan 1293 (3 Mayıs 1877)

Matbuat Müdürü Macit Bey'den sonra söz alan hukukçu ve gazeteci Hasan Fehmi Efendi (Küçük, 1997: 322-323) mizah dergilerinin yasaklanma sebebine ilişkin yapılan izahatın açık olmadığını belirterek Macit Bey'e cevap verir. Çocukların eğitimi/terbiyesi konusunda mizah dergilerinin oldukça yararlı olduklarını belirten Hasan Fehmi Efendi, olumsuz örneklerin bütün mizah dergileri için geçerli olmasına karşı çıkararak yapılan kanunun bu tür örneklere gereken cezayı vereceğini bu sebeple de mizah dergilerinin tamamen yasaklanmaması gerektiğini ifade eder: "(...)Terbiye bahsine gelince bir gazete resimlerinden ve münderecatından mesul olacak. Hukuk-ı hükümete, hürriyete

dokunursa, mesul olacak, cezasını görecek. Kanun gazetelere bu terbiyeyi vermek için yapıldı. Ve ilâ kanunun da lüzumu kalmazdı.(...) Bunların çocuklar için dahi faydası vardır. Her vakit ciddiyat ile uğraşmaktan tabiate yorgunluk gelir. Bunların tuhaf tuhaf fıkraları çocuklara talimi huruf için medar olur (...)" (Takvim-i Vekâyi, 1 Cemaziyelevvel 1294: 2). Hasan Fehmi Efendi'nin konuşmasındaki ilginç bir nokta ise gazetecilik ile toplumun ilerlemesi arasında kurduğu bağlantıdır: "(...)Her halde kanun dairesinde hareket şartile matbuat tevessü olunursa maarif dahi olderecede tevessü eder. Maarif tevessü ettikçe servet ve sairece dahi terakki hasıl olur. Matbuat ne kadar serbest olursa o kadar fayda hasıl edeceğine hiç şüphe etmemelidir (...)" (Takvim-i Vekâyi, 1 Cemaziyelevvel 1294: 2). Tartışmalarda bu ilişkiye Hüdaverdi Efendi de dikkat çeker: "İki bin seneden beri şiir ve inşatta ileri giden milletler hep komedyalarla ileri gitmişlerdir. Mizah dahi bir nevi komedyaya demektir" (Takvim-i Vekâyi, 1 Cemaziyelevvel 1294: 2).

Çocukların terbiyesi/eğitimi noktasında Hasan Fehmi Efendi'ye destek veren bir diğer mebus ise Manok Efendi'dir: "Gerek sübyan ve gerek büyük adamlar için meşguliyet lâzımdır. Fakat daima ciddiyat ile meşgul olanlar yoruluyorlar. Eğlenceye lüzum görürler. Çocuklar ise on iki yaşını geçmeyince ciddiyet ile meşgul olamazlar. Binaenaleyh çocukları eğlendirerek terbiye etmek lâzımdır" (Takvim-i Vekâyi, 1 Cemaziyelevvel 1294: 3). Sulîdi Efendi ise mizahın eğitim fonksiyonunun yanı sıra kötülüğün karşısında kullanılacak en önemli silah olduğunu belirterek hukuk çerçevesinde mizah dergilerinin yayınlanması taraftarı olduğunu ifade eder: "(...) Ciddî gazeteler icat olunmaksızın mizah gazeteleri icat olunmuştur. Dünyada komedyaya ile mizah kalkarsa fenalığı tepelemek için elimizde bir silâh kalmaz. Bunlara lüzum yoktur diyenlere taaccüp olunur. Ciddî gazetelerin yapamadıkları şeyi mizah gazeteleri yapar. Meselâ hasislik üzerine bir kaç bent yazarsa maraz-ı hasete duçar olan adamları bu bentler ıslah eder. Şahsiyata dair olursa nizam vardır. Yolunda, nizamında gitmek şartile mizahın hizmeti büyüktür" (Takvim-i Vekâyi, 1 Cemaziyelevvel 1294: 2-3).

Tartışmalarda ilginç bir teklif Sebuğ Efendi'den gelir. Mizah dergilerini eğlence unsuru olarak gören Sebuğ Efendi eğlence ile ilgili diğer konuların da yasaklanması gerektiğini, bu sebeple de bu tür yasaklamaların yapılamayacağını ifade eder: "(...)Bunlar kaldırılacaksa tiyatro gibi, gazino gibi eğlence mahallerinin cümlesini kaldırmalı. Böyle şeylerin heyet-i mebusan tarafından men'i hiç caiz değildir" (Takvim-i Vekâyi, 1 Cemaziyelevvel 1294: 3).

Oturum Başkanı Ahmet Vefik Paşa'nın maddeyi "(...) tashih edelim mi ipka

edip geçelim mi?” sorusu üzerine oylamaya geçilmiş, oylama sonucu 47 oy ile 8. maddenin mizah dergileri ile ilgili olan kısmının düzeltilmesine karar verilmiştir.

Maddenin oylanması sonrasında Oturum Başkanı Ahmet Vefik Paşa tarafından Macit Bey'e tekrar söz verilir. Macit Bey önceki konuşmasında üzerinde durduğu noktaları tekrar ederek Avrupa'daki mizah dergilerini örnek verir. Sadece Türkiye'de değil Avrupa'daki mizah dergilerinin de onurlarını koruyamadıklarını ve para için sorumluluklarını terk ettiklerini vurgular: “(...) Ancak yalnız bizde değil, umum mül-i mütemeddinede mizah gazetecileri vak'u haysiyetlerini muhafaza edememişlerdir. Yalnız para kazanmağa bakmışlardır (...) (Takvim-i Vekâyi, 1 Cemaziyelevvel 1294: 3). Mizah dergilerinin para kazanma hırsı ile gereksiz ve boş şeyleri gündeme getirerek eğitime hizmet etmediklerini belirten Macit Bey, çocukların eğitiminde resmin önemini kabul ederek hükümetin resme karşı olmadığını ifade eder: “(...) İnsan muhtac-ı terbiyedir. Gazeteciler halkı malâyani ile işgal ederlerse terbiyeye hizmet etmemiş olurlar. (...) Eğer hükümet resmin aleyhinde bulunsaydı, bu mütalea beca olurdu. Halbuki hükümet resimli gazeteler aleyhinde değildir (...)” (Takvim-i Vekâyi, 1 Cemaziyelevvel 1294: 2).

Macit Bey'den sonra söz alan Dâhiliye Müsteşarı Kostaki Paşa ise mizah dergilerinin yararlı olduklarını kabul etmesine karşın kişilerin özel hayatlarına söz söyleyebildiklerini, bu tacizleri de rumuz kullanarak yaptıklarını ve hukukun varlığına karşın mizah dergilerinin yola getirilemediğini belirterek yasaklanmalarının doğru olacağını savunur. Kostaki Paşa'nın üzerinde durduğu özel hayata müdahale ile bu müdahalelerin rumuzla yapılması hususlarının Sadrazam Ethem Paşa'nın 25 Safer 1294 (11 Mart 1877) tarihinde yayınlattığı ilanda yer alan hususlar ile aynı olması dikkat çekicidir.

Sebuh Efendi, Macit Bey'in sözlerine atıf yaparak mizahın soytarınlık olmadığını söyler. Manok Efendi de “Eğer mizah soytarılıksa Karagözcüleri dahi kaldırmalı (...) (Takvim-i Vekâyi, 1 Cemaziyelevvel 1294: 3) diyerek Sebuh Efendi'yi destekler. Hasan Fehmi Efendi ise eğlencenin ahlaki bozduğu noktası üzerinde durarak hukukun varlığına tekrar işaret eder: “(...) Ahlâkı bozar, diyorlar. Karagöz var, komedyalar var. Gazinolar ve saire envai lûbiyat var ki hakikaten ahlâkı bozarlar. Onları da def etmeli. Halbuki bunların hepsinde bir menfaat görülüp ipka ediliyorlar. Mizah gazetelerinde hiç olmazsa elifba öğrenilir ki bu da, faydalıdır. Karagözde ne öğrenilir. Kanun denilen şey herkesin itaate mecbur olduğu bir şeydir. Bunlar namusa halel getirecek olursa tedip edilirler” (Takvim-i Vekâyi, 1 Cemaziyelevvel 1294: 4). Heyetin karar alındığına dair

itirazları üzerine mizah dergileri ile ilgili maddenin görüşülmesi bitirilir.

Meclis-i Mebusanın 25 Rebiyülahir 1294 tarihli 26. oturumunda kanunun kitap basımında ruhsat şartı aranmaması ile ilgili 3. maddesinin ilan ve resim basımı ile ilgili kısmının görüşülmesi sırasında mizah dergileri konusu tekrar gündeme gelir. 3. maddenin görüşülmesi sırasında Hasan Fehmi Efendi mizah gazetelerini yasaklayan maddenin değiştirilmesine ilişkin “*ekseriyeti ârâ*” ile karar alındığını söyler. Bunun üzerine Manok Efendi mizah dergilerinin devamına karar verildiğini ancak kontrol edilmeleri noktasında Matbuat Dairesine yetki verilmesi gerektiğini ifade eder: “(...) *eğer mizah gazeteleri uygunsuz bir şey yazarlarsa matbuat dairei behiyesi onları bilâmuhakeme lâğvedebilsin (...)*” (Takvim-i Vekâyi, 3 Cemaziyelevvel 1294: 2). Manok Efendi’nin sözlerindeki dikkat çekici nokta Matbuat Dairesine mizah dergilerini “mahkemesiz” kapatma yetkisi verilmesidir. Bir önceki oturumda mizahın “(...) *men’i muvafık olur itikadında değilim*” şeklinde görüş belirten Manok Efendi’nin böyle bir teklifte bulunması Vasilaki Bey tarafından “*Manok Efendinin dünkü söylediği sözlerin bugün aksini söylüyor. Bu mesele dün kabul olundu (...)*” (Takvim-i Vekâyi, 3 Cemaziyelevvel 1294: 2) sözleriyle eleştirilir. Manok Efendi’nin teklifine Sebuhan Efendi de karşı çıkar: “*Manok Efendinin dediği gibi matbuat idaresi mizah gazetelerini bilâmuhakeme lâğvedecekse, bunların hiç olmaması evlâdır (...)*” (Takvim-i Vekâyi, 3 Cemaziyelevvel 1294: 2). Hüdaverdi Efendi de Sebuhan Efendi’ye destek vererek Matbuat Dairesine böyle bir yetki vermenin mizah dergileri için haksızlık olacağını vurgular: “*Manok Efendi bilâmuhakeme ceza vermek lâzımdır, diyor. Bundan büyük haksızlık olamaz. Yine bu salâhiyeti matbuat idaresine verirsek pek büyük haksızlık etmiş oluruz. Biz elimizle hürriyet vererek diğer elimizle geriye almış oluyoruz(...)*” (Takvim-i Vekâyi, 3 Cemaziyelevvel 1294: 2). Sulîdi Efendi’nin nizamnâmede yer alan mizah dergileri yasaktır ibaresinin tamamen çıkarılmasına ilişkin teklifi meclis tarafından kabul görür ve 8. maddenin 2. fıkrası kanundan tamamen çıkarılır.

Mizah dergileri ile ilgili maddenin kanundan çıkarıldığı 22 Ramazan 1294 tarihli mazbata ile saraya bildirilir: “(...) *mizah gazetelerinin şimdiye kadar kullandıkları lisanın âdabı umumiyeyi memlekete tevfiğ olunamaması cihetle bunların dahi badezin bilkülliyeye men’i tensip olunmuş idi ise de mebusanca bunlar kabul olunmamış ve Heyeti Ayan dahi o kararı tasdik etmiş olduğundan(...)*” (İskit, 1939: 47). Mazbataya cevap 24 Ramazan 1294 tarihinde II. Abdülhamit’in başkatibi Sadrazam Sait Paşa imzalı tezkere ile verilir: “(...) *Lâyihayı maruzadan Meclisi Umumînin tay eylediği kefalet akçesi ahzı ve mizah gazetelerinin memnuiyeti maddelerinin ibkası için tecemmü*

edecek Meclisi Umûmiye tebligatı lâzime icrası ve bu halde lâyihanın şimdilik ilânı kanunîyetinden sarfınazar olunması(...)" (İskit, 1939: 47). Bu tezkere ile Matbuat Kanunu yürürlüğe girmemiş, mizah dergilerine mevcut resmi ilanlar ile kararnameler çerçevesinde işlem yapılmıştır.

VI. MECLİS-İ MEBUSAN TARTIŞMALARINA MİZAH DERGİLERİNİN YAKLAŞIMI

1877 Matbuat Nizamnâmesi'nin mizah dergilerini yasaklayan maddesi ile ilgili mizah dergilerinden *Hayal*, görüşmelere geçilmeden önce kanun ile ilgili düşüncelerini 342. sayısında dile getirir:

"Matbuat Nizamnâmesi Şura-yı Devletçe tanzim olunub li-ecl'il-müzakere Meclis-i Mebusana takdim olunmuş. Bunun her ne kadar aslını göremedikse de Terakki gazetesinde münderic olan tercümesine göre pek güzel tanzim olunmuş bir kanundur. Terakki her ne kadar bu kanuna serttir merttir demek istiyorsa da Terakki bu sözünde haksızdır çünkü bundan serbest matbuat nizamnâmesi olamaz. Doğrusu Şura-yı devlet ve heyeti bu kadar serbest bir matbuat nizamnâmesi tanzim etmiş olmasından dolayı tebrike şayandır" (Hayal, 19 Nisan 1293).

Teodor Kasab'ın, *Terakki* gazetesinin kanunu sert bulmasını eleştirerek mizah dergilerini yasaklayan bir kanunu yapılan en "serbest" kanun olarak nitelmesi, yönetim ile sürekli sorun yaşadığı ve yayınladığı bir karikatür ile 3 yıl hapis cezası aldığı düşünüldüğünde bir çelişki olarak görünmektedir. Ancak *Hayal*'in 344. sayısında Teodor Kasab kanuna ve basın hürriyetine ilişkin sözlerine "Matbuat Nizamnâmesi" başlıklı yazıda açıklık getirir:

"Geçende Takvim-i Vekâyi'de Meclis-i Mebusan'nun müzakeratını okuduğumuz sırada matbuat için vaz' olunacak kanun layihasının şiddetinden bahs edildiği hakkında bir fıkra görmüş idik. Her Osmanlı vatanının esbab-ı felah ve saadeti hakkında beyan-ı mülâhazada hür olduğu ve bhusus matbuat nizamnâmesi hasb'el-meselin esbab-ı hayatımıza müteallik bulunduğu cihetle bizde fikrimizi izah edelim:

Malumdur ki Kanun-i Esasiyenin on ikinci maddesinde "Matbuat kanun dairesinde serbesttir" denilmiş. Nitekim dokuzuncu maddesinde de "Osmanlıların kâffesi hürriyeti şahsiyelerine malik ve aharın hukuk u hürriyetine tecavüz etmemekle mükelleftir." denilmiş. İşte matbuat serbesttir demek Osmanlılar hürdür demek gibidir. Çünkü hür olan her şahıs nasıl şahıs-ı aharın hukukuna tecavüz edemezse matbuat dahi serbest olarak tecavüzat-ı kanun ile tehdit

olunmak lazım gelir. Bu halde vaz -ı kanun olan daire serbestisi Kanun-i Esasi ile temin olunan ahvali tazyik-i mutlak altına almaya kalkışrsa maksadla fi'l beyanında tenâkuz edilmiş olur. Çünkü Osmanlılar hür olduğu halde onları hürriyetlerinden men' ve tazyik için nasıl kanun yapılamazsa matbuat kanun dairesinde serbesttir demekle onun kanunu ahkam-ı tazyikiyyeyi hâvi olmak lazım gelir.

Binaen'aleyh Mebusan Meclisi'nde beyan-ı mütala eden zevatın fikrine iştirak ile bizde şununla hatm-i kelim ederiz:

Madem ki Kanun-i Esasi'nin vaad buyurduğu üzere matbuat kanun dairesinde serbesttir bu halde yeniden kanun vaz ıyla uğraşmaktan ise eski matbuat kanunu muvaza a-ı müzakere ve tetkike alarak onun ahkam-ı münderecesinde Kanun-i Esasi'de mev'üd olan serbestiye münâ'i olan yerleri tay ile adl ve serbestiye tevfiik edilsin." (Hayal, 23 Nisan 1293)

Hayal dışında yayınlanan bir diğer mizah dergisi; Mehmet Tevfik'in *Çaylak*'ı ise 142. sayısında Meclis-i Mebusandaki görüşmeleri değerlendirir:

"(...) – Efendim yeni Matbuat Nizamnâmesi dün Meclis-i Mebusan'da kıraat olunmuş....

- İyi de bundan sana ne?

(...) – Sebep?

- Sebepi bizim vücudumuzu muzır görmüşler yuvamızı bozup kanatlarımızı kıracaklar bizi dünya yüzünü görmekten mahrum edeceklermiş

- Acayip!

Acayibi garaibi yok. Ölüünüz diyorlar bundan sonra sizin için yaşamak caiz değildir izale-i vücudunuza lüzum göründü diyorlar.

(...) – Bu yalnız sizin hakkınızda mı? Sairlere bir şey yok mu?

- Onlara da var lakin bizimki gibi değil biz mahv oluyoruz.

(...) – Sair arkadaşların ne diyor?

- Ne desinler kazaya rızadan başka ne yapılır. (...)" (Çaylak, 12 Rebiyülahir 1294)

145. sayısında *Çaylak*, görüşmeleri Macit Beyin mizah dergilerine ilişkin sarf ettiği toplum için zararlı olduğuna ilişkin sözleri üzerinden gündeme getirir:

"(...) – Evvela bizim vücudumuzu muzır görmüşler binaen'aleyh izale-i

vücutumuza kıyam etmişler.

- *Sebepe ne imiş? Elbette bir sebebi olmalı?*

- *Evet! Sebebi de zarardan başka hiçbir kaidemiz yokmuş.*

- *Demek ki artık gazete çıkmayacak!*

- *Hayır! Öyle değil.*

- *Ya nasıl.*

- *Sair gazetelere bir şey yok bu hükm yalnız mizaha mahsus olan gazetelere(...)*
(Çaylak, 19 Rebiyülahir 1294)

1877 Matbuat Nizamnâmesi'nin yürürlüğe girmemesinin ardından yayın hayatını sürdüren *Hayal* ve *Çaylak* dergileri yönetim tarafından "umum için daha faydalı" olacağı gerekçesiyle günlük gazeteye dönüştürülmüştür. 24 Temmuz 1877 tarihli kararla *Çaylak* dergisinin ismi *Osmanlı*, *Hayal* dergisinin ismi de *Naşir* şeklinde değiştirilmiştir:

"Dersaadet'te elsine-i ecnebiye üzere tab' ve neşrolunan mizah gazeteleri evvelce hasbe'l-icab lağvolunduğu misillü Türkçe basılan Çaylak ve Hayâl gazetelerinin dahi mevadd-ı nâfiadan bahis evrak-ı havâdise tahvilleri umum için daha faydeli görünmekle icra kılınan teşvikat üzerine bunlardan Çaylak gazetesinin Osmanlı ve Hayâl gazetesinin Naşir isimleriyle evrak-ı havadise tebdillerine sahip imtiyazları izharı muvaffakatla beraber bu işde vuku bulacak mesariflerine medar olmak için bir mîkdar atıye-i seniyye nailiyetlerini istida itmiş olduklarından ve filhakika kendülerinin ihtiyar idecekleri masrafa cânib-i devletten iane olunmak münasib olacağından mumaileyhimâya tertib-i mevzuva on bin kuruş atıye verilmesi Dâhiliye Nezaret-i Çelilesi yle tezkire kılınmağla ol babda her ne veçhile irade-i seniyye-i hazret-i şehriyar-i müteallik ve şerefsudur buyurulur ise mantuk-ı münifi infaz idileceği beyanıyla tezkire-i senâverî terkîm olundu efendim"

fi 11 Receb [12] 94 [24 Temmuz 1877] (Özdiş, 2010: 241).

VII. SONUÇ

1877 Matbuat Nizamnâmesi'nin mizah dergilerini yasaklayan maddesinin Meclis-i Mebusan'da gerçekleştirilen görüşmeleri, 1852 yılında başlayan Türkiye'nin mizah dergiciliği serüveninde Tanzimat döneminde mizaha ve mizah dergilerine bakış açısını göstermesi açısından önemlidir. Bu tartışmalar

ışığında mizah dergiciliğinin bir gazetecilik pratiği olarak tanımlandığı ve mizah dergilerinden de bu pratik çerçevesinde iki unsurun hayata geçirilmesinin beklendiği görülmektedir. Eğitim/halk eğitimi/ terbiye ve kamuoyu oluşturma/bilgi verme/haberdar etme şeklinde formüle edilebilecek olan bu unsurlar, gazeteler gibi mizah dergilerinin de hareket alanının çerçevesini belirlemektedir. Görüşmelerde yasayı savunan Matbuat Müdürü Macit Bey süreli yayınlara ilişkin bu vazifelerin önemli olduğunu belirterek bu çerçevenin dışına çıkılmasını özellikle mizah dergileri için soytarıllık olarak tanımlamıştır. Bu fikrin altında yatan unsurun “mizah” ile “mizah dergisi”nin birbirinden farklı iki olgu olarak algılanmasından kaynaklandığı söylenebilir. Bu dönemde mizah dergiciliği bir gazetecilik pratiği olarak tanımlanmakta, bir gazeteden beklenenler mizah dergilerinden de beklenmektedir. Bu beklentiler mizah dergilerine ilişkin yayınlanmış resmi ilanlarda da açıkça ifade edilmiştir. Örneğin 13 Ocak 1876 tarihli resmi ilanda gazetelerin görevi “(...) *menafı-i ammeye hizmet vazifesiyle mükellef (...)*” şeklinde tanımlanır. 4 Ağustos 1876 tarihli resmi ilanda ise gazetelerin içerikleri “(...) *politikaya mahsus gazeteler ise sırf havadis neşrine münhasır olduğundan (...)*” şeklinde tanımlanmaktadır. 11 Mart 1877 tarihli resmi ilan da mizah dergilerinin varlık sebepleri “(...) *mudhikata mahsus gazetelerin mezuniyeti adab-ı umumiyyeye hizmet (...)* ve (...) *gazetecilik veza'ifini mizah ve latife zemininde ifa etmeleri(...)* olarak ortaya konulmuştur. Bu tanımlamalar Meclis-i Mebusan görüşmelerinde Macit Bey’in yasayı savunmak için sarf ettiği “*Gazetecilik ciddi bir şeydir (...)*” cümlesi ile de kayıt altına alınmıştır.

Mizah dergileri gazetecilik pratikleri çerçevesinde değerlendirilirken mizah ise bir eğlence unsuru olarak tanımlanmaktadır. Meclis-i Mebusan görüşmelerinde bu tanımlamanın en iyi ifadesi Macit Bey’in sözlerine karşı Sebuğ Efendi ve Manok Efendinin mizah yasaklanırsa eğlenceyi kapsayan “gazino” ve “karagöz” gibi faaliyetlerin de yasaklanması gerektiğine dair sözleridir.

Macit Bey ve Kostaki Paşa gibi yasağa muhalif olanlar da temel söylemlerini mizah dergilerinin eğitim işlevi üzerine kurmuşlardır. Burada var olan iki söylemin birbirlerinden farkı ise mizah dergilerinin eğitim işlevini yerine getirdiği hedef kitlenin çocuklar olmasıdır. Macit Bey ve Kostaki Paşa’ya göre mizah dergileri toplum için bir eğitim vasıtası iken Hasan Fehmi Efendi başta olmak üzere diğer yasağa muhalif mebuslara göre mizah dergilerinin hedef kitlesi çocuklardır ki bu durum Hasan Fehmi Efendinin mizah dergileri için “*çocuklara talim-i huruf*” olmaları sözleri ile vücut bulmuştur.

Yasağa muhalefet edenlerin üzerinde durdukları bir diğer nokta ise hukuk

düzenidir. Basın yolu ile işlenen bir suçun cezasını hukuk çerçevesinde verileceğine ilişkin temel söylemin Batı tarzı bir hukuk sisteminin Osmanlı'da yerleşmesine ilişkin bir beklentinin yansması olduğu söylenebilir. Benzer bir durum mizah dergileri için de geçerlidir. *Hayal* dergisinde yayınlanan “*Kanun dairesinde serbesti*” lejandlı karikatürden ve 1877 Matbuat Nizamnâmesi ile ilgili kaleme aldığı yazılardan yola çıkarak Teodor Kasab'ın da aynı beklenti içerisinde olduğunu söylemek mümkündür.

Bu noktada sorulması gereken soru mizah dergilerine karşı yönetim tarafından sergilenen sert tutumun sebeplerinin ne olduğudur. 1870 yılından itibaren yayınlanan Türkçe mizah dergileri üzerinde hukuki yaptırımların uygulandığı, kapatma cezalarının hayata geçirildiği dikkate alındığında mizah dergilerinin tamamen yasaklanmak istenmesi ne ifade etmektedir? Bu durum süreli bir yayın olarak mizah dergisinin bireye daha geniş bir hareket alanı sağlaması ile açıklanabilir. Geleneksel kültürün temel mizah unsurları olan meddah, karagöz ve ortaoyunu gibi pratikler, kolektif gülme eylemi ile toplumsal hayatta yer edinirken mizah dergisi bireysel bir gülme eylemi ile gündelik hayatta var olmaktadır. Mizah dergilerine getirilmek istenen yasak göstermektedir ki kolektif bir eyleme nazaran bireysel bir eylem siyasi yapı tarafından kontrol dışı ve tehlikeli bir iletişim alanı olarak kabul edilmektedir. 1877 Matbuat Nizamnâmesi'nde mizah dergilerinin yasaklanmasını da bu çerçevede değerlendirmek gerekmektedir. Mizah dergilerine ilişkin yasak yasadan çıkarılmış ve yasa yürürlüğe girmemiş olsa da mevcut yasal düzenlemeler çerçevesinde 1877 Matbuat Nizamnâmesi ile hayata geçirilmek istenilen durum 4 Ağustos 1876 tarihli resmi ilan ile mevcut dergiler dışında yeni mizah dergilerine ruhsat verilmeyerek ve 24 Temmuz 1877 tarihinde de mevcut dergiler *Hayal* ile *Çaylak* günlük gazeteye dönüştürülerek hayata geçirilmiş, II. Meşrutiyet'in ilanına kadar Osmanlı'da mizah dergileri sessizliğe gömülmüştür.

KAYNAKÇA

- AK, Emine Tonta. (2014), “Osmanlı Devleti'nde Abdülaziz Devri Matbuat İdaresi”, *Sultan Abdülaziz ve Dönemi Sempozyumu Türk Tarih Kurumu Yayınları*, Cilt: 1, Ankara, ss. 129-138.
- Ali Efendi. (1976), *İstanbul'da Elli Yıllık Önemli Olaylar*, Sander Yayınları, İstanbul.
- CEYLAN, Ayhan. (2006), “Tanzimat Dönemi Osmanlı Basım ve Yayımında Hukuki Düzen (1839-1876)”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 1, ss.139-155.
- ÇAPANOĞLU, Münir Süleyman. (1962), *Basın Tarihine Dair Bilgiler ve Hatıralar*, Hür Türkiye Dergisi Yayınları, İstanbul.

- Çaylak*, Hakkı Tarık Us Koleksiyonu Yer No: 2132. Milli Kütüphane Yer No: 1956 SB 453.
- ÇEVİKER, Turgut. (1986), *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü I*, Adam Yayınları, İstanbul.
- DERMAN, Hakan. (Haziran 1985), "İlk mizah Dergimizdeki 'Mizahlık' Olaylar", *Düşün*, Sayı: 15, ss. 83-85.
- Düstur*, Hakkı Tarık Us Koleksiyonu, Yer No: 1220.
- Hayal*, Hakkı Tarık Us Koleksiyonu Yer No: 0099/2. Milli Kütüphane Yer No: 1956 SB 248.
- İNUĞUR, M. Nuri. (2005), *Basın ve Yayın Tarihi*, Der Yayınları, İstanbul.
- İSKİT, Server. (1939), *Türkiye'de Matbuat Rejimleri*, Ülkü Matbaası, İstanbul.
- KABACALI, Alpay. (2000), *Türkiye'de Matbaa Basın ve Yayın*, Literatür Yayıncılık, İstanbul.
- KIZILTAN, Yılmaz. (2006), "I. Meşrutiyetin İlanı ve İlk Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı" *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 26, Sayı: 1, ss. 251-272.
- KOLOĞLU, Orhan. (1985), "Türkçe-Dışı Basın", *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: 1, İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 94-98.
- KOLOĞLU, Orhan. (2006), *Basın Tarihi*, Pozitif Yayınları, İstanbul.
- KÜÇÜK, Cevdet. (1997), "Hasan Fehmi Paşa", *İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 16, ss. 322-323.
- ODYAKMAZ, Necla. (2012), "Osmanlı'da Anayasal Düzenlemeler ve Basına Etkileri", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 16, ss. 211-233.
- OYMAK, Alparslan. (2013), *Osmanlı Mizahında Teodor Kasap (Diyojen, Çıngıraklı Tatar ve Hayal Gazeteleri Üzerine Bir İnceleme)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- ÖZDİŞ, Hamdi. (2010), *Osmanlı Mizah Basınında Batılılaşma ve Siyaset (1870-1877)*, Libra Yayıncılık, İstanbul.
- ÖZKORKUT, Nevin Ünal. (2002), "Basın Özgürlüğü ve Osmanlı Devleti'ndeki Görünümü", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Sayı: 3, ss. 65-84.
- Sabah*, Hakkı Tarık Us Koleksiyonu Yer No: 0015. Milli Kütüphane Yer No: 1957 ŞÇ 7.
- ŞAPOLYO, Enver Behnan. (1971), *Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönüyle Basın*, Güven Matbaası, Ankara.
- Takvim-i Vekâyi*, Hakkı Tarık Us Koleksiyonu Yer No: 0022. Milli Kütüphane Yer No:1959 SC 66.
- TEVFİK, Ebüzziya. (1290), *Salname-i Hadika*, Hadika Matbaası, İstanbul.
- Vakit*, Hakkı Tarık Us Koleksiyonu Yer No: 0009. Milli Kütüphane Yer No: 1962 ŞÇ 99.
- VELDET, Hıfzı. (1999), "Kanunlaştırma Hareketleri ve Tanzimat", *Tanzimat*, Cilt 1, MEB Yayınları, Ankara, ss. 139-209.

ENFLASYONUN FİNANSAL PİYASALARIN VOLATİLİTESİNE ETKİSİ: BORSA İSTANBUL ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Mercan HATİPOĞLU¹

Atıf/©: Hatipoğlu, Mercan (2016). Enflasyonun Finansal Piyasaların Volatilitesine Etkisi: Borsa İstanbul Üzerine Bir Uygulama, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 9, Sayı 2, Aralık 2016, ss. 711-720

Özet: Bu çalışmanın amacı enflasyonun hisse senedi piyasasının volatilitesine etkisini Türkiye bağlamında analiz etmektir. Söz edilen etkiyi araştırmak için aylık frekanstaki BIST-100 endeksi ve tüketici fiyatı endeksine GARCH modeli 1986-2016 kapsamında uygulanmıştır. Enflasyonun etkisini daha derin analiz edilebilmesi için fiyat endeksinin yüksek olduğu dönem ile enflasyonun tek haneye düştüğü dönem ayrı ayrı analiz edilmiştir. Bulgular enflasyonun, enflasyon oranının yüksek olduğu dönemde borsanın volatilitisini arttırdığını göstermiştir. Diğer taraftan fiyat istikrarının sağlandığı dönemde enflasyon ve volatilité arasında anlamlı ilişkiye rastlanmamıştır. Sonuçlar enflasyonun artık Türkiye borsasında bir risk faktörü olmadığını ima etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Enflasyon, Volatilité, Borsa İstanbul

Impact of Inflation on Financial Markets Volatility: An Application on Borsa Istanbul

Citation/©: Hatipoğlu, Mercan (2016). *Impact of Inflation on Financial Markets Volatility: An Application on Borsa Istanbul*, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 9, Issue 2, December 2016, pp. 711-720

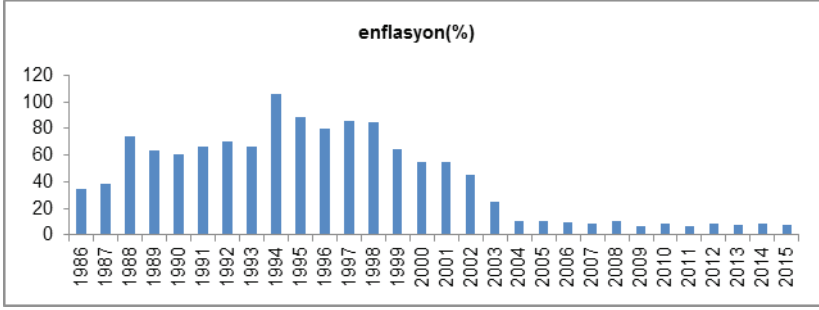
Abstract: *The purposes of paper is to analyze the impact of inflation on stock market volatility in the context of Turkey. We apply GARCH model to explore mentioned affect by using monthly data of BIST-100 index and CPI for the period 1986 to 2016. The data was divided into sub-periods to allow for the deeply investigation of inflation in higher price level and one-digit inflation periods. The findings demonstrate that inflation has increased the volatility of stock market during the higher rate of inflation. On other hand we find insignificant relation between inflation and stock market volatility in price stable period. This results imply that inflation does not mean a risk factor in Turkish stock exchange anymore.*

Keywords: *Inflation, Volatility, Borsa Istanbul Stock exchange*

I. GİRİŞ

Ekonomik büyümenin gerçekleşmesinde önemli role sahip finansal piyasalar, son dönemde yüksek volatilitelere sergilenmektedir. Özellikle borsalardaki volatilitenin artması hem reel ekonomiye hem de firmalara ek maliyet getirmektedir. Hisse senedi fiyatlarındaki aşırı oynaklık yatırımcıların risk primlerinin yükselmesine yol açtığı için firmaların sermaye maliyetini yükseltmekte olup aynı zamanda yöneticilerin yatırım kararı almalarını zorlaştırmaktadır (Funke ve Goldstein, 1996). Dolayısıyla finansal piyasalarda yaşanan dalgalanmaların kaynağını bilmek hem ekonomi politikalarından sorumlu kurumların hem de piyasa katılımcılarının odak noktası haline gelmiştir. Çünkü borsalarda dalgalanmaya neden olan faktörler bilinirse, politika yapıcılar söz konusu değişkenleri kontrol altına alarak ileride yaşanacak belirsizliği azaltabilirken, yatırımcılar ise borsa endeksinin gelecekteki değerini öngörmede yine aynı faktörlerden yararlanabileceklerdir. (Evbayiro-Osagie ve Emeni 2015). Finansal piyasalardaki oynaklığı açıklayan parametrelerden birinin enflasyon olduğu Schwert (1989) tarafından tespit edilmiştir. Engle ve Rangel (2005) ise yüksek enflasyona sahip ülkelerdeki sermaye piyasalarında gözlemlenen volatilitenin düşük enflasyona sahip ülkelere göre daha fazla olduğunu kanıtlamışlardır. Rashid vd., (2011) enflasyonun bir taraftan satın alma gücünü azaltarak yerel tüketimin düşmesine yol açtığını diğer taraftan ise yatırımcıların daha fazla risk primi talep etmesine neden olduğunu ileri sürmüştür. Bu çalışmada enflasyonun Türkiye borsasında

yaşanan dalgalanmalar üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Şekil 1 de görüleceği üzere Türkiye 1986 ile 2000 arası dönemde yıllık bazda %100 enflasyonu tecrübe etmiştir. 2001 krizinden sonra kurulan ekonomi kurumları ve TCMB'nin yürüttüğü enflasyon hedeflemesi politikası ile Türkiye enflasyonu 2004 yılında ilk defa tek haneli rakamlara indirmeyi başarmıştır.

Şekil :1 Türkiye de 1986-2015 dönemi arası yıllık enflasyon oranları

Kaynak: <http://beta.data.worldbank.org>

Ülkemizin 1980 'li yıllardan bu yana fiyatlar genel seviyesinde yaşadığı dönüşüm dikkate alındığında enflasyonun bir risk faktörü olarak sermaye piyasalarına etkisinin araştırılması ihtiyacı doğmuştur. Bu çalışmada enflasyonun Borsa İstanbul üzerindeki 1986-2003 ve 2003-2016 olmak üzere iki alt dönemde analiz edilmiştir. Sonuç olarak Türkiye 'de enflasyonun 2003 yılından beri finansal piyasaların riskini arttıran bir makroekonomik parametre olmadığı ortaya çıkmıştır.

II. LİTERATÜR TARAMASI

Türkiye borsası için enflasyonun volatiliteleri arttıran bir unsur olup olmadığı Saryal (2007) tarafından ocak 1986 - eylül 2005 dönemi kapsamında aylık frekanstaki TÜFE endeksi aracılığıyla analiz edilmiştir. Çalışmada enflasyonun Türkiye borsası için bir risk faktörü olduğu ve borsanın volatilitelerini öngörmeye açıklayıcı bir faktör olduğu vurgulanmıştır. Davis ve Kutun (2003) ise hem enflasyonun hem de milli gelir büyüme oranlarının borsanın gelecekteki değerini öngörmeye zayıfta olsa etkili olduklarını göstermişlerdir. Aliyu (2012) ise Gana ve Nijerya sermaye piyasaları için yaptığı çalışmada enflasyon oranı ile beraber 3 aylık ortalama enflasyonun da her iki ülkede risk faktörü olduğunu bulmuştur. Zakaria ve Shamsuddin, (2012) Malezya borsasındaki oynaklığa neden olan faktörleri araştırmak için enflasyon oranları, faiz oranları, para arzı, döviz kuru ve büyüme oranlarını gibi makroekonomik değişkenleri kullanmışlardır.

Granger nedensellik testi sonuçlarına göre ise Malezya borsasında oynaklığa sebep olan değişken sadece enflasyon oranı olarak belirlenmiştir. Maghyreh (2006) 18 gelişmekte olan ülke borsasında enflasyonun etkisini doğrusal olmayan kointegrasyon yöntemi ile analiz etmiştir. Sonuç olarak 18 ülkenin 13 tanesinde enflasyon oranları ile borsa getirileri arasında doğrusal olmayan anlamlı ilişkiye rastlanmıştır. Kumari ise (2011) Hindistan borsasının getirileri ile enflasyon arasındaki ilişkiyi VAR modeli ile haftalık, aylık ve çeyreklik frekansta incelemiştir. Çalışmanın bulgular Hindistan borsasının enflasyon karşısında yatırımcıları korumadığını işaret etmiştir. Alagidede ve Panagiotidis (2012) ise G-7 ülkeleri için yaptıkları çalışmada İtalya ve İngiltere borsalarının yatırımcılara enflasyona karşı hedging imkanı sunduğunu göstermişlerdir. Gultekin (1983) nominal hisse senedi getirilerinin beklenen enflasyona bağlı olduğunu ima eden Fisher hipotezini 26 ülke için 01/1947 – 12/1979 dönemi kapsamında incelemiştir. Sonuç olarak enflasyon ile borsa getirileri arasında pozitif korelasyon bulunmasa bile yüksek enflasyon oranlarına sahip ülkelerde borsa getirilerinin de yüksek olduğunu rapor etmiştir. Aynı bulgulara Choudhry (2001) Arjantin, Şili, Meksiko ve Venezuela ülkelerini analiz ederek ulaşmış ve cari borsa getirisi ile cari enflasyon arasında pozitif ilişki tespit etmiştir. Al-Sharkas ve Al-Zoubi (2013) Ürdün, Suudi Arabistan ve Fas borsalarında enflasyon ve borsa arasında uzun dönemli anlamlı ilişki tespit ederek adı geçen ülkelerde Fisher hipotezinin geçerli olduğunu vurgulamışlardır. Cifter (2015) Markov-switching dinamik regresyon (MS-DR) yöntemini kullanarak enflasyon ve borsa arasındaki ilişkiyi rejim değişikliği bağlamında analiz etmiş ve sonuç olarak söz konusu ilişkinin ekonominin durgunluk dönemlerinde negatif yönlü olduğunu bulmuştur. Austin ve Dutt (2015) ise Amerika finans piyasalarında 10 yıllık öngörü döneminde enflasyon oranlarının açıklayıcı olmadığını dair bulgular sunmuşlardır. Bozkurt (2015) Türkiye'nin risk primini arttıran faktörlerden birinde enflasyon olduğunu bulanık regresyon analizi yardımıyla tespit etmiştir. Sayılğan ve Süslü (2011) 1999-2006 yılları kapsamında panel veri analizi yordamıyla enflasyon ve hisse senedi getirileri arasında gelişmekte olan ülkelerde pozitif ilişki saptamışlardır. Altınbaş vd., (2016) enflasyon ile Borsa İstanbul arasında granger nedensellik ilişkisinin olmadığını ileri sürmüşlerdir. Belen ve Gümrah (2016) tüfedeki beklenen, gerçekleşen ve beklenmeyen gelişmelerin Borsa İstanbul'daki anormal getirileri açıklamada etkili olmadığını ispat etmişlerdir. Karamustafa ve Karakaya (2004) enflasyonun Türkiye borsasında işlem hacmini etkilediğini 1995 - 2003 yılları arasında vurgulamışlardır. Kendirli ve Çankaya (2016) döviz kuru ve enflasyonun Borsa İstanbul bankacılık endeksi üzerindeki etkisini johansen eş bütünleşme ve granger nedensellik testleri analiz etmişler ancak enflasyon için anlamlı sonuçlara ulaşamamışlardır.

III. VERİ VE METODOLOJİ

Çalışmada kullanılan Borsa İstanbul ve fiyat endeksi verileri aylık frekans bazında TCMB elektronik veri dağıtım sisteminden elde edilmiştir. Enflasyon oranı, $\ln(Tüf_{et}/Tüf_{et-1})$ formülü ile hesaplanırken borsanın getirisi $\ln(Bist_t/Bist_{t-1})$ yardımıyla hesaplanmıştır. Enflasyonun borsanın volatilitesine etkisini daha iyi analiz etmek için veriler 1986-2003 ve 2003-2016 olmak üzere iki alt dönemde analiz edilmiştir. Çalışmada yöntem olarak koşullu varyans zamana bağlı olarak modellemeye imkan veren GARCH (generalized autoregressive conditional heteroskedasticity) tercih edilmiştir. GARCH (1,1) modeli aşağıdaki gibi ifade edilebilir (Bollerslev, 1986):

$$\sigma_t^2 = \omega + \alpha \varepsilon_{t-1}^2 + \beta \sigma_{t-1}^2$$

Yukarıdaki modelde ω uzun dönemli volatilitiyi, α seriyeye aniden gelen şokların volatilitiyeye etkisini ve β bir dönem önceki volatilitenin bugünkü volatilitiyeye etkisini göstermektedir. Eğer denklemden α parametresi ne kadar yüksek bulunursa seriyeye gelen şoklar o nispette volatilitiyeyi arttırmaktadır. Volatilitenin kendi gecikmesi olan β parametresinin α 'dan büyük olması ise volatilitenin daha çok önceki dönemlerden kaynaklandığını ima etmektedir. GARCH modellerinin anlamlı olması için $\omega, \alpha, \beta > 0$ olma şartını sağlamaları gerekmektedir. Ayrıca modelin durağanlığının sağlanması için $\alpha + \beta < 1$ kısıtına bağlı kalınmalıdır. Bu kısıtın ihlal edildiği durumlarda sürecin durağanlık koşulunu sağlaması için Integrated (Bütünleşik) GARCH (IGARCH) modelini geliştirilmiştir. Getiri serisinin mutlak değerindeki kalıcı otokorelasyondan kaynaklanan bu etkiden kurtulmak için kullanılan IGARCH aşağıdaki gibi ifade edilebilir (Zumbach, 2004):

$$\sum_{i=1}^q a_i + \sum_{i=1}^p b_i = 1$$

Bu modelde parametrelerin toplamı 1'e eşitlenerek sürecin durağan olması sağlanmaktadır. Enflasyonun borsanın oynaklığı üzerindeki etkisini tespit etmek için ise Aliyu (2012) tarafından da kullanılan aşağıdaki denkleme başvurulmuştur:

$$\sigma_t^2 = \omega + \alpha \varepsilon_{t-1}^2 + \beta \sigma_{t-1}^2 + \gamma(enflasyon)_{t-1}$$

Bu modelde enflasyonun bir gecikmeli değeri koşullu varyans modeline eklenerek, borsanın volatilitésinin enflasyondan etkilenip etkilenmediği araştırılmaktadır. Pozitif işarete sahip γ parametresi enflasyonun oynaklığı arttırdığını ima ederken, negatif γ parametre ise tam tersini göstermektedir.

IV. AMPİRİK UYGULAMA

Enflasyon ve Borsa İstanbul'a ait verilerin tanımlayıcı istatistikleri incelendiğinde ilk dikkat çeken nokta enflasyonun ilk dönemde aylık bazda yaklaşık %4, olarak gerçekleşirken 2003-2016 döneminde aylık ortalama % 06, seviyelerine kadar düşmesidir.

Tablo 1: Enflasyon ve Borsa İstanbul Endeksinin Tanımlayıcı İstatistikleri

	1986-2003		2003-2016	
	BIST-100	Enflasyon	BIST-100	Enflasyon
<i>Ortalama</i>	0.044	0.0393	0.0128	0.006
<i>Std.Sapma</i>	0.153	0.025	0.068	0.007
<i>Çarpıklık</i>	0.616	3.198	-0.540	0.372
<i>Basıklık</i>	4.347	25.955	4.448	3.327
<i>Min</i>	-0.352	-0.053	-0.277	-0.014
<i>Mak</i>	0.689	0.248	0.172	0.032
<i>JB</i>	0.00	0.00	0.00	0.11
<i>ADF</i>	0.00	0.00	0.00	0.00

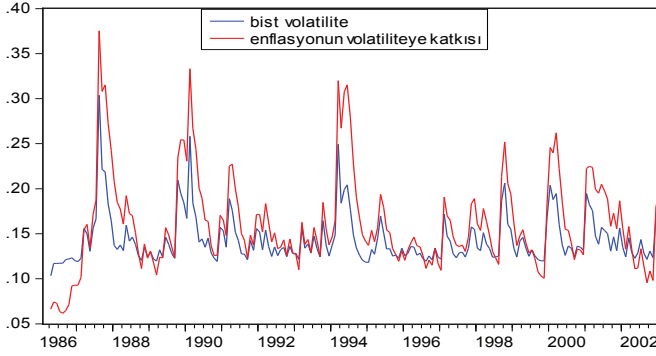
Enflasyonun standart sapmasının % 2 'lerden % 07 'lere inmesi ise enflasyon belirsizliğinin önemli ölçüde azaldığını açıkça göstermektedir. 2003 yılına kadar fiyat artışları bir ayda en fazla % 24 oranında olurken, 2003-2016 arası dönemde söz konusu artış en fazla % 3 ile sınırlı kalmıştır. Borsa İstanbul açısından bakıldığında ise ortalama nominal getiri ilk dönemde % 4 civarında iken, ikinci dönemde %1 seviyelerine düşmüştür. Bununla beraber ortalama reel getiri enflasyonun yüksek olduğu dönemde 0.005 iken, enflasyonun düşük olduğu dönemde 0.007 olarak gerçekleşmiştir. Borsanın riskini gösteren standart sapma değerleri ise Türkiye borsasında riskin %15 düzeyinden %6'ya kadar gerilediğini göstermektedir. BIST endeksi enflasyonun yüksek olduğu dönemde yatırımcısına bir ayda en fazla %68 getiri sağlarken, enflasyonun düşük olduğu dönemde yatırımcılar bir ayda en çok % 17 getiri elde edebilmişlerdir. Serilerin ekonometrik özellikleri dikkate alındığında ise hem Borsa İstanbul'un hem de enflasyonun dönemler itibarıyla durağan oldukları ADF olasılık değerlerinden anlaşılmaktadır.

Tablo 2: Enflasyonun BIST-100 Endeksinin Volatilitesine Etkisi

	1986-2003	2003-2016
	Enflasyon oynaklığı etkisi	Enflasyon oynaklığı etkisi
μ	0.040***	0.012*
ρ_1	0.340***	0.253***
ω	-	0.001
α	0.375***	0.061
β	0.624***	0.758***
γ	0.074**	-0.041
Arch-LM	0.89	0.79
Q ² (12)	0.27	0.73

Not: *** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1 anlam düzeylerini göstermektedir.

Enflasyonun BIST-100 endeksinin volatilitesine etkisini ölçen GARCH(1,1) modelinin sonuçları tablo 2’de sunulmuştur. Enflasyonun aylık bazda ortalama % 4 olduğu 1986 ile 2003 yılları arasında enflasyonun borsanın volatilitesine etkisini gösteren γ parametresi istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bu demektir ki enflasyondaki %1’ lik bir artış borsanın volatilitelerini % 0.07 olarak arttırmaktadır. Ayrıca söz konusu dönemde GARCH (1,1) modelinin kısıtı olan sağlanmadığı için IGARCH modeline başvurulmuştur. Bu durum enflasyondan kaynaklanan şokların Borsa İstanbul’ a etkisinin uzun dönemli olduğunu ima etmektedir. Diğer bir anlatımla enflasyonun oluşturduğu risk Borsa İstanbul’un oynaklığını bir dönemden daha fazla etkileyecektir. Aşağıdaki şekil 2 söz konusu dönemde Borsa İstanbul ’un kendi volatilitesi ile enflasyonun dikkate alındığındaki volatilitelerini göstermektedir.

Şekil 2: Borsa İstanbul Volatilitesi ve Enflasyonun Etkisi

Şekil incelendiğinde ilk dikkat çeken nokta enflasyonun özellikle kriz dönemlerinde borsa İstanbul'un riskini etkilediğinin görünmesidir. Örneğin Türkiye ekonomisinin 1994 yılında eş anlı olarak yaşadığı cari açık ve bütçe açığı problemi döneminde, enflasyon borsanın volatilitisini % 25 seviyelerinden %35 düzeyine çıkarmıştır. Yine ülkemizde 2001 krizi olarak anılan, ekonomin yüzde 8.5 oranında küçüldüğü bir ortamda enflasyon finansal piyasalardaki oynaklığı %20 'den %26'ya yükseltmiştir. Türkiye de enflasyonun tek haneli rakamlara indiği 2003-2016 ise enflasyonun borsanın volatilitesine etkisini gösteren γ parametresi negatif işaretli olmakla beraber istatistiksel olarak anlamlı bulunamamıştır. Bu durumda Borsa İstanbul endeksinin gelecekte alacağı değeri öngörmeye enflasyon oranları açıklayıcı bir değişken olma özelliğini kaybetmiştir. Böylece yatırımcıların enflasyondan korunmak için BIST endeksinden hisse senedi almalarına gerek kalmamıştır.

V. SONUÇ

Bu makalede enflasyon oranlarının Türkiye finansal piyasalarının riskine etkisi araştırılmıştır. Söz konusu etkinin daha iyi ortaya çıkması için analizler Türkiye de enflasyon oranlarının yüksek olduğu 1986-2002 dönemi ve enflasyonun tek haneli rakamları gördüğü 2003-2016 dönemi kapsamında ayrı ayrı gerçekleştirilmiştir. Tüketici fiyatlarındaki değişimler analiz edilen ilk dönemde dış şoklara karşı uzun hafıza özelliğine sahip iken daha sonraki dönemde şokların enflasyona etki süresi kısalmıştır. Çalışmada sonuç olarak enflasyonun, sadece enflasyonun yüksek olduğu dönemlerde borsanın riskini arttıran bir faktör olduğu bulunmuştur. Bu bulguya göre artık günümüzde

enflasyon Borsa İstanbul için bir risk kaynağı olmaktan uzaklaşmıştır. Dolayısıyla da borsanın gelecekteki performansı için öngöründe bulunmada yatırımcılara bilgi sunmayacaktır. Bundan sonraki çalışmalarda enflasyonun asiterik etkisinin Borsa İstanbul ve alt endekslerine olan etkisi EGARCH modelleri ile araştırılabilir. Ayrıca enflasyonun gecikmeli etkilerini dikkate alarak analiz eden farkı metodlar ile fiyat endekslerinin borsa getirilerine etkisi daha kapsamlı incelenebilir.

KAYNAKÇA

- ALAGİDEDE, Paul, and Theodore PANAGİOTİDİS. 2012. "Stock returns and inflation: Evidence from quantile regressions." *Economics Letters* 117(1), 283-286.
- ALİYU, Shehu Usman RANO. 2012. "Does inflation have an impact on stock returns and volatility? Evidence from Nigeria and Ghana." *Applied financial economics*, 22(6), 427-435.
- AL-SHARKAS, Adel A., and Marwan AL-ZOUBİ 2013. "Stock Prices and Inflation: Evidence from Jordan, Saudi Arabia, Kuwait, and Morocco". *Journal of International Business Research*, 12(1), 23.
- ALTINBAŞ, Hazar., KUTAY, Nilgün., ve AKKAYA, Cenk. (2016). Makroekonomik Faktörlerin Hisse Senedi Piyasaları Üzerindeki Etkisi: Borsa İstanbul Üzerine Bir Uygulama. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Ekonomi Ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 4(2).
- AUSTİN, Adrian, and Swarna DUTT. 2015. "Do stock returns hedge inflation at long horizons ?" *Applied Economics Letters*, 1-4.
- BELEN, Muhammet., ve GÜMRAH, Ümit. (2016). Türkiye'de Hisse Senedi Piyasasının Enflasyon Açıklamalarındaki Sürprizlere Tepkisi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 428-441.
- BOLLERSLEV, Tim. 1986. "Generalized autoregressive conditional heteroskedasticity." *Journal of econometrics*, 31(3), 307-327.
- BOZKURT, İbrahim. (2015). Finansal İstikrar İle Cds Primleri Arasındaki İlişkinin Bulanık Regresyon Analizi İle Tespiti: Türkiye Örneği. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 6(13)
- CHOUDHRY, Taufiq. 2001. "Inflation and rates of return on stocks: evidence from high inflation countries." *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 11(1), 75-96.
- CIFTER, Atilla. 2015. "Stock returns, inflation, and real activity in developing countries: A Markov-switching approach." *Panoeconomicus*, 62(1), 55-76.
- DAVIS, Nicole, and Ali M. KUTAN. 2003. "Inflation and output as predictors of stock returns and volatility: international evidence." *Applied Financial Economics*, 13(9), 693-700.

- ENGLE, Robert F., and J. Gonzalo RANGEL. 2005. "The Spline GARCH Model for Unconditional Volatility and its Global Macroeconomics Causes." *p Mimeo, NYU and UCSD*.
- EVBAÝIRO-Osagie, Esther I., and F. K. EMENİ. 2015. "Inflation Rates, Financial Openness, Exchange Rates And Stock Market Returns Volatility In Nigeria." *Ican Journal Of Accounting & Finance*, 4(1), 125-140.
- FUNKE, Nobert, and Andrea GOLDSTEİN. 1996. "Financial market volatility." *Intereconomics*, 31(5), 215-220.
- GULTEKİN, Bülent. 1983. "Stock market returns and inflation: evidence from other countries." *The Journal of Finance*, 38(1), 49-65.
- KARAMUSTAFA, Osman., & KARAKAYA, Aykut. (2004). Enflasyonun Borsa Performansı Üzerindeki Etkisi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (7) 2004 / 1 : 23-35*
- KENDİRLİ, Selçuk. ve ÇANKAYA, Muhammet (2016). "Döviz Kuru ve Enflasyonun BİST Banka Endeksi Üzerindeki Etkisi", *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi / MANAS Journal of Social Studies*, 5 (3):215-227, ISSN: 1624-7215
- KUMARI, Jyoti .2011. "Stock Returns and Inflation in India: An Empirical Analysis." *The IUP Journal of Monetary Economics*, 9(2).
- MAGHYEREH, Aktham. 2006. "The long-run relationship between stock returns and inflation in developing countries: further evidence from a nonparametric cointegration test." *Applied Financial Economics Letters*, 2(4), 265-273.
- RASHİD, Muhammad Tahir. 2011. "Measuring the Impact of Inflation on Conditional Stock Market Volatility in Pakistan: An Application of GARCH Model." *Middle Eastern Finance and Economics*, 13, 36-42.
- SARYAL, Fatma. Sonmez. 2007. "Does inflation have an impact on conditional stock market volatility?: Evidence from Turkey and Canada." *International research journal of finance and economics*, 11, 123-133.
- SAYILGAN, Güven ve SÜSLÜ, Cemil. (2011). Makroekonomik faktörlerin hisse senedi getirilerine etkisi: Türkiye ve gelişmekte olan piyasalar üzerine bir inceleme. *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar*, 5(1), 73-96.
- SCHWERT, William. 1989. "Why does stock market volatility change over time?" *The journal of finance*, 44(5), 1115-1153.
- ZAKARIA, Zukarnain, and Sofian SHAMSUDDIN .2012. "Empirical evidence on the relationship between stock market volatility and macroeconomics volatility in Malaysia." *Journal of Business Studies Quarterly*, 4(2), 61.
- ZUMBACH, Gilles. 2004. "Volatility processes and volatility forecast with long memory". *Quantitative Finance*, 4(1), 70-86.
- WORLD BANK (2016), "İstatistikleri", (*erişim adresi: www.worldbank.org*), (erişim tarihi: 25.02.2016)

OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN FARKLILIKLARIN YÖNETİMİNE İLİŞKİN ALGILARI*

Sultan Bilge KESKİNKILIÇ KARA¹

Erhan ALABAY²

Atıf/©: Keskinkılıç Kara, Sultan Bilge; Alabay, Erhan (2016). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Farklılıkların Yönetimine İlişkin Algıları, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 9, Sayı 2, Aralık 2016, ss. 721-742

Özet: Bu araştırmanın amacı, okul öncesi öğretmenlerinin bazı bağımsız değişkenleri ile farklılıkların yönetimine ilişkin algıları arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını tespit etmektir. Araştırmada nicel araştırma desenlerinden betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu, İstanbul İli Sancaktepe ve Sultanbeyli ilçelerinde özel ve resmi okul öncesi kurumlarında görev yapmakta olan toplam 211 okul öncesi öğretmeni oluşturmaktadır. Okul öncesi öğretmenlerinin farklılıkların yönetimine ilişkin algılarını belirleyebilmek için “Farklılıkların Yönetimi Ölçeği” kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, okul öncesi öğretmenlerinin cinsiyet ve çalıştıkları kurumda görev yapan öğretmen sayısına göre farklılıkların yönetimine ilişkin algıları anlamlı bir ilişki göstermezken; öğrenim durumu, mesleki kıdem, bulunduğu kurumdaki çalışma yılı ve okul türü bağımsız değişkenine göre anlamlı bir ilişkiye rastlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Okul Öncesi, Farklılıkların Yönetimi, Öğretmen.

Makale Geliş Tarihi:21.08.2016/ Makale Kabul Tarihi: 04.11.2016

* Bu makale International Conference on New Horizons in Education 2016 (Temmuz-Viyana, Avusturya) 'da sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

1 Yrd. Doç. Dr., İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, e-posta: bilge.kara@izu.edu.tr

2 Yrd. Doç. Dr., Okan Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, e-posta: erhan.alabay@okan.edu.tr

Preschool Teachers' Perception of Diversity Management

Citation/©: Keskinkılıç Kara, Sultan Bilge; Alabay, Erhan (2016). *Preschool Teachers' Perception of Diversity Management*, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 9, Issue 2, December 2016, pp. 721-742

Abstract: *The aim of this study is find out whether or not there is a significant difference in preschool teachers' perceptions of Diversity Management based on some independent variables. From among the quantitative research patterns, descriptive survey model was employed in this research. The sample group of the research was composed of a total of 211 preschool teachers employed in public and private preschools within the borders of Sancaktepe and Sultanbeyli districts of İstanbul Province. Diversity Management Scale was used so as to identify Diversity Management perceptions of preschool teachers. The result of the study indicated that whereas there was no significant difference in Diversity Management perceptions of preschool teachers depending upon their gender and the number of teachers employed in their institution, a significant difference was discovered depending upon the variables of educational background, professional seniority, employment period of time in the institution and school type.*

Keywords: *Preschool, Diversity Management, Teacher.*

I. GİRİŞ

Toplumdaki farklılıkların çeşitlenerek artması, eğitimde yeni değer ve yaklaşımların benimsenme gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bunlardan bir tanesi de farklılıklara değer verme ve var olan farklılıkları toplum ve birey yararına dönüştürebilmektir. Farklılık sözcüğü Türk Dil Kurumu'na göre; "Farklı olma durumu, ayrımlılık, başkalık" şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 2016a). Williams ve O'Reilly (1998) ise farklılığı; "Bir insanın bireysel farklılıkları keşfetmek için kullandığı, herhangi bir özellik" şeklinde tanımlanmaktadır. Farklılıklar; insanlar arasında, ırk, kültür, cinsiyet, cinsel yönelim, siyasi görüş, dini inanç, değerler, tutumlar, yaş ve fiziksel yeterlilikler açısından var olan farklar şeklinde tanımlanmaktadır. Bazı farklılık tanımları; etnik köken, ulusal köken, sınıf, din, öğrenme ve iletişim tarzı, doğum yeri, meslek (Sonnenschein, 1997'den Akt: Sürgevil, 2008), yaşanılan yer, statü, sahip olunan yetenekler, ailenin öğrenim durumu, zenginlik ve fakirlik gibi çeşitli boyutları da içerebilmektedir. Memduhoğlu (2011b) bireylere ilişkin temel farklılıkları, ırk, milliyet, etnik köken, cinsiyet, yaş, ailenin eğitim durumu, ailenin ekonomik durumu, bireylerin doğdukları ya da aidiyet duydukları bölge /şehir ve fiziksel özellikler gibi sabit ya da kalıcı özellikleri kapsayan demografik farklılıklar; din ve felsefi inanç, siyasi görüş, dünyayı algılama biçimi, kültürel altyapı, yaşam biçimi, gelenek, örf, adet ve değer yargıları gibi

sosyo-kültürel farklılıklar; kişilik, fiziksel ve zihinsel yetenekler, bilgi ve beceri düzeyi, öğrenme stili, davranış stili, psikolojik yapı gibi bireysel farklılıklar olarak sınıflandırmıştır. Farklılıkların bu kadar çeşitli olması onun ne kadar doğal ve yadigarınmaması gereken bir olgu olduğunun da göstergesidir.

Farklılıkların bu denli çeşitli olmasına rağmen, insanlar ilişkilerinde kendilerini bazı kişi ve gruplara daha yakın hissederken, diğerlerine daha uzak durabilmektedirler. İnsanların diğerleriyle kurdukları ilişkilerde; “bir yandan, diğerlerine benzemeye, onlarla bütünleşmeye, onlar gibi olmaya, onlardan geri ya da aşağıda kalmamaya çaba göstermek; diğer yandan da onlardan farklılaşmaya, onlarla aynı olmamaya, onlardan daha ileri veya üstün olmaya çalışmak” şeklinde iki farklı çeşit davranış sergileyebilmektedirler (Bilgin, 2007;110). Bireylerin diğerleriyle bütünleşmesi kadar, onlardan farklılaşması da sosyal bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Farklılıklar, Landau ve arkadaşlarına (2011) göre aynı anda bir gerçeklik, bir fırsat ve bir zorluk olabilmektedir. Gerçekliktir; çünkü toplumlar gittikçe daha farklı hale gelmektedir. Fırsattır; çünkü farklılıklar yaşamlarımızı zenginleştirir ve yaratıcılığı besler. Farklılık aynı zamanda bir zorluktur; çünkü farklılıklara olan tahammülsüzlüğümüz çatışmalara yol açabilmektedir. Kaçınılmaz biçimde okullarımız için de gerçeklik haline gelen farklılıkların, etkin yönetildiğinde ve değer verildiğinde bir nimet olma potansiyelini taşıması, iyi yönetilmediğinde ise büyük kargaşa ve çatışmaların yaşanmasına yol açabilme olasılığı; farklılıkların, ona karşı tutumumuzun ve yönetiminin ne kadar önemli olduğunun bir göstergesi olarak değerlendirilebilir (Landau, Landau ve Landau, 2001; Akt: Tozkoparan ve Vatanserver, 2011). Farklılıkların yönetimi, insanların birbirine benzeyen ve benzemeyen özelliklerinin fark edilmesi ve insanların tüm bu özellikleri ile kabullenilip değer görmesi ile başlayan bir süreçtir. Bu süreç, farklılığın teşvik edildiği ve performansı artıran bir kaldıraç olarak kullanıldığı bir yapının kurulmasını, sistemin bu anlayışı destekler şekilde biçimlendirilmesini öngörmektedir (Süral-Özer, 2007).

Yapılan araştırma sonuçları, insanlar arasında yaşanan farklılıkların doğru bir şekilde yönetilebilmesi durumunda bir topluluk için oldukça yararlı sonuçlar doğurabileceğini göstermektedir (Özkaya, Özbilgin ve Şengül, 2008). Etkili okullar için okul müdürleri ve öğretmenler farklılığın gücünün ve ayrımcılığın zararının farkına varmalıdırlar. Farklılıklar, okulun ve öğrencilerin gelişmesi adına bir araç ve fırsat olarak görülmelidir. Farklılık deyince aklımıza ilk gelen şey olan cinsiyet, yaş ve ırk bu kavram için yeterli değildir. Yaşam biçimi, çalışma alışkanlıkları, dini inanç ve kişilik farklılıkları da farklılığı yaratan

temel etmenlerdir. Öğrencilerden okula girerken kimliklerini ve özelliklerini bırakıp girmelerini bekleyemeyiz (Rosen, 1998). Durum böyle olunca, okullarda öğretmenleri, öğrencilerin farklılıklarını korumalarına izin vermeleri ve bu farklılıklardan örgütün amaçlarını gerçekleştirmek adına yararlanmaları beklenmektedir.

Farklılıklara değer verilen bir eğitim ortamının oluşmasında “demokrasi” önemli bir rol oynamaktadır. Demokrasi, anladığımız şekliyle sadece “halkın egemenliğine dayanan yönetim şekli” (TDK, 2016b) değil, bir yaşam şeklidir. Demokrasi sayesinde çoğunluğun ve benzer olanların azınlığı ezmesine engel olunacaktır (Karakütük, 2001). Demokrasi, okul ortamında tüm çalışanların farklılıklarına rağmen hukuksal ve siyasal anlamda eşit muamele görmeleri gerektiği düşüncesine dayanır (Demirbolat, 1999). Demokratik tutum, farklılıkları kabul ederek bu farklılıklara değer vermeyi gerektirir (Hotaman, 2010). Bireyin ön plana çıktığı ve farklılıkların daha fazla önem kazandığı okul örgütlerinde, bu farklılıklara değer verilerek korunup sürdürülmesi, demokratik bir kültür içinde yetişen ve çalışan bireylerle mümkün görünmektedir (Şişman ve diğerleri, 2010).

Bireylerin bir birinden, hatta çalışanların yöneticilerden farklı olmaları oldukça doğaldır. Her bireyin inancı, siyasal görüşü, kültürü, değerleri, yaşı, fiziksel özellikleri, kişiliği birbirinden farklıdır. Bu farklılıklar örgüt içinde olumlu ya da olumsuz farklı durumlara neden olabilmektedir. Örgütlerde çalışanlar arasındaki farklılıklar örgütsel açıdan çeşitli avantajlar sağlarken aynı zamanda iyi yönetilmediğinde kimi sakıncalara da yol açabilmektedir (Memduhoğlu, 2011b). Çalışanlar arasındaki farklılıkları hiçe sayarak, onların işyerine girmeden önce var olan bütün kişisel özelliklerini dışarıda bırakmalarının istendiği bir yönetim anlayışı, örgütte yaşanabilecek olası çatışmalara zemin hazırlamakta ve örgüt ikliminin bozulmasına neden olmaktadır (Tozkoparan ve Vatansever, 2011). Bu nedenle yönetim alanında özellikle de insan kaynaklarının yönetimi alanında karşımıza farklılıkların yönetimi kavramı çıkmaktadır.

Örgütte farklılıkların yönetiminin örgüt ve çalışanlar açısından çeşitli yararları bulunmaktadır. Bu yararları Tozkoparan ve Vatansever (2011); farklı yeteneklerdeki kişileri örgüte çekmek, istihdam etmek ve örgütte tutmak, işgücü devri ve devamsızlık maliyetini azaltmak, esneklik ve isteklilik konusunda çalışanlara yardım etmek, örgütte çalışan bağlılığını, moral ve güdülemeyi artırmak, küreselleşme ve teknolojik değişimin etkisini daha iyi yönetmek, yaratıcılık ve yeniliği artırmak, farklı kültürlerin nasıl yönetileceği

bilgisini geliştirmek, müşterilerin ihtiyaçlarını anlamayı kolaylaştırmak, yeni müşterilerin ihtiyaçları hakkında bilgi edinmek, yeni ürünler, hizmetler ve pazarlama stratejilerinin gelişmesine yardım etmek, dış paydaşlarla örgütün itibar ve imajını geliştirmek, dezavantajlı gruplar için fırsatlar ve sosyal kaynaşma ortamı yaratmak olarak belirtmiştir.

Örgütlerde çalışanlara ilişkin farklılıkların örgüte sunduğu çeşitli avantajlar ve dezavantajlar eğitim örgütleri için de geçerlidir. Okullarda çalışan farklı özelliklere sahip insanlar; farklı kültürleri, kişilik özelliklerini ve yeteneklerini de okula taşırlar. Çalışanların okula taşıdıkları bu farklılıklar okullarda anlaşmazlıklara, gruplaşmalara, dışlanmaya ve ayrımcılığa neden olabilir. Dolayısıyla diğer örgütlerde olduğu gibi farklılıkların çok olduğu okulları yönetmenin zor olduğu söylenebilir. Ancak bu farklılıkların çalışanları ve okulu zenginleştirmesi, dinamizm ve gelişme sağlaması, farklı ve zengin bir bakış açısı yaratması ve herkesin farklılığıyla diğerlerine ve okula yeni bir şeyler katması, daha geniş düşünme ve sorunlara yaratıcı çözümler üretme olanağı sağlaması, dünyaya ve olaylara başkasının gözünden bakma olanağı sunması, önyargıların kırılmasına katkı sağlaması ve bunun yaşanan ilişkilere ve örgüt iklimine zenginlik katması beklenir (Memduhoğlu, 2011b). Aynı zamanda farklılıkların etkili bir şekilde yönetilmesi ile örgüt içinde çalışanlar arasındaki rekabet anlayışı ve ortamı yerini işbirliğine, birlikte daha iyisi için çalışmaya itebilecektir. Bu sayede bireyler kendilerini ayrılmış veya öteki olarak algılamayıp, bütünün bir parçası olarak güven içinde çalışabilecektir.

Farklılıkların etkili bir şekilde yönetilmesi, örgütte sinerjinin ortaya çıkması adına da önemli bir olgudur. Sinerji, bütünün parçaların toplamından daha büyük olduğunun ifadesidir. Bütünü oluşturan parçalar arasındaki ilişkiler, parçalardan bağımsız olarak daha farklı bir anlam taşırlar ve bütüne anlam katarlar (Cüceloğlu, 1997). İnsanların sahip oldukları farklılıklar sinerjik anlamda bir dezavantaj olmaktan öte, yeni bakış açılarının ortaya konacağı toplam enerji anlamında yararlanılabilecek bir kaynak olarak görülmelidir. İki de aynı olan kişilerin yalnızca birisine ihtiyaç vardır. Aynı olmak bir olmak değildir. Tekdüze, tek biçim olmak, birlik olmak anlamına gelmez. Birlik ya da bir olmak, birbirini tamamlamak demektir, aynı olmak değil, aynı olmakla yaratıcı bir şey yapılamaz, sinerjinin özü, farklılıklara değer vermektir (Covey, 1998). Farklılıkların olduğu durumlarda yapılması gereken, farklı olana değer vererek onun farklılığının sinerjik sonuca katkısını ortaya koymasına ortam hazırlamak olmalıdır. Bunun için, okul yöneticilerinin sinerjik ve yaratıcı çabalar için verimli bir çalışma alanı ve güvenli bir çalışma ortamı ortaya çıkarması, sinerjiyi engelleyen davranışlardan uzak durması

ve sinerjiyi ortaya çıkaran davranışları benimsemesi bir zorunluluktur. Bu durum öğretmenlerin deneyimlerini ve yaratıcılıklarını ortaya koyacak ortamı bulmalarına, kuşklarını açık bir şekilde dile getirmelerine olanak sağlayacaktır (Töremen, 2001).

Farklılıkların yönetimi, insanların birbirine benzeyen ve benzemeyen özelliklerinin fark edilmesi ve insanların tüm bu özellikleri ile kabullenilip değer görmesi ile başlayan bir süreçtir. Bu süreç, farklılığın yadırganmadığı ve örgütün amaçlarını gerçekleştirebilmek, zenginliği sağlayabilmek için kolaylaştırıcı güç olarak kullanıldığı bir yapının kurulmasını, sistemin bu anlayışı destekler şekilde biçimlendirilmesini öngörmektedir (Süral-Özer, 2007). Farklılıkların etkili bir şekilde yönetildiği okullarda öğretmenler demokratik bir iklim içerisinde, herhangi bir tehdit hissetmeden, okulun amaçları için rahat bir şekilde çalışabilecekleri ortamı bulabilirler.

Bu araştırmanın amacı, okul öncesi öğretmenlerinin bazı değişkenleri ile farklılıkların yönetimine ilişkin algıları arasında bir ilişkinin olup olmadığını tespit etmektir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki alt problemlere cevap aranmıştır.

1. Araştırmaya katılan okul öncesi öğretmenlerinin farklılıkların yönetimine ilişkin algı düzeyleri nasıldır?
2. Araştırmaya katılan okul öncesi öğretmenlerinin cinsiyet, yaş, öğrenim durumu, mesleki kıdem, çalıştığı okuldaki çalışma yılı, okul türü ve kurumundaki öğretmen sayısı bağımsız değişkeni ile farklılıkların yönetimine ilişkin algıları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

II. YÖNTEM

Araştırmanın bu bölümünde, araştırmanın modeline, çalışmaya katılan çalışma grubuna, veri toplama araçlarına ve veri analizine yer verilmiştir.

A. Araştırmanın Modeli

Araştırma nicel araştırma deseni ile yapılandırılmıştır. Nicel araştırma yöntemlerinden ise tarama modeli kullanılarak bulgulara ulaşılmıştır. Tarama modeli, var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır (Karasar, 2009). Araştırma, genel tarama modellerinden, betimsel tarama modeli ile hazırlanmıştır.

B. Çalışma Grubu

Araştırmanın temel amacı doğrultusunda İstanbul Anadolu Yakasında özellikle göç alan ve farklılıkların yoğunluklu olduğu Sancaktepe ve Sultanbeyli ilçelerinde resmi okullarda görev yapan okul öncesi öğretmenleri evreni oluşturmaktadır. İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü Strateji Geliştirme Bölümü'nün istatistik verileri doğrultusunda Sancaktepe ilçesinde resmi ve özel okullarda görev yapan okul öncesi öğretmen sayısının 176 ve Sultanbeyli ilçesinde resmi ve özel okullarda görev yapan okul öncesi öğretmen sayısının ise 116 olduğu tespit edilmiştir (İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü, 2014). Evren kapsamında toplamda 292 okul öncesi öğretmeni bulunmaktadır. Örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde %95'lik güven aralığında en az 166 okul öncesi öğretmenine ulaşılması gerektiği hesaplanmıştır. Rasgele örneklem doğrultusunda Sancaktepe ve Sultanbeyli ilçelerinde resmi ve özel anaokullarında/anasınıflarında görev yapan toplam 211 okul öncesi öğretmenine ulaşılmış ve çalışma grubuna dahil edilmiştir. Katılımcıların araştırmaya katılımında gönüllülük esas alınmıştır. Katılımcılar ile ilgili demografik bilgiler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Bilgileri

Demografik Bilgiler		n	%
Cinsiyet	Kadın	198	93,8
	Erkek	13	6,2
	Toplam	211	100
Yaş	25 yaş ve altı	75	35,5
	26-30 yaş	72	34,2
	31-35 yaş	37	17,5
	35 yaş ve üstü	27	12,8
	Toplam	211	100
Öğrenim Durumu	Ön Lisans	55	26,1
	Lisans	132	62,5
	Lisansüstü	24	11,4
	Toplam	211	100
Mesleki Kıdem	5 Yıl ve altı	110	52,1
	6-10 Yıl	68	32,3
	11-15 Yıl	18	8,5
	16 Yıl ve üstü	15	7,1
	Toplam	211	100
Çalıştığı Okuldaki Çalışma Yılı	5 Yıl ve altı	169	80,1
	6-10 Yıl	34	16,1
	11 Yıl ve üstü	8	3,8
	Toplam	211	100
Okul Türü	İlköğretim Anasınıfı	41	19,4
	Bağımsız Anaokulu	115	54,5
	Uygulama Anaokulu	12	5,7
	Özel/Vakıf	43	20,4
	Toplam	211	100
Kurumdaki Öğretmen Sayısı	5 ve altı	46	21,8
	6-10	79	37,4
	11-15	39	18,5
	16-20	27	12,8
	21 ve üstü	20	9,5
	Toplam	211	100

Tablo 1 incelendiğinde, araştırmaya katılan okul öncesi öğretmenlerinin %93,8'inin kadın, %6,2'sinin erkek; %35,5'inin 25 yaş ve altında, %34,2'sinin 26 ile 30 yaş arasında, %17,5'inin 31 ile 35 yaş arasında ve %12,8'inin ise 35 yaş ve üstünde; %62,5'inin lisans, %26,1'inin ön lisans ve %11,4'ünün lisansüstü mezunu; %52,1'inin 5 yıl ve altında, %32,3'ünün 6 yıl ile 10 yıl arasında, %8,5'inin 11 yıl ile 15 yıl arasında ve %7,1'inin ise 16 yıl ve üstü mesleki kıdeme sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca çalışma grubuna dahil edilen okul öncesi öğretmenlerinin %80,1'inin 5 yıl ve altında, %16,1'inin 6-10 yıl arasında ve %3,8'inin ise 11 yıl ve üstünde çalıştığı kurumda görev yaptığı; %54,5'inin bağımsız anaokulunda, %20,4'ünün özel/vakıf anaokulu/anasımında, %19,4'ünün ilköğretime bağlı anasınıfı ve %5,7'sinin uygulama anaokulunda çalıştığı; %37,4'ünün okulunda 6-10 adet, %21,8'inin okulunda 5 ve altı adet, %18,5'inin okulunda 11-15 adet, %12,8'inin 16-20 adet ve %9,5'inin okulunda 21 ve daha fazla öğretmen olduğu tespit edilmiştir.

C. Veri Toplama Araçları

Araştırma kapsamında, araştırmacılar tarafından geliştirilmiş demografik bilgi formu ve okul öncesi öğretmenlerinin farklılıkların yönetimine ilişkin algılarını belirleyebilmek için Balay ve Sağlam (2004) tarafından geliştirilmiş "Farklılıkların Yönetimi Ölçeği" kullanılmıştır.

1. Demografik bilgi formu

Demografik bilgi formu araştırmacılar tarafından geliştirilmiş olup, araştırmaya katılan okul öncesi öğretmenlerinin demografik bilgilerini belirlemek amacıyla oluşturulmuştur. Demografik bilgi formunda toplam 7 tane kapalı uçlu soru bulunmaktadır. Bu demografik bilgi formunda okul öncesi öğretmenin cinsiyeti, yaşı, öğrenim durumu, mesleki kıdemi, çalıştığı okuldaki çalışma yılı, çalıştığı okul türü ve bulunduğu okuldaki öğretmen sayısı ile ilgili sorulara yer verilmiştir.

2. Farklılıkların yönetimi ölçeği

Araştırmada, okul öncesi öğretmenlerinin farklılıkların yönetimine ilişkin algılarını belirleyebilmek amacıyla Balay ve Sağlam (2004) tarafından geliştirilen "Farklılıkların Yönetimi Ölçeği" kullanılmıştır. "Farklılıkların Yönetimi Ölçeği" toplam 28 likert tipi madde içermektedir. Ölçek üç alt faktörden oluşmaktadır. Bu alt faktörler "Bireysel Tutum ve Davranışlar (BTD)", "Örgütsel Değerler ve Normlar (ÖDN)" ve "Yönetimsel Uygulamalar ve Politikalar (YUP)"dir. Farklılıkların Yönetimi Ölçeği'nin ilk geçerlik ve güvenilirlik çalışmasında her faktörün açıkladıkları varyans oranının, sırasıyla,%11.4,

%15.7 ve %31 olduğu; üç faktörün açıkladığı toplam varyansın ise % 58.1 olduğu araştırmacılar tarafından belirtilmiştir. Aynı zamanda birinci faktör için hesaplanan alfa katsayısının .77, aynı katsayının ikinci faktör için .83, üçüncü faktör için ise, .95 olduğu saptanmıştır. Bu araştırmada araştırmaya katılan çalışma grubuyla gerçekleştirilen güvenirlik çalışmasında ise cronbach alfa değerleri “Bireysel Tutum ve Davranışlar” alt faktöründe .78, “Örgütsel Değerler ve Normlar” alt faktöründe .89 ve “Yönetimsel Uygulamalar ve Politikalar” alt faktöründe .96 ve ölçek toplamında ise .88 olarak tespit edilmiştir. Testin alt boyutlarından da anlaşıldığı üzere, ölçeğin güvenirliğinin yüksek olduğu anlaşılmıştır.

D. Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında kullanılan Farklılıkların Yönetimi Ölçeği'nden elde edilen veriler SPSS 22.0 istatistik programında analiz edilmiştir. Araştırmada normalite testi Shapiro-Wilk p değerleri ve basıklık-çarpıklık değerleri dikkate alınarak normal dağılım gösterdiği tespit edilmiştir. Bu nedenle araştırmanın alt problemlerine cevap ararken parametrik testlerden yararlanılmıştır. Araştırmada bağımsız t testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır.

III. BULGULAR

A. Araştırmaya Katılan Okul Öncesi Öğretmenlerinin Farklılıkların Yönetimine İlişkin Algı Düzeyleri Nasıldır?

Araştırmaya katılan okul öncesi öğretmenlerine uygulanan “Farklılıkların Yönetimi Ölçeği” alt boyut ve toplam puanlarının tanımlayıcı istatistikleri Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Okul Öncesi Öğretmenlerinin Farklılıkların Yönetimi Ölçeği alt boyut ve toplam puanların tanımlayıcı istatistikleri

Farklılıkların Yönetimi Ölçeği	n	$\bar{x}$	ss
Bireysel Tutum ve Davranışlar	211	3,718	,112
Örgütsel Değerler ve Normlar	211	3,764	,152
Yönetimsel Uygulamalar ve Politikalar	211	3,599	,221
Ölçek Toplam Puan	211	3,663	,186

Tablo 2’de Farklılıkların Yönetimi Ölçeği birinci alt boyutu olan Bireysel Tutum ve Davranışlar alt boyutunda bulunan maddelerin ortalama toplam değeri

3,718, ikinci alt boyutu olan Örgütsel Değerler ve Normlar alt boyutunda maddelerin ortalama toplam değeri 3,764, üçüncü alt boyut olan Yönetimsel Uygulamalar ve Politikalar alt boyutunda maddelerin ortalama toplam değeri 3,599, Farklılıkların Yönetimi Ölçeği toplam puan ortalama toplam değeri 3,663'tür. Ölçek toplam ve alt boyutlarında farklılıkların yönetimine ilişkin algı puanlarının ortalama değerinde olduğu söylenebilir.

B. Okul Öncesi Öğretmenlerinin Cinsiyet Bağımsız Değişkeni İle Farklılıkların Yönetimine İlişkin Algıları Arasında Anlamlı Bir İlişki var mıdır?

Araştırmaya katılan okul öncesi öğretmenlerinin cinsiyet bağımsız değişkeni ile Farklılıkların Yönetimi Ölçeği alt boyutları olan “Bireysel Tutum ve Davranışlar”, “Örgütsel Değerler ve Normlar”, “Yönetimsel Uygulamalar ve Politikalar” ve toplam puan arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını belirlemek için bağımsız t-testi uygulanmış ve bulgular Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Okul Öncesi Öğretmenlerinin Cinsiyet Bağımsız Değişkenleri İle Farklılıkların Yönetime İlişkin Algı Puanları Arasındaki Bağımsız T-Testi Sonuçları

Farklılıkların Yönetime İlişkin Algıları	Cinsiyet	n	$\bar{x}$	ss	t	p
BTD	Kadın	198	14,909	2,972	,718	,474
	Erkek	13	14,307	2,015		
ÖDN	Kadın	198	30,227	5,843	1,067	,287
	Erkek	13	28,461	4,611		
YUP	Kadın	198	57,853	15,077	1,013	,312
	Erkek	13	53,538	11,177		
Toplam Puan	Kadın	198	102,989	21,209	1,117	,265
	Erkek	13	96,307	14,901		

Tablo 3 incelendiğinde, araştırmaya katılan öğretmenlerin cinsiyet bağımsız değişkeni ile Farklılıkların Yönetimi Ölçeği toplam puanı ve alt boyut puanları arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı tespit edilmiştir. Bir diğer ifade ile okul öncesi öğretmenlerin cinsiyetleri ile farklılıkların yönetimine ilişkin algıları arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

C. Okul Öncesi Öğretmenlerinin Yaş Bağımsız Değişkeni İle Farklılıkların Yönetimine İlişkin Algıları Arasında Anlamlı Bir İlişki var mıdır?

Okul öncesi öğretmenlerinin yaş bağımsız değişkeni ile farklılıkların yönetimine ilişkin algıları arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını tespit edebilmek

için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Tek yönlü varyans analizinin sonuçları Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Okul Öncesi Öğretmenlerinin Yaş Değişkeni ile Farklılıkların Yönetime İlişkin Algı Puan Ortalamaları Arasında Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

	Yaş	n	$\bar{x}$	s.s.	SD	F	p	Anlamlı Fark	
Farklılıkların Yönetimi	BTĐ	25 Yaş ve Altı	75	15,41	3,05	3/207	3,352	,020*	1-2
		26-30 Yaş	72	14,25	2,60				1-4
		31-35 Yaş	37	14,82	2,36				2-4
		36 Yaş ve Üst	27	13,40	2,57				
	ÖDN	25 Yaş ve Altı	75	31,46	5,74	3/207	3,920	,009*	1-2
		26-30 Yaş	72	28,79	5,14				1-3
		31-35 Yaş	37	28,89	4,71				
		36 Yaş ve Üst	27	29,59	5,65				
	YUP	25 Yaş ve Altı	75	60,38	14,79	3/207	2,100	,101	----
		26-30 Yaş	72	57,33	13,58				
		31-35 Yaş	37	53,05	14,73				
		36 Yaş ve Üst	27	56,70	17,56				
Toplam	25 Yaş ve Altı	75	107,26	21,63	3/207	2,759	,043*	1-2	
	26-30 Yaş	72	100,37	18,11				1-3	
	31-35 Yaş	37	96,27	19,23					
	36 Yaş ve Üst	27	104,07	25,60					

* p<.05

Tablo 4'te verilen tek yönlü varyans analizi sonuçları incelendiğinde, araştırmaya katılan okul öncesi öğretmenlerin yaş bağımsız değişkeni ile Farklılıkların Yönetimi Ölçeği'nin üçüncü alt boyutu olan yönetsel uygulamalar ve politikalarda anlamlı bir ilişkinin olmadığı tespit edilmiştir. Diğer taraftan araştırmaya katılan öğretmenlerin farklılıkların yönetimine ilişkin algılarının diğer alt boyutları ile yaş bağımsız değişkeni arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmıştır. Ölçeğin birinci alt boyutu olan Bireysel Tutum ve Davranışlar puanlarında 25 yaş ve altı öğretmenler ile 26-30 yaş öğretmenler ve 36 yaş ve üstü yaşa sahip öğretmenler arasında, 25 yaş ve altı öğretmenlerin lehine anlamlı bir farklılaşmaya rastlanmıştır. Aynı alt boyutta 26-30 yaş öğretmenler ile 36 yaş ve üstü yaşa sahip öğretmenler arasında, 26-30 yaş öğretmenlerin lehine bir farklılaşma olduğu sonucuna da ulaşılmıştır. Farklılıkların Yönetimi Ölçeği'nin ikinci alt boyutu Örgütsel Değerler ve Normlar ve ölçek toplam puanları ile yaş bağımsız değişkeni arasında da anlamlı ilişkiye rastlanmıştır. Her iki boyutta

da 25 yaş ve altı okul öncesi öğretmenleri ile 26-30 yaş ve 31-35 yaş öğretmenler arasında, 25 yaş ve altı öğretmenlerin lehine anlamlı bir farklılaşmanın olduğu sonucuna da ulaşılmıştır. Bir diğer ifade ile ölçeğin yönetsel uygulamalar ve politikalar alt boyutu hariç diğer tüm alt boyutlarında okul öncesi öğretmenlerinin yaşları yükseldikçe farklılıkların yönetimine ilişkin algıları da azalmakta olduğu söylenebilir.

D. Okul Öncesi Öğretmenlerinin Öğrenim Durumu Bağımsız Değişkeni İle Farklılıkların Yönetimine İlişkin Algıları Arasında Anlamlı Bir İlişki var mıdır?

Okul öncesi öğretmenlerinin öğrenim durumu bağımsız değişkeni ile farklılıkların yönetimine ilişkin algıları arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını tespit edebilmek için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Tek yönlü varyans analizinin sonuçları Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Okul Öncesi Öğretmenlerinin Öğrenim Durumu Değişkeni ile Farklılıkların Yönetime İlişkin Algı Puan Ortalamaları Arasında Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

	Yaş	n	$\bar{x}$	s.s.	SD	F	p	Anlamlı Fark	
Farklılıkların Yönetimi	BYD	Ön Lisans	55	15,32	3,00	2/208	1,401	,249	---
		Lisans	132	14,81	2,80				
		Lisansüstü	24	14,16	3,29				
	ÖDN	Ön Lisans	55	31,52	5,54	2/208	2,254	,108	---
		Lisans	132	29,58	5,70				
		Lisansüstü	24	29,83	6,43				
	YUP	Ön Lisans	55	62,76	12,94	2/208	4,914	,008*	1-3
		Lisans	132	56,11	14,32				
		Lisansüstü	24	53,83	19,19				
Toplam	Ön Lisans	55	109,61	19,20	2/208	4,529	,012*	1-3	
	Lisans	132	100,50	20,41					
	Lisansüstü	24	97,83	24,22					

* p<.05

Tablo 5 incelendiğinde, Farklılıkların Yönetimi Ölçeği'nin birinci ve ikinci alt boyutu olan "Bireysel Tutum ve Davranışlar" ve "Örgütsel Değerler ve Normlar" alt boyutu ile okul öncesi öğretmenlerinin öğrenim durumu bağımsız değişkeni arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. Diğer taraftan ölçeğin üçüncü alt boyutu olan "Yönetsel Uygulamalar ve Politikalar" ve ölçek toplam puan ile öğrenim durumu bağımsız değişkeni arasında anlamlı bir ilişki vardır. Ölçeğin üçüncü alt boyutu olan "Yönetsel Uygulamalar ve Politikalar"

boyutunda ve ölçek toplam puanlarında lisansüstü mezunu öğretmenler ile ön lisans mezunu öğretmenler arasında anlamlı bir farklılaşmaya rastlanmıştır. Bu farklılaşma ön lisans mezunu öğretmenlerin lehinedir. Bir diğer ifade ile ön lisans mezunu öğretmenlerin Yönetimsel Uygulamalar ve Politikalar alt boyutunda ve ölçek toplam puanlarında, lisansüstü mezunu öğretmenlere göre farklılıkların yönetimine ilişkin algıları daha yüksektir.

E. Okul Öncesi Öğretmenlerinin Mesleki Kıdem Bağımsız Değişkeni İle Farklılıkların Yönetimine İlişkin Algıları Arasında Anlamlı Bir İlişki var mıdır?

Araştırmaya katılan okul öncesi öğretmenlerin mesleki kıdem bağımsız değişkeni ile farklılıkların yönetimine ilişkin algıları arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını belirlemek için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Okul Öncesi Öğretmenlerinin Mesleki Kıdem Değişkeni ile Farklılıkların Yönetime İlişkin Algı Puan Ortalamaları Arasında Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

		Kıdem	n	$\bar{x}$	s.s.	SD	F	p	Anlamlı Fark
Farklılıkların Yönetimi	BTĐ	5 Yıl ve altı	110	14,70	3,02	3/207	2,033	,110	---
		6-10 Yıl	68	14,88	2,70				
		11-15 Yıl	18	14,44	2,85				
		16 Yıl ve üstü	15	16,60	2,87				
	ÖDN	5 Yıl ve altı	110	30,04	5,93	3/207	2,840	,039*	2-4 3-4
		6-10 Yıl	68	29,85	5,42				
		11-15 Yıl	18	28,38	5,81				
		16 Yıl ve üstü	15	33,93	5,07				
	YUP	5 Yıl ve altı	110	59,10	14,19	3/207	2,229	,086	---
		6-10 Yıl	68	55,45	15,39				
		11-15 Yıl	18	52,22	16,70				
		16 Yıl ve üstü	15	62,60	13,25				
Toplam	5 Yıl ve altı	110	103,84	20,82	3/207	2,535	,058	---	
	6-10 Yıl	68	100,19	20,94					
	11-15 Yıl	18	95,05	20,33					
	16 Yıl ve üstü	15	113,13	18,65					

* p<.05

Tablo 6 incelendiğinde, Farklılıkların Yönetimi Ölçeği'nin "Bireysel Tutum ve Davranışlar", "Yönetimsel Uygulamalar ve Politikalar" ve ölçek toplam puanları ile öğretmenlerin mesleki kıdem bağımsız değişkeni arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. Fakat araştırmaya katılan okul öncesi öğretmenlerinin mesleki kıdem bağımsız değişkeni ile Farklılıkların Yönetimi Ölçeği'nin

ikinci alt boyutu olan “Örgütsel Değerler ve Normlar” alt boyutu puanları arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Örgütsel Değerler ve Normlar alt boyutunda; 16 yıl ve üstü mesleki kıdeme sahip öğretmenler ile 6-10 yıl ve 11-15 yıl arasında mesleki kıdeme sahip öğretmenler arasında anlamlı bir farklılaşmaya rastlanmıştır. Farklılaşma 16 yıl ve üstü mesleki kıdeme sahip olan öğretmenlerin lehinedir.

F. Okul Öncesi Öğretmenlerinin Çalıştığı Okuldaki Çalışma Yılı Bağımsız Değişkeni İle Farklılıkların Yönetimine İlişkin Alguları Arasında Anlamlı Bir İlişki var mıdır?

Okul öncesi öğretmenlerinin çalıştığı okulda çalışma yılı bağımsız değişkeni ile farklılıkların yönetimine ilişkin alguları arasında anlamlı bir ilişkinin bulunup bulunmadığını tespit etmek üzere tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Uygulanan tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. Okul Öncesi Öğretmenlerinin Çalıştığı Okuldaki Çalışma Yılı Değişkeni ile Farklılıkların Yönetime İlişkin Algı Puan Ortalamaları Arasında Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

	Okuldaki Çalışma Yılı	n	$\bar{X}$	s.s.	SD	F	p	Anlamlı Fark
BTĐ	5 Yıl ve altı	169	14,67	2,873	2/208	4,938	,008*	1-3
	6-10 Yıl	34	15,14	2,945				
	11 Yıl ve üstü	8	17,87	2,356				
ÖDN	5 Yıl ve altı	169	30,01	5,682	2/208	4,919	,008*	1-3
	6-10 Yıl	34	29,23	5,888				
	11 Yıl ve üstü	8	36,12	4,389				
YUP	5 Yıl ve altı	169	58,65	14,325	2/208	2,728	,068	---
	6-10 Yıl	34	52,17	16,353				
	11 Yıl ve üstü	8	58,12	16,974				
Toplam	5 Yıl ve altı	169	103,33	20,624	2/208	2,385	,095	---
	6-10 Yıl	34	96,55	21,976				
	11 Yıl ve üstü	8	112,12	18,419				

* p<.05

Tablo 7 incelendiğinde, Farklılıkların Yönetimi Ölçeği’nin üçüncü alt boyutu olan “Yönetimsel Uygulamalar ve Politikalar” ve ölçek toplam puan ile okul

öncesi öğretmenlerinin çalıştığı okuldaki çalışma yılı bağımsız değişkeni arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. Diğer taraftan Farklılıkların Yönetimi Ölçeği'nin birinci ve ikinci alt boyutu olan , “Bireysel Tutum ve Davranışlar” ve “Örgütsel Değerler ve Normlar” alt boyutları puanları ile öğretmenlerin çalıştığı okuldaki çalışma yılı bağımsız değişkeni arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmıştır. 11 yıl ve üstü aynı okulda çalışmaya devam eden okul öncesi öğretmenleri ile 5 yıl ve altı ve 6-10 yıl arası aynı okulda çalışan öğretmenlerin arasında anlamlı bir farklılaşmanın olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Farklılaşmanın 11 yıl ve üstü aynı kurumda çalışan okul öncesi öğretmenlerinin lehinedir. Bir diğer ifade ile Farklılıkların Yönetimi Ölçeği'nin birinci ve ikinci alt boyutu olan , “Bireysel Tutum ve Davranışlar” ve “Örgütsel Değerler ve Normlar” alt boyutlarında uzun süredir aynı okulda çalışan öğretmenlerin farklılıkların yönetimine ilişkin algı puanları daha kısa süre aynı kurumda çalışan öğretmenlere göre daha yüksektir.

G. Okul Öncesi Öğretmenlerinin Çalıştığı Okul Türü Bağımsız Değişkeni İle Farklılıkların Yönetimine İlişkin Algıları Arasında Anlamlı Bir Farklılaşma var mıdır?

Okul öncesi öğretmenlerinin okul türü bağımsız değişkeni ile farklılıkların yönetimine ilişkin algıları arasında anlamlı bir ilişkinin bulunup bulunmadığını tespit etmek üzere tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Uygulanan tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8. Okul Öncesi Öğretmenlerinin Okul Türü Değişkeni ile Farklılıkların Yönetime İlişkin Algı Puan Ortalamaları Arasında Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

	Okul Türü	n	$\bar{X}$	s.s.	SD	F	p	Anamlı Fark
BTD	İlköğretim Anasınıfı	41	13,56	3,23	3/207	3,959	,009*	1-2
	Bağımsız Anaokulu	115	15,34	2,75				
	Uygulama Anaokulu	12	15,08	3,08				
	Özel/Vakıf	43	14,79	2,69				
ÖDN	İlköğretim Anasınıfı	41	27,90	6,31	3/207	2,752	,054	---
	Bağımsız Anaokulu	115	30,46	5,63				
	Uygulama Anaokulu	12	30,41	6,33				
	Özel/Vakıf	43	31,23	5,10				
YUP	İlköğretim Anasınıfı	41	48,34	16,06	3/207	8,403	,000*	1-2
	Bağımsız Anaokulu	115	60,24	13,09				1-4
	Uygulama Anaokulu	12	52,50	11,73				
	Özel/Vakıf	43	60,72	15,48				
Toplam	İlköğretim Anasınıfı	41	89,80	22,42	3/207	7,567	,000*	1-2
	Bağımsız Anaokulu	115	106,05	18,99				1-4
	Uygulama Anaokulu	12	98,00	18,05				
	Özel/Vakıf	43	106,74	20,66				

* p<.05

Tablo 8 incelendiğinde, araştırmaya katılan okul öncesi öğretmenlerinin çalıştığı okul türü bağımsız değişkeni ile Farklılıkların Yönetimi Ölçeği'nin ikinci alt boyutu olan "Örgütsel Değerler ve Normlar" boyut puanları arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmazken; "Bireysel Tutum ve Davranışlar", "Yönetimsel Uygulamalar ve Politikalar" ve toplam puanlar arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmıştır. Birinci alt boyut olan "Bireysel Tutum ve Davranışlar" puanlarında; ilköğretime bağlı anasınıflarında görev yapan öğretmenleri ile bağımsız anaokulu öğretmenleri arasında anlamlı bir farklılaşmaya rastlanmıştır. Bu farklılaşma bağımsız anaokullarında devam eden öğretmenlerin lehinedir. Farklılıkların Yönetimi Ölçeği'nin üçüncü alt boyutu ve ölçek toplam puanına göre ise; ilköğretime bağlı anasınıfında çalışan öğretmenler ile bağımsız anaokulu ve özel/vakıf anaokulu/anasınıfında görev

yapan öğretmenler arasında anlamlı bir farklılaşma vardır. Bu farklılaşma bağımsız anaokulu ve özel/vakıf anaokulu/anasınıfında görev yapan öğretmenlerin lehinedir.

H. Okul Öncesi Öğretmenlerinin Kurumda Çalışan Öğretmen Sayısı Bağımsız Değişkeni İle Farklılıkların Yönetimine İlişkin Algıları Arasında Anlamlı Bir İlişki var mıdır?

Araştırmanın son alt amacı olan okul öncesi öğretmenlerinin bulunduğu kurumda çalışan öğretmen sayısı bağımsız değişkeni ile farklılıkların yönetimine ilişkin algıları arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını tespit etmek için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır. Yapılan tek yönlü varyans analizinin sonuçları Tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9. Okul Öncesi Öğretmenlerinin Çalıştığı Okulda Bulunan Öğretmen Sayısı Değişkeni ile Farklılıkların Yönetime İlişkin Algı Puan Ortalamaları Arasında Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

		Öğretmen Sayısı	n	$\bar{x}$	s.s.	SD	F	p	Anlamlı Fark
Farklılıkların Yönetimi	BTD	5 ve altı	46	14,97	3,36	4/206	1,623	,170	----
		6-10	79	14,83	2,71				
		11-15	39	15,71	3,07				
		16-20	27	14,18	2,00				
		21 ve üstü	20	14,05	3,18				
	ÖDN	5 ve altı	46	30,52	6,97	4/206	1,013	,402	----
		6-10	79	30,24	5,44				
		11-15	39	31,05	6,09				
		16-20	27	29,00	4,55				
		21 ve üstü	20	28,40	4,76				
	YUP	5 ve altı	46	54,06	16,62	4/206	2,526	,052	----
		6-10	79	59,03	14,36				
		11-15	39	62,46	14,28				
		16-20	27	55,66	10,31				
		21 ve üstü	20	53,05	16,69				
	Toplam	5 ve altı	46	99,56	22,65	4/206	2,166	,074	----
		6-10	79	104,11	20,72				
		11-15	39	109,23	21,89				
		16-20	27	98,85	13,47				
		21 ve üstü	20	95,50	21,27				

Tablo 9 incelendiğinde, çalışmaya katılan okul öncesi öğretmenlerinin görev yaptıkları okullarda çalışan öğretmen sayısı değişkeni ile farklılıkların yönetimine ilişkin algıları arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bir diğer ifade ile okul öncesi öğretmenlerinin çalıştıkları kurumlardaki öğretmen sayısı ile farklılıkların yönetimine ilişkin algıları arasında bir ilişki yoktur.

IV. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu araştırmada okulöncesi eğitim kurumlarında görev yapan öğretmenlerin farklılıkların yönetimine ilişkin görüşleri bazı değişkenler açısından incelenmiştir. Araştırma sonucunda okul öncesi öğretmenlerin çalıştıkları kurumda farklılıkların yönetimine ilişkin algılarının ölçeğin her bir alt boyutu için ve tamamı için ortalamasının üzerinde olduğu belirlenmiştir. Bu sonuca göre okul öncesi eğitim kurumlarında farklılıkların değer gördüğü, farklı olanların yargılanmadığı, demokratik bir okul ikliminden de söz edilebilir. Araştırmanın bu sonucu Memduhoğlu ve Ayyürek (2014) tarafından okulöncesi eğitim kurumlarında farklılıkların yönetimi düzeyini belirlemek için Van'da gerçekleştirilen çalışmanın sonuçlarıyla paralellik göstermektedir. Farklı eğitim kademelerinde farklılıkların yönetimi ile ilgili yapılmış çalışmalarda çoğunlukla bu araştırmanın sonucunu destekler sonuçlar elde edilmiştir. Memduhoğlu (2011) tarafından liselerde farklılıkların yönetiminin ne düzeyde gerçekleştiğini belirlemek için yapılan araştırmada da benzer bir sonuç çıkmış ve öğretmenlerin farklılıkların yönetimine ilişkin olumlu görüşte oldukları belirlenmiştir. Kılıçlar-Şahin (2015) de ilköğretim okullarında farklılıkların yönetimini yüksek düzeyde bulmuştur. Çetin ve Bostancı (2014) ise çalışmalarında ilköğretim okullarında farklılıkların yönetimi düzeyini okul müdürü görüşlerine göre yüksek, öğretmenlere göre ise orta düzeyde olduğunu belirlemiştir. Balyer ve Gündüz (2011) tarafından yapılan bir araştırma bulgusu ise bu araştırmanın bulgusu ile örtüşmemektedir ve ilköğretim okullarında yönetici ve öğretmen görüşlerine göre farklılıkların yönetimine ilişkin algının düşük olduğu belirlenmiştir.

Araştırmanın bir diğer bulgusu ise öğretmenlerin cinsiyet ve çalıştıkları kurumlardaki öğretmen sayısı bağımsız değişkenleri ile farklılıkların yönetimine ilişkin algıları arasında anlamlı bir farklılaşmanın olmadığıdır. Daha önceki çalışmalarda kurumdaki öğretmen sayısı bir değişken olarak alınmamakla beraber cinsiyet değişkenine ilişkin araştırmanın bu bulgusunu desteklemeyen araştırmalar mevcuttur. Kılıçlar ve Şahin (2015), Balyer ve Gündüz (2011), Memduhoğlu ve Ayyürek (2014) tarafından yapılan araştırma sonuçlarına göre cinsiyete göre farklılıkların yönetimine ilişkin görüş erkekler lehine farklılaşmaktadır. Bunun yanında Çetin ve Bostancı (2014) ve Boydak-Özan ve Polat (2013) ilköğretim okullarında yapmış oldukları çalışmada bu araştırmanın sonucu ile paralel şekilde cinsiyete göre farklılıkların yönetimi algısı arasında bir farklılığın olmadığını belirlemişlerdir.

Farklılıkların Yönetimi Ölçeği'nin yönetsel uygulamalar ve politikalar alt

boyutu hariç diğer tüm alt boyutlarında okul öncesi öğretmenlerinin yaşları yükseldikçe farklılıkların yönetimine ilişkin algıları da azalmakta olduğu tespit edilmiştir. Bunun nedeni öğretmenlerin yaşları arttıkça ve deneyim kazandıkça özellikle yönetime karşı bakış açılarının daha eleştirel olduğu ve yönetimden daha fazla şey bekledikleri şeklinde yorumlanabilir. Bir diğer sonuç ise, ön lisans mezunu öğretmenlerin Yönetimsel Uygulamalar ve Politikalar alt boyutunda ve ölçek toplam puanlarında, lisansüstü mezunu öğretmenlere göre farklılıkların yönetimine ilişkin algıları daha yüksektir. Araştırmamızın bu bulgusu alanyazındaki çalışmaların bulguları ile farklılık göstermektedir. Boydak-Özan ve Polat (2013), Memduhoğlu ve Ayyürek (2014) ve Kılıçlar ve Şahin (2015) farklılıkların yönetimine ilişkin algının öğrenim durumuna göre farklılaşmadığını bulmuşlardır. Balyer ve Gündüz (2011) ise bu bulgunun tam tersi bir şekilde öğrenim düzeyi arttıkça farklılıkların yönetimine ilişkin algının yükseldiğini belirlemiştir.

Örgütsel Değerler ve Normlar alt boyutunda; 16 yıl ve üstü mesleki kıdeme sahip öğretmenler ile 6-10 yıl ve 11-15 yıl arasında mesleki kıdeme sahip öğretmenler arasında anlamlı bir farklılaşmaya rastlanmıştır. Farklılaşma 16 yıl ve üstü mesleki kıdeme sahip olan öğretmenlerin lehinedir. Boydak-Özan ve Polat (2013) tarafından ilköğretim okullarında yapılan bir araştırmaya göre öğretmenlerin mesleki kıdemleri ve farklılıkların yönetimine ilişkin görüşleri arasında anlamlı bir farklılaşmaya rastlanmamıştır. Farklılıkların Yönetimi Ölçeği'nin birinci ve ikinci alt boyutu olan , “Bireysel Tutum ve Davranışlar” ve “Örgütsel Değerler ve Normlar” alt boyutlarında uzun süredir aynı okulda çalışan öğretmenlerin farklılıkların yönetimine ilişkin algı puanları daha kısa süre aynı kurumda çalışan öğretmenlere göre daha yüksektir. Bunun nedeni uzun süre aynı kurumda çalışan öğretmenlerin okulun işleyişini, sorunlarını, çevreyi daha iyi tanımaları ve yönetici davranışlarını bu değişkenleri göz önünde bulundurarak anlamlandırmaları olabilir. Okulu ve onu etkileyen değişkenleri daha iyi bilen öğretmenlerin bu noktada empati kurma düzeyleri kurumda daha az çalışmış öğretmenlere göre yüksek olabilir.

Birinci alt boyut olan “Bireysel Tutum ve Davranışlar” puanlarında; ilköğretime bağlı anasınıfında görev yapan öğretmenleri ile bağımsız anaokulu öğretmenleri arasında anlamlı bir farklılaşmaya rastlanmıştır. Bu farklılaşma bağımsız anaokullarında devam eden öğretmenlerin lehinedir. Bağımsız anaokullarının tamamen okul öncesi çocuklara eğitim vermesi nedeniyle, yönetimlerinin de bu yapıya daha uygun örgütlenmesi ve işlemesi araştırmamızın bu sonucunun bir nedeni olabilir. Farklılıkların Yönetimi Ölçeği'nin üçüncü alt boyutu ve ölçek toplam puanına göre ise; ilköğretime bağlı anasınıfında

çalışan öğretmenler ile bağımsız anaokulu ve özel/vakıf anaokulu/anasınıfında görev yapan öğretmenler arasında anlamlı bir farklılaşma vardır. Bu farklılaşma bağımsız anaokulu ve özel/vakıf anaokulu/anasınıfında görev yapan öğretmenlerin lehinedir.

Araştırma sonucunda şu önerilerde bulunulabilir:

- Devlet ve özel kurumlarda görev yapan okul öncesi öğretmenlerine farklılıklar, farklılıkların avantajları ve farklılıkların yönetimi konularında eğitimler verilebilir.
- Okulöncesi eğitim kurumları bağımsız anaokulları şeklinde örgütlenebilir.
- Okul yönetimlerinin demokratik yapılar olarak algılanması ve bu doğrultuda geliştirilecek yönetsel etkinlikler farklılıkların çeşitlenmesine ve bunun bir güç olarak kullanılmasına katkı sağlayacaktır. Durum böyle olunca demokrasi anlayışının geliştirilmesi okullarda da bu anlayışla yönetim etkinliklerini sağlayacaktır.
- Bu araştırma dışında alınmamış farklı değişkenler ile farklılıkların yönetimine ilişkin algıları karşılaştırılabilir. Ayrıca konu üzerine derinlemesine çalışılıp, nitel araştırmalar gerçekleştirilebilir.
- Okul öncesi öğretmenleri, farklılıkların yönetimini sağlıklı bir şekilde gerçekleştirmiş ve bu durumu avantaja çevirmiş ülkelerle ortaklaşa projelere dâhil edilebilir. Bu şekilde yurtdışındaki örnek modelleri görüp, kendi eğitim ve öğretim programına entegre edebilir.

KAYNAKÇA

- BALAY, R. ve Sağlam, M. (2004). Eğitimde farklılıkların yönetimi ölçeğinin uygulanabilirliği, *SDÜ Burdur Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5 (8), 32-46.
- BALYER, A., ve Gündüz, Y. (2011). Yönetici ve öğretmenlerin okullarında farklılıkların yönetimine ilişkin algılarının incelenmesi. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 32, 25-43.
- BİLGİN, N. (2007). *Kimlik inşası*. Ankara: Aşına Kitaplar.
- BOYDAK ÖZAN, M. ve Polat, A. G. M. (2013). İlköğretim öğretmenlerinin farklılıkların yönetimine yönelik algıları (Muş ili örneği). *E-International Journal of Educational Research*, 4(4), 55-77.
- COVEY, S. R. (1998). *Etkili insanların 7 alışkanlığı*. (Çev: Gönül Suveren, Osman Deniztekin) İstanbul: Varlık Yayınları
- CÜCELOĞLU, D. (1997). *İyi düşün doğru karar ver*. İstanbul: Sistem Yayınları.

- ÇETİN, N., ve Bostancı, A. B. (2014). İlköğretim okullarında okul yöneticilerinin öğretmenler arasındaki farklılıkları yönetme durumu. *Sakarya University Journal of Education, SAÜ Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 1*(2). 1-10.
- DEMİRBOLAT, A. O. (1999). Demokrasi ve demokratik eğitim. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 18*, 229-244.
- HOTAMAN D. (2010). Demokratik eğitim: demokratik bir eğitim programı. *Kuramsal Eğitimbilim, 3*(1):29-42.
- İSTANBUL İL MİLLİ EĞİTİM MÜDÜRLÜĞÜ (2014). *2013-2014 İstatistik Verileri*. https://istanbul.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2014_04/01104349_istanbulstatistikleri201302014.pdf sitesinden 15.02.2016 tarihinde ulaşılmıştır.
- KARAKÜTÜK, K. (2001). *Demokratik laik eğitim (Çağdaş toplum olmanın yolu)*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- KARASAR, N. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- KILIÇLAR- ŞAHİN, E. (2015). *İlköğretim kurumlarında farklılıkların yönetimine ilişkin öğretmen görüşlerinin incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- MEMDUHOĞLU, H. B. (2011). Liselerde farklılıkların yönetimi: Bireysel tutumlar, örgütsel değerler ve yönetsel politikalar. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 7*(2).37-53.
- MEMDUHOĞLU, H. B., ve Ayyürek, O. (2014). Öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin görüşlerine göre anaokullarında farklılıkların yönetimi. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 4*(1), 175-188.
- ÖZKAYA, M. A., Özbilgin, M. ve Şengül, C. M. (2008). Türkiye’de Farklılıkların Yönetimi: Türk ve Yabancı Ortaklı Şirket Örnekleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 19*, 359- 375.
- ROSEN, R. (1998). *İnsan yönetimi*. İstanbul: Mü-Ka Matbaacılık.
- SÜRAL ÖZER, P. (2007). *Çeşitliliği Yeniden Düşünmek ve Çeşitliliklerin Yönetimi. Türkiye’de İşletmecilikte Yeni Perspektifler* (ss. 97-122) (Editörler: Kurt, M., Bayraktaroğlu, S.) Ankara: Gazi Kitabevi.
- SÜRGEVİL, O. (2008). *Farklılık ve işgücü farklılıklarının yönetimine analitik bir yaklaşım*. Yayımlanmamış doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- ŞİŞMAN, M., Güleş, H. ve Dönmez, A. (2010). Demokratik bir okul kültürü için yeterlilikler çerçevesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 3*(1), 167-182.
- TDK., (2016a). *Farklılık*. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.57b57bd8d3f812.3053054 sitesinden 15.02.2016 tarihinde ulaşılmıştır.
- TDK., (2016b). *Demokrasi*. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.57b59218750b27.94243085 sitesinden 17.02.2016 tarihinde ulaşılmıştır.
- TOZKOPARAN, G., ve Vatansver, Ç. (2011). Farklılıkların yönetimi: İnsan kaynakları yöneticilerinin farklılık algısı üzerine bir odak grup çalışması. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi, 21*, 89- 109.
- TÖREMEN, F. (2001). *Öğrenen okul*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

WILLIAMS, K. Y. ve O'Reilly, C. A. (1998). Demography and diversity in organizations: A review of 40 years of research. *Research in Organizational Behavior*, 20, 77-140.

XVIII. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ İLE AVUSTURYA ARASINDAKİ TİCARET ANTLAŞMALARI VE YAŞANAN DEĞİŞİMLER (1718-1791)*

Uğur KURTARAN¹

Atıf/©: Kurtaran, Uğur (2016). XVII. Yüzyılda Osmanlık Devleti İle Avusturya Arasındaki Ticaret Antlaşmaları ve Yaşanan Değişimler (1718-1791), Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 9, Sayı 2, Aralık 2016, ss. 743-770

Özet: 1526 Mohaç Meydan Muharebesi ile başlayan Osmanlı-Avusturya ilişkilerinin başlarında Avusturya'ya karşı daha güçlü olan Osmanlı Devleti bu durumu diplomatik ve ekonomik alanlara da yansıttı. Ancak XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin üstünlüğü sona ererken, XVIII. yüzyılda ise daha ziyade Avusturya'nın üstün olduğu yeni bir süreç başladı. Yeni yüzyılda Avusturya bu üstünlüğünü diplomatik ve ekonomik alana taşıdı. Nitekim XVIII. yüzyılda taraflar arasında yapılan antlaşmalara ticaret ile ilgili maddeler ilave ettiren Avusturya, Osmanlı Devleti üzerindeki ticarî etkinliğini arttırdı. Bu maddeler taraflar arasında XVIII. yüzyıldaki ticari ilişkilerin nasıl olacağı ile ilgili olup, daha ziyade Avusturya'nın lehine hukukî düzenlemeleri içermektedir. Çalışmada bu antlaşma maddelerinin özellikleri, uygulanması ile ilgili karşılıklı çıkan problemler, taraflar arasındaki ticaretin temel unsurları gibi iki ülke arasındaki ticari faaliyetler üzerinde duruldu.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Avusturya, ticaret, XVIII. yüzyıl, diplomasi.

Makale Geliş Tarihi: 16.03.2016/ Makale Kabul Tarihi: 10.10.2016

* Bu makale International Conference on the Changing World and Social Research 1, 25-28 Ağustos 2015, Vienna-Austria sempozyumunda sunulan bildirinin geliştirilmiş halidir

1 Yrd. Doç. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, e-posta: www.ukrtm@hotmail.com

Commercial Agreements And Changes Lived Through Between The Ottoman Empire And Austria In The XVIIth Century

Citation/©: Kurtaran, Uğur (2016). *Commercial Agreements And Changes Lived Through Between The Ottoman Empire And Austria In The XVIIth Century*, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 9, Issue 2, December 2016, pp. 743-770

Abstract: At the beginning of Ottoman-Austrian relations that started with The Mohacs War which took place in 1526, Ottoman Empire that was much more powerful than Austria also reflected this situation to the diplomatic and economical areas. But in the XVIIth century the predominance of the Ottoman Empire came to an end and in the XVIIIth century a new period during which Austria was more powerful started. In the new century, Austria reflected this predominance to the diplomatic and economical areas. Hence, Austria which included additional articles relating with commerce to the agreements made between the parties in the XVIIIth century, enhanced its commercial influence over the Ottoman Empire. These articles were related with how the commercial relations would be carried out in the XVIIIth century and mostly included legal arrangements that were in favor of Austria. During this study, commercial activities between the two countries including specifications relating with the articles of the contract, problems arising as relating with their applications, and basic principals of trade between the parties have been emphasized.

Keywords: Ottoman, Austrian, trade, XVIIIth century, diplomacy.

I. GİRİŞ

Kanuni Sultan Süleyman döneminde (1526) başlayan Osmanlı-Avusturya ilişkilerinde XVIII. yüzyıla kadar genel üstünlük Osmanlı Devleti'ne aittir².

2 Osmanlı-Avusturya ilişkileri ile ilgili mevcut literatürde bulunan çalışmaların bazıları için bkz: Karl A. Roider, *Austria's Eastern Question, 1700-1790*, New Jersey 1982; Fahri Çeliker, *Avusturya'nın Ve Türk-Avusturya İlişkilerinin Tarihçesi*, TTK. Ktph. t.y; Rifa'at Ali Abou El Haj, *The Reisülküttab And Ottoman Diplomacy At Karlowitz*, Princeton University 1963; Aynı Müellif, "Ottoman Diplomacy at Karlowitz", *Journal of The American Oriental Society*, LXXXVII, 1967, s. 498-512; Charles Ingro, "The Habsburg-Ottoman Wars And The Modern World", *The Peace of Passorowitz 1718*, (Ed: Charles Ingro-Nikola Samardzic-Jovan Pesalji), Indiana 2011, s. 3-9; Ali İbrahim Savaş, "Osmanlı Devleti İle Habsburg İmparatorluğu Arasındaki Diplomatik İlişkiler", *Türkler*, C. 9, (Ed. Güler Eren), Ankara 2002, s. 555-566; Aynı Müellif, "XVIII. Asırda Osmanlı-Avusturya İlişkileri", *Askeri Tarih Bülteni*, S. 32, Ankara 1992, s. 23-54; Nurgül Bozkurt, "XVIII. Yüzyılın Başlarında Osmanlı-Avusturya Ticari Münasebetleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XII, İzmir 1997, s. 184-194; Aynı Müellif, *1699-1736 Tarihli Ecnebi Defterine Göre XVIII. Yüzyılın İlk Yartısında Osmanlı-Avusturya Münasebetleri*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun 1994; Aynı Müellif, *Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı-Avusturya Münasebetleri (1740-1788)*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Isparta 1999; Numan Elibol, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı-Avusturya Ticareti*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2003; A. Zeki İzgüer,

Ancak 1699 tarihinde imzalanan Karlofça Antlaşması ile Osmanlı Devleti, Avusturya karşısındaki üstünlüğünü büyük oranda kaybetti. Ardından 1718 yılında imzalanan Pasarofça Antlaşması'yla yaşadığı büyük kayıpların yanı sıra, Avusturya ile ticarî ilişkilerin nasıl gerçekleştirileceğine dair bir antlaşma imzaladı. Çalışmamız bu antlaşmayla başlayan yeni süreçte taraflar arasında yaşanan siyasî ve askerî gelişmelerin ticarî alana nasıl yansındığını ortaya çıkarmayı planlamaktadır. Bu noktada araştırmanın temel amacı döneme ait arşiv belgeleri üzerinden iki devlet arasındaki ticarî ilişkilerin antlaşmalar yoluyla geçirdiği değişim ve dönüşümlerin tespitini yapmaktır. Nitekim Avusturya Osmanlı Devleti'nin Batı'daki en önemli rakiplerinden birisidir ve iki devlet arasındaki ilişkilerin anlaşılmasında ticarî alandaki gelişmelerin bilinmesi oldukça önem arz etmektedir. Araştırmamızın hipotezi de buradan ortaya çıkmış olup çalışmada Osmanlı-Avusturya ticarî ilişkilerinde değişim noktalarının neler olduğu, taraflar arasında yapılan antlaşmalarda ticaret ile ilgili başlıca maddeler ile bu maddelerin iki devlet arasındaki ticarî ilişkileri nasıl etkilediği gibi sorulara cevaplar verilmiştir. Yine çalışmada cevabı aranan sorulardan biri de XVIII. yüzyılda her iki devletin dış ticaretinde yaşanan değişimlerin Osmanlı-Avusturya ticaretini ne şekilde etkilediğidir. Burada değişimin olumlu ya da olumsuz etkileri ile ticarete konu olan metaların değişip değişmediği sorularına cevaplar verilmiştir. Son olarak çalışmada döneme ait arşiv verileri üzerinden somut örnekler yoluyla iki devlet arasındaki ticarî ilişkilerin tespit edilmesi ve bu ilişkilerin Osmanlı ve Avusturya ekonomisi üzerindeki etkilerinin ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. Tüm bu tespit ve değerlendirmeler için başta döneme ait Osmanlı arşiv belgeleri olmak üzere, ikincil araştırma ve inceleme eserlerinden istifade edilmiştir.

II. XVIII. YÜZYILA KADAR OSMANLI DEVLETİ İLE AVUSTURYA ARASINDAKİ TİCARİ İLİŞKİLER

Ticaret, başka bir belde ya da ülkeden getirdiklerini satan veya satmak amacıyla götüren tüccarın yaptığı iş anlamına gelir. Ancak devletlerarası ticarî ilişkilerin gerçekleşmesi için öncelikle ticarî imtiyazları içeren antlaşmaların imzalanması gerekmektedir (Bozkurt: 2000: 114). Osmanlı Devleti de

“Osmanlı İmparatorluğu Tarafından Avusturya'ya Verilen Ticarî İmtiyazlara Dair”, Türk Dünyası Araştırmaları, S. 59, 1989, s. 75-86; Hakan Karagöz, 1737-1739 Osmanlı-Avusturya Harbi ve Belgrad'ın Geri Alınması, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Isparta 2008; İlber Ortaylı, “1727 Osmanlı-Avusturya Seyrüsefain Sözleşmesi”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C. XXVIII, No:3-4, 1975, s. 97-109; Aynı Müellif, “Osmanlı-Avusturya Ticarî Diplomatik İlişkileri (1740-1780) ve Yapısal Değişimler”, Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim, Makaleler, I, Ankara 2000; Uğur Kurtaran, Osmanlı Avusturya Diplomatik İlişkileri (1526-1791), Kahramanmaraş 2009.

kuruluşundan itibaren kimi zamanlarda bir lütuf, kimi zamanlarda ise bir bağış şeklinde siyasî ve ekonomik durumunu güçlendirmek için ticarî ilişkilerde bulunduğu devletlere imtiyazlar vermiştir (Kütükoğlu, 1999: 330). Hükümdar tarafından bir ferman, irade veya antlaşma yoluyla verilen bu imtiyazlara kapitülasyon³(Nebioğlu, 1986:1; Turan, 1990: 13) adı verilmektedir (Pamir, 2002: 80; Bozkurt, 1997: 184). Tarihi anlamıyla kapitülasyon kelimesi, bir ülke tebaasının başka bir ülkeden elde ettiği daha ziyade ticarî haklar için kullanılmaktadır (Koçu, 1934: 402; Pakalın, 1993: 178).

Osmanlı Devleti tarafından ilk kapitülasyon 1365 yılında Ragusa Cumhuriyeti'ne, ardından 1387 yılında Ceneviz Devleti'ne verildi (Nebioğlu,1986:1)⁴. Daha sonra Kanuni Sultan Süleyman döneminde 1535 tarihinde Fransa'ya imtiyaz tanındı (İnalçık, 2000: 248; Bozkurt, 1997: 184). Ardından 1567 yılında Avusturya'ya (İbreç, 1989: 117; Ficthtner, 2009: 309), 1579 ve 1597 yıllarında İngiltere'ye, 1612 yılında ise Hollanda'ya ticarî imtiyazlar verildi (Bozkurt, 1997: 185).

1567 yılında Osmanlı Devleti'nden ilk ticarî imtiyazları elde eden Avusturya, 1615 yılına kadar Fransız bayrağı altında ticarî faaliyetlerini devam ettirdi (Bozkurt: 2000: 114). Ardından Zitvatorok Antlaşması'(1606)nın temdidi niteliğindeki 1615⁵ ve 1617 yılında verilen imtiyaz fermanları ile Avusturya tüccarlarına önemli Doğu Akdeniz limanlarında konsolosluk açma hakkı verildi (Bozkurt: 2000: 114-115). Yine Zitvatorok Antlaşması'nın temdidi niteliğindeki 1628 tarihli antlaşmanın 8. inci maddesi (BOA. Nemçelü Ahidnamesi, nr 57/1:11) de Osmanlı-Avusturya ticarî ilişkileri ile ilgili olup Avusturya tüccarlarına güvenli bir şekilde ticaret olanağı sağladı (Çeliker, t.y:31).

1665 yılında aldığı iki ferman ile Katolik din adamlarının serbest görev yapmalarını sağlayan Avusturya, aynı zamanda Tuna Nehri üzerinden ticarî faaliyetler başlattı. Avusturya'nın bu ticarî faaliyetleri oldukça zayıf olup, Rusçuk'tan öteye gidemese de 1667 yılında ilk Levant (Akdeniz) Ticaret Kumpanyasını kurmalarını sağladı (Mantran, 1990: 173-174; Tafla, 1994: 29).

3 Kapitülasyon sözcüğü köken olarak "caput, capitulum" dan kelimesinden türetilmiş olup Latince "capitulatio" dan gelir ve "başlıklara, bölümlere ayrılmış vesika" ya da "karşılıklı ortaya konulmuş devletlerarası bir antlaşma" anlamına gelir, (Fraşerli, 2008: 17); Ancak bir kısım yazarlar kelimenin İtalyanca "ittifak" ve "akt" anlamlarına gelen "capitulazione" dan geldiğini belirtmektedirler, bkz: (Halil Cemaleddin, vd. 1331: 168); Yine kelimenin kral veya kilise emirnamelerinin bir bölümü anlamına gelen Latince "capitulum" türemiş olan "Capitozione" kelimesine dayandığını belirten yazarlar da vardır, bkz: (Turan, 1990: 13).

4 Bu konuda Halil İnalçık, Osmanlı Devleti'nin ilk kapitülasyonu 1352 yılında Rumeli'ye geçtikten sonra, o sırada Venedik ile savaş halinde olan, Cenovalılara verdiğini, ancak bu metnin kayıp olduğunu ve 7 Haziran 1387 yılına ait bir ahitnamenin bulunduğunu belirtmektedir, bkz: (İnalçık, 2008: 66; Aynı Müellif, 2000: 193).

5 1615 tarihli antlaşmanın 9. ve 10. maddeleri ticaret ile ilgili olup, bunlar için bkz: (BOA. Nemçelü Ahidnamesi, nr. 57/1: 10-11; Muahedat Mecmuası, 1276: 75-76),

1683 yılında taraflar arasında başlayan savaşlarda ticarî ilişkiler yeniden dururken, 16 yıl sonra 26 Ocak 1699 yılında imzalanan Karlofça Antlaşması ile yeni bir ivme kazandı. Antlaşmayla Avusturya karşısındaki siyasî ve askerî üstünlüğünü kaybeden (Çeliker, t.y:34) Osmanlı Devleti, antlaşmanın 14. maddesinde (BOA. Nemçelü Ahidnamesi, nr. 57/1: 25-28) her iki tarafın tüccarlarının da daha önceden verilen ahitnameye göre hareket etmelerini kabul etti. Ancak her ne kadar antlaşmada karşılıklı haklar kabul edilmiş olsa da, Avusturya diğer Batılı devletler gibi verilen imtiyazlardan iyi istifade etti. Nitekim Avusturya Devleti'nin tüccarları XVIII. yüzyılda çok daha geniş haklar elde edecekleri Pasarofça Antlaşması'na kadar ticarî faaliyetlerini kendilerine tanınan birçok imkânı kullanarak devam ettirdiler (Bağış, 1983: 12; Bozkurt, 1997: 185-186).

III. XVIII. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ İLE AVUSTURYA ARASINDAKİ TİCARİ İLİŞKİLER

XV. ve XVI. yüzyıllarda gücünün zirvesinde olan Osmanlılar, XVII. yüzyıldan itibaren bu güç ve otoritesini kaybederken, XVIII. yüzyıla gelindiğinde siyasî ve askerî alandaki başarısızlıklar diğer alanlarda da kendini göstermeye başladı. Bu çerçevede daha önceki dönemlerde kapitülasyonlar aracılığıyla ticaretini canlı tutan Osmanlı Devleti'nde yeni yüzyılda yaşadığı kayıpların yanı sıra coğrafi keşifler ile ticaretin yön değiştirmesi ticaretini de olumsuz yönde etkilemeye başladı. Bu durum XVIII. yüzyılda Osmanlı dış ticaretinde çok önemli değişikliklerin ortaya çıkmasına neden oldu (Küçükkalay vd. 2003:152). Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin dış ticareti büyük ölçüde Batı'ya yönelirken (Genç, 2005: 262), eski ticaret merkezleri önemini kaybetmeye başladı (Elibol, 2003:2). Bu konuda Karpat, Osmanlı Devleti'nde Batı'ya karşı yaşanan bu dönüşümün daha XVII. yüzyıldan itibaren oluştuğunu belirtmektedir (Karpat,2002: 395). Yine XVIII. yüzyılda Avrupa devletleri ile Osmanlı Devleti arasındaki ticarî ilişkilerdeki malların içeriğinde değişimler meydana geldi. Bu durumu Bab-ı Âli'nin Batı'ya karşı izlediği başarılı ticaret politikaları ve üretim tekniğine bağlamak mümkündür. Bu sayede başta tekstil olmak üzere önemli sanayi dallarında gelişme gösteren Batı'ya hammadde kaynağı temin edilirken, karşılığında ise mamul maddeler alınmaya başlandı (Elibol, 2005: 62-62). Nitekim Avrupalı devletlerin bu dönemde Osmanlı Devleti'nden en fazla ithal ettiği ürünler pamuk, yün ve ipek gibi maddelerdir. Osmanlı ise yüzyılın başlarında kumaş, iplik ve hammadde şeklinde ürünler ithal ederken, yüzyılın sonlarında ise sadece hammadde aldı (Pamuk, 2014: 163; Elibol,

2005: 63). Yeni yüzyılda Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında ticarete konu olan başlıca mallar ise, Makedonya pamuğu, tütün, yün, deri ve post gibi maddelerdir (Elibol, 1996: 87-88). Bunun yanı sıra bu yüzyılda Batı'nın yeni ticaret yollarına hâkim olması Osmanlı Devleti'nin yabancı devletler ile olan dış ticaretteki etkinliğini zayıflattı (Karta, 2013: 163). Bu durum Osmanlı Devleti'nin dış ticaretinin Batı'ya yönelmesine karşılık, Batı devletlerinin toplam ticaret hacmindeki Osmanlı ticaretinin düşmesinde neden oldu (Mcgowan, 1994:729). Elibol, XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti ile Avrupa arasındaki toplam ticaret hacminin tahminen 40 milyon kuruş olduğunu ifade etmektedir (Elibol, 1996: 55). Ortaylı ise bu dönemde ticarete artış gösteren tek ülkenin Avusturya olduğunu belirtmektedir (Ortaylı 1987: 83-84). Bu durumu iki devlet arasındaki siyasî ve askerî ilişkilere bağlamak mümkündür. Nitekim bu yüzyıllarda Osmanlı'nın Batı'da en çok mücadeleye ettiği devletlerden birisi Avusturya'dır. Yine XVIII. yüzyıl Avrupalı tüccarlar Osmanlı dış ticaretinde önemli hale gelirken, Osmanlı topraklarında daha etkili olmaya başladılar (Elibol, 2005: 61). Bunun sonucunda yeni yüzyılda Osmanlı Devleti'nin uluslararası ticaretinde Batı'nın üstünlüğü belirginleşmeye başladı. Bu üstünlüğün temel sebebi; Batı'da hükümetler tarafından desteklenen merkantilist bir kapitalizmin gelişmesidir. Bu durumda dış satımlar zorunlu hale gelirken, Batılı devletler Osmanlı ülkesinde kurdukları kumpanyalar aracılığı ile etkinliklerini arttırıyorlardı. Ayrıca verilen kapitülasyonlar, Batılı tüccarların yararına çok geniş ölçüde işletiliyordu (Mantran, 1987:164). Yeni dönemde Osmanlı Devleti ile Avrupa devletleri arasında yapılan ticaretle ilgili sözleşmelerde Avrupalı tüccarların lehine yapılan düzenlemeler, Avusturya ile ilgili antlaşmalarda da kendini gösterdi (Karta, 2013: 163). Nitekim II. Viyana Kuşatması (1683) ve sonrasında yaşanan savaşlar taraflar arasındaki ticarî ilişkileri durma noktasına getirmişti. Her iki devletin de birbirine yasaklar koyduğu bu sürecin ardından barış antlaşmasının imzalanması ile aradaki ticarî münasebetler kısmen geri başladı. XVIII. yüzyılda Avusturya'da yaşanan siyasî gelişmeler, korumacı ve devletçi ticaret politikaları ve sanayileşme çabaları Avusturya'yı Osmanlı topraklarına çekti. Buna göre Avusturya Osmanlı topraklarına yönelik yoğun ticarî faaliyetler içerisinde olan diğer Avrupalı devletlerin arasında kendine yer edinmeye çalıştı (Elibol, 2003: III). Bu süreçte ticarî faaliyetleri geliştirmek için barış antlaşmalarının dışında ticaret antlaşmaları da yapmak zorunda kaldılar (Bozkurt, 1997: 188). Avusturya'nın temel amacı; antlaşmalar yoluyla aradaki ticarî faaliyetleri deniz üzerinden Adriyatik'e, kara ve nehir yoluyla da Tuna üzerine çekmek idi. Avusturya'nın bu politikası ilk başlarda başarılı olamasa da, yüzyılın sonlarına doğru Tuna nehri ve Adriyatik kıyıları daha etkin kullanılır hale

gelerek, Avusturya'nın Osmanlı ticarî hayatındaki etkisinin artmasını sağladı (Elibol, 2003: III). Ayrıca Avusturya XVIII. yüzyılda yaptığı bu antlaşmalar ile Osmanlı-Avusturya arasında faaliyet gösteren tacirlerin hukukî statüsü ve faaliyet alanlarını düzenledi (Elibol, 2003: 26).

A.1718-1739 Arası Osmanlı-Avusturya Ticari İlişkileri

1699 Karlofça Antlaşması'ndan sonra kaybettiği yerleri geri almak için harekete geçen Osmanlı Devleti Rusya karşısında önemli bir askerî başarı kazandı. Ardından 1711 yılında Rusya ile imzaladığı Prut Antlaşması'yla Ruslara 1700 İstanbul Antlaşması ile verilen hakları geri aldı (Quataert, 2001: 77; Kurtaran, 2009: 161). Bu durumdan cesaret alan Osmanlı yetkilileri 1715 yılında Mora ve Dalmaçya'yı geri almak için Venedik'e savaş açtı (Samardzic, 2011: 13). Ancak Avusturya'nın Venedik ile birleşmesi sonucunda 1716'da Petervaradin'de alınan ağır yenilgi sonrasında taraflar arasında 21 Temmuz 1718 yılında Pasarofça Antlaşması imzalandı (BOA. Nemçelü Ahidnamesi, nr. 57/1:55-61; Tukin, 1964: 514-523; Ingraio, 2011: 3; Itzkowitz, 1999: 522; Yalçınkaya, 2002: 71) 20 maddeden oluşan antlaşma ile Osmanlı Devleti Venedik'e Karlofça'da verdiği yerleri geri almakla birlikte Belgrad gibi çok önemli bir bölgeyi Avusturya'ya bırakmak zorunda kaldı (Dursun, 1991: 175).

Ayrıca antlaşmanın 13. maddesi (BOA. Nemçelü Ahidnamesi, nr. 57/1:60; 108-109; Erim, 1953: 67-68) ile iki ülke arasında savaşlar sebebiyle duran ticarî ilişkiler yeniden başladı. Buna göre; daha önceki verilen antlaşmalarda olduğu gibi her iki tarafın tüccarlarının serbest ve güvenli bir şekilde ticaret yapabilecekleri ve Avusturya bayrağı olmak şartıyla Avusturya'ya bağlı olan memleketlerde yaşayan tüccarların tanınan imtiyazlardan faydalanabileceği kabul edildi. Bunun yanı sıra Avusturya Devleti, tüccarlarının işlerini görmek üzere Osmanlı ülkesinde konsolosluklar kurabilecek ve bu hususlar Cezayir, Tunus ve Trablus ocaklarında geçerli olacaktı. Görüldüğü üzere ticaretle ilgili bu madde ile Osmanlı Devleti bazı tavizler vermek zorunda kaldı. Ayrıca antlaşmayla Avusturya'ya daha önce, ilk kez 1615 tarihinde verilen ticarî imtiyazların benzeri bazı haklar verildi. Yine daha önceki imtiyazlardan farklı olarak Avusturya'ya Osmanlı topraklarında konsolosluk açma hakkı tanındı. Bu haklar Avusturya'nın Osmanlı ticaretindeki yerini artırırken Osmanlı ekonomisini olumsuz yönde etkiledi. Bu olumsuz durumun yaşanmasındaki temel etken Osmanlı Devleti'nin Petervaradin'de aldığı ağır yenilgidir. Nitekim görüldüğü üzere siyasi ve askeri gelişmeler diplomatik alana yansımakta, diplomatik üstünlük durumu da taraflar arasındaki ekonomik ilişkileri önemli ölçüde etkilemektedir.

Avusturya Pasarofça ile ticarî haklarını korumakla birlikte asıl önemli gelişme antlaşmadan 6 gün sonra (27 Temmuz 1718) taraflar arasında imzalanan Pasarofça Ticaret Antlaşması'yla yaşandı (BOA. Nemçelü Ahidnamesi, nr. 57/1: 63-67). Yeni antlaşma ile Avusturya daha önce elde ettiği ticarî imtiyazlardan çok daha fazlasını elde etti (Karpas 2002: 395). Öğleki Batı literatüründe bu ticaret antlaşması, Osmanlı-Avusturya ilişkilerinde önemli bir dönüm noktası olarak görülmektedir (Heppner-Schanes, 2011:53). Antlaşmayla Avusturya ticaret gemilerinin Karadeniz'de serbestçe ticaret yapabilmeleri, Nemçe tüccarlarının getirdikleri ve götürdükleri emtiadan %3 gibi cüzi bir gümrük resmi alınması ve bunun dışında cizye, avaid ve masdariye gibi vergilerin alınmaması (3. madde) kararlaştırıldı. Avusturyalı tüccarların ülke içerisinde rahatça dolaşmaları ve mallarını rahatça satmaları ve satın aldıkları emtia ve eşyayı kendi ülkelerine götürebilmeleri (4. madde) kabul edildi. Yine Avusturya tüccarları için konsolos ve tercüman sağlanması ve tüccarlar arasındaki davalara İstanbul'daki mahkemelerde bakılacağı (5. madde), Avusturya ticaret gemilerinin Osmanlı iskelelerinde istedikleri kadar kalabileceği (6.madde) batan Avusturya ticaret gemilerinin eşya ve iaşelerinin Avusturya konsoloslarına teslim edileceği (7. madde) belirtildi. Diğer maddelerde ise ticaret gemilerinin güvenliğinin sağlanacağı (13. madde) İstanbul'a gelen Avusturya tüccarlarına eşyalarını koymaları için bir han tahsis edileceği (14. madde) ve Avusturya tüccarlarının hiçbir şekilde İslamiyet'e geçmeleri için zorlanmayacakları (16. madde) ifade edilmektedir. Ayrıca hukukî açıdan Avusturya tüccarlarının teminatının sağlandığı antlaşmanın 17. maddesine göre, elinde Avusturya İmparatoru'nun patentası bulunan bir tüccar esir edilirse hemen serbest bırakılacaktı (BOA. Nemçelü Ahidnamesi, nr. 57/1: 63-67). Görüldüğü gibi Avusturya yaptığı bu antlaşmayla Osmanlı Devleti üzerindeki ticarî imtiyazlarını çok üst bir düzeye çıkardı. Nitekim Mantran Avusturya'nın bu ticaret antlaşması ile diğer bazı Avrupalı devletler gibi kapitülasyonlardan çok fazla istifade etme imkânı sağladığını belirtmektedir (Mantran, 1990: 173-174). Yine Elibol, Avusturya'nın 1720-1800 yılları arasında Teselya'da yaptığı ihracatın üç katına çıktığını belirtmektedir (Elibol, 1996: 48). Antlaşmayla Avusturya'ya doğu ticaretinde o tarihe kadar Venedik'in elinde bulunan haklar verilirken, Avusturya Osmanlı topraklarında serbest ticaret yapma hakkı elde etti. Bunun sonucunda Avusturya Devleti'ne bağlı bütün memleketler Osmanlı ülkesi içerisinde oldukça geniş bir şekilde ticaret serbestliği elde ettiler. Antlaşma esaslarına göre barut ve askerî malzemeler dışında bütün yasak olmayan madde ve eşyaların alım satımını hiçbir sorunla karşılaşmadan yapabilecek olan Avusturya, gümrük resmi olarak sadece %3 gibi cüzi bir miktar ödeyecekti (Bozkurt, 2000: 1117). Kurdakul, Avusturyalılara tanınan bu hakların XVI ve XVII. yüzyılda Fransızlara

tanınan kapitülasyon haklarının Avusturya ve ona tabi olan ülkeler için uygulanması şeklinde olduğunu ifade etmektedir (Kurdakul 1981: 41-83). İnalçık ise Avusturya'ya verilen bu kapitülasyonlarda hiçbir yemin ifadesinin bulunmadığını ve verilen imtiyazlar ile Avusturya ile olan ticaretin Tuna, Trieste ve Venedik üzerinden arttığını ifade etmektedir (İnalçık, 2003: 70). Güçer'e göre yeni antlaşma ile verilen imtiyazlar, karşılıklı haklar ve ticarî ilişkileri geliştirmekten ziyade zorla verilen imtiyazlar şeklindedir (Güçer, 1987: 65-66). Yeni durumda Osmanlı ülkesinde ticaret yapan İngiltere, Fransa gibi devletlerin yanında Avusturyalıların ortaya çıktığı söylenebilir. Tüm bu sonuçlar Avusturyalı tüccarların Osmanlı ülkesinde daha sık ticaret faaliyetler kurmalarını ve ticaret hacmini arttırmalarını sağladı. Nitekim döneme ait defterlerde Avusturyalı tüccarların ticaret amacıyla Osmanlı ülkesine geldiğini, kendi ülkelerinden satmak amacıyla çeşitli malları getirdikleri ve ihtiyaç duydukları malları satın aldıkları görülmektedir (BOA. Nemçelü Ahidnamesi, nr 57/1:69). Buradaki kayıtlarda her iki devletin tüccarlarının da karşılıklı olarak ticaret eşyalarını alıp-sattıkları ve bunun için gerek deniz yolu, gerekse nehir yolunu kullandıkları anlaşılmaktadır (BOA. Nemçelü Ahidnamesi, nr. 57/1: 70). Örneğin 1719 Ağustos'unda Nemçe tüccarlarından Gorhi Karadis ve Şerig Nemate adlı tacirler Tuna Nehri üzerinden gemiler ile naklettikleri billuru, Vidin gümrüğüne getirmişlerdir (BOA. Nemçelü Ahidnamesi, nr. 57/1: 67). Yine aynı defterde Avusturya büyükelçisi Ceneral Azok Dö Virmond'un Avusturya Kapı Kethüdası'nın yanındaki tercüman Maderos'un ölmesi sebebiyle, yerine Nikolas'ın tercüman olarak görevlendirilmesi konusundaki talebi Bab-1 Âli tarafından kabul edildiği görülmektedir (BOA. Nemçelü Ahidnamesi, nr 57/1:69). Benzer bir örnekte Nemçe büyükelçisi tarafından iki taraf arasında yapılan ahidname şartlarına uygun bir şekilde Sakız Adası'na gelip giden Avusturya reayasının işlerinin görülmesi için buraya bir tercüman talebi bulunmaktadır. Bab-1 Âli, büyükelçinin talebi doğrultusunda Sakız Adası'na tercüman olarak, Vençeço Muriti Veledi Kirumi'yi atayarak, tercüman ve çocuklarının her türlü vergiden muaf olduğunu bildirmiştir (BOA. Nemçelü Ahidnamesi, nr. 57/1:73). Bununla ilgili Sakız Kadısı'na gönderilen hükümle Vençeço'nun kendisine verilen berat-ı şerifle tercüman olarak tayin edildiği bildirilmiştir (BOA. Nemçelü Ahidnamesi, nr. 57/1:73). Burada dikkat çeken önemli bir husus da adı geçen büyükelçinin ihtiyacı için yedi bin medre⁶ şarabın elçinin konağına nakledildiği ve bunun için herhangi bir vergi talebinde bulunulmadığıdır (BOA. Nemçelü Ahidnamesi, nr 57/1:67). Bu durum taraflar arasında yapılan

6 Miktarı kullanıldığı bölgeye göre değişmekle birlikte on dört, on beş okka arasında değişen ve Osmanlı Devleti döneminde Rumeli'de şıra ve şarap gibi sulu şeylerin ölçümünde kullanılan bir ölçü birimidir (Sertoğlu, 1986: 214).

ahidnamede kabul edilen bir uygulamadır. Ayrıca 1718 Ahidnamesi ile ilgili verilen hakların uygulanması konusunda Devlet-i Aliyye'ye bağlı vali ve kadınlara gönderilen emirler aracılığıyla elinde Avusturya Devleti'ne ait patenta ve eda tezkeresi bulunan tüccarların tekrar gümrük talebi ile rencide edilmemesi istenmektedir (BOA. Nemçelü Ahidnamesi, nr. 57/1: 70). Örneğin İskenderiye sancağı mutasarrıfı ve Olgün kadısına gönderilen hükümlerde bölge halkının korsanlık faaliyetleri ile tüccar gemilerine zarar vermemeleri ve verenlerin şiddetle cezalandırılması istenmektedir. Yine belgenin devamında bu tür faaliyetler sonucunda zarar gören tacirlerin zararlarının karşılanması ve esir edilenler varsa hemen serbest bırakılması istenmektedir (BOA. Nemçelü Ahidnamesi, nr. 57/1: 68-69). Benzer bir örnek de Niş muhafızı ve Asitane'den Niş'e kadar ki tüm yerel yöneticilere hükümler gönderen Bab-ı Âli, Nemçe kapı kethüdası olan Dö Virlen'in arzuhali doğrultusunda ticaret amacıyla Asitane'ye gelen Nemçe tüccarı Corkyo ve yanındaki üç hizmetkârına ahidname şartlarına göre davranılmasını istemektedir (BOA. Nemçelü Ahidnamesi, nr. 57/1:82). Ancak Avusturya büyükelçisi General Azok Dö Virmond tarafından Bab-ı Âli'ye gönderilen bir mektupta, bazı bölgelerde antlaşma şartlarına aykırı hareket edilerek Avusturya tüccar ve reayalarına baskı uygulandığı belirtilmektedir. Nitekim bununla ilgili olarak vezir-i azam, beylerbeyi, gümrük emini ve kadınlara gönderilen hükümlerde ahidname şartlarına uyulması istenmektedir (BOA. Nemçelü Ahidnamesi, nr. 57/1: 70). Benzer bir örnek de Nemçe kapı kethüdası olan Dö Virlen'in arzuhalinde görülmektedir. Ocak 1721 yılında Asitane'ye gelerek, oradan Yergögü'ne geçen Dimitriyo adlı Nemçe tüccarı ve iki hizmetkârının giydikleri kıyafetlere ve bindikleri atlara zarar verilmemesi ve ahidname şartlarına aykırı vergi talep edilmemesini isteyen kapı kethüdasının talebi üzerine ilgili bölgelerin yöneticilerine gönderilen hükümler ile uyarılar da bulunulmuştur (BOA. Nemçelü Ahidnamesi, nr. 57/1:82).

Avusturya'ya tanınan bu haklar Avusturyalı tüccarların 27 Mayıs 1719 yılında Triseste, İstanbul ve Selanik'te şubeleri bulunan "Levant Avusturya Kumpanyası" adlı bir şirket kurmalarını sağladı (Mantran, 1987: 164; Tafla, 1994: 29). Bu kumpanya ilk kurulduğu yıllarda oldukça iyi iş yaptı. Nitekim incelediğimiz defterlerde birçok Avusturya vatandaşının ticaret yapmak amacıyla Osmanlı ülkesine geldiği görülmektedir (BOA. Nemçelü Ahidnamesi, nr 57/1: 68-71). Örneğin Eylül 1719 tarihinde Avusturya reayasından Budiç tüccarına bağlı Poham adlı tüccarın Belgrad'dan ticaret yollarını kullanarak Asitane-i Saadet'e geldiği ve aynı yoldan tekrar Belgrad'a gittiği görülmektedir. Belge üzerindeki kayıtlarda tüccarın getirdiği ve giderken ülkesine götürdüğü malların içeriği ile ilgili herhangi bir bilgi olmamakla birlikte, kendisinden eda tezkeresi alındıktan

sonra herhangi bir vergi talebiyle rencide edilmediği anlaşılmaktadır (BOA. Nemçelü Ahidnamesi, nr. 57/1: 70). Yine aynı ay içerisinde Avusturya'ya bağlı Yorgiman adında bir tüccarın birtakım ticaret eşyasını (belgede isimleri belirtilmemiş) almak amacıyla önce Selânik'e ve oradan Dolyana ve daha sonra Belgrad'a geldiği Nemçe büyükelçisinin mektubundan anlaşılmaktadır. Mektubun devamında büyükelçi tüccarın belirtilen bölgelerden aldığı ürünler için ahidname şartlarına göre %3 gümrük vergisi ile sadece bir yerde eda tezkeresi alınması istenmektedir (BOA. Nemçelü Ahidnamesi, nr. 57/1: 68). Başka bir örnekte ise Avusturya reayasından ve Budin tacirlerinden Yahoş adlı tüccarın ticaret amacıyla İstanbul'a geldiği ve yanındaki bir müste'men hizmetkârıyla birlikte Belgrad üzerinden geri döndüğü görülmektedir (BOA. Nemçelü Ahidnamesi, nr. 57/1: 71). Yine belgelerden anlaşıldığına göre Osmanlı ülkesine gelen Avusturyalı tacirler deniz, nehir ve kara yolu gibi her yolu kullanmışlardır (BOA. Nemçelü Ahidnamesi, nr. 57/1: 71, 74, 89). Örneğin Avusturya'ya bağlı tüccar kaptanlarından birinin (belgede ismi yazılmamış) gemisiyle Kıbrıs Adası'na geldiği bununla ilgili Lefkoşe mollasına ve Kıbrıs Adası muhassılına yazılan hükümden anlaşılmaktadır. Hükümden diğer örneklerde olduğu gibi yerel yöneticilerin Nemçe tüccar gemisine ve tüccarlarına sıkıntı çıkartmaması istenmektedir (BOA. Nemçelü Ahidnamesi, nr. 57/1: 71). Başka bir örnekte ise 1719 Ekim ayının sonlarına doğru kara yolu ile Erdel tarafından gelen Avusturya tacirlerinden İsak Musi adlı tüccarın tekrar aynı yolu kullanarak ülkesine döndüğü görülmektedir (BOA. Nemçelü Ahidnamesi, nr. 57/1:72). Nitekim bununla ilgili Niş'ten Erdel'e kadar yol üzerinde bulunan yerel yöneticilere gönderilen hükümler ile Avusturya tüccarının belirtilen bölgelerden geçişinde ahidname kurallarına göre hareket edilmesi istenmektedir (BOA. Nemçelü Ahidnamesi, nr. 57/1:72). Yine tacirlerin Osmanlı ülkesine satmak amacıyla getirdikleri ürünler hakkında fazla bilgi bulunmamakla birlikte, defterlerde genellikle billur, kap-kacak ve bakır gibi ürünlerden bahsedilmektedir (BOA. Nemçelü Ahidnamesi, nr 57/1: 68-70). Bunların yanı sıra Avusturyalı tacirlerin Osmanlı ülkesinden götördükleri başlıca ürünler arasında sahtiyan, yün, pamuk, seccade, jenger bezi ve buğday bulunmaktadır (Bozkurt, 1997: 189-190). Elibol, 1719-1740 yılları arasında Avusturya'ya ihraç edilen başlıca ürünlerin bal, balmumu, sığır ve domuz olduğunu belirtmektedir (Elibol, 1996: 88). Bu yüzyılda Osmanlı ülkesi halen çok geniş bir alanı kapladığı için Avusturyalı tacirler ticarî ulaşım için farklı alternatifleri tercih edebiliyorlardı. Bu çerçevede kara yoluyla gelenler, alışverişlerini tamamladıktan sonra İstanbul'dan Siroz'a, oradan Niş üzerinden Nemçe'ye gidebildikleri gibi (BOA. Nemçelü Ahidnamesi, nr. 57/1:71, 72, 73) Nemçe sınırlarından Bosna, Belgrad güzergâhı ile İstanbul, Yergöğü ve oradan Niğbolu'ya gidebiliyorlardı. Örneğin

bununla ilgili olarak Ekim 1719'da Bab-ı Âli'ye gelen Coroy Karos adlı Nemçeli tüccar ile yanındaki dört müste'menin Belgrad üzerinden geri döndükleri ve kendilerine herhangi bir sıkıntı çıkarılmaması hakkında Niş muhafızına yazılan hüküm bulunmaktadır (BOA. Nemçelü Ahidnamesi, nr. 57/1: 72). Benzer bir hüküm de Bab-ı Âli'ye gelerek dönüş için Belgrad ve Niş tarafını kullanacak olan Budin tüccarından Dimidros Praško ve bir nefer müste'men hizmetkârı için Niş muhafızına gönderilmiştir (BOA. Nemçelü Ahidnamesi, nr. 57/1: 72). Yine başka bir örnekte Dimitriyo isimindeki Nemçe tüccarının Erdel'den ticaret için Asitâne'ye geldiği ve geri dönüş için Yergöğü tarafını kullanacağından Niğbolu muhafızı ve Yergöğü'ne kadar ki tüm yerel beylere hükümler gönderilmiştir (BOA. Nemçelü Ahidnamesi, nr. 57/1:84). Nehir yolunu kullanan Nemçeli tacirler ise Eflak'tan aldıkları malları Tuna nehri üzerinden Viyana'ya götürüyorlardı (Bozkurt, 1997: 188-189). Örneğin 1722 yılında Mayaro Edvid, Çurçi ve Sekula isimindeki üç Nemçe tüccarı ile iki hizmetkârının İstanbul'dan aldıkları eşyaları gemi yoluyla Varna'ya naklettikleri ve oradan Tuna Nehri ile Avusturya'ya götürdükleri görülmektedir (BOA. Nemçelü Ahidnamesi, nr. 57/1:86). Ayrıca Nemçeli tacirlerin daha çok Nisan-Ekim ayları arasında olmak üzere, Temmuz Ağustos ve bazen Aralık-Ocak ve Şubat ayları gibi kış aylarında da ticaret amacıyla Osmanlı ülkesine geldikleri görülmektedir. Gelen tacirlerin hukukî problemleri meydana geldiğinde ise antlaşma şartları gereğince kapı kethüdaları aracılığıyla meseleleri halledilirdi (BOA. AE. SMST. II. nr. 299/23872). Nitekim belirtilen tarihlerde Nemçe kapı kethüdası olarak faaliyet sürdüren Dö Virlenf'in Nemçe tüccarlarının uğradıkları bölgelerde ahidname şartlarına göre muamelelere tabi olmasını istediği birçok arzuhalı Bab-ı Âli'ye gönderdiği görülmektedir (BOA. Nemçelü Ahidnamesi, nr. 57/1:75-82). Örneğin bunlardan birinde Nemçe tüccarlarından Canbateste Veleđi Rosta adındaki tüccarın bir kıta sefinesiyle birlikte ticaret için getirdiği malları İzmir'de sattıktan sonra Venedik üzerinden ülkesine gitmesi için kendisine yardımcı olunması istenmektedir (BOA. Nemçelü Ahidnamesi, nr. 57/1:82). Yine belgeler üzerinden Nemçe kapı kethüdasına da Nemçe büyükelçisi gibi ahidname şartlarınca beher medresi onar vukiyye olmak üzere senede bir defa yedi bin medre şarap verildiği görülmektedir (BOA. Nemçelü Ahidnamesi, nr. 57/1:82). Avusturyalı tüccarların bu yüzyılda en sık kullandığı ticaret merkezlerinden birisi de Selânik olup buradan kara yolu ile önce Viyana, ardından Leipzig ve Hollanda'ya kadar gidebiliyorlardı (Elibol, 1996: 88). Avusturya tacirleri arasından kendilerine aman verilmiş olan müste'minler ise daha ziyade İstanbul'da Galata ve Pera semtlerinde ikâmet ederlerdi (Bozkurt, 1997: 190-191). Yine bu dönemde iki ülke arasındaki ticarî ilişkilerde gerek Avusturya, gerekse Osmanlı tacirleri arasında çok farklı etnik ve dinî grupların

bulunduğu görülmektedir. Avusturya toprakları üzerinde faaliyet gösteren Osmanlı tüccarı hakkında fazla bilginiz olmamakla birlikte, daha çok Rumlar olmak üzere, Ermeni, Yahudi ve Müslümanların (Türkler) yer aldığı bilinmektedir (Elibol, 2003: 74). Bunların yanı sıra Ortaylı, Osmanlı topraklarından giderek Balkanlara yerleşen Sırp, Hırvat ve Bulgar asıllı tüccarların da ticarî ilişkilerde etkili olduklarını belirtmektedir (Ortaylı, 2000: 473).

Avusturyalı tacirler 1718 Ticaret Antlaşması ile elde ettikleri haklardan en iyi şekilde faydalanmışlar ve karşılaştıkları temel sorunları Avusturya kapı kethüdaları aracılığıyla halletmişlerdir (Bozkurt, 1997: 191-192). Nitekim Avusturya bu amaç için 1719 yılında Trieste limanının geliştirerek, Venedik'e karşı önemli hale getirtti. Bu şekilde Trieste, Feyuma İskeleyi ile birlikte serbest bir liman haline getirilerek Avusturya ticaretinin gelişmesinde çok etkin rol oynadı (Ortaylı, 1981: 198). Örneğin Mart 1721 yılında Nemçe'den deniz yoluyla Feyuma İskeleyi'ne gelen Nemçe tacirlerinden Canbateste Veledi Rosta'nın oradan İzmir iskeleyine gelerek, mallarını sattığı ve sonra Venedik Körfezi üzerinden ülkesine döndüğü görülmektedir (BOA. Nemçelü Ahidnamesi, nr. 57/1:82).

Döneme ait belgelerde herhangi bir haksızlığa uğrayan Avusturya tacirlerinin divân-ı hümâyûna başvurarak haklarını arayabildiği görülmektedir (BOA. C. HR. nr. 174/8655). Örneğin 20-30 Ocak 1720 tarihinde Avusturya tacirlerinden Orlando ve İstefan Eseh adlı tacirler Feyurre şehrinden iki küçük gemiyle Venedik Körfezi'ne giderken Olgün korsanlarının saldırısına uğradı. Bu durum üzerine Avusturya büyükelçisinin durumu Bab-ı Âli'ye iletmesi sonucunda ahidname şartlarıncı tüccarların zapt edilen eşyaları kendilerine verilirken, bu korsanların cezalandırılması için İskenderiye sancağı mutasarrıfı ve Olgün kadısına emirler gönderildi (BOA. Nemçelü Ahidnamesi, nr. 57/1: 75). Yine Osmanlı sınırları içerisinde bu tür haksızlıklara uğrayan Avusturya tüccarının hakları Nemçe kapı kethüdaları tarafından aranıyordu. Örneğin 1719 Aralık'ında Bab-ı Âli'ye bir arzuhal gönderen Avusturya kapı kethüdası Dö Nirlenf, Nemçe tacirlerinden Mair Veled-i David adlı bir Yahudi ile oğlundan Bergos'da ahidname şartlarına aykırı olarak cizye vergisi alındığını bildirmektedir. Metnin devamında tacirlerden alınan cizyenin iadesi istenirken, hemen harekete geçen Bab-ı Âli Bergos kadısına gönderdiği hükümler ile gerekenlerin yapılmasını sağladı (BOA. Nemçelü Ahidnamesi, nr. 57/1: 79). Ayrıca Osmanlı padişahları bu tür durumların önüne geçebilmek amacıyla sık sık fermanlar yayınlamışlardır (BOA. AE. SABH.I. nr. 326/22248). Getirilen önlemler arasında malların gümrük resimlerinin ahidname şartlarıncı alınması, İstanbul dışında mallarını satmak isteyen

Nemçe tacirlerinden %3'den fazla gümrük resmi talep edilmemesi (BOA. AE. SABH. I. nr. 362/25280) ile toprak bastı parası olarak bilinen üç yüz akçe selâmet akçesi dışında herhangi bir vergi talebi ile Avusturyalı tacirlerin rencide edilmemesi gibi konular yer almaktadır (BOA. Nemçelü Ahidnamesi, nr. 57/1:71, 72). Örneğin 1719 Kasım ayında Cezayir-i garb beylerbeyi ve Cezayir-i garb ocağı valisi, kadısı, yeniçeri ağası ve diğer ihtiyarlara gönderilen hükümler ile Nemçe ile yapılan ahidname şartlarına göre hareket edilmesi istenmektedir. Belgenin sonunda hükmün birer suretinin de Trablusgarb ve Tunus ocaklarına gönderildiği anlaşılmaktadır (BOA. Nemçelü Ahidnamesi, nr. 57/1:73). Buna benzer başka bir belgede ise Bab-ı Âli İstanbul'dan Niş'e kadar yol üzerinde bulunan bütün yerel beylere gönderdiği hükümle İştü Veled-i Yevenoh isimli Nemçe tüccarının üç nefer müste'men hizmetkârı ile birlikte İstanbul'a geldiğini ve yine aynı güzergâhtan Avusturya'ya döneceği belirtilirken, adı geçen tüccara ahidname şartlarına göre muamale edilmesi istenmektedir (BOA. Nemçelü Ahidnamesi, nr. 57/1:79). Yine bu konu ile ilgili Sultan I. Mahmud döneminde 1732 yılında İşkodra mutasarrıfı ile İskenderiye, Ülgün ve Draca kadılarına yazılan hükümlerde durumun önemi belirtilmektedir (BOA. C. HR. nr. 136/6755). Bunların dışında Avusturyalı tacirlerin karşılaştıkları problemlerden birisi de Osmanlı ülkesine geldiklerinde hizmetkârlarına, giydikleri elbiseler ile bindikleri hayvanlara zarar verilmesi konusudur (Bozkurt, 1994: 40). Bununla ilgili Avusturyalı tacirlere herhangi bir zarar verilmemesi ile ilgili yerel yöneticilere gönderilen hükümler (BOA. C.HR. nr. 136/6755) ile Nemçe elçilerinin bu konu ile ilgili pek çok takriri bulunmaktadır (BOA. C.HR. nr. 143/6660). Örneğin 20-30 Ağustos 1719 tarihinde ülkesinden getirdiği eşyaları Devlet-i Âliye'de satan ve dönüşünden önce birtakım eşyalar alarak ülkesine dönmek isteyen Nemçe tüccarı İştü Veledi ismindeki tüccara yardım edilmesi ve ahidname şartlarına uygun davranılması konusunda Asitane'den Niş'e kadarki tüm kadı ve gümrük emînlerine hükümler gönderildi (BOA. Nemçelü Ahidnamesi, nr. 57/1:80). Yine Avusturyalı tacirlerin Tuna yoluyla Karadeniz'e ulaştıkları gibi Trieste ve Venedik üzerinden de mallarını nakletme fırsatı elde ettikleri görülmektedir (BOA. C. HR. nr. 174/8655; İzgüer, 1989: 79). Örneğin 1721 yılında Feyume iskelesi üzerinden İzmir'e gelen bir Avusturya tüccarı oradan Venedik Körfezi'ni kullanarak tekrar Nemçe'ye geçmiştir (BOA. Nemçelü Ahidnamesi, nr. 57/1:82). Avusturyalı tacirler Osmanlı ülkesindeki ticarî faaliyetleri sırasında daha ziyade İstanbul, Halep, İzmir ve Selânik gibi büyük ticaret merkezlerinde ikâmet ettikleri bilinmektedir (Elibol, 2003, 120). Ancak döneme ait belgelerde Basra, Sakız, Edirne, Rusçuk, Krayova, Bükreş, Segedin ve Yergöğü gibi merkezlerde de Avusturya tacirlerin yerleştikleri anlaşılmaktadır (BOA. Nemçelü Ahkâm Defteri, nr.60/4: 261; 468). Ayrıca

bu dönemde merkezi Viyana olan Levant Kumpanyası yılda %8'lik kâr oranlarını elde ettiği bilinmektedir. Ardından Avusturya 1725 yılında Tunus ve Trablus'da; 1727 yılında Cezayir'de konsolosluklar açtı (Bozkurt, 1997: 187). Yine 1727 yılında yapılan Osmanlı-Avusturya Seyrüsefain Sözleşmesi ile taraflar arasındaki ticaret için yeni düzenlemeler getirildi (Ortaylı, 1975: 97-109). Yeni sözleşme ile ticaretin serbestliği, bunun kuralları ve gümrük resmi miktarının belirtilmesi gibi durumlar yaşanmadı. Daha ziyade seyrüsefainin güvenliği teminat altına alınarak, Avusturya'nın kaçak ticareti için uygun bir zemin hazırlandı (Ortaylı, 1981: 199-200). Ancak Portekiz ile yapılan ticaret sonucunda yaşanan Venedik rekabeti, fabrikalarda baş gösteren sıkıntılar ile daha ucuz faaliyet gösteren Yunanlıların faaliyetleri neticesinde kumpanya 1734 yılında iflas etti. Ardından Osmanlı Devleti ile başlayan ve Avusturya aleyhine gelişen 1736-1739 savaşı, Avusturya'nın Pasarofça'da kazandığı birçok imtiyazı kaybetmesine ve kumpanyanın çöküşüne neden oldu (Bozkurt, 2000: 117-118).

B.1739-1787 Arası Osmanlı-Avusturya Ticari İlişkileri

1718 yılında imzalanan Pasarofça Barış Antlaşması'ndan sonra Osmanlı Devleti, Batı'da bir barış dönemine girdi ve 1730'a kadar Lâle Devri denilen dönem yaşandı. Ancak 1730 yılında meydana gelen isyan ile dönemin padişahı Sultan III. Ahmed tahttan indirilerek, yerine Sultan I. Mahmud getirildi (Aktepe 1989: 158; Karagöz, 2008:8-9; Savaş, 2002: 559; Kurtaran, 2014: 15-16). Yeni padişah döneminde Rusların saldırısıyla 1736 yılında başlayan Rusya-Avusturya savaşları 18 Eylül 1739 yılında imzalanan Belgrad Antlaşması ve Osmanlı Devleti'nin üstünlüğü ile sona erdi (Şemdanizâde, 1974: 40; Erım, 1953: 81-94; Sertoğlu, 1961: 2514; Heppner-Schanes, 2011: 54). Bu şekilde Osmanlı Devleti tarihinin son kazançlı antlaşmasını imzalarken daha önce kaybedilen Belgrad, Böğürdelen, Ada-i kebir ve Küçük Eflak gibi bölgeleri geri aldı (BOA. Nemçelü Ahidnamesi, nr. 59/3: 186; BOA. NMH. nr. 8: 518-524). Ayrıca antlaşmaya eklenen ticaret maddeleri sayesinde taraflar arasındaki bozulan ticaret canlanırken ticari ilişkilerin hukukî alt yapıları oluşturuldu.

Antlaşmanın ticaret ile ilgili olan 11. maddesine göre (BOA. Nemçelü Ahidnamesi, nr. 59/3: 186-188) iki devletin tüccarları da her iki ülkede serbestçe ticaret yapabileceklerdi. Yine Avusturya Devleti'ne tabi olan tüccarlar Osmanlı memleketine kara ve deniz yoluyla gelebilecekler, % 3 gümrük vergisini ödedikten sonra ticaret yapabileceklerdi. Osmanlı ülkesinde Fransa, İngiltere ve Hollanda tüccarlarına tanınan müsaade Avusturya tüccarına da tanınacaktı. Avusturya'ya giden Osmanlı reayası ve tüccarına da aynı şekilde

davranılacaktı. Cezayir, Tunus ve Trablus Ocakları barış antlaşmasının şartlarına ve kendileriyle özel olarak yapılan antlaşmalara uyacaklar, korsanlığa çıkmayacaklar, tüccar gemilerine zarar vermeyeceklerdi. Avusturya ve Osmanlı tüccarlarının mal ve eşyaları, korsanlık yapılarak gasp edildiğinde bu tür eşkıyalar ibret olması için cezalandırılacaktı. Elde ettikleri mallar ve esirler diğer ahitnamelerde olduğu gibi geri iade edilecekti.

Antlaşmanın 12. maddesine (BOA. Nemçelü Ahidnamesi, nr. 59/3: 186-188) göre ise Avusturyalı tüccarlara % 3 gümrük vergisi ödeyerek, Tuna nehri ve Osmanlı memleketi üzerinden İran'a giderek ticaret yapabilmelerine izin verildi. İran tüccarının da memleketinden Osmanlı memleketine, oradan Avusturya'ya giderken veya Avusturya'dan Osmanlı memleketine ve oradan kendi ülkesine dönerken % 5 reftiyye resmi (Pakalın, 1983: 22)⁷ ödemeleri kararlaştırıldı. Bu şekilde Belgrad Antlaşması ile taraflar arasındaki savaş durumuna son verilirken, Avusturyalıları Osmanlı ülkesinde yeniden ticaret yapma imkânı tanınmış oldu. Nitekim antlaşmadan sonra 1741-1747 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde Avusturya'ya yıllık ortalama 3 milyon florin mal ihracı yapıldı (Kasaba, 1988: 19) Özellikle 12. maddede yer alan Avusturya tüccarlarının Osmanlı üzerinden İran'a gidebilme hakkı diğer antlaşmalardan farklı olup Avusturya'nın doğu ticaretini geliştirmesi bakımından oldukça önemlidir. Ancak genel olarak değerlendirildiğinde 1739 Belgrad Antlaşması'nda Osmanlı Devleti'nin üstünlüğünün antlaşma maddelerine de yansıdığı görülmektedir. Nitekim Avusturya'ya tanınan haklar, iki ülke arasındaki ticarî ilişkileri yeniden başlatırken, bunlar daha ziyade karşılıklı haklardan oluşmaktadır. Yine bu maddelerdeki önemli ayrıntı; Osmanlı Devleti'nin Fransa, İngiltere ve Hollanda gibi dost gördüğü ülkelere tanıdığı imtiyazların Avusturya'ya da tanınmasıdır.

1739 tarihli Belgrad Antlaşması 1747 yılında Maria Theresia zamanında yenilendi (BOA. Nemçelü Ahidnamesi, nr. 59/3:15-23; BOA. NMH. nr. 8: 268-269; Muahedat Mecmuası, 1276: 135-142). Yeni antlaşma Avusturya İmparatoriçesi Maria Theresia ve kocası Franz Stefan ile Sultan I. Mahmud arasında 27 Mayıs 1747 yılında imzalandı (BOA. NMH. nr. 8: 229-30; BOA. HH. nr. 1428/5872). Antlaşmada Belgrad Barış Antlaşması'nın hükümleri aynen kabul edilirken, (BOA. NMH. nr. 2: 91-95) Avusturya'ya ticaret ile ilgili yeni haklar tanındı. 17 maddeden oluşan bu haklar (BOA. AE. SMHD. I. nr. 101/7108) için İnalçık, 1747 antlaşmasının 1718'de imzalanan Pasarofça Ticaret Antlaşması'nın yenilenen hali olduğunu belirtmektedir (İnalçık, 2003:

⁷ *Emtia ve eşya, evvelce dâhil olduğu mahalde satılmayarak diğer mahalle götürülmek istendiğinde ondan alınan gümrük resmine verilen isimdir.*

70). Buna göre Toskana Büyük Dükalığı, Hamburg ve Lübeck tüccarları da Avusturya Devleti'nin bayrağı altında ticaret yapabileceklerdi (1. madde). Yine her iki tarafın tüccarına %3 gümrük resmi uygulanması (2. madde) Osmanlı Devleti'ne dost ülkelerle uyguladığı ticaret kurallarının Avusturya'da uygulanması (3. madde) Avusturya tacirleri için gerekli tercüman ve konsolosların kapı kethüdaları aracılığıyla giderilmesi (4. madde) Avusturya tüccarlarının güvenli bir şekilde ticaret yapabilmesi (5. madde) zararlarının karşılanması (6. madde) kararlaştırıldı. Bu şekilde antlaşma ile Avusturya'nın tekrar İngiltere, Hollanda ve Fransa gibi devletlerle eşit imtiyazlara sahip bir statüye kavuştuğu görülmektedir. Nitekim antlaşmaya göre Avusturya tüccarından İngiltere, Hollanda ve Fransa tacirleri kadar vergi alınacaktı (8. madde). Antlaşmada ayrıca Avusturya tüccarına mirî eşya ve asker nakli konularında müdahale edilmemesi, istedikleri gibi ticaret yapabilmeleri (9. madde) Yahudilerin simsarlık için kullanılmaması (12. madde) İslâm dinine geçmesi için zorlanmaması (13. madde) korsanlara karşı korunma garantisi (14. madde) ve ahitnameye aykırı iş yapılmaması, yapanların cezalandırılması (17. madde) kararlaştırıldı. Nitekim antlaşmadan sonra Avusturyalı sefirlerin ahitname şartlarının uygulanması (BOA. İE. HR. nr. 19/1726) ve şartlara aykırı vergi alınmaması yönünde tavrı vardır (BOA. C. HR. nr. 134/6660). Örneğin; Nisan 1757 yılında Divan-ı Hümayun'a bir arzuhal gönderen Nemçe elçisi ticaret için Osmanlı ülkesine gelen Rafael isimli kaptanın ülkesine geri dönmesi konusunda padişah'tan izin talebinde bulunduğu görülmektedir. Bu durum üzerine elçinin talebi ahidname şartlarına uygun bulunarak kendisine izin verilmesi hususunda Boğazhisarları naiblerine ve dizdarlarına hükümler gönderildi (BOA. Nemçelü Ahkâm Defteri, nr. 60/4: 16). Yine 1758 yılında Bab-ı Âli'ye müracaat eden elçinin talebi ile Nemçe'ye bağlı Trieste kaptanlarından Antonya'nın ülkesine dönmesi konusunda izin verildiği görülmektedir (BOA. Nemçelü Ahkâm Defteri, nr. 60/4: 34). Ancak alınan önlemlere rağmen yine de olumsuz gelişmeler meydana geliyordu. Örneğin Sardon bölgesi yakınlarında Kosto Selzovik adlı pamuk gemisinin korsanlar tarafından batırıldığı ve pamuklarına zarar verildiği görülmektedir (BOA. C. HR. nr. 144/7153). Yine Nemçe tacirlerinden birinin İstanbul'a gönderdiği eşyadan antlaşmaya aykırı olarak alınan vergiler Belgrad gümrükçülerinden tahsil edilerek geri ödendi (BOA. AE. SABH. I. nr. 273/18374). Görüldüğü üzere 1747 yılındaki antlaşma ile Avusturya yeniden Osmanlı ülkesinde ticaret yapma hakkı elde ederken, Osmanlı nezdinde en imtiyazlı devletlerden birisi haline geldi. Nitekim 1747 tarihli bir belgede Avusturya'nın Tersane-i Amire ambarında bulunan buğdayı mirî fiyat üzerinden aldığı görülmektedir (BOA. AE. SMHD. I, nr. 155/11608). Peki, Osmanlı Devleti böyle bir ticarî

imtiyazı Avusturya'ya neden tanıdı? Bu sorunun cevabı daha ziyade dönemin padişahı Sultan I. Mahmud'un barışçıl politikasında yatmaktadır. Nitekim Sultan I. Mahmud Avusturya'nın 1740-1748 arasındaki Veraset Savaşları ile olan mücadelesinde Fransa'nın tüm kışkırtmalarına rağmen barışı koruyarak, 1747 yılında Avusturya ile bir temdit antlaşması imzaladı. Bu durum padişahın dış politikadaki barışçıl tavrının bir neticesi olup bu dönemde yine Fransa⁸, İsveç⁹, Sicilya Krallığı¹⁰ ve İran¹¹ ile yapılan antlaşmalar aracılığıyla da barışçıl politikalar uygulandığı görülmektedir (Kurtaran, 2014: 173-175, 220, 225). Bu şekilde Avusturya 1747 yılında elde ettiği ticarî imtiyazları kullanarak 1754 yılında yeni bir kumpanya kurdu (Bozkurt, 1997: 187). Yeni kumpanya üzerinden Osmanlı ülkesinde ticarî faaliyetlerini devam ettiren Avusturya tacirleri uzun yıllar bu ticarî imtiyazlarını muhafaza ettiler. Bu durumun gerçekleşmesindeki en önemli etken Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında 1739 Belgrad Antlaşması ile sağlanan barış sürecinin 1787 yılına kadar devam etmesidir. Bu süre içerisinde Osmanlı ülkesine gelen pek çok tüccarın ahitname kurallarına göre Rusçuk, Silistre, Zıstovi, Yergöğü, Kalas, Tulca, İsmil, Eflak, Boğdan ve Hotin taraflarında ticarî faaliyetlerde buldukları görülmektedir (BOA. AE. SABH. I. nr. 164/10976). Örneğin 1756 yılında Erdel tacirlerinden Dimitri ve Yanaki isimdeki iki Nemçeli tüccar iki müste'min hizmetkâlarıyla birlikte Osmanlı ülkesinden bir takım ticaret eşyasını alarak, gerekli ödemeleri yaptıktan sonra deniz yoluyla Varna, Rusçuk, Yergöğü ve Eflak üzerinden Erdel'e dönmüşlerdir (BOA. Nemçelü Ahkâm Defteri, nr. 60/4: 9). Bu dönemlerde Avusturyalı tacirlerin Osmanlı ülkesine getirdikleri ürünler arasında yine önceki dönemlerde olduğu gibi billur, kap-kacaklar, revgân-ı sade (tere yağ), asel (bal) şişe, don yağı, kuş türleri, ağnam (koyun) ve çeşitli zahireler yer almaktadır. Örneğin 1746 yılında Nemçeli bir tüccar ve dört müste'min hizmetkârı Osmanlı ülkesinde satmak için billur ve çeşitli kap-kacaklar getirmiştir (BOA. Nemçelü Ahkâm Defteri, nr. 58/2: 30, 38). Yine 1746 yılında Nemçe tüccarlarından İvan Nikola iki müste'min hizmetkârıyla birlikte Erdel'den revgân-ı sade, asel ve don yağı getirerek,

8 Sultan I. Mahmud döneminde Belgrad Antlaşması'nda arabuluculuk yapmasından dolayı Fransa'ya verilen kapitülasyonlar 28 Mayıs 1740 yılında yenilenerek, süresiz hale getirildi, BOA. C. HR. nr. 146/7292.

9 Sultan I. Mahmud döneminde İsveç ile 16 Ağustos 1737 yılında 18 maddeden oluşan bir antlaşma ile 4 Ocak 1740 yılında bir dostluk ve ittifak antlaşması imzalandı, BOA. NMH. d. nr. 7, s. 438-447; BOA. HH. nr. 1427/58450-A; nr. 1427/58450-B.

10 Sultan I. Mahmud döneminde 1738 yılında Sicilyateyn Krallığı (Sicilya ve Napoli) ile 22 maddelik bir ticaret antlaşması imzalandı, BOA. HH. nr. 1428/58461.

11 İran'da Nadir Şah'ın ölümünden sonra (1747) başlayan iç karışıklıklara Hindistan ve Afganistan'dan İran'a karşı ortak hareket etme teklifi Sultan I. Mahmud tarafından kabul edilmeyerek, Nadir Şah ile yapılan antlaşmaya sadık kalınmak suretiyle antlaşma temdit edildi, BOA. NMH. D. nr. 7, s. 297; BOA. MHM. d. 153, s. 278.

Osmanlı memleketinde satmıştır (BOA. Nemçelü Ahkâm Defteri, nr. 58/2: 46). Ancak daha önceki dönemlerde olduğu gibi Avusturya tacirlerinin Osmanlı memleketlerinden ne aldıklarına dair ayrıntılı bilgiler bulunmamaktadır. Nitekim döneme ait hükümlerde Nemçeli tacirlerin Osmanlı memleketlerinden emtia ve eşya alıp, ahidnamede belirtilen %3 gümrük resmini ödeyerek ülkelerine döndükleri belirtilmektedir (Bozkurt, 2000: 137). Örneğin Kasım 1756'da Erdel tacirlerinden Hristo Veled-i Dimitri İstanbul'dan aldığı bir takım emtia ve eşya için İstanbul gümrük eminine vergisi ödedikten sonra, eda tezkeresini alarak ülkesine dönmüştür (BOA. Nemçelü Ahkâm Defteri, nr. 60/4: 13). Bunun yanı sıra Osmanlı tüccarları da Avusturya ile ticari faaliyetleri sıkı bir şekilde yürütmektedir. Nitekim 1767 yılında Viyana'da 268 Osmanlı tüccarı ticari faaliyetlerde bulunmaktadır (Elibol, 1996: 82). Yine H. 1176/M. 1762 tarihinde ticaret amacıyla Nemçe'ye giden fakat sayıları belli olmayan bir grup tüccara divan tarafından Roma İmparatorücesinin başvekiline yazılacak mektup için kırmızı kese ve sarı yaşmak verildiği görülmektedir (BOA. C. HR. nr. 166/8251). Bu durum bize tacirlerin daha önceki dönemlerde olduğu gibi siyasi yazışmalar için kullanıldığını göstermektedir. Ayrıca bu yıllarda daha önceki dönemlerde olduğu gibi Avusturyalı tacirleri İstanbul'dan satın aldıkları malları Tuna Nehri İskelesi üzerinden pazarlamışlardır (BOA. AE. SABH. I. nr. 164/10977; 164/10978). Uzun süren barış döneminde Avusturya tacirleri ile Osmanlı Devleti arasında zaman zaman bazı problemler yaşansa da (BOA. AE. SABH. I. nr. 269/18097) ticarî ilişkilerin korunduğu ve geliştirildiği görülmektedir. Bu dönemde Trieste iskelesinin yanı sıra Ostinde İskeles'inden tacirler de ticaret için gelirdi (BOA. AE. SABH. I. nr.164/10972). Yine bu dönemde Avusturya tahtına yeni geçen II. Joseph'in faaliyetleri (BOA. AE. SABH. I. nr.214/14132) taraflar arasındaki ticarî ilişkilerin gelişiminde oldukça önemlidir. Nitekim Avusturya 1784 yılında Osmanlı Devleti'nden aldığı yeni bir senet (BOA. NMH. nr. 9: 144-145; BOA. C. HR. nr. 3595) ile imtiyazlarını genişletmeyi başardı (Bozkurt, 2000: 119).

1784 tarihli bu yeni senet ile Avusturya daha önceki Pasarofça Ticaret Antlaşması'nda yer alan ticaret ile ilgili hükümler ile Belgrad Antlaşması'nın ticaret ile ilgili 11. maddesi geçerliğini korudu (BOA. Nemçelü Ahkâm Defteri, nr. 61/5: 82). Aynı tarihli Kaptan-ı derya Hasan Paşa'dan gelen bir tahrirat da Pasarofça Ticaret Antlaşması şartlarına göre hareket edileceği belirtilmektedir (BOA. C. HR. nr. 111/5527). Elibol bu senedin Avusturya tacirleriyle ilgili meselelerin kapsamlı olarak ele alındığı en son ticaret antlaşması olduğunu belirtmektedir (Elibol, 2003: 31). Yeni senet ile Avusturya tacirlerine kara ve deniz yoluyla Osmanlı Devleti'ne ait bütün eyaletlerde pasaportlarını

göstermek şartıyla ticaret yapabilme imtiyazı verildi. Bu yeni imtiyazlar ile Nemçeli tacirler, İngiltere-Fransa, Hollanda ve Rusya gibi Osmanlı ülkesinde en geniş imtiyazlara sahip devletlerin statüsüne kavuştular (Bozkurt, 2000: 119). Antlaşmayla Avusturyalı tacirlere eskiden alım-satım işlemlerinde uygulanan yasaklar kaldırılarak, tam bir serbestiyet tanındı. Buna göre artık, Avusturyalı tacirlere ithal ve ihraç ettiği mallardan masdariye, kasabiye, reftiye gibi vergiler ödemeyecekleri kararlaştırıldı (Elibol, 1996: 70). Bu durum Avusturyalı tacirlerin Osmanlı ülkesindeki ticaret faaliyetlerinin artmasını sağladı. Bu çerçevede memnu (kısıtlı-yasaklı) ticaret emtiası olarak geçen hububatın, Avusturyalı tacirler tarafından XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren ithal edildiği görülmektedir (Elibol, 2003: 119-120). Daha önce ilk kez 1739 Belgrad ve 1774 Küçük Kaynarca Antlaşmasıyla Ruslara verilen Karadeniz'den hiçbir vergi vermeden geçme hakkı ile bütün Osmanlı sularından serbest geçiş hakkı Avusturyalı tacirlere tanındı (BOA. Nemçelü Ahkâm Defteri, nr. 61/5: 62). Bu durum üzerine Avusturyalı tacirler Karadeniz'de ticaret faaliyetlerine başlamışlardır (BOA. Nemçelü Ahkâm Defteri, nr. 60/4: 983-986). Yine Avusturyalı tacirler ülkelerinden getirdikleri ticarî emtia ve eşyayı Osmanlı Devleti'nden izin almak şartıyla Rus iskelelerine götürerek, Ruslara satmışlardır (BOA. Nemçelü Ahkâm Defteri, nr. 61/5:28). Örneğin Mart 1786 yılında Triesteli bir tacir İstanbul'da germisine yüklediği 146 varil ham sirke, 4 varil kuru üzüm, 4 varil kuş üzümü, 2 varil tanban inciri, 12 sandık eşribe (şarap) 2 sandık Beç camı, 2 sandık şurubu Karadeniz'deki Rus iskelelerine götürdü (Bozkurt, 2000: 138). Belgelerde Avusturyalı tacirlerin Fransa'ya ait iskelelerden ve Akdeniz iskelelerinden de mal alarak Ruslara sattıklarına dair kayıtlar mevcuttur (BOA. Nemçelü Ahkâm Defteri, nr. 61/5:94-95). Örneğin 1787 yılında Trieste tacirlerinden birinin Osmanlı ülkesinden satın aldığı emtiayı Rusya iskelelerine götürmek için yaptığı başvuru kabul edilerek kendisine ruhsat verildi (BOA. Nemçelü Ahkâm Defteri, nr. 62/6:29) Bu durum Avusturya'nın Karadeniz'de etkili bir ticaret faaliyeti üstlendiğini göstermektedir. Bunların yanı sıra 1786 tarihli bir belgede Nemçe iskelesinden Tuna yoluyla Marsilya'ya buğday ve Karadeniz'e şarap nakledildiği görülmektedir (BOA. AE. SABH. I. nr.23/1915; 23/1916). Yine 1787 Haziran'ında Trieste tacirlerinden bir gemi kaptanının Tuna nehrinden yüklediği buğdayı, Osmanlı ülkesine getirmesine müsaade edilmiştir. Belgenin devamında tüccarın buğdayı Osmanlı ülkesinde satmayarak Marsilya iskelesine götürdüğü anlaşılmaktadır (BOA. Nemçelü Ahkâm Defteri, nr. 62/6: 31, 32). Bu şekilde Avusturya tacirleri Osmanlı ülkesindeki bu ticarî faaliyetlerini taraflar arasında yeni bir savaşın çıktığı 1787 yılına kadar devam ettirmişlerdir.

C.1787-1791 Arası Osmanlı-Avusturya Ticari İlişkileri

Bir önceki bölümde bahsettiğimiz üzere 1747 yılında imzalanan antlaşma ile taraflar arasında 1787 yılına kadar sürecek uzun bir barış sürecinin ardından Rusya ile birleşen Avusturya'nın saldırıları karşısında savaşlar yeniden başladı (Bozkurt, 1986: 102). Bu durumla birlikte taraflar arasındaki ticari ilişkiler yeniden durdu ve Avusturya'nın elde ettiği imtiyazlar sona erdi. Taraflar arasında yapılan savaşlar sonucunda 1791 yılında Avusturya ile Zıştovi Antlaşması imzalandı (Uzunçarşılı, 1988: 571). Tamamı 14 maddeden oluşan bu antlaşma tarihteki Osmanlı-Avusturya savaşlarını sona erdirmiş olup (Çeliker, t.y: 37), antlaşmanın 3 ve 11. maddeleri (BOA. Nemçelü Ahidnâmesi, nr. 59/3: 31-33) iki tarafın ticaretiyle ilgilidir.

3. maddeye göre: Osmanlı Devleti, garp ocakları korsanları ve sair Osmanlı halkından Avusturya limanlarına geçen Avusturya tüccar sefinelerinin temin edilecek ve tüccar sefineleri tarafından gelebilecek hasarların tazmin edilmesini sağlayan 1747 tarihli senet yenilenecekti. Nitekim 1799 tarihli bir belgede Nemçe ticaret gemilerinin Cezayir dayıları tarafında zapt olunmasından dolayı, antlaşma gereğince tazmin edilmesi kararlaştırıldı (BOA. HH. nr. 242/13572).

11. maddeye göre: İki devletin hâkim ve zabıtlarına tembih ve tavsiye olunarak ticaret ve maslahatlarına aykırı olarak iki tarafın hududuna geçenleri koruyanların memleketlerine seyahatleri serbest olacaktı. Gerek tasdik olunan anlaşmanın gerektirdiği ve gerekse kendi ticaret malları için rüsumat vergileri dışında hiçbir şey alınmayacaktı. Bu konuda Avusturya sefirinin Nemçe tüccar gemilerinin korunması için yazdığı tavrında Feyuma İskelesi'nden hareket eden Nemçe tacirlerinin Mağrib Ocakları ve Türkiye'ye bağlı korsan gemilerinden herhangi bir zarar gelmemesi istenmektedir (BOA. C. HR. nr. 144/7192). Yine aynı tarihlerde Belgrad üzerinden kervan ile İstanbul'a gelen bir Nemçe tüccarının korunması için önlem alınması yönünde Nemçe elçiliğinden gelen takrire uyulduğu görülmektedir (BOA. İE. HR. nr. 19/1743). Benzer şekilde Nemçe tüccar gemilerinin haklarının korunması ile ilgili dönemin Nemçe Ortaelçisi Baron de Herbert Rangel (BOA. C. HR. nr. 182/9085; nr. 114/5681) ve maslahatgüzarlarının (BOA. C. HR. nr. 174/8669) imzalı tavrı bulunmaktadır. Avusturya'nın bu tutumu Osmanlı Devleti'ne bir güvensizlikten ziyade, yaşanabilecek olumsuz olaylara karşı önceden önlem almak şeklinde düşünülebilir. Ancak alınan önlem ve yapılan tüm uyarılara rağmen olumsuz gelişmeler yaşanabilmekteydi. Örneğin 1796 tarihinde Belgrad'ta oturan Avusturyalı bir tüccarın mal ve eşyasının eşkiyalar tarafından gasp edildi (BOA. C. HR. nr. 174/8663). Görüldüğü üzere Zıştovi Antlaşması'nda iki

devlet aralarında daha önce yaptıkları ticaret antlaşmalarının sağladığı ticaret serbestliğini ve ticarî imtiyazları kabul etmişlerdir (BOA. C. HR. nr. 137/6843). Osmanlı Devleti daha önceki ahitnamelerde olduğu gibi bu antlaşmada da ticaret ile ilgili maddelerin genel tafsilatı ile ilgili konuları yerel yöneticilere hükümler göndermek suretiyle (BOA. C. HR. nr. 111/5542) yaşanabilecek olumsuz gelişmelerin önüne geçmek istedi.

Bu şekilde Zıştovi Antlaşması ile daha önce imzalanan Pasarofça ticaret antlaşmasınının 18. ve Belgrad Antlaşması'nın 17. maddelerine atıfta bulunulmak suretiyle iki taraf tüccarlarının savaş dönemlerinden önceki davalarını devam ettirmeleri kararlaştırıldı. Yine alacakları olan kişilere dava açmaları için imkân sağlanırken, davalarının zaman geçmesi bahane edilerek ertelenmemesi şartı kabul edildi (Elibol, 2003: 32).

SONUÇ

Sonuç olarak, çalışmadan Osmanlı-Avusturya ilişkilerinin sadece belirli bir yüzyılı üzerinden taraflar arasındaki ticarî ilişkiler ve değişim noktaları hakkında bir takım veriler elde edilmiştir. Bu doğrultuda literatüre özel katkı sağlayacak temel çıkarımlar elde ettiğimizi söyleyebiliriz. Bunlardan birincisi uzun soluklu bir süreç olan Osmanlı-Avusturya ilişkilerinde XVIII. yüzyıla kadar hemen hemen her konuda genel üstünlüğün Osmanlı Devleti'nin de olduğudur. Bu üstünlük durumu iki devlet arasındaki tüm ilişkilere yansımış olup daha ziyade Osmanlı Devleti'nin lehine gelişmeleri içermiştir. Bu noktada çalışmamıza konu teşkil eden ticarî ilişkilerde de aynı durum mevcut olup ilgili dönemlerde Avusturya, Osmanlı Devleti'nin izni ve isteği doğrultusunda bir takım ticarî imtiyazlara sahip olabilmıştır. Ve yine bu dönemle ilgili önemli bir tespit de taraflar arasında ticarî ilişkilerin nasıl olacağına dair herhangi bir ticaret antlaşmasının yapılmadığıdır. Bu durum bize Osmanlı Devleti'nin ticarî konularda da tek taraflı bir politika ile kendi isteklerini dikte ettirdiğini göstermektedir. İkinci tespitimiz ilişkilerdeki bu tek taraflı ve daha ziyade Osmanlı Devleti'nin üstün tavrının 1699 Karlofça Antlaşması büyük ölçüde değiştiğidir. Nitekim çalışmada XVIII. yüzyılda başlayan bu değişimin taraflar arasındaki ticarî ilişkilere nasıl yansıdığı konusu ele alınmıştır. Burada üçüncü tespitimizi belirtirken bu değişimin iki nokta üzerinden olduğunu belirtelim. Bunlardan birincisi XVIII. yüzyıl ile birlikte iki devletin de dış ticaretinde yaşanan önemli değişimlerin varlığının göz ardı edilmemesidir. Buna göre, yeni yüzyılda Avusturya'nın uyguladığı merkantilist ve kapitalist ticaret politikaları ile Osmanlı Devleti'nin dış ticaretinin büyük ölçüde Batı'ya yönelmesi taraflar

arasındaki ticarî ilişkilerin gelişim sürecinde oldukça önemlidir. Aynı durum iki ülke arasındaki ticaret metalarının değişimine de neden olurken, Avusturya'nın ticaret için Osmanlı topraklarına yönelmesine neden olmuştur. Bu noktada Avusturya'nın temel amacı; taraflar arasındaki ticarî ilişkileri geliştirmek, dolayısıyla deniz ticaretini Adriyatik'e; kara ve nehir ticaretini de Tuna üzerinden yürütmektir. Peki, Avusturya bunu nasıl gerçekleştirecekti? Üçüncü tespitimizin ikinci noktası bu sorunun cevabını döneme ait belgeler üzerinden somut kanıtlar ile bize göstermektedir. Buna göre, yeni yüzyılda Avusturya Osmanlı Devleti ile yaptığı antlaşmalar yoluyla ticarî ilişkilerini geliştirmiştir. İlki 1718 yılında başlayan bu antlaşmaların Avusturya lehine düzenlemeler içerdiği görülürken, Avusturya'nın kumpanyalar aracılığıyla Osmanlı ülkesinde etkin bir ticari rol üstlenmesini sağlamıştır. Osmanlı Devleti açısından ise artık yeni yüzyılda Avusturya'ya verilen ticarî imtiyazların eskisi gibi kendi isteği ve menfaatleri doğrultusunda değil, zoraki uygulamalar olduğu görülmektedir. Bu durum çalışma ile ilgili dördüncü ve son tespitimizi ortaya çıkarmakta olup, buna göre; XVIII. yüzyılda Avusturya'nın Osmanlı ticaretinde oldukça etkin olduğu, fakat bu etkinliğin Osmanlı ticaretini olumsuz yönde etkilediği gerçeğidir. Nitekim görüldüğü üzere Avusturya, Osmanlı Devleti ile imzaladığı antlaşmalarda daha ziyade kendi lehine hukukî düzenlemeler ile Osmanlı ekonomisi üzerinde egemen olmaya çalışmıştır. Son olarak çalışmada daha ziyade Osmanlı arşiv belgeleri üzerinde Avusturyalı tüccarların Osmanlı ülkesinde faaliyetleri üzerinde durulmuştur. Ancak Avusturya arşivlerine dayalı olarak Osmanlı tüccarlarının Avusturya'daki faaliyetlerinin ortaya konulması karşılaştırmalı bir bakış açısı sağlayarak, konuya farklı bir bakış açısı kazandırabileceğini belirtmek isteriz.

KAYNAKÇA

A. Arşiv Kaynakları

- 1.Name-i Hümayun Defterleri (BOA. A. DVNS. NMH. d.) nr. 2;7; 8; 9.
- 2.Ahidname-i Hümayun Defterleri (BOA. A. DVNS. DVE. d. Nemçelü Ahidnamesi) nr. 57/1; 59/3.
- 3.Ahkâm Defterleri (BOA. A. DVN. DVE. Nemçelü Ahkâm Defteri) nr. 58/2; 60/4; 61/5; 62/6.
4. Mühimme Defterleri (BOA. MHM. d.) nr. 153.
5. Ali Emri Tasnifi (BOA. AE.) I. Mahmud (SMHD. I), nr. 101/7108; 155/11608. I. Abdülhamid (SABH. I), nr. 362/25280; 273/18374; 269/18097; 164/10976; 164/10972; 214/14132; 23/1915; 23/1916; 164/10977; 164/10978; 326/22248. II. Mustafa (SMST. II) nr. 299/23872.

6. Hatt-ı Hümayunlar (BOA. HH.)
nr. 1428/5872; nr. 242/13572; 1427/58450-A; 1427/58450-B; 1428/58461.
7. Cevdet Tasnifi (BOA. C.)
C. HR. nr. 174/8655; 134/6660; 144/7153; 136/6755; 137/6843; 144/7192;
182/9085; 111/5542; 174/8669; 174/8663; 3595; 146/7292.
8. İbnü'l-Emin Tasnifi (BOA. İE.)
İE. HR. nr. 19/1743; 111/5527; 114/5681; 166/8251; 19/1726.

B. Diğer Kaynaklar

- AKTEPE, M. Münir (1989). "Mahmud I", *İA.*, C.VI, Diyanet Vakfı Yay. İstanbul, ss. 158-165.
- BAĞIŞ, Ali İhsan (1983). *Osmanlı Ticaretinde Gayri Müslimler Kapitülasyonlar-Beratlı Tüccarlar ve Hayriye Tüccarları (1750-1839)*, Turhan Kitabevi, Ankara.
- BOZKURT, Nurgül (1994). *1699-1736 Tarihli Ecnebi Defterine Göre XVIII. Yüzyılın İlk Yarsında Osmanlı-Avusturya Münasebetleri*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun.
- _____ (1997). "XVIII. Yüzyılın Başlarında Osmanlı-Avusturya Ticari Münasebetleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XII, ss. 184-194.
- _____ (2000). *Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı-Avusturya Münasebetleri (1740-1788)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Isparta.
- BOZKURT, Rıza (1986). "1787-1792 Osmanlı-Avusturya ve Rus Savaşları Zıştovi ve Yaş Antlaşmaları İle Bu Savaşlardan Alınan Dersler", *Askeri Tarih Bülteni*, Sayı: 20, ss. 45-58.
- CEMALEDDİN, H.-HRAN ASADUR (1331). *Ecânibin Memâlik-i Osmaniyye'de Haiz Oldukları İmtiyazât-ı Adliyye*, Dersaadet.
- ÇELİKER, Fahri (t.y). *Avusturya'nın ve Türk-Avusturya İlişkilerinin Tarihçesi*, TTK. Ktph. Ankara.
- DURŞUN, D. (1991). "Avusturya", *DİA*, C. 4: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. İstanbul, ss. 177-178.
- ELİBOL, Numan (1996). *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Dış Ticareti*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara
- _____ (2003). *XVIII. Yüzyılda Osmanlı-Avusturya Ticareti*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- _____ (2005). "XVIII. Yüzyıl Osmanlı Dış Ticaretiyle İlgili Bazı Değerlendirmeler", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 6, Sayı:1, ss. 61-76.
- ELMACI, Mehmet Emin (2001). *II. Meşrutiyet'ten Lozan'a Kapitülasyonlar*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- ERİM, Nihat (1953). *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, C. I, TTK. Yayınları, Ankara.
- FİCTHTNER, Paula Sutter (2009). *Historical Dictionary of Austria*, The Scarecrow Press,

- United States of America.
- FRAŞERLİ, Mehdi (2008). *Osmanlı Devleti'nde Kapitülasyonların Uygulanışı (İmtiyazat-ı Ecnebiyyenin Tatbikat-ı Hazırası)*, (Yay. Haz: Fahrettin Tızlak), Fakülte Kitabevi, Isparta.
- GENÇ, Mehmet. (2005). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- GÜÇER, Lütfi (1987). "XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nun Ticaret Politikası" İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Türk İktisat Yıllığı, X, İstanbul: Bayrak Matbaacılık, ss. 1-128.
- HEPPNER, Harald -Daniella SCHANES (2011), "The Impact of the Treaty of Passorowitz on the Habsburg Monarchy", (Ed: Charles Ingro-Nikola Samardzic-Jovan Pesalj), Purdue University Press, Indiana, ss. 53-63.
- INGRO, Charles (2011). "The Habsburg-Ottoman Wars And The Modern World", *The Peace of Passorowitz 1718*, (Ed: Charles Ingro-Nikola Samardzic-Jovan Pesalj), Purdue University Press, Indiana, ss. 3-9.
- ITZKOWITZ, N. (1999). "XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu", *Osmanlı*, C. I, (Ed: Güler Eren), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, ss. 519-524.
- İBREÇ, Yusuf Ziya (1987). "Osmanlı Devleti'nin Dış Dünya İle Temasları Neticesi İktisadi ve İçtimai Politikasında Oluşan Değişiklikler", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 58, ss. 117-135.
- İNALCIK, Halil (2000). "İmtiyazat", *DİA*. C. XXII, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. İstanbul, ss. 245-252.
- _____ (2000). *An Economic and Social History of the Ottoman Empire*, C. I, (1300-1600) (Ed: Halil İnalcık-Donald Quataert), Cambridge Universty Press, Cambridge.
- _____ (2003). "Osmanlı'nın Avrupa İle Barışıklığı: Kapitülasyonlar ve Ticaret", *Doğu Batı Makaleler I*, Doğu-Batı Yay. Ankara, ss. 55-83.
- İZGÜER, A. Zeki (1989). "Osmanlı İmparatorluğu Tarafından Avusturya'ya Verilen Ticari İmtiyazlara Dair", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 59, ss. 75-86.
- KANN, Robert A (1980) *A History of the Habsburg Empire, 1526-1918*, University of California Pres, London.
- KARAGÖZ, Hakan (2008). *1737-1739 Osmanlı-Avusturya Harbi ve Belgrad'ın Geri Alınması*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Isparta.
- KARPAT, Kemal H. (2002) "Ottoman Relations With The Balkan Nations After 1683", *Studies on Ottoman Social and Political History, Selected Articles and Essays*, Leiden-Boston-Köln, Brill, ss. 385-434.
- KARTA, Nurullah (2003). "17. Ve 18. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Avrupa İle İktisadi İlişkileri", *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/11, ss. 759-778.
- KASABA, Reşat (1988). *The Ottoman Empire and the World Economy, The Nineteenth Century*, State Universty of New York Press.
- KOÇU, Reşat Ekrem (1934). *Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonlar*, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul.

- KURDAKUL, Necdet (1981). *Ticaret Antlaşmaları ve Kapitülasyonlar*, Döler Neşriyat, İstanbul.
- KURTARAN, Uğur (2009). *Osmanlı Avusturya Diplomatik İlişkileri (1526-1791)*, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş,
- _____ (2014). *Sultan I. Mahmud ve Dönemi (1730-1754)*, Atif Yayınları, Ankara.
- KÜÇÜKKALAY, Mesut- Numan ELİBOL, “Osmanlı İmparatorluğu’na Avrupa’dan Karayolu İle Yapılan İhracatın Değerlendirilmesi: 1795-1804”, *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 2, ss. 151-176.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat (1999). “Ahidnameler ve Ticaret Muahedeleri”, *Osmanlı*, C. 3, (Ed: Güler Eren), Yeni Türkiye Yay. Ankara, ss. 329-341.
- MANTRAN, Robert (1987). “La transformation du commerce dans l’Empire Ottoman au XVIIIe siècle, Studies in Ottoman Eighteenth Century”, (Çev: Zeki Arıkan), *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. III, ss. 159-175.
- _____ (1990). *XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul*, C. II, (Çev. M. Ali Kılıçbay-Enver Özcan), TTK Yayınları, Ankara.
- MCGOWEN, Bruce (1994). “The Age of Ayans, 1699-1812”, *An Economic and Social History of the Ottoman Empire, 1300-1914*, (Ed: Halil İnalçık-Donald Quartert), Cambridge, ss. 639-758.
- MUAHEDAT MECMUASI, (1279, 1296). C. II, III, Hakikat Matbaası, İstanbul.
- NEBİOĞLU, Osman (1986). *Bir İmparatorluğun Çöküşü ve Kapitülasyonlar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- ORTAYLI, İlber (1975). “1727 Osmanlı-Avusturya Seyrüsefain Sözleşmesi”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. XXVIII, No:3-4, ss. 97-109.
- _____ (1981). “İkinci Viyana Kuşatmasının İktisadi Sonuçları Üzerine”, *Osmanlı Araştırmaları*, C. II, (Ed: Halil İnalçık-Nejat Göyünç-Heath W. Lowry), İstanbul, ss. 195-202.
- _____ (1987). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Hil Yay, İstanbul.
- _____ (2000). “Osmanlı-Avusturya Ticarî Diplomatik İlişkileri (1740-1780) ve Yapısal Değişimler”, *Osmanlı İmparatorluğu’nda İktisadi ve Sosyal Değişim, Makaleler*, I, Turhan Kitabevi, Ankara.
- PAKALIN, Mehmet Zeki (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I,II MEB. Yayınları, İstanbul.
- PAMİR, Aybars, (2002). “Kapitülasyon Kavramı ve Osmanlı Devleti’ne Etkileri”, *OTAM*, C. 51, Sayı: 2, ss. 79-119.
- PAMUK, Şevket (2014). *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*, İletişim Yay, İstanbul.
- QUATAERT, Donald (2001). *The Ottoman Empire, 1700-1922*, Cambridge University Press, Cambridge.
- SAMARDZİC, Nikola (2011). “The Peace of Passarowitz 1718: An Introduction”, *The Peace of Passarowitz 1718*, (Ed: Charles Ingro-Nikola Samardzic-Jovan Pesalj),

- Purdue University Press, Indiana, ss. 9-39.
- SAVAŞ, Ali İbrahim (2002). "Osmanlı Devleti ile Habsburg İmparatorluğu Arasındaki Diplomatik İlişkiler", *Türkler*, C. IX, (Ed: Güler Eren), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, ss. 555-566.
- SERTOĞLU, Mithat (1961). *Resimli-Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi*, C. V, Güven Yay, İstanbul.
- _____, *Osmanlı Tarih Lugati*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1986.
- ŞEMDANI-ZÂDE FINDIKLILI SÜLEYMAN EFENDİ (1974). *Mür'it-i Tevârih*. C. II, (Yay. M. Münir Aktepe), Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul.
- TAFLA, Bairu (1994). *Ethiopia and Austria: A History of Their Relations*, Harrossowitz-Wiesbaden.
- TUKİN, Cemal (1964). "Pasarofça", *İA*, C. 9, MEB. Yay. İstanbul, ss. 514-523.
- TURAN, Şerafettin (1990). *Türk İtalyan İlişkileri*, C. I, Metis Yayınları, İstanbul.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı (1988). *Osmanlı Tarihi*, C. IV/ I, TTK. Yayınları, Ankara.
- YALÇINKAYA, M. Alaattin "XVIII. Yüzyıl. İslahat, Değişim ve Diploması Dönemi (1703-1789)", *Türkler*, C. 12, (Ed: Güler Eren), Ankara: Yeni, Türkiye Yay, ss. 470-502.

ISO BİRİNCİ 500 VE İKİNCİ 500 ŞİRKETLERİN VERİ ZARFLAMA ANALİZİ YAKLAŞIMIYLA SEKTÖR ETKİNLİKLERİNİN ÖLÇÜLMESİ

Burcu ORALHAN¹

Sevgi SÜMERLİ SARIGÜL²

Atıf/©: Oralhan, Burcu; Sümerli Sarigül, Sevgi (2016). ISO Birinci 500 ve İkinci 500 Şirketlerin Veri Zarflama Analizi Yaklaşımıyla Sektör Etkinliklerinin Ölçülmesi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 9, Sayı 2, Aralık 2016, ss.771-792

Özet: Sanayi politikalarının ülke genelinde etkili ve verimli uygulanması, sektörlerin doğru yönlendirilmesi ve geliştirilmesi ülkenin geleceği için önem arz etmektedir. Bu çalışmada İstanbul Ticaret Odası (İSO) tarafından 2009 yılında yayınlanan sektör bazlı gruplandırılmış, birinci 500 ve ikinci 500 şirket verilerine uygulanan Veri Zarflama Analizi (VZA) sonucunda, sektörlerin ölçek etkinlikleri belirlenmiştir. Çalışmada belirlenen 27 sektörün etkinlikleri, 11 mali analiz göstergesine göre tüm firmalar, kârlılık gösteren firmalar ve sektördeki en kârlı firmalar olmak üzere analiz edilmiştir. Analiz sonucunda etkin olan ve olmayan sektörler tespit edilmiştir. Madencilik, Tütün İşleme ve Çeşitli Petrol ve Kömür Türevleri sektörlerinin ölçek etkin olduğu görülmüştür. Giyim Eşyası, Dokuma ve Diğer Kimyasal Ürün sektörlerinin ise ölçek etkinliğinin son sıralarda olduğu görülmüştür. Ölçek etkinliği daha az olan diğer sektörlerin genelinde İçki (Alkollü ve Alkolsüz) ve Tütün İşleme sektörlerinin mali analiz gösterge oranlarının örnek alınması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Veri Zarflama Analizi, Ölçek Etkinliği, İstanbul Ticaret Odası, Mali Analiz, CCR

Makale Geliş Tarihi: 18. 07. 2016/ Makale Kabul Tarihi: 18.10.2016

¹ Yrd. Doç. Dr., Nuh Naci Yazgan Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, e-posta: boralhan@nny.edu.tr

² Dr., Erciyes Üniversitesi, e-posta: ssumerli@erciyes.edu.tr

ISO Measurement Of First And Second 500 Company Industry Activity With Data Envelopment Analysis

Citation/©: Oralhan, Burcu; Sümerli Sarigül, Sevgi (2016). ISO Measurement Of First And Second 500 Company Industry Activity With Data Envelopment Analysis, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 9, Issue 2, December 2016, pp. 771-792

Abstract: Effective and efficient implementation of industrial policy across the country improving and right directing of the sectors are very important for the future of the country. In this study the scale efficiencies of the sectors have been identified according to the results of the data Data envelopment analysis (DEA) which was applied to the sectoral based grouped first 500 and second 500 companies published by Istanbul Chamber of Commerce in 2009. The activities of the 27 sectors identified in the study were analyzed according to the 11 financial analysis indicator as profit gaining companies and the most profitable companies. Active and non-active sectors were identified in the light of the analysis Mining, Tobacco Processing, Petroleum and Coal Derivative Sectors were seen as scale efficient. Clothing, Textile and Other Chemical Products sectors have been seen in the last row of the scale efficiency. Drink scale efficiency across other sectors that are less (alcoholic and non-alcoholic) and tobacco processing sector of the financial analysis indicators have reached the conclusion that the sampling rate required. It was concluded that drink (alcoholic and non-alcoholic) scale efficiency and the financial analysis indicators of tobacco processing sectors should be taken as a model across the other sectors that have less scale efficiency.

Keywords: Data Envelopment analysis, Scale Event, Istanbul Chamber of Commerce, Financial Analysis, CCR.

I. GİRİŞ

Şirketlerin devamlılıklarını sağlayabilmeleri için kalitatif ve/veya kantitatif ölçümler yapmaları gerekmektedir. Ölçümleri yapılmayan bir sistemin veya sürecin iyileştirilebilmesi mümkün değildir. Ölçüm sonuçlarına göre sayısal olarak hedeflerin belirlenmesi ve bu hedeflere yönelik iyileştirici, geliştirici çalışmalar yapılmalıdır. İşletmelerin hedefleri, izledikleri ve uyguladıkları stratejilerin gerçekleşen sonuçları mali tablolara yansır. İki temel mali tablo vardır. Bunlar, **Bilanço** ve **Gelir Tablosu** olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilanço belirlenen/düzenlenen an için şirketin mali durumu hakkında bilgi sunarken, gelir tablosu ise şirketin belirli bir dönem içindeki faaliyet sonuçlarını göstermektedir.

Sürekliliği olan güçlü şirketlerin tablolarının da doğru bir şekilde hazırlanması ve faaliyet sonuçlarının kazançlı olması gerekir. İncelenen bir şirketin mali durumunun güçlü olup olmaması, yapılan faaliyetlerin hedeflere ulaşım ulaşılmadığı **Finansal Göstergeler** yardımıyla incelenmektedir. Mali analiz göstergeleri farklı dönemler için karşılaştırmalı olarak izleyerek işletmenin mali bütçe ve faaliyet sonuçlarının hedefler ve stratejiler doğrultusunda ilerleyip ilerleyemediğini değerlendirmektedir. Bu göstergeler ayrıca şirketler, sektörler, yıllar arası performans değerlendirmesine de yarar. Farklı sektörlerin hedef ve stratejileri de farklılıklar gösterecektir. Bu bakımdan farklı sektörlerin mali analiz göstergeleri de farklılıklar gösterecektir (Ertuna, 2014).

Teknik etkinliğin ölçümünde yaygın olarak kullanılan VZA yöntemi ilk olarak kamu kurumlarında 1978 yılında Charnes ve arkadaşları tarafından uygulanmıştır.³ Yolalan'ın gerçekleştirildiği çalışmada, üretim yapan birimlerin etkinliklerini değerlendirmek amacıyla 1993 yılında VZA yöntemi en uygun girdi ve çıktı düzeylerini belirlemek için kullanılmıştır.⁴

Sağlık sektöründe de birçok alanda uygulanan VZA yöntemi Şahin (1998)⁵ tarafından ve Gülcü ve arkadaşları tarafından (2004)⁶ sağlık hizmetlerinin etkinliklerinin ölçümü amacıyla uygulanmıştır. Fiziksel ürün üretimi yapan işletmelerde olduğu gibi hizmet üreten işletmelerde de etkin bir uygulama alanı bulan VZA, Sherman ve Gold tarafından 1985 yılında bankacılık sektörüne uyarlanmıştır.⁷

Bayyurt ve Sagbansua, 2002 yılında İMKB'de ilk 1000 işletme arasında yapmış olduğu çalışmada, çimento sektöründe yer alan 11 işletmenin VZA ile etkinliklerini hesaplamışlardır. İşletmelerden etkin olmayanların girdi ve çıktılarında yapmaları gereken değişimleri belirlemişlerdir (Bayyurt ve Sagbansua, 2007). 2007 yılında çimento sektörüne yönelik yapılan bir çalışmada 17 işletmenin 2006 yılı bilançoları kullanılarak VZA ile 7 adet işletmenin etkin olduğu belirlenmiştir. Etkin olmayan işletmeler içinde potansiyel iyileştirme oranları hesaplanmıştır (Kula ve Özdemir, 2007). 2009

3 CHARNES, A., COOPER, W.W. ve RHODES, E., (1978), "Measuring the Efficiency of Decisions Making Units" *European Journal of Operation Research*, 2, 429-444.

4 YOLALAN, R., (1993), "İşletmeler arası Görelî Etkinlik Ölçümü", *Millî Prodüktivite Merkezi Yayınları*: 483, Ankara, s.28

5 ŞAHİN, İ., (1998), "Sağlık Bakanlığı Hastanelerinin İllere Göre Karşılaştırmalı Verimlilik Analizi: Veri Zarflama Analizine Dayalı Bir Uygulama", *Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.*

6 GÜLCÜ, A., COŞKUN A., YEŞİLYURT, C., COŞKUN S. ve ESENER T., (2004), "Cumhuriyet Üniversitesi Dış Hekimliği Fakültesi'nin Veri Zarflama Yöntemiyle Göreceli Etkinlik Analizi". *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 5 (2), 87-104.

7 SHERMAN, H.D., ve GOLD, F., (1985), "Bank Branch Operating Efficiency: Evaluation with Data Envelopment Analysis", *Journal of Banking and Finance*, 9 (2), 297-315.

yılında yapılan bankacılık sektörü üzerine yapılan yine benzer bir çalışmada Türk bankacılık sektöründe 1999-2005 yılları arasında faaliyet gösteren 29 bankanın etkinliği veri zarflama yöntemi ile analiz edilmiştir. Belirtilen yıllar arasında faaliyet gösteren tüm bankaların etkinlik değeri % 43,3 olarak hesaplanmıştır (Behdioğlu ve Özcan, 2009).

Türkiye'deki İMKB Sınai Endeksine kayıtlı 142 şirket üzerine yapılan bir başka çalışmada VZA yöntemiyle 2008 yılına ait bilançoların mali etkinliğini değerlendirmiştir. 44 şirketin etkin olarak elde etmiştir. Etkin olmayan şirketlere ise; nakit yönetimi, stok yönetimi, alacak yönetimi ve borç yönetimi konusunda yeniden yapılanmaya gitmeleri konusunda önerilerde bulunmuştur (Altın, 2010).

İMKB'de işlem gören 225 şirketi inceleyen Ulucan 12 firmanın etkin bir kaynak kullanım seviyesine sahip olduğunu belirlemiştir. Tektüfekçi (2010) ve Cenger (2011) İMKB'de işlem gören şirketlere yönelik olarak analiz gerçekleştiren araştırmacılar. İmalat sanayinin farklı alt sektörel kollarında birçok farklı araştırmacı tarafından VZA kullanılmıştır. Kaya, Öztürk ve Özer (2010) metal eşya sanayi sektöründe, Candemir ve arkadaşları (2011) gıda sektöründe, Yayar ve Çoban (2012) dokuma ve giyim eşyası sektöründe etkinlik ölçümü yapmışlardır (Akyüz; Yıldırım; Balaban, 2015). 2012 yılında İMKB'de yer alan Gıda, İçki ve Tütün sektöründe faaliyet gösteren 22 işletmenin etkinliklerinin Veri Zarflama Analizi (VZA) yöntemi ile 2006-2011 yılları arasındaki finansal tablolar esas alınarak hesaplanmıştır (Soba ve Akcanlı, 2012).

2013 yılında yapılan başka bir çalışmada ise Türk bankacılık sektöründe 2004-2011 yılları arasında faaliyet gösteren 15 bankanın etkinliği, bilanço ve gelir tabloları kullanılarak veri zarflama yöntemi ile analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda yıllara göre etkin olan karar verme birimleri belirlenmiş ve etkinlik oranları hesaplanmıştır (Küçükaksoy ve Önal, 2013). 2013 yılında gıda sektöründe faaliyet gösteren 25 firmanın 2009, 2010 ve 2011 yıllarına ait görece etkinlikleri VZA ile hesaplanmıştır. Yapılan çalışma sonucunda ortalama etkinlik yüzdesi % 77 bulunmuştur. 2011 yılına ait veriler için; CCR modeline göre 10 firma etkin bulunurken, BCC modeline göre 12 firma etkin olarak bulunmuştur (Yavuz ve İşçi, 2013).

Yapılan başka bir çalışma Türkiye'de kâğıt sektöründe yer alan firmaların veri zarflama yöntemi ile etkinliğinin ölçülmesi için 16 firmayı analiz etmiştir. 2015 yılında yayınlanan bu çalışmada, 2012 yılı verileri kullanılarak analiz gerçekleştirilmiş ve sektörün ortalama etkinlik skoru % 60,8 olarak elde edilmiştir. Sektördeki firmaların etkin duruma getirilebilmeleri için ihtiyaçları

olan iyileştirme yüzdeleri sunulmuş ve gerekli önerilerde bulunulmuştur (Akyüz; Yıldırım; Balaban, 2015).

Bu çalışmada amaç; Türkiye’de İstanbul Sanayi Odası tarafından yayınlanan raporlara göre Türkiye ekonomisinde yer alan sektörlerin ölçek etkinliklerinin belirlenmesidir. Çalışmada 27 sektör belirlenmiş ve bu sektörlerin etkinlikleri 11 mali analiz göstergesine göre tüm firmalar, kârlılık gösteren firmalar ve sektördeki en kârlı firmalar olmak üzere analiz edilmiştir. Ölçek etkin olmayan sektörlerin sektördeki belirlenen göstergelere göre ölçek etkin olabilmek veya etkinlik değerlerini artırabilmeleri için yapması gereken değişiklikler kıyaslamalar tablolarında verilmiştir. Sonuç olarak ölçek etkin olan şirketlerin, şirket ve sektör bazında etkinlik durumlarını korumaları ve diğer karar verme birimlerine örnek teşkil etmeleri açısından bu analizlerin gerçekleştirilmesi sektörlerin gelişimi açısından yararlı olacaktır.

II. MATERYAL ve METOT

Çalışmada İstanbul Sanayi Odası’nın (İSO), şirketlerin, mali analiz göstergelerini sağlıklı bir şekilde değerlendirmelerine yardımcı olabilmek amacıyla hazırlanmış ve Türkiye’nin Birinci ve İkinci 500 Büyük Sanayi Kuruluşu 2009 yılı verileriyle güncellenmiş olduğu **“Firma Mali Performans Değerlendirme Paketi”** verileri kullanılmıştır. Veriler, İSO web sitesinden temin edilmiştir.

Uygulamada Satış Kârlılığı, Aktif Devir Hızı, Aktif Kârlılığı, İşletme Sermayesi Devir Hızı, İşletme Sermayesi Oranı, Borç Yükü, Borç/Özkaynak Oranı, Özkaynak Kârlılığı, Maaş ve Ücretlerin Satış Gelirlerine Oranı ile Amortisman Öncesi Aktif Kârlılığı, Firma Sayısından oluşan 11 gösterge kullanılarak sektör ortalamaları ve sektörün en kârlı %10 şirketinin gösterge sonuçları şeklinde hazırlanmıştır. Bu 11 gösterge aşağıdaki gibi açıklanmıştır.

Karşılaştırmada kullanılan göstergeler güçlü bir mali analizde kullanılan göstergelerdir. Çalışmada kullanılan firma sayısı göstergesi dışında kalan göstergeler oran niteliğindedir. Kullanılan göstergeler aynı zamanda ISO’nun genel sektör analizlerinde yaygın olarak kullandığı göstergelerdir. Bu göstergeler izleyen satırlarda ve Tablo.1’de kısaca açıklanmıştır (Ertuna, 2010; Ertuna, 2014).

1. Satış Kârlılığı: Bu gösterge, Vergi ve Faiz Giderleri Öncesi Kâr, Satış Hasılatına bölünerek elde edilir. Satışların yüzde kaç Vergi Öncesi Kâr Yarattığını gösterir.

2. *Aktif Devir Hızı*: Bu gösterge, Satış Hasılatı, Toplam Aktiflere bölünerek bulunur. Toplam Aktifler, şirkete bağlanan toplam fonları ifade eder. Bu nedenle, Aktif Devir Hızı faaliyetlerde paranın kaç defa döndürüldüğünü gösterir. Bu gösterge İşletme Sermayesi Devir Hızı ile İşletme Sermayesi oranının çarpımına eşittir.

3. *Aktif Kârlılığı (Şirket Kârlılığı)*: Bu gösterge temel mali başarı göstergesidir. Bu gösterge, şirkete bağlanan fonlarla yüzde kaç oranında vergi ve faiz öncesi kâr elde edildiğini gösterir. Gösterge, Vergi ve Faiz Giderleri Öncesi Kâr, Toplam Aktiflere bölünerek bulunur. Bu oran Satış Kârlılığı ile Aktif Devir Hızının çarpımına eşittir.

4. *İşletme Sermayesi Oranı*: Bu gösterge işletmeye tahsis edilen fonların hangi oranda İşletme Sermayesi finansmanında kullanıldığını gösterir. Toplam Varlıklar şirket bağlanan fonları belirtir. İşletme Sermayesi ise bu fonların dönen kısmıdır. Bu gösterge şirkete bağlanan fonların yüzde kaçının dönen kısımda olduğunu gösterir. Bu gösterge, İşletme Sermayesi, Toplam Varlıklara bölünerek bulunur.

5. *Borç Yükü*: Bu gösterge finansman giderleri (Ödenen Faizler) Toplam Borçlara bölünerek bulunur. Borçlanmanın maliyetini gösterir.

6. *Borç/Özkaynak Oranı*: Bu orana Borç/Özsermaye Oranı da denir. Şirketlerin varlıklara yatırdığı paraların kaynağı borçlar veya **özsermayedir**. Şirketler ortakların paralarıyla onlara para kazandığı gibi, borçlanarak elde ettikleri paralarla da ortaklarına para kazandırmaya çalışır. Borç/Özsermaye oranı şirketin ortaklardan elde ettikleri kaynaklara kıyasla kaç misli borç kaynağı kullandıklarını gösterir.

7. *Özkaynak Kârlılığı (Ortak Kârlılığı)*: Ortakların kârlılığının göstergesidir. Gösterge, Vergi Öncesi Kârın, **Özsermayeye bölünmesiyle bulunur. Ortaklar risk taşıdıklarından Özkaynak Kârlılığının Aktif Kârlılığından yüksek olması beklenir.**

8. *Amortisman Öncesi Aktif Kârlılığı*: Amortisman Giderleri para ödemeyi gerektirmeyen giderlerdir. Bu oran şirketin ne oranda nakit kârlılığı elde ettiğini gösterir.

9. *Maaş ve Ücretlerin Satış Gelirlerine Oranı (Çalışanlara Ödenen Oran)*: Bu oran, ödenen Maaş ve Ücretlerin Satış Hasılatına (Satış Gelirlerine) bölünmesiyle elde edilir. Maaş ve Ücretlerin Satış Hasılatından hangi ölçüde pay aldığını gösterir.

10. *İşletme Sermayesi Devir Hızı*: Bu oran, paranın işletme sermayesinde (Dönen Varlıklarda) bir yıl içinde kaç defa döndüğünü gösterir. İşletme Sermayesi Devir Hızı, Satış Hasılatının, Dönen Varlıklara bölünmesiyle bulunur.

11. *Firma Sayısı*: Yapılan analizin grubuna bağlı olarak sektörde yer alan firma adedi.

Tablo.1. Kriterlerin Kısaltmaları, Özellikleri ve Hesaplaması

Kriter No	Kriter Adı	Kriter Kısaltma	Veri Tipi	Kriter Hesaplama
1	Firma Sayısı	FS	Girdi {İ}	-
2	Aktif Devir Hızı	ADH	Girdi {İ}	Satış Hasılatı / Toplam Aktifler
3	İşletme Sermayesi Oranı	İSO	Girdi {İ}	İşletme Sermayesi / Toplam Varlıklar
4	Borç Yükü	BY	Girdi {İ}	Finansman giderleri / Toplam Borçlar
5	Borç/Özkaynak Oranı	BOO	Girdi {İ}	Borç/Özsermaye
6	Çalışanlara Ödenen Oran	COO	Girdi {İ}	Maaş ve Ücretler / Satış Hasılatı
7	İşletme Sermayesi Devir Hızı	İSDH	Girdi {İ}	Satış Hasılatı / Dönen Varlıklar
8	Özkaynak Kârlılığı	OK	Çıktı {O}	Vergi ve Faiz Giderleri Öncesi Kâr / Özsermaye
9	Amortisman Öncesi Aktif Kârlılığı	AOAK	Çıktı {O}	Vergi ve Faiz Giderleri Öncesi Kâr / Amortisman Öncesi Toplam Aktifler
10	Aktif Kârlılığı	AK	Çıktı {O}	Vergi ve Faiz Giderleri Öncesi Kâr / Toplam Aktifler
11	Satış Kârlılığı	SK	Çıktı {O}	Vergi ve Faiz Giderleri Öncesi Kâr / Satış Hasılatı

Mali analiz, 11 gösterge, 1000 firma içerecek şekilde 30 sektörden oluşmaktadır. Çalışmada finansal göstergelerin değerlendirilebilmesi için 30 sektör belirlenmiş ancak 3 sektörde veri yetersiz olduğundan dolayı analize dahil edilememiştir. Bu sebeple 27 sektör 978 firma mali analiz verileri ile çalışma yapılmıştır. Gıda Maddeleri, Dokuma ve Demir Çelik Ana Metal Sanayi sektörlerinden en fazla şirket verisine ulaşılmıştır. Belirlenen sektörler, kısaltmaları ve analizde yer alan şirket yüzdeleri Tablo.2'deki gibi verilmiştir.

Tablo.2. Sektörler ve Kısaltmaları

No	Sektör	Kısaltma	Şirket Adedi	Şirket Yüzdesi
1.	Madencilik	Madencilik	23	2,35%
2.	Gıda Maddeleri	Gıda Maddeleri	157	16,05%
3.	Başka Yerde Sınıflandırılmamış (BYS) Gıda Mad.	BYS Gıda Mad.	31	3,17%
4.	İçki (Alkollü ve Alkolsüz)	İçki (Alk.ve Alksz)	13	1,33%
5.	Tütün İşlem	Tütün İşleme	5	0,51%
6.	Dokuma	Dokuma	125	12,78%
7.	Giyim Eşyası	Giyim Eşyası	45	4,60%
8.	Deri İşleme	Deri İşleme	2	0,20%
9.	Ayakkabı	Ayakkabı	-	-
10.	Ağaç ve Mantar Üretimi	Ağaç ve Mant. Ü.	12	1,23%
11.	Ağaç Mobilya ve Mefruşat.	Ağaç Mob.ve Mef.	12	1,23%
12.	Kağıt ve Kağıt Ürünleri	Kağıt ve Ürünleri	26	2,66%
13.	Basım	Basım	10	1,02%
14.	Ana Kimya	Ana Kimya	24	2,45%
15.	Diğer Kimyasal Ürünler	D.Kimyasal Ürün	54	5,52%
16.	Petrol Ürünleri İmali	Petrol Ü.İmali	-	-
17.	Çeşitli Petrol ve Kömür Türevleri	Ç. Pet.ve Kömür T.	15	1,53%
18.	Lastik Ürünleri	Lastik Ürünleri	8	0,82%
19.	BYS Plastik Ürünler	BYS Plastik Ü.	42	4,29%
20.	Çanak, Çömlek, Çini ve Porselen	Ç.Ç.Ç. ve Porselen	13	1,33%
21.	Cam ve Cam Eşya	Cam ve Cam Eşya	9	0,92%
22.	Taş ve Toprağa Dayalı Diğer	Taş,Toprak Diğer	51	5,21%
23.	Demir, Çelik, Metal Ana	D.Ç.M.Ana	82	8,38%
24.	Demir, Çelik Dışında Metal Ana	D.Ç.Dışı M.Ana	30	3,07%
25.	Metal Eşya	Metal Eşya	20	2,04%
26.	Makine (Elektrikli olanlar hariç)	Makine (El.Hariç)	36	3,68%
27.	Elektrik Makineleri, Aletleri	Elektrik Mak.Alet.	45	4,60%
28.	Taşıt Araçları	Taşıt Araçları	68	4,95%
29.	Mesleki, Bilimsel, Sağlık (MBS) Amaçlı Aletler ve Malz.	MBS Alet ve Malz.	-	-
30.	Elektrik Üretim ve Dağıtım	Elektrik Ü.ve D.	20	2,04%
	TOPLAM		978	100%

Kaynak: <http://www.iso.org.tr/tr/web/statiksayfalar/firmamaliperformans.aspx>.

Veri zarflama analizinde kullanılacak olan sektörlerin finansal verileri, ISO'nun yayınlamış olduğu şirketlerin faaliyet sonuçları, mali yapı analizleri ve sektör karşılaştırmaları amacıyla hazırlanmış olan veri tabanından yazarlar tarafından düzenlenerek elde edilmiştir.

A. Veri Zarflama Analizi ve Karar Verme

Karar vericilerin seçim yapması gereken birden çok karar noktası olduğunda, bu noktaların etkinliklerinin tahmin edilebilmesi ve kararın tahminler sonucuna göre yapılması gerekmektedir. Bu açıdan karar noktalarının etkinlik sıralamasının yapılması gereklidir. Etkinliği az olan karar noktalarının, etkinliklerinin artırılması için uygulanması gereken değişiklikler kararın bütünlüğü açısından önem arz eder.

Veri Zarflama Analizi bir doğrusal programlama tabanlı bir yöntemdir. Bu yöntemi diğer yöntemlerden ayıran belirgin özellik belirlenen çok sayıda girdinin kullanılarak, karar noktalarının göreceli etkinliklerini değerlendirmek için çıktı ya da çıktılar ortaya koyabilmesidir. Analiz ile karar noktalarının göreceli etkinlik değerleri, etkin olmayan karar noktalarının hangi girdi/çıktı oranlarında etkinliklerinin nasıl artırılabilir (senaryolar) ve referans olarak kullanılabilir karar noktalarına ilişkin bilgiler elde edilir (Karakoç, 2003).

İlk kez Farrell tarafından 1957 yılında ortaya konulan Veri Zarflama Analizi, ortalama performans ölçütüne karşılık ortaya atılan Sınır Üretim Fonksiyonu önerisi ile şekillenmiş, Charnes, Cooper, Banker ve Rhodes' in (CCR) çalışmalarıyla bu günkü haline gelmiştir (Charnes; Cooper; Rhodes, 1978).

Veri Zarflama Analizinde temel etkinlik ölçütü, çıktuların ağırlıklı toplamlarının girdilerin ağırlıklı toplamlarına bölümüdür. Diğer bir deyişle herhangi bir karar noktasının etkinlik ölçütü (j. Karar noktası), (1) formülündeki gibi tanımlanabilir.

$$\frac{u_1 y_1 + u_2 y_2 + \dots + u_n y_n}{v_1 x_1 + v_2 x_2 + \dots + v_m x_m} \quad (1)$$

(1) formülünde j. karar noktası için n adet çıktı ve m adet girdi vardır. Burada, u_n n. çıktının ağırlığını, y_n n. çıktının miktarını, v_m m. girdinin ağırlığını ve x_m m. girdinin miktarını göstermektedir.

Veri Zarflama Analizinde yöntemler girdi odaklı ya da çıktı odaklı olarak karşımıza çıkmaktadır. Girdi odaklı yöntemde, çıktı miktarları sabit tutulur ve girdi miktarlarında ortaya çıkacak değişimler incelenir. Çıktı odaklı yöntemde, girdi miktarları sabit tutulur, çıktı miktarlarında ortaya çıkacak değişimler incelenir. Veri Zarflama Analizi formülasyonu bir kesirli programlama sürecidir. Bu sebeple (1) numaralı formülün paydasının 1'e eşit olacağı ana

varsayımı ile programlama seti, doğrusal programlama setine dönüştürülebilir ve çözülebilir (Sexton; Silkman; Hogan, 1986).

B. Veri Zarflama Analizinde Yöntemler

Veri Zarflama Analizinde CCR (Charnes-Cooper-Rhodes) Yöntemi, BCC (Banker-Chaenes-Cooper) Yöntemi ve Toplamsal Yöntem olmak üzere 3 temel yöntem kullanılmaktadır. Yöntemler uygulanırken girdi ya da çıktı odaklılık dikkate alınmalıdır.

1. CCR Yöntemi

CCR yöntemi ölçüğe göre sabit getiri varsayımına dayanır. Eğer j . karar biriminin etkinliği h_j ise amaç, bu değerini maksimizasyonu olmalıdır. Bu durumda amaç fonksiyonu girdi odaklılık varsayımı altında (2) formülündeki gibi ifade edilebilir (Tarım, 2001):

$$Enbh_j = \frac{\sum_{r=1}^n u_r y_r}{\sum_{i=1}^m v_i x_i} \quad (2)$$

Kısıtlar ise (3) formülündeki gibi gösterilebilir.

$$\frac{\sum_{r=1}^n u_r y_r}{\sum_{i=1}^m v_i x_i} \leq 1$$

$$u_r \geq 0$$

$$v_i \geq 0 \quad (3)$$

Yukarıda da değinildiği gibi kesirli programlama setinin çözümü doğrusal programlamaya göre güçtür. (2) ve (3) formülleri doğrusal programlama mantığı ile ifade edildiğinde (4) ve (5) formülleri elde edilebilir.

$$Enbh_j = \sum_{r=1}^n u_r y_r \quad (4)$$

$$\sum_{i=1}^m v_i x_i = 1$$

$$\sum_{r=1}^n u_r y_r - \sum_{i=1}^m v_i x_i \geq 0$$

$$u_r, v_i \geq 0 \quad (5)$$

(4) ve (5) formülleri girdi odaklılık durumu için düzenlenmiştir. Eğer çıktı odaklılık durumu için CCR yöntemi kullanılacaksa bu durumda doğrusal

programlama modeli (6) ve (7) formüllerindeki gibi olacaktır.

$$Enk g_j = \sum_{i=1}^m v_i x_i \quad (6)$$

$$\begin{aligned} \sum_{r=1}^n u_r y_r &= 1 \\ - \sum_{r=1}^n u_r y_r + \sum_{i=1}^m v_i x_i &\geq 0 \end{aligned} \quad (7)$$

$$u_r, v_i \geq 0$$

Girdi odaklı veya çıktı odaklı karar verilen problemlerin çözümünde karar noktalarının etkinliklerine belirtilen model, bütün karar noktaları için uygulamalıdır. Bu sayede model sonucunda her bir karar noktası için toplam etkinlik ölçütleri elde edilmiş olacaktır. Etkinlik ölçütlerinin 1 olması “etkinliği”, 1’ den küçük olması ise “etkinsizliğini” ifade etmektedir (Charnes; Cooper; Rhodes, 1978).

2. BCC Yöntemi

Temelinde CCR modelindeki varsayımlarda değişiklikler yapılarak ortaya çıkan bir modeldir. Banker-Charnes-Cooper (BCC) tarafından geliştirilen yöntem, ölçüğe göre değişken getiri varsayımına dayanmaktadır. BCC yönteminde elde edilen getiri seviyesi CCR yönteminde elde edilen seviyenin altında kalmasından dolayı CCR yönteminin etkinlik değeri, BCC yönteminin etkinlik değerine eşit veya daha küçüktür.

BCC yönteminin CCR yönteminden farkı, ölçüğe göre değişken getiri varsayımını altında her bir karar birimi için çözülecek doğrusal program sonucu elde edilecek θ değerlerinin toplamının 1’e eşit olmasıdır. BCC yönteminin modeli (8) formülünde verilmiştir.

Amaç fonksiyonu,

$$Enk \theta_k$$

Kısıtlar,

$$\sum_{j=1}^N y_{rj} \theta_j \geq y_{rk} \quad (8)$$

$$\theta_k x_k - \sum_{j=1}^N x_j \theta_j \geq 0$$

$$\sum_{j=1}^N \theta_j = 1$$

III. UYGULAMA

Bu çalışmada Veri Zarflama Analizi (VZA) yöntemi kullanılarak ISO birinci 500 ve ikinci 500'de yer alan şirketlerin 2009 yılı sektör bazlı gruplandırılmış verilerine dayanarak görel etkinlikleri belirlenmiştir. Amaç sektör bazlı mali durum değerlendirmesidir. Ancak sadece sektörleri değil, sektörlerin kâr durumlarının da önemli bir faktör olarak etkinliğinin ölçülmesi amaçlanmıştır. Bu sebeple çalışmada yer alan 978 şirketin yer aldığı 27 sektörün toplam sektör, kârlılık gösteren firmalar ve sektördeki en kârlı şirketler bazlı olmak üzere üç farklı veri grubu ile analiz edilmiştir. Finansal oranlara göre belirlenen çıktılardan en etkin şekilde elde edilmesi amacıyla en uygun girdi miktarını araştırmaya yönelik olarak çözüm gerçekleştirilmiştir. CCR modeli ile elde edilen toplam etkinlik skorları, BCC modeli ile elde edilen saf teknik etkinlik skoruna bölünerek ölçek etkinlik skorları hesaplanmıştır [9]. Sonuçlar Tablo.3'de verilmiştir.

Tablo.3. Tüm Sektörlerin Ölçek Etkinlik Sonuçları

No	DMU	CCR Skoru	BCC Skoru	Ölçek Etkinlik	Benchmarks CCR
1	1 * Madencilik(23)	100,00%	100,00%	100,00%	Etkin
2	2 * Gıda Maddeleri (157)	57,53%	83,73%	68,71%	Etkin Değil
3	3 * BYS Gıda Mad. (31)	56,36%	91,45%	61,63%	Etkin Değil
4	4 * İçki (Alk. ve Alksz)(13)	88,49%	100,00%	88,49%	Etkin Değil
5	5 * Tütün İşleme (5)	100,00%	100,00%	100,00%	Etkin
6	6 * Dokuma (125)	38,60%	86,34%	44,71%	Etkin Değil
7	7 * Giyim Eşyası (45)	28,54%	72,60%	39,31%	Etkin Değil
8	8 * Deri İşleme (2)	85,58%	100,00%	85,58%	Etkin Değil
9	10 * Ağaç ve Mant Ü.(12)	75,84%	100,00%	75,84%	Etkin Değil
10	11 * Ağaç Mob. ve Mef.(12)	67,37%	96,46%	69,84%	Etkin Değil
11	12 * Kağıt ve Ürünleri(26)	49,64%	87,77%	56,56%	Etkin Değil
12	13 * Basım (10)	58,35%	100,00%	58,35%	Etkin Değil
13	14 * Ana Kimya(24)	80,37%	100,00%	80,37%	Etkin Değil
14	15 * D.Kimyasal Ürün(54)	41,06%	81,38%	50,45%	Etkin Değil
15	17 * Ç.Pet.ve Kömür T.(15)	100,00%	100,00%	100,00%	Etkin
16	18 * Lastik Ürünleri(8)	66,80%	94,17%	70,94%	Etkin Değil
17	19 * BYS Plastik Ü.(42)	54,56%	89,15%	61,20%	Etkin Değil
18	20 * Ç.Ç.Ç.VE Porselen(13)	50,98%	93,35%	54,61%	Etkin Değil
19	21 * Cam ve Cam Eşya(9)	68,65%	100,00%	68,65%	Etkin Değil
20	22 * Taş,Toprak Diğer(51)	77,19%	100,00%	77,19%	Etkin Değil
21	23 * D.Ç.M. Ana(82)	56,56%	93,87%	60,25%	Etkin Değil

22	24 * D.Ç.Dışı M.Ana(30)	51,52%	87,98%	58,56%	Etkin Değil
23	25 * Metal Eşya(20)	39,74%	70,82%	56,11%	Etkin Değil
24	26 * Makine (El.Hariç)(36)	51,95%	82,57%	62,92%	Etkin Değil
25	27 * Elektrik Mak.Alet.(45)	43,62%	71,80%	60,75%	Etkin Değil
26	28 * Taşıt Araçları(68)	65,20%	94,75%	68,81%	Etkin Değil
27	30 * Elektrik Ü.ve D.(20)	95,09%	100,00%	95,09%	Etkin Değil

Etkinlik skoru formülasyonu “Toplam Etkinlik Skoru(CCR) = Teknik Etkinlik Skoru*Ölçek Etkinliği” şeklindedir.

Sektör bazlı CCR ve BBC analiz sonuçlarına göre Madencilik, Tütün İşleme ve Çeşitli Petrol ve Kömür Türevleri Sektör grupları en yüksek ölçek etkinlik skorlarına sahiptir. %100’ün altında değer alan etkin olmayan 24 sektör bulunmaktadır. Kıyaslamalar sütununda ise CCR veya BBC modeline göre etkinliğin artırılabilmesi için örnek alınması gereken sektör numaraları verilmiştir. Ölçek etkinliği daha az olan sektörler kıyaslama yaparken genellikle, en yüksek etkinlik skoruna sahip olan Madencilik, Tütün İşleme ve Çeşitli Petrol ve Kömür Türevleri sektörlerinin yanı sıra İçki (Alkollü ve Alkolsüz), Elektrik Üretim ve Dağıtım ve Basım gibi sektörlerinin de mali analiz gösterge oranlarının örnek alınması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Toplam potansiyel iyileştirme Tablo.4’ de etkin olmayan sektörlerin, etkin sektörler seviyesine ulaşabilmeleri için değişiklik yapmaları gereken girdiler ve/veya çıktılardaki değişim miktarı verilmiştir.

Tablo.4. Tüm Sektörlerin Ölçek Etkinlik Kıyaslamaları

#	DMU	{S} FS {I}	{S} ADH {I}	{S} İSO {I}	{S} BY {I}	{S} BOO {I}	{S} COO {I}	{S} İSDH {I}	{S} OK {O}	{S} AOAK {O}	{S} AK {O}	{S} SK {O}	Kıyaslama
2	2 * Gıda Maddeleri	83,7	0,09	0	0,01	0,24	0	0	0,04	0	0,01	0,06	1 (0,14) 5 (0,28) 15 (0,14)
3	3 * BYS Gıda Mad.	12,3	0,25	0,01	0,01	0,15	0	0	0,05	0	0,02	0,06	5 (0,33) 15 (0,23)
4	4 * İçki (Alk. ve Alksz)	0	0	0	0,01	0,14	0	0,33	0,09	0,05	0,04	0	1 (0,47) 5 (0,15)
6	6 * Dokuma	40,4	0,01	0	0	0,12	0	0	0,04	0	0,02	0,03	1 (0,32) 5 (0,07)
7	7 * Giyim Eşyası	6,8	0,07	0	0	0,17	0	0	0,01	0	0	0,04	1 (0,24) 5 (0,11)
8	8 * Deri İşleme	0	0,76	0,41	0,05	0,86	0,18	0,95	0,12	0	0,02	0,05	5 (0,34)
9	10 * Ağaç ve Mant Ü.	5,23	0	0	0,02	0,66	0	0,11	0,06	0	0,03	0,03	1 (0,01) 5 (0,51) 15 (0,07)

10	11 * Ağaç Mob. ve Mef.	0	0,37	0,04	0,01	0	0,02	0,66	0,04	0	0	0,06	1 (0,30) 5 (0,25)
11	12 * Kağıt ve Ürünleri	4,62	0	0	0,01	0,09	0	0,07	0,06	0	0,03	0,05	1 (0,31) 5 (0,07) 15 (0,06)
12	13 * Basım	0	0,18	0	0,01	0,03	0,05	0,9	0,05	0	0,01	0,02	1 (0,23) 5 (0,09)
13	14 * Ana Kimya	13,3	0,17	0	0,05	0	0	0,41	0,1	0	0,02	0,05	1 (0,10) 5 (0,43) 15 (0,11)
14	15 * D.Kimyasal Ürün	13,3	0,09	0,01	0	0	0,01	0	0,03	0	0,01	0,06	1 (0,36) 5 (0,13)
16	18 * Lastik Ürünleri	0	0,48	0	0,01	0,06	0,04	0,89	0,1	0	0,04	0,1	1 (0,14) 5 (0,42)
17	19 * BYS Plastik Ü.	17,8	0,03	0	0,02	0,09	0	0	0,08	0	0,02	0,04	1 (0,12) 5 (0,34) 15 (0,05)
18	20 * Ç.Ç.Ç.VE Porselen	0	0,01	0	0,02	0,6	0,02	0,09	0,06	0	0,02	0,01	1 (0,25) 5 (0,18)
19	21 * Cam ve Cam Eşya	0	0,02	0	0,01	0,03	0,05	0,14	0,06	0	0,02	0	1 (0,18) 5 (0,39)
20	22 * Taş,Toprak Diğer	26,1	0,14	0	0,03	0,19	0	0,67	0,05	0	0,02	0,03	1 (0,58) 15 (0,00)
21	23 * D.Ç.M. Ana	41,2	0	0	0,03	0,29	0	0,13	0,12	0	0,03	0,04	1 (0,11) 5 (0,21) 15 (0,10)
22	24 * D.Ç.Dışı M.Ana	8,02	0	0	0,01	0,21	0	0,05	0,06	0	0,02	0,04	1 (0,24) 5 (0,12) 15 (0,09)
23	25 * Metal Eşya	0	0,08	0	0,01	0,26	0	0,01	0,03	0	0,01	0,06	1 (0,31) 5 (0,15) 15 (0,01)
24	26 * Makine (El. Hariç)	11,3	0,08	0	0	0,11	0	0	0,02	0	0,02	0,06	1 (0,24) 5 (0,28) 15 (0,03)
25	27 * Elektrik Mak.Alet.	13,5	0,06	0	0,01	0,38	0	0	0,01	0	0,01	0,04	1 (0,20) 5 (0,25) 15 (0,02)
26	28 * Taşıt Araçları	35,4	0,48	0	0	0,33	0	0,73	0,03	0	0,03	0,11	1 (0,30) 5 (0,29) 15 (0,03)
27	30 * Elektrik Ü.ve D.	12,5	0	0,07	0,03	1,41	0	0,4	0,13	0,03	0,06	0	1 (0,25) 5 (0,17)

Tablo.4'e göre en yüksek kıyaslama önceliğine sahip sektörler kıyaslama sütununda verilmiştir. Bu sektörler ölçek etkin olan Madencilik, Tütün İşleme ve Çeşitli Petrol ve Kömür Türevleri Sektörleridir. Buna göre İçki (alkollü ve alkolsüz) sektörünün örnek alacağı sektörler Madencilik ve Tütün İşleme sektörleridir. İçki (alkollü ve alkolsüz) sektörünün tam olarak (100%) etkin olabilmesi için borç yükünü yüzde 0,06, borç özkaynak oranını yüzde 0,14 azaltması, İşletme

Sermayesi Devir Hızı yüzde 0,33 artırması bu sayede özkaynak kârlılığını yüzde 0,09 artırması, Amortisman Öncesi Aktif Kârlılığı yüzde 0,05 artırması ve aktif kârlılığını yüzde 0,04 artırması gerekmektedir.

Etkin olmayan tüm sektörlerin kıyaslama bazlı analiz Tablo.4'te verilmiştir. İşletme Sermayesi Oranında (İSO {I}), Amortisman Öncesi Aktif Kârlılığı ({AOAK {O}) ve Çalışanlara yapılan Maaş ve Ücretler ödemelerinde ({COO {I}) diğer göstergelere göre daha az değişiklik yapılması gerektiği tespit edilmiştir. En fazla değişiklik yapılması gereken göstergeler Özkaynak Kârlılığı ({OK {O}), Borç/Özkaynak Oranı ({BOO {O}) ve Aktif Kârlılığı ({AK {O}) olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmada belirlenen sektörlerde kâr elde eden firmalar için veri zarflama analiz sonuçları Tablo.5'de ve yine ilgili sektörde en fazla kâr eden %10 firmanın veri zarflama analiz sonuçları ise Tablo.7'de yer almaktadır. Sektörde kâr eden firma sonuçlarına göre Madencilik, İçki, Tütün İşleme, Ağaç ve Mantar Üretimi ve Çeşitli Petrol ve Kömür Türevleri, Çanak, Çömlek, Çini ve Porselen, Taşıt Araçları ve Elektrik Üretim ve Dağıtım sektörlerinin ölçek etkin olduğu görülmüştür. Ölçek etkin olmayan sektörlerin genellikle 1, 4, 5, 9 ve 15 sıra numaralı yani; Madencilik, İçki (Alkollü ve Alkolsüz), Tütün İşleme, Ağaç ve Mantar Üretimi ve Çeşitli Petrol ve Kömür Türevleri sektörlerinin mali analiz gösterge oranlarını örnek alması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Sektörlerin ölçek etkin olabilmesi için finansal girdi ve çıktı oranlarında yapması gereken değişimler Tablo.4'teki gibi yorumlanabilir.

Tablo.5. Sektördeki Kârlı Şirketlerin Ölçek Etkinlik Sonuçları

NO	DMU (Kârlı Şirketler)	CCR Skoru	BCC Skoru	Ölçek Etkinlik	Etkinlik Durumu
1	1 * Madencilik(23)1 (23)	100,00%	100,00%	100,00%	Etkin
2	2 * Gıda Maddeleri (157)2 (133)	77,44%	94,58%	81,88%	Etkin Değil
3	3 * BYS Gıda Mad. (31)3 (29)	70,21%	94,34%	74,42%	Etkin Değil
4	4 * İçki (Alk. ve Alksz)(13)4 (10)	100,00%	100,00%	100,00%	Etkin
5	5 * Tütün İşleme (5)5 (5)	100,00%	100,00%	100,00%	Etkin
6	6 * Dokuma (125)6 (109)	56,33%	89,08%	63,24%	Etkin Değil
7	7 * Giyim Eşyası (45)7 (42)	54,05%	89,94%	60,10%	Etkin Değil
8	8 * Deri İşleme (2)8 (2)	99,18%	100,00%	99,18%	Etkin Değil
9	10 * Ağaç ve Mant Ü.(12)10 (11)	100,00%	100,00%	100,00%	Etkin
10	11 * Ağaç Mob. ve Mef. (12)11 (10)	73,30%	89,95%	81,49%	Etkin Değil
11	12 * Kağıt ve Ürünleri(26)12 (22)	73,52%	100,00%	73,52%	Etkin Değil
12	13 * Basım (10)13 10	41,51%	100,00%	41,51%	Etkin Değil
13	14 * Ana Kimya(24)14 (22)	69,86%	100,00%	69,86%	Etkin Değil

14	15 * D.Kimyasal Ürün(54)15 (48)	54,52%	90,60%	60,18%	Etkin Değil
15	17 * Ç.Pet.ve Kömür T.(15)17 (14)	100,00%	100,00%	100,00%	Etkin
16	18 * Lastik Ürünleri(8)18 (8)	59,06%	97,42%	60,62%	Etkin Değil
17	19 * BYS Plastik Ü.(42)19 (38)	59,25%	88,75%	66,76%	Etkin Değil
18	20 * Ç.Ç.Ç.VE Porselen(13)20 (12)	100,00%	100,00%	100,00%	Etkin
19	21 * Cam ve Cam Eşya(9)21 (8)	70,22%	100,00%	70,22%	Etkin Değil
20	22 * Taş,Toprak Diğer(51)22 (40)	85,95%	100,00%	85,95%	Etkin Değil
21	23 * D.Ç.M. Ana(82)23 (70)	70,47%	95,20%	74,02%	Etkin Değil
22	24 * D.Ç.Dışı M.Ana(30)24 (25)	65,37%	99,20%	65,90%	Etkin Değil
23	25 * Metal Eşya(20)25 (18)	69,72%	88,46%	78,82%	Etkin Değil
24	26 * Makine (El.Hariç)(36)26 (35)	65,88%	95,42%	69,04%	Etkin Değil
25	27 * Elektrik Mak.Alet.(45)27 (37)	89,08%	100,00%	89,08%	Etkin Değil
26	28 * Taşıt Araçları(68)28 (60)	100,00%	100,00%	100,00%	Etkin
27	30 * Elektrik Ü.ve D.(20)30 (18)	100,00%	100,00%	100,00%	Etkin

Tablo.6. Sektörlerdeki Karlı Şirketlerin Ölçek Etkinlik Kıyaslamaları

No	DMU	FS {I} {W}	ADH {I} {W}	İSO {I} {W}	BY {I} {W}	BOO {I} {W}	COO {I} {W}	İSDH {I} {W}	OK {O} {W}	AOAK {O} {W}	AK {O} {W}	SK {O} {W}	Benchmarks
2	2 * Gıda Maddeleri (157) 2 * (133)	0	0	0,17	0	0,76	0,37	0	0	2,99	0	0	5 (0,31) 15 (0,10) 26 (0,29) 27 (0,04)
3	3 * BYS Gıda Mad. (31)3 * (29)	0	0	0	1,96	0,77	1,22	0	0	3,32	0	0	5 (0,19) 9 (0,34) 15 (0,19) 26 (0,01)
6	6 * Dokuma (125)6 * (109)	0	0	0,29	0	0	0	0,14	0	4,15	0	0	1 (0,14) 5 (0,28) 27 (0,09)
7	7 * Giyim Eşyası (45)7 * (42)	0	0	0,19	0	0	0	0	0	4,1	0	0	5 (0,31) 15 (0,07) 18 (0,01) 26 (0,11)
8	8 * Deri İşleme (2)8	0,5	0	0	0	0	0	0	0	4,61	0	0	5 (0,40)
10	11*Ağaç Mob. ve Mef. (12)11*(10)	0,02	0	2,07	0	0	0	0	2,79	0	0	0	1 (0,22) 5 (0,47)
11	12*Kağıt ve Ürünleri (26)12*(22)	0	0	0	4,27	0	0	0,19	0	3,64	0	0	1 (0,23) 5 (0,21) 27 (0,19)
12	13 * Basım (10)13 * (10)	0,03	0	0	0	0	0	0	5,95	0	0	0	1 (0,15) 5 (0,15)
13	14 * Ana Kimya (24)14 * (22)	0	0	0	0	0	19,1	0,01	4,09	0,21	0	0	1 (0,00) 5 (0,51) 15 (0,02)
14	15 *D.Kimyasal Ürün (54)15*(48)	0	0	2,85	0	0	0	0	2,19	1,93	0	0	1 (0,07) 5 (0,41)
16	18 * Lastik Ürünleri(8)18 * (8)	0	0	0	1,65	0	0	0	0	3,55	0	0	5 (0,45) 26 (0,01) 27 (0,10)

17	19 * BYS Plastik Ü.(42)19 *(38)	0	0	0,16	0	0	0,23	0	0	3,57	0	0	5 (0,40) 18 (0,04) 26 (0,08) 27 (0,05)
19	21 * Cam ve Cam Eşya (9)21 *(8)	0,02	0,66	0	0	0	0	0	0	1,74	0	2,96	1 (0,11) 4 (0,13) 5 (0,38)
20	22 * Taş,Toprak Diğer (51)22*(40)	0	0	0	0	0	0	0,66	1,49	1,9	0	0	1 (0,44) 27 (0,28)
21	23 * D.Ç.M. Ana(82)23 *(70)	0	0	0,19	0	0	0,28	0,01	0	3,7	0	0	5 (0,23) 18 (0,01) 26 (0,09) 27 (0,34)
22	24 *D.Ç.Dışı M.Ana (30)24*(25)	0	0	0,14	0,62	0	0	0,01	0	3,97	0	0	5 (0,23) 18 (0,06) 26 (0,09) 27 (0,22)
23	25 * Metal Eşya (20)25 *(18)	0	0	0,18	0	0	0	0	0	2,99	0	0	5 (0,42) 15 (0,02) 18 (0,09) 26 (0,15)
24	26 *Makine (El.Hariç) (36)26*(35)	0	0,01	0,17	0	0	0	0	0	3,21	0	0	5 (0,52) 15 (0,09) 18 (0,00)
25	27 *Elektrik Mak.Alet. (45)27* (37)	0	0	0,21	0	0	0	0	0	2,72	0	0	5 (0,49) 15 (0,21) 18 (0,08) 26 (0,01)

Sektörlerdeki kârlı şirketlerin ölçek etkinlik kıyaslama bazlı analiz tablosu Tablo.6'da verilmiştir. Aktif Kârlılığı ({AK {O}}), Satış Kârlılığı ({SK {O}}), Borç/Özkaynak Oranı ({BOO{I}}), Aktif Devir Hızı ({ADH {O}}), ve Çalışanlara yapılan Maaş ve Ücretler ödemelerinde ({COO{I}}) diğer göstergelere göre daha az değişiklik yapılması gerektiği tespit edilmiştir. En fazla değişiklik yapılması gereken göstergeler ise İşletme Sermayesi Oranında (İSO{I}) ve Amortisman Öncesi Aktif Kârlılığı (AOAK {O}) olarak elde edilmiştir.

Tablo.7'ye göre sektörlerde en fazla kâr elde eden %10 firma incelendiğinde ise Madencilik, BYS Gıda, Tütün İşleme, Çeşitli Petrol ve Kömür Türevleri, Metal Eşya, Elektrik Üretim ve Dağıtım Sektör grupları ölçek etkin olduğu görülmektedir. Ölçek etkin olmayan sektörlerin genelinde yine 1, 5, 9, 15 ve 26 sıra numaralı yani; Madencilik, Tütün İşleme Ağaç ve Mantar Üretimi, Çeşitli Petrol ve Kömür Türevleri ve Elektrik Üretim ve Dağıtım sektörlerinin mali analiz gösterge oranlarının örnek alınması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo.7. Sektördeki En Kârlı %10 Firmanın Ölçek Etkinlik Sonuçları

NO	DMU (En Kârlı Şirketler)	CCR Skoru	BCC Skoru	Ölçek Etkinlik	Benchmarks
1	1 * Madencilik(23)1 (2)	100,00%	100,00%	100,00%	Etkin
2	2 * Gıda Maddeleri (157)2 (13)	61,38%	82,96%	73,99%	Etkin Değil
3	3 * BYS Gıda Mad. (31)3 (3)	100,00%	100,00%	100,00%	Etkin
4	4 * İçki (Alk. ve Alksz)(13)4 (2)	56,96%	100,00%	56,96%	Etkin Değil
5	5 * Tütün İşleme (5)5 (2)	100,00%	100,00%	100,00%	Etkin
6	6 * Dokuma (125)6 (11)	37,07%	95,72%	38,73%	Etkin Değil
7	7 * Giyim Eşyası (45)7 (4)	44,56%	75,63%	58,92%	Etkin Değil
8	8 * Deri İşleme (2)8 (2)	18,54%	100,00%	18,54%	Etkin Değil
9	10 * Ağaç ve Mant Ü.(12)10 (2)	85,36%	100,00%	85,36%	Etkin Değil
10	11 * Ağaç Mob. ve Mef. (12)11 (2)	43,38%	100,00%	43,38%	Etkin Değil
11	12 * Kağıt ve Ürünleri(26)12 (2)	46,19%	100,00%	46,19%	Etkin Değil
12	13 * Basım (10)13 (2)	35,80%	100,00%	35,80%	Etkin Değil
13	14 * Ana Kimya(24)14 (2)	47,98%	100,00%	47,98%	Etkin Değil
14	15 * D.Kimyasal Ürün(54)15 (5)	42,19%	89,95%	46,90%	Etkin Değil
15	17 * Ç.Pet.ve Kömür T.(15)17 (2)	100,00%	100,00%	100,00%	Etkin
16	18 * Lastik Ürünleri(8)18 (2)	35,68%	100,00%	35,68%	Etkin Değil
17	19 * BYS Plastik Ü.(42)19 (4)	54,05%	98,82%	54,70%	Etkin Değil
18	20 * Ç.Ç.Ç.VE Porselen(13)20 (2)	41,76%	100,00%	41,76%	Etkin Değil
19	21 * Cam ve Cam Eşya(9)21 (2)	54,84%	100,00%	54,84%	Etkin Değil
20	22 * Taş,Toprak Diğer(51)22 (4)	80,88%	100,00%	80,88%	Etkin Değil
21	23 * D.Ç.M. Ana(82)23 (7)	36,05%	89,39%	40,33%	Etkin Değil
22	24 * D.Ç.Dışı M.Ana(30)24 (3)	38,43%	96,37%	39,88%	Etkin Değil
23	25 * Metal Eşya(20)25 (2)	100,00%	100,00%	100,00%	Etkin
24	26 * Makine (El.Hariç)(36)26 (4)	44,38%	72,64%	61,10%	Etkin Değil
25	27 * Elektrik Mak.Alet.(45)27 (4)	46,73%	84,99%	54,98%	Etkin Değil
26	28 * Taşıt Araçları(68)28 (6)	75,21%	84,65%	88,85%	Etkin Değil
27	30 * Elektrik Ü.ve D.(20)30 (2)	100,00%	100,00%	100,00%	Etkin

Tablo.8. Sektördeki En Kârlı %10 Firmanın Ölçek Etkinlik Kıyaslamaları

No	DMU	FS {I} {W}	ADH {I} {W}	İSO {I} {W}	BY {I} {W}	BOO {I} {W}	COO {I} {W}	İSDH {I} {W}	OK {O} {W}	AOAK {O} {W}	AK {O} {W}	SK {O} {W}	Benchmarks
2	2 * Gıda Maddeleri (157)2 * (13)	0	0	0,21	0	0,06	10,5	0,02	1,77	2,17	0	0	1 (0,31) 3 (0,01) 5 (0,17) 15 (0,11) 27 (0,02)
4	4 * İçki (Alk. ve Alksz)(13)4 * (2)	0	0	1,66	0	0	6,19	0	0	0	0	3,73	1 (0,35) 27 (0,06)
6	6 * Dokuma (125)6 * (11)	0	0	0,35	0	0	0	0,62	0	6,25	0	0	1 (0,30) 27 (0,05)
7	7 * Giyim Eşyası (45)7 * (4)	0	0	0	0	0,08	0	0,61	1,35	3,1	0	0	1 (0,32) 5 (0,16) 27 (0,03)
8	8 * Deri İşleme (2)8 * (2)	0,14	0	0	0	0	0	0,47	0	11,2	0	0	1 (0,17) 27 (0,01)
9	10 * Ağaç ve Mant Ü.(12)10 * (2)	0	0,14	0	3,55	0	20,9	0	1,21	3,98	0	0	5 (0,24) 15 (0,04) 23 (0,24) 27 (0,16)
10	11 * Ağaç Mob. ve Mef. (12)112	0,48	0	0	0	0,09	0	0	4,5	0	0	0	1 (0,33) 5 (0,11)
11	12 * Kağıt ve Ürünleri(26)12 * (2)	0	0,12	0,04	2,9	0	17,4	0	1,86	6,39	0	0	1 (0,17) 5 (0,05) 15 (0,03) 23 (0,03) 27 (0,04)
12	13 * Basım10	0	0	3,79	0	0	0	0	0	0	0	7,25	1 (0,22)
13	14 * Ana Kimya(24)14 * (2)	0,01	0	0,16	0	0,07	15	0,03	0	6,94	0	0	1 (0,13) 3 (0,03) 15 (0,06) 23 (0,20) 27 (0,04)
14	15 * D.Kimyasal Ürün(54)15 * 5	0	0	0	0	0,09	0	0,61	1,43	3,29	0	0	1 (0,40) 5 (0,02) 27 (0,02)
16	18 * Lastik Ürünleri(8)18 2	0,5	0	0	0	0	0	0	4,56	1,05	0	0	1 (0,28) 5 (0,08)
17	19 * BYS Plastik Ü.(42)19 * (4)	0	0	0	0	0,13	12,4	0,11	1,86	3,52	0	0	1 (0,17) 5 (0,10) 23 (0,17) 27 (0,07)
18	20 * Ç.Ç.C.VE Porselen(13)20 * (2)	0	0	0	0	0,1	0	0,71	1,67	3,84	0	0	1 (0,32) 5 (0,03) 27 (0,03)
19	21 * Cam ve Cam Eşya(9)21 * (2)	0	0	0	8,89	0	0	0,98	1,16	0	0	3,92	1 (0,18) 5 (0,11) 27 (0,08)
20	22 * Taş, Toprak (51)22	0	0	3,23	0	0	0	0	3,51	0	0	0	1 (0,57)
21	23 * D.Ç.M. Ana(82)23 * (7)	0	0	0,41	0	0	11,8	0,02	0	7,81	0	0	1 (0,21) 15 (0,02) 27 (0,08)
22	24 * D.Ç.Dışı M.Ana(30)24 * (3)	0	0,01	0,88	0	0	9,11	0	5,75	0	0	0,89	1 (0,27) 5 (0,01) 15 (0,00) 27 (0,02)
24	26 * Makine (El. Hariç)(36)26 * (4)	0	0	0,46	0	0	7,69	0,02	2,76	1,78	0	0	1 (0,20) 5 (0,24) 15 (0,03) 27 (0,03)
25	27 * Elektrik Mak.Alet.(45)27 * (4)	0	0	0,52	0	0	0	0,58	2,82	2,17	0	0	1 (0,15) 5 (0,28) 27 (0,02)
26	28 * Taşıt Araçları(68)28	0	0	0,88	0	0	6,17	0	2,71	0	0	0	1 (0,14) 5 (0,46) 15 (0,20)

Etkin olmayan en kârlı sektörlerin kıyaslama bazlı analizi Tablo.8'de verilmiştir. Aktif Kârlılığı ({AK {O}}), Borç Yükü({BY {I}}) ve Aktif Devir Hızı ({ADH {O}}) göstergelerinde diğer göstergelere göre daha az değişiklik yapılması gerektiği tespit edilmiştir. En fazla değişiklik yapılması gereken göstergeler ise Özkaynak Kârlılığı (OK {O}), Amortisman Öncesi Aktif Kârlılığı (AOAK {O}) ve İşletme Sermayesi Oranında (İSO {I}) olarak elde edilmiştir. Sonuç olarak tüm sektörlerin, sektördeki kârlı şirketleri içeren sektörlerin ve sektördeki en kârlı şirketleri içeren sektörlerin veri zarflama analizi ile sektör etkinlikleri ölçülmüştür.

IV. SONUÇ

Veri zarflama analizi, sektörlerin etkin olup olmadığı noktasında bilgi vermekle beraber etkin olmayan sektörlerin etkin olabilmek için başarılı olan sektörleri örnek alınarak girdi ve çıktı göstergelerinde hangi oranda değişiklik yapmaları gerektiğini belirlemede yardımcı olmaktadır.

Ölçeğe göre sabit getiri ve ölçeğe göre değişken getiri varsayımı altında çözüm gerçekleştirilmiştir. Girdi ve çıktı değişken kümesinin belirlenmesinde birçok farklı oran kullanılmıştır. 27 sektör üzerine yapılan analizlerin sonuçları incelendiğinde, sektör bazlı sonuçlarda 3 sektörün etkin, kârlı şirketlerde 8 sektör etkin, en kârlı şirketlerde ise 6 sektörün ölçek etkin olduğu sonucuna varılmıştır. Etkin olan sektörler içinde her üç analizde de Madencilik, Tütün İşleme ve Çeşitli Petrol ve Kömür Türevleri sektörlerinin ölçek etkin olduğu görülmüştür.

Çalışmanın amacı doğrultusunda elde edilen bulgular yatırım ya da yönetim kararlarında etkili olacaktır. Çünkü her üç analiz sonucunda elde edilen bulgulara göre ölçek etkin olmak isteyen firmaların, Çalışanlara yapılan Maaş ve Ücretler ödemeleri ({COO {I}}) göstergesinde daha az değişiklik yapılması gerektiği tespit edilmiştir. Sektördeki kârlı firmalar ve en kârlı %10 firma üzerine yapılan analizlere göre sektörlerin en fazla değişiklik yapılması gereken göstergeler ise İşletme Sermayesi Oranı (İSO{I}) ve Amortisman Öncesi Aktif Kârlılığı (AOAK {O}) olarak elde edilmiştir.

Sonuç olarak başarılı şirketlerin sektör bazında etkinlik durumunu zaman içerisinde korumaları ve diğer karar verme birimlerine örnek teşkil etmeleri açısından düzenli aralıklarla veri zarflama analizinin gerçekleştirilmesi yararlı olacaktır. Ayrıca etkin olmayan karar verme birimlerinin etkinlik değerlerini artırabilmeleri açısından sonraki dönemlerde yapmaları gereken değişiklikleri

belirlemeleri şirketlerin sektör gelişimi açısından faydalı olacaktır. Çalışmanın kapsamı genişletilerek farklı ülke sektör oranlarıyla karşılaştırılabilir, göstergeler/oranlar değiştirilebilir, sektörde yer alan firmaların analizi yapılarak iyileştirilmesi gereken firmalar belirlenebilecektir.

KAYNAKLAR

- AKYÜZ, K. C., Yıldırım, İ., Balaban, Y. (2015). “Kâğıt Sektöründe Yer Alan Firmaların Veri Zarflama Analizi Yardımıyla Etkinliklerinin Ölçümü”. *International Journal of Economic and Administrative Studies*. Yıl :7, Sayı: 14. 23-38.
- ALTIN H., (2010). “Küresel Kriz Ortamında İMKB Sınai Şirketlerine Yönelik Finansal Etkinlik Sınaması : Veri Zarflama Analizi Uygulaması”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt/Vol.: 10 - Sayı/No: 2, s.15–30
- BAYYURT N., Sagbansua L., (2007) “Determining the Efficiency of Concrete Companies Ranked in Top 1000 Manufacturing Firms Trading in ISE: A Multi-Criteria Data Envelopment Analysis Model”, *İ.Ü. İşletme Fakültesi İşletme Dergisi C:36 Sayı:2 Kasım*, Sayfa: 54-71
- BEHDİOĞLU, S., Özcan, G. (2009). “Veri Zarflama Analizi ve Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 14(3), 301–326.
- CHARNES A., W.W. Cooper Ve E. Rhodes. (1978). “Measuring the Efficiency of Decision Making Units”. *European Journal of Operational research*, 3: 339.
- ERPOLAT, S., Cinemre N. (2011). “Notebook Seçiminde Hibrit Bir Yaklaşım: Analitik Hiyerarşi Yöntemine Dayalı Veri Zarflama Analizi”. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi* 40, 2, 207-225.
- ERTUNA, Ö., (2010). “Firma Mali Performans Değerlendirme Paketi”. *İstanbul Sanayi Odası*.
- ERTUNA, Ö., (2014). “Firma Mali Performans Değerlendirme Paketi”. *İstanbul Sanayi Odası*.
- GÖKTOLGA Z. G., Artut A. (2011). “Sivas İlinde Liselerin Veri Zarflama Analizi İle Değerlendirilmesi”. *C. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 12, Sayı 2.
- KULA, V., Özdemir, L. (2007). “Çimento Sektöründe Göreceli Etkinsizlik Alanlarının Veri Zarflama Analizi Yöntemi İle Tespiti. Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.B.B.F. Dergisi, C: 9, S.1.55-70.
- KÜÇÜKAKSOY, İ., Önal, S. (2013). “Türk Bankacılık Sektöründe Faaliyet Gösteren Bankaların Etkinliklerinin Veri Zarflama Analizi Yöntemi ile Ölçülmesi: 2004-2011 Yılları Uygulaması.” *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, 18, 56-80.
- SCHEEL H. (2000). *Ems: Efficiency Measurement System User's Manual, Version 1.3*.
- Sexton, T.R., R.H., Silkman, A.J. Hogan. (1986). “Data Envelopment Analysis: Critique and Extension, Measuring Efficiency: An Assesment of Data Envelopment Analysis”. *Jossey-Bass Inc., San Fransisco*.

- SOBA M., Akcanlı F. (2012). “Veri Zarflama Analizi Yöntemi İle İMKB’de Gıda, İçki Ve Tütün Alanında Faaliyet Gösteren İşletmelerin Etkinliklerinin Değerlendirilmesi”, Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi, C.XIV, S II
- SUBHASH C. Ray. (2005). “Input Aggregation in Models of Data Envelopment Analysis: A Statistical Test With An Application to Indian Manufacturing”. The Paper Was Written While The Author Was Visiting The Indian Statistical Institute, Calcutta, s. 2.
- ULUCAN A. (2001). “İSO 500 Şirketlerinin Etkinliklerinin Ölçülmesinde Veri Zarflama Analizi Yaklaşımı: Farklı Girdi Çıktı Bileşenleri ve Ölçeğe Göre Getiri Yaklaşımları ile Değerlendirmeler”. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 57-2.
- YAVUZ, S. , İşçi, Ö. (2013). “Veri Zarflama Analizi İle Türkiye’de Gıda İmalatı Yapan Firmaların Etkinliklerinin Ölçülmesi”. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Sayı: 36. 157-174.

İnternet kaynakları

- www.iso.org.tr/projeler/arastirmalar/diger-arastirmalar. (Erişim tarihi: 09.10.2015)
- www.iso.org.tr/tr/web/statiksayfalar/firmamaliperformans.aspx. (Erişim tarihi: 09.10.2015)

LİSE ÖĞRENCİLERİNİN BİYOLOJİK ÇEŞİTLİLİK İLE İLGİLİ BİLGİLERİ VE DAVRANIŞ EĞİLİMLERİ

Serap ÖZBAŞ¹

Atıf/©: Özbaş, Serap (2016). Lise Öğrencilerinin Biyolojik Çeşitlilik ile İlgili Bilgileri ve Davranış Eğilimleri, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 9, Sayı 2, Aralık 2016, ss. 793-808

Özet Bu çalışmada, lise öğrencilerinin biyolojik çeşitlilik ile ilgili bilgileri ve davranış eğilimleri incelenmiştir. Ayrıca öğrencilerin biyolojik çeşitlilik bilgilerinde ve davranış eğilimlerinde cinsiyet ve sınıf değişkeninin etkisi değerlendirilmiştir. Araştırmaya Lefkoşa’da rastgele seçilen dört lisenin öğrencileri katılmıştır. Gönüllü katılan 187 dokuzuncu, onuncu, on birinci ve on ikinci sınıf öğrencisine biyolojik çeşitlilik bilgi testi ve tutum ölçeği uygulanmıştır. Araştırma sonucuna göre öğrenciler soruların yarıdan fazlasını doğru olarak yanıtlamışlardır. Biyolojik çeşitlilik bilgisinde cinsiyet anlamlı bir etki etmezken; sınıf seviyesi anlamlı bir etki etmektedir. Öğrencilerin biyolojik çeşitliliği koruma eğilimi, kullanma eğiliminden daha fazladır. Ancak biyolojik çeşitliliği koruma ve kullanma eğilimleri, cinsiyet ve sınıf seviyesine göre istatistiksel olarak anlamlı bir değişiklik göstermemektedir. Son olarak biyolojik çeşitlilik bilgi, koruma eğilimi ve kullanma eğilimi arasında doğrusal olumlu bir ilişki söz konusudur.

Anahtar Kelimeler: Biyolojik Çeşitlilik, Bilgi, Davranış Eğilimi, Lise Öğrencileri

High School Students' Knowledge and Attitudes Related to Biological Diversity

Citation/©: Özbaş, Serap (2016). *High School Students' Knowledge and Attitudes related to Biological Diversity, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 9, Issue 2, December 2016, pp. 793-808*

Abstract: *This study investigated high school students' knowledge and attitudes related to biological diversity, as well as the effect of gender and class on the same issue. Volunteer students from high schools (randomly selected) in Nicosia participated in this study. A knowledge test and attitude scale were given to 187 students in 9th, 10th, 11th, and 12th grades. The study showed that the participants answered most of the questions correctly. While gender did not play a role on knowledge of the biological diversity, the level of class had a significant role. It was seen that the students were more inclined to protect biological diversity than using them. At the same time, inclination to protecting and using biological diversity did not show great differences when gender and class levels were considered. As a result, there is a positive linear relationship among knowledge, inclination to protect and use of the biological diversity.*

Keywords: *Biological Diversity, Attitude, High School Student, Knowledge*

I. GİRİŞ

Kıbrıs Adası, biyolojik çeşitlilik bakımından zengin olup Sıcak Bölge (Hotspot) sınıflandırmasında (Borgerhoff-Mulder ve Coppolino, 2005) yer almaktadır. Bununla birlikte, adada biyolojik çeşitlilik tehdit altındadır. Özellikle kuş türü bakımından yüksek endemizimin olduğu adada, Uluslararası Doğa ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği (International Union for Conservation of Nature and Natural Resources- IUCN) tarafından yayımlanan Nesli Tükenme Tehlikesi Altında Olan Türlerin Kırmızı Listesi'ne göre 238 bitki türü tehdit altındadır ve habitat parçalanması görülmektedir. Biyolojik çeşitlilik üzerinde; a) kentleşme ve kıyı alanlarının değişimi, b) turizm, eğlence ve rekreasyon (vb. golf sahaları, kıyı bölgeleri), c) arazi kullanım değişikliği (habitat), d) toprağın su geçirgenliğinin azalması, e) arazi aşınması ve parçalanması, f) çiğneme (trampling), g) aşırı ve/veya az otlatma, h) doğal kaynakların aşırı sömürüsü, i) istilacı türler ve bu türlerin artırılması, ı) iklim değişikliği, k) kuraklık ve su kıtlığı, l) yangınlar, m) zeytin ve harnup ağaçlarının kesilmesi, n) doğal hidrolojik döngüye saldırı (örneğin su ihtiyacı için suyun çekilmesi

ve akan suyun modifikasyonu - derelerde büyük ölçekli değişiklik ve aşınma) enerji üretimi ve üretim yeri ile ilgili altyapı, p) bazı türleri yasadışı toplama/ yakalama gibi etmenler baskı oluşturmaktadır (Kıbrıs Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi 5. Ulusal Raporu [CDB], 2014; CDB, 2010; Delipetrou ve diğ., 2008). Bu etmenlerin temelinde, insan faaliyetleri bulunmaktadır. Oysa yaşamın varlığı için önemli olan biyolojik çeşitlilik üzerindeki tehditlerin önlenmesi ve biyolojik çeşitliliğin korunması gereklidir.

Tür, türler arası ve tür içindeki genetik çeşitlilik ve türleri içeren ekosistem çeşitliliğini kapsayan biyolojik çeşitlilik (Mulder ve Peter, 2004), genetik farklılıklardan oluşan farklı işlevlere sahip ve farklı ekosistemlerde yayılış gösteren canlılar topluluğudur (Işık, 1999, 2000). Genetik çeşitlik, bireyler, popülasyonlar ve türler arasında varyansyondan sorumludur (Gugerli ve diğ., 2008). Bu nedenle genetik çeşitlilik; alt-tür ve ırk içindeki genetik farklılıkla ölçülür (Işık, 1999, 2000). Organizmalar arasında genetik çeşitlilik; a) tek birey içinde, b) tek popülasyonun farklı bireyleri arasında, c) tek bir türün farklı popülasyonları arasında (popülasyon çeşitliliği) ve d) farklı türler arasında (tür çeşitliliği) olmak üzere dört farklı seviyeyi içermektedir. Tür çeşitliliği bir alandaki veya özel bir bölgedeki türlerin sayısıdır. Tür çeşitliliği, tür zenginliği ve tür eşitliği (species evenness) ile ölçülebilir. Tür zenginliği, bir bölgedeki türler görünüm karakteristiği bakımından birbirinden farklılık göstermektedir. Tür eşitliği ise, bir bölgedeki türlerde bireylerin sayısal eşitliği ile ilgilidir. Bütün türlerde aynı birey sayısı ile temsil eden bir ekosistem yüksek tür eşitliğine sahiptir. Bazı türler, birçok bireyle temsil edilirken; bazı türler çok az bireyle temsil edilmektedir. Bu durumun görüldüğü ekosistem ise düşük tür eşitliğine sahiptir (Colwell, 2009). Ekosistem çeşitliliği ekolojik birimlerin farklılığıdır. Ekosistem çeşitliliği, büyüklük açısından küçük bir gelgit havuzundan biyosfere kadar ölçeklendirilebilir. Bir ekosistemin çeşitliliği, çevrenin fiziksel özelliği, mevcut türlerin çeşitliliği, türlerin birbiri ile etkileşimi ve türlerin çevre ile etkileşimine bağlıdır. Özellikle sıcaklık, yağış ve topografya gibi ekosistemin fiziksel özellikleri ekosistem çeşitliliğini etkilemektedir. Bu nedenle tropikal ekosistemdeki tür zenginliği, soğuk ve ılıman kuşak ekosistemlerine göre daha fazladır (Ahlfinger ve diğ., 2008). Genetik, tür ve ekosistem çeşitliği olarak sınıflandırılan biyolojik çeşitlilik, alfa, beta ve gama seviyeleri veya yapısal, işlevsel ve kompozisyon boyutları olarak da sınıflandırıldığı görülmektedir (Bennie ve diğ., 2011; Barthlott ve diğ., 2005; Duelli ve Obrist, 2003). Biyolojik çeşitliliğin analizinde, ekosistemdeki mevcut organizma sayısı veya türlerde veya canlıların etkileşiminde günlük, mevsimsel ve yıllık değişiklikler gösterebileceğinden zamansal ölçek, önemli bir rol oynamaktadır (Ahlfinger ve diğ., 2008).

Ekolojik, ekonomik, estetik ve sosyal açıdan yüksek değer taşıyan biyolojik çeşitlilik, sosyal ve ekonomik baskı altındadır (Edwards ve Abivardi, 1998). Özellikle son yüzyıldaki insanoğlunun ekonomik etkinlikleri, politik ilişkileri ve sosyal ve demografik hareketliliği, değişimlere neden olmuş ve bu değişimler de biyolojik çeşitliliği etkilemiştir. Değişimler sonuç olarak biyolojik çeşitlilik erozyonuna neden olmuştur. Biyolojik çeşitlilik erozyonu, soy/nesil tükenme oranı ile gösterilmektedir. Araştırmalar, Dünya üzerinde yılda ortalama 10 bin ile 30 bin canlı türünün soyunun tükendiğini, dünyanın 2000 yılında sahip olduğu doğal alanların % 11'inin 2050 yılına kadar kaybedilebileceğini, tarım alanlarının % 40'ünün aşırı kullanım tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu, Mercan resiflerinin % 60'ının 2030'a kadar yok olabileceğini göstermektedir (McCoy, McCoy ve Levey, 2007; Çelik, 2010). İnsanoğlunun hayatta kalabilmesi için biyolojik çeşitlilik erozyonunu yavaşlatmalı ve/veya durdurmalıdır (Mulder ve Peter, 2004). Bu erozyonu önlemek için uluslararası işbirliğine dayalı acil eylem planının hazırlanması gereklidir. 1992 yılında Rio de Janeiro'da gerçekleşen toplantıda, biyolojik çeşitliliğin korunmasında ve kaybının önlenmesinde uygulanacak stratejiler vurgulanmış ve Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi katılımcı ülkeler tarafından imzalanmıştır. Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi'nde (CBD) biyolojik çeşitliliğin korunmasında sadece yararlanma değerinin ya da özgün değerinin dikkate alınmasının yeterli olamayacağı, farklı paydaşların ve grupların da sorumluluk almasının katkı sağlayabileceğine yer verilmiştir. Bu sözleşmede biyolojik çeşitliliğin azalmasını engellemek ve biyolojik çeşitliliği korumak, bütün insanların ortak sorunu olduğu vurgulanmıştır (CBD, 1996). Biyolojik çeşitlilik üzerinde insan faaliyetleri nedeniyle küresel (iklim değişikliği) ve yerel (ekonomik kalkınma) oluşan tehdit etmenlerini azaltmak için insanların biyolojik çeşitlilik ve değeri ile ilgili temel bilgi sahibi olmaları ve biyolojik çeşitlilik ve değerlerine ilişkin uygun davranış (Charalambides ve Nisiforou, 2012) eğilimleri göstermeleri son derece önemlidir.

Literatür incelendiğinde paydaşların biyolojik çeşitliliğe/çevreye yönelik bilgi düzeyleri ve/veya davranış eğilimlerine yönelik bir dizi araştırmanın yapıldığı görülmektedir (Wikstrom, 2016; Sim, 2015; Huang ve Lin, 2014; Ateş, 2010; Singh, 2010 vb.). Bununla birlikte Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde biyolojik çeşitliliğe yönelik araştırmanın yapılmadığı görülmektedir. Oysa insanlığın ortak sorunu olan biyolojik çeşitlilik kaybının önlenmesinde ve çeşitliliğin korunmasında Kıbrıslı Türklere de önemli görevler düşmektedir. Biyolojik çeşitliliğin korunmasına ilişkin sorumluluk bilincinin oluşmasına katkı sağlamak için KKTC'deki paydaşların biyolojik çeşitlilik bilgi düzeyleri ve çeşitliliğe yönelik koruma ve kullanma eğilimlerinin araştırılması gereklidir.

Bu araştırmanın temel amacı, lise öğrencilerinin biyolojik çeşitliliğe yönelik bilgileri ile koruma ve kullanma eğilimlerini incelemek ve bazı sosyodemografik değişkenlere (cinsiyet ve sınıf seviyesi) göre karşılaştırmaktır. Ayrıca biyolojik çeşitlilik bilgisi, koruma ve kullanma eğilimleri arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmaktır. Bu amaç çerçevesinde aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

- Öğrencilerin biyolojik çeşitlilik hakkında bilgileri nedir?
- Öğrencilerin biyolojik çeşitliliği koruma eğilimi nasıldır?
- Öğrencilerin biyolojik çeşitliliği kullanma eğilimi nasıldır?
- Öğrencilerin biyolojik çeşitliliğe yönelik bilgi ve davranış eğilimleri cinsiyet ve sınıf seviyesine göre farklılık göstermekte midir?
- Biyolojik çeşitlilik bilgisi, çeşitliliği koruma ve kullanma eğilimleri arasında ilişki anlamlı mıdır?

Araştırma, biyolojik çeşitliliğin kaybının önlenmesinde ve korunmasında sorumluluk taşıyan Kıbrıslı Türklerin biyolojik çeşitlilik bilgisi ile koruma ve kullanma eğilimlerini ortaya koyması bakımından önemli görülmektedir. Sonuçların biyolojik çeşitliliği koruma bilincinin oluşturulması açısından eğitimcilere ve öğretmenlere fikir vermesi ve programın şekillenmesine ışık tutması beklenilmektedir.

II. YÖNTEM

A. Araştırma Modeli

Araştırma, tarama modelindedir. Tarama modelinin amacı var olan durumu ortaya çıkarmaktır. Başka bir ifade ile tarama modeli şu andaki koşulların, süreçlerin, yapıların, uygulamaların ne olduğunu tanımlar. Bu nedenle model, elde edilen verileri toplar, analiz eder, açıklar ve yorumlar (De Leeuw, 2008).

B. Çalışma Grubu

Araştırmanın evreni, KKTC Lefkoşa'da bulunan lise öğrencileridir. Öğrencilerin tamamına ulaşma zorluğundan dolayı örneklem alma yöntemine gidilmiştir. Örneklem alma yöntemi olarak rastgele (random) yöntem kullanılmıştır. Rastgele yöntemine göre, Lefkoşa'da 4 lise türü (Genel lise, Anadolu Lisesi, Fen Lisesi ve Kolej) örneklem olarak seçilmiştir. Gönüllük ilkesinin esas alındığı araştırmaya 187 lise öğrencisi katılmıştır. Öğrencilerin 117'si (%62,6) kız, 70'i (%37,4) erkektir. Katılımcıların yaşları, 14-18 yaş arasında değişmektedir.

Öğrencilerin 39'u (%20,9) dokuzuncu sınıfa devam ederken; 36'sı (%19,3) onuncu sınıfta, 46'sı (%24,6) on birinci sınıfta ve 66'sı (%35,3) on ikinci sınıfta okumaktadır.

C. Veri Toplama Aracı

Araştırmada öğrencilerin biyolojik çeşitliliğe yönelik bilgi ve tutumlarını incelemek için anket kullanılmıştır. Anket üç bölümden oluşmaktadır. Anketin birinci bölümünde, öğrencilerin demografik özelliklerine yönelik kişisel bilgi formu yer almaktadır. İkinci ve üçüncü bölümde bilgi testi ve tutum ölçeği yer almaktadır. Bilgi ve tutum testi Çelikkol (2011) tarafından geliştirilmiştir. Bilgi testi; biyolojik çeşitlilik kavramına, biyolojik çeşitliliğin dağılımına, kaybına, korunmasına ve önemine ilişkin 26 soru içermektedir. Doğru-yanlış seçenekli olarak hazırlanan testin güvenilirliği için KR 20 değerine bakılmış ve Kıbrıslı Türk örnekleme için KR 20 değeri 0,64 olarak hesaplanmıştır. Çelikkol, araştırmasına katılan örneklem için bilgi testinin iç güvenilirliğini 0,72 olarak hesaplamıştır. Biyolojik çeşitliliğe yönelik tutum ölçeğinde, Boyner ve Wiseman (1999; 2002) tarafından geliştirilen "2-Majör Çevresel Değer" ölçeğindeki kavramsal yapı temel alınmıştır. Koruma ve kullanma boyutlarından oluşan ölçek, 15 madde içermekte olup, 5'li Likert tipinde derecelendirilmiştir. Tutum ölçeğinin güvenilirliği için Cronbach alfa değerine bakılmış ve 0,74 olarak hesaplanmıştır. Tutum ölçeğinin boyutlarına ilişkin güvenirlik değerleri ise koruma boyutu için 0,88; kullanma boyutu için 0,59'dur.

D. Verilerin Analizi

Verilerin analizinde SPSS 23.0 paket programından yararlanılmıştır. Analizde ortalama (ort), standart sapma (ss), yüzde (%), tek yönlü çoklu değişken varyans analizi (MANOVA) teknikleri kullanılmıştır. Manova tekniği kullanılmadan önce varsayımları kontrol edilmiştir. Öncelikle biyolojik çeşitliliğe yönelik bilgi, koruma ve kullanma boyutları bağımlı değişken olarak atanırken; cinsiyet ve sınıf düzeyi bağımsız değişken olarak belirlenmiştir. Daha sonra verilerin dağılımının normalliği ve Mahalanobis uzaklığı hesaplanmış ve aykırı değerlere sahip veriler örneklemden çıkarılmıştır. Varyansların homojenliği için de Box's M ve Levene testlerine bakılmış ve her iki test için anlamlılık değerinin 0,05'ten büyük olduğu görülmüştür.

E. Bulgular

1. Öğrencilerin Biyolojik Çeşitlilik İle İlgili Bilgileri

Öğrencilerin biyolojik çeşitlilik hakkındaki sorulara verdikleri yanıtların doğru dağılımı Tablo 1'de gösterilmiştir. Yanıtlarda doğru oranları %50'nin altında olanlar, koyu olarak belirtilmiştir.

Tablo 1. Öğrencilerin Biyolojik Çeşitlilik İle İlgili Sorulara Verdikleri Doğru Yanıtların Dağılımı

	Genel	Kız	Erkek	9. sınıf	10. sınıf	11. sınıf	12. sınıf
	Doğru (%)	Doğru (%)	Doğru (%)	Doğru (%)	Doğru (%)	Doğru (%)	Doğru (%)
1. soru	63,1	55,6	76,5	51,3	47,2	65,2	77,3
2. soru	80,7	82,1	79,1	71,1	80,6	76,1	90,9
3. soru	79,7	80,3	79,4	71,8	80,6	80,4	83,3
4. soru	63,6	59,8	70,6	59,0	61,1	63,0	68,2
5. soru	50,3	49,1	53,7	41,0	55,6	48,9	55,4
6. soru	76,5	75,9	77,9	71,8	69,4	86,7	77,3
7. soru	74,3	77,8	67,6	71,8	66,7	84,8	72,7
8. soru	51,3	50,9	54,4	51,3	48,6	50,0	54,5
9. soru	64,2	64,0	67,2	61,5	61,8	67,4	68,8
10. soru	67,9	70,7	65,7	65,8	61,1	69,6	73,8
11. soru	38,0	37,6	38,2	43,6	33,3	30,4	42,4
12. soru	43,3	38,8	52,2	38,5	38,9	40,0	52,3
13. soru	81,3	81,0	83,8	79,5	86,1	87,0	76,9
14. soru	77,5	81,2	70,6	64,1	83,3	76,1	83,3
15. soru	46,0	42,7	52,2	52,6	36,1	50,0	45,5
16. soru	65,2	65,8	64,7	61,5	58,3	60,9	74,2
17. soru	58,8	62,9	54,5	50,0	61,1	62,2	63,1
18. soru	35,8	29,1	47,1	33,3	30,6	39,1	37,9
19. soru	71,7	72,4	70,6	64,1	66,7	73,3	78,8
20. soru	64,7	61,5	71,6	50,	63,9	80,4	63,6
21. soru	72,7	73,0	74,6	56,4	71,4	79,5	81,8
22. soru	75,4	79,3	70,6	69,2	82,9	71,7	78,8
23. soru	83,4	88,9	74,6	86,8	75,0	89,1	83,3
24. soru	43,9	44,0	42,6	46,2	36,1	42,2	48,5
25. soru	75,9	81,7	67,6	71,1	71,4	80,4	80,3
26. soru	42,2	42,1	44,1	42,1	38,9	35,6	50,8

Tablo 1 incelendiğinde, katılımcıların en yüksek oranda doğru yanıtladığı (%83,4) “endemik türlerin diğer türlere göre daha fazla nesli tükenme tehlikesi altındadır” (soru 23) sorusunun olduğu görülmektedir. Katılımcıların en düşük oranda doğru yanıtladıkları (%35,8), “her türden hayvanın toplanarak hayvanat bahçesinin oluşturulmasının biyolojik çeşitliliğin korunmasında etkili bir yoldur” (soru18) sorusudur.

Öğrencilerin yarısından fazlası, “doğada var olan bütün türlerin sayıları ve isimleri belirlenmiştir” (soru 1), “biyolojik çeşitlilik ekvatorlardan kutuplara gidildikçe azalır” (soru 2), “canlı türler sadece insan etkisiyle yok olur” (soru 3), “mutasyonlar, her zaman canlıların zarar görmesi ile sonuçlanır” (soru 4), “omurgalı canlıların evrimi diğer canlılardan daha hızlı gerçekleşir” (soru 5),

“mercan kayaları tür çeşitliliği açısından çok zengindir” (madde 6), “bir böcek türünün bitkilerinin zararlı canlılardan korunmasının *ekosistem hizmetleri* içerisinde sayılır” (soru 7), “doğadaki yabani hayvan türlerinin evcilleştirilmesi biyolojik çeşitliliği koruyacak önlemdir” (soru 8), “iki türün toplam 50 bireyle temsil edildiği A adasının biyolojik çeşitliliği, 5 farklı türün toplam 20 bireyle temsil edildiği B adasının biyolojik çeşitliliğinde fazladır” (soru 9), “biyolojik çeşitliliğin ekonomik değeri vardır” (soru 10), “gen bankaları kurularak bir canlı türünün neslinin tükenmesi engellenebilir” (madde 13), “insan, biyolojik çeşitlilik kavramı içerisinde yer alamaz” (soru 14), “nesli tükenmiş bir canlı türü evrim sürecinde aynı özellikleriyle tekrar ortaya çıkacaktır” (madde 16), “kültür bitkilerinin yabani formlarına ihtiyaç kalmamıştır (soru 17), “göller kurutulurken o bölgedeki sel baskını riski azaltılabilir” (soru 19), “milli park oluşturmak biyolojik çeşitliliği korumada etkili bir yoldur” (soru 20), “sadece belirli bölgede yaşayabilen türlere endemik tür denir” (soru 21), “orman, göl gibi ekosistemlerin biyolojik çeşitlilik içerisinde sayılmaz” (soru 22), “bazı bakterilerden hastalıklarla mücadelede ve atık maddelerin temizlenmesinde yararlanılmaktadır” (soru 25) sorularını doğru olarak yanıtlamışlardır. Bununla birlikte öğrencilerin çok azı “kültür bitkileri, değişen çevre koşullarına yabani bitkilerden daha kolay uyum sağlar” (soru 11), “tarım alanlarının genişlemesi biyolojik çeşitliliği artırır” (soru 12), “yağmur ormanları sadece biyolojik bitki ve hayvanlardan oluşmaktadır” (soru 15), “her türden hayvanın toplanarak hayvanat bahçesinin oluşturulması biyolojik çeşitliliğin korunmasında etkili bir yoldur” (soru 18), “ıslah edilen verimli türlerin değişen ortam koşullarına uyum yeteneklerini yabani türlere göre daha fazladır” (soru 24), “kültür bitkilerinin yabani formlarına göre daha çok genetik çeşitliliğe sahiptir” (soru 26) sorularını doğru olarak yanıtlamışlardır.

Tablo 1'e göre, kız ve erkek öğrencilerinin yarısından fazlası 26 sorudan 4'ünü doğru olarak yanıtlamamışlardır. Bununla birlikte kız öğrencilerin yarısından fazlası 3 soruyu da doğru yanıtlamamışlardır. Tabloya göre, kız öğrencilerinin en düşük oranda yanıtladıkları (%29,1) “her türden hayvanın toplanarak hayvanat bahçesinin oluşturulmasının biyolojik çeşitliliğin korunmasında etkili bir yoldur (soru 18)” sorusu iken; erkeklerin ise (%38,2) “kültür bitkileri değişen çevre koşullarına yabani bitkilerden daha kolay uyum sağlar” (soru 11) sorusudur. Kız öğrencilerin en yüksek oranda yanıtladıkları (%88,9), “endemik türlerin diğer türlere göre daha fazla nesli tükenme tehlikesi altındadır” (soru 23) sorusu iken; erkeklerin en yüksek oranda yanıtladıkları (%83,8) “gen bankaları kurularak bir canlı türünün neslinin tükenmesi engellenebilir” (soru 13)” sorusudur.

Tablo 1’de görüldüğü gibi öğrencilerin sınıflara göre biyolojik çeşitlilik ile ilgili bilgi sorularına verdikleri doğru yanıtların oranı sınıf seviyesine göre değişim göstermektedir. En fazla yanlış soru sayısına 11 sınıf öğrencileri sahip iken; en az yanlış soru sayısı 12. sınıf öğrencilerine aittir. Bununla birlikte tablodan her sınıf seviyesinde öğrencilerin yarısından fazlasının biyolojik çeşitlilik ile ilgili 4 soruyu (soru 11, soru 18, soru 24, soru 26) doğru olarak yanıtlamadıkları görülmektedir. En yüksek oranda doğru olarak yanıtlanan soru (%90,9), “tarım alanlarının genişlemesi biyolojik çeşitliliği artırır” (soru 12) sorusu ve 12. sınıf öğrencileri tarafından yanıtlanmıştır. En düşük oranda yanıtlanan soru (%30,6), “her türden hayvanın toplanarak hayvanat bahçesinin oluşturulmasının biyolojik çeşitliliğin korunmasında etkili bir yoldur” sorusu ve 10. sınıf öğrencileri tarafından yanıtlanmıştır.

III. ÖĞRENCİLERİN BİYOLOJİK ÇEŞİTLİLİĞE YÖNELİK DAVRANIŞ EĞİLİMLERİ

Lise öğrencilerinin biyolojik çeşitliliğe yönelik davranış eğilimlerine ait ortalama değerleri hesaplanmış ve sonuçlar Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Öğrencilerin Biyolojik Çeşitliliğe Yönelik Tutumları

	Genel	Kız	Erkek	9. sınıf	10. sınıf	11. sınıf	12. sınıf
	Ort±ss	Ort±ss	Ort±ss	Ort±ss	Ort±ss	Ort±ss	Ort±ss
Koruma	3,85±0,98	3,96±0,93	3,63±1,04	3,73±0,86	3,91±0,87	4,03±0,89	3,77±1,15
Kullanma	2,58±0,88	2,57±0,92	2,59±0,82	2,64±0,99	2,87±0,91	2,52±0,91	2,44±0,76

Tablo 2 incelendiğinde biyolojik çeşitliliği koruma eğilimine ait ortalama $3,85\pm 0,98$ iken; kullanma eğilimine ait ortalama ise, $2,58\pm 0,88$ ’dir. Buna göre öğrencilerin biyolojik çeşitliliği koruma eğilimi kullanma eğilimden daha fazladır.

Kız ve erkek öğrencilerin biyolojik çeşitliliği koruma ve kullanma eğilimi incelendiğinde hem kız hem de erkek öğrencilerin koruma eğilimi kullanma eğiliminden daha fazla olduğu, ancak kız öğrencilerin koruma eğilimi, erkek öğrencilerininkine göre daha fazla olduğu ve erkek öğrencilerin de kullanma eğilimi kız öğrencilerine göre daha fazla olduğu görülmüştür.

Sınıf seviyesine göre biyolojik çeşitliliği koruma ve kullanma eğilimini değiştirmektedir. Her sınıf seviyesinde, koruma eğilimi, kullanma eğiliminden daha fazladır. Biyolojik çeşitliliği koruma eğilime ait en yüksek ortalama 11. sınıf öğrencilerine ait iken; en düşük ortalama ise, 9. sınıf öğrencilerine aittir. Biyolojik çeşitliliği kullanma eğilime ait en yüksek ortalama 10. sınıf öğrencilerine ait iken; en düşük ortalama ise, 12. sınıf öğrencilerine aittir.

IV. BİYOLOJİK ÇEŞİTLİLİĞE YÖNELİK BİLGİDE VE DAVRANIŞ EĞİLİMİNDE CİNSİYET VE SINIF SEVİYESİNİN ETKİSİ

Lise öğrencilerinin biyolojik çeşitlilik hakkındaki bilgi ve çeşitliliğe yönelik davranış eğilimlerinde cinsiyetin ve sınıf seviyesinin farklılık oluşturup oluşturmadığını test etmek amacıyla tek yönlü MANOVA tekniği ile analiz edilmiş ve analiz sonuçları Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Cinsiyet ve Sınıf Seviyesinin Biyolojik Çeşitliliğe Yönelik Bilgi ve Tutuma Etkisi

Etki	Wilks' Lambda	F	Hipotez sd.	Hata sd*.	p**	η^2
Cinsiyet	0,988	0,570 ^b	3,000	145,000	0,64	0,012
Sınıf Seviyesi	0,885	2,013	9,000	353,043	0,037	0,040
Cinsiyet*Sınıf Seviyesi	0,958	0,694	9,000	353,043	0,714	0,014

* sd.: serbestlik derecesi; **p < 0,05

Tablo 3 incelendiğinde, ne cinsiyetin (Wilks' Lambda=0,988; $F_{(3, 145)}=0,570$; $p>0,05$) ne de cinsiyetin sınıf seviyesi ile etkileşimin (Wilks' Lambda=0,885; $F_{(9, 353)}=2,013$; $p<0,05$) biyolojik çeşitliliğe yönelik bilgi ve tutum üzerindeki etkilerinin anlamlı olmadığı, sadece sınıf seviyesinin (Wilks' Lambda=0,958; $F_{(9, 353)}=0,694$; $p>0,05$) bilgi ve tutum üzerindeki etkisinin anlamlı olduğu görülmüştür. Bu gözlenen anlamlı etkinin hangi bağımlı değişkenlerden kaynaklandığını ortaya koymak için gruplar arası etkileşim analizine bakılmış ve Bonferroni düzeltmesinde anlamlılık değeri 0,017 olarak belirlenmiştir. Analiz sonuçları Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Gruplar Arası Etkileşim

Bağımlı Değişken	Kareler Toplamı	Sd.	Ort. Karesi	F	p	η^2
Bilgi	0,228	3	0,076	4,115	0,008	0,077
Sınıf Koruma	2,400	3	0,800	0,826	0,481	0,017
Kullanma	3,905	3	1,302	1,760	0,157	0,035

Tablo 4'e göre lise öğrencilerinin biyolojik çeşitliliği koruma ($F_{(3, 147)}=0,800$;

$p < 0,05$) ve kullanma ($F_{(3, 147)} = 1,760$; $p < 0,05$) eğilimlerinde sınıf değişkenine göre farklılık anlamlı değil iken; bilgi boyutunda ($F_{(3, 147)} = 4,115$; $p > 0,05$) farklılık anlamlıdır. Sınıf değişkenin biyolojik çeşitliliği koruma ve kullanma eğilimindeki varyansın sırasıyla %1,7'si ve %3,5'ini açıklarken; bilgi boyutunda varyansın %7,7'si açıklanmaktadır. Bu değer, küçük etki değerinin olduğunu göstermektedir (Cohen, 1988; akt. Özsoy ve Özsoy, 2013). Sınıf seviyesinin bilgi ve tutum değişkenleri üzerindeki etkinin hangi bağımsız gruptan kaynaklandığını saptamak için izleme analizi yapılmış ve sonuçlar Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. İzleme Analizi

	Bağımsız Değişkenler	Ort. Arası Fark	Hata sd	p
	10. Sınıf	-0,063	0,039	0,665
9. Sınıf	11. Sınıf	-0,060	0,036	0,601
	12. Sınıf	-0,112*	0,032	0,004
	9. Sınıf	0,063	0,039	0,665
10. Sınıf	11.Sınıf	0,003	0,037	1,000
	12. Sınıf	-0,049	0,033	0,872
	9. Sınıf	0,060	0,036	0,601
11. Sınıf	10. Sınıf	-0,003	0,037	1,000
	12. Sınıf	-0,051	0,030	0,540
	9. Sınıf	0,112*	0,032	0,004
12. Sınıf	10. Sınıf	0,049	0,033	0,872
	11. Sınıf	0,051	0,030	0,540

Tablo 5 incelendiğinde 9. ve 12. sınıf öğrencilerinin biyolojik çeşitlilik bilgileri, anlamlı düzeyde farklılık göstermektedir. Buradan 9. sınıf öğrencilerinin biyolojik çeşitlilik bilgilerinin 12. sınıf öğrencilere göre daha düşük düzeydedir.

V. BİYOLOJİK ÇEŞİTLİLİK BİLGİSİ İLE ÇEŞİTLİLİĞİ KORUMA VE KULLANMA EĞİLİMLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

Biyolojik çeşitlilik bilgisi ile çeşitliliği koruma ve kullanma eğilimleri arasındaki ilişki incelenmiş ve sonuçlar Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. Bilgi, Koruma ve Kullanma Eğilimleri Arasındaki İlişki

	Bilgi	Koruma	Kullanma
Bilgi	-		
Koruma	0,217**	-	
Kullanma	-0,322**	-0,178*	-

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$.

Tablo 6'da görüldüğü gibi, biyolojik çeşitlilik bilgisi ile koruma ve kullanma eğilimi arasında orta düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

VI. SONUÇ

Bu araştırmada lise öğrencilerinin biyolojik çeşitlilik ile ilgili bilgi ve davranış eğilimlerini incelenmiş ve elde edilen sonuçlar, bazı demografik özellikler (cinsiyet ve sınıf seviyesi) açısından karşılaştırılmıştır. Öğrencilerin yarısından fazlasının, soruların çoğunu doğru olarak yanıtladıkları, bununla birlikte bazı soruları yanlış olarak yanıtladıkları görülmüştür. Öğrencilerin kültür bitkilerinin değişen çevre koşullarına yabancı bitkilerden daha kolay uyum sağladığını, tarım alanlarının genişlemesinin biyolojik çeşitliliği arttırdığını, yağmur ormanlarının sadece biyolojik bitki ve hayvanlardan oluştuğunu, her türden hayvanın toplanarak hayvanat bahçesinin oluşturulmasının biyolojik çeşitliliğin korunmasında etkili bir yol olduğunu, ıslah edilen verimli türlerin değişen ortam koşullarına uyum yeteneklerini yabancı türlere göre daha fazla olduğu, kültür bitkilerinin yabancı formlarına göre daha çok genetik çeşitliliğe sahip olduğunu bilmektedirler. Bununla birlikte, Hunter ve Brehm (2003) Amerika'da Utah eyaletinin biyolojik çeşitlilik bakımından Sıcak Bölge olarak isimlendirilen bir kasabasında yaşayan 20 bireyin biyolojik çeşitlilik kavramını yeterli derecede tanımlayamadığını, tür kaybının Asya ve Afrika gibi başka yerlerde olduğuna dair algılarını, yerel biyolojik çeşitlilik kaybını kabul etme konusunda kararsız olduklarını göstermiştir. De Nunez (2000) çalışmasında ise, Amerika'da ve Venezuela'da liselerde okuyan öğrencilerin biyolojik çeşitlilik hakkında yeterli bilgilerinin olmadığı, her iki ülkenin öğrencilerinin bilgi seviyelerinin değişmediğini ortaya koymuştur. Benzer şekilde Turner-Erfort (1997) araştırmasında biyolojik çeşitlilik kavramının toplumun çok az kısmı tarafından bilindiğini ortaya koymuştur. Bu araştırma sonucu ve sözü geçen araştırma sonuçlarının bir nebze olsa da farklı olmasında en önemli temel unsur, 1992 yılındaki sözleşme ile uluslararası önem kazanan biyolojik çeşitlilik kavramına ilişkin farkındalığın değişmesinde o zamandan bu zamana eğitim, kitle iletişim araçları vb. yolların etkili olduğu düşünülmektedir. Bu farkındalığı daha yüksek ve istenen düzeyde artırmak için daha etkili ve anlamlı eğitim ve öğretime ihtiyacımız vardır. Bu nedenle biyolojik çeşitlilik ile ilgili son gelişmeleri içeren, öğrenme psikolojisindeki gelişmelere dayanan güncel öğretim programları gereklidir.

Kız ve erkek öğrencilerinin biyolojik çeşitlilik bilgileri az bir oranla değişim göstermektedir. Bu sonuç, bazı araştırmaların sonuçları ile tutarlı (Turner-

Erfort, 1997) iken; bazı araştırma sonuçları ile çelişmektedir (Teksöz ve ark., 2010; Çelikkol, 2007). Bu durumun cinsiyet, yaş gibi değişkenlerin tutum bilgi vb. faktörler üzerinde çok önemli rol almadığını göstermektedir. Her sınıfın soruları doğru olarak yanıtlanma oranı birbirine yakın olmakla birlikte, sınıf seviyesine göre bu oranlar değişim göstermektedir. En yüksek oranda doğru olarak yanıtlanan soru, 12. sınıf öğrencileri tarafından yanıtlanmıştır. Bu sonuç diğer sınıflar ile karşılaştırıldığında, 12. sınıf öğrencilerinin biyolojik çeşitlilik bilgilerinin 11. sınıf öğrencilerine göre daha yüksek ve anlamlı olduğu görülmektedir. Bu sonuç, Çelikkol'un (2011) araştırma sonucu ile paralellik göstermektedir. Bu durumun öğrencilerin bulunduğu sınıflarda okutulan derslerin öğretim programları ile son sınıf öğrencilerinin yakın bir zamanda girecekleri üniversite giriş sınavının etkili olduğu düşünülmektedir.

Öğrencilerin biyolojik çeşitliliğe yönelik koruma eğilimlerinin kullanma eğilimlerine göre daha yüksek düzeyde olduğu saptanmıştır. Koruma ve kullanma eğilimleri, cinsiyet ve sınıf seviyesine göre incelenmiş ve kızların ve 11. sınıf öğrencilerinin koruma eğilimlerinin erkekler ve diğer sınıf seviyelerine göre daha yüksek düzeyde olduğu görülmüştür. Erkekler ve 10. sınıf öğrencilerinin kullanma eğilimleri de, kız ve diğer sınıf seviyelerine göre daha yüksektir. Bununla birlikte cinsiyetin ve sınıf seviyesinin biyolojik çeşitliliğe yönelik koruma ve kullanma eğilimleri üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır. Çelikkol (2011) araştırmasında, erkek öğrencilerin biyolojik çeşitliliği kullanma eğiliminin kız öğrencilerine göre daha fazla ve anlamlı olduğu ortaya koymuştur. Araştırmada son olarak basit ilişki analize göre, bilgi ve tutum arasında etkileşimin olduğu ortaya konmuştur. Bu sonuç, Teksöz ve ark. (2010) araştırma sonucu ile benzerlik göstermektedir.

Biyolojik ve ekolojik tehdit sonucunda ortaya çıkan çevre problemlerinin temelinde, insan davranışları yatmaktadır (De Groot ve Steg, 2007). İnsanların çevre ve çevre sorunları hakkında farkındalığını artırmaya ihtiyaç duyulmaktadır (Mulder ve Peter, 2004). Bu nedenle, çevre bilincini oluşturmak için biyolojik çeşitlilik hakkında anlamlı ve doğru bilgi ile çeşitliliği koruma ve kullanımına yönelik olumlu tutumun kazandırılması, eğitim yolu ile sağlanmaktadır. Etkin biyolojik çeşitlilik eğitimi için araştırmaların bulguları ışığında, program içeriğinin güncel olarak hazırlanması, öğretim ortamlarının düzenlenmesi ve farklı öğrenme-öğretme yöntem ve tekniklerinin kullanılması gereklidir.

KAYNAKÇA

- AHLFINGER, R., Gibbs, J., Harrison, I., Laverty, M. & Sterling, E. (2008). *What is biodiversity*. Nora Bynum (Edit.). Rice University, Houston: Connexions.
- ATEŞ, M (2010). İlköğretim sekizinci sınıf öğrencilerinin biyolojik çeşitliliğe yönelik bilgi, değer ve davranış düzeyleri. Yüksek Lisans Tezi. Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.
- BARTHLOTT, W., Linsenmiar, K. E. & Porembski, S. 2005. Biodiversity: Structure and Function. Vol. I, Encyclopedia of Life Support System. <http://www.munisentzool.org/yayin/vol10/issue2/vol10issue2-5959131.pdf> (Erişim Tarihi: 10.11.2016).
- BENNIE, J., Anderson, K. & Wetherelt, A. (2011). Measuring biodiversity across spatial scales in a raised bog using a novel paired-sample diversity index. *Journal of Ecology*, 99(2), 482-490.
- BORGERHOFF-MULDER, M., and Coppolillo, P. (2005) Conservation. Linking ecology, economics and culture. Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1, 1-15.
- CONVENTION ON BIOLOGICAL DIVERSITY (CBD) (1996). Convention on Biological Diversity
http://www.cem.gov.tr/erozyon/Files/faaliyetler/dis_iliskiler/biyolojik_cesitlilik_sozlesmesi/Biyolojik_Cesitlilik_Sozlesmesi_Turkce.pdf. (Erişim Tarihi: 06.01.2016)
- CBD (2010). Cyprus - Fourth National Report to the United Nations. Department of Environment Ministry of Agriculture, Natural Resources And Environment. <https://www.cbd.int/doc/world/cy/cy-nr-04-en.pdf> . . (Erişim Tarihi: 06.01.2016)
- CBD (2014). Cyprus - Fifth National Report to the United Nations Convention on Biological Diversity. Department of Environment Ministry of Agriculture, Natural Resources And Environment. <https://www.cbd.int/doc/world/cy/cy-nr-04-en.pdf> . . (Erişim Tarihi: 06.01.2016)
- COLWELL, R. K. (2009). Biodiversity: concepts, patterns, and measurement. *The Princeton Guide to Ecology*, 257-263. http://press.princeton.edu/chapters/s3_8879.pdf (Erişim Tarihi: 10.11.2016).
- ÇELİK, İ. (2010). Bıyoçeşitlilik ne kadar değerli?. *Bilim ve Teknik Yayınları*, Ankara, ss 10-20.
- ÇELİKKOL, N. Z. (2011). *Ortaöğretim öğrencilerin biyolojik çeşitliliğe yönelik bilgileri ve tutumları*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- CHARALAMBIDES, A., G. & Nisiforou, O., A. (2012). Assessing Undergraduate University Students' Level of Knowledge, Attitudes and Behaviour Towards Biodiversity: A casestudy in Cyprus. *International Journal of Science Education*, 34(7),1027-1051. <http://dx.doi.org/10.1243/09544070JAUTO323>. (Erişim Tarihi: 06.01.2016)
- DE GROOT, J. I. M. & Steg, L. (2007c). Value orientations and environmental beliefs in five countries: Validity of an instrument to measure egoistic, altruistic and biospheric value orientations. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 38, 318-332.

- DE LEEUW, E. D., Hox, J. J., & Dillman, D. A. (2008). *The cornerstones of survey research*. In E. D. De Leeuw, J. J. Hox, & D. A. Dillman (Eds.), *International handbook of survey methodology* (pp. 1–17). European Association of Methodology Series. New York: Lawrence Erlbaum Associates.
- DELIPETROU, P., Makhzoumi, P., Dimopoulos, P., ve Georghiou, K. (2008). *Cyprus*. I. N. Vogiatzakis, et al. (ed.), *Mediterranean Island Landscapes, Mediterranean Island Landscapes*. http://users.uoa.gr/~kgeorghi/files/20_cyprus_landscape.pdf. (Erişim Tarihi: 06.01.2016)
- DE NUNEZ, L. M. R. (2000). *United States and Venezuelan high school students' knowledge of and attitudes towards biodiversity*. Master of Science (or Education) Degree. University of Wisconsin-Stout.
- DUELLI, P. & Obrist, M. K. (2003). Biodiversity indicators: the choice of values and measures. *Agriculture, Ecosystem & Environment*, 98, pp. 87–98.
- EDWARDS, P. J. & Abivardi, C (1998). The value of biodiversity: Where ecology and economy blend. *Biological Conservation*, 83(3), 239-246.
- GUGERLIA, F. Englischb, T., Niklfeldb, H. Tribschc, A., Mirekd, Z., Ronikierd, M. et al. (2008). Relationships among levels of biodiversity and the relevance of intraspecific diversity in conservation – a project synopsis. *Perspectives in Plant Ecology, Evolution and Systematics* 10, 259–281.
- HUANH, H. & Lin, Y. K. (2014). Undergraduate Students' Attitudes toward Biodiversity. *Universal Journal of Educational Research*, 2(4), 379-386.
- HUNTER, L.M.,& Brehm, J. (2003). Qualitativeinsightintopublic knowledge of andconcernwith biodiversity. *Human Ecology*, 31(2), 309-320.
- IŞIK, K. (2000). *Biyöçeşitlilik*. Yeri: Erozyonla Mücadele-TEMA Eğitim Seminerleri Notları. (TEMA Vakfı Yayınları No:26 (Ders kitabı içinde bir bölüm), İstanbul, ss: 177-201. (Erişim Tarihi: 06.01.2016)
- IŞIK, K. (1999). Çevre Sorunları Biyolojik Çeşitlilik ve Orman Gen Kaynaklarımız. 1. Baskı. İstanbul: Tema Yayınları. ss 2-10. (Erişim Tarihi: 06.01.2016)
- MCCOY, W. M., McCoy, A. K. & Levey, J. D., (2007). Teaching Biodiversity to Students in Inner City & Under Resourced Schools. *The American Biology Teacher*, 69(8), 473-476.
- ÖZSOY, S. & Özsoy, G. (2013). Effect Size Reporting in Educational Research. *Elementary Education Online*, 12(2), 334-346.
- SİM, G. (2015). *Learning about biodiversity: investigating children's learning at a museum, environment centre and a live animal show*. PhD thesis, UCL Institute of Education.
- SINGH, R. (2010) Learning the indigenous knowledge through contest: a participatory method of ecoliteracy. *Indian Journal of Traditional knowledge*, 9(2) 355-360.
- TURNER-EFFORT, G. (1997). Public awareness and perceptions of biodiversity. *Transactions of the Illinois State Academy of Science*, 90(3), 113-121.
- WIKSTROM, K. R. (2016). Biological diversity in the biology classroom: teachers' approaches, attitudes, and knowledge.

DİJİTAL ÖRNEK OLAYA DAYALI ÖĞRENME YAKLAŞIMININ ÖĞRETMEN ADAYLARININ AKDADEMİK GÜDÜLENMELERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ*

Fatih SALTAN¹

Meltem AKIN KÖSTERELİOĞLU²

İlker KÖSTERELİOĞLU³

Atıf/©: Saltan, Fatih; Akın Kösterelioğlu, Meltem; Kösterelioğlu, İlker (2016). Dijital Örnek Olaya Dayalı Öğrenme Yaklaşımının Öğretmen Adaylarının Akademik Güdülenmeleri Üzerindeki Etkisi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 9, Sayı 2, Aralık 2016, ss. 809-820

Özet: Bu araştırmanın amacı örnek olay yönteminin 3.sınıfta eğitim gören öğretmen adaylarının akademik güdülenme düzeylerine etkisini belirlemektir. Çalışmada öntest-sontest kontrol gruplu deneysel model kullanılmıştır. Toplamda 138 öğretmen adayından oluşan her iki gruba da sınıf yönetimi dersi geleneksel öğretim yaklaşımları takip edilerek aynı öğretim üyesi tarafında anlatılmıştır. Yalnızca deney grubu öğrencilerinin eğitimi 8 hafta boyunca dijital ortamda örnek olaya dayalı uygulamalarıyla desteklenmiştir. Uygulama öncesinde ve sonrasında tüm katılımcılara "Akademik Güdülenme Ölçeği" uygulanmıştır. Gruplar arasındaki değişim farklılıklarını aynı anda görmek için karışık ölçümler için iki faktörlü ANOVA tekniği kullanılmıştır. Analizler sonucu sınıf öğretmenliği programında öğrenim gören öğretmen adaylarının son test puanları artış gösterirken bu değişimin anlamlı bir fark yaratmadığı görülmüştür. Din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmenliği programında öğrenim gören öğrencilerde ise akademik güdülenme düzeyleri öntest ve sontest puanlarında değişim göstermemiştir. Bunun yanı sıra ortak grup etkisi araştırıldığında da gruplar arasında anlamlı bir farklılığa yol açmadığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Örnek olay, Problem dayalı öğrenme, Akademik güdülenme

Makale Geliş Tarihi: 06.06.2016/ Makale Kabul Tarihi: 01.12.2016

* Bu araştırma Amasya Üniversitesi SEB-BAP 15/041 nolu proje kapsamında desteklenmiştir ve araştırmanın bulguları Viyana / Avusturya'da düzenlenen Conference of the International Journal of Arts & Sciences'da sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

1 Yrd. Doç. Dr. Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi, fsaltan@gmail.com

2 Yrd. Doç. Dr. Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi, mkostereli@hotmail.com

3 Yrd. Doç. Dr. Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi, ikostereli@hotmail.com

The Effect of Digital Case-Based Learning on Pre-service Teachers' Academic Motivation Levels*

Citation/©: Saltan, Fatih; Akin Kösterelioğlu, Meltem; Kösterelioğlu, İlker (2016). *The Effect of Digital Case-Based Learning on Pre-service Teachers' Academic Motivation Levels*, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 9, Issue 2, December 2016, pp. 809-820

Abstract: *The purpose of this study was to identify the effect of case method on the academic motivation levels of third year teacher candidates. The study utilized pretest-posttest control group design. Both groups were taught the course by the same instructor using traditional teaching approaches. Treatment group students were supported by web aided case-based learning implementations for 8 weeks. "Academic Motivation Scale" were given to all participants prior and subsequent to implementation. In order to identify whether there were significant differences between treatment and control groups based on pre and post test results, Two-Way ANOVA for Mixed Measures technique was used to observe variances in change. The results showed that Primary School Teaching Program teacher candidates' academic motivation levels were increased in post test. However, this difference was not significant. Religious Culture and Moral Education Teaching Program teacher candidates' academic motivation levels did not change in pre and post test scores. Measurement effect and group interaction effect were also examined for both groups, however, it was not found to generate significant differences between groups. In this sense, it can be claimed that case based learning method that was implemented to treatment groups did not generate a significant difference in academic motivation.*

Keywords: *Case-based Learning, Problem-based learning, Academic motivation*

I. GİRİŞ

Çağdaş eğitim sistemi eğitim programları, sınıf yönetimi, denetim, öğrenme öğretme süreci gibi pek çok alanda yenilikler getirmiştir. Söz konusu yeniliklerden birisinin de öğrenme ve öğretme sürecinde kullanılan yöntem ve tekniklerle ilgili olduğu söylenebilir. Çağdaş eğitim sistemi öğrenme ve öğretme sürecinde öğrencinin aktif rol oynayabileceği bazı yöntemlerin kullanılmasını öngörmektedir. Bu yöntemlerden birisi olan örnek olay yöntemi, öğrencileri gerçek yaşam sorunlarıyla karşı karşıya getiren bir yöntem olup daha önceden öğrenilen kavram ve ilkelerin gerçekleşmiş veya gerçekleşmesi muhtemel olaylar üzerinde uygulamaya koyulmasıyla öğrenme öğretme sürecinde kuram ve uygulama arasındaki boşluğun doldurulmasına yardımcı olmayı hedeflemektedir(Sönmez,2004:284).

İlk olarak 1870'lerde Harvard Law School'da kullanılmaya başlayan örnek olay yöntemi (Case-based learning method; CBL) öğrencilerin gerçek yaşamda karşılaşılabilecekleri sorunlu bir olayı sınıf ortamında çözmeleri esasına dayanmaktadır (Jonassen, 2004: 52). Dolayısıyla bu yöntemde öğrencilerin karşılaşılabilecekleri olası soruna yönelik bir olaya aktif olarak katılmaları ve olayın nedenleri hakkında fikirler ve çözüm önerileri üretmeleri beklenmektedir (Saban, 2004: 264). Örnek olay yönteminin amacı, mutlak doğruları bulmaktan ziyade eldeki verileri kullanarak çözüm önerileri üretebilmek, bunları farklı düşünceye sahip kişiler karşısında savunabilmek, karşısındakini ikna edebilmek, gerektiğinde başkalarının düşüncelerinden yararlanarak yeni düşünceler oluşturmaya çalışmak olarak ifade edilmektedir. Bu yöntem aktif ve yansıtıcı öğrenmeyi kolaylaştırarak eleştirel düşünme ve etkili problem çözme becerilerinin gelişmesine neden olan katılımcı bir öğrenme süreci sağlamaktadır (Tomey, 2003: 36). Olaya dayalı öğrenme metodu öğrenme ve öğretim süreci bilişsel ve sosyal yapılandırmacı modellerini harmanlayarak, öğrenme sürecinin aktif ve interaktif bileşenlerini ön plana çıkarmaktadır (Mayo, 2004: 138). Bu yöntem bazı bilim alanlarının yanı sıra etkili öğretmen eğitiminde de kullanılabilir (Ball ve Cohen, 1999 ve Shulman, 1992'den akt. Yalçınkaya, 2010: 38).

Gelişen teknolojilerle birlikte diğer öğretim yöntemlerinde olduğu gibi örnek olaya dayalı öğretim yönteminde farklı teknolojilerle birlikte yürütülmeye başlanmıştır. Örnek olayların metin olarak öğrencilere sunulmasının yanı sıra sesli veya görüntülü olarak da hazırlanarak tıp, hukuk ve sosyal bilimler dâhil olmak üzere birçok alanda kullanılmaktadır (Choi ve Lee, 2009: 100). Öte yandan öğrenci erişimini genişletmek adına web tabanlı (web-based) ve mobil uygulamalarda gelişim göstermiştir (bkz. Bronack ve diğerleri., 1999: 305; Lee ve Choi, 2009: 100; Roushias, 2005: 43). Örnek olay yöntemi (Case Base Learning, CBL) alışık olduğumuz geleneksel sınıf ortamlarından dijital ortamlara taşınmıştır. Bu bağlamda ortaya çıkan bu yeni yaklaşım "Digital CBL", "Electornik CBL", "Online CB"L veya "Web-based CBL" olarak nitelendirilebilmektedir.

Öğrenme öğretme sürecinde öğrencinin öğrenmesinde etkili olan faktörlerden birisi öğretim yöntemi olmakla birlikte yöntemin tek başına yeterli olduğu söylenemez. Öğrencinin ön öğrenmeleri, hazır bulunuşluk düzeyi, sınıf ortamının yanı sıra öğrenmede etkili olabilecek diğer bir önemli faktör de

güdülenmedir. Keller'e (2000: 2) göre motivasyon (güdülenme), öğrencinin öğrenmeye istek duymasını sağlayan çaba ve içsel bir güç olarak görülebilir. Güdülenme, kaynağını öğrencinin kendisine ve çevresine ilişkin algılarından alan öğrenciyi, öğrenmesi amacıyla kendisine sunulan eğitsel etkinliğe odaklayan ve onu tamamlama kararlılığı kazandıran bir olgudur (Viau, 2015: 5). Bu bağlamda akademik güdülenme akademik aktiviteler için gereken enerjinin üretilmesi olarak tanımlanabilirken bu enerjinin kaynağına ilişkin farklı görüşler mevcuttur (Bozanoğlu,2004:84). Güdülenme, okuldaki öğrenci davranışlarının yönünü, şiddetini, kararlılığını ve eğitim ortamlarında istenilen amaca ulaşmada hızı belirleyen önemli güç kaynaklarından biridir. Okulda ve sınıfta gözlenen öğrenme güçlüklerinin ve disiplin olaylarının büyük bir kısmının kaynağının güdülenme ile ilgili olduğu düşünülmektedir (Akbaba, 2006: 343).

Öğrencinin güdülenmesini etkileyen pek çok faktör vardır. Bu faktörleri Viau (2015: 8) öğrencinin özgeçmişi (aile, arkadaş ve ön çalışmalar), toplum (değerler, kültür), Okulla ilgili faktörler (mevzuat), sınıfla ilgili faktörler (öğretmen, değerlendirme etkinlikleri, sınıf iklimi, ödül ve yaptırımlar, eğitsel etkinlikler) şeklinde sınıflandırmaktadır. Bütün bu faktörlerin önemli olması yanında özellikle sınıfla ilgili faktörler tüm öğrencilerin güdülenme üzerinde birinci derecede rol oynamaktadır. Bu faktörlerden de özellikle eğitsel etkinlikler özel bir önem taşımaktadır. Genel olarak eğitim etkinlikleri sınıfta işlenen bir ders boyunca dinleme ve alıştırma yapma, bir proje üzerinde grup çalışması yapma, rapor yazma, ödev yapma, ders çalışması gibi yollarla öğretmen ve öğrenci arasındaki etkileşimden ibarettir.

A. Araştırmanın Amacı

Yeni öğretim yaklaşımları ve öğrencileri güdülemek bir arada düşünüldüğünde, dijital olarak sunulan örnek olaya dayalı öğrenme metodunun öğrencilerin akademik güdülenmeleri üzerinde etkili olabileceği düşünülmüştür. Bu amaçla yürütülen araştırmanın amacı örnek olay yönteminin 3. sınıfta eğitim gören öğretmen adaylarının akademik güdülenme düzeylerine etkisini belirlemektir. Aşağıdaki araştırma soruları çalışmaya yön vermiştir;

- 1- Dijital olarak sunulan örnek olaya dayalı öğrenme yönteminin uygulandığı deney ve geleneksel yöntemlerin uygulandığı kontrol gruplarının akademik güdülenme düzeylerinin ön test ve son test puan ortalamaları nedir?
- 2- Deney ve kontrol gruplarındaki öğretmen adaylarının akademik güdülenme düzeyleri arasında anlamlı farklılık var mıdır?

II. YÖNTEM

Olaya dayalı öğrenme yönteminin öğretmen adaylarının akademik güdülenme düzeyine olan etkisinin araştırıldığı bu çalışmada öntest-sontest kontrol gruplu deneysel model kullanılmıştır (Fraenkel, Wallen & Hyun, 2011: 269).

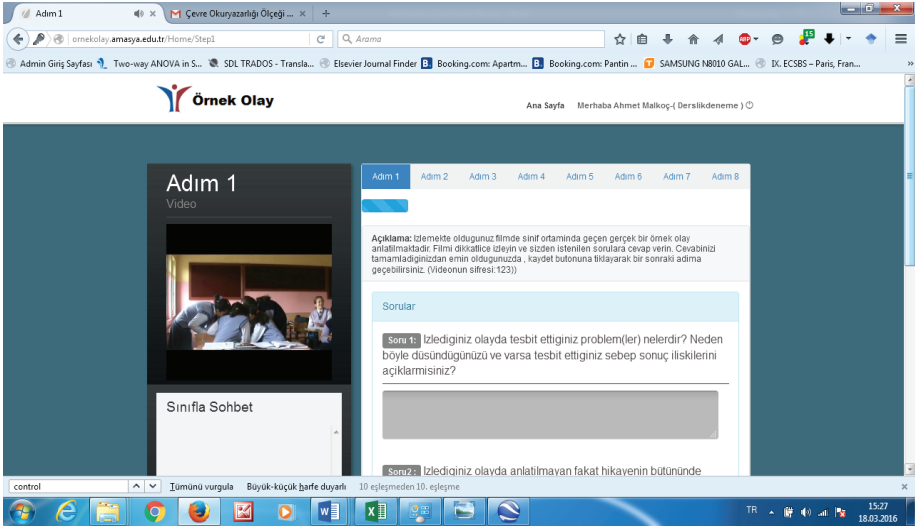
A. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2015-2016 eğitim- öğretim yılının bahar döneminde sınıf yönetimi dersini alan sınıf öğretmenliği programı (SP) (N=74) ve Din kültürü ve ahlak bilgisi eğitimi programında (DKAB) öğrenim gören (N=64) 3. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Her iki bölüm içerisinde deney ve kontrol grupları ayrı ayrı oluşturulmuştur.

B. Uygulama

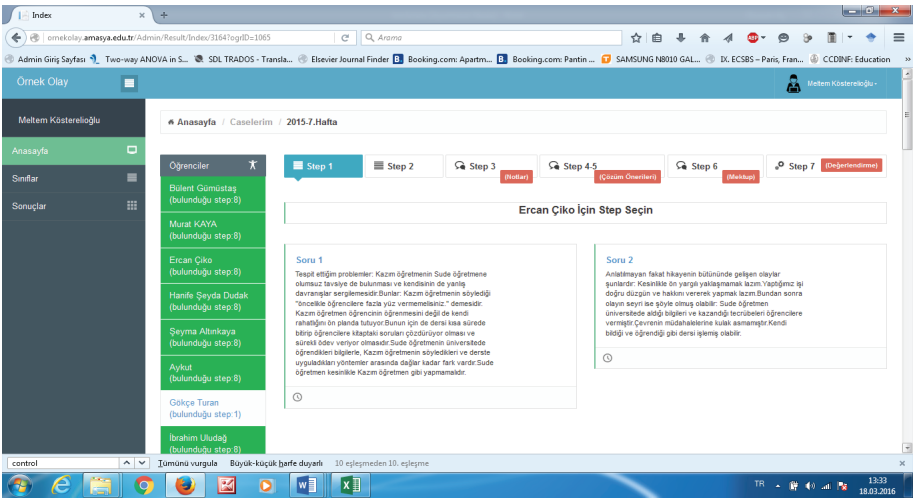
Bu çalışmada bahar yarıyılında deney ve kontrol grubunda ki tüm öğrencilerin öğretmenlik eğitiminde zorunlu olarak okutulan sınıf yönetimi dersini alırken yürütülmüştür. Her iki gruba da ders geleneksel yaklaşımlar takip edilerek aynı hoca tarafında anlatılmıştır. Yalnızca deney grubu öğrencilerinin eğitimi 8 hafta boyunca dijital olarak sunulan örnek olaya dayalı öğrenme uygulamalarıyla desteklenmiştir. Her hafta öğrenciler bir örnek olayı izlemiş ve incelemişlerdir. Gösterilen örnek olaylar, sınıf yönetimi konularına bağlı olarak gerçek hayattan alınmış olayların uzman öğretmen yetiştiriciler tarafından senaryolaştırılarak video filme dönüştürülmesiyle oluşmuştur. Öğrenciler kendi kullanıcı adı ve şifreleriyle hazırlanan web sayfasına (bkz.ornekolay.amasya.edu.tr) erişmiş video tabanlı örnek olayları izleyip 8 basamaktan oluşan problem çözme aşamalarını takip etmişlerdir (Saltan & zden, 2010). Bu adımlar şu şekildedir; (1) Problemi tanımlama, (2) Durumla ilgili gerçeklikleri ve bakış açılarını tanıma (3) Uzman görüşü alma, (4) Çözüm havuzu oluşturma, (5) Çözümlerin avantaj ve sınırlılıklarını karşılaştırma, (6) nerileri yazma (7) Akranlarının çözüm önerilerini değerlendirme, (8) Kendi önerisini gözden geçirme.

Figure 1. Öğrenci ekranı

Tüm bu adımlar yürütülürken dersin hocası kendi kullanıcı ve şifresiyle websayfasına bağlanarak öğrencilerinin ilerleyişleri takip etmiştir (bknz. Figure 2). Uygulama boyunca ders hocası öğrencilere rehberlik etmiş ve onları görüşlerini ifade etmeleri yönünde cesaretlendirmiştir.

Figure 2. Öğretmen ekranı

C. Verilerin Toplanması

Uygulama öncesinde ve sonrasında tüm katılımcılara Bozanoğlu (2004:94) tarafından geliştirilen "Akademik Güdülenme Ölçeği" uygulanmıştır. 20 maddeden oluşan ölçekteki her bir madde yanıtlayıcıya kendisine uygun olup

olmadığı bakımından Likert tipi 5'li dereceleme şeklinde sunulmuştur. Ölçeğin geliştirilme aşamasındaki Cronbach – Alpha değeri .85 olarak bulunmuştur. Bu araştırmada ise ölçeğin Cronbach-Alpha değeri .91 olarak tespit edilmiştir

D. Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında elde edilen veriler analizinde kullanılan istatistiksel teknikler deney ve kontrol gruplarının kendi içinde öntest ve sontest sonuçlarında akademik güdülenme puanları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek için ilişkili örneklem t-Testi kullanılmıştır. Deney ve kontrol grupları arasında öntest ve sontest sonuçlarında akademik güdülenme puanları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek için ilişkisiz örneklem t-Testi kullanılmıştır. Ayrıca deney ve kontrol grupları arasında öntest ve sontest sonuçlarına göre anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek için karışık ölçümler için iki faktörlü ANOVA tekniği kullanılmıştır. Analizlerin tamamı SPSS 20 istatistik programı kullanılarak yapılmıştır.

III. BULGULAR

Dijital olarak sunulan örnek olaya dayalı öğrenme yönteminin uygulandığı deney grubunun ve geleneksel yöntemlerin uygulandığı kontrol grubunun akademik güdülenme düzeyleri öntest ve sontest puanlarının ortalamalarına ilişkin sonuçlar Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Deney ve Kontrol Gruplarının Akademik Güdülenme Puanlarının Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Gruplar		ÖNTEST			SONTEST		
		N	M	S	N	M	S
SÖP	Deney	37	76.19	10.56	37	80.26	10.41
	Kontrol	37	74.03	11.24	37	76.19	10.56
DKAB	Deney	32	72.47	11.03	32	72.12	11.19
	Kontrol	32	73.56	14.26	32	71.23	15.35

Tablo 1'de görüldüğü üzere SÖP programında öğrenim gören öğrencilerden deney grubunda yer alan öğretmen adaylarının akademik güdülenme düzeylerinin akademik ortalama değeri uygulama öncesinde M=76.19 iken uygulama sonrasında M=80.26 olmuştur. Kontrol grubunda ise M=74.03'ten

M=76.19'a yükselmiştir. Bu sonuçlara göre SÖP'de öğrenim gören deney ve kontrol grubundaki öğretmen adaylarının akademik güdülenme düzeylerinin arttığı söylenebilir.

DKAB programında öğrenim gören öğrencilerden deney grubunda yer alan öğretmen adaylarının akademik güdülenme düzeylerinin akademik ortalama değeri uygulama öncesinde M=72,47 iken uygulama sonrasında M=72,12 olduğu kontrol grubunda ise bu değişikliğin M=73,56'dan M=71,23'e düştüğü görülmüştür. Buna göre DKAB programında öğrenim gören öğretmen adaylarından deney grubunda yer alanların akademik güdülenme düzeyleri çok fazla değişmezken kontrol grubundaki öğretmen adaylarının akademik güdülenme düzeylerinin düştüğü görülmektedir.

Deney ve kontrol grubunda yer alan öğretmen adaylarının akademik güdülenme düzeylerinin öntest ve sontest puanları arasındaki değişimlerin anlamlı bir fark gösterip göstermediğine ilişkin iki faktörlü ANOVA sonuçları Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Deney ve Kontrol Gruplarının Akademik Güdülenme Puanlarına İlişkin Öntest ve Sontest Puanlarına İlişkin ANOVA Sonuçları

Gruplar	Varyansın Kaynağı	KT	sd	KO	F	p
SÖP	Deneklerarası	11897.732	73			
	Grup (Deney/ Kontrol)	359.594	1	359.594	2.244	.139
	Hata	11538.138	72	160.252		
	Denekleriçi	5327.38	74			
	Ölçüm (Öntest/Sontest)	359.594	1	359.594	5.247	.025
	Grup*Ölçüm	33.768	1	33.768	.493	.485
	Hata	4934.018	72	68.528		
	Toplam	17225.112	147			
DKAB	Deneklerarası	1765.605	63			
	Grup (Deney/ Kontrol)	.304	1	.304	.001	.974
	Hata	1765.301	62	284.924		
	Denekleriçi	3683.791	64			
	Ölçüm (Öntest/Sontest)	57.467	1	57.467	.991	.323
	Grup*Ölçüm	31.766	1	31.766	.548	.462
	Hata	3594.558	62	57.977		
	Toplam	5449.396	127			

Tablo 2 incelendiğinde Sınıf öğretmenliği programında öğrenim gören öğretmen adaylarının akademik güdülenme düzeylerinin uygulama öncesinden sonrasına anlamlı bir fark göstermediği görülmektedir [$F_{1,72}=.493$, $p>.001$].

Benzer şekilde Din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmenliği programında öğrenim gören öğretmen adaylarının da uygulama öncesinden sonrasına akademik güdülenme düzeylerinin anlamlı bir şekilde değişmediği saptanmıştır [$F_{1,62} = .548, p > .001$]. Bu bulgulara bağlı olarak örnek olaya dayalı öğrenme uygulamasının her iki programda öğrenim gören öğretmen adaylarının akademik güdülenme düzeylerini arttırmada anlamlı bir etkiye sahip olmadığı sonucuna varılmıştır.

IV. TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırma bulguları dijital olarak sunulan örnek olaya dayalı öğrenme yönteminin öğretmen adaylarının akademik güdülenme düzeyleri üzerinde anlamlı bir fark yaratmadığını göstermektedir. Bu bulgunun aksine literatürdefarklı alanlarda örnek olaya dayalı öğrenme yönteminin katılımcıların güdülenmeleri üzerindeki olumlu etkisi gösterilmiştir. Örneğin, Saral (2008: 73) örnek olaya dayalı öğrenmenin onuncu sınıf lise öğrencilerinin insanda üreme sistemi konusunu öğrenmelerine ve güdülenmelerine katkısını araştırdığı çalışmada örnek olaya dayalı öğrenmenin öğrencilerin akademik başarılarını ve güdülenmelerini arttırdığını saptamıştır. Benzer şekilde Yoo, Park ve Lee (2010: 863) örnek olaya dayalı olarak sunulan videoların hemşirelik öğrencilerinin klinikte karar alma ve öğrenme motivasyonları üzerindeki etkisini belirlemek için araştırma yürütmüşlerdir. Bu çalışmada da video destekli örnek olayların sunumunun etkili olduğu saptanmıştır. Yoo ve Park (2015: 166) hemşirelik öğrencileriyle yaptıkları farklı bir çalışmada, örnek olaya dayalı öğrenme yönteminin öğrencilerin iletişim becerisi, problem çözme becerisi ve öğrenme motivasyonlarına etkisini araştırmış ve uygulanan yöntemin söz konusu değişkenler üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğunu belirtmişlerdir.

Yalçinkaya (2010: 195) tarafından “Örnek olaya dayalı öğrenme yönteminin onuncu sınıf öğrencilerinin gazlar konusu ile ilgili kavramları anlamalarına, tutumuna ve motivasyonuna etkisi” konulu tez çalışmada söz konusu yöntemin öğrencilerin kimyayakarşı tutumlarını ve motivasyonlarını geliştirmede etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Baeten, Dochy, Struyven (2013: 484) tarafından yapılan çalışmada ise örnek olaya dayalı öğrenme yönteminin öğrencilere kademeli olarak tanıtılması ve motivasyon için algılanan desteğin önemi vurgulanmıştır.

Öte yandan öğrenme ve öğretme sürecinde kullanılan yöntemler öğrencilerin motivasyonunu etkileyebilecek pek çok faktörden sadece biridir. Diğer faktörler

öğretmen tarafından ancak sınırlı düzeyde kontrol altında tutulabilmektedir (Viau, 2015: 9). Dolayısıyla araştırma bulgularında örnek olaya dayalı öğrenme yönteminin akademik güdülenme üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmamasının nedeni akademik güdülenmeyi etkileyebilecek diğer faktörlerin etki derecesinin kullanılan öğrenme yönteminden daha yüksek düzeyde olduğu düşünülebilir. Bu çalışmada farklı sonuçlar elde edilmesinin diğer bir nedeni olaya dayalı öğrenmenin web ortamında yürütülmüş olmasından kaynaklanmış olabilir. Web tabanlı eğitime alışık olmayan öğrencilerin bu ortamda kendilerine sunulan örnek olaylara ilişkin tutumları ve kendilerinden beklenen uygulamalara katılım sağlamadaki istekliliği elde edilen sonuçları etkilemiş olabilir. Öte yandan, araştırmalar ABD de birçok öğretmenin mesleklerinin ilk 6 yılında karşılaştıkları problemleri çözemedikleri için mesleklerini bıraktığını göstermektedir (Deryakulu, 2005: 36). Bu açıdan bakıldığında örnek olayları otantik ve gerçek olaylara dayalı olması öğretmen adaylarının ne gibi problemlerle karşılaşacaklarını daha iyi görmelerine ve olumsuz yönde etkilenmelerine sebep olduğu düşünülebilir.

Öneriler

Sınıf öğretmenliği programında öğrenim gören öğretmen adaylarının akademik güdülenme düzeylerinin ön test ve son test puan ortalamaları karşılaştırıldığında son testte artış gösterirken bu değişikliğin anlamlı bir fark yaratmadığı görülmüştür. Din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmenliği programında öğrenim gören öğrencilerde ise akademik güdülenme düzeyleri öntest ve sontest puanlarında değişim göstermemiştir. Ayrıca her iki grupta da ölçüm ve grup ortak etkisi araştırılmış ancak bu etkinin de gruplar arasında anlamlı bir farklılığa yol açmadığı görülmüştür. Bu bağlamda deney gruplarına uygulanan olaya dayalı öğrenme yönteminin akademik güdülenmede anlamlı farklılığa neden olmamıştır.

Sonraki yapılacak çalışmalarda şu konulara odaklanılabilir;

- 1- Örnek olayların incelenmesinde takip edilen problem çözme aşamalarının her bir basamağının öğrencinin algısı ve güdülenmeleri üzerindeki etkisine daha ayrıntılı araştırılabilir.
- 2- Öğrencilere izlettirilen örnek olayların her birinin etkisine daha yakından bakılabilir. Seçilen çarpıcı/uç örneklerin öğrencilerin güdülenmesini nasıl etkilediği irdelenebilir.
- 3- Öğrencilerin genel olarak motivasyonlarının yanı sıra sadece uygulamanın yürütüldüğü derse karşı olan tutum ve algıları incelenebilir.

KAYNAKÇA

- AKBABA, Sırrı. (2006). Eğitimde Motivasyon. *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, S.13, ss.362-372.
- BAETEN, Marlies., DOCHY, Filip. & STRUYVEN, Katrien. (2013). The effects of different learning environments on students' motivation for learning and their achievement. *British Journal of Educational Psychology*, S.83, pp.484-501.
- BOZANOĞLU, İhsan. (2004). Akademik güdülenme ölçeği: Geliştirilmesi, geçerliği ve güvenilirliği. *Ankara Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, S.37, ss.83-98.
- BRONACK, Stephen. C., Kilbane, Clare. R., Herbert, Joanne. M., & MCNERGNEY, Robert. F. (1999). In-service and pre-service teachers' perceptions of a Web-based, case-based learning environment. *Journal of Information Technology for Teacher Education*, 8(3), pp.305-320.
- CHOİ, Ikseon. & LEE, Kyunghwa. (2009). Designing and implementing a case-based learning environment for enhancing ill-structured problem solving: classroom management problems for prospective teachers. *Education Technology Research Development* 57, pp.99-129.
- DERYAKULU, Deniz. (2005). Bilgisayar Öğretmenlerinin Tükenmişlik Düzeylerinin İncelenmesi. *Eurasian Journal of Educational Research*, S.19, ss.35-53.
- FRAENKEL, Jack. R., Wallen, Norman. E., & HYUN, Helen. H. (2001). *How to Design and Evaluate Research in Education*. Eighth Edition. New York: McGraw-Hill.
- JONASSEN, David. H. (2004). Learning to solve problems: an instructional design guide. San Francisco, Pfeiffer
- KELLER, John. (2000). How to integrate learner motivation planning into lesson planning: the ARCS model approach. <https://pantherfile.uwm.edu/simonec/public/Motivation%20retention%20articles/Articles/KellerIntegrateMotivationIntoLessonPlans.pdf> adresinden 16 Mart 2016 tarihinde edinilmiştir.
- LEE, Kyunghwa. & CHOİ, Ikseon. (2008) Learning Classroom Management Through Web-Based Case Instruction: Implications for Early Childhood Teacher Education. *Early Childhood Educ J*, S.35, pp.495-503.
- MAYO, Joseph. A. (2004). Using Case-Based Instruction To Bridge The Gap Between Theory And Practice In Psychology Of Adjustment. *Journal of Constructivist Psychology*, 17:137-146, 2004 Copyright, Taylor & Francis Inc. ISSN: 1072-0537 print / 1521-0650 online DOI: 10.1080/107205304902739174
- MOON SOOK, Yoo. & HYUNG-RAN, Park. (2015). Effects of case-based learning on communication skills, problem-solving ability, and learning motivation in nursing students. *Nursing & Health Sciences*. 7(2), pp.166-72. doi: 10.1111/nhs.12151.
- MOON SOOK, Yoo., JİNN-HEE, Park., & Si-RA, Lee. (2010). The effects of case-based learning using video on clinical decision making and learning motivation in undergraduate nursing students. *Journal of Korean Academy of Nursing*. 40(6): pp. 863-71. doi: 10.4040/jkan.2010.40.6.863.
- ROUSHİAS, Christos. (2005). The Design and Development of a Multimedia Case-based Environment: PARENTS. Unpublished Dissertation. Columbia University, USA.

- SABAN, Ahmet. (2004). *Öğrenme öğretme süreci yeni teori ve yaklaşımlar*. 3. Baskı. Ankara: Nobel Yayıncılık
- SALTAN, Fatih, & Özden M. Yaşar. (2010). Designing a Case-based Instruction Model for Web-based Teacher Education. *Society for Information Technology & Teacher Education*. In *Society for Information Technology & Teacher Education International Conference (Vol. 2010, No. 1, pp. 831-837)*.
- SARAL, Sevim. (2008). The Effect Of Case Based Learning On Tenth Grade Students' Understanding Of Human Reproductive System And Their Perceived Motivation. Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- SÖNMEZ, Veysel. (2004). *Program Geliştirmede Öğretmen El Kitabı*. 11.Baskı. Ankara: Pegem Akademi.
- TOMEY-MARRİNER, Ann. (2003). Learning withcases. *TheJournal of Continuing Education in Nursing*. 34(1), pp.34-38. DOI: 10.3928/0022-0124-20030101-07
- VIAU, Rolland. (2015). *Okulda Motivasyon*. Çev. Yusuf Budak. Ankara: Anı Yayıncılık
- YALÇINKAYA, Eylem. (2010). *Effect Of Case Based Learning On 10th Grade Students' Understanding Of Gas Concepts, Their Attitude And Motivation*. Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

ORTAÖĞRETİM 9. SINIF TÜRK EDEBİYATI DERS KİTAPLARINDAKİ METİN ALTI SORULARI ÜZERİNE BİR İNCELEME*

Vefa SAVAŞKAN¹

Atıf/©: Savaşkan, Vefa (2016). Ortaöğretim 9. Sınıf Türk Edebiyatı Ders Kitaplarındaki Metin Altı Soruları Üzerine Bir İnceleme, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 9, Sayı 2, Aralık 2016, ss. 821-836

Özet: Bu araştırmada, soru-cevap yöntemine ilişkin öğretim ortamında meydana çıkacak sorunlar örnekleme alınan liselerin ikinci sınıflarında okutulan Türk edebiyatı ders kitaplarındaki metin altı sorularının örneğinde belirlenmiş ve bu sorunların çözülmesine yönelik bazı öneriler sunulmuştur. Bilindiği üzere, lise kitaplarındaki metinler Türk edebiyatı eğitiminde öğrencilerin ihtiyaç duydukları amaç ve davranışları kazanabilmeleri için araç olarak kullanılmalı, bu metinlere bağlı olarak hazırlanan metin altı soruları edebiyat eğitimine katkı sağlamalıdır. Bu sebeple, bu araştırmanın sınırlılıkları çerçevesinde rastlantısal örnekleme yoluyla üç Türk edebiyatı ders kitabı seçilmiş ve seçilen kitaplardaki metin altı soruları, bilişsel alan basamaklarına ve cevap kaynaklarına göre ayrı ayrı sınıflandırılarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Edebiyat Eğitimi, Edebiyat Ders Kitapları, Metin Altı Soruları.

Makale Geliş Tarihi: 17. 08. 2016/ Makale Kabul Tarihi: 26.10.2016

* Bu çalışma, Prof. Dr. İsmet Cemiloğlu'nun danışmanlığında, yazar tarafından hazırlanan "Genel Liselerin İkinci Sınıflarında Okutulan Türk Edebiyatı Ders Kitaplarındaki Metin Altı Soruları Üzerine Bir İnceleme" adlı yüksek lisans tezinden yararlanılarak üretilmiştir.

¹ Yrd. Doç. Dr., Sinop Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, e-posta: vefasavaskan@hotmail.com, vsavaskan@sinop.edu.tr

A Study On The Questions Below Text In Textbooks In Lessons Turkish Literature In Second Classes At High Schools

Citation/©: Savaşkan, Vefa (2016). A Study On The Questions Below Text In Textbooks In Lessons Turkish Literature In Second Classes At High Schools, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 9, Issue 2, December 2016, pp. 821-836

Abstract: In this research, the problems, which might occur in teaching environment regarding the question-answer method, are determined in question samples below the texts in course books of the general high schools and some suggestions have been submitted for the solutions of these problems. The texts in high school course books should be utilized for acquiring the aims and behaviors required by students in Turkish Literature education, and the questions below the texts should contribute to language and literature education. Thus, 3 Turkish literature course books were selected by random sampling method within the scope of the restraints of the research, and the questions were evaluated by classifying them separately according to the cognitive aspect behaviors and answering resources.

Keywords: Literature Education, Literature Course Books, Questions Below The Texts.

I. GİRİŞ

Eğitim, bireylere istenilen davranışları kazandırmayı amaçlar ve bu amaçlara göre onları yetiştirir. Eğitimin amacı, öğrencilere yeni davranışlar kazandırmak ve onların mevcut davranışlarında iyiye doğru değişikliklerin gerçekleşmesini sağlamaktır.

Fidan Filiz'e göre, "İnsanlar kişilik özelliklerinin, değerlerinin ve becerilerinin bir kısmını formal bir kısmını da informal eğitim yoluyla kazanır. Formal eğitim amaçlıdır. Önceden hazırlanmış bir program çerçevesinde plânlı olarak yapılır ve öğretim yoluyla gerçekleştirilir. İnfomal eğitim, yaşam içinde kendiliğinden oluşan bir süreçtir. Amaçlı ve plânlı değil, gelişigüzedir. Bu tür öğrenmeler ailede, sokakta, iş yerinde, televizyon önünde, okulda, kısaca yaşam içinde kendiliğinden meydana gelir." (2002:1).

Günümüzde bireylerin yeni bilgi ve becerileri etkili ve verimli biçimde kazanmaları gerekmektedir. Sümerlerden günümüze kalan belgeler, bireylerin bu bilgi ve becerileri kazanma işinin hiçbir zaman rastlantılara bırakılmadığını ortaya koymaktadır. Bu görev, çağdaş toplumlarda eğitim kurumunun çatısı altında toplanmıştır ve okullar aracılığıyla yürütülmektedir. Atatürk'ün de vurguladığı gibi toplumun geleceği üzerinde etkili olacak en önemli kurumsal yapı "eğitim"dir (Kutlu, 2000:14).

Eğitim, bir bilim alanı olarak ele alındığında kendisini oluşturan disiplinlerden bağımsız düşünülemez. Eğitim bilimleri olarak adlandırılan bu alt disiplinlerin herhangi birinde meydana gelecek aksama genel olarak eğitimin aksamasına yol açacaktır. Eğitim bilimlerini oluşturan en önemli halkalardan biri de ölçme ve değerlendirmedir (Kutlu, 2000:14).

Her dersin olduğu gibi Türk edebiyatı dersinin de programa yönelik gerçekleştirilmek istediği genel ve özel kazanımları vardır. Bu kazanımlar; öğretim programı ve ders (ünite) planı vasıtasıyla öğretmenin uygulamada ağırlıkta olduğu bir konumda ders araç ve gereçleri ile gerçekleştirilmeye çalışılır.

Diğer derslerde olduğu gibi, Türk edebiyatı derslerinde ölçme ve değerlendirilmenin önemli rolü vardır. Öğrencilere kazandırmamız gereken davranışların amacına ulaşmasında metinler bir araç olarak işlev görürken, bu davranışların gerçekleşip gerçekleşmediğinin ölçülüp değerlendirilmesinde metin altı soruları önemlidir. Türk edebiyatı derslerinde ders kitaplarındaki metin altı soruları her metnin ölçme ve değerlendirilmesinde kullanılan bir araç gibi düşünülmüştür. Buradaki en önemli amaç öğrenciyi bilgi, duygu ve davranış yönünden geliştirmektir. Dersin amacına ulaşıp ulaşmadığını tespit etmek için ise ölçme ve değerlendirmenin doğru yapılması gerekir. Metin altı soruları bu aşamada, genel amacına yönelik, her metinden sonra verilerek devreye girer.

Soru, aktif öğrenme uygulamalarında da çok geniş bir kullanım alanına sahiptir. Eğer soru, amaca yönelik olarak sorulmuşsa sağlayabileceği olumlu etkilerin yanı sıra öğrenciyi zihinsel olarak aktifleştiriyor, aktif öğrenmeyi ve aktif düşünmeyi öğretiyor. Sorular, aktif öğrenmenin en önemli iki koşulundan biri olan karmaşık zihinsel süreçlerin kullanılmasının yerine getirilmesini hem bilişsel hem de biliş üstü strateji rolü oynayarak gerçekleştirir. Etkili soru sorma, etkili düşünmeyi gerektirdiği ve kavramayı kolaylaştırdığı için bilişsel strateji rolündedir. Aynı zamanda kavramayı yönetmede ve yoklamada kullanıldığı için de biliş üstü strateji işlevi görmektedir (Açıkgöz, 2003: 249).

Akbulut, soruyu bireyin meraklandırarak düşüncesini uyandırmak ve bu yolla bilgi edinimini sağlamak amacıyla oluşturulan, tamamlanmamış, gereken bilginin verilmesiyle birlikte düşünsel olarak tanımlanacak olan, bilgi istemeye dayalı gereksinim ifadeleri olarak tanımlamıştır (1999: 2).

Oğuzkan, ise soruyu bütün öğeleri tam olarak verilmeyen bir düşüncenin, bir görüşün tamamlanmasına, yorumlanmasına ve eksiklik biçiminde belirlenmesine yardımcı olan söz dizimi biçiminde tanımlamıştır (Kutlu, 2000:112).

Sungur'a göre, soru sormak, zekânın yaratıcı eylemidir. Yaratıcı bireyler yönelttikleri çetin sorularla etkinliklerini başlatırlar. Yaratıcı kişilerin okul yaşamında öğretmenlerine sordukları yüzünden sıkıntılar yaşadıkları ya da okulu terk ettikleri bilinmektedir. Edison ve Einstein'ın sorularını öğretmenleri hiç sevmemişler. Bu soruların yanıtlarını yine kendilerinin bulmak zorunda olduklarını biliyorlardı. Karşıt görüş ise asıl olan şeyin soruları sormak olduğunu, yanıtı nasıl olsa bir gün başka birisinin bulacağını iddia etmektedir. Ne var ki sorulara bulunan yanıtlar yeni yüzlerce soruyu açığa çıkaracak, yani hiçbir zaman yanıt olmayıp yanıt sorular olacaktır. Sorular daha üst düzey soruları çağrıştırarak yaşamı değiştirmeyi başaracaktır (Akt. Akbulut, 1999:3).

Soru sormak her türlü öğrenmenin başıdır. Kafasında herhangi bir konu hakkında soru oluşturan kişi artık meselenin farkına varmış, onun çözüm yolunu aramaya başlamış demektir. Ona rasyonel ve bilimsel yolla soruya cevap arama öğretilirse o, problemi güzel bir metotla çözebilecek demektir. Soru her zaman öğretimdeki temel iletişim araçlarından biri olmuştur. (Filiz, 2002:3).

Edebiyat eğitiminde metinlerden hareketle öğrencilerin duygu, düşünce ve hayal dünyaları estetik ölçütler doğrultusunda zenginleştirilmeli, öğrencilerin benzer ürünler vermesi için gerekli uygulamalar yaptırılmalıdır. Bu aşamada edebî metinler öğrenciler için bir model olmalıdır. Öğrenciler karşılarındaki modelleri taklit ederek benzer ürünler ortaya koyabilmeli ve zamanla özgün eserler yaratabilmelidir (Çetin, 2015: 100).

Lise kitaplarındaki metinler, Türk edebiyatı eğitiminde öğrencilerin ihtiyaç duyduğu davranışları kazanmaları için araç olarak kullanılmalı, bu metinler hakkında hazırlanan metin altı soruları ise edebiyat eğitimine katkı sağlamalıdır.

Edebiyat dersinin en önemli aracı ders kitabıdır. Ders kitapları öğrencilerin seviyelerine, yaş gruplarına uygun olarak hazırlanan ve birtakım bilgileri öğrencilere kazandırmayı hedefleyen araçlardır. Eğitim ve öğretim programlarının değerlendirilip edebiyat ders konularının sınırlarının çizilmesi gibi açılardan ders kitapları incelenmelidir.

Türk edebiyatının öğretilmesindeki amaç, bireye gerekli olan davranışları kazandırmaktır. Edebiyat eğitimi, sadece belirli bir dönemde yapıлып bitirilen bilgi dersi değil, aksine bireyin yaşamı boyunca ihtiyaç duyduğu bilgi, beceri ve davranışları ihtiva etmektedir.

14.07.2005 tarih ve 197 sayılı Talim Terbiye Kurulu kararı ile kabul edilen

Türk Edebiyatı Dersi Öğretim Programında “Orta öğretimde dört yıl boyunca okutulan Türk edebiyatı dersiyile; özel uzmanlık alanı istemeyen her türlü metni, yazıldığı dönemin zihniyetiyle ilişkilendirerek anlayıp değerlendirebilen; başta sanat metinleri olmak üzere, yine her türlü metni zihniyet, yapı, tema, dil ve anlatım, anlam ve gelenekle ilişkisi bakımlarından inceleyip çözümleyen ve yorumlayabilen; benzer ve farklı metinleri birbiriyle karşılaştırıp bunlardan sonuçlar çıkarabilen öğrenciler yetiştirilmek istenmiştir.” ifadeleri yer almıştır. Programın genel amaçları ise şu şekilde özetlenmiştir: “Bu program; öğrencilere, başta sanat metinleri olmak üzere, her türlü metni zihniyet, yapı, tema, dil ve anlatım, anlam, yorum, gelenek, metin ve yazar/şair bakımlarından çözümleme becerisi ve alışkanlığı kazandırmayı; güzel sanat eserinden anlayarak ve onunla bütünleşerek zevklerini geliştirmeyi amaçlamaktadır.” (2005: s.11-12).

Liselerimizde Türk edebiyatı dersinin bu amaçlara ulaştırılması için ders kitaplarında yer alan metinlere öncelikli önem verilmesi gerekmektedir. 2005 Türk Edebiyatı Dersi Öğretim Programında vurgulanan “Ayrıca öğrencilere edebî metinler aracılığıyla estetik zevk kazandırmak hedeflenmiştir. Onların, tarihî akış içinde Türk kültürünü, düşüncesini ve zevkini metinlerde belirlemeleri; bunların edebî metinlerle nasıl ifade edildiğini sezmeleri; mahallî ve yerli olandan evrensel olana açılacak bilgi ve becerileri kazanmaları amaçlanmıştır.” (2005: s.11-12) ifadelerinden yola çıkılarak, Türk edebiyatı öğretiminde metinlerin özel yeri olduğu söylenebilir. Metin altı soruları, metinlerden yola çıkarak cevaplandırıldığından seçilen metinlerin edebiyat derslerinin amaçladığı becerileri kazandırmada yeterli olması beklenmektedir.

Bilindiği üzere, öğretmenler, öğretimi daha etkili kılabilmek ve bu öğretim sürecinin sonunda eleştirel düşünebilen, yaratıcı insanlar yetiştirebilmek için sık sık sorulara başvurmaktadır. Bu sebeple, doğru seçilen bir edebî metinden sonra öğrencilerin bu metinleri anlayıp anlamadıklarını ölçmek için kullanılan metin altı sorularının etkili olabilmesi için iyi desenlenmiş ve amaçlara uygun organize edilmiş olması gerekir.

Sınıfta sorular değişik amaçlar için kullanılabilir. Bu nedenle metin altı sorularının hazırlanmasında öğretmenler çok dikkatli olmalıdırlar. Çünkü öğrencilerin hepsi aynı seviyeye sahip değildirler. Hangi seviyeye sahip öğrencilere ne tür soruların sorulmasının belirlenmesi ve alınan cevapların değerlendirilmesi soru sormanın önemli basamağını teşkil eder.

Konunun içeriğine ilişkin bilişsel alanın bilgi düzeyinde ve bu düzeyi takip eden kavrama, uygulama, analiz, sentez ve değerlendirme düzeyinde soru-

ların sorulması öğretim için çok önemlidir. Bu yöntemi başarılı şekilde uygulayabilmek için öğretmenlerin soru sorma becerilerini iyi bilmeleri gerekmektedir (Filiz, 2004:5).

Araştırmalarda (Şahinkesen, 1989; Safran, 1993), öğretmenler eğitim durumunda soru-cevap yöntemini sıklıkla kullandıklarını açıklasalar da deneyimli öğretmenlerin bile soru-cevap yöntemini istenilen nitelikte uygulamadıklarını, kullandıkları soruların çoğunun bilgi düzeyinde veya kapalı uçlu sorulardan oluştuğunu göstermektedir.

Derslerde etkin soru sormak, dersi monotonluktan kurtarır ve etkin öğretimin gerçekleştirilmesine yardımcı olur. Öğretmenler, derslerde soru sorarak öğrencilerin sıkılmamasını sağlarlar ve öğrenme işlemini sıkıcı bir görev olmaktan kurtararak daha zevkli hale getirirler. Türk edebiyatı derslerinde de sorular sık sık kullanılarak, öğrencilerin fikirlerinin açığa çıkarılmasında, düşüncelerinin harekete geçirilmesinde, merakın ortaya çıkarılmasında, yaratıcı ve eleştirel düşüncelerine katkı sağlanılmasında etkili olabilir.

İyi soru sormanın belirli bir konu ile ilgili soruları açık bir şekilde sormaktan ibaret olmadığı, gerçek soru sormanın karmaşık bir sanat olduğu söylenebilir. Etkili soru sormada cevaplar sorulardan daha önemlidir. Öğrencilerin üst düzey düşünmeye yönltilmesinde de soruların çok mühim rolü vardır. Bu nedenle soru düzeyleri, öğretim amaçlarına adapte edilebilir. Öğretmen ve öğrenciler, soru sorma konusunda eğitilirse Türk edebiyatı dersinin amaçlarına ulaşması daha kolay olur.

Lise öğrencilerinin daha çok bilişsel alanın üst düzeyinde sorulacak sorulara ihtiyaçları vardır. Bu nedenle, bu araştırmanın amacı, incelenen genel liselerin ikinci sınıflarında okutulan, Türk edebiyatı ders kitaplarındaki metin altı sorularının öğrencilerin yüksek seviyeli düşünme yeteneklerini hangi seviyede geliştirip geliştiremediği, bilişsel alanın hangi düzeyinde yer aldığını, ilgili yaş düzeyine uygun olup olmadığını, öğrencinin dili kullanımındaki becerisine katkıda bulunup bulunmadığını incelemektir.

II. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu çalışmada, genel liselerin ikinci sınıflarında okutulan Türk edebiyatı ders kitaplarındaki metin altı sorularının bilişsel alan davranışlarına ve cevap kaynaklarına göre incelenmesi amaçlanmıştır.

Araştırmanın bu genel amacı doğrultusunda şu sorulara cevap aranmıştır:

1. Örnekleme alınan Türk edebiyatı ders kitaplarındaki metin altı sorularının niteliği, işleniş biçimi nasıldır?
2. Sorular bilişsel alanın hangi düzeyinde yer almaktadır?
3. Sorular ilgili sınıf ve yaş düzeyine uygun mudur?
4. Sorular sadece ezbere ve hatırlamaya mı dayalı yoksa öğrencilerin üst düzey düşünme becerilerini kullanmaya yönelik midir?
5. Sorular cevap kaynaklarına göre nasıl dağıtılmıştır?

Araştırmada en çok kullanılan tanımlar şunlardır:

Soru: “Bütün öğeleri tam olarak verilmeyen bir düşüncenin, bir görüşün tamamlanmasına, yorumlanmasına ve eksiklik biçiminde belirlenmesine yardımcı olan söz dizimi.” (Oğuzkan, 1989: 112).

Soru Sorma: “Sınıf içerisinde bir bilginin aktarılması veya bir bilginin istenmesi esnasında öğretmenin sınıfa soruları yöneltmesi.” (Akbulut, 1999: 33).

Bilişsel Alan: “Zihinsel öğrenmelerin çoğunlukta olduğu ve zihinsel yetilerin geliştirildiği alan.” (Filiz, 2004: 43).

Bilişsel Alanda Soru Düzeyleri: Bilgi basamağı, kavrama basamağı, uygulama basamağı, analiz basamağı, sentez basamağı, değerlendirme basamağı.

Cevap Kaynaklarına Göre Sorular: Cevabı metnin içinde olan sorular, cevabı metin dışında olan sorular, cevabı metinler arasında olan sorular.

III. YÖNTEM

A. Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada rastlantısal örneklem yolu ile seçilen üç Türk edebiyatı (Edebiyat 2) ders kitabının üzerinde tarama modeli kullanılmıştır.

Araştırmanın evrenini Millî Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu tarafından genel liselerin ikinci sınıflarında okutulan Türk Edebiyatı ders kitapları, örneklemini ise araştırmacı tarafından rastlantısal örneklem yoluyla seçilen, MEB, Şimşek ve Gaye yayınevleri tarafından basılan üç Türk Edebiyatı (Edebiyat 2) ders kitabı oluşturmuştur.

Bu araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından geliştirilen tablolar kullanılmıştır. İncelemeye tâbi tutulan soruların bilişsel alan davranışlarına göre sınıflandırılmasında Benjamin S. Bloom'un (1956) taksonomisinden, cevap kaynaklarına göre sınıflandırılmasında ise Akyol'un (2001) "İlköğretim Okulları 5. Sınıf Türkçe Kitaplarındaki Okuma Metinleriyle İlgili Soruların Analizi" isimli çalışmasından yararlanılmıştır.

Araştırmada veri olarak incelenen Türk edebiyatı (Edebiyat 2) ders kitaplarındaki okuma metinlerine dayalı altı soruları kullanılmıştır. Her üç ders kitabındaki veriler bilişsel alan davranışlarına göre incelenmiş, her metne ait sorular ayrı ayrı tablolara dağıtılmıştır. Tablolara dağıtılan veriler bilişsel alan basamaklarına göre sınıflandırıldıktan sonra bu basamakların alt etkinliklerine göre incelenmiştir. Bilgi ve kavrama düzeyleri alt basamaklarına göre de sınıflandırılmıştır. Sınıflandırılan bütün veriler tablolara dağıtılarak değerlendirilmiştir.

Cevap kaynaklarına göre sorular ise cevabı metin içinde olan, cevabı metin dışında olan ve cevabı metinler arasında olarak sınıflandırılmıştır. Sınıflandırılan veriler tablolara dağıtılarak sunulmuştur.

IV. BULGULAR VE YORUM

Araştırmanın bu bölümünde incelemeye tâbi tutulan Türk edebiyatı ders kitaplarındaki okuma parçalarına ait altı soruları, bilişsel alan basamaklarına ve cevap kaynaklarına göre sınıflandırılarak ayrı ayrı değerlendirilmiştir. İncelemeye konu olan Türk edebiyatı ders kitaplarındaki altı sorularının bilişsel alan basamaklarına göre dağılımı Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. İncelenen Türk Edebiyatı (Edebiyat 2) Ders Kitaplarındaki Metin Altı Sorularının Bilişsel Alan Basamaklarına Göre Dağılımı

Bilişsel Alan Basamakları	Bilgi		Kavrama		Uygulama		Analiz		Sentez		Değerlendirme		TOPLAM	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Yayınevi														
MEB	124	22,1	268	47,8	73	13,0	61	10,8	9	1,6	25	4,4	560	100
Şimşek	128	20,8	283	50,5	70	11,4	70	11,4	9	1,4	54	8,7	614	100
Gaye	26	10,1	114	44,3	47	18,2	37	14,3	3	1,1	30	11,6	257	100
TOPLAM	278	19,4	665	46,4	190	13,2	168	11,7	21	1,4	109	7,6	1431	100

Tablo 1’de görüldüğü üzere, incelenen her üç ders kitabında kavrama soruları % 46,4 oranla çoğunluktadır. Kavrama sorularından sonra bilgi sorularının (f 278) yoğunluğu gözlemlenmektedir. Uygulama soruları (f 190) ile analiz sorularının (f 168) arasında sayı bakımından çok fark olmadığı; üst düzey zihinsel etkinlik gerektiren sentez sorularının (f 21) ise en az olduğun görülmektedir.

Örnekleme dâhil edilen her üç kitaba ait bilgi sorularının toplamı %19,4, kavrama sorularının toplamı %46,4; uygulama sorularının toplamı %13,2; analiz sorularının toplamı %11,7; sentez sorularının toplamı %1,4; değerlendirme sorularının toplamı ise %7,6 oranındadır. Görüldüğü gibi, en fazla soru sayısı kavrama basamağına (%46,4), en az soru sayısı ise sentez basamağına (%1,4) aittir.

Tablo 2. İncelenen Türk Edebiyatı (Edebiyat 2) Ders Kitaplarındaki Bilgi Basamağına Ait Soruların Alt Basamaklara Dağılımı

Alt Basamak	Kavrama Yönelik		Olgulara Yönelik		Araç-Gereçlere Yönelik		Sembollere Yönelik		Sıralama Sorusu		Sınıflama Sorusu		Ölçütlere Yönelik		Kurama Yönelik		İlke ve Genellemelere Yön.		TOPLAM		
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	
Yay.																					
MEB	25	20,1	20	16,1	0	0	8	6,4	60	48,3	0	0	3	2,4	3	2,4	5	4,0	124	100	
ŞİMŞEK	20	15,6	26	20,3	0	0	4	3,1	72	56,2	0	0	2	1,5	1	0,7	3	2,3	128	100	
GAYE	6	23,0	5	19,2	0	0	2	7,6	10	38,4	0	0	1	3,8	0	0	2	7,6	26	100	
TOPLAM	51	18,3	51	18,3	0	0	14	5,0	142	51,0	0	0	6	2,1	4	1,4	10	3,5	278	100	

Tablo 2 incelendiğinde bilgi basamağının sıralama alt etkinliğinin yoğunluk teşkil ettiği görülmektedir. Sıralama bilgisine yönelik sorular 1. kitapta %48,3; 2. kitapta %56,2; 3. kitapta ise %38,4 oranındadır. İncelemeye tâbi tutulan kitaplara ait bilgi sorularının araç gereçlere yönelik sorular ve sınıflama soruları alt etkinliğine saptanmamıştır. Gaye Yayınevi tarafından hazırlanan Edebiyat 2 ders kitabındaki bilgi sorularında ise kurama yönelik sorular alt etkinliği %0 oranındadır. Bu sonuçlara göre, bilgi düzeyinin alt basamakları hiyerarşik bir yapı izlememiştir. Oysaki bilgi düzeyindeki her kademe kendinden sonraki kademedan daha basit bir zihinsel süreç izlemelidir. Bilgi basamağının alt etkinlikleri kavramlara, olgulara, araç-gereçlere, sembollere, sıralamaya, ölçütlere, kuramlara yönelik soru sormadır. Kuramlar bilgisi de mutlaka öğrenciye verilmelidir. Çünkü kuramlar genellikle birçok kanuna

ve ilkeye dayanır. Kuramlar olmadan kavrama, uygulama, analiz, sentez ve değerlendirme basamaklarındaki davranışlar öğrenciye kazandırılmayabilir (Ensar, 2002:41).

İncelemeye tâbi tutulan her üç kitaptaki bilgi basamağına ait soruların alt basamaklara dağılımı şöyledir: kavrama yönelik sorular %18,3; olgulara yönelik sorular %18,3; araç-gereçlere yönelik sorular %0; sembollere yönelik sorular %5,0; sıralama soruları %51,0; sınıflama soruları %0; ölçütlere yönelik sorular %2,1; kurama yönelik sorular %1,4; ilke ve genellemelere yönelik sorular %3,5 oranındadır.

Taksonominin ikinci basamağı olan kavrama basamağı incelenen Türk edebiyatı ders kitaplarında en fazla sorunun sorulduğu basamaktır (%46,4). Kavrama basamağının çevirme, yorumlama ve öteleme alt etkinlikleri Tablo 3'te değerlendirilmiştir.

Tablo 3. İncelenen Türk Edebiyatı (Edebiyat 2) Ders Kitaplarındaki Kavrama Basamağına Ait Soruların Alt Basamaklara Dağılımı

Kavrama Basamağı Soruları	Çevirme		Yorumlama		Öteleme		TOPLAM	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Yayınevi	f	%	f	%	f	%	f	%
MEB	70	27,1	195	75,5	3	1,1	258	100
ŞİMŞEK	83	29,3	174	61,4	26	9,1	283	100
GAYE	29	25,4	79	69,2	6	5,2	114	100
TOPLAM	182	27,3	448	67,3	35	5,2	665	100

Tablo 3 incelendiğinde yorumlama alt basamağındaki soruların diğer sorulardan fazla olduğu görülüyor (%67,3). Kavrama basamağının öteleme alt etkinliğindeki sorular ise %5,2 oranındadır.

Örnekleme dâhil edilen Türk edebiyatı ders kitaplarındaki kavrama sorularının çevirme alt etkinliğine ait soruların toplamı %27,3; yorumlama sorularının toplamı %67,3; öteleme sorularının toplamı %5,2 oranındadır.

Cevap kaynaklarına göre soruların sınıflandırılması, öğrencilerin metinler arası ilişkiler kurmaları ve onların sorunları çözmede daha geniş bir bakış açısına sahip olmalarını geliştirmelerine yardım etmektedir.

Yeni bir yılın başlangıcında okuma, önceki anlamlarına ek anlamlar yükleyerek önemini daha da artırmıştır. Okumaktan maksat anlam kurmaktır. İlköğretim birinci sınıftan itibaren metinden anlam kurma becerileri zengin bir şekilde mutlaka çocuklarımıza kazandırılmalıdır. Geleneksel olarak metin “bir fikrin veya tecrübenin yazılı olarak ifade edilmesi” olarak düşünülmüştür. Bu düşünceye göre kitaptaki bir bölüm veya okuma parçası kendi başına bir metindir. Ancak semiotik bakış metin kavramının sınırlarını genişletmiş ve bugüne kadar anlaşılabilir şekilden daha ileri boyutlara taşımıştır. Siegel (1984) ve Rowe’a (1987) göre kendisinden anlam kurulan her nesne bir metindir (Akt. Akyol, 1996:49).

Akyol’un yaptığı sınıflandırmaya göre, metinlerden üç farklı şekilde anlam kullanılabilir: Metin içi, metin dışı ve metinler arası. Metin içi anlam kurma, tek bir kaynağa dayalı olarak gerçekleştirilen anlam kurmadır. Burada aranan anlam bir cümlede, paragrafta veya paragraflarda yer almış olabilir. Her nerede olursa olsun metin içi sayılır ve kaynağın sınırları içerisindedir. Burada tanıma ve hatırlama gibi basit düzeydeki bilişsel süreçler kullanılır (2001: 50-51).

Metin dışı anlam kurmada metnin yanında metnin yanında metin üretme söz konusudur ve okuyucu analiz, sentez ve değerlendirme gibi yüksek düzeyli bilişsel süreçleri kullanmaktadır. Metin dışı anlam kurma, içten dışa ve dıştan içe olabilir. İçten dışa anlam kurmada metindeki bir kavram, düşünce, resim vb. okuyucuyu ön yaşantıları ile ilişki kurmaya yöneltebilir. Okuyucu, kısa bir süre için karşılaştığı kavram ve düşüncelerin etkisiyle önündeki metinden ayrılır ve metnin yanında bir metin oluşturur, sonra tekrar orijinal metne döner. Dıştan içe anlam kurmada ise okuyucu, önündeki metinde çözemediği bir kavramı, kelimeyi vb. dışarıdan yardım alarak (bir sözlükten, bir yetişkinden vb.) çözüp metni yorumlamaya devam eder. Dikkat edilirse metin dışı anlam kurma, metinler arası anlam kurmadan farklıdır. Metin dışı anlam kurmada merkezde belirli bir kaynak vardır. Okuyucu dışardan bilgi, düşünce, tecrübe getirerek merkezdeki kaynağı (düşünceyi) zenginleştirmeye çalışır. Merkezdeki kaynaktan hareket ederek de ön bilgisini etkin bir şekilde kullanmaya çalışır (Akyol, 2001: 50-51).

Metinler arası anlam kurmada ise merkezde metin yoktur. Metin farkı metinlerden oluşturulacaktır. Metin dışı anlam kurucu yüksek sesle düşünen okuyucudur. Metinler arası anlam kurmada metinlerden metin üretme vardır. Bu tür anlam kurmada okuyucu üst düzey bilişsel süreçleri kullanır. Okuyucu, metinlerle tartışarak okumaktadır. Metinler arası okumak ve anlam kur-

mak metinler arası düşünme ve alternatif bakış açıları geliştirmeye yol açacaktır.” (Akyol, 2001: 50-51).

Pearson ve Johnson'un (1978) geliştirdiği soru sınıflandırma kategorisi cevabın kaynağını metnin içinde veya dışında olarak ele almaktadır. Meselâ, Pearson ve Johnson'un (1978) ilk iki kategorisi olan “cevabı metnin içerisinde açık olarak verilen ve cevabı ima edilen” sorularda cevabın kaynağı genelde metnin içinde kabul edilmiş ve “cevabı metin dışında” olan soruların cevap kaynağı da okuyucunun zihni ve tecrübesi olarak kabul edilmiştir. Diğer taraftan Raphael (1986) tarafından geliştirilen soru-cevap ilişkisi kategorisi de cevapların kaynağını metin içi ve metin dışında aramıştır. Daha sonraları Golden (1987), Hartman (1991, 1992, 1993), Bloom ve Robertson (1993) ve Akyol (1994) tarafından cevapların kaynağı metin içi, metin dışı ve metinler arası olarak üç bölgede toplanmıştır (Akyol, 2003: 8).

Örnekleme dâhil edilen Türk edebiyatı ders kitaplarındaki metin altı soruları cevap kaynaklarına göre incelenen sorular cevabı metin içinde olan, cevabı metin dışında olan ve cevabı metinler arasında olan sorular olmak üzere üç başlık altında değerlendirilerek Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. İncelenen Türk Edebiyatı (Edebiyat 2) Ders Kitaplarındaki Metin Altı Soruların Cevap Kaynaklarına Göre Dağılımı

Cevap Kaynağına Göre Sorular	Metin İçi		Metin Dışı		Metinler Arası		TOPLAM	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Kitap (Yayınevi)								
MEB	387	69,1	166	29,6	7	1,2	560	100
ŞİMŞEK	406	66,1	202	32,8	6	0,9	614	100
GAYE	127	49,4	113	43,9	17	6,6	257	100
TOPLAM	920	64,2	481	33,6	30	2,0	1431	100

Tablo 4'te görüldüğü üzere, Türk edebiyatı ders kitaplarında yer alan sorular cevap kaynaklarına göre incelendiğinde %64,2 oranla metin içi sorularının üstünlük sağlamıştır. Metin dışı soruları %33,6 oranla ikinci sırada yer alırken, öğrencilerin üst düzey bilişsel süreçleri kullanmasına ve onların metinler arası

düşünme ve alternatif bakış açılarını geliştirmeye yol açan metinler arası sorulara (f 30) çok az da olsa yer verildiğini görebiliyoruz.

V. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada, öğretim ortamında ortaya çıkacak sorunlar, incelenen Türk edebiyatı (Edebiyat 2) ders kitaplarındaki metin altı sorularının örneğinde belirlenmiş ve Türk edebiyatı (Edebiyat 2) ders kitaplarına hangi oranda yansıtıldığı ölçülmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın sınırlılıkları çerçevesinde rastlantısal örneklem yoluyla üç Türk edebiyatı (Edebiyat 2) ders kitabı seçilmiş ve seçilen kitaplardaki metin altı soruları bilişsel alan davranışlarına ve cevap kaynaklarına göre ayrı ayrı sınıflandırılarak değerlendirilmiştir. Bu sınıflamanın birinci aşaması olan soruların bilişsel alan davranışlarına göre dağılımı şu biçimdedir: İncelemeye tâbi tutulan toplam 1431 sorunun;

%19,4 bilgi basamağı,

%46,4 kavrama basamağı,

%13,2 uygulama basamağı,

%11,7 analiz basamağı,

%1,4 sentez basamağı,

%7,6 değerlendirme basamağı sorusudur.

İncelenen Türk edebiyatı (Edebiyat 2) ders kitaplarındaki bilgi basamağına ait soruların alt basamaklara dağılımı şöyledir:

%18,3 kavrama yönelik bilgi sorusu,

%18,3 olgulara yönelik bilgi sorusu,

% 0 araç gereçlere yönelik bilgi sorusu,

%5,0 sembollere yönelik bilgi sorusu,

%51,0 sıralama sorusu,

% 0 sınıflama sorusu,

%2,1 ölçütlere yönelik bilgi sorusu

%1,4 kurama yönelik bilgi sorusu,

%3,5 ilke ve genellemelere yönelik bilgi sorusu.

Örnekleme dâhil edilen Türk edebiyatı (Edebiyat 2) ders kitaplarındaki soruların cevap kaynaklarına göre dağılımı ise şu biçimdedir:

% 27,3 çevirme sorusu,

%67,3 yorumlama sorusu,

%5,2 öteleme sorusu.

%64,2 oranında metin içi soruları,

%33,6 oranında metin dışı soruları,

%2,0 oranında metinler arası soruları.

Sonuçlardan da görüldüğü gibi, ders kitaplarındaki metin altı sorularının çoğu kavrama basamağına (% 46,4), azı ise sentez basamağına (% 1,4) aittir. Soruların bilgi basamağına alt etkinliklerine göre sınıflandırılmasında ise araç-gereçlere ve sınıflamaya yönelik bilgi soruları % 0 oranındadır. Buna karşın, %51,0 oranında sıralama sorusu mevcuttur. Bu ise lise öğrencilerinin daha çok ezbere yönelmelerine sebep olabilir.

Soruların büyük kısmının kavrama basamağına (% 46,4) ait olması lise çağındaki öğrencileri az da olsa metne bağımlı kalmaya teşvik etmektedir. Oysaki öğrencilerin ileriye düşünen, kendi başlarına plan yapıp uygulayan ve sonuçlarını alabilen bireyler olarak hayata hazırlanmaları için daha çok üst düzey zihinsel etkinlik gerektiren sorulara cevap aramaları gerekmektedir. Bu nedenle, Türk edebiyatı derslerinde metne bağılı kalmaya sebep olan soruların yerine, öğrencilerin özgür ve özgünce yanıtlayabilecekleri uygulama, analiz, sentez ve değerlendirme soruları sorulmalıdır. Cevap kaynaklarına göre ise cevabı metin dışında olan ve cevabı metinler arasında olan sorular tercih edilmelidir. Bu, öğrencilerin problem çözme ve eleştirel düşünme becerilerini de tetikleyecektir.

Yapılan araştırmalar incelendiğinde öğretmenler ve öğrenciler açısından soruların değerlendirilmesi çalışmalarının daha çok ilköğretim okullarında gerçekleştirildiği görülmektedir. Ortaöğretim kurumlarında görevli Türk edebiyatı öğretmenlerinin soru sorma becerileri de farklı değişkenler açısından incelenmeli ve Türk edebiyatı ders kitaplarındaki metin altı soruları daha kapsamlı şekilde incelenmelidir. Böyle araştırmalar, geleceğe daha hazırlıklı bireyler yetiştirme açısından da yararlı olacaktır.

Okullarımızda, derslerde öğrencilerin akademik başarılarını değerlendirme amaçlı yapılan sınavlara baktığımızda sınav sorularının genelde öğrencilerin bilgiyi aynen ezberlemelerini gerektiren, yalnız Bloom'un Taksonomisi'nin bil-

gi basamağını hedefleyen sorulardan oluştuğu görülmektedir. Türk Edebiyatı Dersi Öğretim Programında öğrencilerin kavrama, uygulama, analiz ve sentez yapabilme becerilerinin gelişimini amaçlayan soru tiplerine sınav soruları arasında yeterince yer verilmemektedir. Aslında yapılan her değerlendirme çalışması, öğrencilerin belli alanlardaki yeterliliklerini ölçerken öğrencilerin zihinsel düzeylerini de yükseltmeyi hedeflemelidir. Bu sebeptendir ki kullanılan değerlendirme çalışmalarının öğrencilerin kavrama, uygulama, analiz ve sentez becerilerini geliştiren, öğrencileri düşünen ve eleştirel düşünmeye sevk eden sorulardan oluşturulması, hem öğretimin kalitesini ortaya koyma, hem de öğrencilerin düşünme becerilerini geliştirme anlamında büyük önem arz etmektedir.

Geleceğin düşünen, üreten, öz güveni yüksek, kaliteli bireyleri ancak kaliteli öğrenme faaliyetlerinin sonunda yetiştirilebilir. Bu sebeple okullarımızın, öğretmenlerimizin, geleceğin bireylerini yetiştirirken, onları daha donanımlı olarak geleceğe hazırlama anlamında farklı anlayış ve uygulamalara sınıflarında yer vermeleri ülkemiz geleceği adına büyük değer taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- AÇIKGÖZ Ün, Kamile. (2003), *Aktif Öğrenme*. Eğitim Dünyası Yayınları. İzmir, 7. Baskı.
- AKBULUT, Tugay. (1999), İlköğretim Okullarında Görevli Öğretmenlerin Soru Sorma Becerilerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana.
- AKYOL, Hayati. (1996), Metinler Arası (Intertextuality) Okuma ve Sorular. *Bilgi Çağında Eğitim*, Nisan-Mayıs-Haziran.
- AKYOL, Hayati. (2001), İlköğretim Okulları 5. sınıf Türkçe Kitaplarındaki Okuma Metinleriyle İlgili Soruların Analizi. *Eğitim Yönetimi*,(26)
- CEMİLOĞLU, Mustafa. (2003), Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimi, ALFA Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti. İstanbul.
- ÇETİN, İsmet. (2015), *Dil ve Edebiyat Öğretim Yöntemleri*, Nobel Yayınları. Ankara, 2. Basım.
- ENSAR, Ferhat. (2002), İlköğretim 6. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Metin Altı Soruları Üzerine Bir İnceleme. Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- FİLİZ B., Sevil. (2002), *Soru-Cevap Yöntemine İlişkin Öğretimin Öğretmenlerin Soru Sorma Düzeyi ve Tekniklerine Etkisi*. Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara.
- FİLİZ B., Sevil. (2004), *Öğretmenler İçin Soru Sorma Sanatı*, Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 1. Baskı.

- KOMİSYON. (2003). *Edebiyat 2*. MEB Yayınları, İstanbul, 5. Baskı.
- KUTLU, Emine. (2000), *Genel Liselerin Birinci Sınıflarında Okutulan Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitapları Üzerine Bir İnceleme*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- OĞUZKAN, Ferhan. (1989). *Orta Dereceli Okullarda Öğretim (Amaç, İlke, Yöntem ve Teknikler)*, Emel Matbaacılık Sanayi, Ankara, 2. Baskı.
- ŞİMŞEK, Rasim ve ÖZBEN, Raif. (2003). *Edebiyat 2*. Şimşek Yayınları, İstanbul.

HİTİT DİNİ İNANÇLARINDA ^Éhešta- İLE İLGİLİ YENİ DÜŞÜNCELER

Özlem SİR GAVAZ¹

Atıf/©: Sir Gavaz, Özlem (2016). Hitit Dini İnançlarında ^Éhešta İle İlgili Yeni Düşünceler, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 9, Sayı 2, Aralık 2016, ss. 837-860

Özet: Hitit dini tören ve bayram metinlerinde sıklıkla karşımıza çıkan ^Éhešta-/^Éhešti-yapısının işlevi ile ilgili şimdiye kadar farklı yorumlar yapılmıştır. Yapının kendine ait bir kült personelinin olması, sıklıkla yeraltı tanrı ve tanrıçalarıyla birlikte anılması ve ölü kültü ile de doğrudan ilişkili olması Hitit ritüel dünyasında önemli bir yere sahip olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca Hitit dininde çok önemli rol oynayan bazı bayramlar ^Éhešti- yapısında da kutlanmaktadır. ^Éhešti- yapısında kutlanan bayramların özellikleri ve tapınım gören tanrı ve tanrıçaların nitelikleri de yapının işlevini anlamamız açısından son derece önemlidir. Metinler ayrıca yapının mimarisi ile ilgili bazı ipuçları vermekte ve yapıyı daha iyi değerlendirmemize olanak tanımaktadır. Biz bu çalışmada Hititçe metinlerde kelimenin geçtiği yerleri ve daha önce yapılmış filolojik ve etimolojik çalışmaların esas alarak, arkeolojik bir takım verileri de göz önünde bulundurarak yapının işlevi ve lokalizasyonuna yönelik yeni bir yorum ve değerlendirmede bulunacağız.

Anahtar Kelimeler: Hititçe Metinler, ^Éhešta- evi/ yapısı, Hititlerde ölü kültü, Hitit bayram törenleri

---

Makale Geliş Tarihi: 01.11.2016/ Makale Kabul Tarihi: 05.12.2016

¹ Yrd. Doç. Dr, Hitit Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, e-posta: ozlemsir@yahoo.com, ozlemsirgavaz@hitit.edu.tr

New Thoughts About ^ḫhešta- In Hittite Religious Beliefs

Citation/©: Sir Gavaz, Özlem (2016). *New Thoughts About ^ḫhešta- In Hittite Religious Beliefs*, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 9, Issue 2, December 2016, pp. 837-860

Abstract: So far there have been various interpretations about the function of the ^ḫhešta-/ ^ḫhešti- structure which we come across quite often in Hittite religious ceremonies and festive texts. ^ḫhešta- has its own cult personel, and stands often in connection with underground deities. From the texts its direct relation with death cult is also evident, which points out that the structure had an important place in the Hittite ritual and underworld believes. Besides some important festivals were celebrated in the ^ḫhešti- structure. The characteristics of the ^ḫhešti- structure and the qualities of the worshipped gods and goddesses are very important in understanding the function of the structure. Hittite texts give some clues about the architectural features of the structure, which enable us to better understand its particularities. In this study we will give a new interpretation about the function of the structure and its identification by taking into account the attestations of the word in the texts, the previous philological and ethymological studies and also some archeological data.

Keywords: Hittite texts, ^ḫhešti- house/ structure, death cult in Hittites, Hittite celebrations

I. GİRİŞ

Hititçe metinlerde sg. nom.-acc. *hešta*, gen. ^ḫ*heštaš*, *hištaš*, *hišta*, *hišda*, dat.loc. ^ḫ*hešti*, *hišta*, *INA hešti*, *INA hešta*, abl. IŠTU *hešti* (Ünal, 2007a: 210) halleriyle geçen kelimenin anlamı ile ilgili oldukça farklı görüşler bulunmaktadır. Friedrich “kült yapısı, kemik evi? ve mozole?” tanımlarını yaparken (Friedrich, 1991: 68.), Götze, kelimenin *haštai-* “kemik” kelimesi ile olan ilişkisine dikkat çekerek, ölen kişilere ait kemiklerin yakıldıktan sonra toplanarak gömüldüğü bir yer olabileceğini dile getirmiştir (Götze, 1933: 265). Tischler, ^ḫ*hešta-* ve ^ḫ*haštiyaš-* “kemik evi” kelimelerinin aynı olduğu görüşünü dile getirmiş (Tischler, 1983: 203,237), aynı zamanda “bir kült binası, mozole?” olabileceğini ifade etmiştir (Tischler, 1982:21). Puhvel, ^ḫ*hešta-* yapısı için, “ölü evi, ölü kemiklerinin konulduğu yer, mezarlık, anıt mezar ve mozole” anlamlarını önermiştir (Puhvel, 1991: 319 vd.). Güterbock, ^ḫ*hešta-* ve ^ḫ*NA₄* = Hit. *NA₄-an parna-* yapılarının aynı fonksiyonlara sahip olabileceğine işaret etmiştir (Güterbock, 1953: 76, dip. 3). Kammenhuber ise, “mozole, anıt mezar” olabileceğini söylemekte ve Eski Hitit dönemine ait KBo 17.15 nolu metne dayanarak ^ḫ*hešta-* ve ^ḫ*NA₄* yapılarının aynı işlevi görmüş olabileceğine işaret etmektedir (Kammenhuber, 1972: 296, 300). Hethitisches Wörterbuch'da (Band III/2: *H-he-* bis *hu-*) “çoğunlukla yeraltı tanrılarına vakfedilmiş bir kült

yapısı” denilmektedir (2010:572). Ünal yayınlanan son Hititçe sözlüğünde kelimeyi “anıt mezar, mozole” olarak çevirmiştir (Ünal, 2016a: 185.; Ayrıca bkz. Ünal, 2007a: 210). Etimoloji yapmak bize düşmemekle birlikte burada Latince *os, ossis* “kemik” ile kurulmak istenen etimolojik ilişkinin yanlışlığına bir kez daha işaret etmemiz gerekir, çünkü en başta *hešta-* Hatti kökenli bir sözcüktür (Krs. Kammenhuber,1972:298. ; Zinko, 1987: 28). Aynı şekilde Ugaritçe’deki *hst* “ölü tapınağı, mezar” sözcüğünün Hititçe’den alınmış olabileceği ne derece doğrudur (Groddek, 2001: 213218,), takdir edecek durumda değiliz.

Hitit panteonunda bulunan bazı tanrı ve tanrıçaların doğrudan, bazılarının ise dolaylı olarak ^E*hešta-* yapısı ile bağlantılı olduğu görülmektedir. Bunlardan Yeraltı ve ölüm tanrıçası olarak bilinen *Hatti* kökenli *Lelwani* (Otten, 1950: 119-136.; Torri, 1999.; Arıkan, 1998: 49), metinlerde sıklıkla ^E*hešta-* yapısıyla ilişkilendirilmekte, hatta bu yapının *Lelwani*’nin tapınağı olabileceği ifade edilmiştir (Otten, 1950: 129 vd.). Zira *Hattuša* başta olmak üzere hiçbir Hitit yerleşiminde yeraltı tanrıları için inşa edilmiş bir tapınak bulunmamaktadır. Muhtemelen *hešta-* evi, *Lelwani* başta olmak üzere, Yerin Güneş Tanrıçası, Kader tanrıçaları *İštuštaya* ve *Papaya* ile İyi gün tanrısı *Şiwatta* için tapınım mekanıydı (Sevinç-Erbaşı,2015: 183; Gurney, 1977: 38). II. *Murşili* yıllıklarında *Lelwani* için *Hattuša*’da bayram düzenlenmektedir: “*Tanrıça Lelwani için hešti evinde büyük bir bayram düzenledim.*” (KBo 2.5 ay. III 46-47). Bu tanrıça, Sümerli EREŞ.KI.GAL, Hurrili Allani ve Akadlı *Allatum* ile özdeşleştirilmektedir (Otten, 1950: 120 vd.; Haas, 1994: 405). Arıkan, Hattili *Lelwani*’nin aslında erkek olduğunu ama yoğun Hurri etkisinden dolayı Hititlerin onu zamanla ‘Yerin Güneş Tanrıçası’ olarak benimsediklerini dile getirmektedir (Arıkan, 1998: 49). Öte yandan, KUB 20.4 V 12’de ^D*heštaš*’dan bahsedilmesi bu yapının da başlı başına bir tanrısının bulunduğu ya da onun tanrılaştırılmış olabileceğine işaret etmektedir.

IBoT 3.1 öy. 44’-47’ de (Otten, 1955: 389vd.; Haas-Wäfler, 1976: 88vd.) *Lelwani* ile birlikte *Şiwatta*, *İштуštaya*, *Papaya*, *Hašameli*, *Güneş Tanrıçası* ve *Nergal* sayılmaktadır. Burada geçen Yer altı Tanrı gurubunun yedi tane olması hiç kuşku yok yedi rakamının Mezopotamya dünyasından Hitit inancına girdiğini göstermektedir. Hititçe karşılığı *Şeppitta* olması muhtemel “Yedi Tanrı” (IMIN. IMIN.BI) grubunun bulunması, bu bağlamda çok önemlidir (Polvani, 2005: 181194). Fakat Eski Türk inanışlarında ve Kırgız Türklerinde de yedi rakamının yer altı ile bağdaştırıldığı özellikle “*yerin kulağı yedi kattır*” sözünü sıklıkla kullandıklarını biliyoruz (Ögel, 2014: 344). *Telepinu*’nun kayboluşu mitosunda da Kara toprağa yedi kapıdan geçilerek gidildiği kaydedilmiştir: “*Kapıcı yedi kapıyı açtı. Yedi (kapı) sürgüsünü çekti. Karanlık toprağın altında bronzdan*

fiçilar durur.” (Karauguz, 2015: 70). Yine EREŞ.KI.GAL’in avlusunda oturduğu yedi kapılı bir sarayı vardır (Sevinç-Erbaşı, 2015:151). Diğer taraftan, Bo. 4363 ve Bo.2593/c ay. 10 vd’de *Lelwani* bu sefer ^DUD.SIG=Šiwatta, Tašamma Tašimmet(î), ^DUTU, *Ištušta, Papaya, Hašamila, Zilipuriya* ile birlikte dokuzlu bir gurup içinde geçmektedir. KBo 17.15 ay? 9’-15’de de “*Lelwani, Šiwatta, Tašamatta, Tašimezza*, Güneş Tanrıçası, *Ištušta, Papaya, Hašamila* ve *Zilipuriya* ard arda sıralanmakta ve dokuzlu tanrı gurubunu oluşturmaktadır (Haas-Wäfler, 1976: 84vd). Hitit Panteonunda ‘*Dokuzlu Tanrı Gurubu*’ olarak bilinen bu gurubun hepsi de yer altı tanrılarında oluşmaktadır (Otten, 1950: 124). KBo 17.40 nolu metinde de bu dokuz tanrıya *hešta-* evinde içki sunulduğu kaydedilmiştir (Ünal, 2016b: 115). Öte yandan, Hititler, Akadça “Yeraltı Tanrıları” anlamına gelen “*Anunnaku*” tanrılarını, bu tanrıların listesiyle beraber Hurrilerden almışlardı. Bu tanrılar, *Nara, Namšara/Napšara, Minki/u, Ammunki, Tuhuši, Ammezzaddu, Alalu, Anu, Antu, Enlil, Ninlil, Kumarbi, Apantum, Belat-Ekalli* olarak (krş. Archi, 1990: 121vd.) on ikili, dokuzlu ve yedili guruplar halinde metinlerde yer almaktadır (Arıkan, 1998: 51). Bu yeraltı tanrıları muhtemelen bir zamanlar Hitit panteonunun en saygın tanrıları arasında yer alırken, zamanla yeraltına sürülmüş ve yeraltı tanrıları sıfatını yüklenmişlerdir. Nitekim II. *Muršili*, tanrılara seslendiği dua metninde şahit olmak üzere eski tanrıları(=*karuiliuš* DINGIR^{MES}) çağırılmaktadır. KBo 10.45 IV 47-50 metninde eski tanrılar (= *karuiliuš* DINGIR^{MES}) ve A.NUN. NA.GE’nin (= *Anunnaku*) eşitliği ortaya çıkmaktadır (Arıkan, 1998: 50). Bu durumda yukarıda saydığımız tanrılar gurubu aynı zamanda eski tanrılar gurubudur. Yeraltı Tanrıları ve onlar için icra edilen ritüeller çalışma konumuzun dışında olduğu için burada değinilmeyecektir (Bu konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Otten, 1950: 119-140.; Gurney, 1977: 38 vd.; Haas, 1994: 132vd.; Kıymet, 2014: 21-34.; Sevinç-Erbaşı, 2015: 166 vd.).

II. ^E*hešta-* YAPISINDA KUTLANAN BAYRAMLAR VE YAPININ OLASI İŞLEVİ

AN.TAH.ŠUM^{SAR} bayramı kutlamalarının 11. günü ^E*hešti* evinde kutlanmakta ve Saray Oğlanlarının Baş (GAL DUMU^{MES} É.GAL) da kutlamalar sırasında görev yapmaktadır: “*Ertesi gün Saray oğlanlarının başı yılı hešti evine getirir. Kral onun arkasından yürür. [ve] o gider ve atları yola çıkarır.*” (KBo 10.20 öy. II 11-13; Güterbock, 1960: 82 vd. Ayrıca bkz. IBoT 2.1 Kol. 8’-14). Metnin devamında ^E*hešti* evinde *Lelwani*, iyi gün tanrısı, Güneş Tanrıçası, tanrıça *Mezulla* ve *Zappaš* için sunuların gerçekleştirildiği belirtilmiştir (Arzınba, 2010: 19). Bu merasimin arkasında eski yılın ölmüş bir yıl gibi telâkki edilmesi

inancı saklıdır. Dolayısıyla *hešta-* evine defnedilen eski yılın yeni yıl ile değiştirilmesi söz konusudur. Ünal'a göre soyut kavramları, kavramakta güçlük çeken Hititler, onlarla eylem yaparken bir modellerini yapıp somut hale getirmekteydiler. Tıpkı iyilik sembolü olan üçgen (Ayrıntılı bilgi için bkz. Sir Gavaz-Süel, 2010:737-756) ve Mısır'da yaşam sembolü olarak bilinen Ankh (haç) işareti gibi. Yıl da somutlaştırılan kavramlardan biriydi. Böylece somutlaştırılan yılın gömülmesi, bayramın önemli işlevlerinden birini oluşturuyordu (Ünal, 2016b: 134). Bu inanışın bir benzeri olarak Altay Dağlarına yakın ikamet eden Kırgızlar'ın, bahar bayramını kutlarken çeşitli ritüeller sonrası “*Eski yıl geçti, yeni yıl geldi*” şeklinde haykırdıkları bilinmektedir (Ögel, 2014:356). *nuntarriyašhaš-* bayramını konu alan KUB 59.2 (+) IBoT 2.8 ay. III 1 vd' de “*Ertesi gün Kral, hešti evine gider. Büyük toplantı (toplantı).*” (Nakamura, 2002: 37) ifadesi ilgi çekicidir. Çünkü kült gezilerini içeren metinlerde *hešti-* yapısı içinde büyük toplantının yapıldığına dair bir kayda rastlanmamaktadır (Sir Gavaz, 2012, 46 vdd.). Eğer *hešti-* evi, büyük toplantının yapıldığı yerlerden birisi idiyse, kralın tören tahtına oturma merasiminin gerçekleştiği bu toplantının belki de yeraltı ve ölü kültü ile doğrudan bağlantılı tanrıların huzurunda gerçekleştirildiği tahmin edilebilir. Metinlerden ‘büyük meclis, Toplantı’nın (šalli-ašeššar) genellikle *halentuwa-*’da yapıldığı, ama duruma göre ^{GIS}ZA.LAM.GAR denen tören çadırının içine kadar yayıldığı anlaşılmaktadır (Sir Gavaz, 2012:48vd.).

hešti- evi, KI.LAM bayramı sırasında da kralın ziyaret ettiği yerler arasındadır (Singer, 1983: 112vd). Kral KI.LAM bayramı kutlamaları sırasında *hešti-* evinin *turiya* kapısına varır ve tanrıyı içme eylemini gerçekleştirir (KUB 20.4 ay. 9' vd). Aynı metnin ilerleyen satırlarında, kral *hešti-* evinin kapısına ulaştığında girişte onu GUDU/GUDU₁₂ Rahibi, (^{LÜ}GUDU ^D*hešta*), Rahip ve *hešti-* evi adamı karşılamaktadır (12'-20'). Burada GUDU Rahibi'nin geçmesi, bu yapıda görev yaptığına işaret edebilir. (GUDU Rahibi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Taggar-Cohen, 2006: 31, 229-274). Öte yandan, GUDU Rahibinin karısı (DAM ^{LÜ}GUDÚ), *hešta-* evinin adamıyla birlikte kült seremonilerinde etkin rol oynamakta, bir metinde GUDÚ'nun karısı tapınağın içinde dikilen sütunun/ sütunların önünde dikilirken, *hešti* evinin adamı (^{LÜ}*hišta-* için bkz. Otten, 1972-75: 369; Kammenhuber, 1972: 301.; Haas-Wäfler, 1977:92) da onun yanında durmaktadır (KBo 17.15 ay! 13-14; KUB 58.50 öy. III 1vdd. ve duplikatı KBo 17.40 ay IV 7' vd.). Bo 3230+ öy I 7' vd'de de *hešti* adamı, ^{LÜ}.MES ^E*huhhaš*, yani “yaşlı adamlar” ile birlikte anılmaktadır (Haas-Wäfler, 1977: 94). Muhtemelen yaşlı adamlar, doğrudan atalar kültü ile bağlantılı olduğunu düşündüğümüz bu yapıda önemli bir role sahiptiler. Diğer taraftan; KUB 58.50 =Bo 2866 öy.

III 8-12 ve duplikatları KBo 39.79 ay. 5vdd. ve KBo 13.216 öy I 1vdd. de güzel kokulu bir bitkinin ateşte yakılmasıyla ilgili icra edilen bir seremoni anlatılır. Ayinde Aşçılardan Baş (UGULA LÜ.MEŞ MUHALDIM), *hešti* adamı (LÜ *heštumaša*) ve temiz rahip (šuppi LÜ SANGA) Kral ile birlikte etkin rol alırlar: “Aşçıların Baş Kral’a *hurnai*- bitkisini (*hurnai*^{SAR}) verir. Kral (onu) ateşe atar. *hešti* adamı, temiz rahibe *hurnai*^{SAR} verir. Temiz rahip onu ateşe atar” (Haas-Wäfler, 1977: 98). Benzer bir ayin, *hešta*- Bayramının anlatıldığı bir metinde de yapılmaktaydı (KUB 34.69 + KUB 34.70 i 1vdd.). Ayrıca buyruk metni KBo 16.52 ay. 5’-7’ de yangın tehlikesine karşı *hešta*- evinde yakılan ateşle ilgili olarak çok dikkatli olunması, ateşin her gün söndürülmesi kaydı yer almaktadır (Kammenhuber, 1970: 560; Ünal, 1977: 467). Ama ateşin ayinsel mi, yoksa ısınmak amaçlı mı yakıldığını söylemek zordur. Ölü kültü ile doğrudan bağlantılı bir yapıda ateşle yapılan eylemler bize Türkmenlerde ölü ile Tanrı arasında ateş yoluyla bir bağlantı kurmak için yapılan ritüelleri hatırlatmaktadır. Yine Eski Türklerin tanrıyla haberleşmek ya da tanrıya ulaşmak için ateş yaktıkları da bilinmektedir (Ögel, 2014: 666,669). Öte yandan, Altay ve Buret karışımı bir ateş duasında şu ifade oldukça manidardır: “*Senin nurun, göklere erişmiş! Yerin dibine kadar gider!*” (İnan, 1968: 394; Ögel, 2014: 633). *hešta*- yapısının önemli rol oynadığı bir metinde (IBoT 3.1, 76) anlatılan eylemin *hešta*-da gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Buna göre aşçılar ölü ruhunu ve meyveyi (*gakkapa*-) bir yere yerleştirirler (LÜ^{MES} MUHALDIM GIDIM *ga-ag-ga-pa-an-na ti-an-zi*) *gakkapa*-kelimesinin aynı biçimde yazılan “keklik” değil, bir “meyve”nin kastedildiğini, paralel metinde IN.BI “meyve” yazılmasından anlamaktayız (KUB 48.9 ii 8, Haas, 1992: 104vd.). Bunun yanında muhtemelen yine *hešti* evi ile alakalı olduğunu düşündüğümüz KBo 20.33 öy. 18-20 de şunu okuyoruz: “*O Tanrı Hulla’yu (veya Hulla şerefine) içer, oturarak Tanrı Telepinu’yu içer. Tanrı ZABABA’ya vururlar. Koşucular, gümüşten lazımlık kabını (galdi) getirirler. Aşçılar ölü ruhunu yerleştirirler*” Herhalde bu yapı içinde gerçekleştirilen bu törenlerle ölen kişinin ruhunun huzur bulması temenni edilmektedir. Diğer taraftan, ölü ruhunun yeraltına, ölüler diyarına ulaştırılması muhtemelen yapının içinde yakılan ateşle sağlanıyordu.

Hitit İmparatorluk Devri Krallarından II. *Muwatalli*’nin, başkenti *Hattuša*’dan *Tarhuntašša*’ya taşınmasını anlatan III. *Hattušili*, ölü ruhlarının da taşındığını ifade etmiştir: “*Hatti’nin (tanrılarını) ve ölü ruhlarını aldı. ve onları [ ] ülkeye götürdü.*” Kral, metnin farklı bir yerinde bu durumu tekrarlamıştır, bu metin yeri daha eksiksiz günümüze ulaşmıştır: “*Daha sonra Hatti’nin tanrılarını ve ölü ruhlarını aldı ve onları Tarhuntašša’ya götürdü.*” (CTH 81; Doğan-Alparslan, 2012: 123) Burada başkentte bulunan ölü ruhların, yeni başkente,

yani devletin yeni merkezine taşınması konumuz itibari ile oldukça önemlidir. Nitekim devletin resmi olarak tanrısal mertebeye kavuşmuş olan krallarına ait kültürün, dolayısıyla Éhešta yapısının da taşınmış olduğu anlaşılmaktadır. Bu sayede atalar kültü ihmal edilmeyecek ve en önemlisi de geçmişle kurulan tarihi ve kültürel bağlar, bu ölü kralların ruhlarına yapılan anma törenleri ile devam edecektir. Orta Asya ve Kafkasya’da yaşayan halklarda halen devam eden atalar kültü inancı ve atalarının ruhlarına duyulan saygı, bazı halk inanışlarında yoğun olarak gözlenmektedir. Kazaklar, zor zamanlarda atalarının isimlerini söyler ve atalarının ruhlarına kurbanlar sunarlardı. Yine eski bir Türk inanışına göre ‘ata mağarası’ olarak adlandırılan mağaralarda ata ruhlarına kurbanlar sunulmaktaydı. (Akgün, 2007: 143).

Éhešta- evinde görev yapan kült personelinden biri de LÚ^{GI}BANŞUR “Sofracı”dır. Bizi bu konuda bilgilendiren IBoT 3.1 14’-16 nolu metin yerinin tercümesi şöyledir: “*Sofracılar, on altı kalın ekmeğe, bir litre buğday peltesi, fasulye ve üç şiluha ekmeğini (getirirler); aşçılar (ise) hešti evinde sekiz siyah koyunu önceden hazırlamışlardır*” Burada kurban edilecek hayvanın renginin siyah olması yeraltı kurbanı olması ile doğrudan bağlantılıdır. Ünal’a göre siyah uğursuzdur ve karanlığı simgeler. Bu sebeple de bu renk özellikle seçilmektedir (Ünal, 2016b: 114). Eski Türkler’de de Yeraltı Tanrısı Erlik için ormanlık bir alanda gerçekleştirilen törenlerde beş yaşında siyah bir öküzün kurban edilmesi kurban edilecek hayvanın renginin rastgele belirlenmediğini ve özellikle seçildiğini göstermektedir (Akgün, 2007:143). Bunların yanı sıra, Éhešta- evinde gerçekleştirilen bir ritüel ilgi çekicidir. *haššumaš* bayramının 4. gününde *tazelli* rahibinin Éhešta evine gittiği, tanrıların şerefine on iki kez içtiği ve kör bir adamın çırılçıplak soyulduğu, daha sonra da dövülerek Éhešta- evine götürüldüğü kaydedilmiştir: “*taz(z)elli rahibi hešta evine gider. dört yumuşak ekmeğe, dört tatlı ekmeğe, yarım ŠATU ölçüsünde dört kalın ekmeğe, on iki takarmu- ekmeği (hazır durur) (tazelli rahibi) tanrıların (şerefine) on iki kez içer. Ve erkek keçiyi keserler ve yerler. Erkek keçinin postunu ise alırlar. Bir kör adam çırılçıplak soyulur, onu döverler ve sonra hešta evine götürürler. Ve yerler, içerler.*” (IBoT 1.29 ay. 35’-41’ ; Arıkan, 2005: 61.; Sevinç-Erbaşı, 2010: 693-702.; Mouton, 2011: 1-38.; Taracha, 2016: 321-334.; Ünal, 2016b: 224.) Burada geçen söz konusu kör adam muhtemelen günah keçisi olarak belirlenmiş, soyularak ve de dövülerek işkenceye maruz bırakılmıştır. Bu sayede herhalde aşağılanmak istenen bir kişinin yerine geçirilen kör adam hem ruhen hem de bedenen insanların huzurunda rencide edilip tartaklanarak, ritüelin en etkin sahnesi icra edilmektedir. Arıkan’a göre, çırılçıplak soyma ve bu şekilde teşhir etme Hitit toplumunda bilinen bir cezadır. Fakat bu metinde

geçen durum farklı bir uygulamaya işaret etmektedir (Arıkan, 2000: 218). Öte yandan, ritüelde bir tekenin kurban edilmesi de “*gūnah keçisi*” kavramı açısından son derece manidardır (Ayrıca işin eğlence boyutu ile ilgili de krş. Ünal 2016b: 221 vdd.). Güterbock ise *haššumaš* bayramının 4. gününde icra edilen bu eylemlerin, prensin ergenlik dönemine girmesi ile bağlantılı olduğuna işaret etmektedir (Güterbock, 1969:99 vd. ; Ayrıca Prensın erginleme töreni ile ilgili bkz. Sevinç, 2010: 693-702; Ardzinba, 2010: 57). Metnin devamında Prens, *arzana*- evine geçer. Prens eve girince yemek getirilmesini buyurur ve karşısına da on iki kız oturtulur. Birlikte yerler, içerler. Kızlar, prensin çevresine bira dökerler ve bir nevi kutsal sınırı belirlerler (Ardzinba, 2010: 57), o gece kızlar prensi arındırırlar ve ayın sona erer(Bayramın özet metni için bkz. Ünal, 2016b: 224 vd.) Prensın erginleme töreninin anlatıldığı bu bayramda, en dikkat çeken nokta, sürekli tekrarlanan on iki sayısıdır. Bayramı konu alan ve birinci gününden itibaren yapılan eylemleri sırasıyla anlatan metinler incelendiğinde 12 çiftçi, 12 ekmek, 12 tanrıyı içme eylemi, 12 kız ve 12 rahipten bahsedilmektedir. Bu durum, bayramın 12 aya ya da yılın tümüne işaret ettiği şeklinde yorumlanmıştır. Fakat Yazılıkaya A ve B odalarındaki 12 tanrı kabartma tasviri ile metinler arasında bir bağlantı olup olmadığı bilinmemektedir (Ünal, 2014: 282vd.).

Bir başka metinde aşçı başı ^{NA4}*tahuppaštai*- denen ve kurbanlık hayvanları öldürmeye yarayan (Ünal, 2007b: 117 vdd) bir taşla koyunun başına üç kere vurur ve onu kurban eder. ^E*hešta* evinin adamları koyunun etini iç odaya (É.ŠA) götürür (KUB 41.27 ay. IV 9-16; Haas-Wäfler, 1977: 103 ayrıca örnek başka bir metin yeri için bkz. KUB 34.69+70 öy. I 17'-18'). Yerel kültürler için kurban malzemesi bağışlarını içeren KUB 43.29 öy. II 5-7'de *zilipuriyatalla* adamlarının başı, ^E*hešta* adamı, *hapiya* adamları ve *zintuhi* kadınları birlikte anılmaktadır (Arıkan, 2003: 22). Burada *hešta*- adamının Hatti kült tabakasına dahil görevlilerin içinde sayılması, onun Hatti kültürüyle olan bağlantısına işaret etmesi açısından çok önemlidir. Kammenhuber de *hešta*'nın Hatti kökenli olduğuna işaret etmektedir (Kammenhuber, 1972:300). Yine başka bir metin yerinde ^E*hešta* evinin adamları Tanrı Nergal ve Lelwani'nin meşalelerini tutmaktadırlar: “(8) I ^{GIS}*zu-up-pa-ri* ŠA ^DU.GUR (9) I ^{GIS}*zu-up-pa-ri* ŠA ^DAL-LA-[TIM..] (10) LÜ.MEŠ ^E*hé-eš-ti-i har-kán-zi*” (Bo41/g I 8-10; Otten, 1971: 40).

Diğer taraftan VAT 7470 öy.I 10-16 da ^E*hešta* evinin üç adamından ve yine yukarıda farklı bir metin yerinde geçen temiz rahipten söz edilmektedir: “*ve onlar yukarı ana giriş kapısına giderler. Ana giriş kapısına vardıklarında temiz rahip ve ^Ehešta evinin üç adamı yukarı ana giriş kapısından içeri girerler.*” (Haas-Wäfler, 1977: 104). Metinde ^E*hilammar* “kapı, kapı yapısı, pazar yeri,

ana giriş kapısı” kelimesinin dat-lok. formu ^É*hílamni-* kelimesi geçmektedir. (Ünal, 2016: 187; Ayrıca *hílammar-* “en kutsal odanın önünde yer alan ve odaya girişi sağlayan geçit” Naumann, 1998: 466). Öte yandan KUB 30.32 öy. I 11’de de ^É*hešta* evinin yukarı ve aşağısından, daha doğrusu “yukarı ve aşağı *hešta-* evinden” bahsedilmektedir (Puhvel, 1991:321.). Bu iki metin yeri, ^É*hešta* evinin lokalizasyonu ve mimarisine yönelik bilgiler içermesi açısından oldukça önemlidir.

41/g öy.I 4’-20’ nolu metinde, *hešti* adamlarının, köpek adamlarının, dış avlu temizleyicilerinin, sakilerin ve taş evin adamlarının birer meşale taşıdıkları kaydedilmiştir (Transkripsiyon için bkz. Otten, 1971: 40; Haas-Wäfler, 1977: 94). Aynı metin içinde *hešti* adamlarının ve de taş evin adamlarının birlikte geçmesi her iki yapının birbirinden farklı olduğuna ve her ikisinin de ayrı personellerinin bulunduğuna işaret etmektedir. Ayrıca Singer, KI.LAM bayramını içeren metinlerde her iki yapının birbiri ile aynı olabileceğine dair bir ipucuyla karşılaşmadığını, dile getirmiştir (Singer, 1983: 118).

KUB 30.32 öy. I 6-8’de (ve paralel metninde) *Arinna*’lı Metal ustalarının kendi yaptıkları anlaşılın tanrı heykellerini ^É*hešta-* evine yerleştirdikleri kaydedilmiştir. Bunlar arasında güneş kursu ile altın ve gümüşten çok sayıda alet edevat vardır ve metal ustaları bozulanları tekrar tamir etmektedirler (EGIR-*pa takliyanzi?*). Gerekli altın ve gümüş depodan sağlanmaktadır (Haas & Wäfler 1976: 96vd.; Erkut 2003: 76; Savaş, 2006:85). Bilindiği gibi; şimdiye kadar en zengin güneş kursu buluntu topluluğu Alacahöyük’te Erken Tunç Çağı Kral Mezarlarında ele geçmiştir. Aynı döneme ait başka önemli yerleşmelerde de (Horoztepe, Kalınkaya, Balıbağı, Göller, Havza, Oymaağaç vb.) benzer güneş kursları ve de semboller açığa çıkarılmıştır. Erken Tunç Çağı güneş kurslarının yalnızca mezarlarda ele geçmiş olması bu eserlerin ölü kültü ile olan bağlantısını ve cenaze ritüelleri sırasındaki işlevini göstermektedir (Sir Gavaz & Yalçın, Yayın Aşamasında). M.Ö. 2. bin yıl Orta ve Kuzey Anadolu Bölgesi’nde açığa çıkarılan Hitit Dönemi mezar buluntuları arasında ise güneş kurslarına rastlanmamıştır (Akyurt, 1998: 134 ff.). Yukarıda verdiğimiz metin yeri, güneş kurslarının hem Erken Tunç Çağın’da hem de Hitit Dönemi’nde benzer işlevlerle kullanıldığına ve ölü kültü ile doğrudan ilişkili olduğuna işaret etmektedir. Diğer taraftan; KBo 20. 33 öy. 10’da da Metal ustalarının *hešta-* evi içindeki görevlerine dair bir kayıt söz konusudur: “*Metal Ustaları iki sığır başını getirirler. İki kırmızı şarapla (dolu) kabı dökerler.*” Bu pasaj da, Metal ustalarının *hešta-* evinde yapılan kült aktivitelerine doğrudan katıldıklarını göstermesi açısından önemlidir.

Metinlerde ^Ehešta- Evinde Görev Yapan Kült Personeli

(Yukarıda verdiğimiz metin yerlerine dayanarak listelenmiştir.) (Kült personeli ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Haas-Wäfler, 1977: 92; anlamları için bkz. Ünal, 2007a).

hešti adamı: LÚheštumaša/ LÚ.MEŠ^Ehešti

Saray Oğlanlarının Başı: GAL DUMU^{MEŠ}É.GAL

Tazelli Rahibi

Temiz rahip: LÚSANGA KÜ.GA/šuppiš

Aşçıların Başı: UGULA LÚ.MEŠMUHALDIM

GUDU Rahibi: LÚGUDU

GUDU Rahibinin karısı: DAM LÚGUDU

halliyari adamları “ayinlerde ilahi okuyan” (Ünal,2007a:150.): LÚ.MEŠhalliyari

LÚ.MEŠSİLA.ŠU.DU₈.A (Daddi, 1982:180).

Köpek adamı: LÚ.MEŠUR.GI₇

Dış avlu temizleyici: LÚ.MEŠKISAL.LUH

LÚ.MEŠZABAR.DIB

Yaşlı adamlar: LÚ.MEŠ^Ehuhhaš

Taş evin adamları: LÚ.MEŠÉ.NA₄

Sofracılar: LÚ^{MEŠ}GIŠBANŠUR

Arinna’lı Metal Ustaları: LÚ^{MEŠ}SIMUG.A^{URU}Arinna

^Ehešta- Evinde Kutlanan Bayramlar

ANTAHŠUM^{SAR} Bayramı

purulli- Bayramı

nuntariyašhaš bayramı

haššumaš- Bayramı

EZEN GAL (Büyük Bayram) (KUB 30.68 öy. 8 EZEN GAL ^Ehi-iš-ta-a ma-a-an LUGA[L “Kral Büyük Bayram için hešti evine (gider)se”

KI.LAM Bayramı

hamešhi Bayramı

Éhešta- Evinin Mimarisi ve Lokalizasyonu

IBoT 3.1 17'-20' nolu metin yeri bize Éhešta- evinin mimarisi ile ilgili bazı ipuçları vermektedir, şöyle ki: “Kral hešta evinin kapısına geldiğinde, sofracılar kalın ekmekleri kaldırırlar, giderler ve onları (onu)tanrıların yerlerine yerleştirirler. ‘Büyük Yolda’ bir usta ve yaşlı adam durmaktadır. Onlar krala reverans yaparlar.” Kralın Éhešta- evinin kapısına varmasıyla ilgili bir ifade bir başka metinde de karşımıza çıkar (KBo 20.76 ay.1 + KBo 24.87 ay.7'; ayrıca krş. KUB 20.4 ay. V 12'deki ^Dhé-eš-ta-a-aš a-aš-/ki, “hešta tanrısının kapısı”).

Diğer taraftan VAT 7470 öy.I 10-16'da da Éhešta evinin yukarı ana giriş kapısından bahsedilmektedir.

Tüm metinler arasında bize hešta- ile ilgili en ayrıntılı bilgi veren kaynak bir envanter metni parçasıdır (KUB 30.32 öy. I 11 vdd., CTH 250). Anlayabildiğimiz kadarıyla metin “Yukarı ve aşağı hešta- Evi'nin inşaatında kullanılacak, ne olduğunu maalesef bilemediğimiz luri- ve purašta- kerestelerinden söz etmektedir. Belki de bir tamirat yapılmakta veya yapının etrafı çitle çevrilmekte (*takliya-/takkaliya-* bu her iki anlama da gelebilmektedir. bkz. Ünal 2016a: 502) olup, bu işi belediye başkanı yapmaktadır. Metnin bize sağladığı ikinci önemli ve ilginç bilgi ise, gene belediye başkanının hešta- evi kapısında yer alan “kuyu, sarnıç” veya “pınar”ı (*wattaru-*, KUB 30.32 öy. I 14) yenilemesidir (*newah-*). Dışardan geldiği anlaşılan su, buradan geçirilerek sarnıcın/kuyunun içine akıtılacaktır. Burada söz konusu olan eylem, pratik anlamda hešta- evine su sağlamak amacıyla yapılmış olmalıdır. Tamiratın, din ve kült işleriyle pek uğraşmayan belediye başkanı tarafından yapılmış olması, buna işaret etse gerekir. Ancak Hititlerde kuyu, yeraltı kaynağı, yeraltı çatlakları ve pınarlar doğrudan Yeraltı Tanrıları ve dolayısıyla ölü kültü ile bağdaştırıldığı göz önünde tutulduğunda, Éhešta- evinin kapısının önündeki, bahçesindeki ya da avlusundaki su kuyusu bu açıdan da değerlendirilebilir. Diğer taraftan, Yeraltı Tanrıları için kurbanlar genellikle yere kazılan çukurlara(=*apí*) bırakılırdı. Ayrıca metinlerde DINGIR *apí* “çukur tanrısı” olarak da geçmesi bu çukurların yeraltı ile yeryüzü arasındaki bağlantıyı sağlama açısından ne derece önemli olduğunu ve bu sebeple de yeraltına açılan bir kapı işlevi gören çukurlara tanrısal bir takım özellikler yüklendiği ve tanrılaştırıldığı görülmektedir (Sevinç-Erbaşı, 2015:172 vd.).

IBot 3.1 21' de ise Kral'ın heštiyapısı içinde *arkiu-* odasına girdiği kaydedilmiştir: “LUGAL-uš-kán an-da pa-iz-zi ar-ki-ú-i ti-ia-zi: Kral içeri gelir, *arkiu-* odasına (*yapısına?*) geçer.” Metnin devamında kralın burada *tuhhešsar-* ile arınma ayinini gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır Alp'e göre bu oda bina kompleksinin

dışında ya da tapınak avlusunda bir yere identifiye edilmelidir ve Yazılıkaya Açık hava tapınağının ilk safhalarında küçük odanın girişi bu oda için uygun olabilir (Alp, 1993: 89, 344, 348). Aynı metnin 26. satırında ise bu sefer GUDU rahibinin karısının reverans yaptığı ve iç odaya (É.ŠÀ) girdiği kaydedilmiştir: “DAM LUGUDU UŠ-KI-EN ta-aš É.ŠÀ-na pa-iz-zi”. É.ŠÀ Ünal tarafından “iç oda, yatak odası” olarak yorumlanmış (Ünal, 2007a: 100), Naumann ise “en kutsal odanın önünde yer alan ve o odaya girişi sağlayan ön geçit” olarak ifade etmiştir (Naumann, 1998: 464 vd). Tüm bu metin yerleri ^Ehešta- evinin sadece bir odadan ya da tek gözlü bir yapıdan ibaret olmadığını göstermekte ve bir tapınak kompleksine işaret etmektedir. KI.LAM bayramını konu alan KBo 25.18 ay.4 5’ vd’de ^Ehešta- evi geçmekte, hemen takip eden satırda ise bir koruluktan söz edilmektedir. Metnin ilerleyen satırlarında ise ^Ehešta- evinin adamları ^Ezikmuha yapısı ile birlikte anılmaktadır. Fakat bu yapının ne işlevde kullanıldığı ya da ne olduğu henüz tespit edilememiştir (Ünal,2007a: 820). Yine KUB 2.3 IV 4’de ise ^Ehešta- evi bu sefer makzi(ya)- evi ile ilişkili karşımıza çıkmaktadır. Zira metinde Kral, KI.LAM bayramı kutlamaları çerçevesinde başta makziya- evi (Ünal, 2007a: 418) akabinde ise hešta- evi kapısına varmakta ve bazı tanrıları içme (şerefine) eylemi gerçekleştirmektedir (Singer, 1984: 68).

Orta Hitit devrinde, muhtemelen III. Tuthaliya döneminde, Hitit imparatorluğu toprakları, literatürde biraz da abartılarak “konsentrik saldırı” (*concentric invasions, konzentrischer Angriff*) olarak anılan geniş kapsamlı ve amansız bir saldırının hedefi olmuştur. Sınırlar küçülmüş ve başkent Hattuša bile yakılıp yıkılmış, her nasıl olursa sadece hešta- evi kurtulabilmiştir (KBo 6.28 öy. I 11-15): “Diğer taraftan Azzili düşman geldi ve Yukarı [Ülkenin] tümünü mahvetti ve Şamuha’yı sınır yaptı. İsuvalı [düşman] geldi ve Tegarama Ülkesini sınır yaptı. Diğer taraftan Armatanalı düşman [geldi] ve o da Hatti ülkelerini mahvetti. ve Kizzuwatna’yı [sınır yaptı]. [Hattuša Şehri tamamen yakılıp yıkılmıştı. Ve [ ] sadece hešta- evi kurtulabilmişti.” (Götze, 1940: 21-26.). Bu pasajdan yola çıkarak Güterbock, ^Ehešta- evinin Hattuša’nın dışında bulunduğu için zarar görmediğini ve Yazılıkaya’nın bu yapının lokalizasyonu için uygun yer olduğunu belirtmiştir (Güterbock, 1953: 76). Sur dışında kalan bir yapı kompleksinin nasıl düşman işgalinden kurtulabildiği tartışılabilir bir konudur. Düşman işgalinden kurtulabilen bir yapı, Hattuša içinde, ama işgal edilmesi imkânsız bir yerde olmalıydı. Eğer doğru yorumluyorsak, böylesi bir yapı, Sarıkale, Yenicekale, Nişantepe ve Ambarlıkaya vs. gibi ancak ve ancak kent sınırları içinde kalan kayalıkların zirvesinde inşa edilmiş olan ve birçokları bugün bile çıplak gözle görülebilen kayalıkların üzerindeki müstahkem yerlerde olabilir.

Res. 1 Boğazkale/Nişantaş

Res.2 Boğazkale / Sarıkale

Res.3 Boğazkale/Yenicekale

Ama diğer taraftan, IBoT 1.29 ay. 35' vd'de (bk. yukarıda) *hešta* evinde gerçekleştirilen erginleme ritüelinde *tazelli* rahibinin tanrıların şerefine on iki kez içmesi ve hemen her şeyin "12" olması, Yazılıkaya B odasında bulunan on iki tanrı tasvirlerini ve yapının bu işlevle kullanılmış olma olasılığını akla getirmektedir (Ayrıntılar için bk. Ünal, 2016b, 221vdd.). Ayrıca Tanrı *Nergal* ve *Lelwani* için *hešta* evi adamları tarafından taşınan meşaleler, Yazılıkaya B odasındaki *Nergal* tasvirini anımsatmakta ve odanın içinde bulunan nişlerin de meşale yakmak üzere kullanılmış olabileceğini akla getirmektedir (Bo 41/g I 8-10). B Odasında yer alan *Nergal* tasviri, muhtemelen Ölümler dünyasına giden yolda kılıç ve tanrının liderliğinde bir arınmayı ve belirli bir kefareti

ödeyerek bu dünyaya girişi sembolize ediyordu (Bittel, 1978-1980: 21-28.; Darga, 1992: 171). Sevinç-Erbaşı'ya göre “*Yeraltı Tanrıları deyince, çukurdan sonra ilk akla gelen şey, bu çukuru açmak için kara toprağın bağrına saplanan, tanrılaşmış ya da tanrı simgesi olan sivri uçlu bir kılıç ya da hançerdir.*” (Bu ve daha fazla bilgi için bkz. Sevinç-Erbaşı, 2015:183 vd). Diğer taraftan Güterbock, Yazılıkaya ve Büyükkaya'nın benzer özelliklerine işaret etmiş ve *hešta* evi için aday iki uygun yer olabileceklerine dikkat çekmiştir (Güterbock, 1953: 76, dip. 2).

Res.4 Yazılıkaya B Odası

Res. 5 Yazılıkaya B Odası/ On iki Tanrı Kabartması (Çorum Müze Arşivi)

II. Murşili yıllıklarında *purilli* bayramının Tanrıça *Lelwani* için *hešta* evinde kutladığını ifade etmektedir: “İlkbahar olduğunda *büyük bayram olan*

purulliya- bayramını Hatti Şehri'nin Fırtına Tanrısı ve Zippalanda Şehri'nin Fırtına Tanrısı için kutladım. hešti evinde ise Tanrıça Lelwani için büyük bayram olan purulliya- bayramını kutladım. Hattuša şehrine, yukarıya geldim. Tanrıça Lelwani için hešti evinde büyük bir bayram düzenledim." (KBo 2.5 ay. III 38-47; Götze, 1933: 188). Bu pasajda geçen "Hattuša Şehrine yukarıya geldim" ifadesi ile kral Yukarı Şehri mi, yoksa surların dışındaki alanla yani günümüzdeki köy yerleşiminin de olduğu alanla kıyaslandığında oldukça yukarıda kalan Yazılıkaya Tapınak alanını mı kastediyordu, bilemiyoruz. Yazılıkaya kuşkusuz Hititlerin erken dönemlerinden itibaren kutsal bir mekân olarak işlev görmüş (Naumann, 1998: 456) ve bir kült alanı olarak kullanılmıştır. Ama Konsentrik işgal dönemi dahil Orta ve bilhassa Eski Hitit çağlarında yapılmış olduğuna dair hiçbir kanıt yoktur. Darga'ya göre bu kült yeri M.Ö. 13 yy da AN.TAH.ŞUM^{SAR} veya "kralların ölü kültü" törenleri için yeniden düzenlenmiş ve dönemin kralının talimatları ile A ve B odalarının önüne bir tapınak inşa edilerek kült yapıları olarak kullanılmışlardır (Darga, 1992: 154).

Bütün bunların yanı sıra yeraltı dünyası ve tanrıları ile doğrudan bağlantılı olan kuş kurbanı (Ortaköy/ Şapinuwa kuş kurban çukurları ve kuş kurbanı uygulamaları için bkz. Süel, 2010: 31-52) uygulamasının Yazılıkaya açık hava mabedinde de gerçekleştiği bilinmektedir. Bittel, A odasından B odasına giden yol üzerinde tespit edilen oyuğun içinde insan iskeletleri ve kuş iskeletlerinin açığa çıkarıldığını belirtmiştir. Burada asıl dikkat çeken nokta bir çukurun içinde 14 bronz çiviyle tutturulmuş bir kuş iskeletinin de açığa çıkarılmış olmasıdır (Bittel, 1970: 110). Yine Yazılıkaya C Odasında açığa çıkarılan hayvan kemikleri ve küller ile tespit edilen bir kanal bu odanın da ölü kültü ile bağlantısını ortaya koymaktadır (Akyurt, 1998: 159. Ayrıca ayrıntılar için bkz. Seeher, 2011: 119 vdd).

III. SONUÇ

II.*Murşili*'nin yıllıklarında anlattığına göre kardeşi *Kargamuş* Kralı, Şarri-Kuşuh *Kizzuwatna*'ya geldiğinde sıcaklara dayanamayarak hastalanmış, ölmüş ve cenaze töreni *Kizzuwatna*'da yapılmışsa da, metnin dediği gibi "ölü ruhlarıyla ilgili örf ve adetlerin" önemli bir kısmı *Hattuša*'da gerçekleştirilmiştir (KUB 19.3 öy. 1 26-34; Götze, 1933: 108vd.; kırık dökük KBo 10.38 de aynı olaydan bahseder, Meriggi, 1978: 67-70). Belki de pratik açıdan cesedi *Kizzuwatna*'da yakılmıştı ve sadece külü *Hattuša*'ya taşınmıştı (Krş. Güterbock, 1983: 33).

Ölmüş olan kralların tanrılaşmış olduklarına inanıldığı ve heykellerine kurban sunulduğu öteden beri iyi bilinmektedir (Archi, 2007: 50vdd.; Carruba, 2007: 131142; Gilan, 2014: 85102; Otten, 1968.). Ama asıl önemli olan ise, KBo 11.36 IV 7 vd'de ölen kişilere ait heykellerin *hešti* evinde de bulunduğu kaydedilmiş olmasıdır. Alaca Höyük'de 1964 yılında sfenksli kapının hemen arkasındaki binanın bir odasında yapılan kazılarda açığa çıkarılan tam plastik işlenmiş ve bedeninin başı yok olmuş olan heykel, metinlerde adı geçen heykellere somut bir örnek teşkil etmektedir (Darga, 1992: 97 vd.; Baltacıoğlu, 2016: 54), ama buluntu in situ değildir ve tarihlenmesi büyük sorunlar yaratmaktadır. Ayrıca Haas ve Wäfler'e göre, ölen krallar için yapılan kurban seremonilerinin anlatıldığı metinler, ölen kralların kültürünün önemini vurgulamaktadır. Zira KUB 36.120 öy. 1' vd, KUB 11.8+9 öy. II 1 vd. ve KUB 11.10 gibi örnek metinler bize Hititlerdeki atalar kültürüne yüklenen anlam ve önemi net bir şekilde göstermektedir. Fakat burada özellikle ölü kültürü ile atalar kültürünü ayrı düşünmemiz gerekmektedir. Muhtemelen her ölen kimse ya da kral saygın kabul edilmemekte bazıları yeraltının karanlık dünyasına terk edilmektedir. Atalar kültürünün temelinde yatan asıl düşünce, herhalde ölü ruha sunulan kurbanın, devletin bekası ve kudreti ile doğrudan ilişkili olmasıdır. Zira tanrı olan kralın, ölümünden sonra Hitit devleti üzerindeki etkisinin kaybolmadığı aksine Hitit Ülkesi'nin başına gelebilecek her türlü olumlu ya da olumsuz durumda rolü ya da katkısı olduğu inancı vardır. Bu nedenle de sadece atalar kültürünün icra edildiği bir kutsal mekân oluşturulmuş olmalıdır. Eski Türkler atalar kültürünü, doğal mekanlarda orman, mağara, nehir kenarı gibi yerlerde gerçekleştirilmekteydiler. Muhtemelen Hititler de atalarına olan saygıyı ve sadakati su pınarları, ormanı ve doğal oluşum kayalıkları ile uygun imkanlar sunan özel bir alanda icra ediyorlardı. Aynı günümüzde özellikle kan bağımız olan kişilerin ölüm yıldönümlerinde helva dağıtılması, fakirlerin doyurulması, ruhuna duaların okunması gibi Hititler de kraliyet mensubu olan ölülerini anmak ve onları yad etmek adına *hešti* evini kullanıyorlardı. Burada dikkat çekilmesi gereken en önemli nokta; *hešti* evinin kendine has bir yapı kompleksinin olması, bir kültür personelinin olması ve bu yapının bir benzerinin de *Hattuša* dışındaki bir kültür yerleşimi ile bahsinin geçmemesidir. Bu nedenle mevcut veriler, daha önce Güterbock (Güterbock, 1953: 76), Otten (Otten, 1967, 233), Alp (Alp, 1993: 348) ve Bittel (Bittel -vdd., 1975) tarafından da işaret edilen Yazılıkaya'yı göstermektedir. Biz de bu görüşlere katılıyor ve *hešti* yapısını, Yazılıkaya Açık hava mabedinin bir bölümü ya da bir odası ile değil, tümü ile eşleştirmeyi öneriyoruz. Çünkü metinler bu yapının tek bir oda ile sınırlandırılmayacağına ve başlı başına bir tapınak kompleksine işaret etmektedir. Diğer taraftan, Seeher, Yazılıkaya A Odasının Fırtına Tanrısı'nın

huwaši tapınağı ya da yeni yıl bayram evi olabileceğini, B Odasının ise IV. Tuthaliya'nın anma ya da mezar odası olabileceğine işaret etmiştir (Seeher, 2011: 167). Ayrıca Haas-Wäfler (1976;1977) ve Meyer (1995: 125-136) *hešti* evi için Büyükkale'deki B binasını işaret etmişlerdir.

Burada değinmemiz gereken diğerk bir konu da, yukarıda bazı araştırmacıların *hešti* evi ile taş evi ^ENA₄ eşleştirdiklerinden söz etmiştik. Fakat *hešti* evinin geçtiğı metinlere bakıldığında sadece başkent *Hattuša* ile bağlantılı olduğı ve diğerk Hitit şehirleri ile adının geçmediğı görölmektedir. Yalnız 'taş ev'^ENA₄ ile ilgili bir metin yerinde "O kendi taş evinin bulunduğu şehirde" ifadesi *Hattuša* dışında da taş evlerin bulunduğuna işaret etmektedir (Otten, 1958:133; Ekmen,2012: 41). Bu da her iki yapının ölü kültü ile ilgili olmalarına rağmen farklı işlevlerde yapılar olduğuna işaret etmektedir. Haas'a göre ölmüş kral kültü üç yapıyla doğrudan alakalıdır: Tanrı'nın taş evi, Ölüm tanrıçası Lelwani'nin tapınağı olan *hešta* evi ya da ^{NA4}*hekur* SAG.UŞ'dur (Haas, 1994: 244; ayrıca krş. Taggar-Cohen, 2010: 113-131). KBo 12.38 öy. II 4-26 nolu metne dayanarak Yazılıkaya B Odasının ^{NA4}*hekur* SAG.UŞ (Ayrıntılı bilgi için bkz. Otten, 1967:222-240.; Güterbock, 1967: 73-81.; Opfermann,1998: 229-237) olabileceğı düşünölmüştür (Seeher, 2011:160). II. Şuppiluliuma döneminde kaleme alınan bu metinde IV. Tuthaliya'nın bir heykel yaptırdığı, ancak yarım kaldığı ve kendisi tarafından bunun tamamlanarak, inşa ettiğı kaya mabedine yerleştirildiğı kaydedilmiştir (Metnin transkripsiyon ve tercümesi için bkz. Güterbock, 1967: 75-78). Fakat bu metinde geçen kaya tapınağı yani ^{NA4}*hekur* SAG.UŞ Yazılıkaya dışında başka bir yerde de olabilir. Zira Yazılıkaya B Odasının kuzey yamacında bulunan kireçtaşı bloğun işlevi henüz aydınlatılmış değildir (Seeher, 2011: 160. krş. Bittel,1978-1980: 22-23).

Sonuç olarak, *hešti* evi, atalar kültü ile doğrudan bağlantılı ve belki de ölülerin yakılıp sonra da küllerinin muhafaza edildiğı, bu sebeple de ölü ruhların barındığı kutsal bir mekan olmalıdır. Fakat sadece *Hattuša* ile bağlantılı geçen böyle bir yapı, devlet erkanının ve kral sarayının bulunduğu Yukarı Şehir'de değil, muhtemelen daha izole ve daha doğal bir ortamda ve surların dışında aranmalıdır.

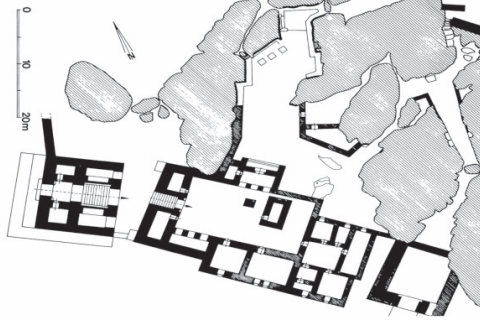
Res. 6 Büyükale'nin Rekonstrüksiyonu. (Çorum Müze Arşivi)

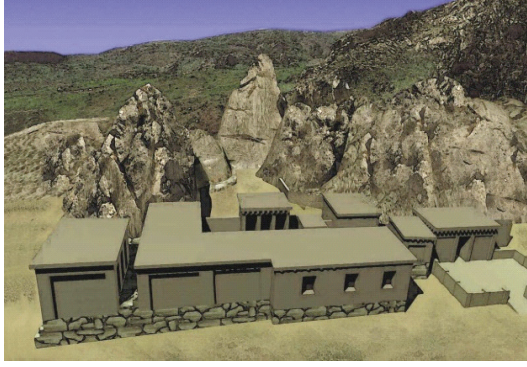
Res.7 Hattuša/Büyükale (Çorum Müze Arşivi)

Res.8 Yazılıkaya Açıkhava Mabedinin havadan görünümü

Res.9 Yazılıkaya Açık hava Mabedinin Plan
(Çorum Müze Arşivi)

Res.10 Yazılıkaya Açık Hava Mabedinin Rekonstrüksiyonu

Res.11 Yazılıkaya Açık hava Mabedi A Odası
(Çorum Müze Arşivi)

Res.12 Yazılıkaya Ana sahne. (A Odası)

Res.13 Yeraltı Tanrısı Nergal (Yazılıkaya, B Odası)

KAYNAKÇA

- AKGÜN, Engin. (2007). "Şamanist Türk Halklarında Kurban Sungusu ve Kendisine Kurban Sunulan Varlıklar", *Beşkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:2: 139-153.
- AKYURT, Metin. (1998). *M.Ö. 2. Binde Anadolu'da Ölü Gömme Adetleri*, Ankara.
- ALP, Sedat. (1993). *Beiträge Zur Erforschung Des Hethitischen Tempels*, Ankara.
- ARCHI, Alfonso. (2007). "The Cult of the Royal Ancestors at Hattusa and the Syrian Practices", *Fs Dinçol-Dinçol*, 49-55.
- ARCHI, Alfonso. (1990). "The Names of the Primeval Gods!", *Orientalia* 59, Rome: 114-129.
- ARDZINBA, Vladislav. (2010). *Eskiçağ Anadolu Ayinleri ve Mitleri*, Çev. Orhan Uravelli, Ankara.
- ARIKAN, Yasemin. (2005). "Hitit Kültünde Bir Görevli: ¹⁰tazelli-", *V. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri* (Çorum 02-08 Eylül 2002), ss. 49-82.

- ARIKAN, Yasemin. (2003). "Hitit Çivi Yazılı Kaynaklarında ^{LU}zilupuriyatalla- Görevlisi", *Archivum Anatolicum*, Cilt VI, Sayı:2, Ankara, s. 1-26.
- ARIKAN, Yasemin. (2000). "Hitit Belgelerinde Körler", *Archivum Anatolicum*, Sayı:4, Ankara, s. 207-224.
- ARIKAN, Yasemin. (1998). "Hitit Dualarında Geçen Bazı Tanrı Adları", *III. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri* (Çorum 16-22 Eylül 1996), ss. 45-51.
- BALTACIOĞLU, Hatce. (2016). "Éhalentiu-/halentu(wa)- Alaca Höyük 2. Yapı Katı ve Boğazköy Büyükkale Sarayı", *Ahmet Ünal Armağanı*, (eds.), S. Erkut, Ö. Sir Gavaz, İstanbul: 49-68.
- BITTEL, Kurt. (1978-1980). "Der Schwertgott in Yazılıkaya", *Anadolu* 21, 21-28.
- BITTEL, Kurt. - Boessneck J. - Damm B. - Güterbock H.G. - Hauptmann H. - Naumann R. - Schirmer W. (1975). *Das Hethitische Felsheiligtum Yazılıkaya*, Berlin.
- BITTEL, Kurt. (1970). *Hattusha, Capital of the Hittes*.
- CARRUBA, Onofrio. (2007). "Per una ricostruzione delle liste reali etee", *Fs Košak*, 131-142.
- DADDI, Pecchioli F. (1982). *Mestieri, professioni e dignità nell'Anatolia ittita*, Roma.
- DARGA, Muhibbe. (1992). *Hitit Sanatı*, İstanbul.
- DOĞAN-ALPARSLAN, Meltem. (2012). *Hitit Kralı II. Muwatalli: Kişiliği ve İcraatı. Filolojik Belgeler Işığında*, İstanbul.
- FRIEDRICH, Johannes. (1991). *Kurzgefaßtes Hethitisches Wörterbuch*, Heidelberg.
- EKMEN, Hamza. (2012). "Yeni Veriler Işığında Başlangıcından M.Ö. II. Binin Sonuna Kadar Anadolu'da Yakarak Gömme (Kremasyon) Geleneği", *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Yıl 5. Sayı 1: 23-49.
- ERKUT, Sedat. (2003). "Hititçe Çivi Yazılı Boğazköy Belgelerinde Geçen Sümerce LU.SIMUG.A=Metal İşleyicileri Hakkında", *AÜD.T. C. Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı 33: 69-77.
- GILAN, Amir. (2014). "The Hittite Offering Lists of Deceased Kings and Related Texts (CTH 610-611) as Historical Sources", *KASKAL* 11, 86-101.
- GOTZE, Albert. (1940). *Kizzuwatna and the Problem of Hittite Geography*, New Haven.
- GOTZE, Albert. (1933). *Die Annalen Muršiliš* (MVAeG 38), Leipzig.
- GRODDEK, Detlev. (2001). "'Mausoleum' (É.NA4) und 'Totentempel' (Éhišta)im Hethitischen", *UF* 33, 213-218.
- GURNEY, Oliver Robert. (1977). *Some Aspects of Hittite Religion*, Oxford.
- GUTERBOCK, Hans Gustav. (1983). "Hittite Historiography: A Survey", *History, Historiography and Interpretation*, 21-35.
- GUTERBOCK, Hans Gustav. (1967). "The Hittite Conquest of Cyprus Reconsidered", *JNES* 26, 73-81.
- GUTERBOCK, Hans Gustav. (1960). "An Outline of Hittite AN.TAH.ŞUM Festival", *JNES* 20: 85-97.
- GUTERBOCK, Hans Gustav. (1953). "Yazılıkaya", *MDOG* 86: 65-76.
- HAAS, Volkert. (1994). *Geschichte der hethitischen Religion*, Leiden.
- HAAS, Volkert. (1992). "Hethitologische Miscellen", *SMEA* 29, 99-109.

- HAAS, Volkert- WÄFLER, Markus. (1977), "Bemerkungen Zu ^ehešti/ā (2.Teil), *Ugarit-Forschungen* 9: 87-122.
- HAAS, Volkert- WÄFLER, Markus. (1976), "Bemerkungen Zu ^ehešti/ā (1.Teil), *Ugarit-Forschungen* 8: 65-99.
- İNAN, Abdulkadir. (1968). *Makaleler ve İncelemeler*, Ankara.
- KAMMENHUBER, Annelies. (1972). "Keilschrifttexte aus Boğazköy (KBo XVII)", *OrNS* 41: 292-302.
- KAMMENHUBER, Annelies. (1970). "Keilschrifttexte aus Bogazköi (KBo 16)", Rev. of: Otten H. - Güterbock H.G. 1968a, *Or NS* 39, 547-567.
- KARAUĞUZ, Güngör. (2015). *Hitit Mitolojisi*, Konya.
- KIYMET, Kurtuluş. (2014). "Hitit Mitolojisinde Tanrıların Yer Altına İnişi", *Folklor / Edebiyat*, Cilt: 20, Sayı: 77: 21-34.
- KOŞAK, Silvin. (1982). *Hittite inventory texts (CTH 241-250)*, Heidelberg.
- MERİGGİ, Piero. (1978). "Spigolando nei testi storici etc", *1ConvItVOA*, 67-80.
- MEYER, J.-W. (1995). "Ergänzende Bemerkungen zur Topographie von Ḫattuša", *AoF* 22, 125-136.
- MOUTON, Alice. (2011). "Réflexions autour de la notion de rituel initiatique en Anatolie hittite. Au sujet de la fête haššumaš (CTH 633) ", *JANER* 11, 1-38.
- NAKAMURA, Mitsuo. (2002). *Das hethitische nuntariyašha- Fest*, Oosten.
- NAUMANN, Rudolf. (1998). *Eski Anadolu Mimarlığı*, Çev. Beral Madra, Ankara.
- OPFERMAN, R. (1998). "War für die Hethiter Yazilikaya ein "hékur"?", *CRRAI* 34, 229-237.
- OTTEN, Henrich. (1972-1975). "Hešti (Hišta)", *Reallexikon Der Assyriologie*, Vierter Band Ha-a-a – Hystaspes, Berlin, New York: 369.
- OTTEN, Henrich. (1971). *Materialien zum hethitischen Lexikon*, (StBoT 15), Wiesbaden.
- OTTEN, Henrich. (1967). "Zur Datierung und Bedeutung des Felsheiligtums von Yazilikaya. Eine Entgegnung", *ZA* 58: 222-240.
- OTTEN, Henrich. (1955). Rev. of: Çiğ M. - Kızılyay H. 1954a, *OLZ* 50, 389-394.
- OTTEN, Henrich. (1950). "Die Gottheit Lelvani der Boğazköy-Texte", *JCS* 4: 119-140.
- ÖGEL, Bahaeddin. (2014). *Türk Mitolojisi*, II. Cilt, Ankara.
- POLVANI, Anna Maria. (2005). "The Deity IMIN.IMIN.BI in Hittite Texts", *Or NS* 74: 181-194.
- PUHVEL Jaan. (1991). *Hittite Etymological Dictionary Vol. 3 Words beginning with H.*, Berlin. New York.
- SAVAŞ, Özkan Savaş. (2006). *Çivi Yazılı Belgeler Işığında Anadolu'da (İ.Ö. 2. Bin Yılında) Madencilik ve Maden Kullanımı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- SEEHER, Jürgen. (2011). *Taşa Yontulu Tanrılar Hitit Kaya Tapınağı Yazılıkaya*, İstanbul.
- SEVİNÇ ERBAŞI, Fatma. (2015). *Hititlerde Öteki Kurban ve Büyü*, İstanbul.
- SEVİNÇ ERBAŞI, Fatma. (2010). "Bir erginleme töreni olarak Haššumaš bayramı", *7HitCongr*, 693-702.
- SINGER, Itamar. (1984). *The Hittite KILAM Festival*, Part 2, Wiesbaden.

- SINGER, Itamar. (1983). *The Hittite KILAM Festival*, Part 1, Wiesbaden.
- SİR GAVAZ, Özlem- YALÇIN Ünsal. (Yayın Aşamasında). “Alacahöyük İTÇ Zanaatkarları ve Arinna’lı Ustalar” IX. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri (1-7 Eylül 2014-Çorum).
- SİR GAVAZ, Özlem. (2012). *Hitit Krallarının Kült Gezileri. Ayinler, Ziyaret Merkezleri, Yollar ve Lokalizasyonla İlgili Yeni Gözlemler*, Çorum.
- SİR GAVAZ, Özlem- SÜEL Mustafa. (2010). “Ortaköy Kazılarında Bulunan Üçgen Malzemeler ve Ritüel Dünya ile İlişkileri”, VII. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri (Çorum, 25-31 Ağustos 2008), II. Cilt, Ankara: 737-756.
- SİR GAVAZ, Özlem. (2008). “Hitit İmparatorluk Devri Krallarından I. Şuppiluliuma Döneminde Anadolu”, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 1. Sayı 1, ss. 21-39.
- SÜEL, Aygöl. (2010). “Ortaköy-Şapinuva Ağlönü Kutsal Alanı ve Kurban Çukurları”, *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, Sayı:134, İstanbul: 31-52.
- TAGGAR-COHEN, Ada. (2010). “The Prince, the KAR.KID Women and the arzana-house: A Hittite royal festival to the goddess Kataḫḫa (CTH 633)”, *AoF* 37, 113-131.
- TAGGAR-COHEN, Ada. (2006). *Hittite Priesthood*, Heidelberg.
- TARACHA, Piotr. (2016). “Twelve SANGA-Priests. Some Remarks on the Old Hittite State Cult and Royal Ideology Against a Background of the Earliest History of the Kingdom of Ḫattuš(a)”, *Fs Tischler*, 321-334.
- TISCHLER Johann. (1983). *Hethitisches Etymologisches Glossar*, Innsbruck.
- TISCHLER Johann. (1982). *Hethitisch-Deutsches Wörterverzeichnis*, Innsbruck.
- TORRI Giulia. (1999). *Lelwani. Il culto di una dea ittita*, Roma.
- ÜNAL, Ahmet. (2016a). *Hititçe-Türkçe Türkçe-Hititçe Büyük Sözlük*, Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- ÜNAL, Ahmet. (2016b). *Hititlerde ve Eski Anadolu Toplumlarında Din, Devlet, Halk ve Eğlence. Müzik, Dans, Spor, Akrobasi, Sirk ve Gladyatör Oyunları*, Ankara.
- ÜNAL, Ahmet. (2014). *Eskiçağ Anadolu Toplumlarında Puduhepa ve Zamanı. Kadın. Kadın Anayanlı Bir Hitit Kraliçesi*. Çorum.
- ÜNAL, Ahmet. (2007a). *Multilinguales Handwörterbuch Des Hethitischen. A Concise Multilingual Hittite Dictionary. Hititçe Çok Dilli El Sözlüğü*, Hamburg.
- ÜNAL, Ahmet. (2007b). *Anadolu'nun En Eski Yemekleri Hititler ve Çağdaş Topumlarda Mutfak Kültürü*, İstanbul.
- ÜNAL, Ahmet. (1978). *Ein Orakel text über die Intrigen am hethitischen Hof (KUB XXIII 70 - Bo 2011)*, Heidelberg.
- ÜNAL, Ahmet. (1977). “M.Ö. II. Binyıl Anadolu’sunda Doğal Áfetler / Naturkatastrophen in Anatolien im 2. Jahrtausend v. Chr.”, *Bulleten* 41, 423-446 / 447-472.
- ZİNKO, Christian. (1987). *Betrachtungen zum AN.TAH.SUMFest (Aspekte eines hethitischen Festrivals)* Scientia 8, Innsbruck.

ŞEYHÜLİSLAM YAHYA DİVANI'NDA DENİZ İMGESİ*

Kürşat Şamil ŞAHİN¹

Atıf/©: Şahin, Kürşat Şamil (2016). Şeyhülislam Yahya Divanı'nda Deniz İmgesi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 9, Sayı 2, Aralık 2016, ss. 861-876

Özet: Klâsik Türk edebiyatında deniz kavramı pek çok benzetme ve hayale konu edilmiştir. Denizi ifade etmek için “deryâ” ve “bahır” kelimeleri başta olmak üzere genelde “ummân, kulzüm, muhîr ve yemm” sözcükleri kullanılır. Deniz; aşk denizi, sevgi denizi, gözyaşı denizi, kan denizi, yokluk denizi, gam denizi, ilim denizi, şiir denizi, mana denizi gibi tamlamalarla da anılır. O durgunluk ve coşma hallerinden dolayı gönül ile ilişkilendirilmiştir. Deniz, bolluk ve sonsuzluğu simgeler. Tasavvufî manada deniz vahdeti, damlalar ve dalgalar ise kesreti sembolize eder. Tasavvuftaki mistik ruh hâli deniz mecazıyla ifade edilir. O, bazen coşar, taşar, sizi içine çekip helâk eder; bazen de içindeki değerlerle gönli olgunluğa kavuşturup sizi ihya eder. Sevgilinin güzellik denizine ulaşmak için aşk denizinden geçmek gerekir.

Klâsik Türk şiirinde deniz, şairler tarafından çeşitli teşbih ve mecazlarla anılır. Bu bağlamda çalışmada Şeyhülislam Yahya Divanı'ndaki denizle ilgili teşbih, mecaz ve hayaller gözler önüne serilip genel bir değerlendirme yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Klâsik Türk Edebiyatı, Şeyhülislam Yahya, Deniz, İmge.

Makale Geliş Tarihi: 20. 08. 2016/ Makale Kabul Tarihi: 08.11.2016

* Bu çalışma; Madrid/İspanya'da yapılan I. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi-İnsan ve Toplum Bilimleri (Ibad-2016) Kongresinde sunulan ve yayımlanmayan bildirinin genişletilmiş hâlidir.

1 Yrd. Doç. Dr., Bartın Üniversitesi, Edebiyatı Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-posta: ksahin@bartin.edu.tr

The Image Of Sea In The Dıvan Of Sheikh Al-Islam Yahya

Citation/©: Şahin, Kürşat Şamil (2016). *The Image Of Sea In The Dıvan Of Sheikh Al-Islam Yahya*, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 9, Issue 2, December 2016, pp. 861-876

Abstract: *The concept of sea has been mentioned in many metaphors and dreams in Classical Turkish literature. To express sea many words such as ummân, kulzüm, muhit and yemm particularly derya and bahr have been used. The sea is also referred to with phrases like sea of romance, sea of love, sea of tears, sea of blood, sea of absence, sea of grief, sea of knowledge, sea of poetry, sea of sense. It has been associated with heart due to its recession and gush situations. It symbolizes abundance and eternity. In Islamic mysticism sense, sea symbolizes unity, while drops and waves symbolize abundance. The mystic mood in Islamic mysticism is expressed in the form of sea metaphor. It sometimes raises, overflows, pulls you in and destroys; but sometimes revives you to the maturity by inner values. It is necessary to pass the sea of romance to reach the sea of beauty of the lover.*

Sea is called by various similes and metaphors by Classical Turkish poets. In this context, this study lays similes, metaphors and dreams of sea in the dıvan of sheikh al-Islam Yahya before eyes and an overall assessment is made.

Keywords: *Classical Turkish Literature, Sheikh Al-Islam Yahya, Sea, İmage*

I. GİRİŞ

İnsanlığın tekâmülü, tabiatla münasebetinin ortaya çıkardığı bir süreç perspektifinden okunabilir. İnanç, tarih, bilim, toplumsallaşma vb. pek çok yaşama ve bilim alanının bugünkü noktaya gelişi, insanın tabiata göre kendini konumlandırışı yahut tabiata karşı verdiği mücadele üzerinden değerlendirilebilir.

İnsanın inanç, sanat, estetik ihtiyacını karşılayan mitlerin yaratılış hikâyelerinden itibaren oluşan yapılanma biçimi tabiatın gücünü kabullenmeye, tabiatla mücadeleye yahut tabiatın varlığını inanma bağlamında (güneşe tapma gibi) kabullenmeye odaklanmıştır. Toplumların mağaralardan itibaren kendilerine yer yurt bulma uğraşlarının da coğrafi şartlara göre belirlendiği görülür. Vatan algısının bir düşünceye hatta duyguya dönüşmesinde de bu anlayışın etkin olduğu söylenebilir.

Genelde sanat özelde edebiyat da insanın tabiatla münasebetine kayıtsız kalmamış ve gelişim sürecinin her döneminde -doğrudan yahut dolaylı

yollardan- tabiatı farklı üslup ve metaforlarla anlatagelmıştır. Tabiat, destanlardan modern anlatı türlerine kadar bütün edebi eserlerde farklı anlamlandırmalarla yer almıştır.

Türk edebiyatı da ilk ürünlerden itibaren tabiat unsurlarını konu edinmiştir. Türk destanları incelendiğinde tabiat unsurlarının pek çok farklı anlamlandırma biçimiyle destanlarda yer aldığı görülebilir. Şükrü Elçin, 'Türklerin tarihinde önemli yeri olan 'at'ların su ruhundan ve denizden çıkan; dağ, gök, rüzgâr yahut mağaradan gelen aygırdan türediğine inandığını belirtir (Elçin, 1963: 162). Oğuz Kağan destanında Oğuz Kağan üç oğluna 'Gök, Dağ ve Deniz' adlarını verir:

“Ben sizlere oldum kağan

Alalım yay ile kalkan

Nişan olsun bize buyan

Bozkurt olsun bize uran

Av yerinde yürüsün kulan

Daha deniz, daha müren

Güneş bayrak gök kurikan” (Ergin, 1998: 17).

Deniz, gündelik hayattan sanata kadar geniş bir çağrışım alanı olan tabiat unsurlarındandır.

Klâsik Türk edebiyatında mazmunların ortaya çıkmasında tabiat şartlarının da dâhil olduğu dış gerçekliğin etkisi azımsanmayacak ölçüdedir. Bu mazmunların ortaya çıkmasında biçimsel yahut işlevsel gerçekliğin etkisiyle çağrışıma dayalı belki çok sonradan soyutlaşacak soyutlaşmasa da kalıp yapıyla klâsikleşecek bir seyir izlenir.

Klâsik Türk edebiyatı tabiata kayıtsız kalmamış pek çok farklı adlandırma ve mazmunla tabiatı ve bir tabiat unsuru olarak “deniz”i şiirin muhtevasına dâhil etmiştir. Şairler gönüllerinden geçenleri denize ait teşbih, mecaz ve hayallerle tasvir etmişlerdir. Denizi ifade etmek için “deryâ” ve “bahr” kelimeleri başta olmak üzere “ummân, kulzüm, muhît, yemm ve lücce” sözcükleri kullanılmıştır. Ayrıca “bahr ü berr” (deniz ve kara), “deryâ-yı derd” (dert denizi), “deryâ-yı eşk” (gözyaşı denizi), “deryâ-dil” (deniz gönüllü, kalender), “deryâ-nevâl” (lutfu deniz gibi çok olan), deryâ-yı cüd (cömertlik denizi), “bahr-i belâ” (keder denizi), “bahr-i eş’ar” (şiirler denizi), “bahr-i efkâr” (düşünceler denizi), “bahr-i atâ” (bağışlama denizi), “bahr-i hicrân” (ayrılık denizi), “bahr-i hüsn”

(güzellik denizi), “bahr-i ‘ilm” (ilim denizi), “bahr-i ma’rifet” (marifet denizi) gibi tamlamalarla da anılmıştır (Sungurhan, 2015: 246).

Şiirlerde deniz ve denizcilikle ilgili; bâdbân (yelken), dürr (inci), fülk (gemi, sandal, kayık), girdâb, kapudan (kaptan), keştî (gemi), lenger (çapa), levend, lû’l (İnci), mâhî (balık), mellâh (denizci, kaptan), mercân, sadef (sedef, inci kabuğu), sâhil, sefine (gemi, vapur), şinâver (yüzücü), zevrak (sandal, kayık) vb. kelimelere rastlanılır (Mutlu, 2012: 25-31).

Klâsik şiirde Çin Denizi, Magrib Denizi (Atlantik), Rum Denizi (Akdeniz), Karadeniz, Taberriye Denizi (Kızıldeniz), Cürcan (Hazar) Denizi, Fars Denizi (Basra Körfezi) olmak üzere yedi denizden bahsedilir (Pala, 1999: 234).

Geniş bir su kütlesi olan deniz, düz yüzeyi ve rengi dolayısıyla değişik tasavvurlara konu olur. Rüzgâr sebebiyle dalgalanır ve taşar. Ondaki bu değişimler âşıklarda da yansımaları bulur. Şairin ruh haline bağlı olarak deniz; coşkulu, dalgalı, taşkın veya dingindir. Bu derinlik ve dinginlik klâsik şiirin deniz bağlamında tasavvufî algılarla ele alınışını da kolaylaştırır. Bütün bu anlamlandırmalar denizin edebiyat tarihi boyunca çağrıştırdığı derinlik, sonsuzluk, bereket, enginlik gibi duygu ve kavramlarla bütünleşir. Bu bakımdan klâsik Türk edebiyatında deniz ve denizin yarattığı mazmunların kendisinden önceki (İslamiyet öncesi) ve sonraki (Batı etkisindeki) dönemler arasındaki geçişi farklılaşmadan sağladığı söylenebilir.

II. ŞEYHÜLİSLAM YAHYA DİVANI’NDA DENİZLE İLGİLİ BENZETME, MECAZ VE HAYAL UNSURLARI

XVII. asrın önemli şairleri arasında bulunan Şeyhülislam Yahya Efendi gazel şairi olarak zikredilir. O, manzumelerinde ağırlıklı olarak rindâne ve âşikâne konulara yer vermiştir. Tasavvufî unsurlardan yer yer faydalanmış olan Yahya, ilahi aşkı çok fazla işlememiştir. Gazellerinde dile getirdiği aşk beşeri yani maddi aşktır. Uzun yıllar şeyhülislamlık yapmış olmasına rağmen dini konulara fazla meyletmediği görülür (Kavruk, 2014). Yahya, şiirlerinde orijinal ifade ve hayaller kullanmaya gayret eder. Şairin *Divanı*’ndaki manzumelerde benzetme, mecaz ve hayallerde çok fazla tekrara düşmediği görülür. Akıcı bir dille yazılmış olan şiirlerinde sunilikten uzak, doğal bir anlatım bulunur (Eren, 2004: 3-4).

Şeyhülislam Yahya *Divanı*’nda deniz ve onunla eş anlamlı olarak bahr (23 beyitte) deryâ (18 beyitte), ummân (4 beyitte), lücce (3 beyitte), yemm (2 beyitte) ve kulzüm (1 beyitte) kelimeleri kullanılmıştır. Deniz etrafında oluşturulan

anlatımlarda donanma, dalgiç, sedef, inci, dalga, gemi ve girdap kelimelerinin yanı sıra bahr ü ber, bahr-i dil, bahr-i aşk, bahr-i muhît, bahr-i firâvân, bahr-i irfân, mecma`u'l-bahreyn, bahr-i le'âl, bahr-i marifet, belâgat bahri, melâhat bahri, deryâ-dil, deryâ-yı mahabbet, deryâ-yı gam, deryâ-yı gussa, deryâ-yı ahdar-ı çemen, ummân-ı aşk, kulzüm-i zehhâr, yem-i ahzar, yem-i hayâl, lücce-i âlâm, lücce-i gam tamlamalarına da yer verilmiştir.

Şairin *Divan*'ında su ve suyun etrafında oluşturduğu tasavvurların önemli bir yer tuttuğu görülmektedir (Gider, 2013: 191-211)

A. Gönül, Aşk, Ateş, İrfan

Klasik Türk şiirinde aşkın merkezi kabul edilen gönül tecrit ve teşhis yoluyla âdeta bir âşık gibi ele alınır. Tasavvufa göre gönül Allah'ın tecelli ettiği yerdire ve yere göğe sığmayan Allah, gerçek âşığın gönlüne sığmıştır. Bundan dolayı gönül, aşk deryasına benzetilir. Gönül denize benzetildiğinde irfan ve deniz arasında da bir ilişki kurulur. Allah'ın gizli sırlarına ve eşyanın hakikatine tefekkür etmek anlamına gelen irfan; ancak ehl-i hâlin vakıf olabileceği bir husustur. "O irfan denizinin nazım incilerini görenler, derya inci saçsa onun gibisi bulunmaz der."

Le'âl-i nazmını kim görse dir ol bahr-i irfânun

Ne mümkündür ola mânendi deryâ dūr-nisâr olsa (Kavruk, 381 / G361-6)

Tasavvuf ehli için önemli olan bu dünyanın tek bir zerresine meyletmemektir. Ezeli ve edebi olanla bütünleşip onun varlığında erimek yani ummâna karışmak için benlik yok edilmelidir. "Naçiz katreden kendini aşağı tutanlar, katreyi derya edip deryayı ummân eyleyenler." bunu başarabilir.

Katre-i nâ-çizden kemter tutanlar kendüyi

Katreyi deryâ idüp deryâyı 'ummân eyledi (Kavruk, 424/G396-3).

Gönlün de deniz gibi gel-gitleri vardır, değişiklikler gösterir. Yahya; "Bir kararda olmadığımı ayıplama, derya gibi bazen sessiz bazen de coşkulu olmayanlar benim halimden anlamaz." sözleriyle gönül ile deniz arasındaki benzerlikten yola çıkarak kendini ifade eder.

Ber-karâr olmadugum 'ayb itme kim deryâ gibi

Geh hamûş u gâh pūr-cüş olmayan bilmez beni (Kavruk, 474 / G446-4)

Deniz aşk olarak düşünülduğünde âşğın gözyaşları inci, gönül kayık ve dünya zevkleri ise girdap olarak hayal edilir. Bu aşk yolculuğu sıkıntılı bir süreçtir. Anlatımlarda denizdeki çaresizlik ile aşka tutulmuş olmanın verdiği çaresizliğin ilişkilendirildiği görülür. Fırtına nasıl denizi coşturursa aşk da aynı şekilde gönlü coşturur. Bundan dolayı aşk fırtınaya benzetilir. Bu bağlamda rüzgâr kelimesi hem zaman hem de yel ve fırtına anlamlarıyla beyitlerde teviriyeli olarak kullanılır (Sefercioğlu, 2001: 397-398). Şair yine gönlünü derya ile ilişkilendirdiği beytinde, “Yağmur bulutlarını sadece kendi gönlü değil, hararetle hasret ovasında bulunan derya da bekliyor, o da susamıştır” diyerek anlatır.

Ebr-i cûda muntazır ancak dil-i Yahyâ degül

Pür harâret deşt-i hasret içre deryâ teşne-leb (Kavruk, 46/G20-5).

Âşğın inleyen gönlü sevgiliye kavuşma fikrine dalmış ve adeta dibi bulunmaz bir deryaya düşmüştür. Şair vuslatı dipsiz bir denize benzetir:

Visâlün fikrine talmış dil-i zâr

Bulunmaz ka'rı bir deryâya düşmiş (Kavruk, 184/G159-2)

Klâsik Türk şiirindeki şairlerin çoğu gibi Şeyhülislam Yahya da yedi büyük deniz olduğunu söyler. Şair gönlündeki aşk ateşini bu yedi deryanın söndüremeyeceğini dile getirir:

Dil-i şeydâ egerçe zerre-i nâ-çizdür ammâ

Derûnında olan sûzı söyindürmez yedi deryâ (Kavruk, 30/G5-4)

Deniz ile şarap arasında ilişki kuran Şair, tuzlu suyun susuzluğu gidermeyeceği, içtikçe harareti artıracığından hareketle; “Bu yedi derya, susamış olan âşıklara şarap olsa bile onları sarhoş etmez ve âşıkların susuzluğunu gidermez.” der.

Ne denlü içerse o humdan eger

Yedi bahr ile kanmayan teşneler (Kavruk, Sâkinâme/26)

Tasavvufa göre kâinatın oluşumu aşk iledir ve insanın da mutlak varlığa ulaşması ancak aşkla mümkün olacaktır. Aşk gönülde tecelli eder, bundan dolayı da aşkın yerleşmesi için gönlün gereksiz meşguliyetlerden arındırılması gerekmektedir. Gönlünü dünya zevklerinden arındıranlar gerçek cevhere ulaşabilir ve bu kişilerin gönlü derya gibi geniş ve cömerttir. Şair bu durumu; “İstek cevherini gönlü derya gibi olanlar bulabilir, herhangi bir deniz içinde aşkın eşsiz incisi bulunmaz.” sözleriyle vurgular:

Gevher-i maksûdi deryâ-dil olanlardur bulan

Degme bir bahr içre bulunmaz dür-i nâ-yâb-ı 'aşk (Kavruk, 200 / G175-3)

Şairin gönlünde muhabbet deryası dalgalanır ve oradaki naçiz damlalar zamanla aşk ummânı olur:

Dilde deryâ-yı mahabbet mevc-hiz olup yine

Oldı peydâ katre-i nâ-çizde 'ummân-ı 'aşk (Kavruk, 202/G177-2)

Âşığın gönlü sürekli yanar, onun gönlünden çıkan ateş ve dumana dair pek çok anlatım yapılır. Bu bağlamda alevlerin dalgalara benzetildiği de olur. Gönül bir ateş denizi, alevler de bu denizin dalgalarıdır. Aşk deryasındaki dalgalar gibi gönül ateşinden alevler peyda olur:

Ateş-i dilden yine itdi 'alevler zuhûr

Mevclerin gösterür var ise ummân-ı aşk (Kavruk, 203/G-178-3).

Arzu ve isteklerine râm olan ehl-i hevâ için aşka ulaşmak zordur. Yani aşk denizine her ırmak erişemez ya da kendini orada koruyamaz. Şair bunu; “Gül ırmağı bir zaman istek sahrasında kendini gösterir fakat aşk denizine erişince mahvolur.” diyerek vurgular:

Deşt-i hevâda kendüyi gösterdi bir zamân

Mahv oldı bahr-i aşka irişince cûy-ı gül (Kavruk, 249/G224-4).

Şaire göre; “Gönül çöpü yeter ki doğru yolda olsun, o zayı olmaz, bir gün aşkın seli uğrar onu denize eriştirir.”

Zâyi' olmaz yolda olsun tek hemân hâşâk-ı dil

Bir gün ugrar anı bahre irgürür seyl-âb-ı aşk (Kavruk, 200/G175-2)

Âşık mütevazı olmalıdır. Bu durumu Yahya; “Âşık deniz ise de kendini naçiz bir damla kadar gösterip şebnem gibi o goncanın gönlüne girmelidir” diyerek ifade eder:

Bahr isen de katre-i nâ-çiz göster kendini

Gönline gir ey gönül ol goncenün şeb-nem gibi (Kavruk, 435/G407-2)

B. İnci, Sedef

Deniz inci kaynağı olarak ele alınır, bundan dolayı da bereket ve cömertlik sembolü kabul edilmiştir. Denizdeki inciye ulaşacak kişinin iyi bir dalgıç

olması lazımdır. Bu hususun tasavvufi manada sık sık dile getirildiği görülür. Gerçek inciye elde etmek için dalgıç gibi hakikat bahrine dalmak gerekir. Fakat bu ustalığı herkesin başarması mümkün değildir. Denizdeki güzelliklere ulaşmak için sabırlı olunmalıdır. Bu durum sedef için de geçerlidir. Nisan yağmurunun taneleri sedefin karnına giderse inci, yılanın ağzına düşerse zehir olurmuş. Bahar mevsiminde sedef sahile çıkar ve kapağını açarmış ve karnına düşen nisan yağmuru damlalarını yutup denize dönermiş. Tuzlu suyun içinde bu saf yağmur damlası hayvana ıstırap verirmiş. Bu ıstıraptan kurtulmak için bir sıvı salgılayan sedefin içindeki sıvılar katılaşıp inciye oluşturmuş (Onay, 2013: 319-320; Kalkışım, 2006: 68). Güzel bir incinin meydana gelmesi sancılı bir süreçtir. Ayrıca sedefin denizin hırçın dalgalarına katlanması lazımdır. Şair bunu, mısra-ı bercesteğe benzer bir tonla “Sedef coşkunu dalgalı bir denize aşına olmazsa büyük bir inciye ortaya çıkaramaz.” biçiminde ifade eder:

Aşinâ olmasa bir kulzüm-i zehhâra sadef

Mâlik olur mı idi lû'lü-i şehvâra sadef (Kavruk, 196/G171-1)

Şair; “inci sedefte, sedef de deryada bulunur. Çalışma ve çabalama bahrine dalgıç olup o sedefi ara.” diyerek emek vermeden güzelliklere ulaşmanın imkânsızlığını vurgular:

Dür sadefde bulunur çünkü sadef deryâda

Sa'y ü cid bahrine gavvâs olup ara sadef (Kavruk, 196/G171-4).

Âşığın her gözü bir deniz gibidir. “İnci dişlerinin hevası ve mercan dudağının hayaliyle âşığın iki gözünden akan yaş sevgilinin yaşadığı yeri iki denizin kavuşma noktası yapar”:

İki çeşmüm yaşından küyun itdi mecma'ül-bahreyn

Hevâ-yı dürr-i dendânun hayâl-i la'l-i mercânun (Kavruk, 234/G209-3)

Sedef şeklinden dolayı kulağa benzetilir. Yahya da “Her sedef büyük bir inciymiş, senin sözlerini inciler denizinin kulağına eriştirdiler.” der:

Her sedef bir lû'lü-i şehvâr imiş Yahyâ meger

Sözlerün irgürdiler bahr-i le'âlün gûşına (Kavruk, 401/G374-5).

Güzellikle deniz ilişkilendirildiğinde sevgilinin dişleri de inciye benzetilir. “Güzellik denizi dalgalananlı sevgilinin dişleri gibi parlak bir inci barındıran sedef ortaya çıkmamıştır”:

Olmadı peydâ melâhat bahri mevvâc olalı

Dürr-i dendânun gibi bir lü'lü-î la`lin sadef (Kavruk, 197/G172-2)

C. Gözyaşı, Gam

Deniz imgesi genellikle âşığın gözyaşlarının çokluğunu ifade etmek amacıyla kullanılır. Bazen gözyaşı damlaları parlaklığı yönüyle inciye benzetilir. Âşığın sevgili karşısındaki durumunu ve çaresizliğini vurgulamak için gözyaşı, katre, ummân, inci ve dişe atıfla tasvirler yapılır. Sevgilinin dudaklarının ayrılığı ile âşık kanlı gözyaşları döker, sevgilinin inci gibi dişlerinin gamından dolayı âşığın gözyaşları ummân olur:

Ey la'l-i yâr hicri ile kan olan yaşum

Lü'lü dişi gamı ile 'ummân olan yaşum (Kavruk, 276/G251-1)

Aşk rüzgârıyla âşığın bu gözyaşı denizi dalgandır. Yahya bu dalgalanmayı; "Küçük, değersiz katreleri etrafı çevreleyen deniz gibi olan ve aşk arzusunun rüzgârıyla coşan gözyaşlarım" diyerek dile getirir:

Vey katre-i keminesi bahr-i muhîtvâr

Bâd-ı hevâ-yı aşk ile cûşân olan yaşum (Kavruk, 276/G251-2).

Âşığın gam ve ıstırabı hiç eksik olmaz. Şairin korkusu, büyük bir deniz olan gözyaşlarının can gemisini gam ve keder deryasına gark etmesidir:

Korkum budur ki gark ide deryâ-yı gussaya

Keşti-i cânı bahr-i firâvân olan yaşum (Kavruk, 276/G251-3)

Bu gözyaşları bazen de âşiğa mutluluk verir; çünkü yaşlar vuslata ermeye vasita olur. Yahya bu tasavvuru; "Görmeyen gözlerimin yaşı ile yâre eriştim, sanki derya ile Kâbe'ye vardım" sözleriyle uhrevi bir boyuta taşır:

Yâre irişdüm sirişk-i çeşm-i nâ-binâyile

Ka'be-i 'ulyâya vardum gûyiyâ deryâyile (Kavruk, 353/G327-1).

Gözyaşları bir derya olunca gözler de bu deryanın kenarındaki sahile benzer. Şair, sevgilinin hayalinin gelip bu sahile oturmasını ve onun gönül açıcı deryayı seyretmesini ister:

Çeşmüme gel ey hayâl-i dost seyr it eşkümi

Bir müferrih güşedür gel anda deryâ seyrine (Kavruk, 398/G371-2)

Tasavvufi açıdan ele alındığında deniz; hakikat denizi, nur denizi, sır denizi,

güzellik denizi, himmet denizi, rahmet denizi, elem denizi, yokluk denizi, ateş denizi gibi tamlamalarla ifade edilmiştir (Kurnaz, 1996: 498-499; Çavuşoğlu, 1971: 260; Sungurhan, 2015: 253). Âşıklar üzüntülerinin boyutunu tasvir etmek için denize göndermeler yapmışlardır. Yahya, derviş olmanın zorluklarına değindiği beyitte; gamı bir denize benzetir ve hırkaya bürünmeyen yani dünya nimetlerinden elini çekmeyenlerin bu acıyı anlayamayacağını ifade eder. “Derviş, eğer sırtında hırkan yoksa sen dünya gamının denizinin dalgalarını bilemezsin”:

Hele emvâc-ı deryâ-yı gam-ı dünyâyı bilmezsin

Senün derviş eginünde egerçi sof u hâren yok (Kavruk, 208 /G181-3)

D. Çimen, Sahil, Hızır

Deniz, genişliği, rengi ve görünüşünden dolayı çimen, bağ ve gökyüzü olarak da düşünülmüştür. Çimenler dalgalı bir denizi andırır. Bu denizin donanması ağaçlar, yelkenleri ise çiçeklerdir. (Sefercioğlu, 2001: 398). Şair yeşil çimen deryasının dalgalandığını ve bu güzel kenardan ayrılmamak gerektiğini söyler:

Deryâ-yı ahdar-ı çemen olmak da mevc-rîz

Ayrılmamak gerek hele Yahyâ kenardan (Kavruk, 279/G254-5)

Çimenlik bir deniz olduğunda burada kurulmuş olan mecliste elden ele dolaşan kadehler de kayığa benzetilir. Şair sevgilisine “Çimenlik yeşil deniz gibi dalgalanır durur, şarap kayığı ile sahil seyrinin zamanıdır” sözleriyle seslenir.

Mevc urur yatur çemen cânâ yem-i ahzar-misâl

Faşlıdur seyr-i kenârün zevrak-ı sahbâyile (Kavruk, 353/G-327-4).

Denizle ilgili anlatımlarda Hızır ve İlyas'ın adı da zikredilir. Hızır ve İlyas ölümsüzlük suyu içen ve kıyamete kadar insanlara yardım edeceklerine inanılan iki velidir. Karada ve denizde darda kalanların imdadına yetiştiklerine inanılan Hızır ile İlyas, beyitlerde su, toprak, kara, deniz, yeşillik, hat, bolluk, sevgi, muhabbet, ab-ı hayat, İskender gibi isim ve kavramlarla anılır. Güzel bir leff ü neşr örneğiyle gözyaşı ve teniyle deniz ve karayı ilişkilendiren şair, Hızır ile İlyas'a bu manada atıfta bulunur. “Senin aşkından ağlasam, gözyaşı döksem, topraktan olan tenime bir zarar gelmez; Hızır ve İlyas'ın dostluğu gibi her daim kara ve deniz birbirini gözler.”

Sirişkümle ten-i hâküme ‘aşkunda zarar gelmez

Mahabbet Hızır u İlyâs'ı ki dâ'im bahr u ber gözler (Kavruk, 130/G121-5).

Sevgilinin yanağı deniz olarak tasavvur olunduğunda yanaktaki hat bu suyun üzerinde duran Hızır'a veya bir adaya benzetilir. Bu benzetmelerde "hızır" kelimesinin yeşil anlamı da çağrıştırılır. Ayrıca Hızır su üstünde yürüyebilmektedir. "Aşk denizinde misk girdabına düşenler Hızır yetişirse yanağındaki ayva tüyleri sayesinde kurtulurlar":

Hızır irişürse hat-ı ruhsârı bulurlar halâs

Bahr-i 'aşk içre düşenler nâfenün gird-âbına (Kavruk, 402/G375-3).

Denizler coşup kabardığında karaya pek çok şey bırakır. "Eğer Yahya'nın gönül denizi coşmasaydı sahile bu denli güzel eşsiz inciler çıkmazdı":

Çıkmazdı bu denli dür-i nâ-yâb kenâra

Yahyâ'nun eger bahr-i dili eylemese cûş (Kavruk, 188/G163-5).

E. Mevc, Saç, Girdap, Bela

Sevgilinin saçları da dalgalı bir denizi andırır. Âşığın gönlünde sevgilinin kıvrım kıvrım saçları hayal denizinin girdabı gibidir. Âşık o girdaptan çıkamaz çünkü sevgilinin saçlarını düşünmediği bir an yoktur:

Gönlümde hemîşe zülf-i pür-pîç

Gird-âb-ı yem-ı hayâle döndi (Kavruk, 414/G387-4).

Sevgilinin saçının uzunluğu ve çokluğu âşığın ıstırabının süresi ve derecesiyle eşdeğerdir. Bu ıstırabı ifade etmek için uçsuz bucaksız denizlere göndermeler yapılır. Sevgilinin kıvrımlı saçları bazen girdaplı bir denize benzer. Şair; "Gönlümü dolaşık saçlarına verdim yani onu gam girdabına ve elemeler denizine düşürdüm" diyerek saçların dolaşıklığıyla deniz arasında ilişki kurar. Böylece klâsik şiirimizin âşiğâ daima âşıkâne ilhamlar veren maşuk saçlarını denizin çağrışımlarıyla birleştirir:

Yahyâ dili ol zülf-i girih-gîre ki virdim

Gird-âb-ı gam u lüce-i âlâma düşürdüm (Kavruk, 234/G-269-5)

Sevgilinin saçlarından kurtulmak kolay değildir. "Biçare gönül aşk denizinde bir sahil bulamaz, çünkü maşukun kıvrımlı saçları gibi bir girdaba düşmüştür."

Bahr-ı aşkun bir kenârın bulmadı bî-çâre dil

Düşdi bir gird-âba ol zülf-ı ham-ender-ham gibi (Kavruk, 435 /G407-4)

Vuslata erememenin verdiği sıkıntıdan dolayı âşıklar gamlı ve kederlidir. Bu girdaptan çıkmak yani gamdan kurtulmak ancak vuslata ermekle mümkündür. “Âşık, gam denizinin ortasında bir sahil görmek ümidiyle günlerini geçirir”:

Meyân-ı lücce-i gamda geçürdük eyyâmı

Necât ümidine düşsek kenâr yaklaşa (Kavruk, 385/G-358-2).

Kimi zaman sevgilinin yüzü ve yanakları bir derya gibi düşünülür. Çene çukuru da girdap olarak telakki edilir. Yahya, “denizin dibini boylamak” deyiminden hareketle; “Gönül, ayva tüyleri ile çene çukurunu güzel bilir, girmedığımız girdap ve deniz kaldı mı?” diye sorar:

Çin-i hat u çâh-ı zekanun hûb bilür dil

Bir boylamaduk lücce vü gird-âb mı kaldı (Kavruk, 451/G423-4).

Sevgilinin güzellik unsurlarının deniz ve denize ait çağrışımlarla anıldığı malumdur. Yahya güzelliği denize, göbeği de girdaplara benzeterek girdapların oluşmasını hüs-n-i talil yoluyla “Ey Güzellik denizi, saba (senin) göbeğinin vasıflarından bahsetmeseydi girdaplar göbek burmazlardı.” sözleriyle açıklar.

Ey melâhat bahri ol nâfi sabâ vasf itmese

Ugramazlardı göbek burmasına gird-âblar (Kavruk, 125/G100-2).

Dünya mutasavvıfın gözünde girdaplı bir deniz gibidir. Dünya zevklerine gönlünü kaptıranlar hakikat denizine ulaşamazlar. Şair gönlüne seslenerek “Ey Gönül! Dünya gamına düşmek reva mıdır, deniz girdap dolu iken sahile erişmesi zordur” der.

Hiç revâ mıdur gam-ı dünyâya düşmek ey gönül

Bir kenârına irilmez bahr pür-gird-âb iken (Kavruk, 196/G271-4)

Sıkıntı ve zorluk yönüyle “gam”; cezbetme, çekicilik bakımından “dünya zevkleri”; kıvrımları ve âşıkları çekip bağlamasıyla “saç” ve “sevgilinin kokusu”; düşme ve çekme yönüyle “sevgilinin çene çukuru”; kıvrımlı olması ve dönmesi bakımından “göbek” bir girdap olarak tasavvur olunur.

F. Şiir, Şair, Belâgat, Marifet

Şairler şairliği de denize benzetirler. Onlar bu deryada inciler dizer. “Yahya, belagat denizinin coşkunuğu nazım sahiline inciler dizdi” diyerek bu benzetmeye atıfta bulunur:

Kenâr-ı nazma dürler dizdi Yahyâ

Belâgat bahrinün cûş u hurûşı (Kavruk, 467/G439-5).

Şairler kendilerini can gözleri açık, nefsinin bilen, irfan sahibi, cömert ve kanaatkâr arifler olarak nitelendirip zahidin şairleri anlayamayacağını söyler. Yahya bu durumu; “Ben marifet incilerinin deniziyim, sözlerim kulağına küpe olmayanlar beni bilmez.” sözleriyle dile getirir:

Şimdi ey Yahyâ benüm bahr-i le'âl-i ma'rifet

Sözlerüm güşında mengüş olmayan bilmez beni (Kavruk 474/G446-5)

III. SONUÇ

Şeyhülislam Yahya, *Divan*'ında klâsik Türk edebiyatındaki deniz mazmunlarını kullanmış, geleneğin çizdiği anlam ve çağrışım çerçevesinin dışına çok fazla çıkmamıştır. Şair; klâsik Türk şiirinin deniz üzerinden çizdiği geniş çerçeveyi bütünüyle kapsayacak bir yapılanma üzerine inşa ettiği *Divan*'ında, denize dair pek çok teşbih, mecaz ve hayale yer vermiştir:

1-Klâsik Türk edebiyatındaki çoğu şair gibi Yahya da dünyada yedi büyük deniz olduğunu ve bu yedi denizin gönlündeki aşk ateşini söndüremeyeceğini söyler.

2-Şairin *Divan*'ında inci, mercan, sedef gibi cevherler; balıklar, kuşlar, suda yetişen çiçekler ile donanma, yelken, sahil, kayık ve dalgadan bahsedilir.

3-Marifet, hakikat, arzu, gam, aşk, vuslat, ateş, gönül, melahat, belagat ve gözyaşı denize benzetilmektedir. Yahya da klâsik şiirdeki gibi denizi; genişlik, derinlik, büyüklük, bolluk, bereket ve cömertlik anlamlarında kullanmaktadır.

4-*Divan*'da deniz etrafındaki anlatımlarda tasavvufi çağrışımların fazlalığı dikkat çeker. Yahya'ya göre deniz, ilahî aşk yolunda ilerleyen hakikat ehli için uçsuz bucaksız bir bela yeridir. Klâsik Türk edebiyatının anlam dünyası içerisinde fazlaca tesadüf edildiği gibi *Divan*'daki beyitlerde de tasavvuf erbabı için nefis terbiyesi deniz yolculuğundaki dalga ve girdaplarla mücadele şeklinde tasavvur olunmaktadır. Vuslat dipsiz bir kuyudur ve çaba göstermeden güzelliklere ulaşamaz.

5-*Divan*'da deniz; sevgili ve güzellikle beraber de anılmaktadır. Genellikle âşığın gözyaşları deniz olmakta ve sevgilinin inci dişlerine göndermeler yapılmaktadır. Bazen de sevgilinin saçları dalgalı bir denize benzetilmekte ve onun bu girdaplı saçlarına gönlünü kaptıranların kesretin tuzağına düşüp

vahdetten uzaklaştıkları söylenmektedir. Sevgilinin yanağı deniz olduğunda ayva tüyleri ve Hızır'a dair çağrışımlara yer verilmektedir.

6-Yahya Efendi deniz ile ilgili hayallerin oluşumunda insanları, deniz canlılarını, madenleri, çeşitli içecekleri, kozmolojik unsurları kullanmakta ve belagat denizinin bir cevheri olarak sahile inciler dizmektedir.

Denizin Benzediği-Benzetildiği Varlık ve Kavramlar (Benzetme Yönleri)	
Cömertlik, saflık, durgunluk, coşkunluk, genişlik, taşkınlık	Gönül
Büyükçlük, genişlik, yücelik, sonsuzluk, zorluk	Sevgi, Aşk
Zorluk, sıkıntı, gark olma	Gam, Keder
Bolluk, akma, taşıma, çokluk	Gözyaşı
Sonsuzluk, uçsuz bucaksız	Güzellik
Durgunluk, serilme, yeşillik dalgalanma,	Çimen
Cömertlik, taşıma	Hızır
Yok etme, dalgalanma	Ateş
Büyükçlük	Âşık
Saflık, duruluk	Yanak
Akıcılık, miktar	Şarap
Dalgalanma, çekme, kıvrım	Saç
Düzenleme, yayma, coşma	Belagat, Şair
Sonsuzluk, genişlik	Hayal
Enginlik, sonsuzluk	İrfan
Dipsiz, derinlik	Kuyu, Vuslat

KAYNAKÇA

- ÇAVUŞOĞLU, Mehmet. (1971), *Necâti Bey Divânı'nın Tahlili*, MEB Yay. İstanbul.
- ELÇİN, Şükrü. (1963), "Atların Doğuşları İle İlgili Efsaneler", *Türk Folklor Araştırmaları*, İstanbul, C. 7, s. 162.
- EREN, Abdullah. (2004), *Şeyhülislam Yahya Divanı'nın Tahlili*, (Yayımlanmamış) Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ERGIN, Muharrem. (1998), *Oğuz Kağan Destanı*, Hülbe Yayınları, Ankara.
- GİDER, Mahmut. (2013), "Şeyhülislam Yahya Divanı'nda Su", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 203, Nisan 2013, s. 191-211.
- KALKIŞIM, Muhsin. (2006), "Şeyh Gâlib Divanı'nda Dür Ve Sadef Objeleri", *Kafkas Üniversitesi Dergisi*, S. 18, s. 67-71.

- KAVRUK, Hasan. (ty), *Şeyhülislam Yahya Divanı*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10655,seyhulislamyahyadivanihasankavrukpdf.pdf?0> (Erişim tarihi: 10 Aralık 2015)
- KAVRUK, Hasan. (2014), “Şeyhülislam Yahya”, <http://www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=3604> (Erişim Tarihi: 12 Mart 2016)
- KURNAZ, Cemal. (1996), *Hayâli Bey Divanı'nın Tahlili*, MEB Yay. İstanbul.
- MUTLU, Betül. (2012), *Divan Şiirinde Deniz İmgesi ve Şiir Öğretiminde Kullanılması*, (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- ONAY, Ahmet Talat. (2013), *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü* (Haz. Cemal Kurnaz), Berikan Yay. Ankara.
- PALA, İskender. (2000), *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ötüken Yay. İstanbul.
- SEFERCİOĞLU, M. Nejat. (2001), *Nev'i Divanı'nın Tahlili*, Akçağ Yay. Ankara.
- SUNGURHAN, Aysun. (2015), “Hayâli Bey Divanı'nda Deniz”, *International Journal of Languages Education and Teaching Mannheim – Germany*, UDES 2015 p. 245-255.

KIRSAL TURİZME BÜTÜNLEŞİK YAKLAŞIM: AVRUPA BİRLİĞİ ÖRNEĞİ

İlkay TAŞ¹

Sedef EYLEMER²

Sühal ŞEMŞİT³

Atıf/©: Taş, İlkay; Eylemer, Sedef; Şemşit Sühal (2016). Kırsal Turizme Bütünleşik Yaklaşım: Avrupa Birliği Örneği, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 9, Sayı 2, Aralık 2016, ss. 877-904

Özet: Turizm, ekonomik, kültürel ve sosyal boyutları itibariyle Avrupa Birliği (AB) açısından önemli bir sektördür. Avrupa bütünleşmesinin son antlaşması olan ve 2009 yılında yürürlüğe giren Lizbon antlaşması, Avrupa Birliği'nin turizm alanındaki etkisini güçlendirmiştir. Lizbon Antlaşması'nda AB'ye, üye devletlerin turizm sektöründeki faaliyetlerini özellikle turizm sektörünün rekabet gücünü artırarak tamamlama görevi ve yetkisi verilmiştir. AB'nin turizm destinasyonu olarak dünyadaki konumunu güçlendirme hedefi konulmuştur.

Kırsal turizm, AB turizm politikalarında, AB'ye yeni üye ülkeler ve aday ülkeler açısından bir fırsat olarak görülmektedir. Bu kapsamda, Kırsal Kalkınma için Avrupa Tarım Fonu olarak adlandırılan AB'nin yeni mali destek aracı, kırsal turizmin gelişimini desteklemektedir. AB'nin özellikle aday ülkelerde teşvik edilmesini amaçladığı kırsal turizm politikası, Türkiye'nin de bir aday ülke olması dolayısıyla araştırılmaya ihtiyaç duyulan bir alandır. Bu çalışmada, AB'nin kırsal turizme bir kırsal kalkınma aracı olarak bütünleşik yaklaşımı ve bu politikaya ilişkin mali yardım araçları incelenecek ve söz konusu politikanın AB ve bir aday ülke olarak Türkiye açısından potansiyel etkileri tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Kırsal Turizm, Kırsal Kalkınma, Bütünleşik Yaklaşım.

Makale Geliş Tarihi: 11. 09. 2016/ Makale Kabul Tarihi: 28.11.2016

*Çalışma 20-22 Eylül 2012 tarihleri arasında Aksaray Üniversitesi ev sahipliğinde düzenlenen 2. Kırsal Turizm Sempozyumunda sunulan sözlü bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

1 Yrd.Doç.Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Reha Midilli Foça Turizm Fakültesi, e-posta: ilkay.tas@deu.edu.tr

2 Yrd. Doç. Dr., İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, e-posta:sedef.eylemer@ikc.edu.tr

3 Yrd. Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, e-posta: suhal.semsit@cbu.edu.tr

Integrated Approach to Rural Tourism: Case of European Union

Citation/©: Taş, İlkay; Eylemer, Sedef; Şemşit Sühal (2016). *Integrated Approach to Rural Tourism: Case of European Union*, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 9, Issue 2, December 2016, pp. 877-904

Abstract: *Tourism is a significant sector for the European Union (EU) in terms of its economic and social dimensions. Lisbon Treaty which is the recent treaty of the EU and entered into force in 2009 strengthened the impact of the EU on tourism domain with its new legal basis. The Treaty empowered the EU with the task and competence of completing the activities of the member states in the tourism sector by enhancing the competitiveness of the sector. The Treaty also put the aim of strengthening the place of the EU in the world as a tourism destination.*

Rural tourism stands as an opportunity particularly for new EU members and candidate countries in the EU's tourism policies. In this scope, the EU's new financial support mechanism, European Agricultural Fund for Rural Development, supports rural tourism development. Thus, considering that Turkey is a candidate country to the EU, rural tourism policy which is especially encouraged in the candidate countries by the EU is an issue needed to be researched. In this paper, the EU's integrated approach to rural tourism as a means of rural development and financial assistance instruments supporting this policy will be studied and the potential impact of this policy for the EU and for Turkey as a candidate country will be discussed.

Keywords: *European Union, Rural Tourism, Rural Development, Integrated Approach.*

I. GİRİŞ

Turizm, ekonomik fırsatların yaratılması ve yaygınlaştırılması, yaşam kalitesinin yükseltilmesi, doğal ve kültürel mirasın korunması gibi amaçlara hizmet ederek (Sonuç, 2014:15), ekonomik ve sosyal kalkınmanın birlikteliğini sağlayabilecek bir politika aracıdır. Avrupa Birliği'nde (AB) turizm, istihdam, ekonomik büyüme ve sosyal kalkınma üzerindeki etkileri itibariyle, özellikle ekonomik gerileme ve işsizlik sorunu yaşayan bölgeler için önem taşımaktadır (European Commission, 2016a). AB turizme yönelik olarak, ulusal politikaları tamamlayıcı nitelikte politikalar geliştirmekte ve bu şekilde turizm alanında yaratılan katma değerini Avrupa düzeyinde ortaya çıkmasını amaçlamaktadır. AB'nin tarım, bölgesel kalkınma, ulaşım gibi farklı politikaları, hem turizm üzerinde etki yaratmakta hem de turizm alanındaki gelişmelerden etkilenmektedir. Bu nedenle farklı politikaların bütünlük bir yaklaşımla geliştirilmesi, gereklilik haline gelmektedir.

Kırsal bölgeler, büyüme, istihdam ve sürdürülebilir kalkınma açısından zorluklarla karşı karşıyadır. Bu durum, kırsal ekonomilerin çeşitlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Diğer taraftan, süreç içerisinde turistlerin istem ve tercihleri değişim göstermekte, turistlerin ziyaret ettikleri yerlerin kültürel, tarihi, doğal ve sosyal özelliklerini öğrenme isteği artmaktadır. Turistlerin destinasyon⁴ seçiminde özel ilgi alanları önem kazanmakta ve turistler, ziyaretleri esnasında daha aktif olmayı tercih etmektedir (Kozak ve Bahçe, 2009:18). Bu değişim AB ülkelerini, kırsal turizm gibi yeni turizm çeşitlerine yöneltmiştir. Ayrıca, AB’de turizm politikaları kırsal alanların gelişimi için kullanılan araçlardan biri olarak ön plana çıkmaktadır. Kırsal turizm politikaları turizmin, kırsal kalkınma stratejisi ile birlikte ele alınmasının bir sonucudur (Nylander ve Hall, 2005:28).

Kırsal kalkınmanın ve turizmin çok aktörlü yapısı ve çok boyutlu doğası (çevresel, ekonomik ve sosyal boyutlar), politikaların geliştirilmesinde ve uygulanmasında bütünlüğün sağlanmasını zorlaştırmaktadır. Bu yönüyle, bütünleşik kırsal turizm modeli, incelenmesi önem kazanan bir konudur. Çalışmada, bütünleşik kırsal turizm kavramı ve unsurları, AB’nin turizm politikasının ana hatları ve kırsal turizm uygulamaları incelenmektedir. AB’de kırsal turizme yönelik mali araçlar ve kırsal turizm politikasının aday ülke olarak Türkiye’ye yansımaları tartışılmaktadır.

II. BÜTÜNLEŞİK KIRSAL TURİZM: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Kırsal turizmi tanımlamadan önce, kırsal ifadesinin tanımını yapmak gereklidir. Kırsal ifadesi, istatistiksel amaçla kullanıldığında, genellikle nüfus yoğunluğunun azlığını işaret etmektedir. Kilometre kare başına 150 kişiden az kişinin yaşadığı yerler kırsal alan olarak kabul edilmektedir (OECD, 2010). Bununla birlikte, kırsallığı tanımlamada doğal, ekonomik ve kültürel özellikler daha belirleyici olabilir. Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü’nün 1994 yılında yaptığı tanıma göre nüfus yoğunluğu ve yerleşim alanlarının büyüklüğü; arazi kullanımında tarım ve ormancılığın ağırlığı, kültürel kimlik, miras ve sosyal yapıda gelenekselliğin korunması kırsal alanların başlıca özellikleridir (OECD, 1994).

Kırsal alanlarda sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi kentsel alanlara göre daha

⁴ Destinasyon, Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlüğünde “varlacak olan yer” şeklinde tanımlanmaktadır. Turizm destinasyonu, taşıdığı değerler ve özellikler itibarıyla turistlerin ilgisini çeken; turistlerin ilgi, beklenti ve ihtiyaçlarına yönelik hizmet ve ürünler sunan bir yer, aynı zamanda turizmle doğrudan veya dolaylı ilgili hizmetlerinin bütününden oluşan karmaşık bir turistik üründür (Keskin, 2008:29).

düşüktür (European Commission, 2011: 10). Kırsal turizm, turizm aracılığı ile kırsal alanlarda ekonomik kalkınmayı desteklemektedir (Cawley ve Gillmor, 2008: 301). Kırsal turizm, yerel kültür, doğal çevre ve tarımın bir arada olduğu ve diğer turizm çeşitleriyle rahatlıkla bütünleştirilebilen bir turizm çeşidi olarak tanımlanabilir (Soykan, 2003: 2). Kırsal turizm destinasyonları, topografyası veya tabiatı ile ön plana çıkan, serbest zaman faaliyetlerinin yürütülebildiği ve destinasyona özgü turistik ürünlerin olduğu küçük bölgeler veya alanlardır (European Commission, 2000: 16).

Kırsal turizmin başlıca bileşenleri kırsal alanlar, kırsal yaşam, kırsal etkinlikler ve kırsal mirastır. Dağlar, göller, doğa manzaraları gibi kırsal alanlar, yerel etkinlikler, beslenme gibi unsurları kapsayan kırsal yaşam; yürüyüş, balık tutma gibi etkinlikleri içeren kırsal etkinlikler ön plana çıkmaktadır. Kırsal turizmde, turistik deneyim önem kazanmaktadır (Haberal, 2015: 66). Eskiye duyulan özlem, geçmiş ile yeniden bağlantı kurma, günlük yaşamın karmaşıklığı karşısında daha sade yaşam isteği kırsal turizm deneyimini özendirir. Kırsal alanlar kendilerine özgü yaşam biçimi ve kültürü nedeniyle, yenilik arayan turistlerin ilgisini daha fazla çekmektedir (George vd., 2009: 7). Bununla birlikte, kişileri seyahat kararına yönelten sadece bireysel istekleri değil aynı zamanda destinasyonu çevreleyen toplumsal, siyasi ve ekonomik ilişkiler bütünüdür (Ilbery vd., 2007: 442).

Gerek turizmde gerekse kırsal alanlarda, kaynakların ve paydaşların sayıca çokluğu ve nitelik olarak çeşitliği, bütünsel bir çerçeve ile kırsal turizme bakılmasını gerekli kılmaktadır. Bütünleşik kırsal turizm, merkezine kırsal turizmi alırken, turizm faaliyetlerinin sürdürülebilirlik ekseninde, paydaşlarla işbirliği içerisinde ve ağ yapısı niteliğinde yürütülmesini içermektedir (Cawley ve Gillmor, 2008: 302, 320). Kırsal turizm, çeşitli toplumsal aktörlerin (örneğin yerel yönetimler, sivil toplum örgütleri, girişimciler) farklı bakış açıları ile sürekli etkileşim ve müzakere yoluyla şekillendirdiği bir süreç olarak düşünülmelidir. Yerel halk kırsal turizmin sonuçlarını edilgen biçimde kabul eden bir aktör olmayıp, aksine doğrudan kırsal turizmin deneyiminin oluşmasına katkı sağlamaktadır (Verbole, 2000: 480). Diğer yandan, aynı destinasyondaki çok sayıda paydaşın birbirinden bağımsız faaliyette bulunması, destinasyonun marka haline gelmesini zorlaştırabilmektedir (Nylander ve Hall, 2005: 19).

Bütünleşik kırsal turizmi hazırlayan süreçte, sosyal ve ekonomik alanda değişim yaratan Fordist üretim modelinden Post-fordist üretim modeline geçiş, önemli rol oynamaktadır. Bu açıdan kırsal turizm, Fordist ekonomik üretim modelinden Post-fordist üretime geçiş sürecinin, turizme ve kırsal

alanlara yansımalarının bir sonucudur (Cawley ve Gillmor, 2008: 316). Fordist üretim, standartlaşmış ürünlerin çok miktarda üretildiği ölçek ekonomilerine dayanmaktadır. Fordizmin turizmdeki yansıması, standartlaşmış paket turlar şeklinde olmaktadır. Geniş kitlelere satılan paket turların, niteliğine ve çeşidine hizmet üreticileri karar vermektedir (Roney, 2002: 12; Telfer ve Sharpley, 2008: 60). Fordist üretim modelinde turistler, sunulan hizmetlerin pasif tüketicileri konumundadır. Fordist üretim tarzı pek çok turizm destinasyonunun da hala geçerli olmakla birlikte, Post-fordist üretim de turizmde yer edinmeye başlamaktadır. Turist profilinde ve turistik üründe, farklılaşma söz konusudur. Rekabet gücü kazanmak için yenilikçilik, bir ön koşul haline gelirken, yenilikçiliği destekleyen yerel ağlar (kümelenmeler) teşvik edilmektedir. Destinasyonların yaşam döngülerinde bağlantılılık, işbirliği, rekabet gücü, yenilikçilik, yerellik ve sürdürülebilirlik ön plana çıkmaktadır (Scott ve Cooper, 2010: 1175, 1177).

Post-fordizm, üretimden ziyade tüketim odaklı bir yaklaşımdır. Tüketici, geniş bir kitlenin bir parçası olmaktan çıkmış; özel ilgileri ve ihtiyaçları hizmet üreticileri tarafından anlaşılması gereken bir birey haline gelmiştir. Üreticiler özellikle hizmet sektöründe daha tüketici odaklı olmak, daha çeşitli ürün geliştirmek zorunda kalmıştır. Kitlesele üretim sonucu olmayan, örneğin doğal olan ürünler, kişiselleştirilmiş ürünler ve markalaşma önem kazanmaya başlamıştır (Urry ve Larsen, 2011: 52). Fordist üretimin sunduğu standartlaşmış paket ürünler karşısında, yeni (Post-fordist) turistik ürünlerde seçim hakkı ve serbestlik vurgulanır olmuştur (Urry ve Larsen, 2011: 53). Turizm sektörünün geçirdiği değişim, turist profili üzerinde de etkili olmuştur. Kozak ve Bahçe'ye (2009: 18) göre yeni turist, turistik ürünler aracılığı ile deneyim ve izlenim kazanmak isteyen; çevrenin, doğanın ve kendi sağlığının korunmasına önem veren, daha bilgili ve deneyimli, sürekli olarak yeni destinasyonlar ve ürünler talep eden; tarihi, kültürel ve doğal miras konusunda daha meraklı; daha hareketli ve ödediği paranın karşılığını alma konusunda daha duyarlıdır. Kırsal turizm Post-fordist turist profiline hitap eden, deneyime odaklanan, kitle turizminden uzak, kişiselleştirilmiş turistik ürünler sunarak, destinasyonda yeni ürünlerin gelişmesini destekleyebilir ve destinasyonun rekabet gücünü arttırabilir.

Kırsal turizm, destinasyon imajı için bir araç olarak kullanılabilir. Turistik ürünlerin, turistlerin özel ilgi alanlarına odaklandığı ve az miktarda üretildiği Post-fordist üretimde, ürün farklılaştırması önem kazanmaya başlamıştır (Telfer ve Sharpley, 2008: 60). Destinasyonun birincil çekicilik unsurları çevresel (doğal ya da yapılmış) özellikler ile tarih, yaşam şekli, sanat gibi

sosyo-kültürel özelliklerdir. Söz konusu özellikler birbirleri ile bağlantılı olarak bir destinasyonun mirasını oluşturmaktadır (Benur ve Bramwell, 2015:214). Turist bir destinasyonla ilgili bütüncül değer algısına sahiptir. Her ne kadar destinasyondaki turistik ürün, konaklama, eğlence, yiyecek-içecek gibi farklı hizmetlere bölünmüş olsa da, turist açısından tatil deneyimi bir bütündür (Li, 2014: 22-23).

Turistik ürünün çok parçalı yapısı, turistlere bütüncül bir seyahat duygusu verebilmek için hizmet sağlayıcıların faaliyetlerinin bir bütün içinde yürütülmesini gerektirmektedir. Turistik ürün farklılaştırması için yerele özgü özelliklerin, yerel uzmanlık becerilerinin ve yerel kaynakların daha fazla rekabet gücü sağlayacak şekilde biraraya getirilmesi önem kazanmaktadır (Li, 2014:22-23). Turizm işletmelerinin rekabet güçlerini sürdürebilmelerinde, yenilikçilik kapasiteleri etkili olmaktadır. Yenilikçilik, üründe yenilik, süreç yeniliği, pazarlama yenilikler, örgütsel yenilikçilik ve kurumsal yenilik olarak farklı şekillerde ortaya çıkabilmektedir (Guia vd., 2006: 59).

Fordist üretimdeki ölçek ekonomilerinin yerine, Post-fordist üretimde kapsam ekonomisi veya ağ temelli ekonomiler önem kazanmaya başlamıştır (Telfer ve Sharpley, 2008: 60). Ölçek ekonomilerinde verimlilik, üretim ölçeğini attırırken maliyetinin azalmasına dayalı iken, kapsam ekonomilerinde işletmeler, sürdürülebilir rekabet avantajı elde etmek için ağ temelli dışsallıklara dayanmakta ve pazardaki konumlarını güçlendirmeye çalışmaktadır (Ioannides ve Debbage, 1998:101). Bu durum turizmde daha esnek üretim modellerinin ortaya çıkışını işaret etmektedir. Turizmde, hedef pazarın özelliklerine göre, büyük ölçüde farklılaştırılmış ve az miktarda üretim yapılmasına odaklanılmaktadır. Hizmet sunucuları belirli alanlarda uzmanlaşmıştır ve seyahat edenlerin özelliklerine göre ayarlanmış ürünler sunmaktadır (Telfer ve Sharpley, 2008: 60). Diğer yandan, ürün özelleştirme ve farklılaştırma süreçlerinde, ürüne stratejik değer katmayacak özellikler eklenmesi ya da belirli bir ürün çeşidinin çok sayıda sunulması, müşteriye tatmin etmeyeceği gibi işletmenin performansını olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Ünüvar, 2007: 238). Bütünleşik kırsal turizm bu düşünsel bağlamda gelişim göstermektedir.

III. BÜTÜNLEŞİK KIRSAL TURİZM MODELİ

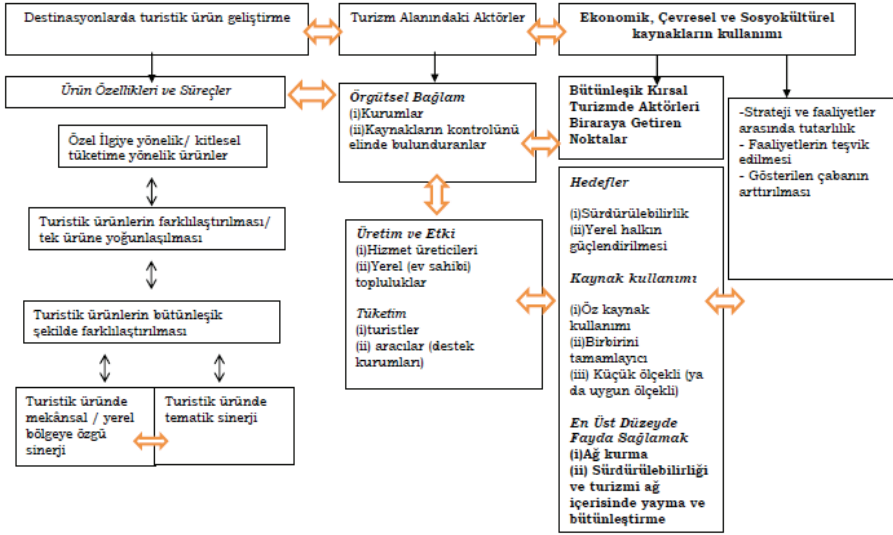
Post-fordist süreçte, turizmde rekabetin ölçeği genişlemekte ve rekabet, bölgesel veya ulusal düzeyde rekabetten ziyade küresel hale gelmektedir (Costa, 2006: 236-237). Küresel rekabet, bölgesel ve ulusal aktörlerin yanı sıra uluslararası aktörlerin de (örneğin çok uluslu işletmeler, uluslararası örgütler, uluslararası sivil toplum kuruluşları) politika oluşturma süreçlerine katılımını

gerektirmektedir. Ayrıca, uluslararası alanda güçlenen sürdürülebilir kalkınma duyarlılığı, toplumsal, çevresel ve ekonomik kalkınmanın birbirinden ödün vermeden ve eş zamanlı olarak gerçekleştirilmesi düşüncesini desteklemektedir.

Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun 1987 yılında hazırladığı "Ortak Geleceğimiz" başlıklı rapor, sürdürülebilir kalkınma önündeki ortak sorunları belirleyip ve ortak eylem önerileri sunarken, kurumsal yapıda değişimi önemli görmektedir. Sorunların ya da fırsatların ulusal veya bölgesel sınırların içinde kalmaması, bölgeler ve ülkeler arası işbirliğini gerekli kılmaktadır (Birleşmiş Milletler, 1987). Bu bağlamda bütünlük kırsal turizm, farklı turizm aktörlerini ortak ekonomik, toplumsal ve çevresel amaçlar etrafında bir araya getiren bir yaklaşımdır. Şekil 1'de Cawley ve Gillmor (2008: 318) tarafından geliştirilen bütünlük kırsal turizm modeli uyarlanarak sunulmaktadır. Cawley ve Gillmor'un modelinde, turistik ürüne yer verilmemesi üzerine, modele Benur ve Bramwell (2015: 216) tarafından destinasyonlarda turistik ürün farklılaştırılmasına yönelik geliştirilen çerçeve eklenmiştir.

Şekil 1.Bütünlük Kırsal Turizm Modeli

Kaynak: Cawley ve Gillmor (2008:318) ve Benur ve Bramwell (2015: 216)'dan uyarlanmıştır.

Modelin ana unsurlarını, turistik ürün, turizm aktörleri, ekonomik, çevresel ve sosyo-kültürel kaynaklar oluşturmaktadır. Turistik ürün, (i) turistik ürün arzı, (ii) ürün özellikleri ve süreci ile (iii) turistik ürün talebi ve ürün kullanımı olmak üzere üç boyuttan oluşmaktadır. Turistlerin destinasyondaki deneyimlerinin çalışanlar, yerel halk gibi destinasyondaki diğer aktörlerle etkileşim içerisinde gerçekleştiği, bu aktörlerin birlikte deneyimi yarattığı düşünüldüğünde, turistik ürün geliştirme aşamasında gerek arz ve süreç, gerekse talep unsurlarının karşılıklı etkileşim içinde olduğu söylenebilir (Benur ve Bramwell, 2015: 2016). Modelde, turizm aktörleri (i) üretim aşamasındaki aktörler olan hizmet üreticileri ve yerel topluluklar (ii) tüketim aşamasındaki aktörler olan (iii) turistler ve (iv) araçlar şeklinde sınıflandırılmıştır. Hem üretim hem de tüketim boyutlarını etkileyen bir boyut olan “örgütsel bağlam” da, karar alıcı ve kontrol edici yetkiye sahip (i) kurumlar ve (ii) turizm kaynaklarını kontrol edenler bulunmaktadır.

Bütünleşik kırsal turizm yaklaşımında turizm aktörleri (yerel topluluklar, turistler, destek kurumlar, hizmet üreticileri, araçlar, tur operatörleri vb.) birbirleriyle çoklu ilişkiler içerisinde. Bu aktörler sadece yerel düzeyde değil, bölgesel, ulusal hatta uluslararası (Avrupa Birliği örneğinde olduğu gibi) veya küresel düzeyde işbirliği ve strateji ortaklıkları yapabilmektedir. Diğer bir ifadeyle çok katmanlı bir ilişki ağı söz konusudur (Cawley ve Gillmor, 2008:322). Dikey bütünleşme ve yatay bütünleşme önem kazanmakta, küçük ölçekli kırsal turizm işletmelerinin pazarda tutunabilmek için sektörler arası işbirliğine gitmeleri gerekmektedir (Nylander ve Hall, 2005:27).

Destinasyonlarda turistik ürün geliştirme aşamasında özel ilgiye yönelik ve yeni pazar kovukları yaratmayı amaçlayan ürünlerin geliştirilmesi önem kazanmaktadır. Ancak, kitle turizmi devam etmektedir. Hatta Roney (2002:13) maliyetin turizm pazarlamasındaki belirleyici rolü nedeniyle, özel ilgiye yönelik ürünlerin standartlaştırılarak, kitleler için üretilmesini ve bu yönüyle kitle turizminin temel özellikleri ile devam edeceğini düşünmektedir. Bütünleşik kırsal turizm modelinde özel ilgiye ve kitlesel tüketime yönelik ürünlerin birlikte üretilmesine yer verilirken, vurgu ürünlerin farklılaştırılmasına yapılmaktadır. Bu bağlamda tek ürüne yoğunlaşılabilir ya da tamamlayıcılık, çeşitlilik ve esneklik ilkeleri çerçevesinde turistik ürünler bütünleşik şekilde farklılaştırılabilir. Bütünleşik farklılaştırma, ürünlerin mekânsal (yere özgü) şekilde farklılaştırılması veya destinasyondaki ürünler arasında tematik sinerjilerin yaratılması şeklinde olabilir (Benur ve Bramwell, 2015).

Özel ve kamu sektör paydaşları arasında iyi yönetilen bir ağ kurmak,

destinasyonların değişen, karmaşık ve rekabetçi küresel ortamda varolabilmeleri için bir önkoşul olarak görülmeye başlanmıştır (van der Zee ve Vanneste, 2015: 47). Ağ yapısı içerisinde paydaşlar arasında bilginin, deneyimin ve maliyetlerin paylaşılması (örneğin ortak pazarlama faaliyetleri yapılması), belirli konularda stratejik ortaklıklar kurulması, bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımı, paydaşlar arasında eşgüdümün sağlanması önem kazanmaktadır (Telfer ve Sharpley, 2008: 60; Benur ve Bramwell, 2015: 214). Post-fordist turizme damgasını vuran esneklik, çeşitlilik, tamamlayıcılık, yatay ve dikey bütünleşme, kapsam ekonomileri bütünleşik kırsal turizm modelinde ön plana çıkmaktadır (Milne ve Ateljevic, 2001: 378). Bu bağlamda çalışmada, kırsal turizmi bütünleşik yaklaşımla ele alması itibarıyla AB örneği incelenecektir.

IV. AVRUPA BİRLİĞİ'NDE KIRSAL TURİZM

Turizm büyüme ve istihdamın yanı sıra Avrupa'da birçok bölgenin kalkınmasında önemli bir rol oynamaktadır. Turizm ile bağlantılı olarak oluşturulan altyapı, yerel kalkınmaya katkı sağlarken endüstriyel veya kırsal düşüş yaşayan bölgelerde turizmle doğrudan veya dolaylı bağlantılı işler yaratılabilmektedir (İçöz vd., 2009: 40-41). Kırsal ve dağlık alanların, kıyı bölgelerinin ve adaların, dış ve çevre bölgelerin kalkınması ve ekonomik ve sosyal entegrasyonu açısından, kırsal turizm faaliyetleri önem taşımaktadır. Ayrıca bu faaliyetler sürdürülebilir, sorumlu ve etik turizm bağlamında önem kazanan çevre boyutuyla da yakından ilgilidir (European Commission, 2002). Artık, doğal kaynak tüketimini arttırarak büyüme yerine, kaynak tüketimini azaltarak büyümeye dayanan yeşil ekonomi ön plana çıkmaktadır (Özçağ ve Hotunluoğlu, 2015: 305).

Avrupa'da kırsal ekonomiler özellikle son elli yıllık dönemde yapısal değişim sürecinden geçmektedir. Kırsal ekonomilerin asıl dayanağını oluşturan çiftçilerin, tarımsal yöntemleri modernleştirmek ve endüstrileştirmek yönünde ciddi baskıyla karşı karşıya kalmaları, kırsal alanlardan diğer alanlara doğru aşamalı ancak sürekli göç olgusunu gündeme getirmiştir (European Commission, 2002: 23). İnsanların kent yaşamının getirdiği olumsuzluklardan kaçış ve değişiklik arayışları ile beraber sakinlik, farklı kültürleri tanıma ve doğaya yönelik olarak tercihlerinin değişmesi, yeni turizm etkinliklerinin artmasına yol açarken kırsal turizme olan ilgiyi desteklemiştir (Aydın, 2012: 39-40). Görülmektedir ki, bir yandan post-fordist ekonomik, sosyal, kültürel, siyasi ve çevresel değişimlerle gelen baskılar, diğer yandan tüketim ve ulaşım

yapılarındaki küresel dönüşümler, seyahat ve turizm davranışını değişime uğratmaktadır (George vd., 2009).

Kırsallığın değişen anlamı ile artık tarım, daha geniş ve bölgesel bir yaklaşımın unsuru haline gelmektedir. Tarım kırsal kalkınmanın yeni vizyonunda merkezi konumunu koruyor olsa da tarımın yerine geçmeyen fakat tarımı destekleyen yeni gelir kaynakları teşvik edilmektedir. Tarıma dayalı yeşil ekonomi yerine, ekolojik yeşil ekonomiye geçiş söz konusudur. Burada kırsal ekonomiler üzerine etki edecek yeni işlerin ortaya çıkarılması, yeni pazarlara yönelmek öncelik kazanmaktadır (Saxena vd., 2007: 348). Böyle bir ortamda, Avrupa'da turizm, kırsal alanların varlıklarını sürdürebilmelerinin ve kalkınabilmelerinin temel yollarından birisi olarak görülmeye başlanmıştır. Doğal ve kültürel zenginliklere giderek artan ilgi ile birlikte düşünüldüğünde kırsal turizm, Avrupa'da birçok kırsal ve uzak bölge için fırsat olarak değerlendirilmiştir (European Commission, 2002: 23).

AB'nin kırsal turizm modeli, Şekil 1'de açıklanan modele paralel bir biçimde (i) kültürel, ekonomik, çevresel ve sosyal kaynaklar, (ii) bu kaynakların kullanım şekillerini, (iii) farklı paydaşların kırsal turizmdeki rollerini ve (iv) kırsal turizmin paydaşların yaşamlarındaki rolünü değerlendirmeye alan bütünlük bir modeldir (Saxena vd., 2007). Bütünlük ifadesi, turizmin bölgesel etkilerinin bütünsel olarak, ekonomik, çevresel ve sosyo-kültürel boyutları ile ele alınmasını ifade etmektedir (Clark ve Chabrel, 2007: 371). Bu model farklı aktörler, kaynaklar ve faaliyetler arasında karmaşık ilişkilerin varlığını, uzun vadeli perspektifle ve geniş bölgesel bakış açısı ile kültürel bağlamda ele almakta, farklı paydaşlar arasında iletişim kurulmasını gerekli kılmaktadır (Saxena vd., 2007:348).

Uygulanacak kırsal turizm çeşidi, bölgenin bulunduğu yere, kaynaklarına ve pazarına bağlı olsa da, AB politikaları, turistik hizmetlerde kalite yönetiminin uygulanmasına öncelik vermektedir (European Commission, 2000: 15). Bu kapsamda, Avrupa Komisyonu 2000 yılında yayınladığı Kaliteli Kırsal Turizme Doğru: Kıyı Destinasyonları için Bütünlük Kalite Yönetimi isimli belgede, farklı türdeki kırsal turizm destinasyonları için şu öncelikleri tanımlamıştır (European Commission, 2000: 16):

- *Büyük kırsal bölgelerin yanında yer alan ve günlük ziyaretçi oranı fazla olan geleneksel ve popüler destinasyonlar için öncelikler: Çevrenin korunması, altyapının yenilenmesi, yoğun turist ziyaretlerinden kaynaklanan sorunları yönetebilmek, ulaştırma konularının ele alınması ve günlük seyahatlerin konaklamalı seyahate dönüştürülmesi*

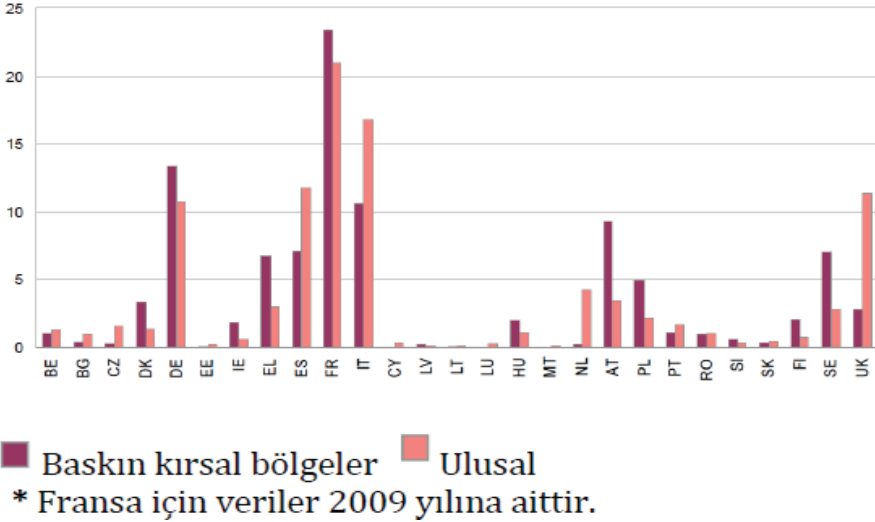
- *Önemli sayıda konaklama imkanı ve iyi altyapısı olan ve sunduğu hizmetleri arttırmaya çalışarak birlikte bunun çevreye olumsuz etkilerini azaltmaya çalışan geleneksel tatil bölgeleri için öncelikler:* Fiziksel imkanları arttırmak, kontrolleri planlamak ve daha sürdürülebilir turizm şekilleri konularında işletmelerle birlikte çalışmak
- *Küçük tarihi kasabalar ve köyler ve zengin tarihi, mimari, kültürel veya endüstriyel mirası ile karakterize edilen kırsal bölgeleri için öncelikler:* Tarihsel alanlar ile toplum arasında bağ kurulması, binaların korunması ve kaliteli konaklama imkanı ve diğer olanakların sağlanması
- *Yabani hayat ve el değmemiş doğası yönünden çekici olan uzak bölgeler için öncelikler:* Ulaşılabilirlik, ulaştırma, yerel hizmetler, çevresel koruma ve ekoturizm imkanlarının geliştirilmesi
- *Turistik açıdan tarımın çekici olduğu zengin tarımsal alanları için öncelikler:* Çiftliklerde kaliteli konaklama sağlanması ve yerel ürünler ve gastronomiye yönelik turizmin geliştirilmesi
- *Kırsal turizm ile tanışık fakat turistik ürünlerini çeşitlendirmek ve güçlendirmek isteyen dağlık veya ormanlık bölgeler için öncelikler:* Daha kaliteli konaklama sağlanması, gastronomi ve kültürel mirasın vurgulanması

2012 yılında Avrupalıların seyahat gerekçeleri incelendiğinde, dinlenme ve rekreasyon faaliyetleri (%40) nedeniyle seyahatin ilk sırada geldiği görülmektedir. Doğa (%26) ve şehir gezileri (%20), kültür-din (%22), spor (%10) gibi gerekçeler de seyahat kararında etkili olmuştur (European Commission, 2013: 6). Turistlerin tekrar seyahat kararlarında en etkili faktör o yerin doğal özellikleri olmaktadır. Araştırmaya katılanların yarısı aynı yere hava, doğa ve manzara güzellikleri nedeniyle yeniden gidebileceklerini ifade etmişlerdir (European Commission, 2013: 11). Avrupalıların seyahat gerekçeleri dikkate alındığında özellikle rekreasyon, doğa, kültür, spor gibi gerekçelerin AB'de kırsal turizm potansiyeli açısından etkili olabileceği düşünülebilir. Ayrıca doğal güzelliklerin turistlerin bir yere bağlılığını etkileyen en önemli faktör olması da kırsal turizm açısından göz önünde bulundurulması gereken bir veridir.

AB'de, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) kriterlerine göre baskın kırsal bölgeler olarak sınıflandırılan bölgelerde yatak kapasitesi oranı (%26,5) baskın kentsel bölgeler ve orta kırsal bölgelere göre (sırasıyla %28,8 ve %44,7) daha düşüktür. Diğer taraftan, AB üye devletlerinde yatak kapasitesi

dağılımları incelendiğinde bazı ülkelerin Birlik içerisindeki kırsal alan yatak kapasitesi paylarının ulusal düzeydeki yatak kapasitesi paylarından daha fazla olduğu görülmektedir. Bu durum söz konusu ülkelerde kırsal turizmin önemine işaret etmektedir. Örneğin Fransa, Avusturya ve Yunanistan AB içerisindeki kırsal alan yatak kapasitesinin sırasıyla %23,4, %9,3 ve %6,8'ine sahipken, AB içerisinde ulusal düzeydeki genel yatak kapasitesi payları ise yine sırasıyla %21, %3,4 ve %3'tür. Kırsal alan yatak kapasitesi bakımından değerlendirildiğinde, 2004 öncesinde AB'ye üye olan ülkeler (AB-15) arasında her dört yataktan biri Fransa'ya aitken, 2004 sonrasında AB'ye üye olan ülkeler arasında ise her iki yataktan biri Polonya'ya aittir (European Union Directorate General for Agriculture and Rural Development, 2011).

Şekil 2. AB Üye Ülkeleri Arasında Baskın Kırsal Bölgelerde ve Ulusal Düzeyde Yatak Kapasitesi Dağılımı (%) 2010

Kaynak: European Union Directorate General for Agriculture and Rural Development, 2011: 234.

Kırsal bölgeler AB'de toplam arazinin yaklaşık %91'ini (% 57 baskın kırsal bölgeler ve %34 orta kırsal bölgeler) kaplamakta ve AB nüfusunun %24'ü baskın kırsal alanlarda, %35'i orta kırsal alanlarda yaşamaktadır. Baskın kırsal alanlar AB'de gayri safi katma değer %17'sini, istihdamın ise %22'sini oluşturmaktadır. Durumları çeşitlilik gösterse de genel olarak bakıldığında kırsal bölgelerde kişi başına düşen gelir AB ortalamasının altında kalmaktadır ve hizmet sektörü kentsel bölgelere oranla daha az gelişmiştir (European Union Directorate General for Agriculture and Rural Development, 2011: 41).

Kırsal alanların gelecek yıllarda büyüme, istihdam ve sürdürülebilir kalkınma açısından ciddi zorluklarla karşı karşıya kalacağı tahmin edilmektedir. AB, 2007-2013 dönemi için kırsal kalkınma programını hazırlarken söz konusu sorunları dikkate alarak programı üç temel amaca dayandırmıştır. Bunlar: (1) tarım, gıda ve ormancılık alanlarında rekabet gücünün artırılması; (2) doğal kaynakların, çiftçiliğin ve kırsal alanların geleneksel özelliklerinin korunmasına yönelik önlemleri içeren çevre ve arazi yönetimi (3) yaşam kalitesinin iyileştirilmesi ve kırsal ekonomilerin çeşitlendirilmesi (Council of the European Union, 2006). 2013 yılında Avrupa Ortak Tarım Politikası'nda reform yapılmıştır. Reform ile ulusal ve bölgesel kalkınma programlarının stratejik şekilde yapılandırılması, kırsal kalkınma önlemlerinin içeriğinin güçlendirilmesi, kuralların sadeleştirilmesi ve idari yükün mümkün olduğunca azaltılması, kırsal kalkınma ile Avrupa Yapısal ve Yatırım fonları arasındaki ilişkinin güçlendirilmesi amaçlanmıştır (European Commission, 2015).

2007-2013 dönemi amaçları doğrultusunda AB'nin altı temel stratejik önceliği: (1) tarım ve ormancılık sektörlerinin rekabetçiliğini artırmak, (2) çevrenin ve kırsal bölgelerin durumunun iyileştirilmesi, (3) kırsal alanda yaşam kalitesinin iyileştirilmesi ve kırsal ekonomilerin çeşitlendirilmesinin teşvik edilmesi, (4) istihdam ve çeşitlendirme için yerel kapasitenin güçlendirilmesi, (5) programın farklı boyutları arasında uyum sağlanması, (6) Avrupa düzeyinde oluşturulan araçların ve fonların birbirini tamamlayıcı nitelikte kullanılması olmuştur (Council of the European Union, 2006).

2014-2020 dönemi için benimsenen amaçlar bir önceki dönem ile uyumlu şekilde, (1)tarımda rekabet gücünün artırılması; (2) doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimi ve iklime yönelik eylemler; (3) istihdam yaratılmasını kapsayacak şekilde kırsal ekonomilerin ve toplulukların dengeli kalkınmasının sağlanmasıdır. Bu amaçlara ulaşmak için öncelikler belirlenmiştir ve üye devletlerin bölgesel kalkınma programlarını bu önceliklerden en az dördünü temel alarak hazırlamaları gerekmektedir. Söz konusu öncelikler (1) tarımsal, kırsal ve ormanlık alanlarda bilgi transferinin ve yenilikçiliğin artırılması, (2) tüm tarım çeşitlerinde uygulanabilirliğinin ve rekabetçiliğinin güçlendirilmesi; sürdürülebilir orman yönetimi ile yenilikçi çiftlik teknolojilerinin desteklenmesi, (3) besin zinciri organizasyonu, hayvan refahı ve tarımda risk yönetimi, (4) tarım ve ormancılıkla ilgili ekosistemlerin restore edilmesi, korunması ve güçlendirilmesi, (5) tarım, gıda ve ormancılık sektörlerinde düşük karbon ve iklime uyum sağlayabilen ekonomilerin desteklenmesi ve kaynak etkinliğinin teşvik edilmesi, (6) kırsal alanlarda, sosyal içerme, yoksulluğun azaltılması ve ekonomik kalkınmanın teşvik edilmesi. Bu öncelikler AB'nin kırsal turizmi,

bütünleşik kırsal turizm modeline uygun biçimde, ekonomik, toplumsal ve çevresel kalkınma ile bir arada ele aldığını göstermektedir.

2014-2020 öncelikleri için kırsal turizm önemli bir yer tutmaktadır. AB tarafından küçük ölçekli altyapı yatırımları, rekreasyon altyapısı ve kırsal turizme ilişkin turistik hizmetlerin geliştirilmesi ve pazarlanması desteklenmektedir. Yerel ürünlerin turistik ürünlere dönüştürülmesi, gastronomi turizminin teşvik edilmesi, kültürel mirasın restore edilmesi, dijital ağların ve turizm paydaşları arasında işbirliğinin teşvik edilmesine yönelik projeler finanse edilmektedir (European People's Party Group, 2012: 11-16). AB sınırları içerisinde ulus ötesi tematik turistik ürünlerinin geliştirilmesi, Avrupa kültür rotalarının teşvik edilmesi ve sosyal, kültürel ve çevresel sürdürülebilirliği sağlayan küçük, geleneksel olmayan turizm destinasyonlarına yönelik farkındalığın artırılması önem kazanmaktadır (Şemşit, 2014: 333)

Bir bölgeye yönelik turizm talebindeki artış, daha sonraki aşamalarda turistik çekiciliklerin bozulmasına yol açabilir. Bu açıdan turizmin sürdürülebilir kırsal kalkınmaya gerçek anlamda katkı sağlayabilmesi için turizm faaliyetinden sağlanan ekonomik faydanın çevrenin, sosyal eşitliğin, kültürel yapının korunmasında ve insanların bu konularda bilinçlendirilmesinde kullanılması gerekmektedir. Günümüzde Avrupa dahil dünyanın birçok yerinde kırsal kalkınma anlayışı, sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi amacıyla, gıda üretimi, kırsal alanlarda doğal güzelliklerin korunması, biyolojik çeşitliliğin korunması, istihdamın artırılması ve ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesi gibi kırsal turizme ilişkin birçok boyutun bütünsel bir yaklaşımla ele alınması şeklindedir (European Commission, 2011).

Şekil 1'deki bütünleşik kırsal turizm modeli, turizm hizmetinin üretim ve tüketim aşamalarındaki aktörlerin (yerel halk, hizmet sağlayıcılar, turistler, araçlar vb.) örgütsel bağlamla karşılıklı ilişki içinde olduğuna dikkat çekmektedir. Kurumsal yapıyı ifade eden örgütsel bağlam, üretim ve tüketim ilişkilerini hem etkilemekte hem de bu ilişkilerden etkilenerek, ekonomik, çevresel ve sosyokültürel kaynak yönetimini yeniden şekillendirmektedir. Örneğin, Girişim Avrupa Ağı (Enterprise Europe Network), küçük ölçekli girişimlerin, Avrupa ölçeğinde kurulan işletmecilik ağından faydalanmasını amaçlayan ve AB Komisyonu tarafından yönetilen bir girişimdir.

Post-fordizmde yenilikçilik, birbirinden öğrenme yoluyla en iyi uygulama örneklerinin yayılmasını; küçük ölçekli işletmeler arasında sektörler ve firmalar arası yeni ilişkiler geliştirilmesini içermektedir. Bilgi temelli olan ve bilgi teknolojilerine dayanan ağlar, işletmeler arası iletişimi kolaylaştırarak

yeni esnek üretim ve tüketim şekillerini teşvik etmektedir (Amin, 2003: 17). AB Komisyonu, turizm işletmelerinin (özellikle küçük ölçekli işletmelerin) yenilikçilik kapasitelerini arttırmak amacıyla Dijital Turizm Ağı (Digital Tourism Network) kurmuştur. AB Komisyonu, bir turizm destinasyonu olarak AB'nin Avrupa ülkeleri dışında tanıtılması için Avrupa Seyahat Komisyonu (European Travel Commission) ile işbirliği yapmaktadır. Bu amaçla Destinasyon 2020 Stratejisi adı verilen bir program 2012 yılından itibaren finanse edilmektedir (European Commission, 2016a).

IV. KIRSAL TURİZM VE AB MALİ FONLARI

AB, turizmin teşvik edilmesi için mali politika araçlarını yoğun bir biçimde kullanmaktadır. AB politikalarının büyük kısmı doğrudan veya dolaylı bir şekilde turizmi etkilemektedir. Özellikle ulaşırma politikası (sürdürülebilir hareketlilik, yolcu hakları, ulaşırma güvenliği ve kalitesi), rekabet politikası, iç pazar politikası (turizmle ilgili hizmet verme serbestisi, hizmet kalitesinin iyileştirilmesi, elektronik ticaretin geliştirilmesi), tüketiciyi koruma politikaları, çevre politikaları, istihdam politikaları, kültür politikaları, bölgesel politikalar bunlar arasında sayılabilir. Avrupa Komisyonu, turizmin farklı AB politikalarına daha iyi entegre edilmesini ve mevcut mevzuatın sektörün tam rekabet potansiyelini ortaya çıkarmasını sağlamayı amaçlamaktadır. Ayrıca Komisyon, bu farklı politikaların turizm sektörünün ihtiyaçları doğrultusunda koordine edilmesini ve uygulanmasını sağlamaya çalışmaktadır (European Commission, 2010: 13).

Kırsal kalkınma politikaları da AB kırsal turizmini doğrudan etkileyen politikalar arasındadır. 2007-2013 programıyla beraber kırsal kalkınma tek bir mali yardım fonu (Kırsal Kalkınma İçin Avrupa Tarımsal Fonu) çerçevesine oturtulmuştur. Avrupa Komisyonu, Kırsal Kalkınma için Avrupa Tarım Fonu aracılığıyla kırsal kalkınma alanında faaliyet gösteren işletmelerin kurulmasını, tarım turizminin teşvik edilmesini, kırsal bölgelerin kültürel ve doğal mirasının çekici hale getirilmesini desteklemektedir. Komisyon, turizmi desteklemek üzere de birçok mali araç kullanmaktadır. Bunlar arasında; Avrupa Yapısal Fonları (Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu, Avrupa Sosyal Fonu), Kırsal Kalkınma için Avrupa Tarım Fonu, Avrupa Balıkçılık Fonu bulunmaktadır. Bunun yanında, Rekabetçilik ve Yenilikçilik Çerçeve Programı 2008 yılından itibaren rekabetçi ve sürdürülebilir turizm için Avrupa ağırları kurulmasını desteklemektedir (European Commission, 2010: 13).

Yapısal fonlardan Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu aracılığıyla ekonomik ve sosyal kalkınmayı da destekleyecek şekilde sürdürülebilir turizme ilişkin projelere finansman sağlanmaktadır. Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu, kültürel ve doğal mirasın korunmasına yönelik sürdürülebilir turizm türlerini, yenilikçi küçük ve orta ölçekli işletmeleri, işletme ağlarını, bölgelerarası deneyim paylaşımını ve ortak sınır ötesi turizm stratejilerini desteklemektedir (European Commission, 2014).

İstihdam oluşturma potansiyeli taşıyan turizm faaliyetlerinin geliştirilmesi Avrupa Sosyal Fonu'nun başlıca destek konularından birisidir. Kırsal Kalkınma için Avrupa Tarım Fonu ise tarımsal ürünlerin ve üretimin kalitesinin iyileştirilmesi, çevrenin ve kırsal bölgelerin geliştirilmesi, kırsal ekonominin çeşitlendirilmesi amacının bir parçası olarak turistik faaliyetlerin teşvik edilmesi, kültürel mirasın korunması, restorasyonu ve geliştirilmesi ile ilgili çalışma ve yatırımlara destek vermektedir. Avrupa Balıkçılık Fonu ise, balıkçılık ile uğraşan bölgelerin sürdürülebilir kalkınmasını öncelik konusu olarak belirlemiştir. Bu çerçevede balıkçılık sektörünün yeniden yapılanmasının yarattığı sosyo-ekonomik etkilerin hafifletilmesi ve istihdam olanakları yaratarak ve çeşitlendirerek geçimi balıkçılığa bağlı olan bölgelerin canlandırılması amaçlanmaktadır. Eko-turizm, balıkçıların faaliyetlerini yönlendirebileceği alanlardan birisi olarak görülmektedir (European Commission, 2016b).

Şekil 1'de sunulan bütünlüklü kırsal turizm modelinde turizm aktörleri, hem turistik ürün geliştirme sürecinde rol oynarken hem de ekonomik, çevresel ve sosyo-kültürel kaynakların kullanımında söz sahibidir. AB'de kırsal turizmin yönetiminin örgütsel bağlamını oluşturan kurumlar, (1) AB kurumları (başta AB Komisyonu ve Avrupa Parlamentosu olmak üzere), (2) üye ülkelerin turizm ve kalkınmadan sorumlu kurumları (örneğin özel, kamu, sivil toplum) (3) Avrupa düzeyinde hizmet veren sivil toplum kuruluşları ve sektör temsilcileri olmak üzere üç gruba ayrılabilir. Bu noktada, Birleşmiş Milletler gibi uluslararası kurumların, kırsal turizme etki edebilecek konularda gündem veya öncelik belirleyerek ya da uluslararası anlaşmalar yoluyla, AB'de politika oluşturma sürecine dolaylı katkı sağladığını da belirtmek gereklidir. Örgütsel bağlamda etkin olan bu kurumlar, kaynakların kontrolünü elinde bulundurmaktadır.

Ekonomik, çevresel ve sosyo-kültürel kaynakların bütünlüklü şekilde kullanılması, AB stratejileri ve faaliyetleri arasında tutarlılığın sağlanmasını gerektirmektedir. Kırsal turizme yönelik AB stratejileri ve politikalarının istihdam, kalkınma, yenilikçilik gibi farklı başlıklar altında desteklediği

görülmektedir. Bu nedenle, AB Komisyonu'nun farklı politikalar arasında ve farklı kurumsal aktörler arasında eşgüdüm sağlama görevi, bütünleşik kırsal turizm için önem taşımaktadır. Şekil 1'deki modelde, ekonomik, çevresel ve sosyo-kültürel kaynaklardan sağlanan faydayı en üst düzeye çıkarmanın yolları olarak ağ kurma ve sürdürülebilirliği bu ağ içerisinde yaygınlaştırmaya yer verilmektedir. Birbirini tamamlayıcı özellikler taşıyan, küçük ölçekli turizm işletmeleri bu ağ içerisinde desteklenmektedir. AB'de küçük ölçekli turizm işletmeleri ekonomik ve sosyal olarak önem taşımaktadır. AB istihdamının %5,2'si küçük ölçekli işletmeler tarafından karşılanmaktadır ve yaklaşık 1,8 milyon adet küçük ölçekli işletme faaliyet göstermektedir (European Commission, 2010).

VI. AB ÜYELİK SÜRECİNDE TÜRKİYE VE KIRSAL TURİZM

Türkiye kırsal turizm açısından oldukça önemli bir potansiyele sahiptir. Türkiye'de kıyıların hemen arkasındaki iç kısımlarda yer alan dağ, yayla, orman, su zenginlikleri, tarımsal yapı ve zengin yerel kültür, deniz turizmini tamamlayıcılık açısından değerlendirilebilir. Nitekim, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı da, AB üyelik sürecinin de getirdiği dinamizm ile turizmi kıyılardan bütün Türkiye'yi kapsayacak bir alana yaymaya yönelik politikalar oluşturmaya başlamıştır (Soykan, 2003: 1, 2, 10).

Türkiye'nin AB'ye adaylığı Aralık 1999'daki Helsinki Zirvesi'nde açıklanmış olup, Ekim 2005'te Türkiye ve AB arasında üyelik müzakereleri başlamıştır. Birçok politika alanına olduğu gibi, bu sürecin kırsal turizm politikalarına da yansımaları olmaktadır. AB, hem kendi içerisinde hem de aday ülkelerde kırsal kalkınma ile bağlantılı olarak kırsal turizmin geliştirilmesini desteklemektedir. AB ülkeleri ile karşılaştırıldığında, Türkiye'nin zengin tarihi ve kültürel mirası ve doğal güzelliklerine rağmen kırsal turizm potansiyelini yeterince kullanamadığı görülmektedir.

Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı tarafından 2006 yılında hazırlanan Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi, Türkiye'de kırsal turizm talebinin artma eğilimini bir fırsat olarak ele almıştır. Diğer yandan kontrolsüz turizm faaliyetlerinin kırsal ekonominin bağımlı olduğu tarım ve kıyı alanlarının kirlenmesine yol açabileceğine dikkat çekilmiştir. Böylece sürdürülebilirlik açısından, turizm ile kırsal ekonomilerin karşılıklı bağımlılığının altı çizilmiştir (T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 2006: 10).

Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından yayınlanan Türkiye Turizm Stratejisi

2023 belgesi, Türkiye'nin kırsal turizmi de kapsayacak şekilde alternatif ve tamamlayıcı turizm türlerine yönelmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Kamu, özel ve sivil toplum kuruluşlarının kırsal turizm konusunda bilinçlendirilmesi ve özel sektörün kırsal turizm tesisleri kurmasının desteklenmesi temel öncelikler arasına alınmıştır. Bu süreçte, özellikle Batı Karadeniz kıyı koridorunda, Orta ve Doğu Karadeniz'i kapsayan Yayla Koridoru'nda ve Çanakkale ve Balıkesir illerini içine alan "Troya Kuzey Ege Kültür ve Termal Turizm Gelişim Bölgesi"nde kırsal turizmin geliştirilmesi hedeflenmektedir. Ayrıca, eko-turizm uygulanan kırsal alanlarda tarım dışı istihdam alanları oluşturularak, bölgeler arasındaki dengesizliklerin azaltılması, kadının statüsünün iyileştirilmesi, kırsal alanlardaki nüfus göçünün durdurulması, ulusal değerlerin korunması ve tanıtımı amaçlanmaktadır (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007).

Türkiye Turizm Stratejisi 2023 belgesinde yer alan plan ve önlemlere bakıldığında, Türkiye'de turizm potansiyeli bulunan bölgelerin, yeni turistik faaliyetler ile çekici hale getirilmesinin planlandığı görülmektedir. Belgede de belirtildiği üzere, Türkiye'de kitle turizminin kontrolsüz gelişmesi sonucunda Akdeniz ve Ege kıyı kesiminde yığılma olurken, kıyı arkası ve çevresinde çarpık yapılaşma, altyapı yetersizliği ile çevre sorunları meydana gelmiştir. Bu sorunları dikkate alarak Türkiye Turizm Stratejisi 2023'ün turizmde bütünlüklü politika, strateji ve uygulamaya yöneldiği görülmektedir (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007).

Katılım öncesi AB mali yardımları bu noktada önem kazanmaktadır. Kırsal turizm konusundaki en önemli mali yardım, AB tarafından aday ve potansiyel aday ülkelere destek olmak amacıyla oluşturulan, Katılım Öncesi Yardım Aracı'nın Kırsal Kalkınma bileşeni olan IPARD'dır (Instrument for Pre-Accession Assistance for Rural Development). 2007-2013 döneminde AB tarafından IPARD kapsamında Türkiye'ye 854,6 milyon Avroluk mali yardım ayrılmıştır. 2014-2020 döneminde IPARD II olarak devam eden program çerçevesinde, Türkiye'ye 4,45 milyar Avro'luk finansman ayrılmıştır (T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, 2015). IPARD'ın temel amacı, AB'nin ortak tarım politikası, kırsal kalkınma politikası ve diğer ilgili politikalarının uygulanması için üyelik öncesi uyum hazırlıklarını, kapasite oluşturmayı ve işletmeleri AB standartlarına yakınlaştırmayı ve bu yönde politika geliştirilmesini desteklemektir (European Commission, 2016c).

IPARD Programında kırsal ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesine yönelik önlemler de yer almaktadır. Bu bağlamda, kırsal

turizmin gelişiminin desteklenmesi hedeflenmektedir. 2007-2013 döneminde, kırsal bölgelerde mikro girişimciler veya çiftçiler tarafından kurulacak pansiyon, “oda ve kahvaltı” tarzı konaklama ve restoran hizmetlerinin geliştirilmesi, çiftlik turizmi tesislerinin kurulması ve geliştirilmesi ve sportif aktiviteler, doğa gezisi, tarihi geziler gibi turistik rekreasyonel faaliyetlere yönelik olarak kurulan tesislerin geliştirilmesi desteklenmiştir (Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu, 2011: 6-7).

2007-2013 döneminde Tarım ve Köyişleri Bakanlığı⁵ tarafından yürütülen IPARD programı kapsamında kırsal turizm konusunda desteklenecek iller belirlenmiştir. Bu iller: Afyonkarahisar, Ağrı, Amasya, Burdur, Çankırı, Çorum, Diyarbakır, Erzincan, Erzurum, Giresun, Hatay, Isparta, Kahramanmaraş, Kars, Kastamonu, Konya, Kütahya, Mardin, Nevşehir, Ordu, Samsun, Sivas, Şanlıurfa, Tokat, Trabzon, Uşak, Van, Yozgat'tır. Bu illerde kırsal alanlarda OECD sınıflandırma kriterleri ve nüfus yoğunluğuna göre tanımlanan kırsal alanlar destek kapsamına alınmıştır. Bu kapsamda yapılan projelerde şu faaliyetler desteklenmiştir: pansiyon veya mikro ölçekli konaklama tesislerinin kurulması ve mobilyaların yenilenmesi, mevcut yapıların oda & kahvaltı odalarının yenilenmesi, çiftliklerde ve açık alanlarda (kamp, spor ve rekreasyon alanları vb.) konaklama tesislerinin ve binaların inşası; yeme-içme tesisleri veya çiftlik ürünlerine yönelik tanıtım stantlarının kurulması; at biniciliği, iç sularda özellikle spor ve rekreasyon amaçlı balık avlama, dağ bisikleti gezileri, rafting, doğa yürüyüşleri gibi turistik açık alan aktivitelerinin organizasyonuna yönelik altyapı yatırımları (T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2011).

2014-2020 döneminde mali desteğin yönetim sürecinde değişim yaşanmıştır. Mali destek için öncelikli sektörler ve sektör sorumlusu kuruluşlar belirlenmiştir. Dokuz öncelikli sektör ve sektörel gelişmelerden sorumlu kuruluşlar şöyledir: (1) Tarım ve kırsal kalkınma önceliği için Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı; (2) bölgesel ve sınır ötesi işbirliği önceliği için AB Bakanlığı; (3) istihdam, insan kaynaklarının gelişimi ve sosyal politikalar için Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı; (4) rekabetçilik ve yenilik için Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, (5) çevre ve iklim önceliği için Çevre ve Şehircilik Bakanlığı; (6) ulaştırma önceliği için Ulaştırma Haberleşme ve Denizcilik Bakanlığı; (7) enerji önceliği için Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı; (8) adalet, işçileri ve temel haklar önceliği için Adalet Bakanlığı, İşçileri Bakanlığı ve AB Bakanlığı, (9) demokrasi ve yönetim önceliği için AB Bakanlığı.

⁵ 2011 yılında Bakanlığın ismi T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı olarak değiştirilmiştir.

2014-2020 döneminde Tarım ve Kırsal Kalkınma alanına 912,2 milyon Avro ayrılmıştır. Katılım öncesi mali araçların kullanımı esnasında Türkiye için öncelik alanlarını belirten Endikatif Strateji Belgesi'ne göre (2014-2020), ulusal kalkınma stratejisini tamamlamak üzere turizm, lojistik gibi alanlarda sektörel stratejilerin teşvik edilmesi önem taşımaktadır. Türkiye'nin özel sektör rekabet gücünü ve yenilikçiliğini bölgesel kalkınma destekleri ile geliştirmek, Türkiye'nin 10. Kalkınma Planı'nda da yer almaktadır (European Commission, 2014: 35-36).

IPARD II programı çerçevesindeki hedefler içerisinde kırsal ekonomik faaliyetlerin geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesi de yer almaktadır. Bu anlamda kırsal turizm ve rekreatif faaliyetlerin geliştirilmesine yönelik tedbirler, Türkiye'de IPARD II programını yürüten Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından da bu kapsamda değerlendirilmekte ve kırsal turizm desteklenen proje konuları içerisinde yer almaktadır. IPARD II döneminde 18 Aralık 2015 tarihinde açılan birinci proje başvuru çağrılarında desteklenecek tedbirler içerisinde "Çiftlik Faaliyetlerinin Çeşitlendirilmesi ve İş Geliştirme" başlığı altında kırsal turizm ve rekreatif faaliyetler için 15.732.000 Avro ayrılmıştır (T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2015a).

Türkiye'de yeterli ölçüde kırsal turistik mekan bulunmasına, yerel özelliklerin uygunluğuna, arkeolojik, tarihi ve doğal kaynakların zenginliğine rağmen kırsal turizm beklenildiği ölçüde profesyonelleşip yaygınlaşmamıştır. Bu nedenle, ana akım turizme ilaveten kırsal kalkınmada önemli bir rol oynayabileceği düşünülen kırsal turizmin desteklenmesi, doğal, arkeolojik, kültürel değerlerin tanıtılması, altyapının geliştirilmesi, yeni konaklama tesisleri kurulması ve mevcut tesislerin yenilenmesine yönelik projeler önem taşımaktadır. Zira kırsal turizmin diğer turizm türleri ile entegrasyon olasılığı yüksek görünmektedir (T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2015b: 28, 46).

IPARD programının kırsal turizme bütünsel yaklaşım bakımından vurgulanması gereken dikkat çekici bir yönü program kapsamında uygulanan LEADER yaklaşımıdır. Tabandan tavana bir bakış açısını benimseyen bu yaklaşımın ismi, Fransızca "LiasonEntreActionspour le Developpement de l'EconomieRurale" sözcüklerinin baş harflerinden oluşmakta ve "kırsal ekonominin kalkındırılması için faaliyetler arasında bağlantılar" anlamını taşımaktadır. LEADER yaklaşımı, kırsal kalkınmanın gerçekleştirilmesinde yerelde yaşayan kırsal toplulukların harekete geçirilip sürece katılmasını sağlamayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede yerel seviyede kalkınma stratejilerinin

hazırlanması ve uygulanmasına finansal destek verilmektedir (T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Tarım Reformu Genel Müdürlüğü, 2014: 2). Böylece kırsal kalkınmada yerel aktörlerin kendi potansiyellerini harekete geçirerek kalkınma sürecine tabandan katılmalarını sağlayan ve yönetişimi geliştiren bir yerel kalkınma yöntemi benimsenmektedir (Koç, 2014: 51).

LEADER yaklaşımının temel amaçları; kırsal yaşamın tarım, turizm, sosyal meseleler gibi tüm unsurlarını birbirine bağlı olarak ele alarak yerel ekonomiyi ve istihdam olanaklarını iyileştirmek, kırsal alanların ekonomik, sosyal ve çevresel gelişimine katkıda bulunmak, yerel düzeyde kullanılmamış potansiyeli harekete geçirerek yeni gelir kaynaklarını ortaya çıkarmak, kırsal aktörlerin yerel kalkınma süreçlerine katılımını teşvik etmek ve diğer düzeylerdeki aktörlerle entegrasyon fırsatlarını geliştirmek şeklinde özetlenebilir. Bu yaklaşım kırsal sorunlar için yenilikçi çözümler üretilmesine, yerel toplulukların ihtiyaçlarının karşılanmasına ve kırsal alanların rekabet edebilirliğinin artırılmasına odaklanmaktadır (T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Tarım Reformu Genel Müdürlüğü, 2014:2).

Geleneksel kırsal politika tedbirlerinden farklı olarak özgün bir yerel kalkınma modeli ortaya koyan LEADER yedi temel özelliği bir araya getirmektedir: yerel, kamu-özel sektör ortaklığı ve yerel eylem gruplarının oluşturulması, yerel bazı bölgesel kalkınma stratejileri oluşturulması, bu stratejilerin aşağıdan yukarıya yaklaşımla hazırlanması, ağ oluşturma, entegre ve çok sektörlü eylemler, işbirliği ve yenilikçilik (T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Tarım Reformu Genel Müdürlüğü, 2014:3). Bu çerçevede kırsal turizmin de çok boyutlu ve çok aktörlü bir perspektifle ve bütünleşik bir yaklaşımla ele alınmasını zorunlu kılmaktadır.

Türkiye’de LEADER yaklaşımı için gerekli kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi ve uygulamada ihtiyaç duyulan bilgi ve becerilerin kazanılabilmesi için Türkiye, Fransa ve Polonya’nın işbirliğinde “IPARD Kapsamında LEADER Tedbirinin Uygulanmasına Destek Eşleştirme Projesi” uygulanmıştır. Bu kapsamda Çorum ilinin İskilip ilçesinde ve Şanlıurfa ilinin Birecik ilçesinde pilot yerel eylem grupları oluşturulmuştur (T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Tarım Reformu Genel Müdürlüğü, 2014:7). Bu iki ilçenin pilot olarak seçilmesinde yerel ürünleri ve turizm potansiyelleri etkili olmuştur (Nazlı, 2015: 8).

AB üye ülkelerindeki deneyimler LEADER yaklaşımının yerel düzeyde önemli kazanımlar sağlandığını ortaya koymaktadır. Bu açıdan söz konusu yaklaşımın AB’ye uyum süreci içerisinde Türkiye’de de etkin şekilde uygulanması önem

taşımaktadır. Bu şekilde kırsal turizm ve kalkınma odaklı olarak yürütülen projelerden en üst düzeyde fayda sağlanması mümkün olacaktır.

VII. SONUÇ

Bütünleşik kırsal turizm yaklaşımının gelişimini hazırlayan ekonomik ve sosyal süreçlerin temelinde, ekonomik üretim modelindeki değişim yer almaktadır. Yerellik, destinasyonun rekabetçiliği için önemli bir kaynak olurken, aynı zamanda küresel sistemle bağlantıyı arttırmak için bir araç olmaktadır. Turistler, destinasyona bütüncül bakış açısı ile yaklaşmaktadır. Diğer bir ifade ile seyahat deneyimi ulaştırma, konaklama, yiyecek-içecek gibi farklı parçalardan oluşsa da turist tek bir seyahat deneyimi algısı edinmektedir. Turistlerin olumlu seyahat deneyimi edinmelerinde, deneyimi oluşturan tüm parçaların tutarlı ve tamamlayıcı olması önem taşımaktadır. Bütünsel anlayış, bu nedenle önem kazanmaktadır.

AB'de kırsal turizm, turizm politikası ve kırsal kalkınma politikasının kesişme noktasında yer almaktadır. Bu bağlamda, kırsal turizm, hem AB'de son yıllarda düşüşe geçen turizm gelirlerini arttırmanın hem de büyüme ve istihdam sorunları olan kırsal alan ekonomilerinin desteklenmesinin bir aracı olarak ön plana çıkmıştır. Roney (2002:12) doğa ve özgün kültürlerin, gerçekten korumacılık amacıyla değil de turizm destinasyonunun çekiciliğini arttırmak ve yeni pazar kovukları yaratmak için korunuyor olması durumunu eleştirmektedir. Asıl amaç Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun 1987 yılında hazırladığı "Ortak Geleceğimiz" başlıklı raporda belirttiği üzere, ekonomik kalkınmanın, çevresel ve toplumsal kalkınma ile birlikte gerçekleştirilmesi olmalıdır. Bu bağlamda, bütünleşik kırsal turizm modeli yerel topluluklar, turistler, araçlar, hizmet sağlayıcılar ve kurumsal aktörleri birlikte ele almaktadır. Ekonomik, çevresel ve sosyokültürel kaynakların tutarlı stratejilerle yönetilmesine vurgu yapmaktadır. Model sürdürülebilirliğin yanı sıra yerel halkın güçlendirilmesini hedef olarak almaktadır.

Uluslarüstü bir siyasi yapı olması itibariyle AB, küresel sistemde post-fordist dönüşümün kurumsal bir örneğidir. Post-fordizm devlet dışındaki aktörlerin örneğin, AB gibi uluslarüstü kurumlar, BM gibi uluslararası kuruluşlar, çok uluslu şirketler veya uluslararası sivil toplum kuruluşlarının politika ve strateji belirleme konusunda güçlerinin artışını getirmektedir (Jessop, 2000: 270, 271). Ulusal sınırları aşan küresel üretim ağları (Jha ve Chakraborty,

2014) veya AB örneğinde ele alırsak, Avrupa çapında üretim ağlarının gelişimi post-fordist dönüşüme işaret etmektedir. Üretim ağlarının gelişim sürecinde AB, üye ülkeler arasında sadece ekonomik ilişkileri yönetmekle kalmayıp, katkıları yerel, bölgesel ve ulusal düzeylere, çoğalarak yayılan alanlarda da politika üretmektedir (Jessop, 2000: 270, 271).

AB'de kırsal turizm, temelde kırsal kalkınma programı altında desteklenmektedir. Ayrıca istihdam, kalkınma, yenilikçilik gibi yerel, bölgesel ve ulusal düzeylerde çoğaltan etki yaratan farklı politikalar aracılığı ile kırsal turizme destek sağlanmaktadır. Kırsal ekonomilerin çeşitlendirilmesi, hem mali yardım programları hem de politikalar aracılığıyla teşvik edilmektedir. AB'de bütünleşik kırsal turizm bağlamında, aktörlerin sayıca çokluğu ve nitelik olarak birbirinden farklılığı dikkat çekmektedir. Bölgesel, ulusal düzeydeki aktörlerin yanı sıra uluslararası (örneğin çok uluslu turistik işletmeler, uluslararası nitelik taşıyan sivil toplum kuruluşları) ve AB Komisyonu gibi uluslarüstü aktörler kırsal turizme etki etmektedir.

Türkiye, AB'ye aday ülke olarak IPARD kapsamında kırsal kalkınma için mali yardım almakta ve kırsal kalkınma programında kırsal turizmi kırsal ekonomilerin çeşitlendirilmesinin araçlarından biri olarak benimsemiş bulunmaktadır. Ayrıca, Türkiye Turizm Stratejisi (2023) kapsamında alternatif ve tamamlayıcı turizm türlerinden biri olarak kırsal turizmin geliştirilmesi hedefi belirtilmiştir. Bu anlamda, kırsal turizm hem Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın, hem de Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın öncelikleri arasında yer almaktadır. Türkiye'deki kırsal turizm politikasının başarılı bir şekilde geliştirilebilmesi ve uygulanabilmesi açısından, bu iki kurum ve politika alanı arasında kırsal turizm konusunda koordinasyonun etkin bir şekilde yürütülmesi büyük önem taşımaktadır.

Türkiye, coğrafi ve kültürel özellikleriyle kırsal turizm potansiyeli oldukça yüksek olan bir AB aday ülkesi olarak önümüzdeki yıllarda AB'den kırsal turizme ilgi duyan turistlerin tercih ettikleri temel kırsal turizm destinasyonlarından biri haline gelme imkanına sahiptir. Buna yönelik olarak, kırsal turizmin geliştirilmesi sürecinde bir taraftan AB ülkelerinde kırsal turizm açısından başarılı örneklerin dikkate alınması ve AB ülkelerinden Türkiye'ye kırsal turizm kapsamında gelebilecek potansiyel turistlerin beklenti ve tercihlerinin doğru analiz edilmesi önemlidir. Ayrıca, adaylık sürecinde kırsal turizmi destekleyen AB fonlarından etkin şekilde yararlanılması, ulusal düzeydeki politikaların gelişimini destekleyecektir.

KAYNAKÇA

- AYDIN, Oğuz. (2012), "AB'de Kırsal Turizmde İlk 5 Ülke ve Türkiye'de Kırsal Turizm", *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, cilt.14, S.23, ss. 39-46.
- AMIN, Ash. (2000). "Post-Fordism: A Reader". A. Amin (Ed.). *Post-Fordism: Models, Fantasies and Phantoms of Transition*, (ss. 1-40). Oxford: Blackwell Publishers.
- BİRLEŞMİŞ MİLLETLER. (1987). "Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future", (erişim adresi: <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf>), (erişim tarihi: 20 Ekim 2016).
- COSTA, Carlos. (2006), "Tourism Planning, Development and the Territory". D. Buhalis ve C. Costa (Ed.). *Tourism Management Dynamics, Trends, Management and Tools*, (ss. 236-243). Oxford: Elsevier Butterworth Heinemann.
- CAWLEY, Mary ve GILLMOR, Desmond. (2008), "Integrated Rural Tourism: Concepts and Practice", *Annals of Tourism Research*, Cilt.35, S. 2, ss.316-337.
- CLARK, Gordon ve CHABREL, Mary. (2007), "Measuring Integrated Rural Tourism", *Tourism Geographies*, cilt.9, S.4, ss. 371-386.
- COUNCIL OF THE EUROPEAN UNION. (2006), "European Union Strategic Guidelines for Rural Development", (erişim adresi: http://europa.eu/legislation_summaries/agriculture/general_framework/160042_en.htm), (erişim tarihi: 04 Eylül 2012).
- EUROBAROMETER. (2012), "Attitudes of Europeans Towards Tourism", *Flash Eurobarometer*, 334, (erişim adresi: http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_334_en.pdf), (erişim tarihi: 02 Eylül 2012).
- EUROPEAN COMMISSION. (2000), *Towards Quality Rural Tourism: Integrated Quality Management (IQM) for Coastal Destinations*, Office for Official Publications of European Communities, Luxembourg.
- EUROPEAN COMMISSION.(2002), "Using Natural and Cultural Heritage for the Development of Sustainable Tourism in Non-traditional Tourism Destinations", (erişim adresi: http://ec.europa.eu/enterprise/sectors/tourism/files/studies/using_natural_cultural_heritage/procon_en.pdf), (erişim tarihi: 25 Ağustos 2015).
- EUROPEAN COMMISSION. (2006), "The EU Rural Development Policy 2007-2013", *Factsheet*, (erişim adresi: http://ec.europa.eu/agriculture/publi/fact/rurdev2007/en_2007.pdf), (erişim tarihi: 03 Eylül 2012).
- EUROPEAN COMMISSION. (2010), "Europe, the World's No 1 tourist destination – a new political framework for tourism in Europe", *Communication from the Commission to the European Parliament, The Council, The European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions*, Brussels, (erişim adresi: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52010DC0352&from=EN>), (erişim tarihi: 11 Mayıs 2015).
- EUROPEAN COMMISSION. (2011), "Lessons for Integrating Tourism into Sustainable Rural Development", *DG Environment News Alert Service*, (erişim adresi: http://ec.europa.eu/environment/integration/research/newsalert/pdf/247na6_en.pdf), (erişim tarihi: 20 Ağustos 2016).

- EUROPEAN COMMISSION. (2012), "European Policies for Tourism," (erişim adresi: http://ec.europa.eu/enterprise/sectors/tourism/promoting-eu-tourism/tourism-related-policies/index_en.htm), (erişim tarihi: 01 Eylül 2012).
- EUROPEAN COMMISSION. (2013), "Attitudes of Europeans Towards Tourism", (erişim adresi: http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_370_en.pdf), (erişim tarihi: 01 Şubat 2016).
- EUROPEAN COMMISSION. (2014), "Regional Policy-Tourism", (erişim adresi: http://ec.europa.eu/regional_policy/en/policy/themes/tourism/), (erişim tarihi: 2 Eylül 2016).
- EUROPEAN COMMISSION. (2015), "Rural Development 2014-2020", (erişim adresi: http://ec.europa.eu/agriculture/rural-development-2014-2020/index_en.htm), (erişim tarihi: 01 Şubat 2016).
- EUROPEAN COMMISSION. (2016a), "Overview of EU Tourism Policy", (erişim adresi: https://ec.europa.eu/growth/sectors/tourism/policy-overview_en), (erişim tarihi: 06 Eylül 2016).
- EUROPEAN COMMISSION. (2016b), "Tourism", (erişim adresi: http://ec.europa.eu/agriculture/enlargement/assistance/ipard/index_en.htm), (erişim tarihi: 5 Eylül 2016).
- EUROPEAN COMMISSION. (2016c), "IPARD", (erişim adresi: http://ec.europa.eu/agriculture/enlargement/assistance/ipard/index_en.htm), (erişim tarihi: 5 Eylül 2016).
- EUROPEAN UNION DIRECTORATE GENERAL FOR AGRICULTURE AND RURAL DEVELOPMENT. (2011), "Rural Development in the European Union - Statistical and Economic Information", (erişim adresi: http://ec.europa.eu/agriculture/statistics/rural-development/2011/full-text_en.pdf), (erişim tarihi: 01 Eylül 2012).
- EUROPEAN PEOPLE'S PARTY GROUP. (2012), "Building Europe 2020 in Partnership", (erişim adresi: <http://web.cor.europa.eu/epp/News/Documents/Tourism%20as%20a%20driver%20for%20EU2020.pdf>), (erişim tarihi: 01 Şubat 2016).
- GEORGE, E. Wanda, MAIR, Heather ve REID G. Donald. (2009), *Rural Tourism Development Localism and Cultural Change*, Channel View Publications, Bristol.
- GUIA, J., PRATS, L. ve COMAS, J. (2006). "The destination as a local system of innovation: The role of relational networks". L. Lazzeretti ve C. Petrillo (Ed.), *Tourism Local Systems and Networking* (ss. 57-65). Oxford: Elsevier.
- HABERAL, Hikmet. (2015), *Turizmde Alternatif Ekolojik Turizm- Doğa Turizmi- Kırsal Turizm- Yayla Turizmi*, Detay Yayıncılık, Ankara.
- ILBERY, Brian, SAXENA, Gunjan ve KNEAFSEY, Moya (2007), "Exploring Tourists and Gatekeepers' Attitudes Towards Integrated Rural Tourism in the England-Wales Border Region", *Tourism Geographies*, cilt. 9, S. 4, ss. 441-468.

- IOANNIDES, Dimitri ve DEBBAGE Keith G. (1998). "Neo-Fordism and Flexible Specialization in the Travel Industry: Dissecting the Polyglot". D. Ioannides ve K. Debbage (Ed.). *The Economic Geography of the Tourist Industry: A Supply-Side Analysis*. (ss. 99-122). London and New York: Routledge.
- İÇÖZ, Orhan, VAR, Turgut ve İLHAN, İbrahim. (2009), *Turizm Planlaması ve Politikası Turizmde Bölgesel Planlama*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2. Baskı.
- JESSOP, Bob (2000). "Post-Fordism and the State". A. Amin (Ed.). *Post-Fordism: Models, Fantasies and Phantoms of Transition*, (ss. 251-279). Oxford: Blackwell Publishers.
- JHA, Praveen ve CHAKRABORTY Amit (2014) Post-fordism, Global Production Networks and Implications For Labour, *Institute for Studies in Industrial Development*, (erişim adresi <http://isid.org.in/pdf/WP172.pdf>), erişim tarihi: 14 Kasım 2016)
- KESKİN, Senem (2008), *Destinasyon Odaklı Gelişim Açısından Turizm Planlaması: İstanbul Örneği*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü Uzmanlık Tezi, Ankara.
- KOÇ, Ayhan. (2014), "Türkiye'de Kırsal Kalkınmanın Yeni Boyutları: LEADER Yaklaşımı ve Kırsal Kalkınma Fonlarının Genişletilmiş Merkezi Olmayan Sistemde Yönetimi", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, cilt.23, S.2, ss. 49-78.
- KOZAK, Meryem Akoğlan ve BAHÇE, Sadık (2009). *Özel İlgi Turizmi*. Detay Yayıncılık. Ankara.
- Lİ, Xiang Robert. (2014), "Linking service-dominant logic to destination marketing". S. McCabe (Ed.). *The Routledge Handbook of Tourism Marketing*. (ss. 15-26). Oxon: Routledge.
- MILNE, Simon ve ATELJEVIC, Irena (2001). "Tourism, economic development and the global-local nexus: Theory embracing complexity", *Tourism Geographies*, cilt. 3, S. 4, ss. 369-393.
- NAZLI, Ali Recep. (2015), "Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Perspektifi" [Bildiri]. 3. *Uluslararası Bölgesel Kalkınma Konferans Bildirileri, 15-16 Ekim 2015*, (ss. 10-19). Bingöl: Fırat Kalkınma Ajansı.
- NYLANDER, Mirja ve HALL, Derek. (2005). "Rural Tourism Policy: European Perspectives". D. Hall, I. Kirkpatrick ve M. Mitchell (Ed.). *Rural Tourism and Sustainable Business*, Clevedon: Channel View Publications.
- ORGANIZATION FOR ECONOMIC COOPERATION AND DEVELOPMENT (OECD). (1994), "*Tourism Strategies and Rural Development*", (erişim adresi: <http://www.oecd.org/dataoecd/31/27/2755218.pdf>), (erişim tarihi: 10 Mayıs 2014).
- ÖZÇAĞ, Mustafa ve HOTUNLUOĞLU, Hakan. (2015), "Kalkınma Anlayışında Yeni Bir Boyut: Yeşil Ekonomi", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt.13, S.2, ss. 303-324.
- RONEY, Sevgi Aşkın. (2002), "Fordizimden Post Fordizme Geçiş Sürecinin Turizme Yansımaları: Kitle Turizmi ve Alternatif Turizm", *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, cilt. 13, S. 1, ss. 9-14.

- SAXENA, Gunjan, CLARK, Gordon, OLIVER, Tove ve ILBERY, Brian. (2007), "Conceptualizing Integrated Rural Tourism", *Tourism Geographies*, cilt.9, S.4, ss.347-370.
- SCOTT, Noel ve COOPER, Chris (2010), "Innovation for sustainable urban tourism: Some thoughts on best practice", *Revista de Administração Pública*, cilt. 44, S. 5, ss. 1171-1190.
- SONUÇ, Nil. (2014). "Sürdürülebilir Turizm: Tanımı ve İçeriği". M. Kozak (Ed.). *Sürdürülebilir Turizm Kavramlar Uygulamalar*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- SOYKAN, Füsun (2003), "Kırsal Turizm ve Türkiye Turizmi İçin Önemi", *Ege Coğrafya Dergisi*, cilt.12, ss.1-11.
- ŞEMŞİT, Sühal. (2014). "Avrupa Birliği'nde Turistik Ürün Politikası", A. Timur (Ed.). *Turistik Ürün Politikası*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- ŞEREFİOĞLU, Coşkun. (2009), *Kalkınmada Kırsal Turizmin Rolü- 2007- 2013 Yılları Arasında Ülkemizde Uygulanacak Olan İpard Kırsal Kalkınma Programındaki Yeri, Önemi Ve Beklenen Gelişmeler*, T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Koordinasyon Dairesi Başkanlığı Uzmanlık Tezi, Ankara.
- T.C. BAŞBAKANLIK DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, "Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi", (erişim adresi: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/02/20060204-9-2.pdf>), (erişim tarihi: 20 Mayıs 2016).
- T.C. TARIM VE KÖYİŞLERİ BAKANLIĞI. (2011), *Katılım Öncesi Yardım Aracı Kırsal Kalkınma (IPARD) Programı (2007-2013)*, T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Yayını, Ankara.
- T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI. (2007), "Türkiye Turizm Stratejisi-2023", (erişim adresi: <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/906,ttstratejisi2023pdf.pdf?0>), (erişim tarihi: 12 Mayıs 2014).
- TARIM VE KIRSAL KALKINMAYI DESTEKLEME KURUMU. (2011), *Katılım Öncesi Yardım Aracı Kırsal Kalkınma Programı (IPARD) –Kırsal Turizm Başvuru Çağrı Rehberi*, Ankara.
- T.C. AVRUPA BİRLİĞİ BAKANLIĞI. (2015), "Türkiye – AB Mali İşbirliği", (erişim adresi: <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=5>), (erişim tarihi: 02 Ocak 2016).
- T.C. GIDA TARIM VE HAYVANCILIK BAKANLIĞI. (2015a), "2014-2020 IPARD Programı (IPARD II Dönemi) Birinci Başvuru Çağrı İlanı", (erişim adresi: <https://ipard.tarim.gov.tr/haber.aspx?id=137>), (erişim tarihi: 2 Eylül 2016).
- T.C. GIDA TARIM VE HAYVANCILIK BAKANLIĞI. (2015b), "Avrupa Birliği Katılım Öncesi Katılım Öncesi Yardım Aracı Kırsal Kalkınma Programı (IPARD) 2014-2020", (erişim adresi: <https://ipard.tarim.gov.tr/Ayarlar/mevzuat/IpardProgrammeII-tr.pdf>), (erişim tarihi 2 Eylül 2016).
- T.C. GIDA TARIM VE HAYVANCILIK BAKANLIĞI TARIM REFORMU GENELMÜDÜRLÜĞÜ. (2014), "IPARD Kapsamında Yerel Kalkınma Stratejilerinin Hazırlanması LEADER Yaklaşımı", (erişim adresi: <https://ipard.tarim.gov.tr/leaderx.aspx>), (erişim tarihi: 20 Ağustos 2016).

- TELFER, David ve SHARPLEY, Richard. (2008). *Tourism and Development in the Developing World*. Routledge, Oxon.
- URRY, John ve LARSEN, Jonas. (2011), *The Tourist Gaze 3.0*. Sage, London.
- ÜNÜVAR, Mustafa (2007), "Ölçek Ekonomisinde Kapsam Ekonomisi: Katma Değer Faaliyetlerinin Ertelenmesi Yoluyla Ürün Çeşitliliğinin Yönetimi", *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, cilt. 2007, S.2, ss. 235 -250.
- VAN DER ZEE, Egbert ve VANNESTE Dominique. (2015), "Tourism networks unravelled; a review of the literature on networks in tourism management studies", *Tourism Management Perspectives*, cilt. 15, ss. 46-56.
- VERBOLE, Alenka. (2000), "Actors, Discourses and Interfaces of Rural Tourism Development at the Local Community Level in Slovenia: Social and Political Dimensions of the Rural Tourism Development Process", *Journal of Sustainable Tourism*, Cilt. 8, S. 6, ss. 479-490.

OKUL YÖNETİCİLERİNİN MOTİVASYONLARINI ETKİLEYEN UNSURLAR*

Sinan YALÇIN¹

Atıf/©: Yalçın, Sinan (2016). Okul Yöneticilerinin Motivasyonlarını Etkileyen Unsurlar, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 9, Sayı 2, Aralık 2016, ss. 905-922

Özet: Okul yöneticilerinin motivasyonlarını etkileyen unsurları belirlemek için yapılan bu araştırma nitel araştırma olarak tasarlanmıştır. Araştırmada olgu bilim deseni kullanılmıştır. Veri toplamak için yarı yapılandırılmış görüşme tekniği uygulanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 2015-2016 eğitim öğretim yılında Erzincan ilinde ilkököl, ortaokul ve liselerde görev yapmakta olan okul yöneticileri arasından rastgele örneklem yöntemi ile seçilen 27 okul yöneticisi oluşturmaktadır. Okul yöneticilerinden elde edilen veriler önce kodlanmış sonra temalandırılmıştır. Verilerin analizi sonucunda okul yöneticilerinin motivasyon etkenleri okul içi olumlu ve olumsuz etkenler ve okul dışı olumlu ve olumsuz etkenler olmak üzere dört ana kategoride değerlendirilmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre okul yöneticileri, okul içi olumlu motivasyon etkenleri arasında en çok genç, aktif ve dinamik öğretmen kadrosu ile çalışma, okuldaki ekip ruhunun varlığı ve öğrenci başarısı etkenlerini tercih etmişlerdir. Okul dışı unsurlar olarak ise üst amirlerden okula ilişkin bakış açısı, üst makamlar ve veliler tarafından takdir edilme ve velilerin desteği görüşünü tercih etmişlerdir. Okul içi olumsuz etkenler arasında okul yöneticileri maddi imkânsızlıklar ve öğretmenlerin okula olan bağlılığını, okul dışı olumsuz etkenler olarak ta veli ilgisizliğini ve yönetici atamalarındaki dengesizliği tercih etmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Yönetici, Okul Yöneticisi, Motivasyon.

Makale Geliş Tarihi: 29.04.2016/ Makale Kabul Tarihi: 28.11.2016

* Bu çalışma, 3-5 Kasım 2016 tarihinde düzenlenen "1. Uluslararası Akademik Araştırmalar" kongresinde sözlü olarak sunulmuş bildirinin geliştirilerek makale formatına çevrilmiş halidir.

1 Yrd. Doç. Dr., Erzincan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, e-posta: sinan29@gmail.com

Factors that Influence Motivational Status of School Administrators

Citation/©: Yalçın, Sinan (2016). Factors that Influence Motivational Status of School Administrators, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 9, Issue 2, December 2016, pp. 905-922

Abstract: This study, which was carried out in order to identify the motivational status of school administrators, was designed in qualitative research method. Phenomenology pattern was used in the study. Semi-structured interview technique was applied to identify motivational factors of school administrators. The study group consisted of 27 school administrators working at primary, secondary and high schools in the Erzincan province during 2015-2016 school year. The data obtained from the administrators were first coded and then thematized. At the end of the data analysis, the motivational factors of school administrators were assessed under four main categories as positive and negative in-school factors and positive and negative out-of-school factors. According to the study results, among positive in-school motivational factors, school administrators mostly preferred the factors of working with a young, active and dynamic teaching staff, the existence of team spirit in the school and student success. As for out-of-school factors, on the other hand, they chose the viewpoints of superiors on school, being appreciated by higher authorities and parents, and parental support. Among negative in-school factors, school administrators preferred financial difficulties and teachers' commitment to school, and as negative out-of-school factors, they preferred parental indifference and imbalance at administrator appointments.

Keywords: Administrator, School Administrator, Motivation

I. GİRİŞ

Günümüzün örgüt anlayışında beklentileri karşılamak ve amaçları gerçekleştirmek için motivasyonu üst düzeyde olan bireylere ihtiyaç duyulmaktadır. Örgütlerin değişen koşullara uyum sağlaması devamlılıklarının bir gereği olarak düşünülebilir. Bu manada örgütsel yapı içerisinde iş yapanların örgütün devamlılığını sağlamak ve örgütsel amaçları gerçekleştirmek adına işlerine karşı motivasyonları önemli bir konudur.

Örgütler, çalışanlarının çabalarını örgütün amaçları doğrultusunda bütünleştirme sürecinde motivasyon kavramından yararlanırlar (Vaitkuviene vd., 2010). Motivasyon kavramı organizmayı harekete geçiren güç olarak

tanımlanabilir (Eren, 2004). Robbins (1993)'e göre motivasyon, bazı bireysel ihtiyaçların tatmin edilebilmesi çabası ile örgütsel amaçlara yönelik olarak yüksek düzeyde çaba sarf etmeye isteklilik ve şartlandırma olarak tanımlanmıştır.

Başka bir tarife göre kişilerin belli bir amaç için kendi arzu ve istekleriyle davranmaları ve çaba göstermeleri motivasyon olarak tanımlanabilir (Koçel, 2003). Motivasyon, davranışı harekete geçiren, davranışa yön kazandıran ve davranışın devamını sağlayan iç ve dış güçlerin toplamıdır (Gürsel, 1997).

Çalışanların motivasyonunun sağlanması organizasyona katkıda bulunacağı gibi çalışan için de olumlu sonuçlar doğuracaktır. Motive olmuş çalışan kendini gerçekleştirmiş hissedecek, bir şeyler başarmanın mutluluğu ile kendine güveni artacaktır (Çakal vd. 2011).

Örgütlerde motivasyon uygulamalarının temel amacı, çalışanların örgüt içerisindeki beklentileri ile örgütsel beklentileri birleştirmektir. Örgütlerde çalışanların örgüt amaçları doğrultusunda bir çaba ortaya koyması hem kendileri hem de örgüt için kazanç sağlayacaktır. Bu nedenle örgütlerde çalışanların motivasyonunu artırıcı çeşitli yöntemler kullanılmakta ancak her örgütte her zaman aynı etkiyi gösteren bir motivasyon yöntemi bulunmamaktadır (Kuşluvan, 1999).

Motivasyon kavramı içsel motivasyon ve dışsal motivasyon olmak üzere iki başlıkta incelenir. İçsel motivasyon, kişinin İç motivasyonunu, kişisel ihtiyaçlarını, beklentilerini, inançlarını, içerisinde barındıran motivasyon türüdür. İçsel motivasyonun kaynağı kişinin kendisidir. Kişinin kendi iç dünyasındaki bir takım özellikler onun içsel motivasyonunu sağlayan unsurlar olarak ifade edilebilir. İçsel motivasyon harekete geçme anlamında son derece önemlidir. Kişiyi harekete geçiren ve iş yapma isteğini ortaya çıkaran içsel motivasyondur. Kişinin içsel motivasyonu ne kadar yüksek olursa dışarıdan gelebilecek olumsuz motivasyon etkenlerine karşı direnci o kadar fazla olur. Dış motivasyon kişinin kendi dışından gelen motivasyondur. Dış motivasyon genellikle ödüllendirme veya pekiştirme süreci ile gerçekleşir. Kişi dışarıdan çeşitli etkenler ile motive olur ve harekete geçer. Kişinin harekete geçmesi dış etkenlerin varlığına yada kişi üzerindeki etkisine bağlıdır.

Örgütlerin amaçlarına ulaşması etkili bir şekilde yönetilmeleri ile ilişkilidir. Örgütlerde yöneticiler örgütsel amaçları gerçekleştirmek için çeşitli davranışlarda bulunurlar. Çalışanlar kadar yöneticilerin de örgüt içerisinde yönetim faaliyetlerini yerine getirirken işlerine karşı motivasyonlarının yüksek

olması önemlidir. Okul yöneticilerinin motivasyonlarının yüksek olmasının iş performansları üzerinde olumlu bir etkide bulunacağını söyleyebiliriz.

Literatürde motivasyon kavramı ile ilgili olarak çeşitli araştırmalar (Ayaydın ve Tok, 2015; Can, 2015; Önen ve Kanayran, 2015; Demir ve Karakuş, 2015; Lazaroiu, 2015; Yang, 2012; Sağlam ve Demir, 2015; Pintrich, 2003; Chen ve Huang, 2012) yapılmıştır. Fakat yapılan araştırmaların çoğunda genel itibari ile çalışanların motivasyonu üzerinde durulmuştur. Okul yöneticilerinin motivasyonları ile ilgili çalışmalar sınırlıdır. Bu araştırmada örgütlerde çalışanların motivasyonunun artmasını sağlayan yöneticilerin motivasyon kaynakları nitel bir araştırma ile derinlemesine analiz edilmek istenmiştir. Örgütsel yapı içerisinde yöneticiler de bir çalışan olarak görülebilir. Örgütlerde çalışan motivasyonundan sorumlu olarak yöneticilerin motivasyonu da örgütsel performans ve başarı açısından önemli bir konu olarak görülebilir. Bu amaçla okul yöneticilerinin okul içinden ve dışından motivasyonlarını olumlu ve olumsuz etkileyen unsurların neler olduğu araştırılmak istenmiştir.

II. YÖNTEM

Okul yöneticilerinin motivasyon etkenlerini araştırmaya yönelik olarak yapılan bu araştırma nitel araştırma olarak tasarlanmıştır. Çalışmada olgu bilim deseni kullanılmıştır. Farkında olduğumuz ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanılması olgu bilim deseni olarak adlandırılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Olgu bilim desende, yaygın uygulamaları ortaya çıkarmak ve katılımcılar tarafından oluşturulan anlamları tanımlamak ve açıklamak amaçlanır (Annells, 2006). Bu araştırma da olgubilim deseni bireyin davranışlarını tanımlayabilmek, kişinin kendine özgü algılayışını ortaya çıkarabilmek için kullanılmıştır.

A. Çalışma grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2015-2016 yılında Erzincan il merkezindeki ilkokul, ortaokul ve liselerde görev yapmakta olan okul yöneticileri arasından rastgele örneklem yöntemi ile seçilmiş 27 okul yöneticisi oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan okul yöneticilerinin 9'u ilkokulda, 10'u ortaokulda ve 8'i de liselerde görev yapmaktadır. Araştırmaya katılan okul yöneticilerinin 9'u 1-5 yıllık kıdeme, 3'ü 6-10 yıllık kıdeme, 7'si 11-15 yıllık kıdeme, 3 tanesi 16-20 yıllık kıdeme, 3'ü de 21 ve üzeri yıllık yöneticilik kademine sahiptir.

B. Verilerin toplanması

Araştırmanın verilerini toplamak amacıyla yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmeler ise sahip olduğu belli düzeydeki standartlığı ve esnekliği nedeniyle, yazmaya ve doldurmaya dayalı testler ve anketlerdeki sınırlılığı ortadan kaldırması ve belirli bir konuda derinlemesine bilgi edinmeye yardımcı olması (Yıldırım ve Şimşek, 2003) nedeniyle tercih edilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşmeler ne tam yapılandırılmış görüşmeler kadar katı, ne de yapılandırılmamış görüşmeler kadar esnektir, iki uç arasında yer almaktadır (Karasar, 2012). Araştırmacılara bu esnekliği sağladığı için yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırmaya ilişkin veriler okul müdürleri ile görüşme yapılarak toplanmıştır. Görüşme esnasında araştırmanın amacı, kapsamı ve gizliliği konusunda okul yöneticilerine bilgi verilmiştir.

Görüşme soruları hazırlanırken, araştırma konusu ile ilgili soruların belirlenmesinde yurt içi ve yurt dışı alan yazın taraması yapılmıştır. Araştırmada okul müdürlerinin motivasyon etkenlerini belirlemek amacıyla araştırmacı ve alanında uzman kişilerin ortak kararı doğrultusunda aşağıdaki sorulara yer verilmesi uygun görülmüştür.

1. Okulu yönetme sürecinde motivasyonunuzu olumlu etkileyen kurum içi unsurlar nelerdir?
2. Okulu yönetme sürecinde motivasyonunuzu olumlu etkileyen kurum dışı unsurlar nelerdir?
3. Okulu yönetme sürecinde motivasyonunuzu olumsuz etkileyen kurum içi unsurlar nelerdir?
4. Okulu yönetme sürecinde motivasyonunuzu olumsuz etkileyen kurum dışı unsurlar nelerdir?

C. Verilerin Analizi

Nitel araştırma deseni doğrultusunda tasarlanan bu araştırmadan elde edilen veriler içerik analizine tabi tutulmuştur. Verilerin analizi sürecinde ilk önce kodlama yapılmış, veriler kodlandıktan sonra temalara ayrılmıştır. Oluşturulan kodlar ve temalar tekrar gözden geçirilerek varsa hatalar düzeltilmeye çalışılmıştır. Okul yöneticilerinden elde edilen veriler benzerliklerine göre gruplandırılmıştır. Okul yöneticilerinin M1, M2 şeklinde kodlanarak frekans dağılımları hesaplanarak yorumlanmıştır.

III. BULGULAR VE YORUM

Bu araştırmada okul yöneticilerinin motivasyon etkenlerini belirlemek için sorulan sorular okul yöneticilerinin verdikleri cevaplar kodlanarak gruplandırılmıştır. Benzer ifadeler birleştirilmiş ve tablolar halinde sunulmuştur. Okul yöneticilerinin motivasyonlarını olumlu etkileyen okul içi etkenler Tablo.1’de sunulmuştur.

Tablo.1: Okul Yöneticilerinin Motivasyonlarını Olumlu Etkileyen Okul İçi Etkenler

<i>Okul yöneticilerinin görüşleri</i>	<i>Kodlar</i>	<i>f</i>
Genç, aktif ve dinamik öğretmen kadrosuna sahip olma	M3, M2, M1, M24, M19, M18, M13, M12, M7, M26	10
Okuldaki ekip ruhu	M18, M15, M9, M8, M6, M27, M5, M4	8
Öğrenci başarısı	M25, M24, M20, M18, M17, M10, M27	7
Okulun donanımının iyi durumda olması	M3, M2, M20, M19, M18, M17	6
Öğretmenlerin görevlerini yerine getirmesi	M21, M20, M18, M11	4
Okuldaki arkadaş ortamının iyi olması	M22, M19, M18	3
Yaptığım işin bir öncekinden iyi olması	M17, M14	2
Yenilikçi fikirlerin olması	M1	1
Öğrencilere faydalı olduğunu bilmek	M25	1
Her şeye rağmen eğitimin içinde olmak	M22	1
Veli, öğretmen ve öğrencilerin eleştirileri	M17	1
Mesleki heyecan	M16	1
Karşılıklı güven	M15	1
Çalışanların verdiği olumlu tepkiler	M14	1
Ücretli öğretmen sayısının azaltılması	M12	1
Okuldaki iletişim sürecinin iyi niyetli olarak yürütülmesi	M11	1
Emeğin beceriye dönüştüğünü görebilmek	M10	1
Sınıf mevcutlarının az olması	M7	1
Öğrenci seviyelerinin yüksek olması	M7	1
Toplam		52

Okul yöneticileri motivasyonlarını etkileyen okul içi unsurlar ile ilgili olarak toplam 52 etkenden bahsetmişlerdir. Bu etkenler arasında en çok ifade edilen unsur okuldaki genç dinamik ve aktif öğretmen kadrosu ile çalışmak olmuştur. Okul yöneticileri okuldaki öğretmenlerin genç ve dinamik bir yapıda olmasının kendilerinin iş yapma azmini olumlu manada etkilediğini ifade etmişlerdir. Bu konuda okul yöneticileri şu görüşü ifade etmişlerdir.

“Şu ana kadar 3 farklı okulda yöneticilik yaptım. Görev yaptığım okullardaki öğretmen kadrosu hep genç öğretmenlerden oluştuğu için iş yaparken olumsuz davranışların az oluşu (M3), öğretmenlerin yenilikçi fikirlerinin fazla oluşu (M1), çalıştığım okullarda gruplaşmanın olmayışı (M26), motivasyonumu olumlu yönde etkileyen kurum içi etkenlerdir”.

Okul yöneticilerinin görevlerini yaparken motivasyonlarını arttıran diğer bir husus ise okuldaki ekip ruhunun varlığıdır. Bu konu ile ilgili olarak okul yöneticileri *“okuldaki ekip ruhunun var olmasının kendilerini olumlu manada etkilediğini (M4), öğretmenlerin bir ekip halinde okuldaki eğitim ve öğretim faaliyetlerini başarıya ulaştırmak için çabaladıklarını görmek (M18), beni de işim ile ilgili motive eder ve heyecanımı artırır”* görüşünü ifade etmişlerdir.

Okul yöneticileri tarafından okul içi motivasyon unsuru olarak ifade edilen diğer hususlar ise okulun fiziki imkanlarının yeterli olması, öğrenci başarısı, öğretmenlerin görevlerini başarılı bir şekilde yerine getirmesi ve okulda iyi bir arkadaş ortamının varlığı şeklinde ifade edilmiştir.

Tablo.2: Okul Yöneticilerinin Motivasyonlarını Olumlu Etkileyen Okul Dışı Etkenler

Okul yöneticilerinin görüşleri	Kodlar	f
Üst amirlerden okula olumlu bakış açısı	M1, M23, M18, M16, M5, M4	6
Üst makamlar ve veliler tarafından takdir edilmek	M20, M12, M8, M5, M26, M27	6
Velilerin desteğinin olması	M21, M20, M9, M15, M27	5
Vatan sevgisi	M18, M14, M4	3
Velilerin memnuniyeti	M19, M18	2
Ödül mekanizmasının tarafsız yürütülmesi	M12	1
Aile yaşantımın mutlu ve huzurlu olması	M8	1
Toplam		24

Okul yöneticilerinin görevleri esnasında motivasyonlarını olumlu bir şekilde etkileyen kurum dışı unsurlar arasında en çok tercih edilenin üst amirler tarafından okulları ile ilgili olumlu bakış açısı ve üst makamlar tarafından takdir edilmek olduğu Tablo.2 de görülmektedir. Bu konu ile ilgili bazı görüşler şu şekilde ifade edilmiştir.

“Millî eğitim müdürlüğünün okulda ortaya çıkan problemlere karşı duyarlı davranması (M1), üst kurumların okulumuzun ihtiyaçları doğrultusunda elinden gelen gayretleri göstermesi (M4) iyi bir iletişim yolu sağlaması (M5), üst amirlerin okula ilişkin olumlu bakış açısı ve övgüsü (M18) motivasyonumu olumlu etkiler”.

Okul yöneticileri tarafından en çok tercih edilen diğer bir unsurun ise üst makamlar ve veliler tarafından “takdir edilmek” olduğu görülmektedir. Bu konu ile ilgili olarak okul yöneticilerine ait bazı görüşler şu şekilde özetlenebilir.

“Eğitim öğretim ile ilgili işleri yerine getirirken elde edilen sonuçların sadece nicelik yönünden değil nitelik yönünden de değerlendirilmesi (M5), ortaya koyduğumuz çabalar neticesinde küçük de olsa bir teşekkür edilmesi (M8), yapılan çalışmalar ile ilgili sürekli olumsuzlukların değil de olumlu yanlarının vurgulanması (M25) gibi hususlar motivasyonumu olumlu manada etkiler.”

Okul yöneticileri tarafından motivasyonlarını olumlu manada etkileyen unsurlar arasında en çok tercih edilenin velilerin desteği olduğu Tablo. 2 de görülmektedir.

“Okul yöneticileri eğitim öğretim süreci ile ilgili olarak velilerin okulun bir paydaşı olarak hareket etmeleri (M9), okuldaki faaliyetlere gönüllü katılımlarının olması (M20), okulun her zaman yanında yer almaları, okula maddi ve manevi desteklerinin artması (M27) motivasyonumu olumlu manada arttırmaktadır.”

Bunların yanında “vatan sevgisi, veli memnuniyeti, ödül mekanizmasının tarafsız yürütülmesi, aile yaşantısının mutlu ve huzurlu olması” gibi unsurların da okul yöneticilerinin motivasyonlarını olumlu manada etkileyen okul dışı etkenler arasında yer aldığı görülmektedir.

Tablo. 3: Okul Yöneticilerinin Motivasyonlarını Olumsuz Etkileyen Okul İçi Etkenler

Okul yöneticilerinin görüşleri	Kodlar	f
Maddi imkânsızlıklar	M24, M22, M20, M19, M18, M9, M8, M7, M5, M27	10
Öğretmenlerin okula olan aidiyet duygusunun olmaması	M2, M23, M18, M15, M13, M11, M27	7
Öğrencilerin sorumluluk bilincinin olmaması	M16, M10, M8	3
Akademik başarının düşük olması	M1, M20	2
Öğretmenlerin derse giriş ve çıkışlarda umursamaz davranması	M21, M10	2
Öğrencilerinin sosyo ekonomik seviyelerinin düşük olması	M7, M4	2
Öğrenci kalitesinin sürekli düşmesi	M22, M27	2
Veli ve öğrenci şikâyetleri	M6, M27	2
Haftalık ders saatlerinin fazla olması	M22	1
Okulun fiziki şartlarının kötü olması	M17	1
Okuldaki personel eksikliği	M9	1
Öğretmen veli anlaşmazlıkları	M5	1
Ücretli öğretmen ile çalışmak	M5	1
Toplam		35

Tablo.3 incelendiğinde okul yöneticilerinin motivasyonlarını olumsuz etkileyen okul içi unsurlar arasında en fazla olumsuzluk yaratan durumun okulun ekonomik imkanların yetersiz olması olduğu söylenebilir. Okul yöneticileri okuldaki maddi imkanların yetersizliğinden dolayı birçok işi tam anlamıyla yapamadıklarını ve bu durumdan olumsuz manada etkilendiklerini, yapmak istediklerinin büyük bir kısmını yapamadıklarını belirtmektedirler. Bu konuda okul yöneticileri tarafından ifade edilen hususlardan bazıları şu şekildedir.

“Okulumuzun kendine ait bir bütçesi olmadığı için temel ihtiyaçların karşılanması dışında herhangi maddi desteği bulamama (M24), okulun mali ve fiziki sorunlarının çözülememesi (M22), okulun fiziki şartlarının maddi imkanlardan dolayı kötü olması (M20), okullara yeterli desteğin ve ödeneğin verilmemesi (M19) gibi etkenler görev esnasında motivasyon düşüklüğüne sebep oluyor”.

Okul yöneticilerinin verdikleri cevaplar incelendiğinde “öğretmenlerin okula

olan bağıllıklarının düşük olması ve aidiyet duygusunun olmaması” da okul yöneticilerinin motivasyonlarını olumsuz etkileyen okul içi etkenler arasında olduğu görülmektedir. Bunların yanında “öğrencilerin sorumluluk bilincinin olmaması, akademik başarının düşük olması, öğretmenlerin derse giriş ve çıkışlarda umursamaz davranışları, öğrencilerin sosyo-ekonomik düzeylerinin düşük olması, öğrencilerin kalitesinin sürekli düşmesi, veli ve öğrenci şikâyetleri” gibi hususlar da motivasyonlarını olumsuz etkileyen okul içi unsurlar olarak ifade edilebilir.

Tablo. 4: Okul Yöneticilerinin Motivasyonlarını Olumsuz Etkileyen Okul Dışı Etkenler

Okul yöneticilerinin görüşleri	Kodlar	f
Velilerin ilgisizliği	M3, M2, M1, M24, M23, M20, M19, M18, M16, M15, M10, M8, M5, M26, M27	15
Yönetici atamalarındaki dengesizlik	M25, M19, M13, M4	4
Okul ile ilgili olmayan gereksiz yazışmalar	M20, M14, M5, M27	4
Eğitim sisteminin sürekli değiştirilmesi	M22, M18, M13	3
Ücret adaletsizliği	M18, M9, M4	3
Üst yöneticilerin olumsuz davranışları	M16, M10	2
Takdir edilmemek	M2, M18	2
Siyasilerin okula müdahalesi	M10, M8	2
Üst yöneticilerin fikrimizi sormaması	M8	2
Yapılan çalışmalara değer verilmemesi	M2	1
Sınav puanlarının başarı kriteri olarak alınması	M1	1
Sorumluluğun fazla fakat yetkinin olmaması	M18	1
Üst yöneticilerin kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmesi	M11	1
Okul disiplin yönetmeliğinin yetersiz olması	M10	1
Meslek ile ilgili yıpratıcı haberler	M9	1
Velilerin büyük kısmının mevsimlik işçi olması	M7	1
Toplam		43

Okul yöneticilerinin motivasyonlarını en çok olumsuz etkileyen unsurun “velilerin ilgisizliği” olduğu görülmektedir. Okul yöneticilerinin motivasyonunu bozan okul dışı etkenler arasında en çok katılım sağlanan görüşün velilerin okuldaki eğitim öğretim süreci ile alakalı olarak umursamaz davranmaları

ve yeterli ilgiyi göstermemeleri olduğu söylenebilir. Yönetici atamalarındaki dengesizlik, eğitim sisteminin sürekli değiştirilmesi ve okul ile ilgili olmayan gereksiz yazışmalar, ücret adaletsizliği, takdir edilmemek, siyasilere okula müdahalesi gibi unsurların da okul dışı motivasyonu bozan etkenler arasında olduğu ifade edilebilir. Okul yöneticilerinin motivasyonlarını bozan okul dışı etkenlere dair görüşlerinden bazıları şu şekildedir.

“Velilerin okula değer vermemeleri (M15), okula sahip çıkmamaları (M27), velilerin öğrencileri ile ilgili yeterli alakayı göstermemeleri (M8), yönetici atamalarındaki kriterizlik (M13), okula gelen bazı gereksiz evrakların zaman kaybına uğratması (M14), velilerin öğrencilerinin olumsuz davranışları ile ilgili olarak yanlış yaptıklarını ifade etmemeleri ve yanlış yanlış ile kapatmak istemeleri (M23), eğitim sistemlerinin milli eğitim bakanının değişmesiyle il baştan değişmesi (M22) gibi okul dışından kaynaklı unsurlar motivasyonu olumsuz etkilemektedir”.

IV. SONUÇ VE TARTIŞMA

Okulların amaçlarına ulaşmasında en önemli unsurlardan biri okul yöneticisidir. Okul yöneticisinin görevini yaparken belli bir takım yeterliliklerinin yanında işi ile alakalı motivasyon düzeyleri de önemli bir etken olarak değerlendirilmektedir. Okul yöneticilerinin görev esnasında motivasyonlarını olumlu ve olumsuz etkileyen okul içi ve okul dışı bir çok etken söz konusudur. Bu anlamda bu araştırma bu etkenlerin neler olduğunu belirlemek amacıyla yapılmıştır.

Araştırmadan elde edilen bulgular doğrultusunda okul yöneticilerinin motivasyonlarını etkileyen unsurlar dört ana başlıkta toplanmıştır.

Okul yöneticilerinin motivasyonunu olumlu etkileyen okul içi unsurlar

Yapılan bu araştırmadan elde edilen bulgular doğrultusunda okul yöneticilerinin motivasyonunu olumlu etkileyen unsurlar arasında okul yöneticilerinin görüşleri doğrultusunda en fazla tercih edilen unsurun okuldaki öğretmen kadrosunun genç aktif ve dinamik olması olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Göreve yeni başlayan öğretmenlerin idealist ve enerjik bir yapıda olması onların okul içi performanslarını olumlu manada etkiler. Okul içerisinde öğretmenlerin performanslarının istenen düzeyde olması okul yöneticilerinin öğretmenlerden beklediği davranışlar arasındadır. Genç ve dinamik öğretmenlerin varlığı okul yöneticisi açısından kendisini görev esnasında olumlu manada harekete geçiren unsur olarak görülmektedir.

Okul içi etkenlerden bir diğeri ise okulda var olan ekip ruhudur. Okulların, önceden belirlenmiş amaçlarına ulaşması; bu amaçları kendi amaçları olarak benimseyen, bu amaçları gerçekleştirme doğrultusunda diğeri çalışanlarla işbirliğini geliştiren, okulun başarısının, ancak tüm çalışanlar üzerlerine düşeni bir takım ruhu ile ve tam olarak yaptıklarında ortaya çıkabileceğini bilen çalışanlarla olasıdır (Demirtaş, 2005).

Okul yöneticilerinin görüşlerine göre öğrenci başarısının yüksek olması motivasyonlarını olumlu etkileyen okul içi etkenler arasında yer almaktadır. Bu sonuca göre okullarındaki öğrenci başarısı arttıkça yöneticiler yöneticilik rollerini yerine getirdiklerini düşünebilir. Fakat Korkmaz (2005) tarafından yapılan çalışmada örgütsel okul sağlığının alt boyutlarından olan mesleki liderlik ile müdür etkisinin öğrenci başarısı üzerinde bağımsız bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bunun sebebi olarak da okul yöneticisinin yönetim süreci içerisinde sergilediği davranışlar genel itibari ile sınıf dışına dönük olduğu için öğrenci başarısı konusunda yeterli değildir (Korkmaz, 2005). Öğrenci başarısı yüksek olan okullarda okul kültüründen, öğretmenlerin bağlılığından, veli ilgisinden, okuldaki eğitim öğretim sürecinin kalitesinden bahsedilebilir. Böyle bir okulun varlığı da yönetici motivasyonu açısından önemli bir unsur olarak görülebilir.

Elde edilen bulgulara göre okulun fiziki donanımının yeterli olması da okul yöneticilerinin okul içi motivasyon etkenleri arasındadır. Bu manada okul yöneticileri açısından yönetim süreçlerinin büyük bir kısmı okulların bakım ve onarım ile alakalı işleri ile geçmektedir. Zamanlarının büyük bir kısmını okuldaki fiziki işler ile geçirdiklerini söyleyen yöneticiler okulun fiziki yapısının yeterli olması ile bu sorunun ortadan kalkacağını ve eğitim öğretim işlerine daha fazla vakit ayıracıklarını ifade etmişlerdir. Bu da okul yöneticilerini olumlu motive eden bir unsur olarak değerlendirilmektedir.

Hargie, Tourish&Hargie (1994) tarafından yapılan çalışmada, aşırı iş yoğunluğu nedeniyle eğitim yöneticilerinin yönetim işlerine daha az zaman harcadıkları ve bundan dolayı da sorumluluklarının büyük bir kısmını yerine getiremedikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Okul yöneticilerinin motivasyonlarını olumlu etkileyen okul dışı unsurlar

Okul yöneticilerinin motivasyonlarını olumlu etkileyen okul dışı unsurlar olarak üst amirlerin okula ilişkin olumlu bakış açısı, üst makamlar ve veliler tarafından takdir edilmek ve velilerin desteğini almak en çok tercih edilen unsurlar olarak ifade edilmiştir.

Eğitim sistemi içerisinde okul yöneticilerinin okulu yönetirken karşılaştıkları sorunların çözümünde üst yöneticilerden gerekli desteği almaları gerekir. Dikey örgütlenmenin getirmiş olduğu hiyerarşik yapılanmanın sorunların çözümüne destek sağlamada bazı problemleri beraberinde getirdiği söylenebilir. Bu anlamda üst yöneticilerin okul yöneticilerini hem maddi imkanlar noktasında hem de yönetim süreçleri bakımından desteklemeleri gerekmektedir.

Ekinci (2010) tarafından yapılan bir araştırmada, okul yöneticileri mesleki sorunları olarak il düzeyindeki üst kademe yöneticilerin sorunlarına duyarsız olmaları ve adil olmamaları, bürokratik sorunlar, yazışmalar ve motivasyon düzeylerinin düşük olması gibi mesleki sorunlarını sıralamışlardır. Okul müdürleri üst düzey il eğitim yöneticilerinin sorunlarına duyarsız olmalarını ve adil olmamalarını ağırlıklı olarak kayırma ve eşit muamele etmemeye dayandırmışlardır. Dolayısıyla, eğitim yöneticilerinin yerelde okullara yapacakları aynı katkılarda okullara farklı tutum takındıkları anlayışı okul müdürleri tarafından dile getirilmiştir.

Okul yöneticilerinin motivasyonunu olumlu etkileyen okul içi unsurlardan bir diğeri hem veliler hem de üst yöneticiler tarafından takdir edilme davranışıdır. Okul yöneticileri yaptıkları işlerin karşılığında hem velilerden hem de üst yöneticilerden takdir edilmeyi beklemektedirler. Okul yöneticilerinin yaptıkları işin karşılık bulması sonucunda iş yapma heyecanlarının daha da artacağını, okul yöneticilerinin yaptıkları işin önemsendiğini ve değer gördüğünü bilmeleri halinde motivasyonlarının artacağı söylenebilir.

Yöneticilerin motivasyonunu olumlu etkileyen bir diğer unsur ise velilerin desteğidir. Velilerin okuldaki eğitim öğretim sürecine gönüllü katılması okul yöneticileri tarafından beklenen bir durumdur. Yıldırım (2011) tarafından yapılan araştırmada velilerin okula ilgisinin artması, okulu ziyareti, öğrencilerini takip ve kontrolü, okulun yönetim anlayışı ve okulun başarısı hususunda olumlu veya olumsuz görüş ve düşüncelerini paylaşmaları okul yöneticilerinin motivasyonlarını arttıran bir unsur olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Ailelerin eğitim sürecine katılımı okulları etkili kılmakta ve eğitim öğretim faaliyetlerini daha başarılı hale getirmektedir. Yapılan çeşitli araştırmalarda velilerin sürece katılımı akademik başarıyı arttırmakta, disiplin problemlerinde bir azalma olmaktadır. Çelenk (2001)'in yaptığı bir başka araştırmada da öğretmenlerin; “okul ile işbirliği içinde çocuğu ile ilgilenen velilerin okul başarısını olumlu yönde etkilediği, çocuğu yanlış bir yönlendirmeden korumak, öğretmen-aile çelişkinin önlemek amacıyla velilerin okul tarafından eğitilmelerinin gerekli olduğu” görüşünde oldukları saptanmıştır.

Okul yöneticilerinin motivasyonlarını olumsuz etkileyen okul içi unsurlar

Okul yöneticilerinin görüşlerine göre maddi imkânsızlıklar motivasyonlarını olumsuz manada etkileyen kurum içi unsurlar arasında başta gelmektedir. Okulların kendine ait bütçelerinin olmaması okullarda yöneticileri en çok zorlayan konular arasında yer almaktadır. Devlet bütçesinden milli eğitime ayrılan payın yetersiz olması eğitimde finans sorununu ortaya çıkarmaktadır. Okul yöneticileri kendi finans kaynaklarını kendileri oluşturmak zorunda kalmaktadır. Bu konuda yeterince başarılı olamamaktadırlar. Okullarında belli bir değişim dönüşüm yaparak fiziki yeterlilikleri sağlama ve sosyal ve kültürel faaliyetleri gerçekleştirme gibi konularda yeterli finans kaynağı sağlayamamaktadırlar.

Ekinci (2010) tarafından yapılan araştırmada okul yöneticilerinin sorunları arasında okullarının finans sorunları ve okul bütçesinin olmaması sonucuna ulaşılmıştır. İlköğretim okullarının mali kaynak problemlerini çözmeye en çok kullandıkları yaklaşım; öğrenci velilerinden alınan kayıt paraları ve diğer bağış niteliğindeki maddi katkılardır. Bu çerçevede yaşanan finansman sıkıntısı özellikle velilerden maddi katkıların alınmadığı okullarda temel bir takım ihtiyaçları giderememe sorununun yaşanmasına yol açmaktadır. Bu durum özellikle ekonomik bakımdan düşük gelire sahip sosyal çevrelerde bulunan okullar bakımından dezavantajlı bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum da okullar arasında imkan eşitliğini ortadan kaldıran önemli bir sorundur.

Okul yöneticileri arasında en çok tercih edilen okul içi motivasyonlarını olumsuz etkileyen ikinci unsur öğretmenlerin okula olan bağlılıklarının düşük olması konusudur. Örgütsel bağlılık konusunda yapılan araştırmalarda (Tarr, 1992; Akınaltuğ, 2003; Erdem, 2008; Eslami ve Gharakhani, 2012; Yenihan, 2014; Alimohammadi ve Neyshabor, 2013; Özdemir ve Yaylı, 2014; Albdour ve Altarawneh, 2014;) çalışanların örgütsel bağlılıkları ile iş doyumları arasında doğru bir orantı olduğu, öğretmenlerin örgütsel bağlılıkları ile iş yaşam kaliteleri arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu, örgütsel bağlılık ile örgütsel sinizm algıları arasında yüksek düzeyde negatif yönde bir ilişki olduğu, örgütsel bağlılık ile örgütsel muhalefet algıları arasında orta düzeyde negatif yönde bir ilişki olduğu, örgütsel bağlılık ile performans arasında pozitif yönde güçlü bir ilişki olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Okul yöneticilerinin motivasyonlarını olumsuz etkileyen okul dışı unsurlar

Okul yöneticileri motivasyonlarını en fazla olumsuz etkileyen okul dışı unsur olarak velilerin ilgisizliğini ifade etmişlerdir. Anne-baba ve öğretmenler, çocuklara elverişli bir öğrenme ortamı yaratabilmek için ortak bir çaba göstermelidirler. Çocuğun evde oluşan ilk öğrenme deneyimleri, okuldaki öğrenme girişimlerine destek sağlayarak, öğretmenin sınıf içi uygulamalardaki başarı şansını yükseltir. Bu yüzden öğretmenlerin çocuğun aile ortamlarını iyi değerlendirmeleri ve onun daha iyi eğitimine olanak hazırlamak amacıyla aile sorumlularıyla iletişim kurmaları önemlidir (Burns,Roe ve Ross,1992). Aslan (1990) tarafından yapılan bir araştırmada okul yöneticileri ve veliler arasında planlı bir ilişkinin olmadığı, velilerin çoğunun öğretmen ve yöneticileri tanımadıkları, ayrıca veli, yönetici ve öğretmenlerin okul-aile birliklerine yeterince önem vermedikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Velilerin eğitim öğretime katılım göstermemesi, öğretmenlerin ve okul yöneticileri açısından en önemli sorunlar arasında görülmektedir.

Bu konuda ailelerin büyük çoğunluğu isteksiz ve çekingen davranmaktadır. Ailelerin birçoğu eğitim işinde pasif kalmak istemekte, fikirleri sorulduğunda dahi görüş sunma konusunda çekimser kalmakta, bu işi okulun ve öğretmenlerin sorumluluğuna bırakmayı tercih etmektedir (Erdoğan ve Demirkasımoğlu, 2010).

Okul yöneticilerinin motivasyonlarını olumsuz etkileyen okul dışı unsurlar arasında yönetici atamalarındaki dengesizlik ve okul ile ilgili olmayan gereksiz yazışmalar, eğitim sisteminin sürekli değişmesi ve ücret adaletsizliği gibi unsurlar da yer almaktadır. Mevcut okul yöneticisi atama yönetmeliği bir okul yöneticisinde bulunması gereken nitelikleri barındırmamaktadır. Bugün yürürlükte olan yönetmelik doğrultusunda okul yöneticileri herhangi bir kritere tabi olmadan atanmaktalar. Bu konu atamalardaki adaletsiz uygulamaların ortaya çıkabilmesine imkân tanımaktadır. Bu da okul yöneticileri açısından olumsuz bir durum oluşturmakta ve motivasyonu bozmaktadır. Bunun yanında eğitim sistemimizde bürokratik bir yapının hâkim olması nedeniyle resmi yazışmaların fazla olması ve bunların birçoğunun direkt olarak eğitim ile ilgili olmaması da okul yöneticileri açısından sorun olarak ortaya çıkmaktadır.

ÖNERİLER

Okulların amaçlara ulaşmasında okul yöneticilerinin rolü yadsınamaz. Bu gerçekten hareketle okul yöneticilerine gereken önemin gösterilmesi motivasyonlarını arttırıcı bir etkiye sahip olacaktır. Okul yöneticilerinin insani bakış açısıyla özellikle üst yöneticiler tarafından değerlendirilmesi ve saygı gösterilmesi önemlidir. Okul yöneticilerinin yaptığı çalışmalarda başarılı oldukları sürece ödüllendirilmeleri ve takdir edilmeleri onların daha sonraki çalışmaları için motivasyon unsuru olacaktır. Velilerin okul yönetimi sürecine katılımlarını sağlama noktasında okul yöneticilerine destek sunulabilir. Okulun maddi imkânsızlıklarını azaltacak çeşitli uygulamalar yapılabilir.

Bu araştırma nitel araştırma deseninde yapılmıştır, araştırma nicel desende de tasarlanabilir. Araştırma farklı örneklemeler üzerinde tekrarlanabilir. Okul türüne göre okul yöneticilerinin motivasyon unsurları karşılaştırılabilir. Kamu ve özel okul yöneticileri arasında karşılaştırma yapılabilir.

KAYNAKÇA

- AKINALTUĞ, E. (2003). Yöneticilerde iş stresi, iş doyumu ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişkinin incelenmesi. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kırıkkale Üniversitesi. Kırıkkale.
- ALBDOUR, A. A. ve Altarawneh, I.I.(2014). Employee engagement and organizational commitment: Evidence from Jordan. *International Journal Of Business*, 19(2)
- ALİMOHAMMADİ, M. and Neyshabor, A.J. (2013). Work motivation and organizational commitment among iranian employees. *International Journal of Research in Organizational Behavior and Human Resource Management*, 1(3)
- ANNELLS, M. (2006). Triangulation of qualitative approaches: Hermeneutical phenomenology and grounded theory. *Journal of Advanced Nursing*, 56(1)
- AYAYDIN, M. ve Tok, H. (2015). Motivasyonu etkileyen faktörlere ilişkin sınıf öğretmenlerinin görüşlerinin incelenmesi. *Turkish Studies*, 10(11)
- BURNS, C.P., Roe B.D. ve Ross E.P. (1992). *Teaching reading in today's elementary schools*. Boston Houghton Mifflin Company.
- CHEN, C. C. ve Huang, T. C. (2012). Learning in a u-Museum: Developing a context-aware ubiquitous learning environment. *Computers & Education*, 59(3)
- ÇAKAL, Ö., Ünsar, S., ve Oğuzhan, A. (2011). Özel ve kamu hastane yöneticilerinin motivasyon düzeylerinin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Balikesir University Journal of Social Sciences Institute*, 14(25).
- ÇELENK, S. (2001), Okul dışı etkilerin ilk okuma yazma öğretiminde okuduğunu anlama başarısına katkısı, A.İ.B.Ü. Yayımlanmamış Araştırma.

- DEMİR, S. ve Karakuş, M. (2015). Etik iklim ile öğretmen ve öğrencilerin güven ve motivasyon düzeyleri arasındaki ilişki. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 21(2)
- DEMİRTAŞ, H. (2005). Okul çalışanlarının takım algısı. *Ege Eğitim Dergisi*, 6(1).
- ERDOĞAN, Ç. ve Demirkasımoğlu, N. (2010). Ailelerin eğitim sürecine katılımına ilişkin öğretmen ve yönetici görüşleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 16(3)
- EREN, E. (2004). *Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi*, 8. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları.
- EKİNCİ, A. (2010). İlköğretim okullarında çalışan müdür ve öğretmenlerin mesleki sorunlarına ilişkin görüşleri. *İlköğretim Online*, 9(2).
- ESLAMİ, J. ve Gharakhani, D. (2012). Organizational commitment and job satisfaction. *Journal of Science and Technology*, 2(2)
- GÜRSEL, M. (1997). *Okul Yönetimi, Çizgi Kitabevi Yayınları*. Konya.
- HARGİE, C., Tourish, D. & Hargie, O. (1994). Managers communicating: an investigation of core situations and difficulties within educational organizations. *International Journal of Management*, 8(6)
- KARASAR, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemi* (24. Basım). Nobel yayın dağıtım. Ankara
- KOÇEL, T. (2003). *İşletme yöneticiliği*. İstanbul: Beta Yayınları.
- KORKMAZ, M. (2005). İlköğretim okullarında örgütsel sağlık ile öğrenci başarısı arasındaki ilişki. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 44(44)
- KUŞLUVAN, Z. (1999). "Örgütlerde Motivasyonun Önemi ve Kullanılan Motivasyon Araçları", *İnsan Kaynakları ve Yönetim Dergisi*, 3(3)
- LAZAROİU, G. (2015). Employee motivation and job performance. *Linguistic and Philosophical Investigations*, 14(97)
- ÖNEN, S. M. ve Kanayran, H. G. (2015). Liderlik ve motivasyon: kuramsal bir değerlendirme. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2)
- ÖZDEMİR H. ve Yaylı A. (2014). Çalışanın örgütsel bağlılığı, performansı ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkinin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Journal of Recreation and Tourism Research*, 1(1)
- PİNTRİCH, P. R. (2003). A motivational science perspective on the role of student motivation in learning and teaching contexts. *Journal of Educational Psychology*, 95(4)
- ROBBINS, S. P. (1993), *Organizational Behavior* (6ed.), Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- SAĞLAM, A. Ç. ve Demir, M. (2015). The relation between the level of professional guidance of national education inspectors to class teachers and the teacher motivations. *International Journal of Human Sciences*, 12(2)
- TARR, H. C. (1992). *The commitment and satisfaction of Catholic school teachers*. Doctoral dissertation, The Catholic University of America.
- VAİTKUVIENE, Lina, Balvociute, Rasa and Stokus, Stasys. (2010). The Comparative Analysis of Employee Motivation Tools: The Case of Lithuanian and Swedish Manufacturing Companies. *Organizacija Vadyba: Sisteminiai Tyrimai*, 54

- YANG, Y. T. C. (2012). Building virtual cities, inspiring intelligent citizens: Digital games for developing students' problem solving and learning motivation. *Computers & Education*, 59(2)
- YENİHAN, B. (2014). Örgütsel bağlılık ve iş tatmini arasındaki ilişki. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(4)
- YILDIRIM, N. (2011). Okul Müdürlerinin Motivasyonları Üzerine Nitel Bir İnceleme. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 11(1).
- YILDIRIM, A. ve Şimşek, H. (2005). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. (5. Baskı). Seçkin Yayıncılık. Ankara

MEKÂNSAL AYRIŞMANIN BİR YENİ BİÇİMİ OLARAK KAPALI/KAPILI SİTELER: AKKENT KONUTLARI ÖRNEĞİ

Mehmet AKALIN¹

Atıf/©: Akalın, Mehmet (2016). Mekânsal Ayrışmanın Bir Yeni Biçimi Olarak Kapalı/Kapılı Siteler: Akkent Konutları Örneği, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 9, Sayı 2, Aralık 2016, ss. 923-956

Özet: Kapalı/kapılı siteler, küreselleşme, neo-liberal ekonomi politikaları, genişleyen yeni orta sınıflar ve bunların değişen konut tercihleri nedeniyle ülkemizde sayılarını hızla arttırmaktadır. Gelişen teknolojiyle birlikte hızlı bir şekilde inşa edilebilen kapalı/kapılı konutlar; korku, güvenlik, sosyal donatı alanlarının gelişkinliği, daha fazla yeşil alan ve huzurlu bir yaşam gibi söylemlerle yeni sahiplerini kendisine çekmeye çalışmaktadır. Bu çalışmada Ankara'nın Batıkent ve Çakırlar bölgelerinde yer alan Akkent konutlarında yaşayan kişilerin; Sosyo-ekonomik profilleri, konutları tercih sebepleri ve komşuları ile ilişkileri literatür ve alan araştırması yoluyla belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kapalı/kapılı Konutlar, Güvenlik, Ayrışma, Komşuluk, Sosyal Donatı Alanları

Gated Communities As A New Format Of Spatial Segregation: A Case Study In Akkent Housing Settlements

Citation/©: Akalin, Mehmet (2016). *Gated Communities As A New Format Of Spatial Segregation: A Case Study In Akkent Housing Settlements*, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 9, Issue 2, December 2016, pp. 923-956

Abstract: *Gated communities are rapidly increasing in our country because of globalization, neo-liberal economic policies, expanding new middle classes and their changing housing preferences. Gated communities which can be constructed quickly with emerging technologies to attract new owners/consumers through discourses such as fear, security, richness of social facilities, more green spaces and more peaceful life. This study determines that socio-economic profiles, housing preferences and neighbourhood relations of the people who live in Akkent located in Ankara, Batıkent and Çakırlar province with literature and field research.*

Keywords: *Gated communities, Security, Spatial Segregation, Neighbourhood, Social Facilities.*

I.GİRİŞ

Küreselleşmenin neden olduğu sosyal ve mekânsal dönüşümler, yaşam biçimi ve gündelik alışkanlıklarda değişiklikler yaşanmasına neden olmaktadır. Bu değişikliklerin mekânsal anlamda en görünür biçimlerini ise kapalı/kapılı konut yerleşimleri oluşturmaktadır. Son yıllarda ülkemizin iki büyük kenti olan İstanbul ve Ankara başta olmak üzere birçok kentte kapalı/kapılı konut yerleşimlere sıkça rastlamak mümkündür.

Kapalı/kapılı konut yerleşimlerinin kısa bir dönem içerisinde hızlı şekilde artış göstermesinde üst ve orta gelir grubunun genişlemesi önemli bir faktör olarak değerlendirilmektedir. Nitekim artan gelir seviyesi ile kapalı sitelere olan talepte ciddi anlamda artışlar yaşanmıştır. Orta ve kısmen de üst gelir grubuna mensup kişilerden gelen talep artışı inşaat sektörünce memnuniyetle karşılanmıştır. İnşaat şirketleri konut piyasasında ürün çeşitlendirmesine giderek orta gelir düzeyine sahip geniş kitlelere ayrıcalıklı yaşamlar vaad etmişlerdir. Sosyal çeşitlilik ve kültürel ayrışmanın sosyal hayatı etkilediği kentlerden kaçma çabasına cevap veren kapalı/kapılı siteler zamanla, yerel yönetimlerce sağlanamayan altyapının ve hizmetlerin en elit ve seçkin biçimlerde sunulduğu ideal yaşam alanlarına dönüşmüşlerdir (Kutluay ve Pekevgen, 2012: 193).

Son zamanlarda kentlerin en önemli yapı taşlarından olan konutlara ilişkin yapılan kuramsal araştırmalar, konutun salt barınma ihtiyacının karşılanması işlevi yanında, sosyo-ekonomik rollerine de dikkat çekmekte ve konutları bu kapsamda incelemektedir. Yapılan bu araştırmalarda konutun, insanların salt barınma ihtiyacını karşılamaktan öte anlamlarının olduğu ortaya çıkmıştır. Bu çalışmalarda konutların artık, bireyin kimliğini teşhir edebileceği, sosyal statüsünü sergileyebileceği, toplumsal ve ekonomik gücününü gösterebileceği bir araç (Altun, 2008: 73-85) olduğu üzerinde durulmuştur. Bu bakımdan konutların günümüzde, toplumsal, ekonomik ve politik gelişmelerden direkt olarak etkilendiğini ve tüketim kültürünün bir aracı haline geldiğini söylemek yanlış olmaz.

Tarih boyunca, yaşanan göçler birçok kent merkezini nüfus baskısı altında bırakmıştır. Kalabalıklaşan kentlerde yaşamak zorunda kalan kentlilerden ekonomik gücü elverişli kesimin, kentten ayrık doğa ile iç içe yaşama isteğiyle kendilerine kent çeperlerinde evler yaptırdıkları görülmüştür. Özellikle sanayileşme sonrası kentlere göç edenlerin kentlerde oluşturduğu nüfus yoğunluğu, kent dışında yaşama arzusunu daha da arttırmıştır. Büyük nüfus hareketleri, değişen tercihler, kentleşme ve ekonomik rant elde edebilme kaygıları çeşitli konut bölgeleri ve tiplerinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Zaman içinde kent merkezleri etkileyici sergileme ve eğlence merkezleri olarak gelişmiş olsa da; keşmekeş halini alan kent merkezleri karşısında doğal yaşam fikri cazip hale gelmiştir. Bu ise kentlerin uzağında kurulan uydukentlerin ya da banliyö tarzı yerleşimlerin aileler tarafından daha fazla tercih edilmelerine neden olmuştur (Chaney, 1999).

Kişiler büyük kentler tarafından yıpratılmaktan ve sıradanlaştırılmaktan korunabilmek ve farklılaşmak amacıyla, daha ferah, az nüfuslu yerlerde doğayla iç içe yaşamayı tercih eder olmuşlardır. Kentlerdeki gürültünün, kalabalığın, sıklıklağın ve sıradanlığın bulaşamayacağı kadar kentin dışında ama kentin ayrıcalıklarından faydalanabilecek kadar da kentin yakınında olabilmek arzusu, bahçeli ev konseptinin gündeme gelmesine neden olmuştur. Bahçeli ev konsepti esasen 18. yüzyılın ikinci yarısında İngiltere’de ortaya çıkmıştır. Daha sonra 19. yüzyılda Kıta Avrupası’nın büyük kentlerine, oradan da bütün dünyaya yayılarak, banliyölerin ve alt kentlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Banliyöler şeklinde kurulan bahçeli evler esasen ayrılaşmayı temsil eden bitişik nizam yapılaşma biçimini ve apartmanın diğer yüzünü temsil etmektedir. Bahçeli ev konsepti gündeme geldiği dönemlerden bu yana hep farklılaşmayı vurgulayarak, farklı yaşam tarzının mekânsal karşılığı olarak işlev görmüştür (Bilgin, 2002: 90-93). Özellikle kendi sosyo-ekonomik standartlarına uygun bir yaşam şekli sürmek isteyen ve bu doğrultuda lüks konut arayışı içerisine giren yeni

kentli orta ve üst sınıfların bu kaliteli yaşam arayışları, karşılığını, önce kent içindeki sınırlı sayıdaki boş arsalarda üretilen, sonrasında ise kent çeperlerine ve banliyölere yayılan kapalı/kapılı sitelerinde bulmuştur (Bali, 2002).

Emlak sanayisi tarafından üretilen tüketim malları (Le Goix, 2003: 2) olarak değerlendirilen kapalı/kapılı siteler genel olarak; orta ve orta-üst gelir grubuna dâhil olan kişilerin dışarıya kapalı, özel güvenlik önlemleri ile korunan, sosyal donatı alanları sayesinde boş zaman olanakları sunan ve yaşam tarzı kurgusu etrafında biçimlenmiş olan konut bölgeleri ya da refah adacıkları olarak tanımlanmaktadır (Özgür, 2006: 82). Bu sitelerin tamamına yakınında estetik yeşil alanlar, havuz, açık ve kapalı spor alanları, sinema salonları ile yürüyüş parkurları bulunmaktadır. Sayılan bu özellikler kapalı/kapılı sitelerin tercih edilme nedenlerinin başlıcalarını oluşturmaktadır (Bektaş, 2011, s.97).

Yakışan, kapalı/kapılı siteleri, zaman zaman çevresi duvar ve çitlerle çevrili, ama her zaman yaya, bisiklet, otomobil girişlerinin kontrol edildiği yerleşim alanları olarak tanımlamaktadır (Yakışan, 2008). Grant, kapalı/kapılı siteleri, ilk girişte bir kapı tarafından trafiğe kapatılan özel yollar üzerinde kurulmuş konut yerleşimleri olarak tanımlarken, bu yerleşimlerin halkın girmesini engelleyen parmaklık, duvar veya doğal engellerle çevrilmiş olduğunu belirtmektedir (Grant, 2003: 277-289). Blakely ve Snyder ise kapalı/kapılı siteleri, normalde kamusal olan mekânların özelleştirildiği ve erişimin sınırlandırıldığı yerleşim alanları olarak ortaya koymuştur (Blakely ve Snyder, 1999). Blakely ve Snyder ayrıca bu yapıların kontrollü ve site sakinlerinden başka insanların içeriye girmesini engelleyici girişlere sahip, genelde duvar veya parmaklık gibi tasarlanmış parametrelere sahip güvenli yerleşmeler olduğunu belirtmişlerdir (Blakely ve Snyder, 1999). Candaş, Blakely ve Snyder'in yapmış olduğu tanımdaki kontrollü giriş vurgusunun bir adım ötesine geçmiştir. Candaş, kapalı/kapılı siteleri; çevresinden duvar, bahçe duvarı veya parmaklık ile ayrılmış, yürüme yolları, yeşil alanlar gibi ortak alanları özelleştiren, kullanıcıya sosyal etkinlikler sunan, özel güvenlik ile 24 saat korunan, giriş- çıkışları kontrol edilen konut yerleşimleri olarak tanımlamaktadır (Candaş, 2007). Candaş bu genel tanımını da güvenlik vurgusunun dışına çıkararak, kapalı/kapılı siteleri ortak mekânları ve sağladıkları sosyal donatılar üzerinden tanımlamaya çalışmıştır. Ancak Candaş kapalı sitelerdeki bu donatıların farklı olduğunu ve daha önceki dönemlerde tüm vatandaşlarca erişilebilir, herkese açık olan sokak, yaya yolu, park, açık alan, oyun alanı gibi donatılara kamusal erişimin yasaklanmış olduğunu da eklemektedir(Candaş, 2007).

Yukarıda da değinildiği üzere kapalı/kapılı sitelerin kabul görmüş genel tanımları her ne kadar güvenlik vurgusuna sahip olsa da, bu siteler ayırt edici mimari özellikleri, ortalamanın üzerindeki mekânsal kaliteleri, sundukları sosyal ve kültürel olanaklar nedeniyle de diğer konut tiplerinden ayrılmaktadır. Ayrıca, topluluk ve sosyal sınıf oluşturma, toplumsal prestij, mahremiyet sağlama gibi sosyal etmenler ve orta - üst gelir grubuna yönelik olan bu sitelerdeki konutların iyi bir yatırım aracı olarak algılanması gibi ekonomik etmenler kapalı sitelere olan talepleri her geçen gün daha da arttırmaktadır (Bektaş, 2011: 98-99).

II. MEKÂNSAL AYRIŞMA

Sanayi devrimi öncesi geleneksel toplumlarda kentler genellikle, din, etnik köken, kan bağı ve meslek ilişkilerine dayalı olarak mekânsal ve toplumsal ayrışmalar yaşamıştır. 19. yüzyılda ve devamında yaygınlık kazanan kapitalist ekonomi, gücünü yıllar ilerledikçe arttırarak günümüzde artık küreselleşmeyle gelinen noktada kentlerde yeni ayrışma modelleri ortaya çıkarmıştır. Bu ayrışmada özellikle gelir düzeyi, rant, arsa değeri, sınıf yapıları, beşeri ve kültürel sermaye, etnisite, korku ve güvenlik söylemleri gibi belirleyicilerin etkili oldukları görülmüştür (İçli, 2013: 251).

Kapitalizmin ilk evrelerinde toplumsal eşitsizlik çerçevesinde gelişen kentlerde zenginler ile yoksullar ortak alanlarda buluşup, işlevsel olarak birleştirebilirken, günümüzde artan eşitsizlik nedeniyle bu kesimler birbirleriyle ilişkisiz ve birbirlerine kapalı bir şekilde yaşamaya başlamışlardır. Birinin diğerini dışladığı ve görmezden geldiği bu yerleşimler, yeni yerleşim ve yeni gelişim bölgeleri adı altında artık sıradanlaşmaya başlamıştır. Kentlerde yaşanan mekânsal ayrışma; alt ve üst sınıflar arası sınırların belirginleşmesi ve halklar arasında kutuplaşmaların oluşması gibi olumsuz durumların ortaya çıkmasına yol açabilmektedir. Bu olumsuzluklar ise zamanla birikerek sosyal patlamaların yaşanmasına; dolayısıyla kentlerde geniş çaplı çatışmalara sebep olabilmektedir (İçli, 2013: 251).

Sebebi ne olursa olsun kentlerde yaşanan sosyo-ekonomik, kültürel ve mekânsal ayrışma, neo-liberal ekonomi politikaları sonucunda daha da belirginleşmektedir. Bunda, oluşan yeni orta sınıfın, zenginliğiyle, mekânı dışlayıcı bir şekilde tasarlama ve biçimlendirme gücünü elinde bulundurmasının rolü büyüktür (Özgür, 2006: 80). Nitekim kentlerdeki ayrışma, toplumlarda yaşanan gelir dağılımı adaletsizlikleri ve toplumsal

eşitsizliklerle eş zamanlı olarak gerçekleşmektedir. Bir bakıma sınıfsal kimliğin mekâna yansıyan bir tezahürü olarak tanımlanabilen bu ayrışma şekli, bir taraftan da toplumsal eşitsizliği daha da derinleştirmektedir. Yüksek geliri gruplar, ekonomik imkânları elverdiğince, mekânı etkin bir şekilde kullanırlarken; ekonomik anlamda yetersiz görülen kitleler ise mekânın adeta bir nesnesiymiş gibi davranmaya zorlanmaktadır (Harvey, 2003: 81).

Mekânsal ayrışma konusunda davranışsal yaklaşımı benimsemiş bazı yazarlar kentsel parçalanmayı; bireylerin tercihleri, karar süreçleri ve algıları çerçevesinde salt talep yönlü açıklamayı tercih ederlerken, kurumsal yaklaşımı benimsemiş olan yazarlar, kent içi bölünmelerin oluşmasında kurumların ve kamu müdahalelerinin ağırlıklı rol oynadığını belirtmektedir.

Bu iki geleneksel yaklaşımın yanı sıra kentlerdeki mekânsal ayrışma olgusunu kentlerin gelişmişlik düzeyleri ile ilişkilendiren yazarlar da vardır. Bu yazarların öne sürdüğü yaklaşımlara göre, kentsel parçalanma veya kentsel ayrışma esasen üçüncü dünyaya özgü yapısal bir sorundur. Gelişmiş ülkelerin kentlerinde de yapılaşmış çevrede farklı parçalara rastlanır ancak bu parçalar homojen bir bütünün birlikte çalışan, dolayısıyla birbirini tamamlayan parçalarıdır. Gelişmekte olan ülkelerin kentleri ise fiziksel olarak birbirine bitişik ancak mimari ve sosyal açıdan farklılaşan kendi içinde kapalı bir dizi kompartımanlardan oluşmaktadır (Balbo, 1993). Mekânsal ayrışmaların örnekleri daha çok yaşanan göçlerle kendini göstermektedir. Kısa bir zaman dilimi içerisinde sıkışan büyük göç hareketleri ile kent merkezlerine eğreti şekillerde yerleşen yoksul kesim, yeni orta sınıfın yaşam mekânlarından, mekânsal ayrışmalara gidilmek suretiyle arındırılmaktadırlar. Bu yöntemle istenmeyen unsurlar kentin değersiz yerlerine doğru itilerek, seçkinlerin yaşam alanlarının homojenleşmesi sağlanmaktadır (Yücel ve Aksümer, 2011: 123).

Mekânsal ayrışma bağlamında kentlilere sürekli olarak salınan korku miti, ekonomik imkânları gelişkin sınıfların kentten ve kendilerine benzemeyen diğer sınıflardan uzaklaşmalarına, yalıtılmış, kapalı ve güvenli mekânlarda yeni yaşam toplulukları kurmalarına yol açmaktadır. Kentlerdeki kalabalık ve suçla elverişli ortamlar ise yaratılmaya çalışılan korkuyu daha da körüklemekte, insanların kentten uzaklaşmasını ve yeni bir yaşam alanı kurmalarını meşrulaştırmaktadır. Nitekim kentlerdeki kalabalık, suç ve korku; korunaklı, kapalı/kapılı refah adacıkları inşaa etmeye hevesli şirketler için sıkça öne sürülen temel gerekçeler halini almaktadır (Alver, 2007: 105). Tamamen birbirinden ayrılmış bir yerleşimde, kendine benzeyen, ortak

beğeni ve tercihleri olan insanlarla bir arada yaşamayı isteyen (Marmasan, 2013: 224) yeni kentli orta sınıfın büyüyen talebi de kapalı/ kapılı güvenli refah adacıkları inşaa eden şirketlerin stratejisini ekonomik anlamda haklı çıkarmaktadır.

Neoliberal ekonomi politikaları sadece sosyal kutuplaşmaya neden olmamıştır. Neoliberal politikalar aynı zamanda, değişen üretim sistemi ve biçimleri ile refah devleti anlayışını zayıflatarak, teknolojik gelişmelerin de etkisiyle toplumsal eşitsizlikleri keskinleştirmiştir. Bu ise kent parçaları arasındaki çizginin daha da beirginleşmesine sebep olmuştur. Neoliberal ekonomi politikalarının güçlendiği bu süreçte kapalı/kapılı siteler; çizdiği sınırlar, ördüğü duvarlar, çektiği tel örgüler ve oluşturduğu kontrollü geçişler gibi fiziksel özellikleri ile ön plana çıkmışlardır. Kapalı/kapılı siteler; bir taraftan site içerisindeki sakinlerine güvenli bir yaşam sunarken diğer taraftan site dışında bulunan getto ve çöküntü alanlarında yaşayanların tehdit unsurlarını gibi algılanmalarına sebep olabilmektedir (Evren,2007: 14-15).

Küreselleşme ve neoliberal ekonomi politikalarının yanı sıra mekânsal ayrışmanın bir diğer nedeni de, planlamanın kentleşmenin hızına yetişmekte yetersiz kalmasıdır. Bu gibi durumlarda kentler kendi telafi mekanizmalarını ortaya çıkarmaktadır. Yasa dışı olarak eğreti şekillerde yerleşim yerleri oluşturmaya çalışan kitleler, zamanla, kendi ayrıksı mekanlarını oluşturarak kendilerini diğer kentlilerden ayırabilmektedir (Evren, 2007: 12-13). Bunların dışında mekânsal ayrışmanın bir diğer önemli sebebi de yerel ekonominin işleyiş biçimi ile ilgilidir. Burada mekânsal ayrışma kendine özgü kuralları olan kayıtdışı ekonominin organizasyonel ihtiyaçlarına bir tepki olarak kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Kentsel ayrışma için ortaya atılan bir diğer görüş ise ayrışmayı diyalektik bir mantıkla evrensel bir perspektiften açıklamaya çalışmaktadır. Bu görüşe göre esasen kentsel ayrışma kentsel bütünleşmenin bir bedelidir. Bu sorun sadece üçüncü dünya kentlerinin sorunu değildir. Küresel ekonominin etkisindeki tüm ülkeler bu sorunla karşı karşıyadır. Yerel yönetimler, küreselleşebilme gayretlerinin bedelini çoğu kez yerelde sosyal kutuplaşma, gelir dağılımı adaletsizliği ve kentsel gerilim ile ödemektedir. Nitekim megakentler sınırlarını aşarak dünya kenti olabilmek uğruna kendilerini dönüştürmek zorunda kalmaktadır (Castells, 1996).

Yeniden biçimlenen kentlerin bazı bölgeleri iletişim çağının nimetlerinden faydalanarak dış dünya ile farklı kombinasyonlarda çok çeşitli ilişki ağları kurma becerisine sahip olurken, uluslararası iş merkezleri ve kapalı/kapılı

sitelerin gölgesinde kalan diğer parçaları ise bu sürecin dışında kalmaktadır (Evren, 2007: 13-14). Bu süreçte zenginlerin ya da orta ve üst gelir seviyesine sahip sınıfların kent içi ayrışması (segregasyonu) genellikle gönüllülük esasına dayanırken, yoksulların ya da alt sınıfların kent içi ayrışmaları ise bir bakıma zorunluluktan kaynaklanmaktadır.

III. KAPALI/KAPILI SİTELERE KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

Kapalı/kapılı siteler, birbirine benzer insanların bir arada yaşamayı seçtikleri, kamusal alanın özelleştiği, dışa kapalı yüksek kaliteli konutları barındıran, sakinlerine çeşitli olanaklar ve hizmetler sunan, düzenli olarak aidat ödenen ve içindeki hayatı kontrol etme amacıyla kurallar koyan birimler tarafından yönetilen projelerdir (Roitman, 2010: 31-38). Banliyöleşmenin devamı sayılabilecek kapalı/kapılı siteler dünyanın değişik bölgelerinde sınıfsal eşitsizlik ve güvenlik endişesi sebebiyle ortaya çıkan, yeni orta ya da orta üst sınıfların neoliberal küreselleşme ile son 30 yılda anlam kazanan büyük kentlerden kaçma isteklerinin simgeleri olarak nitelendirilmektedirler (Tanülkü, 2012: 127).

Mekânsal ve toplumsal dönüşümün önemli bir göstergesi konumunda olan kapalı/kapılı siteler farklı şekillerde ifade edilmektedir. Bu farklılaşma, kapalı sitenin bulunduğu bağlama uygun olarak işlev, biçim ve örgütlenmedeki önceliklere göre ortaya çıkmaktadır (Bektaş, 2011: 101). Kapalı/kapılı siteler, en yaygın yaliyle “gated communities (kapalı cemaatler)” şeklinde tanımlansa da; dünyanın farklı bölgelerinde farklı isimlerle anılmaktadırlar. Kapalı/kapılı siteler; İngiltere’de “walled commuties (duvarlı cemaatler)” ve “enclosed neighbourhoods (kapalı mahalleler)”, İspanyolca konuşulan ülkelerde “barrios cerrados (kapalı mahalleler)”, “fraccionamientos cerrodes (alt bölümleri kapalı mahalleler)” ya da “urbanizaciones privadas (özel gelişme alanları)”, Portekiz’de; “condominios fechados (kapalı ortak mülkiyet alanları)” (Yakışan, 2008) olarak adlandırılmaktadır. Ayrıca kavram, “kapalı adacık”, “çevrili komşuluk birimi”, “refah adacıkları”, “korunaklı yerleşmeler”, “kilitli yerleşmeler” gibi değişik şekillerde de ifade edilmektedir (Aliağaoğlu, 2015: 159).

Kapalı/kapılı siteler esasen konut piyasasında bir ayrıcalıklar dünyası yaratılması argümanına dayanmaktadır. Bu ayrıcalıklar, konutların pazarlanma stratejilerine bağlı olarak bazen manzara, bazen gelişkin sosyal donatılar, bazen de nostaljik mekanların yeniden oluşturulması şeklinde ortaya çıkabilmektedir. Ancak ayrıcalıklı ve ayrılmış hayatı simgeleyen kapalı sitelerin ortak noktasını çoğu zaman, güvenlik, yeşil alan ve spor

alanları oluşturmaktadır. Kapalı sitelerde sunulan hizmetler, sitenin konsepti ve kalitesi yükseldikçe çeşitlenmektedir. Çocuk bakımı, ev temizliği, spor salonu, spa-masaj, alışveriş ve vale gibi hizmetler bunlardan bazılarıdır. Bu hizmetler kişilerin konforunu sağlamaya ve bu kişilerin kendilerini daha özel hissetmelerini sağlamaya yöneliktir. Ayrıcalıklar arttıkça, sunulan hizmetlerin karşılığı olarak konutların bedeli de yükselmekte, sıradan insanların bu alanlara erişimleri ise imkânsızlaşmaktadır (Özgür, 2006: 81).

Kapalı konut sitelerinin ortaya çıkışı literatürdeki çok sayıdaki çalışmada talep boyutuyla üç temel faktörle ilişkilendirilmiştir. Bunlar;

-Kentlerde artan gelir eşitsizliği çerçevesinde gelişen sosyo-ekonomik tabakalaşma ve bu doğrultuda gelişen üst gelir grubunun prestijli, ayrıcalıklı konut talebi,

-Kentlerdeki suç korkusu, güvenlik arayışı ve

-Kentsel problemlerden uzaklaşarak doğa ile iç içe yaşama isteğidir.

Bunların yanısıra kapitalist ekonomik sistemin işleyişini tetikleyen neoliberal politikaların tüm dünyada kapalı/kapılı sitelerde yaşam isteğini arttırdığı (Altun, 2012: 41) görmezden gelinmemelidir. Ortaya çıktığı tüm kentlerde kapalı/kapılı konut siteleri için ortak olan, bu yerleşimlerin temelde 1980'li yıllarda başlayan kapitalist yeniden yapılanma süreci çerçevesinde uygulanan neoliberal politikalar ve kentlerdeki sermaye birikim süreçleri ile ilişkili olmasıdır. Kapitalist ekonominin ve tüketim kültürü alışkanlıklarının küreselleşme ile yayılan güçlü etkileri, bu ekonomide söz sahibi olan ülkelerde olduğu kadar küresel sisteme eklenmeye çalışan ülkelerde de benzer konut modellerini yaratmıştır. Bu konut modelleri arasındaki farklar sadece kentlerin özgül dinamikleri doğrultusunda ortaya çıkmaktadır.

Blakely ve Snyder, Amerika'da kapalı/kapılı siteler üzerine yaptıkları kapsamlı araştırmada, siteleri topluluk oluşturma, komşuluk birimi ve yer ile ilişki kapsamında ele almışlardır (Blakely ve Snyder, 1999). Blakely ve Snyder bu ayrımı yaparken kapalı/kapılı toplumlarda yaşayan insanların ana motivasyonunun hareket etmişlerdir. Blakely ve Snyder kapalı/kapılı siteleri hayat biçimi toplulukları, elit toplulukları ve güvenlik zonu toplulukları olarak sistematize etmişlerdir (Aliağaoğlu, 2015: 161). Bunlardan elit topluluklar ve hayat biçimi toplulukları çok benzer özellikler taşıırken, güvenlik zonu toplulukları hem mekânsal özellikleri hem de oluşma sebepleri yönünden ilk ikisinden ayrılmaktadır (Özgür, 2006: 82).

Yaşam tarzı topluluklarında kapılar, boş zaman etkinlikleri ve hayatı

kolaylaştırıcı özellikler için gereken güvenlik ve ayrımı mümkün kılmaktadır. Bu tip toplulukların odak noktasında rekreasyon ve sosyal donatı alanları, ortak kullanılan hizmet ve özellikler yer almaktadır. Yaşam tarzı topluluklarında ortak ilgi ve faaliyetler birliktelik duygusunu ortaya çıkarırken diğer taraftan cemiyet ilişkilerini güçlendirmektedir. Güvenlik, yaşam tarzı topluluklarında önem açısından site içi faaliyetlerden sonra gelmektedir (Aliağaoğlu, 2015: 161).

Yaşam tarzı topluluklarının çıkış noktasını, tatilleri değerlendirebilmek üzere dönemsel olarak kullanılan ve boş zaman aktivite olanakları ile donatılmış kapalı siteler (Blakely ve Snyder, 1999: 71-72) oluşturmaktadır. Yaşam tarzı toplulukları, içerdikleri boş zaman geçirme olanakları ve kültürel aktiviteler dolayısıyla ayrı bir yaşam tarzının simgesi durumundadırlar. “Country Club”lar, “Golf Kent”ler ya da emekliler için oluşturulan siteler belli yaşam tarzını sağlamaya yönelik olarak kurulmuş olmaları bakımından yaşam tarzı topluluklarına örnek teşkil etmektedir.

Elit topluluklar, özellikle ABD’de en çabuk gelişen topluluk tipi olmaları bakımından dikkat çekicidir. Elit topluluklar daha çok ultra zenginlerin, ünlülerin ve nisbeten üst gelir grubunun yaşadığı, ayrıcalık ve prestij simgesi olan topluluklardır. Bu topluluklar ortak değerlere, ekonomik sınıf ve statüye dayalıdırlar (Blakely ve Snyder, 1999: 74). Elit toplulukların yaşadıkları sitelerin kapıları bu toplulukları bir arada tutarak farklılık ve itibarının pekişmesini sağlamaktadır. Bu topluluklar, hayat biçimi topluluklarının sahip oldukları rekreasyonel kolaylıklara sahip değildirler. Elit toplulukların yaşam alanları kapıları dışında standart konut alanları ile çok az farklılığa sahiptir. Elit topluluklarda kapılar itibarlarının ve yatırımlarının korunması amacıyla inşa edilmiştir. Elit topluluklarda arzulan şey, homojen yapıda bir cemaat yaşamı sürmektir (Aliağaoğlu, 2015: 161).

Özel güvenlik bölgeleri veya kurtarılmış bölgeler olarak da bilinen (Firidin Özgür, 2006: 83) güvenlik zonu toplulukları ise yapılan ayırmda üçüncü grubu oluşturmaktadır. Bu topluluklarda suça ve yabancılara duyulan korku, savunma amaçlı engeller inşa edenlerin en önemli gerekçeleridir. Burada mevcut komşuluk birimleri güvenliği sağlamak için kapı ve engellerle takviye edilmektedir. Bu kategori mal ve eşya değerlerinin ve yakın çevredeki suç eylemlerinden korunmak için kapı ve duvarların inşa edildiği şehir içi tüneleri, ayrıca alt kent ve sokak tünelerini kapsar (Aliağaoğlu, 2015: 161). Bunlar genellikle kent içi alanlarda belli sokak girişlerinin bariyerlerle kapatılması ile çevrilen ve kapatılan konut bloklarıdır. Güvenlik zonu topluluklarına

Türkiye’de rastlanmasa da, bu topluluklar ABD’de yerel yönetimlerden alınan izinler çerçevesinde kolaylıkla oluşturulabilmektedirler (Blakely and Snyder, 1999). Yaşam tarzı ve elit sitelerin kapılarının baştan oluşturulmasına ve bu şekilde pazarlanmasına rağmen, güvenlik zonu topluluklarında bu alanların artan suç korkusu dolayısı ile sonradan oluşturulması söz konusudur. Kişiler suç korkusu nedeniyle yaşadıkları alanları terk etmek yerine mahallelerini potansiyel suçlara karşı kontrollü hale getirmektedirler. Ayrıca güvenlik zonu topluluklarında yaşayanlar genellikle çete savaşlarından çekinen alt ve alt-orta sınıfa mensup hanhalklarıdır (Blakely ve Snyder, 1999: 99-100).

VI. DÜNYA’DA KAPALI/KAPILI SİTELERİN ORTAYA ÇIKIŞ SÜREÇLERİ

Ötekilere ve olası işgalcilere dair somut ya da adı konmamış korkular insanlık tarihinin değişmez özellikleri olagelmıştır. Bu yüzden yaşam tarzlarını ve mülkiyetlerini korumak için duvarlar ve kapılar kullanmak fikri yeni bir şey değildir. Nitekim Ortaçağ Avrupasında, Çin’de ve Orta Doğu’da yer alan kentlerde yerli ya da yabancı düşmanları engellemek amacıyla duvarlar ve kapılar inşaa edildiği (Kuppinger, 2012: 13) bilinmektedir. Daha bireysel düzeyde ise krallar, soylular ya da ayrıcalık sahipleri bu duvar örme yöntemlerini sıkça kullanmışlardır. Bu duvarlar o dönemlerde gücü, güveni ve bölgenin kontrolünü sembolize etmektedir.

Avrupa ve ABD’de sanayileşmenin gelişmesi ve bunu izleyen kitlesele ve hızlı kentleşme süreçleri ile birlikte kentlerdeki güvenlik kaygıları artmaya başlamıştır. Yeni gelişen burjuvazi sınıfı ortaçağ aristokratlarının çoğunun aksine, halk kitlelerine mekânsal olarak daha yakın yaşamayı tercih etmişlerdir. Bu yeni sınıfın üyeleri sayı ve nüfus açısından büyüdükçe çoğunlukla geniş alanlar içine kurulu dışarıya kapalı duvarla ve çitlerle korunan evler, villalar ve köşkler yaparak kendilerini sınıfdaşlarından ve alt sınıflardan ayırmaya çalışmışlardır. Yeni komşuları ve mahalleleri konusundaki endişeleri geniş çaplı toplumsal ve ekonomik dönüşümlerle birleşerek, kent politikalarının ve düzenlemelerinin gözden geçirilmesine ve mekânsal tasarım ve kontrol yöntemlerine öncesinde çok farklı bir yaklaşımın ortaya çıkmasına neden olmuştur (Kuppinger, 2012: 14).

Modern ulus devletlerinin gelişmesi ile küçük çaplı savaş tehditleri ve yerel vandallıklar azalmaya başlamıştır. Böylece modern kentlerde asıl olan kenti duvarlarla çevrelemek yerine kentte içsel barışı ve düzeni garantilemek ve kamusal alanı korumak olmuştur. Bu koruma güdüsü kentin görece güvenli bir yer olduğuna dair daha önceleri var olan hissiyatın yerini kent

mekânlarının tehlike ile özdeşleştirilmesine bırakmıştır. 19. Yüzyıl metropol kentleri kargaşa ve toplumsal çeşitliliğin mekânı olarak sorunlaştırılmaya başladıkça yazar ve plancılar sokakları ve yoksul mahalleleri suçlu ilan etmişlerdir. Baron Haussman'ın Paris'teki uygulaması fiziksel mekânın iyileştirilerek toplumsal düzensizliklerin giderilebileceği görüşünün iyi bir örneği durumundadır(Jordan, 1995).

İkinci dünya savaşına kadar olan süreçte kentli halk kitlelerinin ve hareketlerinin sürekli olarak denetlenmesinin yanısıra kolaylıkla denetim ve gözetim altında tutulabilecek kent yapıları ve mekânları planlamaya odaklanmak ABD ve Avrupa metropollerinde merkezi bir öneme sahip olmuştur. Nitekim, Birleşik Devletler'de 1950'lerde banliyöleşmenin damgasını vurduğu yeni bir hızlı kentleşme dalgası yaşanmaya başlamıştır. 1960'larda yaşanan siyasi çatışma ve toplumsal kalkışma, etnik ve ırksal gerilimlerin kent sokaklarına taşınması, beyaz orta sınıflar arasında büyük metropollerde kamusal alanların ve sokakların etkin bir biçimde denetimini mümkün olmayacağı algısını arttırmıştır. Bu durum "savunulabilir mekânlar" fikrinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Newman, 1972) .

Daha sonraları alışveriş merkezlerinin inşası ile birlikte Amerikan Orta Sınıfının kamusal alanlardan kaçış süreci başlamıştır. 1970'lerde her geçen gün daha da büyüğü ve daha da kapsamlısı tasarlanan alışveriş merkezleri, oteller ve toplantı merkezleri ile çeşitli savunulabilir mekânların inşası çok büyük bir hız kazanmış ve tamamıyla yeni bir kentsel mekânın ortaya çıkmasına yol açmıştır. 1960'lar ve 1970'ler boyunca piyasaya öncülük eden lüks emekli siteleri ve süper zenginler için yapılan lüks eğlence, dinlence ve iş merkezleri ve sonrasında da güvenli siteler zamanla üst ve üst orta sınıfların geniş kesimleri ve yakın zamanda da artan oranda orta sınıflar arasında yaygınlık kazanmaya başlamıştır (Kuppinger, 2012: 15).

İlk olarak ABD'nin Kaliforniya eyaletinde 1980'li yıllarda ortaya çıkan kapalı/kapılı yerleşmelere bugün dünyanın birçok ülkesinde rastlamak mümkündür (Aliğaoglu, 2014: 160). İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD'de şehirlerdeki fiziksel yaşam koşullarının kötüleşmesi, buna karşın kişilerin refah düzeyinin artması Amerikalı orta sınıfların yeni konut arayışına girmesine sebep olmuştur. Bu dönemde, savaş sonrası oluşan maddî değerın devletin yeni mekânsal öncelikleri çerçevesinde büyük altyapı, ulaşım ve konut projeleri kapsamında kullanması ise orta sınıfın bu arayışlarına cevap vermiş; ülkenin birçok bölgesinde banliyöler ortaya çıkmaya başlamıştır. Böylece, araç sahipliği nedeniyle mobilitesi yüksek olan orta sınıflar, kentten kopuk ve yaşam kalitesi

görece yüksek banliyölerde yaşamaya başlamışlardır. Orta sınıflar bir bakıma sermayelerini bu banliyölerde yeniden üretme yoluna girmiştir. Zaman içinde kent merkezleri etkileyici sergileme ve eğlence merkezleri olarak gelişmiş, şehir karmaşasından bakıldığında cazip görünen doğal yaşam fikri, kent dışındaki banliyölerin aile yaşamının merkezleri olarak önemlerini arttırmalarına neden olmuştur (Chaney, 1999). İlerleyen dönemlerde, kentten kopuk yaşamın ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan olumsuz sonuçları nedeniyle, orta sınıf tekrar kentlere dönmek durumunda kaldığında ise, banliyölerde kurdukları yaşam tarzını kentlerin görece güvensiz ortamında yeniden oluşturmak istemiştir. (Bektaş, 2011: 98).

V. TÜRKİYE'DE KAPALI/KAPILI SİTELERİN GELİŞİMİ

Ülkemizde gerçek anlamda kapalı/kapılı siteler seksenli yıllardan itibaren girişimcilerin toplumda yükselen sınıflar için yeni bir yaşam çevresi yaratma çabalarının bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Bu yapılar, İstanbul'da seksenli yıllarda hızlı ekonomik büyüme nedeniyle zenginleşen ve çok tüketen yüksek gelirli sınıfın kaliteli yaşam taleplerine uygun olarak tasarlanmıştır. Kapalı/kapılı siteler, yüksek standartlardaki sosyal donatı alanları ve yüksek kaliteli bir yaşam çevresine sahip olacak şekilde üretilmişlerdir. Bu sitelerin en önde gelen özelliği ise 24 saat kontrollü giriş çıkışların yapılması ve süreli kapalı devre kamera sistemi ile izlenebilmeleridir. Böylece, kamusal erişimin kısıtlandığı geçişlerin kontrollü ya da kısıtlı olarak gerçekleştirildiği etrafı duvarlarla ya da çitlerle çevrili güvenlik personeli ile korunan, ortak kullanımlı özel ve özelleştirilmiş olanaklar (yaya yolları, yüzme havuzları, tenis kortları, yeşil alanlar) sunan güvenli yerleşimler, kamusal alanların özelleştirildiği kentleşmenin yeni bir formu olarak ortaya çıkmıştır.

Bu yerleşimler büyük kentlerde parçalanmayı sembolize ederken, sosyal bölünmeyi de hızlandıran bir etki yapmışlardır (Berköz, 2012: 174). Ülkemiz'deki kapalı/kapılı site yerleşimleri kullanıcılarına temelde; güvenlik, mahremiyet ve ayrıcalık sunmayı vaad etmektedir. Kapalı/kapılı siteler sakinlerine güvenli, mahremiyetin korunduğu elitist bir yaşam tarzı sunarken; kentlerdeki kamusal mekânların özelleşmesi bağlamında büyük eleştirilere de konu edilmektedirler. Nitekim bu kentsel mekânlar kamusal açık alanlar oluşturmaktan çok sadece üyelerin faydalanabildiği yaşam klüpleri şeklinde özelleştirilmektedir (Kurtulmuş, 2005).

Kapalı/kapılı siteler, ilk olarak batı ülkelerinde ortaya çıkmış olsa da, daha sonraki dönemlerde, Türkiye'nin yanı sıra Hindistan ve Çin gibi Asya

lkelerinde, Arjantin, Brezilya, Meksika gibi Latin Amerika lkelerinde ve Mısır, Tunus ve Fas gibi Kuzey Afrika lkelerinde de yaygın olarak hayata geçirilmiştir. Bunda kapitalist sistemin bir parçası olarak işleyen neo-liberal ekonomi politikalarının yaygınlaşması önemli rol oynamıştır. Bilindiği üzere neo-liberal ekonomi politikalarının benimsenmesi, sermayenin kentlerde toplanmasına ve kentsel mekanın bir rant aracı haline gelmesine yol açmıştır (Akyol Altun, 2012). Kapitalizmin bu yeniden yapılanma süreci de kentlerin yeniden şekillenmesine sebep olarak kapalı sitelerin az gelişmiş ve/veya gelişmekte olan ülkelerde de yaygınlık kazanmasına imkân vermiştir (Kurtuluş, 2005).

Diğer taraftan Türkiye’de kapalı/kapılı sitelerin ortaya çıkışı, gelişmiş batı ülkelerindeki süreçlerden farklılık göstermektedir. Türkiye’nin ithal kameci ekonomi anlayışından vazgeçerek uluslararası ekonomilere kapılarını aması, böylece uluslararası büyük şirketlerin yerli pazara girişi, büyük şehirleri küresel şehirlere dönüştürmek isteyen büyük sermayenin i siyasi gelişmeler sonucu avantajlı konuma yükselmesi, kentten uzak bir hayat tarzı arayışında olan yeni orta veya üst orta sınıfların ortaya çıkışı ve kentsel arazinin bir rant kaynağına dönüşmesi ülkemizde kapalı sitelerin sayısının son dönemlerde hızla artmasında önemli olan nedenler arasında sayılabilir (Perouse, 2011).

Ülkemizde kapalı/kapılı sitelerin cazip hale getirilerek yaygınlaşmasını sağlayan süreç şu şekilde gelişmiştir (ncel ve Aydın, 2012: 63-64):

- Mega kentin zararlı etkilerinden kaçış alanları olarak orman alanı içinde veya manzaraya hakim bir noktada ayrıcalıklı bir konum için arazi arayışları,
- Deprem riskine karşın sağlam zeminli alanlara yönelim,
- Arazinin yasal statüsünün yapılaşma için engel oluşturduğu durumlarda yasal statüde yasal düzenlemelerde bulunulması, Orman Kanunu’nda veya sit derecelendirmelerinde değişiklikler,
- Kapalı site ile kent merkezi arasında hızlı ulaşabilirliğin sağlanması, yol altyapı projelerinin kapalı site inşaatları ile eşzamanlı yapılması,
- Güvenlik ihtiyacının kapalı sitelerle karşılanıyor olduğu algısının gelişmesi,
- Kapalı sitelerde çevreye kapalı, sadece kendi kullanıcılarına sunulan sosyal kültürel eğitimle ilgili rekreasyonel ve ticari donanım alanlarının gelişmesi.

Diğer taraftan, Türkiyede kapalı/kapılı sitelerin ortaya çıkışını yeni bir zengin tipi ile ilişkilendiren (Bali, 1999: 35-46) yazarlar da vardır. zal döneminde ithal ikameci ekonomi anlayışından vazgeçilmesi neticesinde oluşan fırsatları

iyi değerlendirebilen işadamları, ticaret, sanayi ve finans alanlarındaki büyük şirketlerin yüksek gelirli üst düzey yöneticileri, eğlence ve medya sektörünün yeni starları, yeni edinilmiş zenginlik seviyelerine koşut bir yaşam tarzı arayışı içinde kent merkezinden olabildiğince uzaktaki bu yeni lüks konutlara yönelmişlerdir (Bali, 1999: 35-46). Yukarıdaki açıklamalar kapsamında Türkiye'deki kapalı sitelerin ortaya çıkış sürecini talep boyutu üzerinden değerlendiren bu yazarlar, konut piyasasında çok yüksek gelirli bir müşteri kitlesini hedef alan inşaat şirketlerinin arz mekanizmalarını ise göz ardı etmiş durumdadırlar (Pérouse ve Danış, 2005: 94).

Kapalı sitelerin Türkiye'de ilk olarak ortaya çıkışı İstanbul'un Marmara ve Karadeniz kıyılarında inşaa edilen tatil köyleri ile olmuştur. Daha sonraları yüksek rütbeli ordu mensuplarının, Sarıyer ve Beşiktaş gibi boğaz kıyılarındaki kapalı konut alanları ve 1930'larda başlayan konut yapı kooperatiflerinin ürettikleri siteler İstanbul'daki kapalı/kapılı sitelerin ilk örneklerini oluşturmuştur. Başlangıçta haftasonu veya yaz tatili için geçici olarak kullanılan bu evler, daha sonra ulaşım ağının gelişmesiyle sürekli olarak ikamet edilen konutlara dönüşmüştür (Pérouse ve Danış, 2005: 94).

Yukarıda belirtilen örnekler ilk olması bakımından önem arz etmekle birlikte dönemin şartlarında sayıca yetersiz kalmışlardır. Bu bakımdan Türkiye'de kapalı konut alanlarının ortaya çıkışını görece yeni olarak değerlendirmek mümkündür. Nitekim daha önce bahsedildiği üzere, 1980'li yıllarla beraber neo-liberal ekonomik yeniden yapılanmanın tercih edilmesi ve buna bağlı olarak yeni kentleşme politikalarının ortaya çıkışı, yeni tüketim alışkanlıkları ve yaşam tarzları ile beraber farklı toplumsal grupların konuttan beklentilerini de değiştirmiştir. Bu dönemde ekonomik olarak hızla gelişen üst gelir grupları kent içinde ve çeperinde bu yeni konut alanlarında yer seçme eğilimine girmişlerdir (Enginöz, 2010). İstanbul'da kapalı/kapılı sitelerin tercih edilme nedenleri arasında güvenlik, kent yaşamıyla kırsal yaşam tarzlarının birleştirilmesi, lüks yaşamın mekâna güvenlik endişesi olmadan yansıtılabilmesi, benzer sosyal gruplar ile paylaşılabilen ortak yaşam ve bu yaşamın verdiği ayrıcalıklı olma duygusu bulunmaktadır (Şenyapılı, 2003). Bu tür kapalı site örnekleri, daha sonraları başta Ankara olmak üzere büyük metropoliten kentlerde hızla yaygınlaşmaya başlamıştır.

Türkiye'de 1980 sonrasında kentlerin çeperlerinde görülmeye başlayan kapalı/kapılı siteler batı etkisi taşımakla birlikte, 1980 sonrası Türkiye'sinin dinamikleri içerisinde, temel olarak tüketim kültürü çerçevesinde; gelir dağılımı profili, yeni seçkin bir tabakanın oluşması, bu tabakanın statü ve

kimlik arayışları, kentten kaçış, kırsal yaşam özlemi, kentsel alan kısıtlılığı, yatırım ve rant amaçlı yapay talep yaratma gibi nedenlerle ortaya çıktığı söylenebilir. Ayrıca bu dönem içerisinde iktisadi, siyasi, toplumsal ve kültürel alanlarda gerçekleşen dönüşümler ile sermayenin elde edilme ve toplumsal düzlemde paylaşılma sürecindeki gözlemlenen büyük çaplı değişimler kapalı/kapılı sitelere yönelik talepte artışlara neden olmuştur. Bu dönüşümler sonucunda, farklı toplumsal sınıfların kültürel sermayelerinin ve dolayısı ile statü sembollerinin zemin değiştirmiş olmasının mekânsal bir yansıması olarak, ilk önce kentin merkezi alanlarında inşaat kalitesi nispeten iyi yüksek konut blokları ortaya çıkmış, daha sonraları ise kent çeperinde bir takım yeni oluşumlar gözlemlenmeye başlamıştır (İşlek, 2007).

Bu dönemde önemli düzeyde sermaye birikimi sağlayan zenginler, yeni edinilen yüksek gelir düzeylerine koşut bir yaşam tarzı arayışına girmişlerdir. Kendilerini kentin geri kalanından ayırıştırma çabası içinde, çoğu zaman reklam ve pazarlama şirketlerinin sunduğu yeni ve pahalı, dolayısıyla da diğerleri için ulaşılamaz olan ürünleri büyük bir iştahla benimsemişlerdir. Bu yeni tüketim kültürü, küreselleşmeyle gelişen iletişim ve ulaşım araçları sayesinde Batı'yla bağları daha da güçlenen ve böylece yeni küresel tüketim trendlerini daha kolay takip edebilen yüksek eğitilmiş kesimin öncülüğünde değişik şekiller almıştır. Böylece, küresel tüketim kültürü imgelerinden beslenenlerin yeni yaşam tarzı arayışlarında vardıkları duraklardan biri de kent çeperindeki duvarlarla çevrili lüks konutlar olmuştur (Pérouse ve Danış, 2005: 103).

Türkiye'de, yurtdışında ortaya çıkan kapalı sitelere benzer gerekçelere dayanarak hayata geçirilen kapalı/kapılı siteler ilk zamanlar üst-orta gelir grubu hedef almıştır. Yapılan bu konutlara ilişkin pazarlama stratejileri mimari özellikler, mekânsal kalite, ulaşım olanakları gibi fiziksel etmenler yanında, kentlerin güvensiz ortamından ve karmaşasından uzak olması, daha türdeş toplumsal yapıya hitap etmesi gibi özelliklere dayandırılmıştır (Bektaş, 2011: 99). Türkiye'deki bu kapalı/kapılı siteler önceleri kent çeperlerinde kurulmasına rağmen sonraki dönemlerde, kentsel dönüşüm projelerinin de etkisiyle kent merkezlerinde yer almaya başlamıştır (Bektaş, 2011: 99). Önceleri az sayıdaki elit gruplar için kentin dışında Amerikan banliyöleri şeklinde yatay olarak oluşturulan güvenli siteler; seçkinlere hitab eden markalı gökdelen rezidansların ve orta sınıfları hedefleyen sosyal donatılı sitelerin üretilmeye başlaması ile kent merkezlerini de dönüşüme uğratmıştır.

Türkiyedeki ilk kapalı/kapılı site örneklerinin hedef kitlesi sınırlı sayıdaki

burjuvazi ve yeni orta sınıf (Geniş, 2007: 783) iken bu kitle pazarlama stratejileri ve ürün çeşitlendirmeleri ile oldukça genişlemiştir. Günümüzde artık başta İstanbul, Ankara ve İzmir olmak üzere kapalı/kapılı sitelerin hızla çoğaldığı, hedef kitle olarak yalnızca kentli burjuvazi ve yeni orta/üst sınıfların değil yeni orta sınıfın daha geniş kesimlerinin de seçildiği bir dönem yaşamaktayız. Bu yeni kitlenin talebini oluşturduğu kapalı/kapılı siteler güvenlik hizmetlerinin ve sosyal olanakların sunulduğu 1+1 dairelerden dubleks 5+1 hatta daha fazla oda sayısına ulaşan çok katlı konutlardan oluşmaktadır. Proje geliştiriciler ve inşaat şirketleri pazarlama stratejilerinde kapalı/kapılı site hedef kitlesini genişleterek sınırlı sayıdaki burjuvazinin yanına beyaz yakalılar, orta kademe profesyoneller, memurlar ve ücretli emekçiler gibi orta sınıfın daha geniş katmanlarını dâhil etmişlerdir. İnşaat şirketleri Bunu yaparken de kira öder gibi evsahibi yapma söyleminden sıkça faydalanmaktadırlar (Aydın, 2012: 100).

Homojenize hayatların yaşandığı günümüzde, benzeşen sosyo-ekonomik durumlar, benzeşen beğeniler, beklentiler ve yaşam tarzları bu kapalı/kapılı sitelerde karşılığını bulmaktadır. Bu siteler nispeten ortak özellikleri olan kişileri bir araya toplamaktadır. Bu da ayrıcalık sahibi olmak isteyen kişileri ABD banliyölerine benzer bir ideal ev miti kapsamında yaşamaya yöneltmektedir. Bu bakımdan bugün için genişleyen hedef kitlesi ile kapalı/kapılı sitelerin 1990'larda sadece ayrıcalıklı sınıflarca yaşanabilen "ideal ev" mitini neoliberal kent yerleşmesinin ideal tipi haline getirdiği söylenebilir (Aydın, 2012: 101).

Kapalı sitelerin Türkiye'deki ilk örneklerine dair yapılan çalışmalarda, bir konutla beraber bir yaşam tarzının da satılmasının, orta sınıfın üst katmanlarının sürekli yeniden üretilmeye ihtiyaç duyduğu sosyo-kültürel farklılıkların vurgulanmasında önemli olduğu söylenmektedir. İstanbul'daki Kemer Country ve Akkent 2000 gibi ilk kapalı site örnekleri üzerinde yapılan çalışmalarda buralarda seküler Amerikalılaştırılmış, düzenli, hijyenik, sağlıklı ve şehrin sosyal kültürel kirinden arıtılmış bir yaşam sözü verildiği vurgulanmaktadır (Aydın, 2012: 103).

Bu çalışmalarda ayrıca site sakinlerinin kendilerini tanımlarken kentli, modern, batılı, seküler gibi sözcükleri kullandıkları belirtilir. Bu grup, kitleleri; medeniyetten uzak davranışları, geleneksel kıyafetleri, özensiz görüntüleri, kokan vücutları ve gürültüleri ile tahammül edilemez olarak değerlendirilmekte (Geniş, 2007: 798).

Genişletilmiş bir orta sınıf kitlesine hitap eden kapalı/kapılı sitelerde ise seküler ve batılı değerlerin korunmasının temel bir mesele olmadığı görülmektedir.

Sadece kadınlara ya da erkeklere ayrılan yüzme havuzu gibi sosyal olanaklar, sitelerin bahçelerine yapılan mescit ve camiler bu görüşü desteklemektedir.

Kapalı/kapılı sitelerin ülkemizdeki erken örneklerinde kentli seçkinler kentin geri kalanıyla arasındaki sosyal mesafeyi fiziksel mesafe yoluyla ifade etmeyi seçmiştir. Kentli seçkinlerin kendilerine benzeyen insanlarla mahalle kültürünü yeniden canlandırarak bir arada yaşayabilmeleri ancak kendilerini kalabalıktan uzaklaştırarak mümkün olabilmıştır (Bali, 2002: 111-112). Bugünkü kapalı/kapılı sitelerde ise şehir merkezinden taşınmak sadece kalabalıktan uzaklaşmak anlamına gelmemektedir. Bu eylem artık plansız mahallelerdeki eski karanlık apartman dairelerinden kurtulup çevre düzenlemesi olan deprem yönetmeliğine uygun yapılmış evlere geçmekle eşdeğerdir (Aydın, 2012: 110).

Türkiye'deki kapalı/kapılı site örneklerinin ilkleri için tercih sebebi hep güvenlik kaygısı olarak görülse de yapılan araştırmalar tercih sebeplerinin güvenlik endişesinden öte anlamlar taşıdığını göstermektedir (Aydın, 2012: 111). Nitekim yapılan araştırmalarda statü kaygısı ve homojen insan topluluğu özlemi (Aydın, 2012: 111) kapalı/kapılı siteler için daha belirgin olmaya başlamıştır. Bazı araştırmalar ise kentlerdeki suç oranlarının, güvenlik endişesinin ve deprem korkusunun kapalı sitelere yönelimi güçlendirdiğini göstermiştir (Bartu ve Koloğlu, 2008: 5-46). Bugün yapılmakta olan, orta sınıfların geniş katmanlarına hitab eden güvenlik söylemiyle ayrıcalıklı sınıfların kentin geri kalanından korunması değildir. Günümüzde artık korunma olgusunun genelleştirildiği bir modele geçilmiştir. Bu durumda kamusal alan özelleştirilip duvarlarla çevrilirken ya da sınırlandırılırken, bu alanlar vatandaşın ziyade üye olarak tanımlanabilecek belirli bir zümrenin kullanımına sunulmaktadır.

VI. ALAN ARAŞTIRMASI AKKENT KONUTLARI ÖRNEĞİ

1. Araştırmanın Amacı ve Kapsam

Bu araştırmanın amacı Ankara'nın Batıkent ve Çakırlar bölgelerinde yer alan Akkent konutlarında yaşayan kişilerin;

- Sosyo-ekonomik profillerini,
- Konutları tercih sebeplerini,
- Site içindeki ve yakın çevrelerindeki komşuları ile arasındaki ilişkilerini anket yoluyla belirlemektedir.

Alan çalışmasına konu edilen Akkent Konutları; birinci etabı Batıkent Kardelen, diğer üç etabı ise Turgut Özal Mahallelerinde olmak üzere toplam dört etaptan oluşmaktadır. Bu siteler her ne kadar aynı konseptte üretilmiş olsalar da her birinin farklı özellikleri ile ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Akkent 1’de daha çok yazları tatil köylerine gitmeyi gereksiz kılacak olanak ve aktivitelerden bahsedilmektedir. Havuz, çocuk oyun alanları, açık ve kapalı spor alanları, yeşil alanlar ve doğa ile iç içe huzurlu mutlu ve güvenli bir yaşam bu sitenin sakinlerine sundukları arasında ön plana çıkarılmıştır.

12 katlı, 6 blok ve 282 daireden oluşan Akkent 1 Konutlarında güvenlik; 24 saat kapalı devre kamera sistemi, özel güvenlik personeli, sensörlü bariyerler ve garaj girişinde bulunan otomatik kapılarla sağlanmaktadır. Bu konutlarda yaklaşık olarak 3247 kişi 3+1, 4+1, 6+1 (Dubleks) dairelerde yaşamaktadır.

Akkent 2, 3, 4 konutlarında da Akkent 1 konutlarında olduğu gibi 24 saat özel güvenlik hizmeti sunulmaktadır. Bu konutlarda ayrıca özel peyzaj düzenlemeleri, Ankara manzarası ve spor alanları site sakinlerine “ayrıcılık bir yaşam” sunmaktadır.

Akkent 2 konutları; 16 katlı 3 blok, 180 daireden

Akkent 3 konutları; 13 katlı, 5 blok, 249 daireden

Akkent 4 konutları ise; 13 katlı, 2 blok, 104 daire, 12 iş yerinden oluşmaktadır.

2.Yöntem

Kapalı/kapılı sitelerin incelendiği bu makalenin alan çalışması kapsamında Ankara’nın kuzey batısında yer alan Batıkent ve Çakırlar bölgesindeki Akkent Konutları ve bu konutlarda yaşayanlar konu edilmiştir. Akkent Konutları’nın seçilmesinde, konutların kapalı/kapılı sitelerin Türkiye’deki ilk örneklerinden farklı olarak orta sınıfa hitap edecek şekilde tasarlanmış olmaları önem arz etmektedir. Nitekim Akkent örneğinde de görüleceği üzere kapalı/kapılı sitelerin ilk örneklerinde sunulan tüm hizmet ve imkânlar bu konutlarda da orta sınıf için ulaşılabilir kılınmış ve site sakinlerinin dikey şekilde oluşturulan dairelerde bu imkânlardan faydalanmaları sağlanmıştır. Yapılan alan çalışması ile kapalı/kapılı sitelerde yaşayan kentli orta sınıfın sosyo-ekonomik profili, bu kişilerin neden kapalı/kapılı sitelerde yaşamayı tercih ettikleri ve site içi-dışı komşuluk ilişkilerinin düzeyi anlaşılmasına çalışılmıştır. Araştırmaya esas olan veriler ise anket vasıtası ile toplanmıştır.

Araştırmanın evrenini Ankara il sınırları içerisinde yer alan kapalı/kapılı sitelerde yaşayan kişiler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise yaşları 23 ila 65 arasında değişen aile reisleri ya da anket sırasında evde

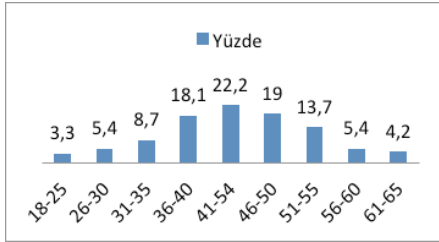
buluşunan hanehalkını temsil eden bireylerden oluşmaktadır. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde kullanılan “site sakinleri” teriminden bu kişiler anlaşılmalıdır. Toplam 4 farklı siteden oluşan Akkent Konutları’nda ikamet eden 3247 kişi çalışmanın ana kümesini oluşturmaktadır. Bu ana kütle için %95 kesinlik düzeyinde rastgele ve kartopu yöntemleri ile 380 kişilik örneklem grubu belirlenmiş, dağıtılan 500 anketten 379 adeti cevaplandırılmıştır. Veri analizinde SPSS 22 versiyonu kullanılmış, ayrıca tüm sorulara ait frekans dökümleri alınmıştır.

3.Bulgular ve Analiz

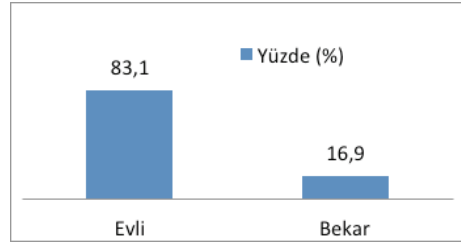
3.1.Sosyo-Demografik Bulgular

Akkent 1,2,3,4 Konutlarında yaklaşık olarak 3247 kişi ikamet etmektedir. Bu kişilerden %83,1’i evli, %16,9’ u ise bekârdır. Sitede yaşayanların büyük bölümü aileleri ile birlikte yaşamaktadırlar (%83,1). Geri kalanı ise konutlarda yalnız yaşamaktadırlar (%16,9).

Tablo.1 Site Sakinlerinin Yaş Dağılımı

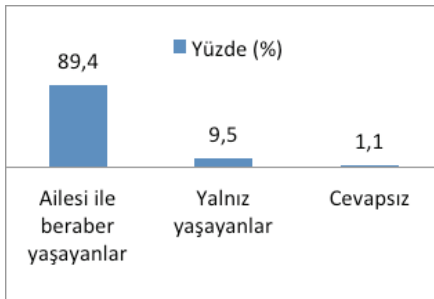

Tablo.2 Site Sakinlerinin Medeni Durumu

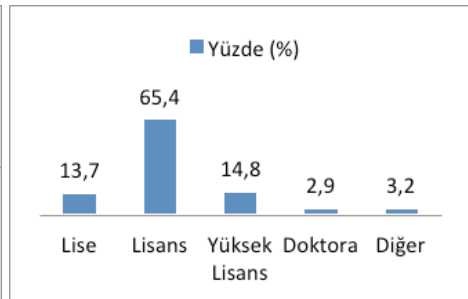

Site sakinlerinin büyük bölümü lisans ve lisans üstü eğitim düzeyine sahiptir. Nitekim; yapılan araştırmada site sakinlerinin %3,2’sinin ilkökul-ortaokul, %13,7’sinin lise ve dengi, %65’inin lisans, %14,8 inin yüksek lisans, % 2,9’unun doktora mezunu olduğu anlaşılmıştır.

Tablo.3 Site Sakinlerinin Yaşam Tercihleri

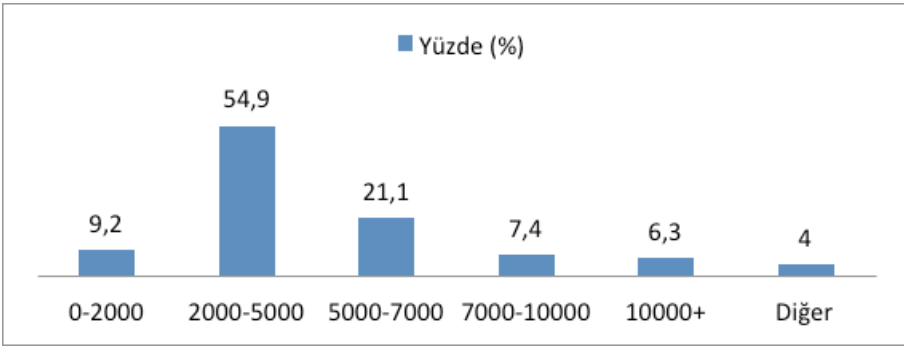
Tablo.4 Site Sakinlerinin Eğitim Durumu

3.2. Ekonomik Bulgular

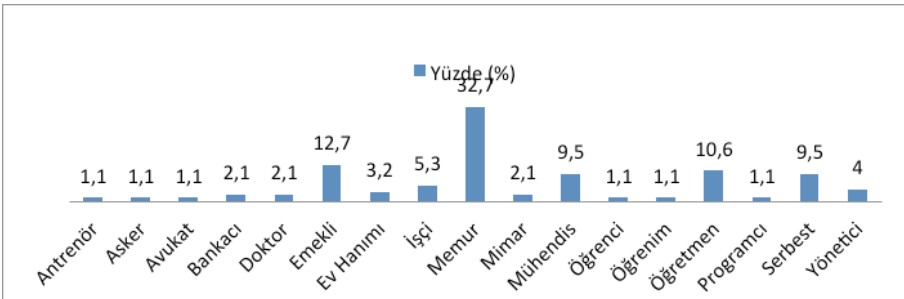
Site sakinlerinin gelir düzeylerine baktığımız zaman aylık ortalama geliri 2000-5000 TL arası olan %54,9 luk bir kitle karşımıza çıkmaktadır. Bunu 5000-7000 TL arası aylık ortalama aylık geliri olan %21,1'lik bir grup izlemektedir. %9,2'lik grubun ise ortalama aylık geliri en fazla 2000 TL civarında. 10000 TL ve üstü gelire sahip site sakinlerinin ise oranı % 6,3'dür.

Tablo.5 Site Sakinlerinin Gelir Durumu

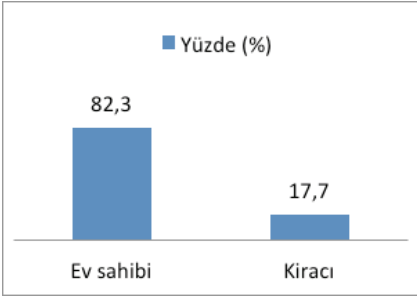
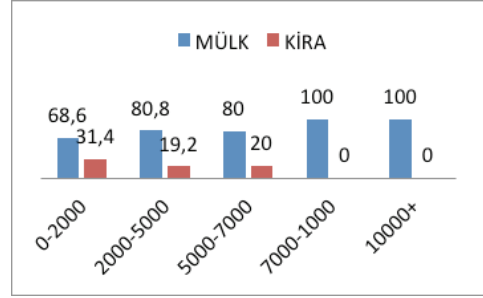
Akkent Konutlarında yaşayan sakinlerin meslekleri çeşitlilik göstermekle birlikte, site sakinlerinin büyük bölümünü memurlar ve emekliler oluşturmaktadır. Site sakinlerinin %32,7'si memur, %12,7'si emekli, %10,6'sı öğretmen, %9,5'i mühendis, %9,5'i serbest meslek erbabı, %5,3'ü işçi, %4'ü özel şirketlerde yönetici, %3,2'si ev hanımı, %2,1'i doktor, %2,1'i mimar, %2,1'i bankacı, %1,1'i asker, %1,1'i antrenör, %1,1'i avukat, %1,1'i öğrenci, öğrenim görevlisi, %1,1'i ise programcıdır.

Tablo.6 Site Sakinlerinin Meslek Dağılımı

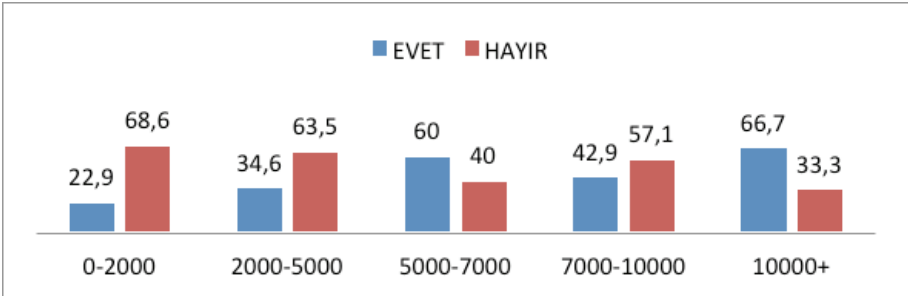

Konutların büyük bölümünde mülk sahipliği söz konusudur. Sitelerde ikamet eden kişilerden yalnızca %17,7'si kiracı durumundadır. Geri kalan % 82,3

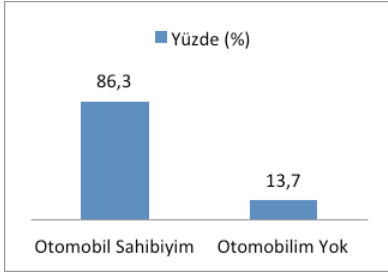
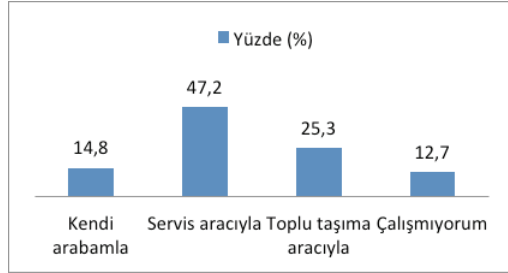
lük kısım ev sahibidir. Kiracıların tamamı en fazla 7000 TL ortalama aylık geliri olan kişilerdir. Kiracılık da en yaygın olarak ortalama aylık gelir düzeyi en fazla 2000 TL olan grupta görülmektedir.

Tablo.7 Site Sakinlerinin Mülkiyeti**Tablo.8** Gelir Durumuna Göre Site Sakinlerinin Mülkiyeti

Site sakinlerinin Gelir seviyesi arttıkça ikinci bir konuta sahip olma oranları da artış göstermektedir. Ortalama aylık geliri 5000-7000 TL arasında olan kişilerden %60'ının bir diğer konutu daha vardır. Gelir seviyesi 10000 TL ve üzerine çıkınca bu oran %66,7 olmaktadır.

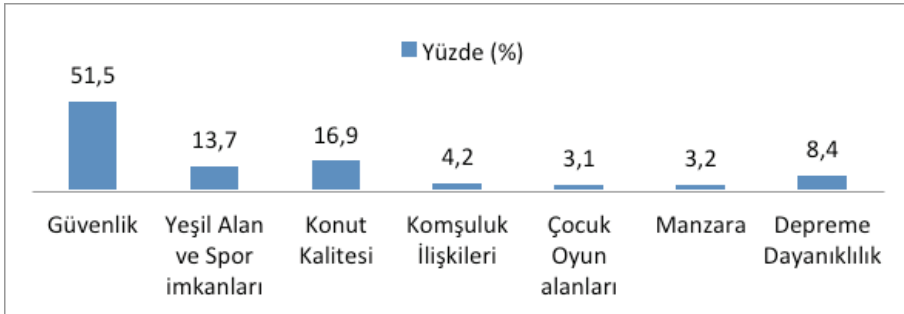
Tablo. 9 Gelir Durumuna Göre İkinci Konut Sahipliği

Site sakinlerinin %86,3'ünün otomobili vardır. Buna rağmen işine otomobilleri ile gidenlerin oranı sadece %14,8'dir. Sitede yaşayanların Otomobil sahipliği yüksek olsa da herhangi bir yerde çalışan site sakinlerinin büyük çoğunluğu işlerine servis (%47,2) ve toplu taşıma aracıyla (%25,3) gitmektedirler.

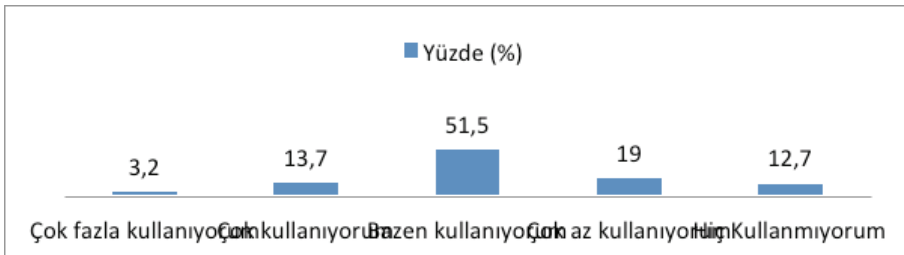
Tablo.10 Site Sakinlerinin Otomobil Sahipliği**Tablo.11** Site Sakinlerinin İşe Ulaşım Şekli

3.3. Konutların Fiziksel Yapılarına İlişkin Bulgular

Yapılan araştırmada site sakinlerinin yaşadıkları siteyi tercih sebeplerini; güvenlik, yeşil alan, konut kalitesi, spor imkânları, komşuluk ilişkileri, çocuk oyun alanları manzara, depreme dayanıklılık olarak belirtmişlerdir. Bu gerekçelerden en fazla payı %51,5 ile güvenlik almıştır. %16,9 ile konut kalitesi, %13,7 ile yeşil alan, %8,4 ile depreme dayanıklılık, %4,7 ile komşuluk ilişkileri, %3,2 ile manzara, %3,1 ile ise çocuk oyun alanları diğer gerekçeleri oluşturmaktadır.

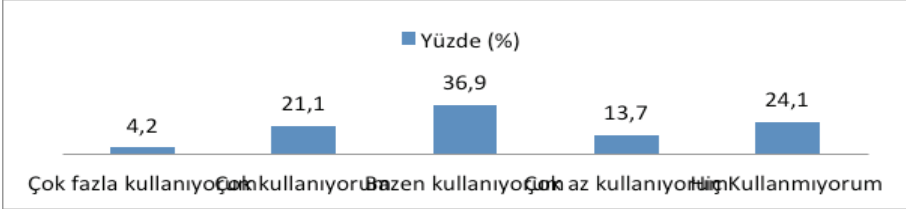
Tablo.12 Sitenin Tercih Sebepleri

Ankette yer alan cevaplara göre site içerisinde yer alan havuz, çocuk oyun parkı, yeşil alan, futbol sahası, basketbol sahası gibi sosyal donatı alanlarının site sakinlerinin %51,5'i tarafından bazen, %19'u tarafından çok az, %13,7'si tarafından çok, %3,2'si tarafından ise çok fazla kullanıldığı; site sakinlerinin %12,7'sinin ise bu alanları hiç kullanmadığı anlaşılmıştır.

Tablo.13 Site Sakinlerinin Sosyal Donatı Alanlarını Kullanma Sıklığı

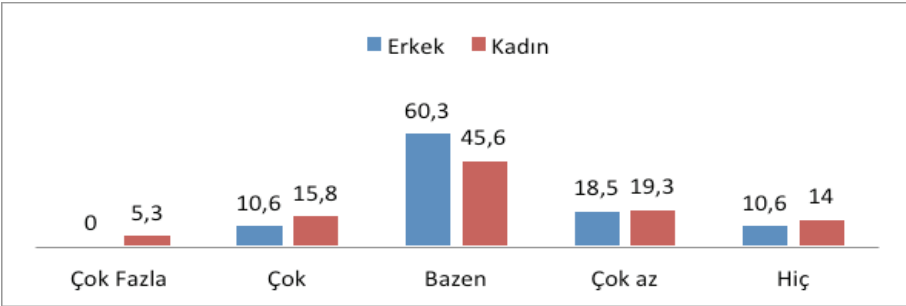
Her bir sitede yer alan havuzları ise site sakinlerinden % 36,9'u bazen, 21,1 i çok, %13,7 si çok az, %4,2 si ise çok fazla kullanırken; site sakinlerinin 24,1'inin bu yüzme havuzlarını hiç kullanmadıkları anlaşılmıştır.

Tablo.14 Site Sakinlerinin Site Havuzunu Kullanma Sıklığı

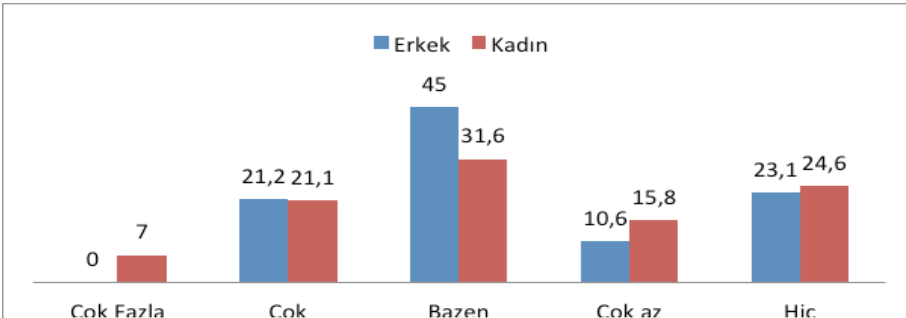
Sitelerdeki sosyal donatı alanlarını kullanım sıklığı cinsiyete göre ayrıldığında erkeklerin %60,3'ünün; kadınların ise % 45,6' sının sosyal donatı alanlarını bazı zamanlarda kullandıkları anlaşılmaktadır. Erkeklerin %10,6'sı; Kadınların ise %14'ü site içerisinde yer alan sosyal donatı alanlarını hiç kullanmadıklarını belirtmişlerdir.

Tablo.15 Cinsiyete Göre, Site Sakinlerinin Sosyal Donatı Alanlarını Kullanma Sıklığı (%)

Site içerisinde yer alan yüzme havuzunu erkeklerin % 45'i kadınların ise %31,6 bazı zamanlarda kullanırlarken; erkeklerin 23,1'inin, kadınların ise 24,6'sının site içerisindeki yüzme havuzunu hiç kullanmamaktadırlar.

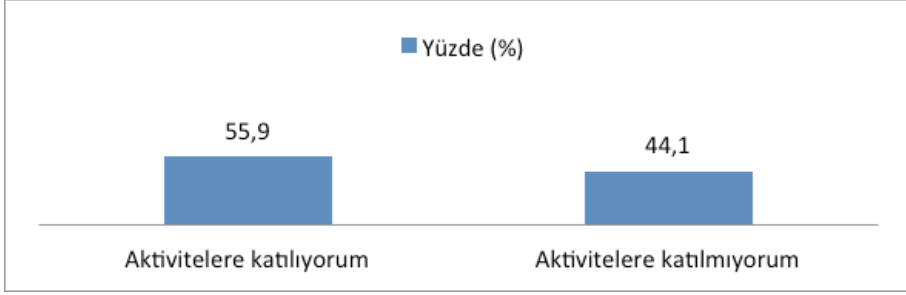
Tablo.16 Cinsiyete Göre, Site Sakinlerinin Havuzu Kullanma Sıklığı (%)

Site sakinlerinin site içerisinde düzenlenen aktivitelere katılım oranları yaklaşık değerler içermektedir. Nitekin site sakinlerinin %55,9'u site içerisinde yapılan aktivitelere katıldıklarını; %41,1'i ise bu aktivitelere katılmadıklarını belirtmişlerdir.

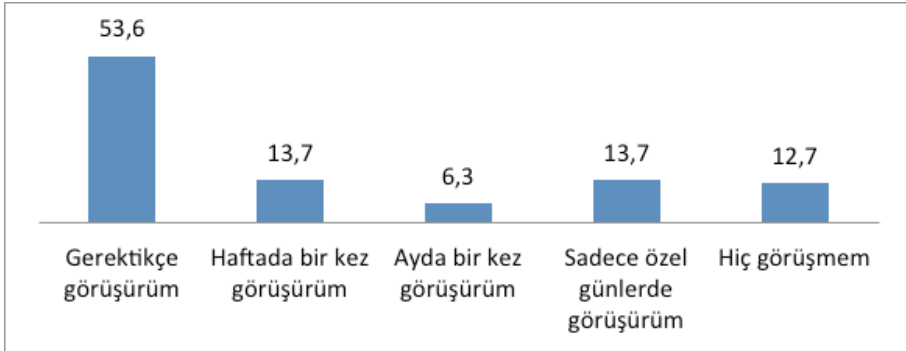
Tablo.17 Site Sakinlerinin Siteye Düzenlenen Aktivitelere Katılma Düzeyi

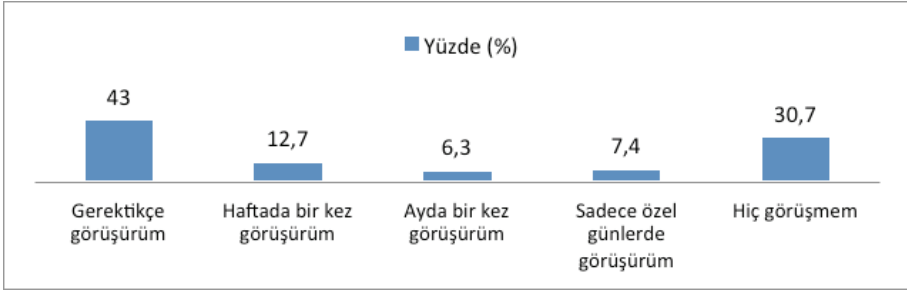
3.4. Komşuluk İlişkilerine İlişkin Bulgular

Site sakinlerinin % 53,6'sı site içerisindeki komşularıyla ancak gerektiğinde görüşmektedir. Site sakinlerinin %13,7'si haftada bir kez, %6,3'ü ayda bir kez, %13,7'si sadece özel günlerde site içerisindeki komşuları ile görüşürken, %12,7'si site içerisindeki komşuları ile hiç görüşmediğini belirtmiştir.

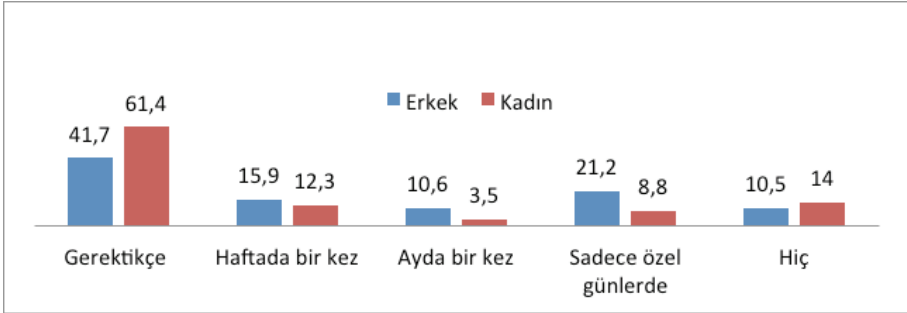
Tablo. 18 Site Sakinlerinin Site İçerisindeki Komşularla Görüşme Düzeyi (%)

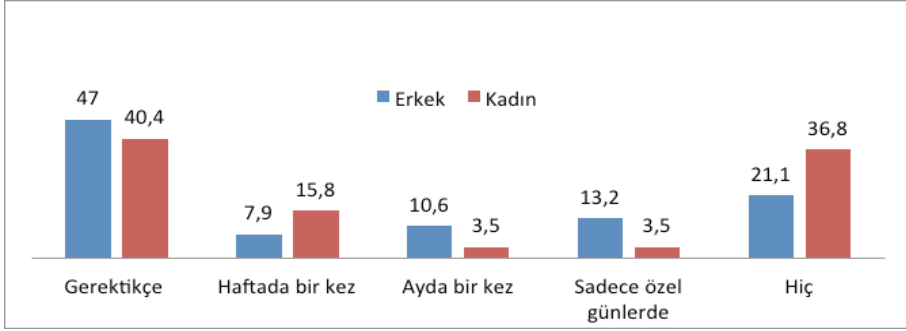
Site sakinlerinin % 43'ü site dışındaki komşularıyla gerektiğinde görüşmektedir. % 12,7 si haftada bir kez, 6,3 ü ayda bir kez, % 7, 4 ü sadece özel günlerde site dışındaki komşularıyla görüşürken; %30,7'si site dışındaki komşularıyla hiç görüşmediklerini belirtmişlerdir.

Tablo. 19 Site Sakinlerinin Site Dışındaki Komşularla Görüşme Düzeyi

Cinsiyet bağlamında komşuluk ilişkilerine bakıldığında kadınların %61,40'ı erkeklerin ise %41,70'i site içi komşuları ile gereklikçe görüşmektedir. Kadınların %12,30'u; erkeklerin 15,90'ı haftada bir kez, kadınların 3,50'si; erkeklerin 10,60'ı ayda bir kez, kadınların 8,80'i; erkeklerin 21,20'si sadece özel günlerde site içerisindeki komşuları ile görüştiklerini belirtmişlerdir. Kadınların %14'ü; erkeklerin ise % 7,90'ı site içerisindeki komşuları ile hiç görüşmemektedir.

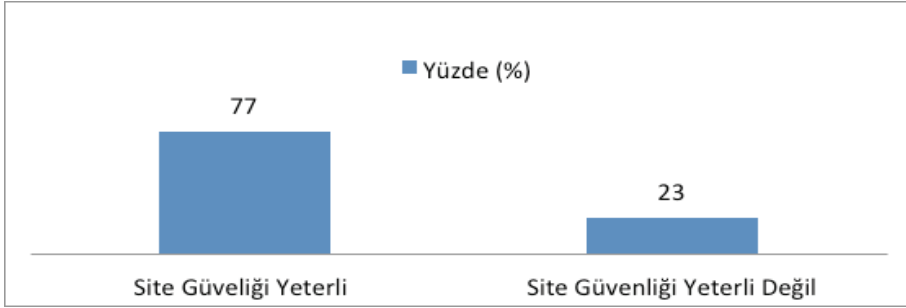
Tablo. 20 Cinsiyete Göre, Site Sakinlerinin Site İçerisindeki Komşuları İle Görüşme Düzeyi (%)

Site sakinlerinin site dışındaki komşuları ile olan ilişkilerine cinsiyet bağlamında bakıldığında ise erkeklerin % 47'si; kadınların % 40,4'ü gereklikçe, erkeklerin %7,9'u; kadınların 15,8'i haftada bir kez, erkeklerin 10,6'sı; kadınların 3,5'i ayda bir kez; erkeklerin %13,2'si; kadınların 3,5'i ise sadece özel günlerde site dışındaki komşuları ile görüşmektedir. Site sakini erkeklerin %21,1'i; kadınların ise % 36,8'i site dışındaki komşuları ile hiç görüşmemektedir.

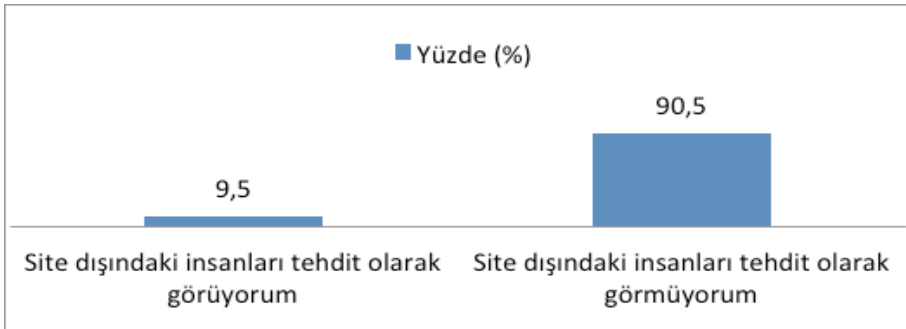
Tablo. 21 Cinsiyete Göre, Site Sakinlerinin Site Dışındaki Komşuları İle Görüşme Düzeyi (%)

3.5.Site Güvenliğine İlişkin Bulgular

Akkent konutlarındaki güvenlik önlemleri site sakinlerinin %77'si tarafından yeterli görülürken, site sakinlerinin % 23'ü bu önlemleri yetersiz bulmaktadır.

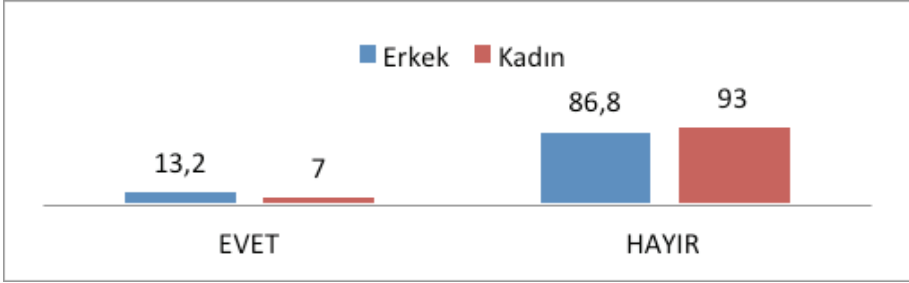
Tablo. 22 Site Güvenliğinin Yeterliliği

Site sakinlerinde %90,5'i site dışında yaşayan kişileri tehdit olarak görmemezken; %9,5'i bu kişileri tehdit olarak görmektedir.

Tablo 23. Site Sakinlerinin Site Dışında Olan Kişileri Tehdit Olarak Görüp Görmemesi

Cinsiyet bağlamında site dışında yaşayan kişileri tehdit olarak görüp görmedikleri incelendiğinde site sakinlerinden erkeklerin %13,2'si; kadınların ise %7'sinin site dışında yaşayan kişileri tehdit olarak gördükleri; erkeklerin %86,8'inin; kadınların ise % 93'ünün site dışında yaşayan kişileri tehdit olarak görmedikleri anlaşılmıştır.

Tablo 24. Cinsiyete Göre Site Sakinlerinin Site Dışarısındaki Kişileri Tehdit Olarak Görüp Görmemesi (%)

VII. TARTIŞMA

Akkent Konutlarında yaşayan kişilerin; sosyo-ekonomik profillerini, site sakinlerinin bu konutları tercih sebeplerini ve site içerisindeki/yakın çevrelerindeki komşuları ile ilişkilerinin düzeyini ortaya çıkarabilmek üzere yapılan anketlerden elde edilen bulgular neticesinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

-Site sakinlerinin ağırlıklı olarak genç ve orta yaş grubuna sahip oldukları görülmüştür. Kapalı/kapılı sitelerin ülkemizdeki ilk örneklerinde olduğu gibi emeklilerin çoğunlukla olduğu bir kapalı/kapılı site konseptinin dışına çıkacak şekilde bir nüfusun bu sitelerde yaşadıkları anlaşılmıştır. Orta yaş grubunda yer alan kitlenin büyük bölümü ise evli olup; aileleri ile birlikte yaşamayı tercih etmektedirler. Bu durum Akkent Konutlarında yaşayanların çoğunlukla ailelerden oluştuğunu, bekâr ya da tek başına yaşayan kişilerin ise azınlıkta kaldığını göstermektedir.

-Eğitim durumuna bakıldığında ise site sakinlerinin büyük çoğunluğunun lisans ve lisansüstü eğitimine sahip oldukları görülmüştür. Bu da yeni kentli orta sınıfın eğitim özelindeki belirleyici özellikleriyle örtüşmektedir.

-Site sakinlerinin ekonomik profilleri aylık ortalama gelir seviyeleri bakımından çok büyük farklar göstermemekle birlikte daha çok orta ve orta-alt gelir seviyesine sahip kişilerin bu sitelerde yaşadıkları anlaşılmıştır. Site sakinlerinin büyük bölümünün memur ve memuriyet türevi işlerle geçimlerini

sağladıkları düşünüldüğünde bu gelir seviyesine sahip olmaları daha da anlaşılmaktadır.

-Site içerisindeki mülk sahipliği oranı önemli ölçüde yüksektir. Kiracılığın bu site için çok yaygın olmamasının sebebi ortalama kiraların 1500 ila 2000 TL'den başlıyor olmasıyla açıklanabilir. Lokasyon itibari ile aynı bölgede yer alıp kapalı/kapılı şekilde inşa edilememiş, bunun dışında benzer özellikleri taşıyan konut kiralarının ortalama değerinin 1000 TL olduğu düşünüldüğünde site içerisinde kiracılığın neden yaygın olduğu daha iyi anlaşılabilir. Nitekim sitede yaşayan ev sahiplerinden gelir seviyesi görece yüksek olan kişilerin birçoğunun başka mülklerinin de olması, bu kişilerin konutları barınma ihtiyacının giderilebilmesi için gerekli bir araç olarak değil de bir yatırım aracı olarak gördüklerinin kanıtıdır.

-Otomobil sahipliği site sakinlerinin vazgeçilmezleri arasındadır. Hemen hemen her ailede en az bir adet otomobil olmakla birlikte açık ve kapalı otoparkların kapasitesi bu ihtiyacı karşılayacak düzeydedir. Otomobil sahipliğinin yüksek olmasına rağmen site sakinleri işlerine giderken servis ve toplu taşıma araçlarını tercih etmektedirler. Konutların kent ve iş merkezlerine olan mesafesinin fazla olması, yüksek akaryakıt bedelleri ve sabah/akşam belirli saatlerde oluşan trafik yoğunluğu site sakinlerinin toplu taşıma ve servis araçlarını tercih etmelerinde başat rol oynamaktadır.

-Site sakinlerinin hali hazırda yaşadıkları konutları seçmelerindeki belirleyici unsurlar arasında güvenlik gerekçesinin önemli bir belirleyici olduğu anlaşılmaktadır. Daha sonra konut kalitesi ve yeşil alan/spor imkânları site sakinleri için belirleyici olan ağırlıklı unsurlar arasındadır. Güvenlik endişesinin bu konutları seçmekte belirleyici bir unsur olması kapalı/kapılı sitelerin pazarlanma stratejilerinde sıkça başvurulan güvenlik endişesi ve kentsel suç söylemleri ile yaratılan suni güvensizlik ortamıyla doğru orantılıdır. Nitekim Ankara belirli suç merkezi olan bölgeleri dışında kentsel suçların sıkça işlendiği bir kent konumunda değildir. Başka bir ifade ile Ankara'da kentsel suçlar kentin belirli bölgelerinde kısıtlı bir alanda yoğunlaşmaktadır. Ayrıca, kentsel suçlara yol açan fiziksel şartlar en azından Akkent konutları açısından söz konusu değildir. Site içerisinde ve sitenin yakınındaki yerleşim yerlerinde yaşayan kitleler homojen sosyo-kültürel-ekonomik özellikler taşımaktadırlar. Bu konutlar özelinde bakıldığında yakın yerleşim yerlerinde yaşayan kişilerle site sakinlerinin çatışma yaşayabileceği ve kendilerini tehlikede hissedebilecekleri sosyo-kültürel-ekonomik bir çatışma ortamından söz etmek mümkün değildir.

- Kentsel suçlara karşı güvenliğin bu kadar ön planda olup da konutların depreme dayanıklılığı gibi çok önemli bir gerekçenin konut tercihinde önceliğinin olmaması ayrıca düşündürücü bir durumdur. Yine komşuluk ilişkilerinin site sakinlerinin çoğu tarafından konut tercihinde önemli olarak nitelendirilmemesi aslında cemaat yaşamının bir sembolü olarak görülen kapalı/kapılı konutların ilk örneklerinden ne kadar uzaklaştığı ve ne kadar kendine özgü bir topluluk oluşturduğunu da göstermektedir.

-Konutların pazarlanma sürecinde hep ön planda olan sosyal donatı alanlarının aslında konut sakinleri tarafından bir teferruat olarak görüldüğü bu sosyal donatı alanlarını kullanma noktasında çok istekli olmamaları ile açıklanabilir. Özellikle kapalı/kapılı sitelerin vazgeçilmezi olan yüzme havuzlarının yaz aylarında bile sık kullanılmıyor oluşu; bu söylemi haklı çıkarmaktadır.

-Site içerisinde seküler bir yapının olduğu, sitedeki yüzme havuzunu kullanan kişilerin cinsiyet bağlamında yakın oranlar içermesiyle anlaşılabilir. Kimi kapalı/kapılı site örneklerinde görüldüğü gibi ortak yaşam alanlarının ve sosyal donatı alanlarının ayrıştırılmayıp ortak kullanıma açıldığı bu sitelerde kadınlar da erkekler kadar bu imkânlardan faydalanabilmektedirler.

-Site içerisindeki komşuluk ilişkileri bir cemaat yaşamı oluşturacak düzeyde güçlü özellikler göstermemektedir. Nitekim; site sakinlerinden pek azı komşularıyla düzenli olarak belli zaman aralıklarında görüşmektedirler. Komşuluk ilişkileri genellikle gerek duyuldukça, site içerisinde düzenlenen aktivite ve toplantılar aracılığı ile sağlanabilmektedir. Site sakinlerinin site dışında olup da yakın çevrelerinde bulunan komşuları ile olan sosyal etkileşimleri ise daha da zayıflamaktadır.

-Site içinde ve site çevresinde sürekli olarak kayıt yapan kapalı devre kamera sistemi, kapılar, bariyerler, jiletli teller ve güvenlik görevlileri Akkent konut sakinleri için güvenlik bağlamında tatmin edici bulunmuştur. Site güvenliğini yeterli olarak gören site sakinlerinin büyük çoğunluğu site dışındaki kişileri de kendilerine karşı tehdit unsuru olarak görmemektedirler.

VIII. SONUÇ

Günümüz toplumlarında statü seviyesini belirleyen en temel mekanizma tüketim kalıplarıdır. Kişinin neyi, nasıl, ne kadar tükettiği sahip olduğu sosyal konumun ifadesi olarak değerlendirilmektedir. Özellikle üst gelir düzeyindeki gruplar için, sahip olunan refahın seviyesinden çok bunun nasıl harcandığı bir zenginlik belirtisi olarak kabul edilmektedir. Toplumun geri

kalanyla aralarındaki farkı vurgulamaya ve sınırlar çizmeye çalışan köklü zenginler veya daha yüksek bir statü edinmek isteyen yeni zenginler, yeni beğeni, farklılık ve yaşam tarzları yaratmak zorunda kalmaktadırlar (Pérouse ve Danış, 2005: 104).

Gelir seviyesini artıran kesimlerin yeni konut alanı arayışına girmesi, yani sosyo-ekonomik hareketliliğe paralel bir mekânsal hareketlilik, dünyanın birçok kentinde sık gözlenen bir olgudur (Danış ve Kayaalp, 2005: 292). Gelir düzeyini artıran kişiler veya gruplar, yeni yerleşim yerlerine taşınmayı tercih etmekte, böylece kentin prestij semtleri sürekli değişmektedir. Bu süreçte, zenginler genel olarak mekânla, özelde konut alanlarıyla kurdukları ilişkide bir ayrıcalık ve seçkinlik sembolü olarak toplumun geri kalanını yaşam alanlarından dışarıda tutma, “sınır çizme” çabasına girmektedirler. Bu dışlayıcılık kültürel ve toplumsal sembollerle gerçekleştiği gibi güvenli sitelerde gördüğümüz şekliyle çok somut, fiziksel bir içerik de edinebilmektedir (Pérouse ve Danış, 2005: 104).

Kapalı/kapılı konut sitelerinin artışı literatürdeki çok sayıdaki çalışmada genellikle üç temel faktörle ilişkilendirilmiştir. Bunlardan ilki ve en temeli kentlerde artan gelir eşitsizliği çevresinde gelişen sosyo-ekonomik tabakalaşma ve bu doğrultuda gelişen üst gelir grubunun prestijli ve ayrıcalıklı konut talebidir. İkincisi kentlerde yaratılan güvenlik endişesi ve suç korkusu üçüncüsü ise kentsel problemlerden uzaklaşarak doğa ile iç içe yaşama istgidir (Altun, 2012: 40-61). Bu faktörlerden özellikle suç, kalabalık, şiddet, terör, güvensizlik, kirlilik, korku, kapkaç, adam kaçırma, cinayet ve hırsızlık gibi kenti sarmış suçlar, suç organizasyonları mekânsal ayrışmanın ve mekânsal korumanın meşruluğuna hizmet etmektedir. Bu tip meşrulaştırma mekanizmaları tüketici kitlesini ikna etme sürecinde inşaat şirketleri ve spekülâtörler için işlevsel bir görev üstlenmektedir (Alver, 2007: 105).

Kapalı/kapılı siteler, ülkemizdeki ilk örneklerinden farklı olarak, günümüzde artık küreselleşmenin ve neoliberal ekonomilerin yarattığı yeni yaşam tarzı arayışlarına cevap verecek şekilde dizayn edilmektedir. Etnik ya da aynı gelir grubundaki ailelerin oluşturduğu homojen gruplar, güvenliğin yanı sıra aidiyet, kimlik ve ayrıcalıklı yaşam talebiyle bu siteleri tercih etmektedir. Hal böyle olunca kapalı/kapılı siteler ülkemizin birçok ilinde değişen ölçeklerde refah adacıklarını oluşturmaktadır. Akkent 1,2,3,4 konutları da yeni nesil kapalı/kapılı konutlar olmaları ve yeni kentli orta sınıfa yönelik refah adacıkları şeklinde üretilmeleri bakımından önem arz etmektedir.

Alan araştırmasına konu edilen Akkent konutları kapalı/kapılı sitelerin en yaygın ve yeni nesil örnekleri arasında yer almaktadır. Akkent konutlarının orta ve orta-alt gelir seviyesine sahip yeni kentli orta sınıfın ihtiyaçlarını karşılayacak özelliklere sahip bir konut modeli olduğunu söylemek mümkündür. Kentsel şiddet ve kentsel suçlar bu tip güvenli yerleşimlerde yaşamının ana nedeni olarak gösterilse de; asıl belirleyici olan homojen ve steril yaşam alanlarında ayrıcalıklı bir yaşama özlemidir. Gelir seviyesi, zevk ve tercihleri üst düzey olan kişilerle kapalı/kapılı refah adacıklarının paylaşabilmek yeni kentli orta sınıflar için artık bir prestij unsuru olarak algılanmaktadır.

KAYNAKÇA

- AKYOL ALTUN, T. D. (2012). İzmir’de Yeni Bir Konut Üretim Süreci Olarak Kapalı Konut Siteleri, *İdeal Kent*, Sayı: 6, 40-61.
- ALİAĞAOĞLU, A. (2015). Balıkesir Şehrinde Güvenlikli Siteler, Çağdaş Kent Örneği, *Doğu Coğrafya Dergisi* 34, 157-170.
- ALTUN, D. T. (2008).Yeni Yaşam Tarzları: Kapalı Konut Yerleşkeleri, *Dokuz Eylül Üniversitesi Fen ve Mühendislik Dergisi*, 10(3), 73-85.
- ALVER, K. (2007). Siteril Hayatlar: Kentte Mekânsal Ayrışma ve Güvenlikli Siteler, Ankara: Hece Yayınları.
- AYDIN, S. (2012). İstanbul’da Orta Sınıf Ve Kapalı Siteler, *İdeal Kent*, Sayı: 6, 96-123.
- BERKÖZ L (2012). Güvenlikli Yerleşimler: Konut Kullanıcılarının Yaşam Tercihlerindeki Değişim, *İdeal Kent*, sayı:6 172-189.
- BALBO, M. (1993), *Urban Planning And The Fragmented City Of Developing Countries*, Third World Planning Review.
- BALİ, R. (2002).Tarzı Hayattan Life-Style’a, Yeni Seçkinler, Yeni Mekanlar Yeni Yaşamlar: İletişim Yayınları, İstanbul.
- BALİ, R. N. (1999). “Çılgın kalabalıktan uzakta...” *Birikim*, Temmuz, no. 123, s. 35-46.
- BARTU, A.(2002). Dışlayıcı Bir Kavram Olarak “Mahalle” İstanbul, 40 (1), 84-86.
- BARTU, C. A. ve Kolluoğlu, B (2008). Emerging Spaces Of Neoliberalism: A Gated Town And A Public Housing Project İn İstanbul, *New Perspectives On Turkey*, Sayı: 39, 5-46.
- BEKTAŞ, B. (2011). Kapalı Siteler Üzerine Yerel Bir Değerlendirme: Mersin Örneği, *Toplum ve Demokrasi*, 5(11), 97-114.
- BİLGİN, İ. (2002). Bir Ağaç Gibi İssiz ve Yalnız, Ve Bir Orman Gibi Mükerrer... Modern Toplumlarda Bahçeli Ev, *Arredamento Mimarlık*, 100(45), 90-93.

- BLAKELY, E. J. ve Synder, M. G. (1999). *Fortress America: Gated Communities in the United States*, Brookings Institution Press: Washington D.C.
- CASTELLS, M. (1996). *The Information Age: Economy, Society And Culture, City 1: The Rise Of The Network*, Blackwell: Oxford.
- CHANEY, D. (1999) *Yaşam Tarzları*, (Çev. İrem Kutluk), Dost Kitapevi Yayınları: Ankara.
- DANIŞ, D. ve E. Kayaalp (2005). Bir Bağlandıırma Denemesi: Elmadağ'da Göçmenlik Deneyimleri, İstanbul'da Kentsel Ayrışma: Mekânsal Dönüşümde Farklı Boyutlar içinde, (der.) H. Kurtuluş, Bağlam Yayınları: İstanbul, s. 267-305.
- ENGİNÖZ, A. E. (2010) İstanbul'da Kapalı Sitelerin Konut Hoşnutluğu Açısından Değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi: İstanbul.
- EVREN, Y. (2007). İstanbul Merkez Bölgede Bütünleşme ve Ayrışma: 15. ISOCARP Genç Profesyonel Plancılar Çalıştayı'nın Düşündürdükleri, Ytü Arch. fac.e-jurnal, 2(1), 2007. 11-21.
- GENİŞ, Ş.(2007). Producing elite localities: The rise of gated communities in Istanbul, *Urban Studies*, 44.(4),771-798.
- GRANT, J. (2003). Planning Responses to Gated Communities in Canada, *Housing Studies*, 20(2), 277-289.
- HARVEY, D. (2003). Sosyal Adalet ve Şehir, Çev. Mehmet Moralı, İstanbul: Metis Yayınları.
- İÇLİ G.(2013). Kentsel Yapılı Çevrenin Üretimi ve Yeni Mekânsal Dinamikler - Kentsel Dönüşüm Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5 (1), 247- 257.
- İŞLEK, E. (2007). İstanbul'da 1980 Sonrasında Oluşan Kapalı Konut Alanlarının İncelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi: İstanbul.
- JORDAN, D. (1995), *Transforming Paris. The Life and Labors of Baron Haussman*. Chicago: Universty of Chicago Pres.
- KUPPINGER, P.(2012). Dışlayıcı Yeşillik: Kahirede Güvenlikli Siteler, İdeal Kent, Sayı: 6, 10-39.
- KURTULUŞ, H. (2005). İstanbul'da Kapalı Yerleşmeler: Beykoz Konakları Örneği, İstanbul'da Kentsel Ayrışma: Mekânsal Dönüşümde Farklı Boyutlar içinde (der.) H. Kurtuluş, *Bağlam*, 161-186.
- KURULTAY BİNAY, A. ve Pekevgen, B. (2012) Markalı Güvenlikli Site Reklamlarında Türk Orta Sınıf Hayali, *İdeal Kent*, 190-207.
- NEWMAN, O. (1972). *Defensible space*. New York: Macmillan, 1972.

- LE GOÏX, R. (2003). Gated Communities: Sprawl and Social Segregation in Southern California. *Housing Studies*, Taylor & Francis (Routledge), 2005, 20 (2), 323-343.
- MARMASAN, D. (2013), Bir Mekânsal Ayırışma Modeli Olarak Modern Gettolaşma: Televizyon Reklamları Üzerine Bir inceleme, Anadolu Üniversitesi, CommUnity: Türkiye II. Uluslararası İletişim Öğrencileri Sempozyumu'nda (6- 8 Kasım 2013) Sunulan Bildiri, 219-242.
- ÖZGÜR, F. E. (2006). Sosyal ve Mekânsal Ayırışma Çerçevesinde Yeni Konutlaşma Eğilimleri: Kapalı Siteler, İstanbul, Çekmeköy Örneği, *Planlama*,79-95.
- ROİTMAN, S. (2010). Gated Communities: Definitions, Causes and Consequences. *Urban Design and Planning*, 163 (1) 31-38.
- TANÜLKÜ, B. (2012). Güvenlikli Siteler Arası Rekabet: Ahlaklı Kapitalizmin Kimlik Üzerine Etkisi, *İdeal Kent*, 6, 124-154.
- ÖNCEL, A. D. ve Aydın, G. (2012), Kapalı Site Olgusunun Değişim Sürecine Bir Bakış: Beykoz Soğuksu Örneği, *İdeal Kent*, Mayıs 2012, Sayı 6, 63-64.
- PÉROUSE, J. (2011). İstanbul'la Yüzleşme Denemeleri, Çeperler, Hareketlilik ve Kentsel Bellek, İletişim: İstanbul.
- PÉROUSE, Jean-François - Danış, A. D.(2005), Güvenliğin Mekanda Yeni Yansımaları: İstanbul'da Güvenlikli Siteler, *Toplum ve Bilim*, (104), 92-123.
- ŞENYAPILI, T. (2003). Kaçıs Adaları, *Arredamento Mimarlık*, Sayı: 100, s. 57-61.
- TÜMER, H. Ö. ve Dostoğlu, N. (2008). Bursa'da Dışa Kapalı Konut Yerleşmelerinin Oluşum Süreci ve Sınıflandırılması, *Uludağ Üniversitesi Mühendislik Dergisi*, 13(2), 53-68.
- YAKIŞAN, D. (2008) Postmodern Planlamanın Bir Yansıması Olarak Kapılı- Güvenlikli Siteler ve Konya Örneğinde Bir Araştırma, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- YÜCEL, H. ve Aksümer, G. (2011). Kentsel Dönüşüme Karşı Kent Hakkı Mücadelesi: Kazım Karabekir Mahallesi'nde Mekânsal Kimlik ve Dayanışma Örüntüleri, *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 9(36), 117- 139.

MURAT GÜLSOY'UN “BABA OĞUL VE KUTSAL ROMAN” ADLI ESERİNDE YAPI VE SİMGELER

Ahmet USLU¹

Atıf/©: Uslu, Ahmet (2016). Murat Gülsoy'un “Baba Oğul ve Kutsal Roman” Adlı Eserinde Yapı ve Simgeler, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 9, Sayı 2, Aralık 2016, ss. 957-980

Özet: Postmodern bir eser olan Murat Gülsoy'un *Baba, Oğul ve Kutsal Roman*, hayata edebiyatla bakmanın yolunu gösteren bir romandır. Çehov'un hikâye yazma konusundaki duvarda asılı tüfek metaforunun parodisi ile başlayan roman, Ahmet Hamdi Tanpınar, Oğuz Atay, Orhan Pamuk, Luis Borges, Vladimir Nabokov, Edgar Allan Poe, Franz Kafka gibi yazarların eserlerini yeniden kurmaca dünyasına taşır. Katı gerçekliğin sorgulandığı romanda rüyalar, romanın kurmaca yapısını yönlendiren bir etkiye sahiptir. Kurmaca ile gerçek arasında geçen romanda Gülsoy, postmodern anlayışın bir özelliği olan üstkurmacayı oluştururken romandaki olayları tek bir ana toplar. Bütün olayları zamansız ve mekânsız bir ortama sürükleyen yazar, kullandığı simgeler ile çok katmanlı bir yapı elde eder. Bu çalışma romanın bu çok katmanlı yapısını çözümlenerek kullanılan simgeleri anlamlandırmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: “Baba, Oğul ve Kutsal Roman”, Murat Gülsoy, Postmodern Yapı, Üstkurmaca, Rüya,

Structure And Symbols In Murat Gülsoy's Novel "Baba Oğul Ve Kutsal Roman"

Citation/©: Uslu, Ahmet (2016). Structure And Symbols In Murat Gülsoy's Novel "Baba Oğul Ve Kutsal Roman", Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 9, Issue 2, December 2016, pp. 957-980

Abstract : As a postmodern literary work, Murat Gülsoy's Novel "Baba Oğul ve Kutsal Roman" is a novel that shows how to live a life through the literature. The novel, which starts with parody of rifle – hanging on the wall – metaphor in Chekhov's story writing style, brings about literary works of several writers such as Ahmet Hamdi Tanpınar, Oğuz Atay, Orhan Pamuk, Luis Borges, Vladimir Nabokov, Edgar Allan Poe, and Franz Kafka. Dreams have an impact as directing the novel's fictional structure in the aforementioned novel in which the reality is questioned. Gülsoy introduces all the events at the time while coming up with metafiction in the novel that runs between fiction and reality. The author who suggests a setting without any time and space prefers a multilayered structure. In the present study, it is purposed that this multilayered structure composed of symbols will be investigated.

Keywords: "Baba, Oğul ve Kutsal Roman", Murat Gülsoy, Postmodern Structure, Metafiction, Dreams

I. GİRİŞ

20. yüzyılın ilk çeyreği, hızlanan bilimsel ve teknolojik gelişmelerin köklü değişimleri de beraberinde getirdiği bir dönemdir. Einstein'ın görecelik kuramı, Newton fiziğindeki ilkelere kuşkulu yaklaşım; zaman, mekân ve uzam kavramlarındaki algı farklılığına paralel olarak Heisenber'in varlıkları göreceli algılayışla ilgili düşünceleri, yeni bir doğabilim anlayışını zorunlu hale getirir. Freud ve Jung'un bilinçaltı, düşler, simgeler ve fanteziler üzerinde şekillenen psikanaliz kuramı da bu anlayış farklılığında önemli bir rol oynar. Modernizmin hayatın her alanında etkili oluşu, ileri teknoloji, bilişim ve iletişim alanlarındaki hızlı gelişim yeni bir gerçeklik anlayışını meydana getirir. Postmodern olarak adlandırılan bu yeni gerçeklik algısını Sevim Kantarcıoğlu: "devrimci bir kültür perspektifi, ontolojik bir akım, bir heterotopya, çoğulcu bir kültürel ve sosyal bütünlüğü sağlamayı hedeflemiş bir akım, birbirine zıt unsurlara, yani farklı unsurlarla birbirine benzeyen unsurlara birlikte yer veren" (Kantarcıoğlu, 2009: 269-274) bir akım olarak belirtmektedir.

Yeni gerçeklik anlayışı, edebiyat ve sanat dünyasında da köklü değişikliklere sebep olur. Geleneksel edebiyat ve sanat anlayışından tamamen kopan 20. yüzyılın avangardist edebiyatı, kendi ilkelerini oluşturarak değişimin de habercisi olur: "İdeolojik, dinsel veya mistik sapaklar olsa da bunların kesiştiği kavşak, tarihsel, olgusal ve deneysel bilginin kurduğu 'bilinç' kavşağıdır" (Narlı, 2009: 122). Virginia Woolf, Robert Musil, Marcel Proust, Franz Kafka, James Joyce ve diğer romancılar, yeni gerçeklik anlayışıyla eser verirler. Özellikle içerik, biçim kurgusu ve anlatım tekniklerinde yapılan değişiklikler modernist romana zemin hazırlar. "Roman, bir edebiyat türü olarak tarihsel geçmişindeki en büyük paradigma değişikliğini yaşamaktadır. 20. yüzyıl basında, edebiyat bilimi, onun modernist olduğunu söylüyordu" (Ecevit, 2006: 40).

Türk edebiyatının anlatma serüveni yaklaşık 150 yıldır Batı eksenli bir anlayış içerisinde. Tanzimat'tan itibaren anlatmaya dayalı türler, Batı edebiyatındaki türlerin gelişimi ile paralellik gösterir. Her ne kadar 1940'lı yıllardan itibaren bir Türk romanının olup olmadığı tartışılabilir de 1970'li yıllarda bu tartışmanın anlamsız ve gereksiz olduğu yargısı genel kabul görür. Modern roman, Nurdan Gürbilek'in ifadesiyle "hem modernliğin hem de modernliğe yönelik direncin, modernliğe göre yeniden tanımlanmış bir yerliliğin inşa edildiği alandır" (Gürbilek, 2004: 176) 1970'li yıllarda küçük burjuvanın ve şehirli insanların anlatılması önem kazanarak iç gerçeklik, modernist tarzı benimseyen hikâye ve roman yazarları arasında popüler bir hale gelir. Bunda Kafka'nın Türk edebiyatı üzerindeki etkisi önemli bir rol oynar. 1980 sonrasında ise gerçekliğin yitirilişi, postmodern anlayışın hızla yaygınlaşmasına neden olur. Türk yazarlar bu dönemde hızla postmoderne geçiş yaparlar. Okur ve eser arasında yakın bir ilişki kuran postmodern anlayış, estetik ile eğlenceyi bir araya getirir. Modernist anlayışın bir dünyaya ve ahlaka bağlı tezleri ise postmodern anlayışın dışında kalır. Bir belirsizliğin hâkim olduğu postmodern anlayışın aydınlanmayı ve modernizmi sorgulamadan dünyada bulunuyor olmak gibi bir eşzamanlılığı kabullenme eğilimi, yazarlar arasında ana problem olarak tartışılır. Gerçekliği tam anlamıyla benimsememiş aydın ve halkın kesiştiği bir nokta olarak postmodern, ilgiyle karşılanmıştır. (Ecevit, 2006)

Türk romanının kendini realist, natüralist, toplumcu gerçekçi, milliyetçi söylem taşıyan yazarlar aracılığıyla uzaklaştığı ve siyasal süreç içerisinde gerçekliği anlamaya ve yansıtmaya çalıştığı uzun bir dönemden sonra fantastik kurguya tekrar dönüşü ancak 1980'li yıllarda gerçekleşir. Geleneksel anlatılarla zaten bilim dışı dünyaya alışkın olan okur kitlesi fantastik kurguyu yadırgamaz. (Moran, 1994)

Postmodern anlatıların bir eleştiri süzgecinden geçirilerek değerlendirilmesi de kendine has bir özellik gösterir. Çünkü eserin konumu, bir tezinin olup olmadığı, anlam-simgeli ilişkisinin kurulup kurulmadığı şeklinde esere, sosyal hayata bağlı bir hareket noktası tespit etmek postmodern eser çözümlemesinde ana sorunsaldır. Yazarın her şeyi yabancılaştırdığı, çoğullaştırdığı ve kendi yaratım süreci diye baktığı eserler için üstkurmaca, metafiction adlandırmaları, eleştirmenleri de yeni bir yaklaşıma sürüklemektedir (Ecevit, 2006). Üstkurmaca, romanda oluşturulan evrenin, kurmaca olduğunun, sadece metinsel bir gerçeklik olduğunun eserde açıkça belirtilmesidir. Üstkurmaca üç şekilde yapılabilmektedir: “1. Metnin kuruluşunu, yazılış sürecini olgu içine konumlandırma, ayrıca diğer kurmaca metinleri kısmi olarak yerleştirme. 2. Nesnel gerçeklik ile kurmaca ilişkisini/çelişmesini belirginleştirme. 3. Modern romanda kimliği örtükleştirilen anlatıyı, etkin bir figür olarak belirginleştirme.” (Sazyek, 2002: 494-497) Yazarlar, okurun katıldığı ve çoğullaştırdığı bir eser peşindedirler. Eserlerini derin ve dünyaya seslenen bir yapı çerçevesinde kurmadıklarını, oyundan çok şey beklememek gerektiğini söylerler: “Postmodern sanatçı, sanat ile gerçek hayat arasındaki bağları koparma çabası içindedir hep. Örneğin Roland Barthes, otobiyografisini yazarken ‘Ben bir metin yazıyorum, ona da Roland Barthes adını verdim’ der. Barthes’e göre de sanat yapıtı gerçek evreni yansıtmaz, kurmaca bir evren yaratır. Ayrıca bu kurmaca evrende kimlik de kurmacadır. Barthes’e göre kendini anlatmak, kendini dil ile yeniden kurmaktır, yeniden yaratmaktır. Çünkü dili kullanmak demek, dil sistemleri ile ilgilenmek demektir, gerçekle değil”(Batum Mentese, 1996: 35). Buna rağmen eleştiri bu metinlerle yakından ilgilenir. Edebiyat ve sanatın insanı ve insanla ilgili olguları bir bütün içerisinde verme zorunluluğu nedeniyle postmodern eserler de eleştirinin ilgi alanına girer.

Bu çalışmada, yeni gerçeklik algısının etkisinde gerçek ve rüyanın iç içe geçtiği zaman, mekân ve gerçekliğin sorgulandığı, birçok yazarın eserine özellikle de Tanpınar’ın zaman anlayışına yapılan göndermelerle oluşturulan *Baba, Oğul ve Kutsal Roman* adlı romanın yapı ve simgeler çerçevesinde bir incelemesi yapılmaya çalışılmıştır.

II. YAPI

Postmodern romanda yapı; anlatıcı, üstkurmaca ve metinlerarasılık düzeyi olarak belirlenebilir. Eserin kurgusunun anlatılması postmodern romanlarda asıl amaçtır. Okurun eserin başından sonuna kadar yazma sürecine şahit olması, zaman zaman ortak olması üstkurmacyı oluşturur. *Baba, Oğul ve*

Kutsal Roman'da yapı, anlatıcı, anlatıcı çoğulluğu ve metinlerarasılık olarak belirir.

Romanın incelemesine geçmeden önce kısa bir özetinin verilmesi uygun olacaktır. Murat Gülsoy'un romanın başında Pedro Calderon De La Barca'nın *Hayat Bir Rüya* adlı eserinden aldığı "Gerçekten rüya görüyorsam, belleğimi durdur ulu Tanrım, tek bir rüyanın bunca hayali barındırması olanaksız; hepsinden kurtulup aklımdan çıkarana ne mutlu" epigrafı aynı zamanda romanın bütünü hakkında da bir ön bilgi niteliğindedir. Roman, Çehov'un hikâye yazımına dair kullandığı tüfek metaforunun sert bir parodisiyle başlar. Duvarda asılı tüfeği az önce birlikte olmayı düşündüğü kadından hızlı davranarak alan kahraman, kadının karnında büyük bir delik açar. Bir hikâyenin içinde olmanın bilincinde olan kahraman, kadını vurduktan sonra "silahın üzerindeki parmak izlerini silip hikâyeden çıktım" der; ancak asıl hikâye tam bu noktada başlar. Roman baştan sona Tanpınar'ın "Ne içindeyim zamanın / Ne de büsbütün dışında" dizelerinin somut bir göstergesi olarak devam eder. Zaman ve mekân olgusunun belirsizleştiği, paralel evren benzeri birden çok anlatı katmanının ortaya çıktığı, gerçek, rüya ve oyunun iç içe geçtiği romanda, bir hikâyenin bitmesi ancak başka bir hikâyenin başlaması ile mümkün olur.

Roman, orta yaşlarda, kafası karışık, mutsuz ve roman boyunca adı verilmeyen kahramanın sivil polisler tarafından gözaltına alınmasıyla başlar. Olayların kronolojik olarak aktarılmadığı roman, kahramanın bilinçaltında şekillenir. Kahramanın yazar olduğunu düşündüren ilerleyen bölümlerde anlatıcı, İTÜ'de verdiği bir konferanstan sonra, akademisyen olan ilk aşkı Asena ile karşılaşır. Bu karşılaşma sonrası Asena yavaş yavaş anlatıcı-kahramanın hayatında yer etmeye başlar. Diğer tarafta ise Kıtımır adını verdiği köpeğini sabahları gezdirmek için çıktığında tanıştığı ve bir yakınlık kurduğu lise öğrencisi Merve'yle yaşadıkları romanda paralel olarak gelişen diğer bir olay zincirini oluşturur. Merve, Robin adlı köpeğini gezdirmek için her sabah anlatıcı-kahramanla buluşan ve zamanla kahramana âşık olan bir kızdır. Anne ve babası iş için Japonya'ya giden Merve, sürekli uyuyan dedesi ile birlikte kalmaktadır. Dedesi ise başka insanların rüyalarına girebilme yeteneğine sahiptir. Hiç görmemesine rağmen anlatıcı-kahramanı da tanımaktadır. Asena'nın başta kardeşi olduğunu söylediği ancak roman sonunda oğlu olduğunu öğrendiğimiz Emir'i gözetlemesi için Asena anlatıcı-kahramandan yardım ister. Emir'in bir kavgasında hiç ilgisi olmamasına rağmen anlatıcı-kahraman da yaralanır. Anlatıcı-kahraman gözaltındayken komiserin Emir'in anlatıcı-kahramanın oğlu olduğunu söylemesi anlatıcı-kahramanın kafasını

karıştırır. Son gece kahraman çıktıktan sonra Asena'nın yanına Emir gelir. Asena'nın, Emir'e kendisinin ablası değil annesi olduğunu söylemesi sebebiyle tartışılır. Emir, Asena'yı balkondan aşağı iter. Asena komada hastanede yatmaktadır. Komadan uyandığında başı dönerek balkondan düştüğünü söylediği için anlatıcı-kahraman serbest kalır. Komiser ile birlikte hastaneye giderler. Anlatıcı-kahraman, Asena'dan Emir'in kendi oğlu olduğunu söylemesini beklerken Asena Emir'in ilk kocası Teo'dan olduğunu söyler. Merve de artık köpeğini gezdirmek için dışarı çıkmaz. O da anne ve babasının yanına Japonya'ya gitmiştir.

Roman "Beddua, Duvara Asılı Tüfek Patlar, Düşüş" adlı bölümlerden sonra birden sekize kadar sıralanan sayılarla başlıklandırılır. Romanın anlatım akışını şu şekilde sıralayabiliriz:

- 1) Çehov'un hikâye yazımı ile ilgili tüfek metaforu kullanılarak anlatılanın bir kurmaca olduğu bilgisinin verilmesi,
- 2) Anlatıcının kendisini uçarken gördüğü bir rüyadan uyanması ve köpeği Kıtırmir'le karşılaşması, karanlıkta Merve ve Asena'nın birbirine karışan hayalleri arasında gidip gelirken çalan kapıyı açtığı anda kapıda polisleri görmesi,
- 3) Anlatıcının polis merkezinde bekletilmesi, bu sırada iç monologlarla olan biteni anlamaya çalışması,
- 4) Anlatıcının ilk kez Merve ve köpeği Robin'le karşılaşması, İTÜ Mimarlık Fakültesi'nden Edebiyat kulübü öğrencilerinin anlatıcıyı konferans için davet etmesi,
- 5) Anlatıcının konferansa gitmesi,
- 6) Fakültede konferansı verdikten sonra koridorda dolaşırken eski sevgilisi Asena ile karşılaşması ve Asena'nın odasına gitmeleri,
- 7) Polis merkezinde komiserin anlatıcıyı Asena ile ilişkisi hakkında sorguya çekmesi,
- 8) Evde Asena ve sevgilisi Teo'yu hatırlaması,
- 9) Merve ile birlikte köpekleri gezdirirken birbirlerini tanımaya çalışmaları,
- 10) Asena'nın anlatıcının evine gelmesi ve anlatıcıdan kardeşi olarak bahsettiği Emir'i gözetlemesini istemesi,

- 11) Anlatıcının rüyasında yatak odasına su damladığını görüp yukarı daireye durumu söylemek için çıktığında Asena'yı yanında bir adamla görmesi,
- 12) Merve ile tekrar karşılaşması ve edebiyat üzerine sohbet etmesi, (Bu bölümde anlatıcı kendisinin aynı zamanda yazar olduğu bilgisini de verir.)
- 13) Anlatıcının polis merkezinde yalnız kaldığında iç muhasebe yapması,
- 14) Anlatıcının Asena'nın kardeşi olarak tanıttığı Emir'i bir meyhanede bulması, onu uzaktan izlerken birden Emir'in düşmanlarının gelmesi ile kavgaya tutuşmaları,
- 15) Anlatıcının rüyasında meyhanede kavgaya karışan Emir'in düşmanlarından İbo'nun evine geldiğini görmesi,
- 16) Merve'nin dedesini anlatması,
- 17) Anlatıcının Emir'le olanları Asena'ya anlatması,
- 18) Merve'nin dedesinin başkalarının rüyalarına girdiğini anlatması,
- 19) Polis merkezinde sorgunun devam etmesi,
- 20) Komiserin Emir'in anlatıcının oğlu olabileceğini söylemesi,
- 21) Rüyasında Asena'nın kendisinden yardım istediğini görmesi,
- 22) Rüyada Merve'nin dedesinden Asena'yı kurtarması için yardım istemesi,
- 23) Hastaneden Asena'nın komadan çıktığı haberinin gelmesi ile birlikte komiserin anlatıcıyı hastaneye götürmesi,
- 24) Yoğun bakımda Asena ile görüşmesi, Asena'nın Emir'in babasının Teo olduğunu söylemesi,
- 25) Merve'nin dedesinin ölmesi ve Merve'nin Japonya'ya ailesinin yanına gideceğini söylemesi,
- 26) Anlatıcının bu oyunun bir son olduğunu söyleyerek romanı bitirmesi.

Romanın anlatıcısı; Ahmet Hamdi Tanpınar, Oğuz Atay, Orhan Pamuk, Jorge Luis Borges, Vladimir Nabokov, Edgar Allen Poe ve Franz Kafka gibi yazarların eserlerinden alınan cümlelere bağlı olarak birden fazla kişidir. Anlatıcı, okurla

konuşmaz. Olaylar onun ağzından nakledilir. Ancak yapının gerçeklikten uzaklaşması için anlatıcı, rüyalara ve birçok esere göndermeler yaparak onlara yeniden işlerlik kazandırır. Gerek Türk edebiyatından gerekse Batı edebiyatından yapılan alıntılar eseri çok sesli hâle getirir.

Anlatıcının kurmacayı oluştururken müşahhas hâle getirdiği Gollum-Olric karakteri eserde fark edilir bir konumdadır. J.R.R. Tolkien'in *Yüzüklerin Efendisi* adlı eserinde bir karakter olan Gollum adını, konuşurken çıkardığı çirkin, mideden gelen seslerden alır. Gollum karakteri nefsi temsil eder: "Gollum'un sesini de ilk kez o anda duydum. Arsız arzuların sesi." (Gülsoy, 2015: 31)² Olric ise Oğuz Atay'ın *Tutunamayanlar* romanının ana karakterlerinden biridir (Atay, 2014) Romanda Selim Işık – Turgut Özben – Olric; baba, oğul, kutsal ruh üçlemesini anıştırdığından Olric karakteri kutsal ruha tekabül eder. Olric, daha çok iç benliği daha açık bir ifade ile iç sesi temsil eder. Gülsoy'un romanına verdiği isim de Oğuz Atay'ın *Tutunamayanlar* romanındaki karakterleri anıştırır. İsmi verilmeyen anlatıcı, Asena'nın oğlu Emir ve eserde parantez içi konuşmalarla ya da ara ara müşahhas bir hale getirilmesiyle bir karakter hüviyeti kazanan Gollum-Olric, baba, oğul ve kutsal ruhu anıştıracak şekilde *Baba Oğul Kutsal Roman* eserinin ismini oluşturur. Romanda Gollum, müşahhas hale getirilerek şu şekilde tanıtılır: "Gollum! Sen Gollum'sun. Seni daha genç sanıyordum.' Gollum-Olric karışımı içsesimin bir İngiliz uşağı kılığında bedenlenmiş hâli kel kafasını kaşığı sıkıntıyla. 'Aslında aynı yaştayışsss. Efendimışsss.' 'Olmasss. Burada ayna olmasss.' Zayıf, kel, yüzü ve elleri çeşit çeşit lekelerle ve benlerle kaplı, çirkin bir adamdı karşımda duran" (s. 178).

Romanda metinlerarasılık yoluyla birçok anıştırma söz konusudur. Anlatıcının köpeği Kıtırmir, Kur'an-ı Kerim'de anlatılan Ashab-ı Kehf'in köpeğinin ismidir. Anlatıcı kahraman, parkta tanıştığı Merve'ye Ashab-ı Kehf (Yedi Uyurlar)'ın hikâyesini de anlatır. Romanın sonunda yer alan "Mektup" başlıklı bölümde de kurmaca bir karakter olan Merve'nin isminin nasıl oluşturulduğu bilgisi verilir: "Gerçi sonra pişman oldum Merve koyduğuma. Unutmuşum kutsal dağın adı olduğunu. Belki de bilinçdışı bir iş, acayip bir sürçme. Ama durduk yere simgesel ilişkiler kuruldu Asena'yla arasında. Bir nevi Türk-İslam sentezi ki konumuzla hiç ilgisi yok. Baskıya girerken son anda değiştiriverim Merve'leri, Hepsi birden Melis yaparım örneğin ya da Melisa" (s. 224).

Anlatıcı kahramanın eski sevgilisi olan Asena'nın ismi de Türk mitolojisinde

² Bundan sonra romandan yapılacak bütün alıntılarda bu baskı kullanılacağı için sadece sayfa numarası vermekle yetinilecektir.

önemli rol oynayan dişi kurdun ismine bir göndermedir. Ancak kelimenin anlam içeriği boşaltılarak anlatıcı ile olan cinsel ilişkisi ve sonra Teo adındaki bir gence âşık olmasıyla şıpsevdi bir karakteri temsil etmesi de bir parodi olarak romanda yer alır.

Baba, Oğul ve Kutsal Roman, postmodern bakış açısına ve hayatın tekil bir merkezden takip edilemeyeceği ve eserin edebî bir oyun olduğu anlayışına dayanır. Orta yaşlarda, kafası karışık ve mutsuz bir yazarın, sivil polisler tarafından gözaltına alınmasıyla başlayan romanda olay akışında düzensiz bir anlatım tercih edilir. Freud'un "şuuraltında zaman yoktur" düşüncesinden hareketle çoğul bir zaman anlayışı geliştirilir. Anlatıcı bunu "Her şey aynı gün başladı aslında" şeklinde ifade eder. Günlük güneşlik bir mayıs günü, köpeğini gezdirirken Merve ile tanışmış, sonra da konferans vermek üzere gittiği İTÜ'de eski sevgilisi Asena'yı görmüştür. Kurgunun birden fazla parçaya ayrıldığı romanda, eserin bir oyundan ibaret olduğu düşüncesi açıkça ifade edilir: "Hiç şaşırmadım. Çünkü bu bir son. Başından beri bildiğim bir son. Tüm bunları yazıyordum ben. Geçenlerde başlamıştım yazmaya, devamını da getirmeliydim. Üstelik şu anda final sahnesinde bunun bir roman olduğunu fark ediyordum ki bu da benim sevdiğim tarzda bir edebî oyundur." (s. 208) Romanın anlatıcısı, yaşamı, sevdiği yazarlar, edebiyattan beklentileri gibi konularda Murat Gülsoy'a çok benzeyen, ancak anlatıcı kahramanın Murat Gülsoy olup olmadığı konusunda ikilimde kalınan bir noktada durur. Bu postmodern romanın yapısı gereği oluşan bir durumdur. Anlatıcı bir yandan sorgu odasında, diğer yandan yazılar yazmaya, konferans vermeye devam eder. "Yazının, kurmacanın gerçekliği değiştirmesi fikrinden" etkilenen Gülsoy, bu noktada gerçekliğin salt kurallarıyla oynamaya başlar. Romandaki yazarın Gülsoy olup olmadığı tereddüdü devam ederken oyunun sınırları daha da genişletilir. İTÜ'deki konferanstan sonra, orada akademisyen olan ilk aşkı Asena'yla karşılaşan anlatıcının hayatında, Asena önemli bir yer tutmaya başlar. Bu ilişki devam ederken anlatıcının sırf Nabokov okuduğu için bir lise öğrencisi olan Merve'ye duyduğu yakınlık romanın başka bir anlatı ayağı olarak sürdürülür.

Murat Gülsoy'un romanda oluşturduğu kaotik yapının amacı temelde okurun gerçeklikle olan bağını sarsmak yeni bir gerçeklik algısı oluşturmaktır. Sanat anlayışında beslendiği ve önemseydiği Tanpınar'ın *Acıbademdeki Aşk* hikâyesinde Sani Bey'in "dünyada her şeyin değiştirilip düzeltilerek farklı bir işlev kazanacağına, yeni bir icat haline getirilebileceğine duyduğu inancın bir sonucu olarak içinde yaşadığı köşkü de Escher'in o imkânsız mimari çizimlerdeki gibi labirentsi bir hale sokması" (s. 41) gibi romanın birçok

zaman, kişi ve olay ile birden fazla anlam ve sonuç elde edilen bir labirente evrilmesini sağlamak da eserdeki kaotik yapının amaçları arasındadır. Romanda görölen bu kaotik yapı Güven Turan'ın postmodern eserlerdeki tür ayrımının belirsiz oluşu ile ilgili söylediklerini destekler niteliktedir: “Modernist ve postmodernist ayrımında listeyi istediğimiz kadar uzun tutabilirsek de, en temel öğeler, Modernist edebiyatta ‘tür’ün sıkı sıkıya (roman gibi, öykü gibi ya da şiir gibi) belirlenmiş olmasına karşın, Postmodernist edebiyatta tür ayrımının belirsiz oluşudur. İkinci önemli nokta modernist yapının birkaç açıdan da olsa yorumlanırlığına karşın, Postmodernist yapının okur tarafından, okunurken bir kez daha ‘yazılması’dır. Kısacası, Postmodernist yapıt, “açıké bir yapıttır. Modernist yapıt ‘anlambilimsel’ iken postmodernist yapıt ‘belagata/retoriğe’ dayalıdır” (Turan, 1992: 18)

Gölsoy, romanında zamanı, postmodern zaman anlayışında uygun olarak Tanpınar'ın “Ne içindeyim zamanın / Ne de büsbütün dışında” dizelerinin ilhamıyla belirsizleştirerek birden fazla anlatı katmanı oluşturur. Spanos'a göre postmodern bir eserin asıl hedefi “geleneksel, donmuş hermeneutik tarafsızlık biçimlerinin yapısını bozmak ve metinleri ve okuyucuları kanıların ve yanlışlıkların zaman içindeki oyununa açmaktır” (Connor, 2005: 170). Yine Spanos'un postmodern zaman kavramı ile ilgili söylediği “Postmodern edebiyat, zamanı Tanrı'nın *ölümü'nden* (ya da en azından Omega olarak Tanrı'nın ölümünden) sonra metafiziğin çöküşünde temalaştırmakla kalmaz, ortamın kendisini mesaj haline getirir; şu anlamda ki, ortamın işlevi geleneksel metafizik referans çerçevesinin Heideggerci anlamda bir “yapı çözümünü” sağlamaktır, yani biçimsel ihlal yoluyla mekânsal perspektifin fenomenolojik indirgenişini gerçekleştirerek Kierkegaard gibi okuyucuyu şeyler arasında bırakmaktır” (Connor 2005: 170) ifadeleri romanın zaman anlayışını da açıklar niteliktedir. Zaman ve mekânın belirsizleştirilerek okuru, “*şeyler*” arasında bırakan yazar, paralel bir evren oluşturarak rüya ve oyunu gerçeğe, gerçeği de rüya ve oyuna karıştırır. Bu noktada Nurullah Çetin'in postmodern roman için söylediği şu ifadeler açıklayıcı olacaktır: “Gerçeklik unsurundan çok; kurmaca unsuru ön plandadır. Yani romanın anlattığı, aktardığı, yansıttığı içerik ve anlam katmanlarından, fikir, duygu ve bilgilerden çok; bunların nasıl anlatıldığı, nasıl bir teknik ve söylem içinde sunulduğu, nasıl bir kurguya bağlı olarak ortaya konduğu önemli olmuştur. Buna bağlı olarak *üstkurmaca* (metafiction) önem kazanmıştır. (...) Kimi zaman romanın yazılış süreci, romanın ana izleklerinden biridir. Dış dünyanın değil; romanın yazılış sürecinin yansıtılması *öncelenir*. Bu durumda romanın kurmaca yapısı, onun konusu olmuştur” (Çetin, 2003: 113-114)

Roman "Beddua" ve "Duvara Asılı Tüfek Patlar" başlıklı iki kısa metin ile başlar. Çehov'un bir hikâyede duvarda asılı bir tüfek varsa patlamalı tezi romanın ana fikrini oluşturur. Kadın "Bir hikâyenin içindeyiz... sonu kötü bitecek bir hikâyenin... Bilirsin, eğer hikâyelerde duvara asılı bir tüfek varsa... Bir an gelir mutlaka patlar!" (s. 16) der ve tüfeği alıp anlatıcıya doğrultur. Anlatıcı ani bir refleksle tüfeği alıp kadına ateş eder. Midesinde büyük bir delik açılan kadın ölür: "İşte hikâye dedin, oldu. Silahın üzerindeki parmak izlerimi silip hikâyeden çıktım." (s.16) Gülsoy, Çehov'un tüfek metaforunun sert bir parodisi ile romanın kurmaca olduğunu belirten bir giriş yapar. Romanın başında yapılan bu giriş baştan sona devam edecek olan yazarın hayata edebiyatla bakmasının bir göstergesidir. Hayatın romanı tezine karşı, romanın hayatı anlayışı ironik bir dille ifade edilir.

"Düşüş" başlığı altındaki ilk bölüm "Bir", anlatıcının gördüğü bir kâbus ile başlar. Romanda gerçek ve rüya sürekli iç içe ilerler. Borges'in rüya metaforundan etkilenen Gülsoy, evrende ana bilmecenin uzam değil zaman olduğu düşüncesindedir. Zamanın karmaşık ve girift yapısı, birçok olasılığı içinde barındırır. Zamanı genişleten bir olgu da rüya metaforudur. Borges'in zamanın geçiciliğini temsil etmek üzere kullandığı rüya, Gülsoy'un romanında da önemli bir yer tutar. Anlatıcı kâbustan uyandığında ise gerçek hayatla karşı karşıyadır. Polisler kapıda onu götürmek için beklemektedir.

Anlatıcının polis merkezine niçin götürüldüğü konusunda bir fikri yoktur. Mesleği yazarlık olduğu için yazdıklarından dolayı bir suç işlemiş olabileceği ihtimali üzerinde durur. Ancak "orta yaşa gelmiş suya sabuna dokunmayan bir yazar olarak" (s.24) bir suç işlemediğini düşüncesindedir. Polis merkezinde bekletildiği odanın duvarında "Burada Allah Yoktur" (s.26) yazmaktadır. Bu yazı Borges'in *Yedi Gece* eserindeki Kabala hikâyesine bir anıştırmadır. Borges hikâyede bunu şöyle ifade eder: "Her birimizde Tanrının bir cüzü vardır. Bu dünya, açıktır ki, her şeye kadir ve hak bilir bir Tanrı'nın eseri olamaz. Bu dünya bize bağlıdır....Aralarında Kabil ve İblis'in bulunduğu bütün yaratıklar büyük ruh göçlerinin sonunda geri dönecekler ve bir zamanlar içinden çıktıkları Tanrı'ya karışacaklardır" (Borges, 2014: 112).

"İki" başlıklı bölümde ise anlatıcının liseli bir genç kız olan Merve ve onun köpeği Robin'le ilk karşılaşması ve anlatıcı yazarın İTÜ Mimarlık öğrencileri tarafından konferansa davet edilmesi anlatılır. Merve ile karşılaşmasında *Yedi Uyurlar* (Ashâb-ı Kehf) hikâyesine metinlerarasılık yöntemiyle açık gönderme yapılır. Merve'nin Nabokov'un kitaplarını okuması da yazarın kurmacayı oluştururken başvurduğu anıştırmalardan biridir. Kızın Nabokov okuması

onun “herhangi biri olmadığını” (s. 31) gösterir. Gülsoy, eserden yola çıkarak kişi hakkında bir kanıya varır. Bu da yazarın romanda hayata edebiyatla bakışının başka bir örneği olarak alınabilir. Merve genç bir kız olarak aynı zamanda anlatıcıya Edgar Allan Poe’nun *Annabel Lee* şiirinde geçen “Bir kız yaşardı, bileceksiniz adı Annabel Lee” (s. 32) dizelerini hatırlatır. Nabokov’un *Karanlıkta Kahkaha* ve *Lolita* romanlarını hatırlayan anlatıcı, yeni tanıştığı Merve’ye bu romanların penceresinden bakar. Merve bu romanlardan çıkıp gelmiş bir karakter gibidir: “Lolita, hayatımın ışığı, kasıklarımın ateşi. Günahım, ruhum, Lo-li-ta; dilin ucu damaktan dişlere doğru üç basamaklı bir yol alır, üçüncüsünde gelir dişlere dayanır: Lo-li-ta.” (s. 32) Anlatıcı Poe ve Nabokov’un eserlerini hatırlar. Bu eserlerde ana karakterlerin kendilerine ilham veren kişiyi bulmaları gibi anlatıcı da bu romanı yazabilmek için bir ilhama ihtiyaç duymaktadır: “Belki benim de böyle bir ilham meleğine ihtiyacım vardı. Yıllardır yazamıyor oluşumun ardında böyle bir eksiklik olmalıydı.” (s. 32) Anlatıcının Merve ile olan ilişkisi oyunun bir parçasıdır. Merve, anlatıcının bir kadında aradığı her özelliği taşıyan biri olarak kurgulanır. Anlatıcı Merve’ye ilgi duymakta, Merve de bu ilgiye duyarsız kalmamaktadır. Ancak Merve bir düş gibidir: “Merve, sigara içişi, rüyaları, içinde yarattığı cinsel gerilim, hatta uzun uzun uyuyan dedesi...” (s.75) ile anlatıcıya Haruki Murakami’nin bir romanındaki karakteri anımsatır.

Anlatıcı konferans vermek üzere gittiği İTÜ’nün Taşkışla binasının önünde Orhan Pamuk’un *Yeni Hayat* romanını hatırlar. Romanda kahraman burada bir olaya tanık olur. Kahramanın tanık olduğu bu olay ve sonrasında yaşananlar, onun hayatında bir dönüm noktası olur. Benzer bir değişim anlatıcı için de geçerlidir. *Yeni Hayat* romanının bir mekânı, bu romanda da mekân olarak alınır. Olay farklılaşsa bile burası değişimin başladığı yerdir. Anlatıcının eski sevgilisi Asena ile tanışması da bu mekânda gerçekleşir ve olaylar bu karşılaşmadan sonra gelişir. Konferansa hazırlıksız gelen anlatıcı yazar, Mimarlık fakültesi öğrencilerine mimariye edebiyatla nasıl bakılacağını anlatır. Anlatıcı, romanda olay ya da durumların tamamına edebiyat penceresinden bakar. Bu bölümde de yaptığı konuşmanın tamamını aktaran anlatıcı Victor Hugo’nun *Notre Dame de Paris*, Orhan Pamuk’un *Sessiz Ev*, *Masumiyet Müzesi*, Ahmet Hamdi Tanpınar’ın *Acıbademde’ki Köşk*, *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*, *Huzur* eserlerinden mimariye dair örnekler verir. Edebiyat eserleri hayatı ve mekânı sonsuzlaştıran bir özelliğe de sahiptir, düşüncesi vurgulanır. Tanpınar’ın eserlerine daha geniş yer veren anlatıcı, edebiyat ve mimarinin iç içe olduğu üzerinde durur. *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* “Doğu ve Batı arasındaki kültürel farklar üzerine” (s. 41) kurgulanmış bir eserdir.

"Dört" başlıklı bölümde ise Merve ile konuşan anlatıcı, bir ara konuşmaya ara verdiklerinde kendini sorgulamaya başlar. Henüz hayatın başında olan bir genç kızla burada ne işi olduğunu, bulunduğu yer ve zamanın doğru olup olmadığını sorgular. Burada yardımına Herman Merville'nin *Kâtip Bartleby* kitabı yetişir: "Benim burada olmamam gerekirdi. Yanlış bir yerdeydim, daha doğrusu yanlış bir zamanda. Benim sahnem çoktan geçmişti, rolüm bitmiş olduğu halde sahneden inmemeğe diretiyordum. *Bartleby* gibi. Ne kadar iç bunaltıcı bir hikâyedir o. *Yapmamayı tercih ederim*. Öyle der *Bartleby*, hiçbir işi yapmadığı gibi ofisi terk etmez, orada yatıp kalkar ve bir şeye dönüşür, bir... Sahi neye dönüşür? Topluma katılmayı reddeden biri neye dönüşür?" (s. 70) Anlatıcı da topluma katılmayı reddeden biridir: "Kırk küsur yaşında yırtık pırtık eşofmanlarla, elimde sopa, sakallı bir köpekle gezip duruyorum hayatın kıyısında." (s. 70) Toplumdan kaçan anlatıcı, kalabalıklar içinde yalnız kalır. Henüz genç bir yaşta elinde sopası ve yanında köpeği ile amaçsız, başıboş bir halde hayatın kıyısında bir "tutunamayan" olarak yaşamaya çalışır. Bu yalnızlık anlatıcının psikolojisi üzerinde de etkili olur. Gün geçtikçe akıl sağlığı da bozulur.

Anlatıcı, zaman zaman kendisinin biri tarafından izlendiği duygusuna kapılır. Orhan Pamuk'un *Kara Kitap* romanındaki *Göz* adlı bölümde şu şekilde bir izlenmeden bahsedilir: "Kaldırımlar kirli ve dardı. Sokağın, duvarın uzandığı karanlık noktada, bu saçma göz de beni bekliyordu. Artık anlaşılmuştur sanıyorum: Öyle kötü bir şey için, ne bileyim, beni korkutmak, boğmak, bıçaklamak, öldürmek için değil; sonraları düşündüğüm gibi, daha çok bir rüyayı andıran bu metafizik deneye bir an önce gireyim diye, bana yardım etmek için bekliyordu "göz" beni" (Pamuk, 2016: 105) Anlatıcı da izlendiği duygusuna kapılır: "Arkaya dönüp eskiden Ali Baba'nın olan kahveye baktım, kimseyi göremedim, Kıtırmir de huylandı. Ayağa kalkıp kulaklarını dikti. Biri bizi gözetliyor duygusunu içimden atamıyordum bir türlü." (s. 102)

Anlatıcının, Merve ile birlikte köpek gezdirirken gittiği ve kendisini dinleyip huzur bulduğu mekânlardan biri de Tevfik Fikret'in evinin yer aldığı Aşiyân'dır. Anlatıcı, huzuru da yine edebî önemi olan bir mekânda bulur: "Aşiyân benim için Tevfik Fikret değil Tanpınar'dır. Hayır, aslında, Tanpınar da değil, Tanpınar'ın mezarı! Hatta belki de sadece mezar taşındaki dizelerdir: Ne içindeyim zamanın / Ne de büsbütün dışında... O yokuş, o mezarlık benim imgelemimde özel bir yere sahip, bunun farkındayım." (s. 123) Mezarlık Ahmet Hamdi Tanpınar ve Yahya Kemal'in mezarlarını buldurması bakımından da önemlidir. Merve ile Oğuz Atay'ın *Tutunamayanlar*'i üzerinde konuşurken bir karşılaştırma yapar. Anlatıcı Yahya Kemal'i "tutunmuş olan" (s. 132) olarak görmektedir.

Merve'nin dedesi romanda sadece Merve'nin anlattıklarından ibarettir. Ancak onun insanların rüyalarına girmesi ve gelecekle ilgili bir takım değişikliklerde bulunması da Tanpınar'ın *Abdullah Efendi'nin Rüyaları*'nı anıştırır. Rüyalar hakkında söyledikleri de Tanpınar'ın rüya hakkındaki görüşleridir.

“Yedi” başlıklı bölümde polis merkezindeki komiserin sorgusu da oyunun bir parçasıdır. Komiser anlatıcıyı yazdıkları ile suçlar. Edebî eserdeki gerçek ve kurmaca bağının parodisi yapılır. Anlatıcının “duvarda asılı tüfek patlar” başlığı ile yazdığı blog yazısında kahramanın bir kadını tüfekle vurması, anlatıcının bunu gerçekte yapıp yapmadığı sorgusu ile karşılaşmasına neden olur. Anlatıcı, komiser yazdıklarının kurmaca olduğunu anlatmaya çalışır. Sonuçta yazılan her şey kâğıttan bir dünya oluşturur, tamamen kurmacadır: “Pis bir kadın hayal etmişim öyküde... Adamı çağıran... Adamı günaha davet eden... Adamsa bu çağrıyı öldürüyordu hikâyede. Başka bir açıdan da yorumlanabilirdi tabii. Adamın hikâye kahramanı olarak yapmak zorunda olduklarını yapması. Kaderi kaderine başkaldırmak olan zavallı paradoks yarattığı. Ama bu tekrarlamaktan zevk aldığım edebî oyun şimdi aleyhime işliyordu.” (s. 168) Anlatıcı, romanın bir kurmaca olduğunu ve yazdıklarının bir oyun olduğunu her fırsatta okuyucuya hissettirir.

Anlatıcı, Tanpınar'ın *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* romanındaki Doktor Ramiz, Aristidi Efendi, Seyit Lütfullah karakterlerini de romana taşır. Rüyada Kıtmir, Doktor Ramiz kılığında karşısına çıkar ve anlatıcı ile psikolojik konuşmalar yapar. Doktor Ramiz, romanda kendi konuşma üslubuyla ve kurguya yön verecek şekilde metinde yer alır. Gülsoy, Tanpınar'ın kurmaca dünyasından aldığı bu kişileri rüyasında yeniden kurgular. Kurmaca içinde kurmaca ile bir paradoks oluşturulur.

“Sekiz” başlıklı son bölümde ise yaşananların bir oyun olduğu ve bu oyunun, hikâyenin bittiği de belirtilir. “Bu bir son, diye düşünüyordum. Bir şeyin sonu. Bir yaşantının. Bir hikâyenin.” (s. 206) Anlatılanlar ve rüyalar bu bölümde anlamlandırılmaya çalışılır. Ancak kesin sonuçlar belirtilmeden olasılıklar sıralanarak roman muğlak bir halde bitirilir.

Baba, Oğul ve Kutsal Roman'da yazar, yaptığı açık ya da kapalı göndermelerle çoklu bir anlatım meydana getirir. Anlatılanın yaşandığı ya da yaşananların anlatıldığı bir paradoks içinde ilerleyen romanda anlatıcı “yaşarken yazılan, yazılırken yaşanan” bir roman yazıldığını belirtir. Anlatıcı, hem anlatan hem de kurmaca yapıyı kuran ve bu kurmaca içinde rol alan bir karakterdir. Hastalıklı bir yapıya sahip olan anlatıcı, zihninin yaşadığı her ânı bozduğunu söyler. Romanın sonunda yer alan Mektup bölümünde Merve karakterinin

nasıl kurgulandığı anlatılır. Aslında Merve, anlatıcının köpeğini gezdirirken karşılaştığı, sadece birkaç kelime konuştuğu ve bir daha hiç görmediği, adını bile bilmediği bir kızdır. Ancak anlatıcı, bu genç kıza alıp romanda bir isim vererek kurmaca bir kişilik oluşturur. Merve'nin romandaki asıl işlevi anlatıcının gördüğü rüyaların çözümlenmesine yardımcı olmasıdır. Rüyaların çözümlenmesi ise romanın çözümlenmesi anlamına gelmektedir.

Başta Tanpınar, Borges olmak üzere birçok esere yapılan göndermelerle hayatın ve zamanın göreciliği üzerinde durulan romanda çok parçalı bir yapı söz konusudur. Rüya ve gerçeğin iç içe geçmesinde gerçekliğin göreciliği tartışılır. Kimine göre gerçek olan kimine göre rüya olurken bunun tam tersi de söz konusu olabilir. Bu nedenle de tek bir doğru tek bir gerçek yoktur. Rosenau, postmodern romanlardaki gerçekliğin tartışılabilir hale getirilmesine ilişkin şunları söyler: "Karakterler düşlerin işgal ettiği mekânın uyanık geçen saatler kadar gerçek olduğu kültürler ve yüzyıllar arasında serbestçe gezinirler. Neyin sahici olduğunu söylemek imkânsızdır. Bu okurun kafasını karıştırmak, hatta onu yanlış yöne yönlendirmek için, onu neyin gerçek neyin uydurma olduğunu sorgulamaya teşvik etmek için yapılır. Ama en önemli işlevi okurun kendi kitabını inşa etmesini gerektirmesidir. Normal zaman ve mekân kısıtlamaları ihlal edildiği için istenen sayıda hikâye çıkarmak mümkündür. Aslında okumaya nerden başlanıp nerede bitirildiği fark etmez, çünkü normal zaman ve mekân anlamsız kavramlar olduğunda olup bitenler hakkında tartışmak da imkânsızdır ya da faydasızdır." (Rosenau, 1998: 124)

Anlatıcı, yazar kimliğiyle yer aldığı romanın başkahramanıdır. Bir taraftan olayları anlatır bir taraftan da bunları yazdığını ve kurguladığını söyler. Eserdeki üstkurmaca bu şekilde oluşturulur. Roman, anlatılan olaylar yaşanırken mi yazıldı yaşılandıktan sonra mı yazıldı ikileminin yarattığı bir gerginliği sürüdür. Yazar, sevdiği ve beğendiği yazarların eserleri ile hayata bakar. Hayat da edebiyata göre şekillenir. Hayattaki herhangi biri birden bir roman karakterine dönüşebilir. Edebiyat ve hayatın iç içeliği de kurmaca ve gerçekliğin kesiştiği noktayı göstermesi bakımından önemlidir.

III. SİMGELER

Baba, Oğul ve Kutsal Roman hayat ve edebiyat arasında bir döngüselliktedir. Romanda anlatıcının yazar olması ve kurmaca bir evren meydana getirmek istemesi bu döngüsellik sağlayan ana etkidir. Romanın şahıs kadrosunu oluşturan Merve, Merve'nin dedesi, Asena taşıdıkları özelliklerle edebiyattan hayata taşınan kişilerdir. Gülsoy, kişiler arasındaki iletişimi,

beğendiği yazarların eserlerinden aldığı özellikler ile sağlar. Bu iletişimi sağlarken de bazı simgelerden yararlanır. Özellikle rüyalar simgesel anlamlarıyla çözümlenmeye ihtiyaç duyan temel yapı taşlarıdır. Eserin tamamında ağırlıklı olarak hissedilen Tanpınar'ın rüya anlayışı temek kurgu malzemesi olarak görülmektedir. Kıtırmir, Gollum-Olric, Aşçıyan mezarlığı da romanda dikkat çeken simgelerdir.

A. Rüya

Uyku hâlinin ürettiği bir imkân olarak rüya çok katmanlı bir yapı arz eder. Zaman ve mekânın hızlı bir geçiş gösterdiği rüyalar, insanı, mekânı ve nesnelere soyut bir evrende bir araya getirir de temel olarak gerçek hayatın öğelerinin bilinçaltında tekrar şekillendirilmesi ile oluşur. Postmodern eserlerde ise rüyalar çoğu zaman gerçeklikten kaçış amacıyla tercih edilir. Gerçek ve rüya arasındaki geçişler belirsizleştirilerek mutlak gerçeklik sorgulanır.

Murat Gülsoy, romanda Tanpınar'ın rüya anlayışından etkilenerek romanın örgüsünü rüyalarla sağlar. Tanpınar'ın çoğu hikâyesinde rüya odak noktasını oluşturur. Bu hikâyelerde rüyalar bazen hayata tutunma gerekçesi bazen de hastalıklı hallerin nedenidir. Rüya imkânsız yakalama arzusu, bulunduğu açmazdan kurtulma tutkusu, mistik bir sıçrama zemini olarak kullanan yazar, rüyalar ile maddi dünyaya karşı çıkar (Tosun, 2011: 69).

Gülsoy, romana Tanpınar'ın *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* romanında geçen “Şimdi hastalığımı da, tedavisini de biliyor. Yaman adamdır. Mükemmel bir kültürü vardır. Sonra iradesi... Bu irade sayesinde öyle bir rüya gördü ki!..” sözleriyle başlar. Rüya ve gerçeği iç içe harmanlayarak kullanan Gülsoy, rüyaların zamanı genişleten özelliğinden yararlanır. Anlatıcı ilk bölümde gördüğü rüyada kendisinin rüyada olduğunun da bilincindedir. Kendisini kanatlarını açıp uçar vaziyette gören anlatıcı etrafındakilere şöyle seslenir: “Gelin siz de yapın. Uçabilirsiniz. Belli ki rüya bu!” (s. 21) Yazar, rüya ile gerçek arasındaki geçişleri “düşüş” ile sağlar. Rüyanın bittiği yerde katı gerçeklik ile karşılaşır. Anlatıcı, kapıya polisler gelmeden önce rüya ile gerçek arasında belli belirsiz Merve, Asena ve Kıtırmir'i görür. Romanda yazarın kurmaca bir kişilik olarak oluşturduğu Merve rüyada değişerek Asena'ya dönüşür. Merve ve daha sonra ortaya çıkan dedesi bu rüyaların çözümlenmesi ve Asena'nın komaya girmesindeki gerçekliğin anlaşılmasında bir araç olarak kullanılır.

İkinci rüya da anlatıcının Asena ile ilgili yaşadıkları bir başka deyişle gerçekler anlatıcını bir çıkmaza sürükler. Bulduğu açmazdan çıkmanın bir yolu olan rüyada katı gerçekler yumuşatılır. Kıtırmir, insan kılığında cam kenarında

oturmuş sigara içmektedir. Asena ile anlatıcı arasında yaşanan ve bir türlü rayına oturamayan aşk rüyada anlatıcının geçmişte yaşadığı mekânları hatırlamasına sebep olur. Anlatıcı, rüyasında kendini Asena ile tanıştığı ve içinde uzun süre birlikte aşk yaşadığı Hisar'daki evde görür. Geçmiş, anlatıcıyı şimdiki içinde bulunduğu halden kurtarabilecek bir çaredir. Gerçekte sağlanamayan bu dönüş ancak rüya ile sağlanabilir: "Arkamı döndüğümde Hisar'daki evde olduğumu anladım. Asena yüzündendi. Geçmişe dönmüştüm işte." (s. 63) Evin koridorunda dolaşmaya başlayan anlatıcı bir çıkış yolu arar. Tavanda uzanabileceği yükseklikte bir geçit görür. Tırmandığında ise mekân hızla değişir. Geçit önce bir baca sonra aniden bir kuyuya dönüşür. Yorgunluktan tutunacak hali kalmayan anlatıcı kendisini boşluğa bırakır. Düşüş yine rüyadan gerçekliğe geçiş anıdır.

Üçüncü rüya, arzularla ilgilidir. Rüyasında az önce park ettiği arabayı yerinde göremeyen anlatıcı, bir adamın kendisine verdiği gözlükle arabasını görebilir. Adamın yaptığı açıklama ise rüyanın psikolojik yorumunu içerir: "Çevrenizde aynı olan şeylere karşı gelişen psikolojik bir körlük bu. Bakın arabanız orada, biz görüyoruz; ama sizin için artık o yeni bir bilgi içermiyor. Bu yüzden de beyniniz tarafından algılanmıyor. Çevremizde sürekliliği olan şeylere karşı bir süre sonra bir körlük geliyor. Artık onları göremez oluyoruz; işte bu gözlük bu tip körlüğü önüyor." (s. 78) Kıtırmir de rüya hakkında şu yorumu yapar: "Arzularınla ilgili... Görmek istemiyorsun ama onlar oradalar." (s. 78) şeklinde yorumlar. Bu rüya da maddi gerçekliğe karşı çıkan bir anlayışın ürünüdür. Etrafta olan bitenin anlaşılması ve iç dünyada cereyan eden duyguların, arzuların dışı vurumu ancak mevcut bakış açısının değişimi ile sağlanabilir. Bu rüyadan sonra anlatıcı ve Asena arasındaki ilişki farklı bir boyut kazanır. Anlatıcı yeniden Asena'ya karşı bir aşk beslemeye başlar. Bu nedenle de rüya burada yönlendirici bir özellik göstermektedir.

Dördüncü rüya, anlatıcıyı yeniden kendisine getirir. Anlatıcı yatakta yatarken birden üst kattan su damladığını fark edip haber vermek için yukarı çıkar. Ev sahibi bir parti vermektedir. Ancak yatak odasının olduğu yeri sauna olarak kullandıklarını orada hiç su olmadığını söyler. Anlatıcı bu söylenenlere inanmaz. İçeri kendisi girip baktığında Asena ve Teo'yu sarmaş dolaş bir vaziyette görür. Gülsoy burada Freud'un Topografik Zihin Modeli'ne³ bir gönderme yapar. Saunanın su ile buhar arasında nemli ortamı

3 Topografik Zihin Modeli'nde Buzdağı örneği üzerinde duran Freud ön bilinç seviyesi olarak adlandırdığı katmanı buzdağı örneğinde su seviyesinin hemen altı olarak tanımlamaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Freud, Sigmund (2015). **Psikanalitik Kurama Giriş**, İstanbul: Bağlam Yayıncılık

anlattığını düşündüğümüzde saunayı Freud'un Ön Bilinç Seviyesi olarak yorumlayabiliriz. Ön bilinç seviyesi ise o anda bilincinde olunamayan ancak hemen bilince aşılana bilecek anılar ve dünya bilgilerini kapsar. Bu aşama bilinçle bilinçaltı arasında bir geçiş aşaması görevi üstlenir. Anlatıcının sauna görmesi de bu bilinç ve bilinçaltında gerçekleşen rüyanın kesişim noktasını anlatması bakımından önemlidir. Bu seviye gerçeğin rüyaya, rüyanın da gerçeğe en yakın olduğu ve sürekli bir alışverişin görüldüğü seviyedir.

Beşinci rüyada, anlatıcının "Beddua" başlığı ile yazıp bloguna koyduğu kısa hikâyenin yaşlı kahramanı gelir. Yaşlı adam, Robert Dankoff tarafından hazırlanan *Evlilya Çelebi Sözlüğü*'nü okumaktadır. Yanlarında ise "ölmüş ya da tam tersine hiç var olmamış bir" kadın oturmaktadır. Anlatıcı korkar ve bu korkuyla uyanır. Kurmaca bir kişiyi rüyaya taşıyan yazar, burada rüyayı mistik bir sıçrama zemini olarak kullanır. Aşiyen mezarlığında Tanpınar'ın mezarını sürekli ziyaret eden anlatıcı, rüyada öte âlem ile bu dünyayı aynı mekânda birleştirir. Tanpınar'ın "Ne içindeyim zamanın / Ne de büsbütün dışında" dizelerini hatırlayan anlatıcı, rüyada bu zamansızlığa işaret eder. Ancak zamansızlık ve mekânsızlık korkutucudur. Tam bu noktada gerçekliğe geri döner. Tekrar uyuduğunda ise az önce Emir'i takip etmek için gittiği barda Emir'i kurtarmak için kavgada elebaşı olan İbo'yu görür. İbo barın altını üstüne getirmiş ve anlatıcıya da zarar vermiştir. Gücü yetmediği için İbo'ya karşı koyamayan anlatıcı, hıncını rüyasında alır. Rüya, bilinçaltında yatan öfkenin bir dışavurumu olarak işlevseldir.

Anlatıcı altıncı rüyayı polis merkezinde sorgu arasında görür. Komiser bir ara dışarı çıktığında masaya başını koyan anlatıcı rüyasında daha önce konferans için gittiği İTÜ'nün koridorlarında dolaşmaktadır. Karşısına "Gollum" çıkar. Romanda iç ses olarak sürekli anlatıcı ile konuşan Gollum, kendisine koridorlarda yol göstermektedir. Ancak koridorun sonunda etrafı görebilmesi için anlatıcıya bir gözlük veren Gollum birden kaybolur. Az önce etraftaki anlamsız birçok nesne gözlükleri takınca anlam kazanır. Etraf anlatıcının geçmişte sahip olduğu nesnelere doludur. Biberon, Asena ile Hisar'da gezdiği zamanlar aldığı kehribar ağızlığı ve zippo çakmak, hayatı boyunca kullandığı tüm diş fırçaları, çatal, bıçaklar, hatta siparişe eve getirttiği Çin yemeklerinin yanında gelen chopstick'ler etrafta cam raflarda dizilmiş vaziyettedir. Odadan içeri girdiğinde yatağının başına gelir. Yatak aynı zamanda nemli toprakla dolu bir mezardır. Komada olan Asena'yı hatırlar. Asena kendisinden yardım etmesini istemektedir. Onu oradan kurtarmak için elini uzattığında ayağı kayıp düşer. Rüyadan uyanması için bu düşüşün de sert olması gerekmiştir.

Bu düşüşten sonra tekrar uyuyan anlatıcı rüyasında Asena ve Merve'yi birlikte görür. Asena şarkı söylemektedir. Bu ses anlatıcıyı Asena'ya yeniden âşık eder. Bu rüyada anlatıcı Asena'nın olmadığı zaman ve mekânda ondan uzak kalmamak için hayali bir Asena yani Merve'yi kurguladığını ifade eder: "Yumuşacık Asena'nın sesi. Bana söylüyor. Beni söylüyor. Ben söze geliyorum. Sözle canlanıyorum. Yeniden âşık adam oluyorum. Merve'nin sesi bu. Asena ve Merve bir kadının iki farklı ânı. Bir olmadan diğeri olmayacak. Biri geçmişte olmadı, diğeri gelecekte olmayacak." (s. 182)

Rüya devam ederken ikinci bir rüyaya geçen anlatıcı bu gördüklerini Kıtırmir'e anlatır. Hızlı bir mekân değişimi başlar. Mekân önce sorgu odasındaki masa daha sonra bir gemi olur. "Rüyalar denizinde" (s.184) ilerleyen bu gemide anlatıcı Merve ya da Asena'ya aramaktadır. Merve'yi bulmak için attığı her adım onu Asena'ya yaklaştırır. Bir kapıyı açtığına sıcak bir mağaraya girer. Orada uyumak ister. Mağara Freud'a göre vulvayı ve sıkıntıyı işaret eden bir imgedir. (Freud, 2015) Anlatıcının Merve'ye karşı olan cinsel arzuları rüyada mağara imgesi ile belirir. Merve'nin dedesi de bu yakınlaşmayı engellemek için Asena'ya komada tutmaktadır.

Sekizinci rüyanın kahramanları ise Saatleri Ayarlama Enstitüsü romanının kahramanları olan Doktor Ramiz, Aristidi Efendi, Seyit Lütfullah; Asena, Teo, Merve ve Merve'nin dedesidir. Doktor Ramiz, anlatıcıyı tedavi etmek ister. Aristidi Efendi ise Merve ve Asena'nın başlarını bir imbik içinde kaynatmaktadır. Doktor Ramiz bunun sebebinin şöyle açıklar: "Hakikatte simyadan kastedilen, insanın zihninde tecelli eden bir pişme reaksiyonudur. Hamdım, piştim oldum, dememişler boşuna. Bu zavallı hikâye kahramanlarının rol aldığı piyes de sadece size bazı şeyleri göstermek için tertiplenmiştir. Rüyaların bir vazifesi de budur hattı zatında." (s. 192) Rüyalar yaşananların anlaşılması için bir araç olarak kullanılmaktadır. Merve ve Asena'nın aynı imbikte kaynatılması ise aslında anlatıcının kafasında iki kadını birleştirmesinden kaynaklanmaktadır. Merve'nin dedesi bu rüyaya girerek Merve'nin orada yok olmasını engellemek ister. Anlatıcı da Merve'nin yok olmaması için Asena'nın gerçek hayatta komadan kurtulmasını ister. Rüyada Asena hemen arkada mezarın üstünde yatmaktadır. Bu şartla Merve'nin yok olmasını engelleyebileceğini söyler. Merve'nin dedesi bu teklifi kabul eder.

Rüyadaki bu olaylar gerçeğe de ışık tutar. Rüyadan uyanan anlatıcı, komiserden Asena'nın komadan çıkıp kendine geldiğini öğrenir. Asena uyanışını şöyle anlatır: "Valla sakalı yoktu. Ama elimden tuttu. Beni o karanlıktan çektiğini hissettim. Sanki o olmasa uyanamayacaktım." (s. 201) Asena uyanır, Merve

de kurtulmuştur ancak Merve'nin dedesi onların yerine ölür. Rüya, gerçek hayatın yönlendirilmesinde işlevselliğe sahip olarak kullanılır. Gerçek belirsizleştiği için rüya ve gerçek arasındaki çizgi tamamen kalkmıştır. Gerçek hayat, rüyaları yönlendirdiği gibi, rüyalar da gerçekliği yönlendirebilmektedir. Postmodern anlayışın sahip olduğu bu uygulama romanda bu rüya ile netlik kazanır. Rüya, somut ve soyut dünya arasında yazarın kurguladığı oyunda yönlendirici göreviyle yer alır.

Murat Gülsoy, özellikle Tanpınar'ın rüya anlayışını romanda işlevsel olarak kullanır. Freud'un rüya ve psikanalitik düşüncelerinden de yararlanan yazar, katı gerçekliği yumuşatır ve gerçeği tek bir gerçeklik fikrinden çıkarır. Bu nedenle romanda rüyalar, simgesel olarak önemli bir görev üstlenmektedir.

B. Kıtmir

Romanda anlatıcının köpeğinin ismi olan Kıtmir, metinlerarasılık tekniği ile Ashab-ı Kehf'in köpeğine bir anıştırmadır. Kur'an'da anlatılan kıssaya göre inançlarından dolayı hükümdardan kaçan yedi genç ve köpeği 300 yıldan fazla bir süre bir mağarada uyurlar. Bu uzun süre içerisinde sadakatinden dolayı sahipleri ile birlikte kalan Kıtmir, Allah tarafından korunduğu için özel bir öneme sahiptir. Romanda da Kur'an'daki bu kıssaya bir gönderme yapılır. Uyku ile uyanıklık arasında gidip gelen anlatıcı, aslında toplumdan kaçan biri olarak uyku halindedir. Bu nedenle de köpeğine Kıtmir adını verir. Romanın birden sekize kadar sayılarla isimlendirilmesi ve sekizinci bölümde bitmesi ile Kıtmir arasında bir bağ kurulabilir. Kıssaya göre Ashab-ı Kehf de yedi kişi ve bir köpekten oluşur. "Sekiz" başlıklı son bölüm ise gerçek zamana dönülen bölümdür.

Kıtmir, romanda olayların gelişmesinde yönlendirici bir etkiye sahiptir. Öncelikle anlatıcının Merve ile tanışmasında Kıtmir'in her sabah dışarıda gezdirilmesinin etkisi vardır. Ancak Kıtmir, romanda bu işlevinden farklı olarak asıl anlatıcının bir dostu olarak görev yapar. Romanın başında hiç kimse yokken de her şey olup bittikten sonra da sadece Kıtmir ve anlatıcı vardır. Anlatıcının iç monologlarında bir yansıtıcı olarak da Kıtmir kullanılır. Bazen de müşahhas bir hale getirilerek gerçeğin anlaşılmasında bir yol gösterici olarak işlevseldir.

C. Gollum-Olric

Gollum, Tolkien'in eserinde bir karakterin adı olarak kullanılır. Olric ise Oğuz Atay'ın kahramanıdır. İç ses, nefis, arzu ve istek olarak romanda yer alır. Anlatıcının iç konuşmalarında araya girerek parantez içinde verilen Gollum'a

ait ifadeler, aynı zamanda eserdeki ironik bölümlerdir. İç monolog uzayı devam ederken araya giren Gollum, okurda bir gülümseme meydana getirir. Bir mizah unsuru olarak kullanılan bu ifadeler, söylenmek istenilen fakat akış gereği anlatıcı tarafından ima edilmekle yetinilen kısımlarda mizahi bir tamamlama görevi ile kullanılır. Gollum, üslup olarak da aslına uygun olarak kullanılır: "Derin bir nefes aldım. Hafiften esen rüzgâr genç kızın vanilyalı kokusunu taşıyordu. (Hele bir de ona dokunsanız efendimiss)" (s. 31)

D. Aşiyân Mezarlığı

Ahmet Hamdi Tanpınar ve Yahya Kemal'in mezarlarının bulunduğu Aşiyân Mezarlığı, romandaki belirgin mekânlardan biridir. Anlatıcı, köpeğini gezdirmek için çıktığında sürekli olarak gittiği bir yerdir. Özellikle Tanpınar'dan etkilenen yazar, adeta onun mezarından ilham almakta ve orada huzur bulmaktadır. Anlatıcı için Tanpınar'ın mezarı hayatın da merkezidir. "Benim seni buraya getirmemin nedeni... Az önce, yani sen gelmeden önce, bugün... Tam bu noktanın hayatımın merkezi olduğunu anlamış olmam. (...) Çünkü burası benim yaşamımda önemli olmuş yerlerin tam orta noktası. Bir dönemimi tamamen burada geçirdim. Bebek, Hisar ve yukarıda üniversite. Bir üçgen gibi düşünürsen merkezinde bu taş duruyor." (s. 133)

Anlatıcının hayatında bir dönemin burada geçmesi mekân olarak Aşiyân Mezarlığına ayrı bir değer atfetmesini sağlar. Tanpınar da anlatıcıya göre bir tutunamayandır. Yaşarken de önemsenmeyen üstelik Kırtıpıl Hamdi olarak anılan Tanpınar'a ölümünden sonra da değer verilmemiş, mezarı çöpler içinde, bakımsız bir halde bırakılmıştır. Anlatıcı ile Tanpınar hayat tarzları bakımından birbirlerine benzemektedir. Mezarlık aynı zamanda bir zıtlığı da içinde barındırır. Ahmet Hamdi Tanpınar, tutunamayan olarak mezarlıktaki yerini alırken hemen yanı başında Yahya Kemal'in mezarı "tutunmuş olanın" mezarı olarak görülmektedir.

Bebek, Hisar ve üniversite üçgeninin ortasında yer alan mezarlık, anlatıcı için bir hayat felsefesini de ifade eder. Hisar, anlatıcının Asena ile en güzel yıllarını geçirdiği sevgili oldukları dönemin geçtiği mekândır. Bebek ve üniversite ise Asena ile gezip dolaştıkları Boğaz'ın sularına baktıkları mutlu oldukları mekânlardır. Eskiye ait bu üçgenin ortasında duran Tanpınar'ın mezar taşı değişen zamanın hatta zamansızlığın da bir özeti gibidir: "Ne içindeyim zamanın ne de büsbütün dışında" (s.131) Tanpınar'ın bu dizeleri yaşadıklarına bir anlam veremeyen ve bunalımdaki anlatıcı için bir teselli ifadesidir. Bu nedenle de Aşiyân Mezarlığı anlatıcı için kutsal bir mekân gibidir.

IV. SONUÇ

Baba, Oğul ve Kutsal Roman; hayat, zaman, ölüm, gerçeklik ve kurmaca gibi kavramları tartışan bir romandır. Roman tekniklerini harmanlayarak kendine ait bir anlatım tekniği geliştiren Gülsoy, Tanpınar, Oğuz Atay, Borges, Nabokov gibi yazarların eserlerinden ve roman tekniklerinden de yararlanır. Romanın kurmaca yapısı oluşturulurken Tanpınar'ın "Ne içindeyim zamanın ne de büsbütün dışında" dizelerinden yola çıkan yazar, zaman olgusunu belirsizleştirir ve buna bağlı olarak "Her şey aynı günde başladı aslında" cümleleri ile olayları paralel bir evrende kurgular. Bu kurgu romanda birden fazla anlatı katmanının ortaya çıkmasını sağlar. Yazar, hayata edebiyat penceresinden bakar. Hayat, yazarın etkilendiği yazarların eserlerine göre şekillenmektedir. Gerçekliği de tartışmaya açan yazar, eseri bir oyuna dönüştürür. Bunu da sık sık okura hatırlatır. Eserin kurmaca yapısını oluşturan oyun kurgulanırken özellikle Tanpınar ve Borges'ten yararlanır. Rüya ve oyun gerçeğe, gerçek de rüya ve oyuna karışır.

Roman, konu ve olay örgüsünün anlatımının farklılığı yanında yeni kurgu ve anlatım yöntemlerinin de denendiği bir metindir. Postmodern romanın hayatın tekil bir merkezden takip edilemeyeceği anlayışı, romanda yazarın bakış açısını da oluşturur. Anlatıcı bir yanda sorgu odasında sorgulanırken bir yanda da yazılar yazmaya ve konferans vermeye devam etmektedir. Başlangıçta eserin kaotik bir yapıda görülmesi özellikle romanda kullanılan simgelerin anlaşılması ile çözülebilen bir özelliktir. Rüya, Kıtırmir, Gollum-Olric, Aşiyen mezarlığı romanda belli başlı öneme sahip simgelerdir.

Baba, Oğul ve Kutsal Roman adlı eserin postmodern roman anlayışına yeni bir soluk getirdiğini de söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

- ATAY, Oğuz (2014). *Tutunamayanlar*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- BATUM MENEKŞE, Oya (1996). *Bir Düşün Yolculuğu*, Ankara: Bilkamat Yayınları.
- BORGES, Jorge Luis (2014). *Yedi Gece*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- CONNOR, Steven (2005) *Postmodernist Kültür*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- ÇETİN, Nurullah (2003). *Roman Çözümleme Yöntemi*, Ankara: Öncü Basımevi.
- ECEVİT, Yıldız (2006). *Türk Romanında Postmodernist Açılımlar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 4. Baskı.
- FREUD, Sigmund (2015). *Psikanalitik Kurama Giriş*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.

- GÜLSOY, Murat (2015). *Baba, Oğul ve Kutsal Roman*, Can Sanat Yayınları, İstanbul, 3.Baskı.
- GÜRBİLEK, Nurdan (2004). *Kör Ayna Kayıp Şark*, İstanbul: Metis Yayınları.
- KANTARCIOĞLU, Sevim (2009). *Edebiyat Akımları Platon'dan Derrida'ya*, İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- MORAN, Berna (1994). *Türk Romanına Eleştirel bir Bakış*, İletişim Yayınları, İstanbul, 3.Baskı.
- NARLI, Mehmet (2009). "Postmodern Roman ve Modern Gerçekliğin Yitimi", *Türkbilig*, S.18.
- PAMUK, Orhan (2016). *Kara Kitap*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- ROSENAU, pauline Marie (1998). *Postmodernizm ve Toplum Bilimleri*, Çev. Tuncay Birkan, Ankara: Ark Yayınları.
- SAZYEK, Hakan (2002). "Türk romanında Postmodernist Yöntemler Yönelimler", *Hece*, 65/66/67.
- TOSUN, Necip (2011). *Modern Öykü Kuramı*, Hece Yayınları, İstanbul.
- TURAN, Güven (1992). "Postmodernizm Sınırlarımızdan Sızdı mı?", *Varlık*, S.1022.

STUDENT PERCEPTIONS FOR DISTANCE EDUCATION AND EFFICIENCY ANALYSIS OF THE SYSTEM

Ömer Faruk AKMEŞE¹

Emre DEMİR²

Emre DÜNDER³

Citation/©: Akmeşe, Ömer Faruk; Demir, Emre; Dünder, Emre (2016). Student Perceptions For Distance Education And Efficiency Analysis of the System, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 9, Issue 2, December 2016, pp.981-998

Abstract: With the increase in the number of universities and students requesting distance education as well as the development of Information Technologies, new institutions providing distance education have come up and this situation has made the research of the efficiency of distance education a more important issue. Considering the social and economic structure, population growth rate and young population as well as the number of students and academicians in our country, it is realized that distance education is of high importance for our country. The aim of this study is to evaluate the distance education used in the mutual courses in Hitit University in 2013-2014 educational term (Turkish Language, Atatürk's Principles and History of Turkish Revolution) by the students, to analyze the efficiency and to develop distance education system in accordance with these findings. Survey method has been used to measure the perceptions of the students for distance learning and to evaluate the system of distance learning. The sampling of the research has been conducted with 321 students chosen randomly and homogeneously among 4000 students actively studying in the faculties, graduated from schools and vocational schools of Hitit University.

Keywords: Efficiency Analysis, Distance Education Perception.

Makale Geliş Tarihi: 23. 08. 2016/ Makale Kabul Tarihi: 08.11.2016

1 Öğr. Gör., Osmançık Ömer Derindere Meslek Yüksek Okulu, e-posta: ofarukakmese@hitit.edu.tr.

2 Öğr. Gör., Osmançık Ömer Derindere Meslek Yüksek Okulu, e-posta: emredemir@hitit.edu.tr

3 Arş. Gör., Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, İstatistik Bölümü, e-posta: emre.dunder@gmail.com

Uzaktan Öğrenim İçin Öğrenci Algılıkları ve Sistemin Verimliliği Analizi

Atf/©: Akmeşe, Ömer Faruk; Demir, Emre; Dünder, Emre (2016). Uzaktan Öğrenim İçin Öğrenci Algılıkları ve Sistemin Verimliliği Analizi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 9, Sayı 2, Aralık 2016, ss. 981-998

Özet: Ülkemizde üniversite sayısının ve uzaktan eğitimi talep eden öğrenci sayısının artması ve bilişim teknolojilerinin gelişimi ile beraber uzaktan eğitim veren kurumlara yenileri eklenmiş ve bu durum uzaktan eğitim sistemlerinin verimliliğinin araştırılmasını daha önemli kılmıştır. Ülkemizin sosyal ve ekonomik yapısı, nüfus artış hızı, genç nüfusu ve öğrenci sayısı, üniversitemizdeki akademisyen sayıları gibi etkenler göz önüne alındığında uzaktan eğitim ülkemiz açısından büyük önem arz etmektedir. Bu çalışmada, Hitit Üniversitesi'nde 2013-2014 eğitim öğretim yılında okutulan ortak derslerin (Türk Dili, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi) yürütülmesinde kullanılan uzaktan eğitim sisteminin öğrenciler tarafından değerlendirilmesi, verimliliğinin analiz edilmesi ve bu doğrultuda bulgular sonucunda uzaktan eğitim sisteminin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Öğrencilerin uzaktan eğitim algılarını ölçmek ve uzaktan eğitim sistemini değerlendirmek için anket yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini, Hitit Üniversitesi bünyesindeki tüm Fakülte, Yüksekokul ve Meslek Yüksekokullarında aktif olarak eğitim gören toplam 4000 öğrenciden rastgele ve homojen olarak seçilen 321 öğrenci oluşturmuştur.

Anahtar Kelimeler: Verimlilik Analizi, Uzaktan Eğitim Algısı.

I. INTRODUCTION

Distance education can briefly be defined as a corporate learning activity combining students, teachers and teaching materials in different places through communication technologies. Considering today's conditions, it is a rational, modern and innovative educational system in which the education and training pass through computers rapidly. Web-based distance education provides students access to the educational materials, regardless of the time spent by bringing the students and instructors together in the virtual classrooms and regardless of the space via benefiting from the opportunities of internet technology. Among some advantages which are not included in formal education are the ability to repeat the lessons as much as the student wishes, and to be able to access all course materials at any time. In addition, distance education also contributes to the lifelong education of individuals by giving

opportunity to people with limited time and financial opportunities and to working people. To summarize, distance education applications provide great flexibility and convenience in terms of time, space, equipment, learners and teachers through developed web technologies.

People have begun to benefit from the technological possibilities since the 20th century. The information obtained has begun to reach more people, the information generated has begun to spread, and the learning and teaching activities have begun to reach out to the masses rather than being a privilege (Al & Madran, 2004: 263).

Distance learning has a history of more than a century. The journey that began with letters sent by mail has developed through radio, television, video, conferences and web-based applications over time. Adapting and leading in this technology is undoubtedly significant in terms of following the development of educational activities around the world. Nowadays, the innovations that came along with the distance education model contribute to formal education. Some educational institutions have completely adopted this model.

In the theoretical part of this study, Distance Education and Distance Education System concepts are stated. In the application part, a survey was conducted to reevaluate the distance education system and to measure the students' perception of the system. In the survey, questions about their perception of the distance education division, evaluation of the course contents, their motivations, their attitudes towards the teaching staff, the comparison between formal and distance education, accessibility to distance education software issues in the process of distance learning activities are directed to students and their responses were recorded. Students' responses to the questions were analyzed within the computer with the data analysis software package, SPSS (version 22.0). In the process of data analysis, frequency distribution of the responses was calculated and comments were made on the results obtained. Additionally, a Reliability and Factor Analysis was conducted. Relations between some of the questions were examined with the chi-square analysis. In the conclusion part, students' benefits from the content prepared for distance education ratios were determined as a result of the analyses, the evaluation of content intended for distance education is made and the study is concluded by representing suggestions on solutions to the problems encountered in the distance education applications and submitting proposals especially for the most suitable distance education model for common courses taught in universities.

II. DISTANCE EDUCATION

Many definitions of distance education are provided in the related literature. According to the description from the United States Distance Learning Association (USDLA), distance education is the transmission of education to the remote students with the help of tools such as satellite, video, audio, graphics, computer and multi-media technology. (Kaya & Uluğ, 1997).

All of the applications performed in environments where teachers and students are independent from each other in terms of the time and space is defined as “distance learning”. (Verduce, Clark & Maviş 1994).

Considering the similar definitions in the literature, distance education is a teaching method where;

- It consists of individuals who have not had the opportunity of getting traditional teaching methods,
- Teachers and students are in different environments,
- The time and the age of learning is flexible,
- It is composed of specially created units and materials,
- Technologies such as printed materials, radio, television and computers are used as teaching tools,
- High level communication is provided between teachers and students (Coşkun, 2007).

The needs for distance education can be briefly stated as follows (Şen Atasoy & Aydın, 2010: 2):

- To deliver educational services to more people.
- To ensure the equality of opportunity and possibility in education.
- To take advantages of experts from different places.
- To meet the educational needs of students who cannot come to school because of their interests, abilities, ages, jobs and geographical conditions.
- To eliminate the limitations of traditional education by providing each individual the opportunity to learn in the method and at the speed, to some extent, he wishes.

According to a statement made by Turkey Statistical Institute (TSI), although Turkey has a population that is aging gradually, it has a rather young

population compared with European countries. Children and young people compose 41.1% of Turkey's population. Compared with the European Union member countries, Turkey has the youngest population with 16.6%, while Spain and Italy have the least young population with 9.9% (TSI, 2014). The young population Turkey has great potential for the future of the country. Increasing the scope and quality of education will divert this potential in a positive direction. Otherwise, in the case of inadequate and unqualified training, the young population of the country could turn into a resource of problem. Therefore, it is necessary to take advantage of distance learning which is a modern and innovative teaching method, and to use it in the most effective manner. Also, when taking Turkey's socio-economic status into consideration, equality of opportunity can be provided to students, especially in rural areas, through the distance learning method. Thus, it becomes possible to overcome the limitations of the individuals who wish to receive training. (Akmeşe, 2015: 8)

III. METHOD

The use of distance education seems to question traditional educational approaches significantly. Serious discussions on which teaching methods are effective among traditional education, distance education and the use of a combination of both (hybrid) are made. While these discussions were once reactionary, they have become the subjects for scientific research over time. Some of the findings suggest that distance education is more efficient in every way when compared to the traditional education system (Shachar & Neumann, 2003), and some of the findings suggest there are pros and cons to both systems. (Lionarakis & Papademetriou, 2003; Antalyalı, 2004: 28)

Within our research, statistical analyses were made by using SPSS (Version 22.0, SPSS Inc., Chicago, IL, USA; undergraduate, Hitit University) package program. Descriptive statistics were presented in number and percentage. Relationships between the categorical variables were researched by the chi-square test. Cronbach Alfa reliability analysis was performed to evaluate the reliability of the survey. Reliability coefficients that will be obtained when the scale materials are deleted, are calculated separately. Factor analysis was carried out for the construct validity. Conformity of the data with the factor analysis and the correlation testing between the variables were examined by Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) and Barlett Sphericity Test. Principal Components method and varimax rotation were used to identify the factors. Factors with the eigenvalue larger than 1 were evaluated. For the statistical significance level, p was rated as $p < 0.05$.

IV. APPLICATION

A. Analysis and Evaluation of Data Obtained from the Study

The survey was conducted with 321 students selected randomly and homogeneously from the 4000 total students studying actively in the Class 1 level in all faculties, schools and vocational schools within Hitit University. Since the courses given in distance education system in Hitit University are first class lessons, the survey was conducted only on first year students. Surveys were applied directly to the participants, and interviewers made public statements when necessary. The survey was developed by evaluating the materials used in the literature to determine the opinions and expectations of students for the effectiveness of distance education, and it was prepared in two parts. The first part was composed of demographic and descriptive questions and the second part was composed of questions that would be the base of the analyses and prepared according to the five-point Likert scale. The items the participants left blank marked the same expression were not taken into consideration. 56.7% of the students surveyed are undergraduate students and 43.3% of them are graduate students.

B. Demographic Characteristics of Students Participating in the Survey and Frequency Analysis of First Part Survey Items

A frequency analysis regarding the gender, age level and school situation of the participants was made. Frequency analysis results of the faculties and schools of students who participated in the study are shown in Table 1. Among the 321 students who participated in the study, 182 are studying in undergraduate programs and 139 are studying in graduate programs.

Table 1. School information of the students joining the survey

Type of School	Frequency	Frequency %
Faculty of Arts and Sciences	50	15,6
High School of Physical Education and Sports	18	5,6
Engineering Faculty	14	4,4
Vocational High School	50	15,6
Osmancık Vocational High School	42	13,1
Alaca Vocational High School	24	7,5
Sungurlu Vocational High School	66	20,6
Faculty of Economics Administrative and Social Sciences	29	9
Faculty of Theology	28	8,7
Sum	321	100

Frequency analysis results based on the age status of the students participating in the survey is given in Table 2. Since the students surveyed consist of first class students, it can be said that most of the students are in the range of 18 and 22 years of age.

Table 2. Age status of students participating in the survey

Age	Frequency	Frequency %	Age	Frequency	Frequency %
17	1	0.3	24	2	0.6
18	31	9.7	26	3	0.9
19	98	30.5	29	1	0.3
20	109	34.0	30	1	0.3
21	42	13.1	37	1	0.3
22	23	7.2	48	1	0.3
23	7	2.2	51	1	0.3

Frequency analysis results based on the gender status of students participating in the survey are given in Table 3. Hereunder, it is seen that the number of female and male students are approximate.

Table 3. Distribution of students participating in the survey by Gender

Gender	Frequency	Frequency %
Female	165	51.4
Male	156	48.6

According to Table 4, it can be seen that students spend approximately 1 hour (30.6%) on the internet. They stated that they use internet mostly for research and education (28.7%).

Table 4. Percentage (%) Distribution of students according to HUZEM system and their internet usage

How much time do you spend in Internet daily?				
None	About 1 hour	About 2 hours	About 3 hours	4 hours and more
14.8%	30.6%	20.9%	11.3%	22.5%
For which purpose do you use the Internet mostly?				
Research and Training	Entertainment	News	Social Media	Other
28.7%	13.9%	12.8%	32%	12.7%
How frequently do you log into HUZEM distance education system?				
Once in a day	Once in a week	Once in two weeks	Once in three weeks	Once in a month
13.3%	14.1%	14.1%	11.2%	47.2%
Do you use HUZEM distance education system?				
			Yes	No
			68.7%	31.3%

According to Table 5, students stated that they mostly use pdf (44.4%) among the documents in HUZEM education system. Next, Video (28.7%) and mp3 (4.8%) were used. 22.1% of the students stated that they use all of the documents.

Table 5. Percentage (%) distributions of opinions and expectations of students related to exams, presentation of the courses, content and the materials of HUZEM

Which HUZEM distance education system documents are you using?			
Document(pdf)	Presentation (Video)	Mp3	All Files
44.4%	28.7%	4.8%	22.1%

According to Table 6, students remarked that the web site of HUZEM is usually very easy (18.9%), easy (33%) and somewhat easy (35.7%). 34.6% of students stated that their computer and internet infrastructure is adequate to a certain degree.

Table 6. Percentage (%) Distributions of Students’ Opinions and Expectations related to HUZEM infrastructure

Please evaluate the use of HUZEM distance education website.				
Very Easy	Very Easy	Easy	Moderate	Difficult
18.9%	18.9%	33%	35.7%	6.6%
Do you think that the capability to use the computer and internet at Hitit University is sufficient for distance education?				
Very Sufficient	Very Sufficient	Sufficient	Partially Sufficient	Insufficient
11.3%	11.3%	27.2%	34.6%	12.8%

According to Table 7, most of the students seem to lean towards face to face education more.

Table 7. Percentage (%) Distributions of Students’ Opinions and Expectations on distance education and classroom education

Please evaluate HUZEM distance education system by comparing it to face-to-face education in the classroom.				
Very Efficient	Efficient	Partially Efficient	Inefficient	Very Inefficient
8.8%	21.6%	27.2%	23.1%	19.3%
Which one is the most appropriate of the following three options for you?				
		In classroom education only	Distance education only	In classroom education and distance education together
		40.3%	21.7%	38%
Do you prefer the formal education given in classroom face-to-face or the distance education system?				
			Formal	Distance Education System
			68.2%	31.8%
Do you want to enroll in a higher education program providing education through distance education?				
			Yes	No
			45.1%	54.9%

According to Table 8, students responded to the question of determining the content and objectives of the courses at the beginning of the semester as good (32.7%) and normal (32.9%). While 80.2% of the students stated that they are not able to communicate adequately with the instructors in charge of the distance education system, 46.3% of them remarked that they could get help to a certain extent and 38.2% indicated that they were not able to get adequate help.

Table 8. Percentage (%) Distributions of Opinions and Expectations of Students on Course Contents, Help and Contact Topics in HUZEM

Evaluate the content and objectives of the courses, specified in the beginning of the semester in HUZEM distance education system.				
Excellent	Good	Moderate	Bad	Poor
13.3%	32.7%	32.9%	11%	10%
Can you communicate adequately with instructors in HUZEM distance education system?				
			Yes	No
			19.8%	80.2%
Can you get sufficient help for your questions and requests?				
		I get help	I partially get help	I cannot get help
		15.5%	46.3%	38.2%

C. Frequency Analysis of the replies to the Survey questions in Likert Scale Reliability Analysis

Frequency percentages of some of the 22 questions that will be used in the reliability analysis, factor analysis and chi-square analysis in the second part of the survey are given in Table 9.

Table 9. Frequency Analysis (%)

Strongly Agree	Agree	Partially Agree	Disagree	Strongly Disagree
The content of the course taken in HUZEM distance education being always accessible shortened my learning process.				
19.7%	25.6%	21.9%	14.9%	17.9%
HUZEM distance education system has increased my educational motivation.				
10.7%	18%	22.1%	23.8%	25.4%
The HUZEM distance education system is advantageous in allow me to gather information when and from where I want.				
15.2%	23.2%	23.4%	18.9%	19.3%
I think that HUZEM distance education system has increased my understanding of individual responsibility.				
12.7 %	19.2%	24.7%	25.4%	18%
I had the chance to spend more time on my other classes thanks to lessons I took in HUZEM distance education system.				
26.5%	19.6%	21.2%	16.5%	16.3%
The courses taken in HUZEM distance education system have improved my knowledge and skills.				
10.1%	19%	28.2%	21.3%	21.3%
I have been able to develop my use of computer technology by taking classes in HUZEM distance education system.				
11%	17.4%	25.3%	24.6%	21.8%
I benefit from the contents prepared in the HUZEM distance education system.				
13.6%	23.2%	27%	19.3%	16.9%
HUZEM distance learning exam questions have similarities with the course content.				
19.3%	29.8%	24.3%	13.4%	13.2%
HUZEM distance education weekly course topics were carried out according to the weekly topic distribution specified for the course.				
15.8%	33.1%	25.1%	12.9%	13.1%
In HUZEM distance education, the presentation (video) lecturer of the course is speaking properly and in an understandable manner.				
19.3%	26%	25.6%	13.9%	15.3%
HUZEM distance education exam questions and the evaluations made are qualified enough to measure my success.				
18%	26%	29%	13.2%	13.9%
Courses in HUZEM distance education system are supported by current issues.				
11.8%	24.6%	32.3%	16.6%	14.6%
I want to take the HUZEM distance education exams on the Internet.				
20.4%	14.9%	14.9%	20%	29.8%

D. Reliability Analysis

Cronbach's alpha reliability analysis was performed to measure the reliability of the survey. The reliability coefficient regarding the scale of distance education is calculated as 0.885. Hence, the survey was determined to be highly reliable at 88.5% level.

Table 10. Cronbach's Alpha Coefficients Regarding Survey Items

Item	Cronbach's Alpha Coefficient without Item	Item	Cronbach's Alpha Coefficient without Item
s1	0.881	s12	0.877
s2	0.875	s13	0.890
s3	0.876	s14	0.879
s4	0.876	s15	0.877
s5	0.887	s16	0.883
s6	0.875	s17	0.877
s7	0.874	s18	0.875
s8	0.881	s19	0.877
s9	0.875	s20	0.888
s10	0.875	s21	0.890
s11	0.897	s22	0.886

Reliability coefficients that would be obtained when the scale items are deleted are shown in the table above. Referring to the results, no substantial difference is observed between the existing reliability coefficient and reliability coefficient that would be obtained. Accordingly, all scale questions are included in the analysis at the stage of reliability analysis.

E. Factor Analysis

Factor analysis was applied onto 22 questions contained in the scale of distance education in order to reduce the size.

Table 11. Test Values of Factor Analysis

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy		.940
Chi-square statistic	2832.123	Chi-square statistic
Degree of Freedom	120	Degree of Freedom
Significance	.001	Significance

Bartlett’s sphericity and KMO sampling adequacy test results are shown above regarding the responses to the scale of distance education. Significant correlation between variables was determined according to the Bartlett’s sphericity test results ($p < 0.05$). The scale was determined to be approximately 94% appropriate to factor analysis according to KMO statistic.

Table 12. Test Values of Factor Analysis

Component	Eigenvalue	Sum of Loadings’ Squares after Rotation		
	Total	Total	Variences%	Cumulative %
1	7.733	7.659	47.866	47.866
2	1.426	1.501	9.379	57.245

When the table is examined, 2 factors were determined of which eigenvalues are greater than 1 according to the factor analysis results. The factors of which eigenvalues are smaller than 1 are not shown in the table. The 2 factors obtained explain 57.245% of the total variability.

Table 13. Test Values of Factor Analysis

Item	Factor	
	1	2
s7	0.846	
s9	0.814	
s6	0.812	
s2	0.809	
s4	0.803	
s10	0.795	
s18	0.793	
s3	0.779	
s15	0.714	
s19	0.702	
s12	0.689	
s17	0.674	
s1	0.525	
s16		0.795
s20		0.818
s21		0.814
s22		0.802

5 questions which are not suitable for factor analysis according to the rotated components matrix were removed and by the last factor analysis performed the total of 17 questions were grouped under two factors. About 58% of total variability could be explained by two factors obtained. The rotated components matrix for all questions is shown in the table above. This matrix shows the factors for which each question was collected. Additionally, for each question, correlation values between the question and the factor to which the question belongs are shown in the table. The following designations for two factors were made according to the result of factor analysis:

Table 14. Factor Names

Factor	Name of the Factor
1st Factor	General Characteristics of HUZEM
2nd Factor	Content of the Courses in HUZEM

F. Correlation Analysis Regarding HUZEM Scale

To analyze the correlation between the answers to the survey questions, SPSS (version 22.0) software package was used. Since the variables are in ordinal scale, the chi-square independence test was used in the analyses to determine whether there is a significant correlation between the two variables.

Chi-square analysis revealed that in HUZEM distance education system, the correlation between the students who are unable to have adequate communication with instructors want only formal education and those who think that they have adequate communication prefer the distance education system was thought to be statistically significant ($p < 0.05$). Similarly, the correlation was found to be statistically significant between the responses to the question of “Can you get sufficient help for your questions and requests in HUZEM system?” and formal training or distance learning preferences ($p < 0.05$).

The relationship between the responses of students given on the questions of the easy-to-use degree of HUZEM distance education website and the capability to use computer and internet in Hitit University being sufficient for distance education and the answers to the question of evaluation of HUZEM distance education system compared to face-to-face training in classroom was statistically significant ($p < 0.05$). The students who think that HUZEM distance education system website is easy to use and the capability to use the

computer and internet in Hitit University is sufficient for distance education stated that HUZEM distance education system is more efficient than the face-to-face training.

Students who wish to enroll in a higher education program providing education through distance education stated that the content of the course taken in HUZEM distance education being always accessible shortened their learning process. The correlation between the answers to these two questions is determined to be statistically significant ($p < 0.05$).

V. CONCLUSION

Many researches have been done related to distance education perception from past to present. Some of the results of these surveys are:

A research on distance education has conducted with 254 students at Boise State University. According to this study, students' distance education perceptions were analyzed. As a result of the study, participants reported that time and space flexibility is the most positive aspect of distance education. They stated that the most negative aspect of distance education is its taking more time than conventional education, and also it causes the learning mistakes. Besides, it is determined that the participants have generally been satisfied with the distance education. (Belcheir & Cucek, 2002:11).

Ağır, Gr and Okçu have studied 238 primary school teachers' attitudes towards distance education. Teachers' perceptions of distance education were found to be positive. In addition, it was determined that their attitudes didn't change significantly according to gender and organization they work for. (Ateş & Altun, 2008:141).

Tung and Chang, have studied the students' tendency to use the online distance learning environment. According to this study there are some important aspects influencing students' preference about online distance learning environment. These aspects are; students' computer self-efficiency feeling and web sites being preferable, useful, qualified for them. (Chang & Tung, 2008:81).

In this study, the efficiency of the distance education system used at Hitit University and the perceptions of students who use the system were examined with the survey method. In accordance with the responses to the survey questions, as a result of reliability analysis it was concluded that the survey

is reliable. As a result of the survey analysis, about 15 percent of the students declared that they cannot use the distance education system since they do not use the Internet and it was determined that 31 percent of students, in total, do not use the HUZEM system. 42 percent of the students stated that distance education system as ineffective. 38% of students stated that both the distance and the formal education should be used together. In general, it is concluded that most of the students favor formal education. For the Distance Education Scale questions in the survey, size reduction was made by applying factor analysis. It is determined that Scale of Distance Education can be explained by a total of two factors according to the factor analysis results. These factors have been identified as the general characteristics of HUZEM and content of courses in HUZEM.

When the findings of the survey have been evaluated, it was considered that the main reasons for the negative thoughts against the distance education system applied in Hitit University for the first time are the lack of communication with the instructor online during the course presentation, inability to communicate with instructors outside of the course, for some of the students, not being able to use the Internet or HUZEM system, to be used to face to face education and prejudice against distance learning.

Analysis of the efficiency of common courses taught in Hitit University which is the purpose of this study and the results obtained for this purpose, the changes recommended to be made and problems encountered have been shared with HUZEM division. HUZEM division reported that they would seek solutions to the problems by evaluating the findings obtained. It is expected that it will help students get a better education in the case of necessary solutions being applied to the problems.

REFERENCES

- AKMEŞE, Ömer Faruk. (2015), *Uzaktan Eğitimde Ders İçeriği Oluşturma Platformu*, Kırıkkale Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale.
- AL, Umud & Madran, R. Orçun. (2004), "Web Tabanlı Uzaktan Eğitim Sistemleri: Sahip Olması Gereken Özellikler ve Standartlar", *Bilgi Dünyası* cilt.5, S.2, ss. 259-271.
- ATEŞ, Alev & ALTUN, Eralp. (2008), "Bilgisayar Öğretmeni Adaylarının Uzaktan Eğitime Yönelik Tutumlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi." *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, cilt.28, S.3, ss. 125-145
- ANTALYALI, Ömer Lütfi. (2004), *Uzaktan Eğitim Algısı Ve Yöneylem Araştırması* *Dersinin Uzaktan Eğitim İle Verilebilirliği*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Isparta.

- BELCHEIR, Marcia J & CUCEK, Mira. (2002), "Faculty Perceptions of Teaching Distance Education Courses." *Research Report 2002-02*.
- CHANG, Su-Chao & TUNG, Feng-Cheng. (2008). "An Empirical Investigation of Students' Behavioral Intentions to Use the Online Learning Course Websites." *British Journal of Educational Technology*, cilt.39 S.1, ss. 71-83.
- COŞKUN, Cihangir. (2007), *Uzaktan Eğitim için Web Tabanlı Bir Platform Gelistirilmesi ve Mekanik Derslerine Uygulanması*. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- KAYA, Zeki & ULUĞ, F. (1997), "Uzaktan Eğitim Yaklaşımıyla İlköğretim." *Uzaktan Eğitim Vakfı*, Ankara.
- LIONARAKIS, Antonis & PAPADEMETRIOU, Demetra. (2003), "The Quality of the Learning Experience: A Comparative Study Between Open Distance and Conventional Education", *Turkish Online Journal of Distance Education-TOJDE*, cilt.4, S.2.
- SHACHAR, Mickey & NEUMANN, Yoram. (2003), "Differences Between Traditional and Distance Education Academic Performances: A Meta-Analytic Approach", *International Review of Research in Open and Distance Learning*, Cilt.4., S.2.
- ŞEN, B., ATASOY, F & AYDIN, N. (2010). "Düşük Maliyetli Web Tabanlı Uzaktan Eğitim Sistemi Uygulaması" [Bildiri], *Akademik Bilişim 2010*, 10-12 Şubat 2010, (ss. 1-12). Muğla: Muğla Üniversitesi.
- VERDUIN, John R. & CLARK, Thomas A., Çeviri: MAVİŞ, İlknur. (1994), *Uzaktan Eğitim Etkin Uygulama Esasları*, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir.
- TÜİK. (2014), (erişim adresi <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=15975>), (erişim tarihi: 18 Kasım 2014).

XIX. YÜZYIL RUS EDEBİYATINDA ELEŞTİRİ

Fatma ATAKLI SAÇAK¹

Atıf/©: Saçak Ataklı, Fatma (2016). XIX. Yüzyıl Rus Edebiyatında Eleştiri, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 9, Sayı 2, Aralık 2016, ss. 999-1014

Özet: Edebiyat eleştirisi, edebi eserleri sanat çerçevesinde inceleyen, edebiyatla ilgili bir bilimdir. Eleştiri, edebiyat eserlerini yaşamın toplumsal ve ruhsal sorunlarını da kapsayarak çağdaş bakış açısıyla değerlendirme ve yorumlama işiyle uğraşmakta; edebi akımların yaratıcı ilkelerini açığa çıkarmakta, onaylamakta ve açıklamaktadır. Edebiyat eleştirisi, diğer sosyal disiplinlerin yanı sıra, edebiyat ve sanatla iç içedir.

XVIII. yüzyılın başlangıcında, Petro reformlarıyla birlikte genişleyen bir okur kitlesi ve edebiyat alanında meydana gelen gelişmelerle birlikte, edebiyat eleştirisi de Rus edebiyatında kendini göstermeye başlamış, ilk gazete ve dergiler ortaya çıkmaya başlamıştır. Tüm bunların sonucunda; Rus edebiyatı ve eleştirisi, XVIII. yüzyıl Batı Avrupa Aydınlanma hareketleriyle birlikte büyük bir gelişme göstermiştir.

XIX. yüzyılda ise Rus edebiyat eleştirisi, çeşitli edebi akımların etkisi altında parlak bir devir geçirmiştir. XIX. yüzyılın ilk yarısında edebiyat eleştirisinin bölümleri, klasisizm, sentimentalizm, romantizm gibi edebiyat akımlarının temelinde oluşmuştur. XIX. yüzyılın ikinci yarısında edebiyat, toplumsal konularla eleştiride bütünleşmiştir.

Anahtar Kelimeler: 18. Yy. Rus Edebiyatı Eleştirisi, 19. Yy. Rus Edebiyatı Eleştirisi, Belinski, Eleştiri Türleri, Rusya'da Edebiyat Eleştirisi

Russian Literary Criticism in the 19th century

Citation/©: Saçak Ataklı, Fatma (2016). *Russian Literary Criticism in the 19th century*, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 9, Issue 2, December 2016, pp. 999-1014

Abstract: *Literary criticism is the academic discipline of the techniques evaluating and inquiring literary works in the frame of art. Criticism deals with the assessment and interpretation of literary works in contemporary perspective, including the social and philological debates of the zeitgeist; reveals and explains the creative principles of literature movement. Literary criticism is interwoven with the literature and art, as well as other social disciplines.*

In the beginning of the eighteenth century, literary criticism with an expanding readers and advancement in literature began to appear in Russian literature by Petro reforms, and the first newspapers and magazines began to emerge. Consequently Russian literature and criticism, has made great progress with the Enlightenment.

In the 19th century, It is widely accepted that Russian literary criticism reached its peak under the influence of various literary movements. In the first half of the 19th century, divisions of literary criticism were formed on the basis of literary movements such as classicalism, sentimentalism, and romanticism. In the second half of the 19th century, literature was integrated in criticism with social matters.

Keywords: *Russian Literary Criticism of The 18th Century, Russian Literary Criticism of The 19th Century, Belinsky, Types of Criticism, Literary Criticism in Russia*

I. GİRİŞ

Edebiyat eleştirisi, edebi eserleri sanat çerçevesinde inceleyen, edebiyatla ilgili bir bilimdir. Eleştiri, edebiyat eserlerini yaşamın toplumsal ve ruhsal sorunlarını da kapsayarak çağdaş bakış açısıyla değerlendirme ve yorumlama işiyle uğraşmakta; edebi akımların yaratıcı ilkelerini açığa çıkarmakta, onaylamakta ve açıklamaktadır, bunun yanı sıra edebi süreci etkilemekte, ayrıca doğrudan doğruya, toplumsal bilincin şekillenmesinde etkin bir rol oynamaktadır. Eleştirinin gelişmesi için toplumun kültürlü olması gerekmektedir. İlk önce folklor baş göstermekte, onun temelinde edebiyat ortaya çıkmakta ve gelişmekte, daha sonra ise yazınbilim ve eleştiri doğmaktadır (Otv. ekz. vopr. istorii russ. lit. Kritiki 18-19 vv:2016). Eleştiri, edebiyat tarihi ve teorisine, felsefeye ve estetiğe dayanmaktadır. Bununla birlikte, V. G.

Belinski'nin de dediği gibi “*Sanat ve edebiyat eleştiriyile kol kola giderler ve karşılıklı etkileşim halindedirler*”. (Prozorov, 2009: 6)

Eleştiri (kritika) sözcüğü, Yunanca, “inceleme, herhangi bir konu, olgu ya da davranışı tartışma anlamlarına gelen” “*kritike*” sözcüğünden gelmiş ve buradan diğer batı dillerine de geçmiştir (Prozorov, 2009:6) Eleştiri ilk olarak, Eski Yunanda ortaya çıkmıştır. Sanatla uğraşan insanlar kalıcı olan eserler ile kalıcı olmayan eserler arasındaki ayrımı yapabilmek için yaptıkları sorgulamalar sonucunda eleştiri biliminin doğmasına kaynaklık etmişlerdir. Platon ve Aristo gibi ünlü sanat ve felsefe adamları ilk çağlarda kalıcılık ile güzellik ve iyi olma arasında bir ilinti bularak kalıcı eserlerin güzel ve iyi olduğu sonucuna varmışlardır. Bunun üzerine bu isimler sanatta iyi ve güzelin ne olduğu noktasında önemli kuramlar geliştirerek edebiyat eleştirisinin temellerini atmışlardır. (Çil, 2016: 3)

XVIII. yüzyılın başlangıcında, Petro reformlarıyla birlikte, genişleyen bir okur kitlesi ve edebiyat alanında meydana gelen gelişmelerle birlikte, edebiyat eleştirisi de Rus edebiyatında kendini göstermeye başlamıştır. XIX. yüzyılda ise Rus edebiyat eleştirisi, çeşitli edebi akımların etkisi altında parlak bir devir geçirmiştir. Biz bu çalışmamızda, Rus edebiyatı eleştirisinin gelişim evreleri hakkında kısa bir bilgi verdikten sonra, “altın çağ” olarak nitelendirilen XIX. yy. Rus edebiyatına paralel olarak gelişme gösteren, XIX. yy. Rus Edebiyatı Eleştirisini, öne çıkan türleriyle birlikte, ana hatlarıyla incelemeye çalışacağız.

II. XIX. YÜZYIL'A KADAR RUS EDEBİYATI ELEŞTİRİSİNE GENEL BİR BAKIŞ

XVIII. yüzyılın başlangıcı Rusya Tarihinde Büyük Petro Dönemi olarak bilinmektedir. Büyük Petro döneminde Rusya Devleti dünya imparatorluğu haline gelmiştir. Bunda Petro'nun yirmi beş yıldan uzun süren iktidarı sırasında gerçekleştirdiği reformların etkisi büyüktür. (Şener, 2013: 570) XVIII. yüzyıl Avrupa'da Klasisizm ve Aydınlanma Çağı olarak bilinirken, Rusya'da öncelikle Petro Çağı olarak anılmaktadır. Eskiden gelen birçok geleneğin yıkıldığı ve yenilerin oluşmaya başladığı bir dönüm noktasıdır (Şener, 2013;570).

Rus edebiyat eleştirisinin şekillenmesi ise, edebiyat sahasında meydana gelen değişikliklere ve genişleyen bir okur kitlesine bağlı olarak, Petro döneminde başlayan uzun bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Petro reformları, Rus toplumunun gelişmesine güçlü bir ivme kazandırmıştır. Bilimler Akademisi kurulmuş, Moskova Devlet Üniversitesi açılmış, ilk gazete ve dergiler ortaya çıkmaya başlamıştır. Tüm bunların sonucunda; Rus edebiyatı ve eleştirisi,

XVIII. yüzyıl Batı Avrupa Aydınlanma hareketleriyle birlikte büyük bir gelişme göstermiştir. (Otv. ekzam. vopr. istorii russ. lit. Kritiki 18-19 vv:2016)

Rus edebiyatında “eleştiri” kelimesini ilk defa Antioh Kantemir 1739 yılında satirik “*O vospitanii*” (*Eğitim üzerine*) adlı eserinde, dipnot olarak “ostriy sud” yani “keskin yargıç, işlerimizi yargılayan kimse” anlamlarında kullanmıştır. Kantemir, “*Fransızların ‘critique’ kelimesi var, ama ne yazık ki, bizim dilimiz böyle bir kelimedenden mahrum kalmış*” diye yakınmıştır (Kuleşov,1972:3). Bununla birlikte, Eleştiri yazarlarına dikkat eden ilk yazarın ise N. M. Karamzin olduğu söylenmektedir. (Otv. ekzam. vopr. istorii russ. lit. Kritiki 18-19 vv:2016)

Edebiyat eleştirisi edebiyat dergilerinin ortaya çıkmasıyla gelişmeye başlamıştır. Rusya’daki bu ilk dergilerden birisi, 1755 yılına ait “*Eğlence ve Yarara Yönelik Aylık Eserler*”² (ejemesyaçniye soçineniya, k pol’ze i uveseleniyu slujašie) isimli dergidir. XVIII. yüzyıl edebi tartışısının ana hatları ise şöyledir;

- XVIII. yüzyılın ilk yarısında daha çok A. P. Sumarakov ve M. V. Lomonosov’ un çalışmalarında görülen ve dilin yanlışlarına odaklanan, edebiyat eserlerine dilsel ve üslupsal yaklaşım;
- Klasisizme egemen olan özellikleri inceleyen standart prensipler;
- Sentimentalistler tarafından yüzyılın en sonunda dâhil edilen tat alma ve okuyucuya hitap etme ilkeleridir. (Literatura XVIII v. v kritike i literaturovedenii, 2016)

Rus edebiyat eleştirisinin başlangıç noktasını edebiyata klasisizmin yerleşmesi oluşturmaktadır (1740-1770’li yıllar) (Kuleşov,1972:4). V. K. Trediakovski, M. V. Lomonosov ve A. P. Sumarakov edebi türlerin sınıflandırılması için gayret göstermenin yanı sıra, farklı edebi türlerin kuramlarını kazandırmak için de çabalamışlardır (Yakuşin ve Ovçinnikova, 2005). 1740-1770’li yıllarda edebi eserlerin değerlendirilmesinde kaleme aldıkları yazılarıyla eleştirinin edebiyatta kendisine yeni bir yol çizmesini sağlamışlardır. Bunun yanı sıra, bu dönemde M. M. Heraskov, D. İ. Fonvizin, P. A. Plavilşikov, İ. A. Krılov, N. M. Karamzin, A. N. Radişev de edebiyat eleştirilerinde bulunmuşlardır. Klasik yazarların edebiyat eleştirileri, standart (normatif), daha çok filolojik bir özellik taşımaktadır. (İstoriya Rus. Lit. Kritika, 2013)

XVIII. yüzyılın son çeyreğinde Rus edebiyat eleştirisinin parlak oluşumlarından birisi de sentimentalist eleştirinin doğuşu ve olgunlaşmasıdır. N. M. Karamzin,

² Rusya’da 1755-64 yılları arasında Petersburg Bilim Akademisi tarafından çıkarılan ilk aylık bilimsel-popüler edebiyat dergisidir.

İ.İ. Dmitriyev³ ve M.N. Muravyev⁴ sentimentalist eleştirmenler olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Rus sentimentalizminin öncüsü ve önde gelen temsilcisi N. M. Karamzindir. Bu edebiyat akımının programı onun tarafından oluşturulmuştur. Yazar, bir eleştirmen olarak, çağdaş, estetik, felsefi ve tarihi sorunlarla ilgilenmiştir. N. M. Karamzin, 1791 ve 1792 yıllarında “Moskovskiy Jurnal”⁵ (Moskova Dergisi) adında aylık bir dergi çıkarmıştır. Bu dergide eleştiriye ayrı bir yer vermiş, ayrıca, eleştiri terminolojisine “zevk, imge, yetenek⁶” gibi kelimeleri eklemiştir (Otv. ekzam. vopr. istorii russ. lit. Kritiki 18-19 vv:2016).

1800-1820’li yıllara gelindiğinde, XVIII. yüzyılda hüküm süren akımların etkisini yitirdiği görülmektedir. Bu dönemde yeni akımların ortaya çıkması ve çeşitli güçlerin kutuplaşması, romantizm ve realizmi bir savaşıma ve etkileşime götürmüştür. Bu süreçte, eleştiri öncelikle XVIII. yüzyıla ait rasyonalizmi bırakarak, yeni planda eleştiri disiplininin biriken öğelerini bir araya getirmek için, ortak bakış açısı arayışları ve seçici arayışlar evresinden geçmiştir. Bu ortak bakış açısını aramaya Merzlyakov başlamış ve daha sonra romantik eleştirmenler, dekabristler ve eleştiriye narodnost (halkçılık) düşüncesinde görenler Merzlyakov’un izinden devam etmişlerdir. V. G. Belinski ise ortak bir bakış açısı bulmayı hayatın kendisinde, yani realizm çerçevesinde aramıştır. (Yakuşin ve Ovçinnikova, 2005:5).

III. XIX. YÜZYIL’IN İLK YARISINDA RUS EDEBİYATI ELEŞTİRİSİ

Tarihi-eleştirel süreç çoğunlukla edebi dergiler ve periyodik yayınlarla uyum içinde gerçekleşmektedir, bu yüzden eleştiri, bu dönemin gazeteciliğiyle bağlantılıdır. Eleştiride XIX. yüzyılın ilk yarısında, replik (replika), yanıt (otklik), kısa yazı (zametka) gibi türler hâkim olmuş, daha sonra ise konu makalesi (problemnaya statya)⁷ ve panoramalar (obzor) üstünlük kurmuştur. (Otv. ekzam. vopr. istorii russ. lit. Kritiki 18-19 vv:2016)

3 N. M. Karamzin’in yakın bir akrabasıdır, onun fikirlerini savunmuştur.

4 M. N. Muravyev’in makalelerinde, araştırmacılar, sentimentalist eleştirmenin doğuşunu fark etmişlerdir.

5 1801-1803 yıllarında yeniden yayınlanmıştır.

6 Vkus, obraz, talant.

7 Problemnaya statya (Konu Makalesi) güncel, politik ve ideolojik konuları incelemektedir. Problemnaya kritika (Konu makalesi) için sorunu ortaya koyuş ve sorunun çözüm yollarını tartışma, toplumsal hayatın sorunları tipik birer özelliştir. Makalenin bu türü, gazetecinin seçilen konuyu derin bir inceleme süzgecinden geçirmesini, büyük bir yetkinlik, görüşünü savunmada sağlam bir duruş ve ayrıca ispatlama talep etmektedir. Bazen, bu tür makaleler tartışmalı bir nitelik taşımaktadır. Bu makalelerde herhangi bir konu üzerine birkaç bakış açısı ifade edilmektedir.

XIX. yüzyılın ilk yarısında edebiyat eleştirisinin bölümleri, klasisizm, sentimentalizm, romantizm gibi edebiyat akımlarının temelinde oluşmuştur. XIX. yüzyılın ikinci yarısında edebiyat, toplumsal-siyasal konularla eleştiride bütünleşmiştir. XIX. Yüzyılın önde gelen eleştirmenleri olarak V. G. Belinski, P. V. Annenkov, N. G. Çernuşevski, N. N. Strahov, N. A. Dobrolyubov, D. İ. Pisarev ve N. K. Mihaylovski karşımıza çıkmaktadırlar. (İstoriya Russkoy Literaturnoy Kritiki, 2013)

1810'lu yıllardan sonra Rus edebiyatında ortaya çıkan *romantizm akımı* ülkenin tarihsel gelişimine koşut olarak ve toprak köleliğine karşı giderek etkinleşen kurtuluş hareketiyle bağlantılı olarak doğmuştur. Rus edebiyatında romantik duygular ilk olarak V. A. Jukovski ve Batuşkov'un şiirlerinde ortaya çıkmıştır. Çok geçmeden bunlara A. S. Puşkin ve aralarında K. F. Rileyev, V. K. Kühelbeker, A. A. Bestujev-Marlinski ile A. İ. Odoyevski'nin yer aldığı dekabrist (Aralıkçı) şairler de katılarak Rus edebiyatında romantik akımın tamamen yerleşmesini sağlamışlardır (Olçay, 2008:569-570).

V. A. Jukovski 'nin makaleleri, mektuplardaki ve günlüklerdeki sanat üzerine görüşlerinin Rus edebiyat eleştirisine çok büyük katkıları olmuştur (Yakuşin ve Ovçinnikova:2005:5-7). Rus romantikler insan ruhunun içine ve kalbinin gizli dünyasına eğilmişlerdir. Romantizm çağının önde gelen eleştirmeni olarak N. A. Polevoy'u göstermek mümkündür. Polevoy'un en parlak dönemi, "Moskovskiy Telegraf" da faaliyet gösterdiği dokuz yıllık dönemidir. (Otv. ekzam. vopr. istorii russ. lit. kritiki 18-19 vv:2016)

Söz konusu dönemde ortaya çıkan bir başka eleştiri yöntemi de *dekabrist (Aralıkçı)*⁸ eleştiridir. Çar I. Aleksandr 'ın gittikçe şiddetlenen yönetimi (1801-1825) toplumsal ayaklanmalara ve trajik olaylara neden olmuştur (Olçay, 2008:570). Bu toplumsal hareketler, edebiyatta da kendisine bir yer edinmiş ve buna paralel olarak *dekabrist eleştiri (Aralıkçı Eleştiri)* gelişme göstermiştir. Bu yeni dönemin edebi eleştirisi toplumsal – siyasal bir nitelik taşımıştır (1824-1825). İleri fikirlere bağlılık, yurttaşlık, halkçılık ve yurtseverlik bu eleştirinin ana kıstaslarını oluşturmaktadır. (Otv. ekzam. vopr. istorii russ. lit. kritiki 18-19 vv:2016)

Dekabrist eleştirinin, en önemli ilkesi, vatanseverliktir. Şair, her şeyden önce

⁸ 14 Aralık 1825 tarihinde Petersburg'da bir grup soylu kökenli subay, yeni çara karşı ayaklanmıştır. Aralıkçı (Dekabrist) olarak adlandırılan bu ayaklanmanın amacı, toprak köleliğinin kaldırılması ve monarşinin bir anayasayla sınırlandırılmasıdır. Ayaklanma kısa sürede bastırılmıştır. I.Nikolay, ilerici aydınlara gözdağı vermek üzere altı yüz kişiyi tutuklatmıştır. Aralıkçılardan aralarında şair Rileyev'in de bulunduğu beşinin idam edilmesi, yüzlercesinin de Sibirya ve Kafkasya'ya sürülmesi, Rus aydınlarını derinden etkilemiştir.

yurttaşlık duygularını açığa çıkarmak zorundadır, milli-vatansever konular seçip, kahramanına bu özellikleri yüklemelidir, eser özgürlükçü bir heyecan, yöresel özellikler taşımalıdır. Dekabrist eleştirilenler, eleştirilerinde halkın eğitimi ve aydınlanmasını gözetmişlerdir. (Otv. ekzam. vopr. istorii russ. lit. kritiki 18-19 vv:2016)

Bu eleştirinin, esas yayın organı A. A. Bestujev ve K. F. Rıleyev tarafından çıkarılan “*Kutup Yıldızı*” (Polyarnaya Zvezda) isimli dergidir. Bu derginin 1823, 1824, 1825 yıllarında olmak üzere sadece üç sayısı çıkmıştır. Diğer yayın organları ise Moskova’da V. K. Kühelbeker ile A. İ. Odoyevski’nin⁹ ortaklaşa çıkardıkları “*Mnemozina*”dır.¹⁰ Dekabrist edebiyat eleştirisinde A. A. Bestujev’in fikirleri önem taşımaktadır. (Otv. ekzam. vopr. istorii russ. lit. kritiki 18-19 vv:2016)

1826-1840 yıllarında edebi-toplumsal hareketlere bağlı olarak *gerçekçi edebiyat eleştirisi (realnaya kritika)*, Rus edebiyatında yerleşmeye başlamıştır. “*Realnaya kritika*” terimi, “realizm” sözcüğünden gelmektedir. *Bu kavram* N. A. Dobrolyubov tarafından ortaya atılmış ve zamanla geliştirilmiştir. Bunun sonucunda N. A. Dobrolyubov, çağdaşları arasında *gerçekçi eleştirinin (realnaya kritika)* kuramcısı olarak ünlenmiştir. Bu eleştirinin amacı, sanat eserlerinin toplumsal yararlarını ortaya çıkarmaktır. Aslında *Gerçekçi eleştirinin (realnaya kritika)* yönetsel teknikleri, Belinski ve Çernışevski’nin yöntemleriyle benzerlik göstermektedir. *Bu* eleştiri türü, her şeyden önce sanat eserlerinde yansıtılan yaşamsal olaylara bir açıklık getirmeye çalışmakta, daha sonra da bu olayları inceleyerek, bunlarla ilgili kendi hükümlerini vermektedir. (Otv. ekzam. vopr. istorii russ. lit. kritiki 18-19 vv:2016)

Gerçekçi eleştiri (realnaya kritika) toplumsal bir özellik taşımış, ama sanatçıya kendi fikirlerini zorla kabul ettirme arzusunda olmamış ya da sanatçıya ne yapması gerektiğini söylememiştir. Yazarın çalışması, *gerçekçi eleştiri (realnaya kritika)* için hayatın yansıtılmasında nesnel bir tutumdur ve bu süreçte birinci sırayı gerçeklik tutmaktadır. Yazar, gerçeklere ve hayatın mantığına bağlı kalmak zorundadır. Yazarın ideolojik fikirleri onun başarısını belirlemektedir. (Otv. ekzam. vopr. istorii russ. lit. kritiki 18-19 vv:2016)

V. G. Belinski (1811-1848), realist akımın programını kurmuştur. 1830’lu yılların ortalarından neredeyse 1840’lı yıllar boyunca Rus edebiyatına

⁹ Odoyevski: *bilimsel felsefenin ve edebiyat eleştirisinin kriterlerinin gerekliliği hakkında yazmıştır. “Sovremennik” dergisine katılmıştır. Edebiyatın genel durumu, romanlar hakkında eleştirileri vardır. Puşkin hakkında eleştiri yazısı kaleme almıştır.*

¹⁰ Rus. *Mnemozina (mnemosina)*. *Mnemosyne Yunan Mitolojisi’nde hafızanın timsali olan Titan, Tanrıçadır, Gaia ve Uranüs’nun kızı.*

yön veren, eleştirileriyle Rus edebiyatı akımlarını geliştiren Rus edebiyat eleştirmenidir. Belinski, Rus eleştiri gelenekleri ve çağdaş Batı Avrupa deneyimini birleştirerek, eleştiride kendisine özgü bir bakış açısı geliştirmiştir, birçok yeni yazarı keşfetmiş ve onları eğitmiştir. V. G. Belinski'nin "*Edebi Hayaller*" (Literaturniye Meçtaniya) isimli makalesiyle birlikte (1834) Rus klasik eleştiriyi başlattığı düşünülmekte ve bu makale eleştirel realizmin (gerçekçiliğin) habercisi sayılmaktadır. (Kuleşov, 1972: 99-100)

V. G. Belinski'nin etkinliğini Moskova ve Petersburg (1839-1848) olmak üzere iki döneme ayırmak gerekmektedir. V. G. Belinski, Moskova'da N. İ. Nadejdin'in çıkardığı "*Teleskop*" adlı derginin, edebiyat eki olan "Molva" (Rivayet) de yazmaya başlamıştır. A. A. Krayevski'nin daveti üzerine, Petersburg'ta "Oteçestvenniye Zapiski" (Yurttan Notlar) (1839-46)'de yazmaya başlayınca Rus edebiyat eleştirisinin merkez figürü haline gelmiştir. (Kuleşov, 1972: 99)

V. G. Belinski'nin sanat anlayışının temelinde gerçekçilik yer almıştır. Belinski'ye göre, sanat eserinin değerini belirleyen şey yansıttığı gerçekliği doğru bir biçimde aktarmasıdır. Sanat eseri, içine doğduğu toplumun dinsel, siyasal, resmi ve özel yaşamını derinlemesine anlatmalıdır. (Albayrak, 2008)

V. G. Belinski'nin görüşleri Rus eleştiri tarihinde önemli bir yere sahiptir bu yüzden kısa da olsa, Belinski 'nin özellikle A. S. Puşkin, M. Yu. Lermontov, N. V. Gogol ve F. M. Dostoyevski hakkındaki görüşlerine yer vermemiz gerekmektedir.

Eleştirmen, A. S. Puşkin'in eserlerine somut bir şekilde tarihsel yönden yaklaşmıştır. Belinski, A. S. Puşkin makalelerinde, estetik kavramı ile ilgili birçok soru ortaya atmıştır. A. S. Puşkin'in insancıl, derin ahlaki izler taşıyan şiirlerinin altını çizmiş ve onun eserlerinde Rus hayatının temel sorunlarını meydana çıkarmıştır. (Otv. ekzam. vopr. istorii russ. lit. Kritiki 18-19 vv:2016)

N. V. Gogol, 1835 yılından itibaren Belinski'nin dikkatini çekmiştir. (Kuleşov, 1972: 124) N. V. Gogol için yirmi civarında makale ve eleştiri yazısı kaleme almıştır. Onun ismine, onun sanatsal üslubuna neredeyse bütün makalelerinde yer vermiştir. N. V. Gogol, V. G. Belinski'nin hayran olduğu, sevdiği bir yazardır (Maşinskiy,1959:1) O, N. V. Gogol'un eserlerinde, çağdaş, gerçekçi, satirik bir yaratıcılığın suretini görmüştür. Belinski, N.V. Gogol'un yeteneğinin ana hatlarını şöyle belirtmiştir: "*Hayal gücünün sadeliği, halkçılık, hayatın mükemmel bir gerçeği, orijinallik ve komik bir coşkunluğa sürekli hâkim olan derin bir keder duygusu ve hüzün hal*" (Kuleşov, 1972: 124)

V. G. Belinski'nin N. V. Gogol hakkındaki eleştiri yazıları, sadece yazarı yeren fikirlere karşı koymamış, ayrıca N. V. Gogol'un yeteneğini sadece komedi

yeteneğine indirmek isteyen teşebbüsleri de reddetmiştir. (Kuleşov, 1972:125) Fakat N. V. Gogol'ün “*Dostlarla Mektuplaşmalardan Seçmeler*” (*Vibrannıye mesta iz perepiski s druzyami*) eserinde, edebi tutumunun değişmesiyle birlikte, Belinski'nin Gogol'e yaklaşımı değişmiştir ve kitaptan dolayı duyduğu öfke ve üzüntüyü ünlü “*Gogol'e Mektup*” (Pismo k N. V. Gogolyu) yazısında dile getirmiştir.¹¹

Belinski, Rus şiirinin gelişmesinde M. Yu. Lermontov'a büyük önem vermiştir. 1838 yılının başında, “Moskovskiy Nabludatel” (Moskovalı Gözcü)'nün sayfalarında, Belinski, şairin adını bilmeden, “*Tüccar Kalaşnikov'un Türküsü*” (Pesnya pro kuptsa Kalaşnikova) isimli çalışmasını “*edebiyatımız güçlü ve özgün bir yetenek kazanmıştır*” diyerek, oldukça olumlu bir şekilde nitelendirmiştir. Belinski, Lermantov'un sanatında Rus edebiyatının yeni bir çehresini görmüştür. (Kuleşov, 1972: 123)

Eleştirmen, “*Stihotvoreniya M. Lermontova*” (M. Lermantov'un Şiirleri) “*Geroy naševo vremeni*” (Zamanımızın Kahramanı) adlı makalelerinde, Lermantov şiirlerinin tutkulu düşüncelerle dolu olduğunu, onun şiirlerinde günümüzün en trajik sorunlarının çözüldüğünü belirtmiştir. Eleştirmen, ayrıca “*Geroy naševo vremeni*” (Zamanımızın Kahramanı) romanını inceleyerek, şairin insan yüreğinin ince bilgisini, gerçeğin keskin içgüdüsunü ve gerçekliğin derin duygusunu gösterdiğini belirtmiştir. (Stati V. G. Belinskovo o tvorçestve M. YU Lermontova, 2016)

Belinski, F. M. Dostoyevski'yi “*olağanüstü özgün bir yetenek*” olarak nitelendiren ilk eleştirmendir. V. G. Belinski, “İnsancıklar”la ilk karşılaştığında F. M. Dostoyevski'nin alışılmadık kendine özgü bir yeteneğe sahip olduğunu tahmin etmiş ve onun büyük bir geleceği olacağını önceden söylemiş ve onu övmüştür. Eleştirmen, genç yazarın insana yaklaşımını, okurlarını aynı anda güldürüp derinden sarsabilen yeteneğini takdir etmiştir ama bununla birlikte bu yeni yeteneği, dil ve üslup engellerini aşamamış genç bir yazarın tecrübesizliği sonucu ortaya çıkan *laf kalabalığı*yla (Belinski, 1976-1982, cilt 2: 562) da suçlamıştır. (Hafizoğlu, 2003: 127) Belinski öldüğünde Dostoyevski yazarlığa yeni başlamıştır, fakat eleştirmenin Dostoyevski üzerinde önemli bir etkisi olduğu gözlenmiştir (Kirpotin,1976; Dolinin,1989, Hafizoğlu, 2003: 127).

1840'lı yıllarda, gazetecilikte, V. G. Belinski'nin editörlüğünü yaptığı, *Oteçestvenniye Zapiski (Yurttan Notlar)* adlı dergi önemli bir yer edinmiştir. Bununla birlikte, 1840'lı yıllarda eskisinden daha farklı periyodik yayınlar yayınlanmaya başlamıştır. Aylık edebiyat dergilerinin yanı sıra büyük halk

¹¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. V. G. Belinski, *Gogol'e Mektup*, çev. Mazlum Beyhan, Evrensel Basım Yayın, 2004, s. 114-127.

kitlelerine hitap eden tiyatro dergisi (*Reppertuar i Panteon*) de yayınlanmaya başlamış ve haftalık resimli dergi (*İllyustratsiya*) çıkmaya başlamıştır. Gazetelerin önemi artmış ve profesyonel gazeteci ve edebiyatçıların sayısı çoğalmıştır. Soylu kesimin yanı sıra, memur, tüccar kesimi de okumaya başlamıştır. (Otv. ekzam. vopr. istorii russ. lit. Kritiki 18-19 vv:2016)

IV. XIX. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA RUS EDEBİYATI ELEŞTİRİSİ

XIX. yy.'ın ikinci yarısı ve XX. yüzyılın başında genel atmosfer şu şekildedir: Yurtdışında endüstri ve kültür büyük bir gelişme göstermiştir. XIX. yy'ın ortasına kıyasla sansür büyük ölçüde zayıflamış, okur-yazarlık oranı artış göstermiştir. Tüm bunların sayesinde, çok sayıda dergi, gazete ve yeni kitaplar basılmış ve baskı sayıları artmıştır. Buna paralel olarak, edebiyat eleştirisi de büyük bir gelişme göstermiştir. (Otv. ekzam. vopr. istorii russ. lit. Kritiki 18-19 vv:2016)

XIX. yüzyılın ikinci yarısında, edebiyat eleştirisi, eserleri toplumsal gerçekliğin, toplumsal sorunların penceresinden incelemiştir (Otv. ekzam. vopr. istorii russ. lit. Kritiki 18-19 vv:2016). 1840-1860'lı yılların sonunda edebi eleştiri süreci sosyal, politik ve kültürel yönden etkin bir dönemindedir. Edebiyat, estetik yönden kendine özgü bir gelişim içerisinde. Edebiyat eleştirisi, zamanın güncel toplumsal sorunlarını ele almıştır. *Oteçestvennyye Zapiski (Yurttan Notlar) ve Sovremennik (Çağdaş)* dergileri toplumun kültür, sanat ve edebiyat hayatında etkin bir rol oynamıştır. (Yakuşin ve Ovçinnikova, 2005)

1850'li yılların ilk yarısında 'estetik eleştiri' (*estetičeskaya kritika*) Rus edebiyatı ve dergiciliğinde önemli bir yere sahip olmuştur. Bu eleştirinin ilkeleri P. V. Annenkov,¹² A. V. Drujinin,¹³ V. P. Botkin,¹⁴ ve ayrıca S.S. Duduşkin¹⁵ ve N. D.

12 P.V. Annenkov, 'Oteçestvennyye Zapiski' ve 'Sovremennik' dergilerinde eleştiri yazıları kaleme almıştır. 1840-1860'lı yıllarda edebiyat savaşına atılmıştır. Realizmin anlamını Rus edebiyatında yerleştirmeye çalışmıştır. Makaleleri analitik bir karaktere sahiptir. Edebiyat eserlerinin değerlendirilmesinde etik-psikolojik kriterlerin rol oynaması gerektiği görüşündedir. Edebiyatta fantastik-sentimentalist akıma karşı çıkmıştır. A.S. Puşkin'in bütün eserlerini yayına hazırlamıştır. Zamanın ve edebiyatın olumlu karakterleri üzerinde düşünmüştür. Farklı yazarların eserlerini karşılaştırmalı analiz yapma yoluna gitmiştir.

13 A. V. Drujinin, *Biblioteki dlya çiteniya (Okuma Salonları) dergisinin redaktörü ve Sovremennik (Çağdaş) dergisinin çalışanı olarak, estetik görüşlere sahip olmuş ve bu yönde etkinlikleri olmuştur. A. V. Drujinin, A. S. Puşkin, N. V. Gogol, F. M. Dostoyevski, İ. S. Turgenyev, L. N. Tolstoy ve N. A. Nekrasov'un eserleri hakkında yazılar kaleme almıştır. İ. A. Gonçarov, A. N. Ostrovski ve A. A. Fet'in eserlerine büyük değer vermiştir. İngiliz edebiyatı hakkında makaleler kaleme almıştır.*

14 V. P. Botkin, Rus eleştirmenidir. Kendine özgü bir yaratıcılığı vardır. Belinski ile çok uzun yıllara dayanan bir arkadaşlığı olmuş ve uzun yıllar birlikte çalışmışlardır. *Sovremennik (çağdaş) dergisinde yazmıştır. "Soçineniya o A. Feta" (A. A. Fet üzerine) adlı yazısı estetik eleştirinin yani saf sanatın programı, özü niteliğindedir. İ. S. Turgenyev, L. N. Tolstoy, F. M. Dostoyevski hakkında yazılar kaleme almıştır.*

15 S. S. Duduşkin, V. G. Belinski, İ. S. Turgenyev, L. N. Tolstoy, A. F. Pisemski hakkında yazıları vardır.

Ahşarumov'un yazılarında geliştirilmiştir. Saf sanat teorisine dayanmaktadır. Edebiyatın bağımsız ve özgür olması gerektiği görüşündedir. V. G. Belinski'nin eleştiri geleneğine ve estetik görüşlerine dayanmaktadır. (Otv. ekzam. vopr. istorii russ. lit. Kritiki 18-19 vv:2016).

Estetik eleştiri (estetičeskaya kritika) için uyumdan daha değerli bir şey yoktur ve estetik, uyumun tek aracıdır. Özellikle bu yüzden endişelerden, sanatın uyumunu bozan toplumsal konulardan, heyecanlardan, çatışmalardan uzak durmalıdır. Sadece sanatın estetik kaygıları gözetilmelidir. (Otv. ekzam. vopr. istorii russ. lit. Kritiki 18-19 vv:2016). “Biblioteka dlya čiteniya” (Okuma Salonları), *estetik eleştirinin* (estetičeskaya kritika) 1850-1860 yılları arasında yayın organı olmuştur. Edebiyat eserlerini ve kahramanlarını değerlendirirken ahlaksal-psikolojik değerlerin önemini vurgulayan değişmez iyilik ve güzellik kavramları vardır.

P. V. Annenkov ve V. P. Botkin'in orijinal ve ikna edici makaleleri olmasına rağmen, çok büyük bir önem teşkil etmediler. *Estetik eleştiride* daha üretken ve devamlılığı olan temsilci ise A. V. Drujinin olmuştur (1824-1864). *Estetik eleştirinin* devamı gelmemiş, yeterince anlaşılammıştır. 1850'lerin sonuna doğru ise varlığını koruyamamıştır. (Otv. ekzam. vopr. istorii russ. lit. kritiki 18-19 vv:2016).

1840-1850'li yıllarda hüküm süren diğer bir eleştiri türü de *slavsever edebiyat eleştirisidir* (slavyanofilskaya kritika). A.S. Homyakov, P.V. Kireyevskiy, İ.S. Aksakov, Yu. F. Samarin ve diğer yazarların öncülüğünde gelişmiştir (Otv. ekzam. vopr. istorii russ. lit. Kritiki 18-19 vv:2016). Slavseverler, felsefi-estetik ve toplumsal-politik görüşlere sahip olmuşlardır ve bunun yanında, edebiyatın halkçı ve kendine özgü olması gerektiğini düşünmüşlerdir. P. V. Kireyevski'nin “*Edebiyatın Çağdaş Durumu Üzerine Yorumlar*” (Obozreniye sovremennovo sostayaniya literaturı) adlı makalesi, slavsever akımının programı niteliğindedir. A. S. Homyakov'un makalelerinde *slavsever edebiyat eleştirisinin* estetik ilkeleri yer almıştır. Rus halk eserleri hakkında araştırmalar yapmışlardır. (Yakuşin ve Ovçinnikova, 2005)

Demokratik akım ise, gazetecilik ve edebiyat eleştirisinde kendisine yer bulmuştur. Demokratik akımın temsilcileri çeşitli edebi tartışmalara girmişlerdir. N. G. Çernişevski *demokratik eleştirinin* (demokratičeskaya kritika) gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. “*Sanatın Gerçekliğe Estetik Dokunuşları*” (Estetičeskiye otnoşeniya iskusstva k deyistvitelnosti) *tezi ve “Rus Edebiyatında Gogol Dönemi Üzerine Denemeler”* (Očerki gogolevskovo perioda russkoy literaturı) adlı edebiyat eleştirisi demokratik akımın manifestosu

niteliğindedir. (Yakuşin ve Ovçinnikova, 2005: 12) N. G. Çernişevski 'ye göre, sanatın işlevi yalnızca gerçeği yeniden yaratmak, onun bir kopyasını yapmak değil, aynı zamanda onu açıklamak ve değerlendirmektir, onun hakkında hükümler vermektir. (Albayrak, 2008)

1860'ların kilit taşı oluşturan düşünürü, hiç kuşkusuz N. G. Çernişevski'dir. Edebiyat ve sanat hakkındaki görüşleri V. G. Belinski'nin belirgin bir etkisi altında kalmıştır. 1855 yılında N. A. Nekrasov'un çıkardığı '*Sovremennik*' (Çağdaş) adlı derginin yayımcılar kuruluna girmiştir. V. G. Belinski'nin ölümünden sonra bu dergi A.V. Drujiinin, P.V. Annenkov ve V. P. Botkin gibi estetikçi eğilimler eleştirisiyle ilgilenen liberal grubun etkisi altına girmiştir. Ama N.G.Çernişevski'nin girmesiyle "*Sovremennik*" (çağdaş) yeniden eleştirel gerçekçiliği tüm gücüyle savunmaya başlamıştır. (Walicki, 2009: 292-294)

N. G. Çernişevski edebiyat eleştirilerinin çoğunu 1854-1857 yıllarında yazmıştır. 1857 yılında kendisini tarihe, felsefeye ve ekonomi politığe verebilmek için *Sovremennik'in* dergisinin edebiyat sayfalarının editörlüğünü genç meslektaş N. A. Dobrolyubov'a devretmiştir. Bundan sonraki makalelerinde yeni ve devrimci bir radikalizmin temel ilkelerini ortaya koymuştur. (Walicki, 2009: 294)

N. A. Dobrolyubov, yirmi beş yıllık kısacık ömrüne 150 yıl sonra bile okunacak ve tartışılacak eserler sığdırmış bir yazardır. Çernişevski 'nin en yetenekli takipçisi ve en yakın dostu Dobrolyubov'dur. Dobrolyubov kendi eleştiri türüne 'gerçek eleştiri' adını takmıştır, "gerçek" olarak nitelemesi büyük ihtimalle, bu eleştiri türünün, bir edebiyat yapıtını önce nesnel bir sosyolojik belgeymiş gibi incelemesinden sonra, yazarının öznel niyetlerini tümüyle bir yana bırakarak doğrudan doğruya yapıttan sonuçlar çıkarmasından dolayıdır. N. A. Dobrolyubov sık sık eleştirmenin değerlendirme görevini reddetmiş ve edebiyat yapıtlarının daha önce saptanmış eleştiri ölçütlerine göre değerlendirilmesi girişimlerini kınamıştır, kendisinin en çok değer verdiği şey, yapıtın ideolojik içeriği değil, yazarın, gerçekliği gerçeğe uygun bir biçimde yeniden kurabilmesidir. N. A. Dobrolyubov belirli kuramlara ve ideolojilere dayandırılan edebiyat eserlerini sert bir şekilde eleştirmiş, yazarın her şeyden önce, eserinde gerçek bir dünya yaratmasını istemiştir. Süslenmemiş, üzeri örtülmemiş çıplak gerçekliği sunmanın, kendi başına okuyucuya uygun bir yargı önerdiğini düşünmüştür. (Walicki, 2009: 314-318)

N. A. Dobrolyubov'un ölümünden ve N. G. Çernişevski'nin cezaevine girmesinden sonraki tarihlerde Rusya'nın en etkili edebiyat eleştirmeni D. Pisarev (1840-1868) olmuştur. İlk makalelerinde saf sanatı ve ılımlı bir

liberalizmi savunmuştur. 1861'deki görüşleri daha radikal bir hal almıştır. Estetikçilere, yani soylu liberallerin her şeyi estetik açıdan ele alan tutumlarına saldırmak için yazmıştır ve saf sanat akımına karşı durmuştur. (Walicki, 2009: 323-324)

Bu dönemde ortaya çıkan bir başka eleştiri ise “*Organik Edebiyat Eleştirisidir* (Organičeskaya kritika). A. A. Grigoryev, bu terimi kendi eleştirisini ‘felsefi’, ‘sanatsal’, ‘tarihsel’, ‘faydacı’, ve ‘gerçek’ eleştiriden ayırmak için geliştirmiştir. Eleştirmen, *organik eleştirisinin* ana ilkelerini daha çok “*Sanatta Doğruluk ve İçtenlik Üzerine*” (O pravde i iskrennosti v iskusstve) (1856), “*Çağdaş Sanat Eleştirisinin İlkeleri, Değerleri ve Yöntemleri Üzerine Eleştirel Bir Bakış*”) (Kritičskiy vzglyad na osnovı, znaçeniya i priyemı sovremennoy kritiki iskusstva) (1858), “*Organik Eleştirinin Yasa ve Terimleri Üzerine Birkaç Söz*” Neskolko slov o zakonah i terminah organičeskoy kritiki) (1859) ve “*Organik Eleştirinin Paradoksları*” (Paradoksı organičeskoy kritiki) (1864) gibi makalelerinde ifade etmiştir. (Otv. ekzam. vopr. istorii russ. lit. kritiki 18-19 vv:2016)

Organik eleştiri, aklın fikrine karşı kalbin düşüncelerini tercih etmiştir. Sanatta yapmacık ilkelere karşı savaşmış, tabii yaratıcılığı, hiçbir bilimsel ya da kuramsal sistemle bağı olmayan, yapılmış değil, doğal edebiyatı savunmuştur. A. A. Grigoryev’in yeteneği sayesinde *organik eleştiri*, *gerçek eleştirinin* güçlü rakiplerinden birisi olmuştur. (Otv. ekzam. vopr. istorii russ. lit. Kritiki 18-19 vv:2016)

1870’li yıllardan itibaren, demokratik hareketin bir devamı olarak “*Narodničestvo*” (*halkçılık*) başlamış ve 19.yy’ın sonuna kadar devam etmiştir. Ele aldığı konular toplumsal sorunlar ve aydınlar, 1870-1890’larda ortaya çıkan halk hareketleridir. Bu akım realizmin içinden doğmuştur. 1868 ve 1869 yıllarında *Nedelya (Haftalık)* gazetesinde P. L. Lavrov’un “*Tarihi Mektuplar*” (İstoričeskiye pisma) adı altında bir makale dizisi yayımlanmıştır. 1869 yılında ise, *Oteçestvenniye Zapiski (Yurttan Notlar)* dergisinde N. K. Mihaylovski’nin “Gelişme Nedir?” (Şto Takoe Progress?) adlı çalışması belirmiştir. Bu çalışmalarda, 1870’li yılların, devrimci halkçılığının kuramsal ilkeleri formüle edilmiştir. (Kulešov, 1972: 259)

Eğer genel olarak Narodničestvo terimini inceleyecek olursak, bu terimin dar ve geniş anlamda kullanıldığını görmekteyiz. Geniş anlamda 1840’lardan 1890’lara kadar halk özgürlük hareketi olarak tanımlanmaktadır. Bu akım üzerinde A. A. Herzen ve N. G. Çernışevski ‘nin fikirleri etkili olmuştur. Daha dar anlamda ise, halk ideolojisinin gelişmesine bağlı olarak, köylü çıkarları olarak karşımıza çıkmaktadır (Kulešov, 1972: 259).

Halkçılar her şeyden çok, kapitalizmin Rusya içinde gelişmesine karşı durmuşlardır. (Walicki, 2009: 344) 1861 yılında gerçekleştirilen reformlar¹⁶, Rusya'da tüm hayat koşullarını değiştirmiştir. Halkçılar (Narodniki) ısrarla ütopyik *Rus komünal toplum (sosyalizm)*¹⁷ fikirlerini yaymaya çalışmışlardır. (Kuleşov, 1972: 259-260)

Halkçılıkta (Narodniçetvo) her zaman devrimci ve liberal akımlar var olmuştur, ama eğer 1870'lerde devrimci akım hâkim olduysa, 1880-1890'larda ise, liberal akımlar üstün gelmişlerdir. *Edebi halkçılık* (Literaturnoye Narodniçetvo) realist (gerçekçi) akımın içindeki dalgalardan birisini oluşturmaktadır. Aslında gerçekçi (realist) akımın ilkelerini paylaşmıştır ama bazen romantiklerin Rus köyünün idealleştirilmesi alanına ya da betimleyici doğalcılığın (natüralizm) alanına kapılmışlardır. (Kuleşov, 1972: 260)

Bu eleştiri türünün en belirgin özelliği, edebiyatın sosyal eğilimlerine eğilen, alt sınıfların çıkarlarını gözetken, mujiklerle ilgilenen sanat eserine sempati göstermesidir. *Halkçılık* (Narodnik) akımının önde gelen kuramcısı ve edebiyat eleştirmenlerinden biri N. K. Mihaylovskidir. (Kuleşov,1972:260) Diğer eleştirmenler arasında M. A. Protopopov,¹⁸ L. E. Obolenskiy¹⁹, A. M. Skabiçevskiy²⁰, P.L. Lavrov²¹ ve P. N. Tkaçev'i²² göstermek mümkündür. (Otv. ekzam. vopr. istorii russ. lit. Kritiki 18-19 vv:2016)

N. K. Mihaylovski, edebi eleştirilerinde, bilimsel elementleri güncel toplumsal konularla birleştirdiği için büyük bir popülerlik kazanmış, 1880-1890 yıllarında sanatının doruğuna ulaşmıştır.1900 yılında geleneksel olarak narodnik (halkçı) bir yayın organı olan '*Ruskoye bogatstvo*' (Rus Hazinesi) dergisini yönetmiş, "*Oteçestvennyye Zapiski*" (Yurttan Notlar) dergisinin redaktörlük ve yayıncılık işlerinde görev almıştır. Edebiyat eserlerini sosyolojik açıdan incelemiş ve nesnel-sosyolojik bir yöntem izlemiştir. Edebiyatta toplumcu akımı benimsemiştir. A. P. Çehov'un, A. M. Gorki'nin, L. N. Andreyev'in eserlerini

16 1860 yılları Rusya'da büyük önem taşıyan, ülkede siyasi bilincin uyandığı yıllardır. Çar II. Aleksandr, kapsamlı bir reform programı uygulamış ve 1861'de serflüğü kaldırmıştır. Çar, çıkarları zedelenen toprak sahiplerinin sert muhalefetine karşın, serflüğü kaldıran 19 Şubat 1861 tarihli yasanın hazırlanmasına etkin biçimde katılmıştır. Bu yasayla, o güne kadar taşınabilir mülk durumunda olan on milyonlarca insan, kişi özgürlüğüne kavuşmuştur. Ayrıca uzun bir zaman dilimine yayılan bir programla köylülere az da olsa toprak dağıtılmıştır.

17 общинный социализм

18 M. A. Protopopov (1848-1915), "Dela" "Severnuy Vestnik", "slova" gibi dergilerde çalışmıştır.

19 L. E. Obolenskiy (1845-1906), 1883-1891 yılları arasında 'Ruskoye bogatstvo' adlı dergiyi yönetmiştir.

20 (1838-1910) onun makaleleri Tolstoy, Çehov ve halkçı yazarlar hakkındadır.

21 P. L. Lavrov, dönemin olumlu kahramanları üzerinde çalışmıştır. Turgenyev'in eserlerini değerlendirmiştir.

22 P.N. Tkaçev, devrimcidir. Doğalcılık ve narodnik yazarlarının eserleri hakkında yazmıştır. Tolstoy'un eserlerini salon edebiyatı diyerek olumsuz değerlendirmiştir. Dostoyevski'nin eserlerini kendine göre yorumlamıştır. Edebiyatta halkın tasvir özelliklerini araştırmıştır.

ve bunun yanı sıra yeni sembolik akımı ve temsilcilerini değerlendirmiştir (Yakuşin ve Ovçinnikova: 2005). Edebiyatta dekadansa karşı savaşmıştır. Halkın nabzını çok iyi tutmuş, edebiyatta devamlı yenilikleri takip etmiş ve önde gelen çağdaş yazarları yorumlamıştır. Rus göçmen yazarlarla ilişki kurmuş, toplumda yasadışı devrimcilerin anlaşılmasını sağlamaya çalışmış, Lenin onun bu cesaretine değer vermiştir. (Kuleşov,1972: 260) En önemli kuramsal katkılarını sosyoloji alanında yapmıştır. (Walicki, 2009: 382)

XIX. yüzyılın son çeyreği ve XX. yüzyılın başında sosyolojik (toplumbilimsel) eleştiri baş göstermiştir. Bu akımın temsilcileri, edebiyata toplumsal yönelim, toplumsal bakış açısına göre yaklaşmışlardır. (Otv. ekzam. vopr. istorii russ. lit. Kritiki 18-19 vv:2016)

XX. yüzyılın ilk yarısında ise *gerçekçi* (Realnaya kritika) ve *sosyolojik eleştirilerin* (sotsiologičeskaya kritika) temelinde, *Marksist eleştiri* ortaya çıkmıştır. G. Plehanov, A. Lunaçarskiy, V. Lenin gibi bu akımın temsilcileri tüm edebiyat sürecini kontrol altında tutmaya çalışmışlardır. (Otv. ekzam. vopr. istorii russ. lit. Kritiki 18-19 vv:2016)

V. SONUÇ

Rus edebiyat eleştirisini genel olarak incelediğimizde, edebiyatın toplumsal olaylardan, halk hareketlerinden etkilendiği gibi, eleştirinin de buna maruz kaldığını gözlemlemekteyiz.

XVIII. yüzyılda genel olarak Petro reformları ve II. Katerina reformlarına bağlı olarak, edebiyatta bir gelişme yaşandığını gözlemlemekteyiz. Kitap basımındaki artış, yeni yayınevlerinin kurulması gibi etkenler edebiyatı ve bunun arkasından da eleştiriye geliştirmiştir. Edebiyatta ortaya çıkan akımlar eleştiride de kendisine yer bulmuştur. XVIII. yüzyıl Rus eleştirisinde *klasisizm*, *sentimentalizm* ve *akılcılığın* etkisi görülmektedir. Bu dönemdeki eleştirinin kilit taşını, V. K. *Trediakovskiy*, M. V. *Lomonosov*, A. P. *Sumarakov* oluşturmaktadır.

XIX. yüzyılın ilk yarısında edebiyat eleştirisi, *klasisizm*, *sentimentalizm*, *romantizm* gibi edebiyat akımlarının temelinde gelişmiştir. XIX. yüzyılın ikinci yarısında ise edebiyat toplumsal konularla eleştiri de bütünleşmiştir. XIX. Yüzyılda edebiyata yön veren, yorumları ve görüşleriyle Rus edebiyatının gelişmesine büyük katkı sağlayan, önde gelen eleştirmenlerden birisinin de V. G. Belinski olduğu görüşü yaygındır.

XX. yüzyılın başlarına gelindiğinde ise, edebiyat eleştirisi, yeni edebi akımların ortaya çıkmasıyla birlikte, her zaman olduğu gibi buna paralel olarak gelişme göstermiştir.

KAYNAKÇA

- ALBAYRAK, B. Sadık. (2008), “19. Yüzyıl Rus Gerçekçiliği Üzerine Notlar”, (erişim adresi: <http://www.uzunhikaye.org/icerik/19-yuzyl-rus-gercekçiligi-uzerine-notlar/>) (erişim tarihi: 20.10.2013)
- ÇİL, Volkan, “Edebiyat Eleştirisi ve Eleştiri Kuramları” (erişim adresi: www.academia.edu/15139061/Edebiyat_Eleştirisi_ve_Kuramları), (erişim tarihi: 24.10.2016)
- HAFIZOĞLU, Leyla. (2003), Rus Eleştiri Tarihinde Dostoyevski, *Uludağ Üniversitesi fen-edebiyat fakültesi sosyal bilimler dergisi*, Yıl: 4, Sayı: 5, 2003/2., ss.125-134.
- İstoriya Russkoy Literaturnoy Kritiki, (erişim adresi: <http://www.durov.com/study/1358777319-2186.html>) (erişim tarihi, 18.10.2013)
- KULEŞOV, V. İ. (1972), İstoriya Russkoy Kritiki XVIII – XIX vekov: Uçeb. posobie dlya stud. filog. cpets. un-t i pedinstitutut, Moskva: «Просвещение».
- LEBEDEV, Yu. V. “Russkaya Literaturno - Kritičeskaya i Filosofskaya Mysl’ Vtoroy Polovini IXI Veka” (erişim adresi: <http://lib.ru/TEXTBOOKS/russlit.txt>) (erişim tarihi: 15.10.2013)
- “Literatura XVIII v. v kritike i literaturovedenii”, (erişim adresi: <http://www.konspektov.net/question/1848057>), (erişim tarihi: 20.10.2016)
- MAŞINSKİY S. (1959) “Gogol v Otsenke Russkoy Kritiki [Belinskiy o Gogole]” N. V. Gogol v Russkoy Kritike i Vospominaniyah Sovremennikov, Moskva: Detgiz. (erişim adresi: www.a4format.ru) (erişim tarihi: 25.10.2016)
- OLCAY, Türkan (2008), “19. Yy. Rus Edebiyatında Romantizm Üzerine”, Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, ss.367-381.
- Otveti na Ekzamenatsionniye Voprosi po İstorii Russkoy Literaturnoy Kritiki 18-19 vv. (2016), (erişim adresi: otveti-examen.ru/.../301-otvety-na-ekzamenatsionnye-vopr) (erişim tarihi: 20.10. 2016)
- PROZOROV, V. V. (2009) İstoriya Russkoy Literaturnoy Kritiki, Moskva: İzdatelskiy Tsentr “Akademiya”.
- Stati V.G. Belinskovo o Tvorçestve M. Yu. Lermontova, (erişim adresi: , <http://vsesochineniya.ru/stati-v-g-belinskogo-o-tvorchestve-m-yu-lermontova.html>) (erişim tarihi: 23.10.2016)
- ŞENER, Leyla (2013), “Büyük Petro Dönemi Rusya’da Çeviri Faaliyetleri”, *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl 6, Sayı XV, ss. 570-576.
- YAKUŞİN N. İ., OVÇİNNİKOVA L. V. (2005), “Programma Kursa «İstoriya Russkoy Literaturnoy Kritiki”. – M.: İMPE im. A. S. Griboyedova, 2005. – 22s. (erişim adresi: www.iile.ru/library/meth/m333.rtf) (erişim tarihi: 18.10. 2016)
- WALICKİ, Andrzej. (2009), *Rus Düşünce Tarihi Aydınlanma’dan Marksizme*, çev: A. Şenel, İstanbul: İletişim Yayınları.
- https://tr.wikipedia.org/wiki/II_Aleksandr
- <https://tr.wikipedia.org/wiki/Mnemosyne>
- [https://ru.wikipedia.org/wiki/Мнемозина_\(значения\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Мнемозина_(значения))

CUMHURİYET İLE BİRLİKTE ANADOLU'YA IŞIK TUTANLAR; ARİF MÜFİD MANSEL, EKREM AKURGAL, HALET ÇAMBEL VE SEDAT ALP*

Tuğba GÜLEN¹

Atıf/©: *Gülen, Tuğba (2016). Cumhuriyet ile Birlikte Anadolu'ya Işık Tutanlar; Arif Müfid Mansel, Ehrem Akurgal, Halet Çembel ve Sedat Alp, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 9, Sayı 2, Aralık 2016, ss. 1015-1028*

Özet: Cumhuriyetin ilanı ile birlikte ülkenin her alanda sahip olduğu zenginliğin farkına varılması ve bu zenginlikler üzerinden gelişmesi amaçlanmıştır. Anadolu'nun en büyük hazinelerinden birinin de tarihsel mirası olduğu gerçeği, Mustafa Kemal Atatürk tarafından en çok önemsenen konular arasında olmuş, bu dönemde bu konu ile ilgili pek çok çalışma gerçekleştirilmiştir. Cumhuriyetin amaçladığı gelişmenin temellerini atacak, toplumun entelektüel sınıfını oluşturacak gençlerin eğitimine büyük önem verilmiştir. Cumhuriyet ile birlikte gençler arkeolojinin de içerisinde bulunduğu pek çok alanda uzmanlaşmaları için Avrupa'da eğitime gönderilmiştir. Bunun yanı sıra Türkiye Cumhuriyeti'nde üniversitelerde açılan bölümlerle de bu eğitim politikası desteklenmiştir.

Cumhuriyetin ilanı ile Anadolu'da arkeoloji bilimine ve Anadolu'nun tarihsel sürecinde kilometre taşlarından biri olan Hitit Medeniyeti'ne ışık tutan değerli bilim öncülerinin arasında Arif Müfid Mansel, Ekrem Akurgal, Halet Çambel ve Sedat Alp'de yer almaktadırlar.

Onların bilim dünyası ve ülkelerinin gelişimi için yaptıkları hizmetlerin, akademik çalışmaların, gelecek nesillere aktarılması ileride gerçekleştirilecek bilimsel çalışmalara örnek teşkil etmesi açısından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Cumhuriyeti, Hititolog, Arkeolog

Makale Geliş Tarihi: 24. 08. 2016/ Makale Kabul Tarihi: 17.11.2016

* Bu makale 01-07 Eylül 2014'te Hitit Üniversitesi tarafından düzenlenen IX. Uluslararası Hititoloji Kongresi'nde Çorum'da sunulan bildirinin yeniden düzenlenmiş ve geliştirilmiş halidir.

1 Öğr. Gör., Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu, e-posta: tugbagulen@hitit.edu.tr

Accompanied With Republic Who Throw A Light On Anatolia Arif Müfid Mansel, Ekrem Akurgal, Halet Çambel And Sedat Alp

Citation/©: Gülen, Tuğba (2016). Accompanied With Republic Who Throw A Light On Anatolia Arif Müfid Mansel, Ekrem Akurgal, Halet Çambel And Sedat Alp, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 9, Issue 2, December 2016, pp. 1015-1028

Abstract: By the Republic of Turkey , it is aimed that the wealth of the country to be noticed and that to develop the country thanks to this wealth. One of the most important extent of this wealth of the Anatolia is the historical heritage obviously and so that, it is considered really important by Mustafa Kemal Atatürk, in this context, there had been lots of work to do on this field. It is attached great importance on the education of the youth who are seen as the intellectual class of the country in the future and also the people who will serve to the Republic. In order to make them expert on every field of science including archeology, young people were sent to the abroad for education by the Republic era. In addition to this, that policy supported with establishing new universities within the country. Among the pioneers of the Archeology within the Anatolia, we can count the names of Arif Müfid Mansel, Ekrem Akurgal, Halet Çambel and Sedat Alp who are also irradiated the Hittites. It is important for the improvement of scientific researches to transfer their contributions and academic studies to the next generations.

Keywords: Republic of Turkey, Hittitologist, Archaeologist

I. GİRİŞ

Geçmişin değerlendirilmesi için belgenin gerekli bir araç olduğu sosyal bilimcilerin üzerinde uzlaştığı somut bir gerçektir. Geçmişin izini taşıyan, çalışmalarımıza temel oluşturan belgeleri, bize sağlayan en önemli bilim dallarından biri de arkeolojidir. Arkeolojinin ortaya çıkarttığı Hitit belgeleri de Hititoloji'yi doğurmuştur. Anadolu topraklarında arkeolojiye bakıldığında, Osmanlı Devleti'nde tarihi eser toplama merakının izleri Fatih Sultan Mehmet dönemine kadar uzanmaktadır (www.istanbularkeoloji.gov.tr). Osmanlı Devleti'nde arkeolojik çalışmaların müzelere taşınmaya başlanmayasıyla bu alanda kurumsallaşma 19.yy'da gerçekleşmeye başlamıştır(Shaw, 2004:86-109).²

² Wendy M.K. Shaw; "Osmanlı Müzeciliği" kitabının 102. sayfasında "Osmanlı Devleti'nin tarihi eserlere olan ilgisinin; Sultan Abdulaziz' in Avrupa ziyaretinin hemen ardından yoğunlaşmaya başladığını ve 1869'da Sadrazam Ali Paşa, Mecmua-i Âsar-ı Âtika'nın adını Müze-i Hümayün

Ayrıca 19. yüzyıl sonlarında dikkatler pek çok konuda olduğu gibi tarihi eserler konusunda da Anadolu'ya ve Osmanlı Devleti'ne odaklanmış, meraklı Avrupalılar Anadolu'ya bu konu ile ilgili akın etmişlerdir.

Bu arada Osmanlı Devleti de elinde bulundurduğu; eserleri Aya İrini Kilisesi'nde Mecmâ-i Eslihai Âtika ve Mecmâ-i Âsar-ı Atika olmak üzere iki bölümde, ardından da Çinili Köşk'te muhafaza etmiştir. 1872 yılında müze müdürlüğüne Alman F. A. Dethier atanmıştır ve 1874'de Eski Eser Nizamnamesi çıkartılmıştır.

Dethier ölümü üzerine de 1881 yılında Osman Hamdi Bey atanmıştır(www.kulturvarlikleri.gov.tr).Osmanlı topraklarındaki eserleri toplamaya, korumaya ve sergilemeye önem veren Osman Hamdi Bey pek çok çalışmaya da ön ayak olmuştur. (Shaw, 2004.125)

1834'te Texier'in; Boğazköy/Hattuşa'yı, 1835'te W. C. Hamilton'ın Alacahöyük'ü bulmasıyla; Anadolu'da kazı çalışmaları hızlanmış (*Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu'nun 30. Yılı Anısına Türkiye Arkeolojisi*, 2008: 8). Müze-i Hümayun Müzesi Müdürü Osman Hamdi Bey, 1886–87 yılları arasında Arslantaş ile Finike kıyılarındaki Sidon'da yaptığı çalışmalar da Türk Arkeoloji tarihi açısından önemli yer tutmuştur.(Gökalp, 2014: 64). Ancak bu dönemde Anadolu'daki çalışmaların büyük çoğunluğu yabancı uyruklu bilim insanları tarafından gerçekleştirilmiştir.

Cumhuriyet ile birlikte ise ülkenin, her alanda sahip olduğu zenginliğin farkına varılması ve bu zenginlikler üzerinden gelişmesi amaçlanmıştır. Anadolu'nun en büyük hazinelerinden birinin de tarihsel mirası olduğu gerçeği, Mustafa Kemal Atatürk tarafından en çok önemsenen konular arasında olmuş, Cumhuriyetin ilk yıllarında bu konu ile ilgili pek çok çalışma yapılmıştır. Ancak bu çalışmaların gerçekleştirilmesi sürecinde öncelikli olarak toplumu uyandırıp, geliştirecek düşüncede, teknikte ve sanatta iyi yetişmiş gençlere ihtiyaç duyulmuştur (Şarman, 2008: XXI (Giriş Bölümü)). Cumhuriyetin amaçladığı gelişmenin temellerini atacak, toplumun entelektüel sınıfını oluşturacak, gençlerin eğitimine büyük önem verilmiş, gençler arkeolojinin de içerisinde bulunduğu pek çok alanda uzmanlaşmaları için Avrupa'da eğitime gönderilmiştir. Avrupa'ya gönderilecek öğrencilerin tespiti için sınavlar yapılmış ve bu sınavlar bütün yurttan yerel gazeteler dâhil olmak üzere duyurulmuş (11 Teşrinievvel 1939, Çorum Gazetesi: 1), öğrenciler özenle seçilmiştir.

Bunun yanı sıra Türkiye Cumhuriyeti'nde üniversitelerde açılan bölümler

---

olarak değiştirdiğini ve bu hem kurumun örgütlenişini hem de içine yerleştirecek koleksiyonlara ilişkin hukuki düzenlemeleri etkileyecek bir adım olduğunu “ belirtir.

ve kurumlar ile bu eğitim politikası desteklenmiştir. 12 Nisan 1931’de kurulan “ Türk Tarihi Tedkik Cemiyeti”, 3 Ekim 1935’te “Türk Tarih Kurumu” adını almış (Süslü, 1998: 149), 1934 yılında İstanbul Üniversitesi’ne bağlı Türk Arkeoloji Enstitüsü, bir yıl sonra da Ankara’da 22 Haziran 1935’te Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi kurulmuştur. Mustafa Kemal Atatürk özellikle Hitit Medeniyeti’nin araştırılması istemiş ve kişisel desteği ile ilk büyük Türk kazıları Halit Zübeyir Koşay ve Remzi Oğuz Arık görevlendirmesiyle birlikte; Ahlatlıbel’de ve Alacahöyük’te Türk Tarih Kurumu tarafından başlatılmıştır (Gökalp, 2014: 68). Alacahöyük’te gerçekleştirilen kazının daha rahat yapılması için höyüğün üstüne kurulu olan köy Bakanalar Kurulu kararınca “1 kilometre mesafedeki hafif meyilli bir sırta” taşınmıştır (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi [BCA], 1937: 2).Yine aynı bölgede 1937’de 20 ev, 1939’da 6 ev kazılarının daha rahat yapılması höyük yakınlarından kaldırılmıştır (BCA, 1939: 24). Türkiye Cumhuriyeti’nde arkeoloji alanında büyük gelişmeler yaşanmaya başlanmıştır.

II. CUMHURİYET İLE BİRLİKTE ANADOLU’YA IŞIK TUTANLAR; ARİF MÜFİD MANSEL, EKREM AKURGAL, HALET ÇAMBEL VE SEDAT ALP

Arkeolojik buluntular kendi başlarına kültür değillerdir, fakat sistematik bir anlamda onun ürünleridirler ve kültürlerle ilişkilidirler (Ersoy, 2012: 4).Bu ilişkilendirme kavramını Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yıllarında bilimsel bir çerçeve de ortaya koyacak olanlar; Osmanlı kültüründen getirdiklerini, Cumhuriyet inkılapları ile harmanlamış, gelişmişlik çitasının yükselmesine büyük katkı sağlamışlardır.

Çalışmanın bu bölümünde Avrupa’da eğitim alarak Türkiye’ye geri dönmüş, dünyada dahi temelleri 1917’de atılmaya başlayan Hititoloji bilimini (Alparslan, 2009: 77) ve Anadolu’da Cumhuriyetin ilanı ile birlikte yeni bir soluk bulmuş olan arkeolojiyi Türkiye’de sistematikleştiren, kendi alanlarında çok değerli çalışmalara imza atan; Arif Müfid Mansel, Ekrem Akurgal, Halet Çambel ve Sedat Alp’in kısa özgeçmişlerine Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi’ndeki belgeler rehberliğinde değinilmiştir.

A. Arif Müfid Mansel

Türk arkeolojisinin önderlerinden Arif Müfid Bey; 1905 yılında İstanbul’da doğmuştur. Sadrazam Tevfik Paşa’nın kızının oğludur (Çaykara, 2007: 72).

Arif Müfid Bey; ailesi tarafından dil ve müzik eğitimi verilerek, özel olarak yetiştirilmeye çalışılmış, orta eğitimini İstanbul Alman Mektebi'nde başlayıp, Fransız St. Benoit lisesinde 1925 yılında tamamlamıştır(Mahsereci, 2008:73).

1925 yılında Almanya'ya gitmiştir. Almanya'ya gidişinin henüz 4. yılında, 24 yaşındayken Roma Dönemi çift katlı yapılarını konu alan ve Profesör Noack ile birlikte çalıştığı "Stockwerkbau der Griechenund Römer" adlı tezle "Doktor" unvanını almıştır. Bu yıllarda çocukluk yıllarında öğrendiği Fransızca ve Almancanın yanına Latince, Yunanca ve İngilizceyi de eklemiştir (Akurgal, 2002: 19).

Arif Müfid Bey, doktorasının ardından hemen yurda dönmüş ve İstanbul Arkeoloji Müzeleri kadrosunda 1931 yılına kadar Müzeler Umum Müdürü Halil Edhem'in ve 1946 yılına kadar da onun ardından müdür olan Aziz Ogan'ın yardımcısı olarak görev yapmıştır. Askerlik görevini yapıp, 1935 yılında tekrar müzedeki görevine geri dönmüştür. (Mahsereci, 2008:74)

Türk Tarihinin Ana Hatları' nın uzmanlara başvurularak yeniden yazdırılması süreci doğrultusunda Arif Müfid Bey Dolmabahçe'ye çağırılmıştır. Mustafa Kemal Atatürk kendisinden, Türk Tarihinin Ana Hatları'nın 4. bölümü olan, Orta Şark'ın B paragrafını, yani İran'ı yazmasını istemiştir. Arif Müfid'in 1934'de, Türk Tarihinin Ana Hatları Müsveddeleri arasında basılacak olan İran'ın Tarih ve Arkeolojisi başlıklı yapıtı, böylelikle ortaya çıkmıştır. Aradan birkaç yıl geçtikten sonra, 1935'de soyadı kanunuyla "Mansel" soyadını almış olan Arif Müfid Bey, Türk Tarihinin Ana Hatları' nın Ege Medeniyeti bölümüyle ilgili malzeme toplamak üzere, Türk Tarih Kurumu tarafından Yunanistan'a inceleme yapmaya da gönderilmiştir (Mahsereci, 2008:72-73).

Atatürk'ün kurduğu Türk Tarih Kurumu' dan 1936'dan itibaren görevler almış ve kurumun 1938'den itibaren etkin bir üyesi olmuş Belleten'de çok sayıda makale yayınlamıştır. 1936'da Atatürk'ün isteği üzerine, Türk Tarih Kurumu tarafından Trakya Bölgesi'nde kazılar yürütmekle görevlendirilmiştir (Mahsereci, 2008: 73). 1938 yılı sonbaharında, Vize'deki kazıdan ortaya çıkarılan buluntulardan bir kısmı, Atatürk'ün isteği üzerine, hasta yatmakta olduğu Dolmabahçe Sarayına götürülerek kendisine gösterilmiştir. (İnan: 1939: 243) Ağustos 1939'da yine bu bölgede çalışmalar yapmak için görev süresi uzatılmıştır (BCA, 1939: 9).

Türkiye'de Klasik Arkeoloji alanında çalışan ilk bilim insanı Arif Müfid Mansel olmuş ve Edebiyat Fakültesi'nde 1936 yılında kendisini Müze Müdür Mu-

avinliği uhdesinde kalmak üzere İlk Çağ Tarihi Doçentliğine tayin edilmiştir. Derslerini soru cevap şeklinde değil anlatarak gerçekleştiren Arif Müfid Bey, soruları seminer derslerinde kabul etmiştir. Derslerini İstanbul Müzesi Kütüphanesi'nde vermiştir(Çaykara, 2007: 75).

Arif Müfid Mansel 1936'dan 1939'a kadar Alpullu, Hasköy, Lüleburgaz, Vize ve Kırklareli'nde kazı ve araştırmalar yapmıştır. Kırklareli ve Vize Tümülüslerinde yaptığı kazılar Klasik Arkeoloji alanında Türkiye'nin ilk yöntemli ve sistemli alan çalışmalarıdır (Akurgal, 2002: 20). 28.02.1944'te Mansel Profesörlük unvanını almış ve 27.08.1946 tarihinden itibaren İstanbul Arkeoloji Müzelerindeki görevinden ayrılarak, bütün faaliyetini İstanbul Üniversitede kurduğu Klasik Arkeoloji Kürsüsü etrafında yoğunlaştırmıştır.

İstanbul Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak, Prof. Dr. Arif Müfid Mansel 1943 yılından itibaren Eski Çağ'ın her döneminde Güney Anadolu kıyılarındaki, denizlere açık durumuyla son derece önemli bir rol oynayan Pamphylia bölgesinin sistemli bir şekilde incelenmesi görevini üstlenmiştir. Bu doğrultuda 1946 yılında önce Perge ve daha sonra Side'de kazılara başlamıştır. Bu çalışmalarının ilk sonuçlarını 1947 yılında Ege ve Yunan Tarihi olarak kitaplaştırmıştır. Buradaki kazıları Türk Tarih Kurumu adına otuz yıla yakın süre ile yürütmüştür. 1954 yılında İstanbul Üniversitesi Antalya'da Arkeoloji Araştırmaları İstasyonu'nu kurmuş ve Mansel buranın ilk müdürü olmuştur. (www.edebiyat.istanbul.edu.tr) 15 Haziran 1958 tarihinde İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Kürsüsü Ordinaryüs Profesörlüğüne tayin edilmiştir (BCA, 1958: 11).

Arif Müfid Mansel'in yaşamında kitap okuma ve müzik dinleme sevgisi büyük bir anlam taşımıştır. Güzel yazılmış, nitelikli basılmış, kitaplara hayranlığı olan Arif Müfid Mansel için bu kitapları okumak en zevk aldığı uğraşlardan biri olmuştur. Ayrıca Mansel yurtdışı gezilerinde de büyük zevk almıştır (Akurgal, 2002:20-21).

Çevresinde her an onu seven ve sayan arkadaşları, meslektaşları ve öğrencileri eksik olmayan Arif Müfid Mansel; 18 Ocak 1975 tarihinde geçirdiği kalp rahatsızlığı sebebiyle vefat etmiştir(Mahsereci, 2008:72-83). Arif Müfid Mansel'in Türk Arkeolojisinde ki etkisi hem yazdığı kitaplar, hem de gerçekleştirdiği kazılar sonucu elde edilen eserler ve en önemlisi yetiştirdiği öğrenciler ve onların çalışmaları ile günümüzde de devam etmektedir.³

³ Arif Müfid Mansel'in öğrencileri arasında; Prof Dr. Muhibbe Darga, Prof. Dr. Adnan Pekman, Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu yer almaktadır.

B. Ekrem Akurgal

30 Mart 1911 yılında annesinin ailesinin Filistin'deki çiftliğinin bulunduğu Hayfa yakınlarındaki Tulkarem'de doğmuştur. Ailenin çiftliği arkeoloji dünyasında büyük ün kazanan eski Caesareia Kentinin harabeleri hemen yanındadır (Akurgal, 2004: 3). Babası başkentte doğmuş görünmesini yeğlediği için nüfusuna doğduğu yer olarak İstanbul yazdırmıştır.

Ekrem Akurgal; 2 yaşındayken ailesi ile birlikte İstanbul'a dönmüş ardından bir süre Adapazarı'nın Akyazı ilçesindeki çiftliklerinde kalmıştır. 6 yaşından itibaren ilk eğitimini almak için halasının yanına İstanbul'a gitmiştir. Vefa Ortaokulu'nu bitirmiş ve İstanbul Erkek Lisesi'nden mezun olduktan sonra Hukuk Fakültesi'ne sonra başlayan Ekrem Bey girdiği Avrupa Sınavı'nı arkeoloji öğrencisi olarak kazanmıştır (Akurgal, 2004: 12-16). Berlin Üniversitesi'nde 1933'ten 1941'in sonuna kadar ünlü arkeolog Gerhard Rodenwaldt'ın yanında klasik arkeoloji öğrenimi yapmıştır. 1935 yılında babasının da isteğiyle Sümerce "*Büyük Su Ülkesi*" anlamına gelen "*Akurga*" soyadını almıştır (Akurgal, 2004: 39). 1935 yılında Lemis Baykal ile evlenmiştir. Bu evlilikten Murat ve Ali adında iki çocuğu dünyaya gelmiştir (Akurgal, 2004: 40-59). 1941'de Türkiye'de ilk kez yazılı tez ile doçentlik unvanını alan bilim insanı olmuştur. Ardından kazı çalışmaları gelmiştir. 1945 yılında Zile'de başlayan kazı çalışmaları, 1951-1953 Sinop, 1955-1957 Erdek, 1953-1959 Hisar Tepe, 1953-1956 Foça, 1953-1954 Nemrut, 1958-1965 Çandarlı Kazıları ile devam etmiştir (Greenwalt.JR, 2005: 561).

Hitit sanatının bir klasik arkeolog tarafından işlenmesi gerekliliği tespiti ile ilk kitabını 1945'de Malatya Hitit Kabartmaları ilgili olan "*Remarques Stylistiques Sur Les Reliefs*" ismiyle DTCF yayınları arasında çıkmış, ardından Anadolu arkeolojisini aydınlatan birçok değerli kitap yazmıştır.

1949 yılında profesörlüğe, 1957 yılında yaptığı uluslararası bilimsel çalışmaları ile Dil ve Tarih -Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Kürsüsü Ordinaryüs Profesörlüğüne tayin edilen Ekrem Akurgal (BCA, 1957: 5), birçok yabancı bilimler akademisini, arkeoloji enstitülerini asli ve şeref üyesi olarak onurlandırmıştır. Batı dünyasında ülkesinin adını her ortamda tanıtmış, anımsatmış ve arkeoloji biliminin Türkiye'de de çağdaş bilimsel kaliteyi yakaladığını yazdığı kitap ve yurt dışında verdiği yüzlerce konferans, Amerika Birleşik Devletleri'nde Princeton, Almanya'da Heidelberg ve Berlin, Avusturya'da Viyana ve İtalya'da Piza üniversitelerinde verdiği derslerle kanıtlama başarısını göstermiştir

(Özgünel, 2003: (<http://www.pdfindir.com/arkeoloji-ekrem-pdf-1.html>)).

Ayrıca 23.12.1957-23.12.1959 tarihleri arasında Dil ve Tarih -Coğrafya Fakültesi Dekanlığı görevini üstlenmiştir(Süslü, 1986: 43). Çalışmalarını büyük özen ve itina ile gerçekleştirmiş olan Akurgal, birçok kurum ve kuruluştan ödül almıştır.

1991 yılında ikinci evliliğini Meral Manyas ile gerçekleştiren Ekrem Akurgal, İzmir'e yerleşmiş ve çalışmalarına burada devam etmiştir. Dünya'nın her yerinde Anadolu arkeolojisini bilimsellik ve saygınlıkla temsil eden Akurgal;1 Kasım 2002'de vefat etmiştir.

C. Halet Çambel

27 Ağustos 1916'da Berlin'de dünyaya gelmiştir. Babası, Almanya'da askeri ataşelik görevi yapan Atatürk'ün yakın arkadaşlarından Bolu milletvekili ve 1936 -1941 yılları arasında Türk Tarih Kurumu Başkanı olan Hasan Cemil Bey'dir.

Annesi dönemin Berlin Büyükelçisi İbrahim Hakkı Paşa'nın kızı Remziye Hanım'dır. Cumhuriyetin kurulmasını takiben 8 yaşında Türkiye'ye gelmiştir. Ortaokul ve liseyi Arnavutköy Amerikan Kız Koleji'nde okumuştur. Ortaokulda geçirdiği ağır hastalığın ardından sporla ilgilenmeye başlamış ve kendini eskrim dalında geliştirmiştir. Fransız hükümetinden aldığı bursla Paris Sorbonne Üniversitesi'nde 3 yıl arkeoloji lisans öğrenimi görmüş; ayrıca Hititçe ve eski İbranice öğrenmiştir. Halet Çambel'in ilk arkeolojik kazı serüveni Dr. Kurt Bittel'in başkanlığını yaptığı Alacahöyük kazısı olmuştur. Ayrıca 1936 yılında Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin teklifi üzerine Berlin'de düzenlenen Yaz Olimpiyatları'na Suat Fetgeri Aşeni ile birlikte eskrim dalında katılarak olimpiyatlara katılan ilk Türk kadın sporcu olmuştur (Mahsereci, 2014: 58). Turnuva sırasında Adolf Hitler tarafından görüşmeye çağrılan Çambel, hükümetin izni olmadan görüşmeyeceğini bildirerek reddetmiştir. (13 Ocak 2014, "Arkeolojiye Adanmış Bir Ömür" Cumhuriyet Gazetesi: 15)

1938 yılında lisans öğrenimini tamamladıktan sonra Sorbonne'da doktora yapmaya başlayan Çambel, 1939 yılında İstanbul Üniversitesi'nde, Dr. Emilie Helmuth Theodor Bossert'in asistanlığını yapmaya başlamıştır.1940 yılında da Nail Çakırhan ile evlenmiştir. Üniversitede kadro olmadığından bir süre Haydarpaşa Lisesi'nde Fransızca öğretmenliği yapmıştır. Doktora çalışmasına İstanbul Üniversitesi'nde devam eden Çambel, Türk Tarih Kurumu adına Kırşehir Hashöyük'teki kontrol kazısını gerçekleştirmiştir. 1946'ya kadar Dr. Bossert ile birlikte Anadolu'da araştırma gezileri yapmıştır. İstanbul Üniversitesi'nde öğrencilerin yetişmesinde emeği büyük olmuştur. Muhibbe

Darga anılarında; Halet Hanım'ın kaynakça yazımında çok hassas olduğu, bilimselliğin üzerinde çok durduğunu, kitaplara çok önem verdiğini anlatmıştır (Çaykara, 2007: 70).

1946 yılında Kayseri-Adana arasında kalan bölgedeki Hitit eserlerini incelemek için Bossert ile birlikte çıktıkları gezide Karatepe bölgesindeki kalıntılara ulaşmaları kariyerinde belirleyici olmuştur. Araştırma ekibi, Hitit hiyeroglifleri ve Fenike yazısının bir arada kullanıldığını görmüş ve Fenike yazısı tercüme edilebildiği için, bu keşif Hitit hiyerogliflerinin nihai çözümü olmuştur. Karatepe - Arslantaş Höyüğü'nde Bossert tarafından başlayan kazı çalışmalarına 1952'den sonra Çambel başkanlık etmiştir. Karatepe'de ortaya çıkarılan arkeolojik buluntuların restorasyonu, korunması ve sergilenmesi için Türkiye'de ilk kez bir açık hava müzesi kurulmasına ön ayak olmuştur.

1948-1949 yıllarında, Yazılıkaya/Midas şehri kazısını yürütmüştür. 1960 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Kürsüsüne profesör olarak atanmıştır (BCA, 1958: 4). Eşiyle birlikte Karatepe'de çalışmalara devam eden Çambel, 1962-1963'te Almanya'da Saarbrücken Üniversitesi'nde konuk öğretim üyesi olarak çalışmıştır. Türkiye'ye döndükten sonra İstanbul Üniversitesi'ndeki görevine dönmüş ve Prehistorya Kürsüsü'nü kurmuştur.

1964 yılında Chicago Üniversitesi'nden Robert J. Braidwood ve eşi Linda S. Braidwood'la birlikte Ergani'de Çayönü höyüğü kazısına başlamıştır. Kote Çemi (Hılar - Çayönü) kalıntılarını bulmuştur.

Çambel'in çabalarıyla kurulan İstanbul-Chicago Üniversiteleri Güneydoğu Anadolu Tarih Öncesi Araştırma Kamu Projesi çerçevesinde, 1964'te Urfa-Bozova'da Biris Mezarlığı ve Söğüt Tarlası, 1968 ve 1970'de Diyarbakır Girikihaçıyan kazıları gerçekleştirilmiştir.

Çambel, Keban Barajı'nın yapımıyla su altında kalacak olan alanların taranması için 1966'da başlayan çalışmalara öncülük etmiştir. 1976'da TÜBİTAK'a bağlı bir Arkeometri Ünitesi kurulmasına katkıda bulunmuştur. 1984 yılında emekli olmuştur. Kazılara katılımını ve yazılarını emekliliğinde de sürdürmüştür.

Birçok kuruluşa üyesi olan ve bir çok kurum ve kuruluştan verilen ödüllerle sahip olan Çambel; 2010 yılında kendisine T.C. Kültür Bakanlığı tarafından "Kültür ve Sanat Büyük Ödülü" verilmiştir Dirican, 1997: 72-80). 12 Ocak 2014 tarihinde İstanbul'daki evinde yaşamını kaybetmiştir.

Halet Çambel; ömrünü geçirdiği, Türk entelektüel çevresinin uğrak mekânı olan yalısını Boğaziçi Üniversitesi'ne bağışlamıştır (haberler.boun.edu.tr).

D. Sedat Alp

Sedat Alp 1913 yılında Selânik civarında Karaferye'de doğmuştur. Sedat Alp ve ailesi Milli Mücadele'nin ardından yaşanan nüfus mübadelesi ile birlikte ilk önce İzmir'e ardından İstanbul'a ve son olarak Akhisar'a yerleşmişlerdir. İlkokulu Akhisar'da bitirmiştir. Lise öğrenimini Fevziyat ve Boğaziçi Lisesi'nde İstanbul'da yapmıştır. Bu sırada hem Mülkiye hem de Tıbbiye sınavlarını kazanan Sedat Alp, 1932 yılında yapılan Avrupa imtihanı da kazanarak devlet tarafından Almanya'ya gönderilmiştir (Şarman, 2008: 193) . 1933-1934 yılında Prof. Dr. Schachermayer'ın Hitit ve Eski Yunan üzerine verdiği bir konferans sonrası Hititoloji okuma kararı vermiştir. Almanya'da Leipzig ve Berlin Üniversitelerinde Eski Çağ Tarihi, Hititoloji, Eski Anadolu Dilleri ve Kültürleri, Sümeroloji ve Akadistik ve Arkeoloji öğrenimi yapmıştır. 1940 yılında doktora imtihanını vererek yurda dönmüş, 1941 yılında Ankara'da Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Hititoloji asistanlığına, aynı yılda Doçentlik imtihanını vererek Hititoloji Doçentliğine tayin edilmiştir. 1941-1944 yıllarında üç buçuk yıl süre ile askerlik hizmeti yaptıktan sonra görevine geri dönmüştür. 1949 yılında Hititoloji Profesörlüğüne yükselmiştir. (BCA, 1949: 11). 1951 yılında Ferzan Hanım ile evlenmiştir. Bu evlilikten; Orhan ve Mehpere isminde 2 çocukları olmuştur.

1957 yılında Sedat Alp ve Hititoloji dünyası için büyük bir dönüm noktası yaşanmıştır. Sedat Alp uzun çalışmalar sonucunda "*lituus*" kelimesinin Hitit metinlerindeki karşılığını "*GISkalmus*" olarak bulmuş ve bütün dünyada bunu kabul ettirmiştir (Dündar- Sevinç, 2004: 15-69).

22.12.1955- 23.12.1957 yılları arasında yıllarında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin Dekanlığını görevini yürütmüştür (Süslü, 1986: 43). 1958 yılında Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Hititoloji Kürsüsü Ordinaryüs Profesörlüğüne tayin edilmiştir (BCA, 1958: 6).

Bu süreç içerisinde; hem yurt içinde hem de yurt dışında akademik çalışmalarını hızla sürdüren Sedat Alp 1962 yılında bilim dünyası açısından çok önemli olan bir olaya daha imza atmış, daha önce sadece Boğazköy ve Lazkiye'de bulunan küçük Hitit heykelciğinin (Fırtına Tanrısı Heykeli) bir örneğini Amasya Doğantepe'de bulunmasını sağlamış, bunun üzerine Hitit heykelleri ile ilgili çalışma yapmış ve bunu Türkçe ve Almanca olarak yayınlamıştır.

Sedat Alp'in Türk Tarih Kurumu ile olan ilişkisine bakıldığında kurumun üyeliğine 1946 yılında seçilmiştir .Kurumun genel sekreteri olarak 7., 8. ve 9. Türk Tarih Kongrelerini organize etmiştir. 6.4.1982 - 17.10.1983 tarihleri arasında Türk Tarih Kurumu'nun Başkanlığı görevinde bulunmuştur(Dündar-Sevinç, 2004: 88).

İdari bu görevlerinin yanında Hititoloji'ye olan hizmetleri de devam etmiştir.1952 yılında çalışmaya başladığı Konya Karahöyük kazısı meyvelerini vermiş ve dünya literatüründe yerini alacak; "Konya Civarında Kara Höyük Kazılarında Bulunan Silindir ve Damga Mühürler" adlı kitabı ile büyük övgüler almıştır. Bunun ardından Maşathöyük 'ün ve İnandık Vazosu' nun çıktığı bölgenin Hitit Metinlerindeki karşılığını bulan Sedat Alp, bu çalışması ile dünyanın dört bir yanında konferanslar vererek bu yeni bilgiyi dünyaya duyurmuştur (Dündar- Sevinç, 2004: 99-110).

1990 yılında hem Çorum hem de Hititoloji dünyası için büyük bir adım atılmış, Sedat Alp'in başkanlığında Çorum'da Uluslararası Hititoloji Kongresi toplanmıştır.1990'da ki bu kongrede bu kongrenin devamının olması istenmiş, münavebeyle bir defa Çorum'da bir defa diğer ülkelerde toplanması kabul edilmiştir.

Sedat Alp'e Çorum'un dünyaya tanıtılması katkılarından ötürü 27 Eylül 1996 tarihinde Çorum fahri hemşeriliği verilmiştir. Kasım 1996 yılında Çorum'da düzenlenen törende belgesi kendisine sunulmuştur (19 Kasım 1996, "Ord. Prof. Dr. Sedat Alp'in Çorum Hemşerilik Beratı'nı aldı", Çorum Hâkimiyet Gazetesi: 1-5).

Uluslararası Akademiler Birliği'nde Türkiye'yi temsil eden, Konuk profesör olarak bir çok üniversiteye davet edilen, Almanya, ABD, Çekoslovakya, Fransa, İngiltere, İsviçre, İtalya ve Japonya'da pek çok konferans veren, Alman Arkeoloji Enstitüsü ve Mainz Bilimler Akademisi gibi bazı kuruluşların da üyesi olan, Uluslararası Hititoloji Kongrelerinin kurucusu, Türkçe ve Almanca 10 Kitabı, Türkçe ve Almanca, İngilizce ve Fransızca olmak üzere 100'e yakın bilimsel makalesi bulunan nice değerli bilim insanının hocası, Türkiye'nin ilk Hititoloğu Sedat Alp; 9 Ekim 2006 tarihinde vefat etmiştir (10 Ekim 2006 , "Türkiye'nin İlk Hititoloğu Vefat Etti" ,Milliyet Gazetesi: 3). Sedat Alp yapmış olduğu çalışmalarla, Hititlerle ilgili her alanda saygı ile anılmaya devam edilecektir.

III. SONUÇ

Maddi ve manevi varlıklar, fikir, sanat çalışmalarıyla ilgili nitelikler; toplumun değerlerini oluşturan unsurlardır. Bu unsurların oluşumunda ülke topraklarında nesilden nesile aktarılan bilgi ve deneyim birikimi önemlidir. Bu bilgi ve deneyim birikiminin faydalanabilir hale getirilmesinde, kültürel zenginliklerin ortaya çıkarılmasında Arkeoloji ve Hititoloji çalışmalarının da payı büyüktür. Bu çalışmalar medeniyetin beşiği olan Anadolu'da Osmanlı Devleti zamanında başlayıp, Cumhuriyetin ilanı ile birlikte ivme kazanmıştır.

Bu bağlamda Anadolu'nun arkeolojik değerlerinin ortaya çıkmasında, arkeoloji ve hititoloji çalışmalarının ülkemizde sistematikleşmesinde; değerli bilim insanları, Arif Müfid Mansel, Ekrem Akurgal, Halet Çambel ve Sedat Alp'in emeği büyüktür.

Bu bilim insanlarının kazandıkları başarının arkasında aldıkları iyi eğitim yatmaktadır. Küçük yaşta itibaren aileleri tarafından özenle yetiştirilen bu bilim insanları yaşamları boyunca hedeflerini iyi belirlemişler ve bu hedefe ulaşmak için bilimsel esasları temel alarak çok çalışmışlardır. Yaptıkları bilimsel çalışmalar ve verdikleri eserler ile ülkeleri için övünç kaynağı olmuşlardır.

Sosyal bilim dallarında gelişmek için entelektüel birikimin olması gerekliliğini yaşamları ile bize gösteren bu dört büyük bilim insanı Türkiye'ye kazandırdıkları eserlerle, yaptıkları çalışmalar ve yetiştirdikleri akademisyenlerle hep hatırlanacak, arkeoloji ve hititoloji alanlarında yeni nesillere yol göstermeye devam edeceklerdir.

KAYNAKÇA

- 11 Teşrinievvel 1939 ,Çorum Gazetesi: 1.
- 19 Kasım 1996, "Ord. Prof. Dr. Sedat Alp'in Çorum Hemşerilik Beratı'nı aldı", Çorum Hâkimiyet Gazetesi:1.
- 10 Ekim 2006 , "Türkiye'nin İlk Hititoloğu Vefat Etti" ,Milliyet Gazetesi, 3.
- 13 Ocak 2014, "Arkeolojiye Adanmış Bir Ömür" ,Cumhuriyet Gazetesi: 15.
- AKURGAL, Ekrem. (2002). "Arif Müfid Mansel". *Anadolu Araştırmaları Dergisi*, S.16, ss.19-21.
- AKURGAL, Ekrem. (2004). *Bir Arkeoloğun Anıları*, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- ALPARSLAN, Metin. (2009). *Hititolojiye Giriş*, İstanbul: Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, (10.02.1958). Fon No:30 11 10, Kutu No:268, Dosya

No:6 ,Sıra No:6.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, (20.05.1949). Fon No:30 11 10, Kutu No:205, Dosya No:15 ,Sıra No:11.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, (10.04.1937).Fon No:30 18 12, Kutu No:74, Dosya No:42 ,Sıra No:2.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, (10.06.1939).Fon No:30 18 12, Kutu No:87, Dosya No:51, Sıra No:16.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, (15.05.1939).Fon No:30 10 00, KutuNo:146, Dosya No:32, Sıra No:24.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, (18.06.1958). Fon No:30 11 10, Kutu No:282, Dosya No:14, Sıra No:4.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, (18.06.1958).Fon No:30 18 12, Kutu No:271, Dosya No:19 ,Sıra No:11.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, (25.08.1939).Fon No:30 18 12, Kutu No:88, Dosya No:80, Sıra No:9.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, (30.11.1957). Fon No:30 11, 10 Kutu No:267, Dosya No:32 ,Sıra No:5 .

ÇAYKARA, Emine. (2007), *Arkeolojinin Delikanlısı Muhibbe Darga*, İstanbul: Can Sanat Yayınları.

DİRİCAN, Murat. (Ekim 1997) "Yaşamını Arkeolojiye ve Anadolu'ya Adanmış Bir Bilim Kadını",. *TÜBİTAK Bilim ve Teknik Dergisi*, S.359, ss.72-80.

DÜNDAR, Can & SEVİNÇ Fatma. (2004) İlk Türk Hititoloğun Yaşam Öyküsü, Sedat Alp, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları.

ERSOY, Ayhan. (2012). "Arkeoloji ve Antropoloji", İnsan Bilim Dergisi,

[<http://www.journals.istanbul.edu.tr/iuinsanbilim/article/view/1023008052/1023016963>]. C.I, S.1, ss.4, (Erişim Tarihi:28 .08.2014).

GÖKALP, Latif. (Aralık 2014). "Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Atatürk'ün Arkeoloji Disiplinine Katkıları",[<http://www.hikmetyurdu.com/article/view/5000018420>]. *Hikmet Yurdu*, C. 7, Sayı. 14, ss. ,64, (Erişim Tarihi: 28.08.2014).

GREENWALT. JR, Crawford. H. (2005) "Ekrem Akurgal 1911-2002", [www.ajaonline.org/toc/1093]. *American Journal Of Archaeology*, vol:109 p.59, (Erişim Tarihi: 28.09.2015).

İNAN, Afet. (Nisan 1939). "Atatürk ve Tarih Tezi" *Bellekten*, C. III, S.10, ss.243.

MAHSERECİ, Nalan. (Şubat 2008). " Türkiye Klasik Arkeolojisinin öncüsü: Arif Müfid Mansel". *Bilim Ve Gelecek Dergisi*, S.48, ss.72-85

MAHSERECİ, Nalan. (Şubat 2014). "Halet Çambel'in Ardından ". *Bilim Ve Gelecek Dergisi*, S.120, ss.55-60.

- ÖZGÜNEL, Coşkun. (2003) “Ord. Prof. Dr. Ekrem AKURGAL: Cumhuriyet Kültürüne, Arkeoloji ve Sanatına Kişilik Kazandıran Bilge”, [<http://www.pdfindir.com/arkeoloji-ekrem-pdf-1.html>]. *Günce Dergisi*, S.26, (Erişim Tarihi: 12.08.2014).
- SHAW, Wendy M.K. (2004).Osmanlı Müzeciliği Müzeler, Arkeoloji ve Tarihin Görselfleştirilmesi, İstanbul: İletişim Yayınları,1. Baskı.
- SÜSLÜ, Azmi. (1998). “Atatürk ve Tarih”, *Atatürkçü Düşünce El Kitabı*, Ankara.
- SÜSLÜ, Azmi. (1986).*Dil- Tarih ve Coğrafya Fakültesi 50 Yıllık Tarihi*, Ankara: Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları.
- ŞARMAN Kansu.(2008). *Türk Promethe’ler Cumhuriyet Öğrencileri Avrupa’da (1925-1945)*,İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 3. Baskı.
- Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu’nun 30. Yılı Anısına Türkiye Arkeolojisi*. (2008).Ankara: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Ana Yayın No: 128.
- Boğaziçi’nden Haberler. (2015), “ Halet Çambel Yalısı arkeoloji dünyasına ev sahipliğine hazırlanıyor”, (<http://haberler.boun.edu.tr/tr/haber/halet-cambel-yalisi-arkeoloji-dunyasina-ev-sahipligine-hazirlaniyor>),(Erişim Tarihi: 14.09.2015).
- <http://www.istanbularkeoloji.gov.tr/tarihce>(Erişim Tarihi: 12.08.2016)
- <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR,69904/turkiyede-muzecilik.html> (Erişim Tarihi: 12.08.2016)
- <http://edebiyat.istanbul.edu.tr/antalyabolgesimerkezi/?p=6570>(Erişim Tarihi: 11.08.2016)

A STUDY ON THE FACTORS AFFECTING THE ACADEMIC PERFORMANCE OF DISTANCE EDUCATION STUDENTS AND FORMAL STUDENTS

Hakan KÖR¹

Hasan ERBAY²

Emre DEMİR³

Ömer Faruk AKMEŞE⁴

Citation/©: Kör, Hakan; Erbay, Hasan, Demir, Emre; Akmeşe, Ömer Faruk (2016). A Study On The Factors Affecting The Academic Performance Of Distance Education Students And Formal Students, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 9, Issue 2, December 2016, pp. 1029-1050

Abstract: Recently the numbers of distance education programs and students enrolling in them have increased significantly. This increase also carries the question of what factors may have an effect on academic success. The demographic features, motivation levels, personal development status and basic computer literacy of students have been taken into account and their effects on the academic success of students have been analyzed. With this purpose, surveys prepared with the help of professional opinion have been applied to certain groups. The sample group of this study consists students of the Kırıkkale University Distance Education Center and the formal education students of the Kırıkkale Vocational School. The results have been analyzed with the help of the SPSS data analysis program (version 22.0) and have been turned into figures. The academic success of distance learning students and formal education students have been compared and this data has been used to identify whether there are any significant connections between academic success and the factors determined. In the conclusion of this study, the figures have been explained separately, and suggestions have been made regarding both distance education and formal education.

Keywords: Distance Education; E-learning, Academic Success

Makale Geliş Tarihi: 12. 06. 2016/ Makale Kabul Tarihi: 22.07.2016

1 Öğr. Gör., Hitit Üniversitesi, Sungurlu Meslek Yüksek Okulu, e-posta: hakankor19@gmail.com

2 Prof. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Bilgisayar Mühendisliği Bölümü, e-posta: hxe68@yahoo.com

3 Öğr.Gör., Hitit Üniversitesi, Osmancık Ömer Derindere Meslek Yüksek Okulu, e-posta: emredemir82@gmail.com

4 Öğr. Gör., Hitit Üniversitesi, Osmancık Ömer Derindere Meslek Yüksek Okulu, e-posta: o.faruk_akmese@hotmail.com.

Uzaktan ve Örgün Eğitim Öğrencilerinin Akademik Başarı Performanslarını Etkileyen Faktörlerin Araştırılması

Atf/©: Kör, Hakan; Erbay, Hasan, Demir, Emre; Akmeşe, Ömer Faruk (2016). Uzaktan ve Örgün Eğitim Öğrencilerinin Akademik Başarı Performanslarını Etkileyen Faktörlerin Araştırılması, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 9, Sayı 2, Aralık 2016, ss. 1029-1050

Özet: Son zamanlarda, yüksek öğretim kurumlarında çok sayıda uzaktan eğitim programının açıldığı ve kayıtlı öğrenci sayılarında ciddi artışlar olduğu gözlenmektedir. Uzaktan eğitimde öğrenci sayısındaki artışlar eğitimde başarıyı etkileyebilecek faktörlerin neler olabileceği sorusunu beraberinde getirmektedir. Bu çalışmada, uzaktan ve örgün eğitim öğrencilerinin demografik özellikleri, motivasyon seviyeleri, kişisel gelişim durumları ve temel bilgisayar kullanım seviyelerinin akademik başarılarına olan etkisi araştırılmıştır. Bu amaçla, uzman görüşleri alınarak anket soruları hazırlanmış ve gruplara uygulanmıştır. Araştırmanın örneklemini, Kırıkkale Üniversitesi Uzaktan Eğitim Merkezinde eğitim alan öğrencilerle Meslek Yüksekokulun'da örgün olarak öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Anket soruları SPSS (versiyon 22.0) veri analiz paket programı ile analiz edilerek sonuçlar çizelgeler halinde verilmiştir. Uzaktan ve örgün eğitim alan öğrencilerin akademik başarıları ile araştırılan değişkenler arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı tespit edilerek analiz kısmında verilmiştir. Çalışmanın sonuç bölümünde elde edilen çizelgeler yorumlanarak uzaktan ve örgün eğitim birimlerine, ayrı ayrı öneriler sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: uzaktan eğitim, e-öğrenme, akademik başarı

I. INTRODUCTION

The rapid changes that have occurred in the field of information technologies have influenced distance education methods and techniques. The first distance learning method used was in the 18th century, with the help of letters sent by mail (İşman, 2011). However, nowadays, with the development of internet technologies, traditional teaching methods used in the classroom have been transferred to a virtual environment. In Turkey, as well as in many other universities or private and governmental institutions in the world, distance education is being used.

The rapid increase in information technologies and the simplicity of applying web-based education has put distance education in an important place in higher education (Koresdoski, 2000). In the United States, the number of ed-

education programs that offer web-based solutions have increased by 73% from the 1994-5 academic year 1994-95 to the 1997-8 academic year (Soefijanto, 2002).

Individuals who were unable to continue their undergraduate, graduate or postgraduate education, for whatever reason, may now do so through distance learning. Therefore, distance learning offers equality of opportunity to individuals (Kör, 2013).

The facts that the number of universities offering distance education programs have increased, that the courses have become more varied and that the number of students applying to these programs is rising, raise the question of whether the given education is as efficient as it could be. That is why researchers are continuing to develop and improve online activities (Clark & Kwinn, 2007; O'Neil, 2005, 2008; Reiser & Dempsey, 2012).

II. LITERATURE REVIEW

The high school from which students graduate, their learning capabilities, their motivation for success, demographic features and their educational experience time-line are some of the useful factors when determining whether a student will be successful in face-to-face learning (Pachnowski and Jurczyk, 2000). These variable can be categorized to four: background (especially age and gender), preparedness (working skills, talents and analytical skills), self-respect and self-sufficiency, and motivation (Gibson, 1998). In distance and formal education, studies have been done on those individuals who have not yet graduated and those who have completed their undergraduate courses (Souder, 1994). When reviewing both educational methods, research has shown that in distance education, unlike in the traditional formal education method, there has been no significant connection between academic performance and gender, race or other demographic features. When looking at the age range of students, data has shown that students who are older had a tendency to do better in their classes in a distance education environment (Dille & Mezack, 1991; Souder, 1994).

Many researchers have compared distance education and formal education from many different perspectives. In his doctorate thesis, Cadwell used a half-experimental design in a web-based "Introduction to Programming" class in order to identify the students' academic performance. In this study, vari-

ables of academic performance, motivation, satisfaction and course completion rates were compared for three different teaching methods. These methods are 1) traditional face-to-face education, 2) web-based education, and 3) on-line education. The research showed that there was no significant connection between motivation or satisfaction and the three different teaching methods. However when looking at academic performance, the study has shown web-based education to be as effective as the traditional method (Cadwell, 2006). In another study that analyzed the effects of socializing and Facebook usage on academic success, it was revealed that using Facebook had a positive influence on academic performance (Ainin and others, 2015).

In her dissertation which compared learning strategies, Adile Aşkım Gülüm-bay revealed the connection between technological anxiety and academic success of students enrolled in web-based and traditional education programs. The study shows that there was no significant connection between the technological anxiety level of students enrolled in web-based programs and their corrected cognitive and metacognitive learning strategy average scores. Between the success rates of students enrolled in web-based programs or face-to-face programs, an advantage for face-to-face educational programs was identified. In other words, the final exam scores of students taking face-to-face courses were higher than those who were taking web-based courses (Gülüm-bay, 2009).

Carr analyzed whether there was a difference in success among students who have taken "Introduction to Psychology" classes in a web-based course or face-to-face course. This study revealed that students taking the web-based course had higher success rates (Carr, 2000). Schutte compared the success of students taking a social statistics course as a web-based course and as a face-to-face course. The research showed that students using web-based education had a 20% higher success rate than students using face-to-face education.

III.METHOD

In this part of the study, we will discuss the selection of sample groups, the conceptual model of the study, our hypothesis, the definition of the sample group, the data gathering process and analysis steps.

A. Sampling

The sample group of this study consists of 106 students enrolled in the Computer Programming Program of Kırıkkale University’s Vocational School, and 80 students from the Computer Programming Program of Kırıkkale University’s Distance Education Center.

B. The Conceptual Model of the Study

The main purpose of this study is to compare the factors affecting academic success of students enrolled in distance education and formal education programs. The factors claimed to have an effect on academic success are as follows: The demographic structure of the students, their personal development level, and their basic computer literacy skills. In order to illustrate the connection between academic success in the two different teaching methods and the given factors, a research model has been produced (Figure 1), as well as research hypotheses.

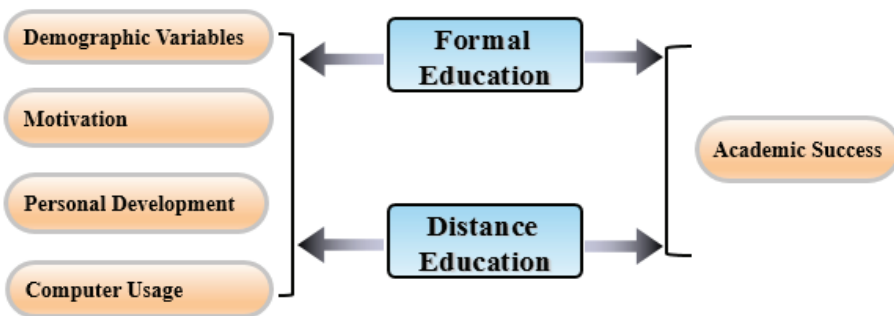

Figure 1. The Conceptual Model of the Study

C. Research Hypotheses

The 4 hypotheses, which we will use as criteria in this study, will be tested separately for both groups, distance education and formal education. The 5th hypothesis will be tested for both groups, distance education learners and formal education learners. Based on the data gathered, generalizations are made on Turkish universities offering distance education and formal education programs in their higher education institutes.

H1: The academic success of students shows a significant relationship to their demographics (H1.1.gender, H1.2.age, H1.3.place of residence, H1.4.high school education, H1.5.employment status, H1.6.family income, H1.7.place of accommodation).

H2: There is a significant relationship between the students' motivation levels and their academic success.

H3: The personal development level of the students and the type of education they are receiving is significantly related to their academic success.

H4: The students' skills in using operating systems and office programs and the type of education they are receiving is significantly related to their academic success.

H5: The students' motivation, their personal development level and their basic computer literacy skills changes according to the type of education (distance education or formal education) they are receiving.

D. Data Collection Tool: Preparation and Implementation of the survey

A survey has been used as the data collection tool of this study. At the first stage of the study, a survey with questions split in different categories has been implemented. The survey was distributed to students through the internet. The prepared survey was uploaded on the web site of the university and was opened to access under the web address: www.sungurlumyo.hitit.edu.tr/ders/distanceeducationsurvey (Kor, 2013).

The survey has been distributed to students who have the same curriculum presented to them with different teaching methods. Therefore it has been predetermined from which perspectives the two education methods (distance education and formal education) should be compared in order to realize which factors are significant for the study. During the preparation of the survey the opinions of professors who are experts in the field of educational science have been taken into account and questions and answer options have been prepared in accordance with survey rules. Five-point Likert-type questions have been used in the survey and the questions have been categorized according to the knowledge that the researchers hoped to acquire.

Among the students who participated in the survey, 186 of them have been included in the analysis, as other surveys were not fully complete. The SPSS (version 22.0) package program has been used for the analysis.

E. Reliability and Factor Analysis

At this part of the study a reliability and factor analysis has been applied to the data stored in the database. The most common method to identify the reliability is the Cronbach alpha (α) coefficient and this rate is generally preferred to be higher than 0.70.

The Cronbach Alpha reliability analysis has been used to rate the reliability of the data. The reliability scale was calculated to be 0.822. Accordingly, it has been determined that the survey is 82.2% reliable. The reliability coefficient which would be acquired when scale items were deleted was also calculated. After analyzing the results, it has been determined that out of 42 questions some had a low reliability score and therefore the questions were reduced to 25 questions. Out of the remaining 25 questions, 18 that didn't include demographic variables were subjected to a factor analysis, and the results of this has been given in Table 1.

1. *Reliability Analysis*

Table 1. The Results of the Reliability Analysis

Reliability Statistics	
Cronbach's Alpha	N of Items
0.822	25

When examining Table 1, we can see that the survey has scored a relatively high result according to Cronbach's Alpha coefficient, which is a 0.822.

2. *Factor Analysis*

Out of the 18 questions which were within the distance education scale, a factor analysis has been applied to reduce the survey size. According to the rotated component matrix, 1 question was not in accordance with the factor analysis and was thus removed. After the second factor analysis, another question gathered under one factor was removed. Finally, after the last factor analysis, 16 questions were gathered under 3 factors.

Table 2. Factor Analysis Test Results

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy		0.872
Bartlett's Test of Sphericity	Chi-square Statistic	1189.448
	sd	120
	p	0.001

Related to the answers given for the distance education scale, the results are being shown in accordance with the Barlett Sphericity Test and KMO sample qualification results. The results of the Barlett Sphericity tests show that there are meaningful correlations between the variables ($p < 0.05$). According to the KMO statistics, the survey is approximately 87.2% in accordance with the factor analysis.

Table 3. Factor Analysis Test Values

Component	Eigenvalues	Extraction Sums of Squared Loadings		
		Total	Variance %	Cumulative %
1	5.485	4.224	26.403	26.403
2	2.580	2.530	15.813	42.215
3	1.155	2.466	15.414	57.630

When examining Table 3, it has been identified that there are 3 factors whose eigenvalues are higher than 1. Factors with eigenvalues smaller than 1 are not shown on the table. The obtained factor explains a total 57.63% of the variables.

Table 4. Factor Analysis Item Loads

Item	Factor		
	1	2	3
Questions (abbreviated)			
Q8 : Assessment and content is appropriate.	0.805		
Q6 : The content serves for the purpose.	0.743		
Q9 : Formal assessment is appropriate.	0.742		
Q7 : Materials are used.	0.735		
Q4 : Content is appropriate for the level.	0.716		
Q5 : The content is updated.	0.688		
Q1 : The content is appropriate for the level of readiness.	0.594		
Q3 : I will get a good job.	0.460		
Q10: Distance assessment is appropriate.	0.420		
Q16 : Levels about the usage of Spreadsheet Program.		0.843	
Q17 : Levels about the usage of Presentation Program.		0.843	
Q15 : Levels about the usage of Word Processing Program.		0.749	
Q18 : Levels about the usage of Database Program.		0.696	
Q11 : Lifelong learning.			0.806
Q13 : Self access.			0.768
Q12 : There is equality of opportunity.			0.636

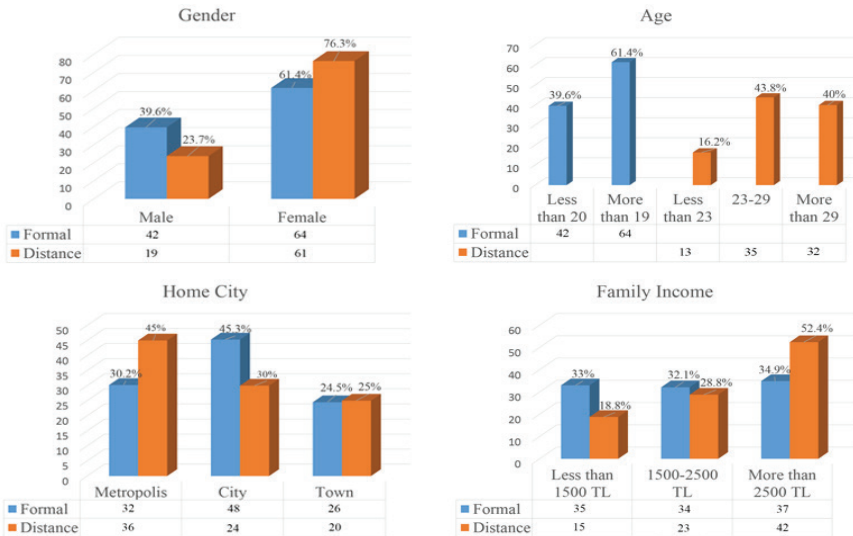
On Table 4, the rotated component matrix of all questions are shown. On this matrix we can see which question falls under which factor. The correlation values between each question and the factor are also illustrated. According to the factor analysis results the 3 factors have been named thusly:

Table 5. Factor Names

Factors	Factor Names
1. Factor	Motivation
2. Factor	Basic Computer Usage
3. Factor	Personel Development

F. Demographic Characteristics

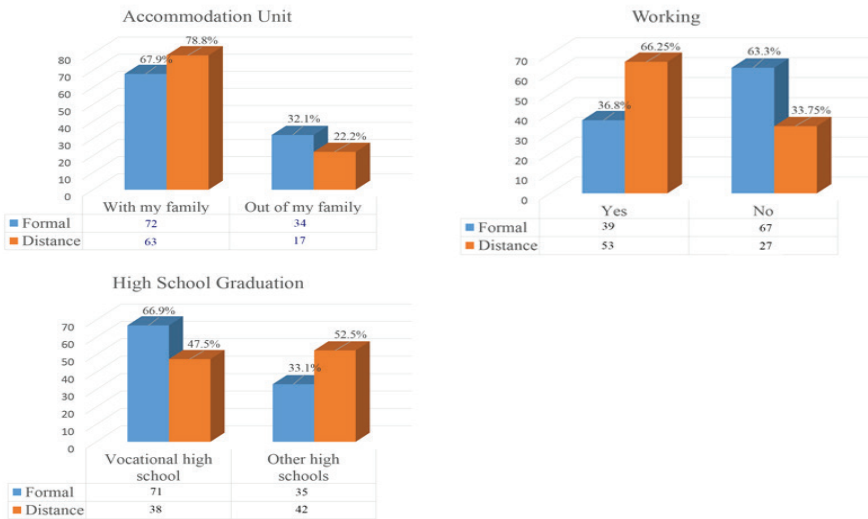
This part of the study informs about the students’ gender, age, place of residence, family income, accommodation unit, employment status and the type of high school they have graduated from. The demographic characteristics of the students have been given on Figure 2 and Figure 3.

Figure 2. Demographical Characteristics of the Students

In Figure 2, we can see that according to the gender distribution, there are 1.5 times more females than males in the formal education group, whereas there are 3 times more female students than males in the distance education group. When looking at the age distribution of the students, it can be seen

that 39.6% of the students in formal education are younger than 20, whereas in the distance education group only 16.2% of the students are younger than 23. When looking at the home city of the students, we can see that 45.3% of the students in formal education live in the city, whereas 45% of the distance education students live in a metropolitan area. When looking at the students' family income rates, we see that in the formal education group 33% of the students' families have a monthly income lower than 1500 TL, and 34.9% of the students' families have a monthly income higher than 2500 TL. In the distance education group, 18.8% of the students' families' monthly income is lower than 1500 TL, whereas 52.4% of the students' families' monthly income is higher than 2500 TL.

Figure 3. Demographic Characteristics (continued)

In Figure 3, when looking at the students' accommodation units, we see that 78.8% of the students of the distance education group are living with their families, whereas this rate is 67.9% for the students in the formal education group. Looking at the students' employment status, we see that among the formal education group 36.8% work in a job with a salary, whereas 66.25% of this group is not employed. When looking at the distribution of the types of high schools the students have graduated from, we see that 66.9% of the formal education group has graduated from vocational high schools, whereas 33.1% of the distance education groups has graduated from vocational high schools.

IV. RESULTS

In this part of the study, hypotheses on which factors affect the students' academic performance have been tested. The normality assumption in statistical analyses has been tested with the Kolmogorov-Smirnov test. The two-average comparisons were done with the independent sample t and the Mann Whitney U test. In multiple comparisons the homogeneity of the variables were examined through the Levene Test and the Analysis of Variance (ANOVA) test was used in comparisons. In cases when the sample numbers are not equal in the compared groups, the Tukey test is not usable, because Tukey posits that groups should have an equal number of samples (Tukey, 1949). The Scheffe method was developed in order to compare all possible linear combinations amongst groups. This method is considered to be a post-hoc type that does not take into consideration whether groups are equally numbered or not. This method is flexible and can control the tolerance of α (conservative) in cases where there are many groups being compared (Scheffe, 1953; Scheffe, 1959). In the study, as the sample group numbers were not equal, in order to cite the source of the meaningful differences appearing in the data, we have used ANOVA and then among post-hoc tests the Scheffe and Bonferroni tests. The main idea of the study is to discuss the theoretical dimensions of the differences between these groups.

Hypothesis 1.1 Test Results

Table 6. The Comparison of the Students' Success Scores According to Their Gender with the t Test

Groups	Gender	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	t Test	
						Mean Difference	p
Formal	Male	42	1.827	0.597	0.074	-0.529	0.002
	Female	64	2.356	0.509	0.078		
Distance	Male	19	2.508	0.408	0.052	0.198	0.082
	Female	61	2.310	0.486	0.111		

When examining the table, we see a difference between the success rate of students according to gender ($p=0.002 < 0.05$). In formal education we see that females are generally more successful than males. In distance education their academic performances show no significant difference ($p=0.082 > 0.05$).

Hypothesis 1.2 Test Results

Table 7. The Comparison of the Students' Success Scores According to Their Age with the t Test (Formal Education)

Groups	Age	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	t Test	
						Mean Difference	p
Formal	Less than 20	42	1.9540	0.55728	0.08599	-0.13705	0.267
	20 and More than 20	64	2.0911	0.65526	0.08191		

When examining Table 7 we see that there is no significant difference between the students' ages and their academic performances ($p=0.267>0.05$).

Table 8. The Comparison of the Students' Success Scores According to Their Age with the ANOVA Test (Distance Education)

Groups	Age	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	Levene Statistic (Test of homogeneity of Variances)	p
23-29	35	2.4331	0.41914	0.07085			
More than 29	32	2.5600	0.38418	0.06791			

When examining the table we see that there is no significant difference between the students' ages and their academic performances ($p=0.157>0.05$).

Hypothesis 1.3 Test Results

Table 9. The Comparison of the Students’ Success Scores According to Their Home Town with the ANOVA Test

Groups	Home City	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	Levene Statistic (Test of homogeneity of Variances)	<i>p</i>
Formal	Metropolis	32	1.8143	0.51506	0.09404	0.282	0.058
	City	48	2.1083	0.63689	0.08024		
	Town	26	2.2038	0.66128	0.18341		
Distance	Metropolis	36	2.5402	0.39198	0.05060	0.157	0.014
	City	24	2.2840	0.39215	0.12401		
	Town	20	2.1670	0.56370	0.17826		

When examining the table we see that there is no significant difference between formal education performances according to where students live ($p=0.058>0.05$). However a difference has been spotted in distance education performances according to where students live ($p=0.014<0.05$).

Table 10. Post-hoc (Scheffe-Bonferroni) Test Results Made to Identify How Success Rates Changes According to Different Groups for Distance Education Students

	Home City	Home City	Mean Difference	Std. Error	Sig.
Scheffe	Metropolis	City	0.25617	0.14200	0.203
		Town	0.37317*	0.14200	0.037
	City	Metropolis	-0.25617	0.14200	0.203
		Town	0.11700	0.18593	0.821
	Town	Metropolis	-0.37317*	0.14200	0.037
		City	-0.11700	0.18593	0.821
Bonferroni	Metropolis	City	0.25617	0.14200	0.225
		Town	0.37317*	0.14200	0.031
	City	Metropolis	-0.25617	0.14200	0.225
		Town	0.11700	0.18593	0.000
	Town	Metropolis	-0.37317*	0.14200	0.031
		City	-0.11700	0.18593	0.932

*Mean difference is significant with post-hoc test ($p<0.05$).

When examining the table we see a meaningful difference between the performances of students living in towns and metropolitan areas. (Scheffe $p=0.037<0.05$, Bonferroni $p=0.031<0.05$). It can be clearly seen from Table 9 that students living in metropolitan areas have higher scores than those living in cities, and that those living in cities have higher scores than students who live in towns.

Hypothesis 1.4 Test Results

Table 11. The Comparison of the Students' Success Scores According to The Type of High School They Graduated From with the t Test

Groups	Groups	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	t Test	
						Mean Difference	p
Formal	Vocational High School	71	1.96	0.61617	0.06459	-0.53878	0.001
	Other High School	35	2.49	0.40983	0.10582		
Distance	Vocational High School	38	2.45	0.42361	0.06872	-0.01940	0.843
	Other High School	42	2.47	0.44764	0.06907		

When looking at the table we see a statistical difference in the performance of formal education students based on the type of high school from which they graduated ($p=0.001<0.05$). The academic performance of vocational high school graduates in formal education was lower compared to other types of high schools. However a significant difference has not been spotted in distance education ($p=0.843>0.05$).

Hypothesis 1.5 Test Results

Table 12. The Comparison of the Students’ Success Scores According to Their Employment Status with the t Test

Groups	Working	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	t Test	
						Mean Difference	p
Formal	Yes	39	1.95	0.57468	0.13184	-0.10126	0.521
	No	67	2.05	0.63020	0.06756		
Distance	Yes	53	2.49	0.44971	0.05666	0.17147	0.149
	No	27	2.32	0.34731	0.08424		

When examining the tables we see no statistically significant difference between academic performance and employment status, for neither formal education students nor for distance education students ($p=0.521>0.05$ and $p=0.149>0.05$, respectively).

Hypothesis 1.6 Test Results

Table 13. The Comparison of the Students’ Success Scores According to Their Families’ Income with the ANOVA Test

Groups	Home City	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	Levene Statistic (Test of homogeneity of Variances)	p
Formal	Less than 1500	35	2.1640	0.58558	0.09898	0.325	0.328
	1500-2500	34	1.9903	0.65483	0.11230		
	More than 2500	37	1.9592	0.61435	0.10100		
Distance	Less than 1500	15	2.3460	0.44985	0.11615	0.454	0.076
	1500-2500	23	2.3465	0.45423	0.09471		
	More than 2500	42	2.5657	0.39909	0.06158		

When examining the tables we see that there is no significant connection between academic performance and families' incomes for formal education or in distance education students ($p=0.328>0.05$ and $p=0.076>0.05$, respectively).

Hypothesis 1.7 Test Results

Table 14. The Comparison of the Students' Success Scores According to Their Accommodation Unit with the Mann Whitney-U Test

Groups	Gruplar	<i>N</i>	Mean	Std. Deviation	Mean Rank	Sum of Ranks	<i>U</i>	<i>p</i>
Formal	With my family	72	2.05	0.68295	55.09	3966.50	1109.500	0.438
	Outside the family	34	2.00	0.46340	50.13	1704.50		
Distance	With my family	63	2.48	0.43815	41.63	2622.50	464.500	0.404
	Outside the family	17	2.38	0.42094	36.32	617.50		

Since the data is not normally distributed the average comparisons were made with the non-parametric equivalent of the sample t test, which is the Mann Whitney Rank test. When examining the table we see that there is no significant connection between accommodation units and academic performance for formal education or distance education students ($p=0,438>0.05$ ve $p=0.404>0.05$).

Hypothesis 2 Test Results

Table 15. The Comparison of the Students' Success Scores According to Motivation Levels with the ANOVA Test

Groups	Motivation	<i>N</i>	Mean	Std. Deviation	Levene Statistic (Test of homogeneity of Variances)	<i>p</i>
Formal	1-15	21	2.0938	0.58165	0.239	0.272
	16-30	55	1.9458	0.68436		
	31-45	30	2.1637	0.49813		
Distance	1-15	28	2.4746	0.46895	0.263	0.955
	16-30	33	2.4436	0.45324		
	31-45	19	2.4732	0.36003		

When examining the table we see no significant difference in the performances of distance education or formal education students according to motivation levels ($p=0.272>0.05$ and $p=0.955>0.05$, respectively).

Hypothesis 3 Test Results

Table 16. The Comparison of the Students’ Success Scores According to Personal Development Levels with the ANOVA Test

Groups	Personnel Development	N	Mean	Std. Deviation	Levene Statistic (Test of homogeneity of Variances)	p
Formal	1-5	12	1.8158	0.45000	0.340	0.262
	6-10	60	2.1123	0.65419		
	11-15	34	1.9815	0.59669		
Distance	1-5	19	2.4216	0.54680	0.071	0.891
	6-10	35	2.4814	0.36205		
	11-15	26	2.4638	0.44631		

When examining the table we see that there is no significant connection between academic performance and the students’ personal development levels, for formal education or distance education students ($p=0.262>0.05$ and $p=0.891>0.05$ respectively).

Hypothesis 4 Test Results

Table 17. The Comparison of the Students’ Success Scores According to Computer Literacy Levels with the ANOVA Test

Groups	Computer Usage	N	Mean	Std. Deviation	Levene Statistic (Test of homogeneity of Variances)	p
Formal	1-6	18	2.0963	0.90516	0.058	0.701
	7-13	22	2.1250	0.54989		
	14-20	66	2.0050	0.60989		
Distance	1-6	14	2.3993	0.43050	0.907	0.207
	7-13	29	2.3734	0.41160		
	14-20	37	2.5541	0.44453		

When examining the table we see that there is no significant connection between academic performance and the students' computer literacy levels, for formal education or distance education students ($p=0.701>0.05$ and $p=0.207>0.05$, respectively).

Hypothesis 5 Test Results

Table 18. The Comparison Motivation, Personal Development Levels and Computer Literacy Within the Variable Groups with the T Test

	Groups	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	t Test	
						Mean Difference	p
Motivation	Formal	106	31.4245	6.56099	0.63726	2.53703	0.001
	Distance	80	28.8875	8.80304	0.98421		
Personnel Development	Formal	106	10.2736	2.18450	0.21218	0.74858	0.032
	Distance	80	9.5250	3.16618	0.35399		
Computer Usage	Formal	106	19.8679	4.69260	0.45579	2.45542	0.072
	Distance	80	17.4125	5.17955	0.57909		

In Table 18 it can be seen that within distance education and formal education student groups the variables of motivation, personal development levels and computer literacy levels have been compared with the independent sample t test. No significant statistical connection can be seen between the groups based on the variable of personal development levels ($p=0.072>0.05$). However a significant connection can be seen within the groups when comparing motivation scores ($p=0.032<0.05$). It can clearly be seen that motivation scores of distance education students are significantly lower than formal education students. Further, when examining the computer literacy levels of the students, we can also see a significant connection ($p=0.001<0.05$). It can be seen from the table that distance education students have lower computer literacy levels than formal education students.

V. CONCLUSION AND DISCUSSION

At this part of the study, we are assessing the demographic characteristics of the distance education and formal education students, the hypothesis test results and the results of the tests comparing between groups. When

examining the demographic characteristics, we see that formal education and distance education students primarily consist of females. In the formal education group there was a significant connection between academic success and gender. Looking at the final grades of the students, we see that female students are more successful at school than their male counterparts.

Looking at the graphics reflecting the students' age groups we see that in the formal education group there are more students under the age of 20, compared to the distance education group. In the distance education group we see there are significantly more students older than the age of 23 than the formal education group. Therefore the distance education group has far more students above the average age group for university students. However we can say that this age difference does not significantly contribute to academic performance.

In the distance education group, we see that most students are living in metropolitan areas or cities, that they are more likely to be employed in a job and that they are likely to have a higher income. Students living in metropolitan areas have an easier time finding jobs and thus have a higher income range than formal education students. In other words, it can be said that most distance education students' work and study at the same time.

In the table showing whether there is a significant connection between accommodation units and academic success, we have seen a difference between students living in metropolitan areas and students living in towns for the distance education group. We see that students living in metropolitan areas have a relatively higher final score than students living in towns. It can be argued that this is because students living in metropolitan areas have easier access to computer equipment and internet technologies.

Most of the formal education students consist of vocational high school graduates. In this case it can be argued that most of these students have been put into an undergraduate program without an examination. On the other hand, in the distance education group there is almost a 50:50 ratio of students graduated from vocational high schools and from other high schools. In the formal education group the majority have graduated from vocational high schools and thus their academic success rate is significantly lower than the distance education group. It can be argued that the reason of this is that generally students with low academic success prefer to enroll in vocational high schools. Accordingly, it can be suggested that the Ministry of Education should review and revise their vocational high school curricula.

Looking at the accommodation units of the students, we see that there is no real significance between two groups, although we can say that formal education students are slightly more likely to live with their families.

H2, H3, H4 hypotheses that are claiming to have successful results on undergraduate students motivation, personal development and academic success are rejected for undergraduate students both studying from a distance and in formal education. When H2, H3 and H4 hypotheses are analyzed between groups, a meaningful difference in motivation and personal development score levels between them and H5 are detected. Even though the academic success average of the distance education group is higher than the formal education group, the latter has higher levels of motivation and computer literacy as a surprising result.

The information gathered in the finality was given to the Kırıkkale University Distance Education and Vocational School (Formal) departments as a proposal.

A. Limitations and Future Research

This research is limited to distance and formal undergraduate students that are studying in Kırıkkale University Distance Education and Vocational School. In the future we plan to execute a survey with different universities and a more extensive populace to further this research.

REFERENCES

- AININ, S. (2015) Facebook usage, socialization and academic performance, *Computer & Education*, 83(1), 64-73.
- CALDWELL, E.R. (2006). A comparative study of three instructional modalities in a computer-programming course: traditional instruction, web based instruction, and online instruction. Unpublished PDH Thesis. USA: The University of North Carolina at Greensboro.
- CLARK, R. C., & Kwinn, A. (2007). *The new virtual classroom*. San Francisco: Pfeiffer.
- CARR, S. (2000) Online psychology instruction is effective, but not satisfying, study finds. *Chronicle of Higher Education*, 46(27), pA48, 2/5p. Retrieved April 6, 2014 online from Academic Search Elite database.
- DILLE, B., & Mezack, M. (1991). Identifying predictors of high risk among community college telecourse students. *The American Journal of Distance Education*, 5(1), 24-35.

- GIBSON, C. C. (1998). The distance learner's academic self-concept. In C.C. GIBSON (Ed.) *Distance Learners in Higher Education: Institutional responses for quality outcomes* (p. 65-76). Madison, WI.: Atwood.
- GÜLÜMBAY, A. A. (2005). Yükseköğretimde Web'e Dayalı ve Yüz Yüze Ders Alan Öğrencilerin Öğrenme Stratejilerinin, Bilgisayar Kaygılarının ve Başarı Durumlarının Karşılaştırılması. Doktora Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- İŞMAN, A. (2011). Uzaktan Eğitim. Ankara : Pegem Akademi Yayıncılık.
- KORESDOSKI A.E. (2000). The value of distance learning graduate degree programs to employer and employees. Unpublished PDH Thesis. Nova Southeastern University.
- KÖR, H. (2013). Uzaktan ve Örgün Eğitimin Öğrenci Başarısı Üzerine Etkisinin Araştırılması, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Gaziantep University Journal of Social Sciences, 2013 12(2) Technology Special Issue:267-279
- O'NEIL, H. F. (Ed.). (2005). What works in distance learning: Guidelines. Greenwich, CT: Information Age.
- O'NEIL, H. F. (Ed.). (2008). What works in distance learning: Sample lessons based on guidelines. Charlotte, NC: Information Age.
- PACHNOWSKI, L. M. and Jurczyk, J. P. (2000, February). Correlating self-directed learning with distance learning success. Paper presented at the annual meeting of the Eastern Educational Research Association, Clearwater, FL. ERIC Document No. 441000.
- REISER, R. A., & Dempsey, J. V. (Eds.). (2012). Trends and issues in instructional design and technology (3rd ed. Upper Saddle River, NJ: Erlbaum.
- SCHEFFE, H. (1953). A method of judging all contrasts in the analysis of variance. *Biometrika*, 40, 87-104.
- SCHEFFE, H. (1959). *The analysis of variance*. New York: John Wiley press.
- SCHUTTE, J.G. (1997). Virtual teaching in higher education: The new intellectual superhighway or just another traffic jam? California State University Northridge Department of Sociology Retrieved from <http://www.csun.edu/sociology/vir-exp.Htm>
- SOEFLJANTO, T. (2002). An effort to implement the advantages of face to learning in distance education. Boston: Boston University.
- SOUDE, W.E. (1994). The effectiveness of traditional versus satellite delivery in three management of technology master's degree programs. *The American Journal of Distance Education*, 7(1), 37-53

TUKEY, J. W. (1949). Comparing individual means in the analyses of variance. *Biometrics*, 5, 99-114.

LORD OF THE FLIES ÇEVİRİLERİNDE KAYNAK/HEDEF ODAKLI EĞİLİMLER

Özge AKSOY¹

Zekiye Müge TAVİL²

Atıf/©: Aksoy, Özge; Tavil, Zekiye Müge (2016). Lord of the Flies Çevirilerinde Kaynak/Hedef Odaklı Eğilimler, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 9, Sayı 2, Aralık 2016, ss. 1051-1066

Özet: Sözlü veya yazılı iletişim farklı diller ya da farklı kültürler arasında gerçekleştiğinde, bunu sağlayan araç yalnızca dil değil, aynı zamanda iki dil arasında köprü görevini üstlenmiş olan çeviridir. Bir edebi eser doğduğu kültür içerisinde yazarın okuyucu ile iletişime geçmesini sağlarken, aynı eserin çevirisi de çevrildiği dilin kültürü içerisinde yazar ve okuyucu arasında bağ kurar. İşte bu noktada şu sorular dikkat çekicidir: Bir eser çevirisi, eserin doğduğu şekliyle, başka bir dildeki eşdeğeri gibi mi çevirmeli yoksa çevrildiği dilde ve çevrildiği kültür içerisinde yeniden mi doğmalı? Bu sorulardan ortaya çıkan basit zıtlık, aslında çeviribilimcilerin yıllardır hatta yüzyıllardır üzerinde durduğu, çeviri kaynak metne ve kültüre mi yoksa hedef dil ve kültüre mi daha yakın olmalı tartışmasını akla getirmektedir. Bu çalışmada, William Golding' in Lord of the Flies eserinin iki farklı çevirisi Toury' nin çeviri normları çerçevesinde incelenmiştir. Bulgular, Mina Urgan' ın hedef odaklı, Müge Tayşi' nin ise daha çok kaynak odaklı çeviri yaklaşımı benimsediğini göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Çeviribilim, Kaynak Odaklılık, Hedef Odaklılık, Çeviri Normları.

Makale Geliş Tarihi: 08.03.2016/ Makale Kabul Tarihi: 22.06.2016

1 Okt., Hitit Üniversitesi, Rektörlük, e-posta: ozgeertek@hitit.edu.tr

2 Yrd. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Yabancı Diller Bölümü, İngiliz Dili Eğitimi Anabilim Dalı, posta: mtavil@gazi.edu.tr

Source / Target Oriented Tendencies in the Translations of Lord of the Flies

Citation/©: Aksoy, Özge; Tavil, Zekiye Müge (2016). Source / Target Oriented Tendencies in The Translations of Lord of the Flies, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 9, Issue 2, December 2016, pp. 1051-1066

Abstract: When communication, oral or written, takes place between different languages or different cultures, then the medium of communication cannot be the language alone but the translation as well, as the bridge between two languages. A literary work leads the author to the readers in its original culture and the translation of this literary work takes the author away to the readers of that language and culture. Here, these questions draw the attention: Should a translated literary work be exactly the equivalent of its original? Or else should it be recreated in its target language and culture? This simple discrepancy revealed associates with the discussions about source oriented or target oriented approaches to translation. In this study, two translations of Golding's Lord of the Flies are analysed through Toury's translational norms. The results show that Mina Urgan adopts target oriented approach whereas Müge Tayşi mostly employs source oriented approach to her translation.

Keywords: Translation Studies, Source - Target Orientedness, Translation Norms.

I. GİRİŞ

Dil, iletişimin odak noktası ve bağlı olduğu kültürün ise göstergesidir. Dili odağına alan kültürlerarası iletişimin sağlanabilmesinde ise farklı diller arasında yapılan çeviri önemli bir yere sahiptir. Çeviribilimin önemli kuramcılarında Susan Bassnett (2002) kültürü bir insan bedenine dili ise onun kalbine benzetir ve hayat enerjisinin ikisi arasındaki etkileşim sayesinde sürdürülebildiğini söyler. Nasıl ki bir cerrah ameliyat esnasında kalbi saran bedeni göz ardı edemezse, bir çevirmen de metni çevreleyen kültürü metinden ayıramaz (s. 23). Bu nedenle, bir çeviri işleminde dil ve kültür birbirine eşlik eder; çevirmen yalnızca diller arasında bir aktarımda bulunmaz, aynı zamanda kaynak kültürde var olan kültürel öğeleri, ifadeleri ve onların kaynak dildeki işlevlerini de hedef kültüre ulaştırır. Günümüzde farklı dillerde yazılıp çizilen pek çok bilgiye, hızla artmaya devam eden çeviri faaliyetleri sayesinde ulaşabilmekteyiz. Dilimize çevrilmiş altyazılar sayesinde filmler izleyebiliyor, teknik çeviriler sayesinde bilime katkıda bulunabiliyor, farklı

dillere ve kültürlere ait ve onları tanımamıza yardımcı olan kitapları okuyor veya kendi dilimizden farklı dillere çevirerek hazırladığımız materyallerle kendimizi yurtdışında tanıtabiliyoruz. Bu çok çeşitli amaçlara ve içeriklere sahip metinlerin tek biçimli olarak çevrilmesi beklenemez. Hepsinin hedef kitlesi farklı olacaktır. Bu yüzden de, çevirinin sadece dilbilimsel seviyede kalmaması, kültürel ve bağlamsal etmenleri de içermesi gerekir (Cook, 2003: 55).

Günümüzde, çeviri yoluyla dilimize aktarılmış olan sayısız edebi eserden bahsetmek mümkündür. Bu çevirilerde, çevirmenden beklenen, eserin kendi edebiyatında yarattığı etkiye benzer bir etkiyi hedef okuyuculara sunmasıdır. Bir çevirmen, hedef dilin imkânları dâhilinde pek çok şeye dikkat etmeli, yazarın üslubu, kelimelerin bağlamdaki yeri ve içerdiği kültürel unsurları önemsemelidir (Kara, 2009: 8). Çevirmenin kaynak kültüre mi yoksa hedef kültüre mi daha yakın bir çeviri yaptığını görebilmek için, bir özgün eserin çevirisi ile karşılaştırmalı olarak incelenmesi ve betimlenmesi gerekir. Böylelikle, herhangi bir eserin çevirisi ile eşdeğerlik ilişkisine ve çevirmenin kaynak/hedef odaklı çeviri yapma eğilimlerine ilişkin yorum yapılabilir.

Yirminci yüzyıl İngiliz edebiyatında önemli bir yeri olan William Golding' in *Lord of the Flies* eseri, çevirmenler Özay Süsoy (1969), Müge Tayşi (1983) ve Mina Urgan (1979) tarafından dilimize aktarılmıştır. Bu makalede, bahsi geçen eser kaynak dil metni, eserin *İşte Bizim Dünya* adıyla Müge Tayşi tarafından ve *Sineklerin Tanrısı* adıyla Mina Urgan tarafından dilimize kazandırılmış iki farklı çevirisi ise hedef dildeki metinler olarak ele alınacaktır. Çevirilerin hedef kültürün beklentilerini karşılayıp karşılamadığı, çevirmenlerin stratejik anlamda hedef odaklılığı mı yoksa kaynak odaklılığını benimsedikleri irdelenecektir. Bu amaçla, çeviri metinler, hedef kültüre odaklanan betimleyici kuram çerçevesinde, çeviribilimci Gideon Toury' nin betimleyici çeviri araştırmaları için yöntemsel bir yaklaşım amaçlı önerdiği 'çeviri normları' ndan faydalanılarak analiz edilecektir (Toury, 1995: 55).

Çalışmada sırasıyla, Toury' nin 'çeviri normları' açıklanacak, daha sonra, *Lord of the Flies* eseri ve eserin çevirilerine ilişkin bilgi sunulacaktır. Alt başlıklar halinde oluşturulan analiz bölümünde, çevirilerden elde edilen veriler eşliğinde, çeviri normlarının bahsi geçen çeviriler ve çevirmenler üzerindeki etkisi değerlendirilecektir.

II. TOURY' NİN ÇEVİRİ NORMLARI

Hedef dil ve kültüre odaklanan çağdaş çeviri yaklaşımları daha çok yirminci yüzyılın ikinci yarısında ön plana çıkmış ve kuramsal boyutlara taşınmıştır. Çeviribilimci James Holmes, 1972 yılında yayınladığı *the Name and Nature of Translation Studies* adlı çalışmasında, çeviribilimi kendi yöntemleri ve teorileri olan özerk bir disiplin olarak açıklamıştır (Venuti, 2000: 172). Holmes çeviribilimin çalışma alanlarını 'saf' ve 'uygulamalı' alan olarak ikiye ayırmış, hedef dil ve kültürü ön plana çıkaran ve ürün odaklı, işlev odaklı ve süreç odaklı çeviri çalışmalarını kapsayan 'betimleyici çeviri araştırmaları' içerisinde kuramsal bir çerçeveye oturtmuştur (Holmes, 1994: 59). Bunun herkes tarafından kabulünün ve benimsenmesinin ardından, kaynak ve hedef metinler, onların sosyo-kültürel boyutları ve çevirmen tarafından nasıl ve ne şekilde ele alınarak aktarıldıkları bir bütün olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Betimleyici çeviri araştırmaları, çevirinin nasıl yapılması gerektiği konusundan ziyade, çeviri metinlerin incelenmesi ve sonuçların açıklanabilmesi için gerekli olan yöntemlerin tümü olarak özetlenebilir. Bir dilden başka bir dile aktarılmış olan kaynak metinlerin, hedef metinler ile karşılaştırılarak metin çözümlenmelerinin yapılması, hatta yalnızca hedef metinlerin incelenmesi ve çevirmen kararlarının çeviri sürecine etkisi gibi konular betimleyici çeviri çalışmalarının uygulama alanlarına girer.

Çeviribilimci Gideon Toury, betimleyici çeviri araştırmalarının üç aşamalı bir çalışma ile gerçekleştirilebileceğinden bahseder. Birinci aşamada çeviri metnin erek kültür dizgesi içindeki konumu belirlenir, metne verilen önem ya da erek kültür tarafından ne derece kabul gördüğü incelenir. İkinci olarak, kaynak ve erek metinler karşılaştırılarak deyiş kaymaları saptanır, her iki metinden seçilecek ikili metin birimleri arasındaki ilişkiler betimlenir ve altta yatan çeviri kavramına ilişkin genellemeye varmaya çalışılır. Son olarak, gelecekte çeviri yaparken alınan kararlarda yararlanılabilecek sonuçlara varılır (Toury, 1995: 36-39; Munday, 2008: 111; akt. Gürçağlar, 2011: 135). Toury, kaynak kültüre ya da hedef kültüre odaklanan yaklaşımlardan hangisinin benimsendiğinin ortaya konabilmesi için çeviri sürecinde çevirmen tarafından alınan kararların ve bu kararları yöneten bazı normların varlığından söz eder (Toury, 1995: 55). 'Çeviri normları' (translational norms) adını verdiği bu normlar, hedef metin ve kaynak metin arasında eşdeğerlik ilişkisini belirleyen etmenlerdir (Yalçın, 2015: 59). Toury, bir kaynak metin-hedef metin karşılaştırmasında zaten doğal olarak var olan eşdeğerliğin gereksiz sorgulanması yerine, bu eşdeğerliğin bir metinde ne ölçüde ve ne şekilde yer aldığını normlar temelinde incelemek gerektiğini savunur (Toury, 1995: 61). Kaynak metin ile hedef metin arasında

bir aktarım aracı durumunda olan çevirmeni sosyo-kültürel ortamlarda yönlendiren çeviri normları, hedef metinlerin şekillenmesinde oldukça önemli bir takım roller üstlenmektedir (Munday, 2008: 112).

Herhangi bir çeviri metnin oluşum sürecinde, çevirmen tarafından hangi stratejilerin kullanılacağı ve çevirmenin metnin bütününe ele alıp almadığı, bağdaşıklık, bağlaşıklık ya da tutarlılık sorunlarını nasıl giderdiği gibi konularda çevirmen kararlarının alınmasında çeviri normları etkili olmaktadır. Çevirmenin bir çeviri problemi karşısında ekleme, çıkarma, yer değiştirme gibi yöntemlerden hangilerini kullanarak bu problemi ortadan kaldırdığının açıklaması yapılabilir ve böylece çevirmenin ve onun oluşturduğu çeviri metnin gösterdiği kaynak kültür-hedef kültür eğilimleri ortaya çıkarılabilir. *Lord of the Flies* eserinin üç farklı Türkçe çevirisinden alınan aşağıdaki örnekler, normların çeviri esnasında çevirmeni yöneterek, aldığı kararların metni ne denli etkileyebildiğine bir örnek teşkil edebilir:

“They walked along, two continents of experience and feeling, unable to communicate.” (Golding, 1954: 55)

“Yürüdüler. Düşünceleri, duyguları ayrı iki dünya idiler. Birbirlerine anlatamıyorlardı.” (Çev. Süsoy, 1969: 68)

“Birbirinden ayrı deneyimleri olan ve aralarında iletişim kurma güçlüğüünü, olanaksızlığını yaşayan farklı iki kıta gibiydiler, yan yana yürüdüler.” (Çev. Tayşi, 1983: 73)

“Yan yana yürüdüler. Ayrı ayrı yaşantıları, ayrı ayrı duyguları olan iki kıta gibiydiler; bir ilişki kurulamıyordu aralarında.” (Çev. Urgan, 2014: 62)

Görüldüğü üzere, sözcüksel ve yapısal boyutta çeşitli değişiklikler içeren bu üç çeviride, çevirmenler kaynak metin cümlesinde yatan anlamı aktarmayı hedeflemişlerdir. Ancak, çeviriler esnasında normlar her bir çevirmeni etkileyerek, çevirmenlerin ekleme ya da çıkarma gibi işlemler yapmalarına ve bu da çeşitli eğilimlere sebep olmuştur.

Toury, ‘öncül normlar’ (initial norms), ‘süreç öncesi normlar’ (preliminary norms) ve ‘süreç normları’ (operational norms) olmak üzere üç farklı normdan söz eder (Toury, 1995: 57-59). Her biri bir çeviri işleminin farklı aşamalarında yer alır.

A. Süreç Öncesi Normlar

Süreç öncesi normlar, kaynak metnin türü, yazarı, hangi dilden ve kültürden olduğu ya da aracı bir dilin olup olmadığı gibi konularda karar alırken çevirmeni yönlendirmektedir (Baker, 2001: 164). Toury, çeviri eylemi gerçekleşmeden önce çevirmen tarafından belirlenen bu normları 'çeviri politikası' (translation policy) ve 'çevirinin doğrudanlığı' (directness of translation) olarak iki farklı biçimde ele almaktadır. Çevrilecek metnin hangisi olacağına dair verilen karar belirli bir amaç doğrultusunda ise (örn: belirli bir dil, belirli bir kültür ya da belirli bir zaman) bir çeviri politikasının varlığından söz edilebilir (Munday, 2008: 112). 'Çevirinin doğrudanlığı' ise çevirinin özgün dilden hedef dile mi yoksa bir ara dil vasıtasıyla mı yapılacağı konusunda belirleyicidir.

B. Süreç Normları

Süreç normları, çeviri esnasında alınan tüm kararları ve yapılan tüm değişiklikleri yöneten normlardır. Toury süreç normlarını ikiye ayırır; 'matris normları' (matricial norms), çeviri esnasında çevirmenin yaptığı ekleme, çıkarma, yer değiştirme, ek bilgi sunma gibi işlemlerin tümünü yönlendirmektedir. 'Metinsel-dilsel' (textual-linguistic norms) normlar ise dilsel malzemenin seçimi, biçimsel ve yapısal değişiklikler ve bunların erek metin içerisindeki sunumuyla ilgili kararlarda çevirmeni yöneterek onu çeşitli çeviri stratejileri kullanmaya yönlendirmektedir (Toury, 1995: 58-59).

C. Öncül Normlar ve Kaynak-Hedef Odaklılık

Öncül normlar, çevirmenin kaynak metne ya da hedef dil ve kültüre bağlılığına ilişkin çevirmen tarafından alınan kararları ve seçimleri yönetir. Toury' e göre çevirmen kaynak metin ve kültürün normlarına daha yakın bir eğilim gösteriyorsa çevirinin yani hedef dilde oluşan metnin 'yeterli' olduğu düşünülür. Diğer yandan, eğer çevirmen hedef kültürün normlarını dikkate alarak bir çeviri yapmış ise, kaynak odaklı bir bakış açısıyla incelendiğinde, çeviri 'kabul edilebilir' olacaktır (Toury, 1995: 57). Öncül normlar çoğunlukla daha çeviriye başlamadan önce çevirmeni etkilediği için Toury bu normlara öncül normlar adını vermiştir. Ancak öncül normlar betimleyici çalışma gerçekleştikten ve çevirmenin diğer normlarla ilişkisi belirlendikten sonra ortaya çıkar (Gürçağlar, 2014: 137).

Toury, hedef dilin kültürel normlarından dolayı ortaya çıkan anlam kaymalarının kaçınılmaz olduğunu, bu nedenle de hiçbir çevirinin tamamen yeterliliğinden ya da kabul edilebilirliğinden bahsetmenin mümkün olmadığını savunmaktadır (Toury, 1995: 57). Net olarak ortaya konabilecek

tek şey, çevirmenin daha çeviriyi yapmadan önce ve çeviri esnasında baskın olan eğilimleridir. Normların çevirmeni kaynak odaklı bir eğilime mi yoksa hedef odaklı bir eğilime mi yönlendirdiği konusunda bir sonuca ulaşılabılır. Dolayısıyla, bir çeviri metnin normlar açısından yapılan incelemesi, araştırmacıyı çevirmenin baskın olan kaynak odaklı ya da hedef odaklı eğilimine götürmektedir.

III. LORD OF THE FLIES ve ESERİN ÇEVİRİLERİ

İngiliz roman yazarı ve şair William Golding tarafından 1954 yılında kaleme alınmış olan *Lord of the Flies* kurgusal bir romandır. Yazarın kurguladığı bir zamanda, ıssız bir adaya düşen bir grup İngiliz çocuğun adada geçen serüvenini anlatan bu eser aslında insan doğasında var olan korku, acımasızlık, iyilik, kötülük, diktatörlük gibi kavramların simgesel olarak incelendiği bir alegoridir. Golding yaşadığı dönemin sosyal ve kültürel değer ve inançlarını önemseyen, irdeleyen ve bunları eserlerine yansıtan bir yazardır. Golding' in roman türündeki ilk yapıtı olan bu eser, ona pek çok ödül ile birlikte Nobel Ödülü de kazandırmış ve dünya klasikleri arasında yerini almıştır (Kelly, 2000: 5). Ayrıca, Golding romanını, kendisi gibi bir yazar olan Robert Michael Ballantyne' in ünlü eseri *Mercan Adası* na karşılık olarak yazmış ve bunu göstermek için de eserinin başlıca iki karakterine *Mercan Adası*' ndaki çocuklardan Ralph ve Jack' in adlarını vermiştir (Kelly, 2000: 9). Eser, 1963 yılında Peter Brook, 1990 yılında ise Harry Hook tarafından İngilizce olarak beyaz perdeye aktarılmıştır (Kelly, 2000: 96).

Roman orijinal dilden ilk olarak 1969 yılında Özay Süsoy tarafından öyküye uygun ancak özgün adından sözcüksel boyutta uzak bir şekilde İşte Bizim Dünya adıyla Türkçe' ye aktarılmış, Mina Urgan ise 1979 yılında yaptığı ilk çevirisinde ve diğer tüm baskılarda *Sineklerin Tanrısı* adını kullanmıştır. Eser, 1983 yılında ise Müge Tayşi tarafından yine İşte Bizim Dünya adı ile çevrilmiştir. Aslında, *Lord of the Flies* yani birebir çevirisi ile '*Sineklerin Efendisi/Tanrısı*' adı, Golding tarafından kötülüğün temsili olarak özellikle verilmiştir. Çünkü eserin özgün adı incelendiğinde, Türkçe karşılığı *efendi* ya da *Tanrı* olan *Lord* kelimesi gücü, *flies* yani *sinekler* kelimesi ise -hikâyede çocuklardan birinin ormanda gördüğü kesilmiş domuz kafası ve üzerindeki sinekler- ölümü ve çürümeyi temsil etmektedir. Ayrıca, *The Lord of the Flies* Yunanca '*Beelzebub*' kelimesinin birebir çevirisidir ve şeytanı, kötülüğü temsil etmektedir (Kelly, 2000: 54). Kitabın başlığındaki bu alt anlamlara bakıldığında, çevirmen Müge Tayşi' nin İşte Bizim Dünya olarak yaptığı başlık çevirisinin yalnızca içeriğe atıfta bulunduğunu söylemek mümkündür.

IV. ANALİZ

A. Süreç Öncesi Normların Etkisi

Süreç öncesi normlar, çeviri işlemi başlamadan önce, çevirmenin kaynak metnin türü ve diline ilişkin seçiminde etkilidir. Bu açıdan incelendiğinde, her iki çevirmenin de, dilimize aktarmak üzere bu eseri seçme kararlarının gerçekte ne olduğunu açıklamak mümkün değildir. Onları bu seçime iten ve bu kararlarında onları etkileyen bir çeviri politikasından bahsedebilmek için, oluşturdukları çeviri kitaplar, kitapların önsöz/sonsöz bölümleri, çevirmenlerin özgeçmişleri ya da daha önce yaptıkları çeviriler temel alınabilir.

Mina Urgan daha önce çevirisi yapılmış olmasına rağmen William Golding' in roman türündeki *Lord of the Flies* adlı eserini çevirmeyi tercih etmiştir. Mina Urgan' ın doktora eğitimini İngiliz filolojisinde tamamlamış ve uzun yıllar aynı alanda akademisyen olarak çalışmalar yapmış olması ve İngiliz edebiyatından pek çok eseri dilimize aktarmış olması gibi sebeplerle, İngiliz edebiyatından olan bu eseri kaynak metin olarak seçmiş olabileceği söylenebilir (Hay, 2014: 221). Urgan, hedef kültürü eserle ilgili bilgilendirmek amacıyla çevirisine bir de son söz eklemiş ve Golding' i ve onun eserinin kendi edebiyat dizgesindeki yerini hedef dil okuyucularına detaylı bir biçimde aktarmıştır (Urgan, 2014: 249). Bu detaylar, onun metin türü, dil ve yazar seçiminin rastgele olmadığı, belirli bir çeviri politikasının varlığını, yani onu bu metni seçme konusunda yönlendiren normların etkisini göstermektedir. Müge Tayşi' nin çevirisinde ise herhangi bir önsöz ya da sonsöz bulunmamaktadır. Ancak, yayınevi tarafından iç kapak sayfasına 'Müge Tayşi' nin yayınlarımız arasındaki öteki çevirileri' başlıklı bir not eklenmiş ve şu üç çeviri eser adı verilmiştir: *Erendira' nun Açıklı Öyküsü* (Gabriel Garcia Marquez), *Akrep Tanrı* (William Golding) ve *Hüzünlü Kuş* (John Steinbeck). Yine İngiliz edebiyatı ve Amerikan edebiyatından roman türünde yapılmış olan bu çeviriler de kendi edebiyat dizgelerinde önemli birer yere sahip edebi eserlerdir. Tayşi' nin metin türü seçimine ilişkin benimsemiş olduğu bir çeviri politikasının varlığından söz edilebilir. Ancak, Müge Tayşi' nin özgeçmişine dair herhangi bir bilgi elde edilemediğinden, onu bu seçimlerinde etkileyen şeyin yayınevi politikaları mı yoksa kendi kararları mı olabileceği konusu net değildir.

Ayrıca, çevirinin doğrudanlığı açısından incelendiğinde, Mina Urgan çevirisinin dış kapağında 'İngilizce aslından çeviren: Mina Urgan' ifadesi, Müge Tayşi' nin çevirisinin iç kapağında ise 'İngilizce özgününden çeviren: Müge Tayşi' ifadesi yer almaktadır ve bu da çevirilerde herhangi bir ara dilin kullanılmadığını göstermektedir.

B. Süreç Normları Etkisi

Lord of the Flies eserinin, *Sineklerin Tanrısı* (Çev. Urgan, 2014) ve *İşte Bizim Dünya* (Çev. Tayşi, 1983) adında yayınlanan iki farklı çevirisinde benimsenen hedef ya da kaynak odaklı yaklaşımın belirlenebilmesi için, eserden alınan örnekler Toury' nin süreç normları açısından bir inceleme gerektirmektedir. Süreç normları çevirmenin çeviri süresince aldığı kararları yönlendirmektedir. Bu kararların belirlenmesi çevirinin kabul edilebilirliğinden veya yeterliliğinden bahsetmeyi mümkün hale getirecektir.

İncelemede kullanılacak örnekler sırasıyla önce kaynak metinden, daha sonra Urgan'ın çevirisinden ve son olarak da Tayşi' nin çevirisinden alınarak sıralanmıştır. Alıntılarda beliren yazım, imla hataları düzeltilmeden, olduğu şekliyle çalışmaya eklenmiştir. Ayrıca açıklamalar örnek olarak verilen kesitlerin hemen altına yapılmıştır.

“*This is an island. At least I think it’s an island.*” (s. 7).

“*Burası bir ada. Yani bir ada olduğunu sanıyorum.*” (s.2).

“*Burası bir ada. En azından ben öyle olduğunu düşünüyorum.*” (s.10).

Yukarıdaki alıntının ilk cümlesi her iki çevirmen tarafından sözcüğü sözcüğüne çeviri de denilen birebir çeviri yoluyla Türkçe' ye aktarılmıştır. İkinci cümlede, kaynak metindeki *at least* ifadesinin Türkçe karşılığı *en azından* olmasına rağmen Urgan tarafından *yani* kelimesi ile değiştirilerek aktarılmış ve kaynak metindeki anlamdan biraz uzaklaşmıştır. Bununla birlikte, aynı cümlede Tayşi' nin birebir çeviri yaparak kaynak metne bağlı kaldığı görülmektedir.

“*By the time Ralph finished blowing the conch the platform was crowded.*” (s.32).

“*Ralph artık deniz kabuğunu öttürmüyordu ve büyük kayanın üstü çocuklarla dolmuştu.*” (s.33)

“*Ralph elindeki deniz kabuğunu öttürmeyi bitirdiğinde büyük kayanın düzlüğü çocuklarla dolmuştu.*” (s.42)

Romandaki çocukların adada bir araya gelerek toplantı yapacakları anı anlatan bu cümlede, kaynak metinde kullanılan *the platform* çocukların bir araya geldikleri yere karşılık kullanılan bir ifadedir. Bu ifade her iki çevirmen tarafından değiştirilerek *büyük kaya* şeklinde çevrilmiştir. Cümlenin tamamına bakıldığında, kaynak metindeki *by the time* bağlacının vermesi gereken anlam *-e kadar, -meden hemen önce* gibi ifadelerdir. Urgan çevirisinde bu bağlacı

çıkarak onu *artık* ifadesi ile değiştirmiş ve kaynak metine doğrudan bağlı kalmayarak, hedef okuyucu tarafından ifadenin daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır. Tayşi ise aynı ifadeyi *bitirdiğinde* şeklinde aktararak yine kaynak metne yakın bir çeviri yapmış ancak bu da cümlede akış bozukluğuna sebep olmuştur. Cümlelerin *the platform was crowded* bölümünde kalabalık kelimesine karşılık gelen *crowded* her iki çevirmen tarafından bağlam düşünülerek çıkarılmış (adada çocuklardan başka kalabalık oluşturacak hiç kimse yoktur) ve yerine çocuklarla dolmuştu ifadesi eklenmiştir.

“*Jack stood there, streaming with sweat, streaked with brown earth, stained by all the vicissitudes of a day’s hunting.*” (s.49).

“*Jack orada kalakaldı, kan ter içinde; kahverengi toprağa bulanmıştı. Sabahtan akşama kadar av peşinden koşmanın, kimi zaman umut veren, kimi zaman hayal kırıklığına uğratan değişik olayların, sanki damgasını taşıyordu üstünde.*” (s.55)

“*Jack, kan ter içinde, kahverengi toprağa belenmiş, günlük av sırasında geçen olayların izleri ile yoğrulmuş olarak orada dikildi.*” (s 65)

Bu kesitte Jack ile ilgili yapılan tasvir kaynak metinde derinlemesine verilmiştir. Kaynak metindeki *stream with sweat* ifadesi, her iki çevirmen tarafından sözcüksel eşdeğeri olan *kan ter içinde* ifadesiyle aktarılmıştır. Tayşi çevirinin geri kalan kısmında yine birebir çeviri tekniğinden vazgeçmeyerek, kaynak metne mümkün olduğunca sadık kalarak aktarmaya çalışmıştır. Kaynak metindeki *a day’s hunting* ifadesi Tayşi tarafından *günlük av* olarak aktarılırken, Urgan bu bölüme *sabahtan akşama kadar av* ifadesini eklemiştir. Kaynak metin cümlesinde yer alan *vicissitudes* ifadesinin anlamı bir ‘kişinin hayatını etkileyen sürekli değişiklikler veya problemler’ olarak açıklanabilir. Urgan’ın çevirisine *kimi zaman umut veren, kimi zaman hayal kırıklığına uğratan* ifadesini kaynak metinde olmamasına rağmen eklemesinin benzer bir anlama ulaşmaya çalışması olarak yorumlanabilir. Tayşi ise aynı kelimeyi *av sırasında geçen olaylar* olarak kısaca aktarmış, çok fazla ekleme yoluna gitmemiştir.

“*Now, though there was no parent to let fall a heavy hand, Maurice still felt the unease of wrongdoing.*” (s. 60)

“*Şimdi bir babanın ya da bir annenin ağır eli sırtına inmeyeceği halde, kötü bir şey yapmanın tedirginliğini hala duymaktaydı.*” (s.68)

“*Şimdi, orada, eli yüzünde şaklayacak bir anne ya da babanın olmamasına karşın yine de kötü bir şey yapmanın erinçsizliğini duydu.*” (s.80)

Her iki çevirmen de çocuğun adı olan *Maurice* özel ismini kaynak metinde olmasına rağmen hedef metinlerde çıkarmışlardır. Bunun sebebi metin akışı içerisinde daha önceki cümlelerde adı geçen çocuktan bahsedilmeye devam edilmesi olabilir. Bununla birlikte, kaynak metinde yer alan *to let fall a heavy hand* ifadesinin Türkçe’de sözcüksel eşdeğerinin olmaması her iki çevirmeni eklemeler ve çıkarmalar yapmaya yönlendirmiştir. Urgan *sırtına inmek* ifadesini, Tayşi ise *yüzünde şaklatmak* ifadesini eklemiştir. Ayrıca *unease* kelimesi Urgan tarafından birebir çeviri yoluyla *tedirginlik* olarak aktarılmış, Tayşi tarafından ise aynı yöntemle *erinçsizlik* olarak aktarılmıştır.

“The sun in his eyes reminded him how time was passing, so he took the conch down from the tree and examined the surface.” (s.78)

“Gözüne giren güneş, zamanın geçtiğini aklına getirdi. Ağaca asılı olan büyük denizminaresini aldı, yüzeyini inceledi.” (s.92)

“Gözlerine vuran güneş zamanın nasıl akıp gittiğini Ralph’ a anımsattığında o da ağaca asılı denizkabuğunu yerinden aldı ve yüzeyini inceledi.” (s.105)

Kaynak metinde tek bir cümle olarak yazılmış olan bu kesit çevirmenler tarafından farklı biçimlerde aktarılmıştır. Sıralı cümleler arasındaki bağlacı kaynak metinde *böylelikle, bunun üzerine* anlamı taşımaktadır ve Urgan cümleyi iki farklı cümleyle bölerek aynı etkiyi yaratmayı hedeflemiştir. Tayşi ise bağlacı *-dığında* olarak çevirmiş ve cümleyi bölmeden kaynak metinde olduğu şeklini koruyarak aktarmıştır. Tayşi çevirisinde, okuyucuya söz konusu çocuğun adını hatırlatmak amacıyla *Ralph* kelimesini eklemiştir. Kaynak metinde belirtilen *the sun in his eyes* ifadesi Türkçe’ye *gözüne gelen güneş* şeklinde eklemeli olarak aktarılabilir. Ancak her iki çevirmen de ifadeyi *gözüne giren* ya da *gözüne vuran* gibi eklemeli bir şekilde aktarmışlardır.

“The pile was so rotten, and now so tinder dry, that whole limbs yielded passionately to the yellow flames that poured upwards and shook a great beard of flame twenty feet in the air.” (s.41)

“Odun yığını, öylesine çürük, şu sırada öylesine kupkuruydu ki, koskocaman dallar yukarıya doğru yirmi ayak yüksekliğe salkım saçak fişkıran alevlere tutkuyla teslim oluyordu.” (s.45)

“Odun yığını öyle çürük ve şimdi öylesine kuruydu ki, koskoca dalların tümü, kendilerini, yukarlara doğru fişkıran ve altı metre yüksekliğe ulaşarak havada titreşen sarı alevlere teslim etmişti.” (s.54)

Bu kesitte görülen ayrıntılı tasvir, kaynak metnin pek çok yerinde etkisini

göstermektedir. Bu ayrıntıların tümünü hedef metne yansıtabilmek için her iki çevirmen de oldukça çaba harcamıştır. Bu örnekte, *whole limbs* ifadesinde tüm, bütün anlamına gelen *whole* kelimesi Urgan ve Tayşi tarafından *koskocaman dallar* şeklinde değiştirilmiş, kaynak metinde olmayan bir kelime eklenmesi yapılmıştır. Ayrıca, *now* kelimesi Tayşi tarafından tam kelime karşılığı olan *şimdi* şeklinde aktarılmışken, Urgan çevirisinde şu *sırada* ifadesini kullanmıştır. Urgan kaynak metinde olmayan ve hedef dil ve kültürde aşına olunan *salkım saçak* ifadesini çevirisine ekleyerek hedef okuyucunun dikkatini çekmeye çalışmıştır.

'*Piggy's glasses flew off and tinkled on the rocks.*' (s.71)

'*Domuzcuk' un gözlüğü havada uçtu, tıngırdarak kayaların üstüne düştü.*' (s.82)

'*Domuzcuğun gözlüğü havada uçtu ve çingırdarak kayaların üstüne düştü.*' (s.96)

Yukarıdaki örnekte her iki çeviri de birebir karşılığıyla aktarılmış olmakla birlikte, Tayşi' nin *and* bağlacını *ve* ile çevirdiği, Urgan' ın ise virgül ile cümleyi tamamladığı görülmektedir. Ayrıca, her iki çeviride de kişi ve yer isimleri gibi özel isimler tekrarlanarak dilimize aktarılmıştır. Ancak bir tek Piggy karakterinin adı kelime karşılığı olan 'Domuzcuk' olarak aktarılmıştır. Çünkü orijinal eserde ön planda olan bu karaktere verilen isim karakterin görüntüsüyle (şişman ve sevimli bir çocuk olarak betimlenmekte) bağdaştırılmaktadır ve Golding tarafından bir takma ad olarak özellikle verilmiştir (Golding, 2006:11). Bu eser, çocuk edebiyatından bir eser olduğu için her iki çevirmen de kelimenin tam Türkçe karşılığını kullanarak hedef okuyucunun dikkatini karaktere çekmek istemiş olabilir. Bununla birlikte, kaynak metinde yer alan *tinkle* fiili yalnızca çingırdamak, tıngırdamak anlamına gelse de her iki çevirmen tarafından yanına *düşmek* fiili eklenmiştir.

'*He had fallen asleep after what seemed hours of tossing and turning noisily among the dry leaves.*' (s.98)

'*Kuru yaprakların arasında uzun süre –ona saatlerce gelmişti bu süre-dönüp durduktan sonra uykuya dalmıştı.*' (s.117)

'*Kendisine saatlerce sürmüş gibi gelen, kuru yaprakların arasında bir o yana, bir bu yana dönüp durmalarından sonra uykuya dalmıştı.*' (s.132)

Bu örnekte, Urgan kaynak metinde olmamasına rağmen ifadeyi iki tire arasında bir açıklama gibi aktarmıştır. Bu müdahale kaynak metnin anlamına etki etmemiş ancak metnin akıcılığını ortadan kaldırmıştır. Bununla birlikte,

Urgan' ın *dönüp durduktan sonra uykuya dalmıştı* şeklindeki aktarımı, ifadenin iki farklı cümleymiş gibi algılanmasına sebep olmuş, Tayşi' nin ise *dönüp durmalarından* şeklindeki aktarımı onun kaynak metne daha yakın olduğunu göstermiştir.

'A steady current of heated air rose all day from the mountain and was thrust to ten thousand feet; ...' (s.145)

'Gün boyunca dağdan sürekli yükselen sıcak hava akımı, ta yukarılara, on bin ayak yüksekliğe fırladı.' (s.177)

'Sürekli bir sıcak hava akımı gün boyunca dağdan yükselerek üç bin metre kadar yukarılara fırladı ...' (s.196)

Burada kullanılan *feet* kelimesi bir İngiliz ölçü birimidir ve dilimize *metre* olarak dönüştürülmesi mümkündür. Urgan bunu dikkate almadan, kelimeyi *ayak* şeklinde hedef metne aktarmıştır. Tayşi ise, ölçü birimini *metre* olarak okuyucuya ulaştırmıştır.

'His tone conveyed a warning, given out of the pride of ownership, ...' (s.149)

'Mala sahip olmanın gururundan gelen bir uyarı vardı Jack' in sesinde.' (s.183)

"Ses tonunda, mal iyeliği olmasının verdiği bir gururu yansıtan bir uyarı vardı..." (s.202)

Kitabın bu kısmında, adı geçen Jack kötülüğü temsil eden karakterdir ve avladığı domuzu gururla ve böbürlenerek arkadaşlarıyla paylaşır. Bu örnekte göze çarpan ilk şey, kaynak metinde yer alan *ownership* kelimesinin aktarımı aşamasında Urgan' ın *mala sahip olma* ve Tayşi' nin *mal iyeliği* şeklinde yapılmış olan çevirileridir. Her iki çeviri de kelimenin sözcüksel eşdeğeridir. Ayrıca, Urgan *his tone* kelimesini yalnızca *ses* olarak aktarmış, Tayşi ise sözcüksel eşdeğerlik açısından daha yakın olan ve anlatılmak istenene uygun olarak *ses tonu* şeklinde aktarmıştır.

C. Öncül Norm Etkisi

Öncül norm, çevirmenin daha çeviriye başlamadan önce, kaynak kültürü mü hedef kültürü mü benimseyeceğine ilişkin aldığı karardır. Çalışmada, her iki çevirmenin benimsediği ve onları yönlendiren öncül normların etkisinin görülebilmesi için öncelikle süreç öncesi ve süreç normlarının çevirileri nasıl yönlendirdiği ve etkilediği incelenmiştir. İncelemeler sonucunda, Urgan'ın çeviriye başlamadan önce hedef odaklılığı benimsediği ve çevirisini çoğunlukla bu doğrultuda yaptığı, Tayşi' nin ise kaynak odaklılığı benimseyerek çevirisini bu yönde yaptığı söylenebilir.

V. SONUÇ

Bu çalışmada, Golding' in *Lord of the Flies* isimli eserinin Mina Urgan ve Müge Tayşi tarafından yapılan iki farklı çevirisi üzerine bir inceleme yapılarak, her iki çevirinin de kaynak/hedef odaklılık ilişkisi betimlenmiştir. İlk olarak, çeviri süreci öncesinde çevirmenin aldığı kararları etkileyen normlar incelenmiş, her iki çevirmenin de belirli bir çeviri politikası benimsediği ve her ikisinin de doğrudan kaynak dilden hedef dile çeviri yapmayı tercih ettiği görülmüştür. Urgan' ın çevirisinin sonuna bir son söz ekleyerek hedef okuyucuyu bilgilendirme çabaları onun hedef odaklı eğilimini, Tayşi' nin ise kaynak metin ile ilgili herhangi bir değerlendirmede bulunmayarak yalnızca çeviri işlemini gerçekleştirmesi onun kaynak odaklı eğilimini desteklemektedir.

Daha sonra, çalışmaya örnek olan kesitler aracılığıyla, çeviri süresince çevirmeni yönlendiren normlar incelemeye alınmış, kesitler yapısal, anlamsal ve kültürel uygunluk açısından değerlendirilmiştir. Her iki çevirmen tarafından en çok ekleme, çıkarma, yer değiştirme ve sözcüğü sözcüğüne çeviri stratejilerden yararlandığı görülmüştür. Urgan, anlam bütünlüğünü sağlayabilmek için kaynak metindeki uzun cümleleri bölerek, kısaltarak veya kaynak metinde var olan kısmı çıkartarak çevirisini daha akıcı ve anlaşılır hale getirmeyi tercih etmiştir. Sözcüğü sözcüğüne çeviriden uzaklaşarak daha rahat ve serbest bir çeviri yapmış, hedef okurun gözünde olayları ve kişileri çok daha net bir biçimde canlandırabilmiştir. Böylelikle, hem kaynak dilde belirtilen tüm sözcükler ve sözcük grupları hedef dilde yerini bulmuş, hem de öykü boyunca tutarlı bir biçimde hedef okura iletilmiştir. Tüm bu sonuçlar, Urgan' ın 'kabul edilebilir' bir çeviri yaklaşımını benimsediğini ve hedef odaklı bir eğilim gösterdiğini ortaya koymuştur. Müge Tayşi' nin ise çeviri süresince kaynak metne olan sadakatini bozmamak için, oluşturduğu hedef metindeki cümleleri anlamlarından çok fazla uzaklaşmadan ve yeni ifadeler kullanmadan aktarmayı tercih ettiği söylenebilir. Tayşi, çoğunlukla sözcüğü sözcüğüne çeviri yöntemini kullanmış ve onun benimsediği bu yaklaşım, çevirisini Toury' nin öncül normları açısından 'yeterli' kılmıştır. Çevirmen çoğunlukla kaynak metne ve kültüre bağlı kalarak kaynak odaklı bir eğilim göstermiştir. Bunların dışında, çeviri sürecinde, Urgan' ın bazen sözcüğü sözcüğüne çevirileri ile kaynak odaklı eğilimler gösterdiği, Tayşi' nin ise bazen çeviriye hedef odaklı bir bakış açısıyla yaklaştığı görülmüş, bu da Toury' nin salt bir 'kabul edilebilirlik' ya da 'yeterlilik' ten bahsetmenin doğru olmadığı görüşünü desteklemiştir.

KAYNAKÇA

- BAKER, Mona. (2001), *Routledge Encyclopaedia of Translation Studies*, New York, Routledge.
- BASSNETT, Susan. (2002), *Translation Studies*, London and New York, Routledge.
- COOK, Guy. (2003), *Applied Linguistics*, New York, Oxford University Press.
- GOLDING, William. (2006), *Lord of the Flies*. New York, Perigee Publications
- GOLDING, William. (2014), *Sineklerin Tanrısı*, (M. Urgan, Çev.), İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- GOLDING, William. (1983), *İşte Bizim Dünya*, (M. TAYŞI, Çev.), İstanbul, Deniz Kitaplar Yayınevi.
- GOLDING, William. (1969), *İşte Bizim Dünya*, (Ö. SÜSOY, Çev.), İstanbul, Habora Yayınevi.
- GÜRÇAĞLAR T, Şehnaz. (2014), *Çevirinin ABC'si*, İstanbul, Say Yayınları, 2.Baskı
- HAY, Funda. (2014), 'Mina Urgan'ın Lord of the Flies Çevirisinde Metne Bağlılık', *Littera Edebiyat Yazıları*, cilt.35, ss. 219-225
- HOLMES, James S. (2000), "The Name and Nature of Translation Studies", Lawrence Venuti (der.), *The Translation Studies Reader*, London and New York, Routledge, 172-185.
- HOLMES, James S. (1994), *Translated! Papers on Literary Translation and Translation Studies*, Amsterdam, Rodopi Editions.
- KARA, Alper. (2009), *William Golding' in Lord of the Flies adlı eserinin çeviribilimsel karşılaştırmalı İncelemesi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.
- KELLY, Maureen. (2000), *CliffsNotes: Golding's Lord of the Flies*, USA, IDG Books Worldwide, Inc.
- MUNDAY, Jeremy. (2008), *Introducing Translation Studies: Theories and Applications*, London and New York, Routledge, 2.Baskı.
- TOURY, Gideon. (1995), *Descriptive Translation Studies and Beyond*, USA, John Benjamins Publishing Company.
- YALÇIN, Perihan. (2015), *Çeviri Stratejileri Kuram ve Uygulama*, Ankara, Grafiker Yayınları.

AİLE İÇİ ŞİDDETİN ÇOCUK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ KONUSUNDA SOSYAL HİZMET VE HUKUK FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ

Rasim BABAHANOĞLU¹

Sezen Gizem ÖZDEMİR²

Atıf/©: Babahanoğlu, Rasim; Özdemir, Sezen Gizem (2016). Aile İçi Şiddetin Çocuk Üzerindeki Etkisi Konusunda Sosyal Hizmet ve Hukuk Fakültesi Öğrencilerinin Görüşlerinin İncelenmesi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 9, Sayı 2, Aralık 2016, ss. 1067-1088

Özet: Bireyin gelişiminin tüm evrelerinde ihtiyaç duyduğu bakım ve hizmetlerinin karşılanabildiği öncelikli sosyal ortam ailedir. Bu aynı zamanda sosyal ortamdaki bireylerin birbirile olan etkileşimleri sırasında yaşanabilecek gerilim ve çatışmalar, aile üyelerinin davranışlarının olumsuz yönde etkilenmesine neden olabilmektedir. Bu çalışma, sosyal hizmet ve hukuk fakültesi öğrencilerinin aile içindeki şiddetin çocuk üzerindeki etkisi konusundaki görüşlerini ortaya koymak üzere yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda, önceden hazırlanmış demografik bilgi formu ile farklı sorulardan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formundaki yer alan sorulara cevap aranmıştır. Araştırmanın yöntemi ise, nitel araştırma desenine dayanmaktadır. Bu çerçevede nitel araştırma süreçlerinden olan mülakat / bireysel görüşme tekniği kullanılmıştır. Çalışmanın evrenini Selçuk Üniversitesi sosyal hizmet bölümü ve hukuk fakültesi öğrencileri oluşturmaktadır. Örneklemi ise sosyal hizmet bölümünde (15) ve hukuk fakültesinde (16) okuyan 3 ve 4. sınıflardan toplamında 31 öğrenci ile rastgele seçilmiş örneklem yoluyla derinlemesine görüşülmüştür. Araştırmada aile içi şiddetin en temel nedeni veya nedenleri konusunda Sosyal Hizmet Bölümü 3- 4. sınıf öğrenci görüşlerinin dağılımı; “maddi yetersizlik” %47, “iletişim eksikliği” %40, “geleneksel ve ataerkil toplum yapısı” %20 iken; aynı soruya Hukuk Fakültesi 3- 4. sınıf öğrenci görüş

Makale Geliş Tarihi: 03.10.2016/ Makale Kabul Tarihi: 06.12.2016

1 Arş.Gör., Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü. e-posta: rasimbabahanoglu@hitit.edu.tr

2 Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü Öğrencisi, e-posta: gizemmm0942@gmail.com

dağılımları ise; «eğitimsizlik» %38, «ataerkil toplum yapısı» %19, «saygısızlık, sevgisizlik ve hoşgörüsüzlük» %19, olarak saptanmıştır. Aile içi şiddetin çocuk üzerindeki etkileri ve ne gibi sonuçlara yol açabileceği konusunda Sosyal Hizmet Bölümü 3- 4. sınıf öğrenci görüş dağılımı; «şiddeti normalleştirerek ileriki hayatında uygulaması» %80, «aidiyet ve güven duygusunun sarsılması» %20, «akademik başarısızlık» %20 iken; aynı soruya Hukuk Fakültesi 3- 4. sınıf öğrenci görüş dağılımları ise; «şiddeti öğrenip normalleştirilmesi» %81, «psikolojik travma» %44, «toplumla adaptasyonda problem yaşama» %44 olarak saptanmıştır. Araştırmaya alınan 31 öğrencinin görüşlerinden elde edilen bulgular değerlendirildiğinde, Sosyal Hizmet Bölümü ve Hukuk Fakültesi öğrencilerinin görüşleri birçok konuda örtüştüğü görülmeye rağmen bazı konularda da farklılık da göstermiştir. Genel olarak toplumumuzda şiddet olgusu, çocuğun yetiştirilmesi ve eğitiminde bir araç olarak kullanılabilir. Çocuk aile içi şiddete tanık olduğunda ve/veya maruz kaldığında bu travmayı yetişkinlerden daha uzun süre atlatabilmektedir. Bu durumun doğurabileceği kötü sonuçlar da çocuğun gelecekteki yaşantısında doğrudan etki edebilir.

Anahtar Kelimeler: Aile içi şiddet, sosyal hizmet, şiddete maruz kalmış çocuklar.

Examination Of Students' Views From Department Of Social Work And Faculty Of Law Regarding The Effects Of Domestic Violence On Children

Citation/©: Babahanoğlu, Rasim; Özdemir, Sezen Gizem (2016). Examination Of Students' Views From Department Of Social Work And Faculty Of Law Regarding The Effects Of Domestic Violence On Children, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 9, Issue 2, December 2016, pp. 1067-1088

Abstract: It is the family's primary social environment in which care and services that are needed in all phases of development of the individual can be met. At the same time, the tension and conflicts that may arise during the interactions of the individuals in the social environment can cause the behavior of family members to be negatively affected. This study, was carried out to examine students' views from Department of Social Services and Faculty of Law regarding the effects of domestic violence on children. Thus, demographical information form and semi-structured interview form were used for data collection. The study was designed as a qualitative research and interview/individual interview techniques were employed. Population of the study was composed of students from Selçuk University, Department of Social Services and Faculty of Law. Sample of the study was composed of 31 junior and senior students from Department of Social Services (15) and Faculty of Law (16). The students were chosen via random sampling method and in-depth interviews were done. In the study idea distribution of junior and senior students from Department of Social Work regarding the most basic reason(s) for domestic violence was as follows: "financial difficulty" 47%, "lack of communication" 40%, "traditional and patriarchal family structure" 20%. Idea distribution of junior and senior students from Faculty of Law regarding the most basic reason(s) for domestic violence was as follows: "lack of education" 38%, "patriarchal society structure" 19%, "lack of respect, love, and tolerance" 19%. Idea distribution of junior and senior students from Department of Social Work regarding the effects of domestic violence on children was as follows: "normalising violence and using it in their future lives" 80%, "losing sense of belonging and confidence" 20%, "academic failure" 20%. Idea distribution of junior and senior students from Faculty of Law regarding the effects of domestic violence on children was as follows: "learning and normalising violence" 81%, "psychological trauma" 44%, "having problems adapting to the society" 44%. When the views of the 31 students were evaluated, it was found that although many of students' views from Department of Social Work and Faculty of Law overlapped, there were some differences. In our society violence may frequently be used as a tool for raising and educating a child. When the child witnesses and/or is exposed to domestic violence, it may take longer than an adult for her/him to get over this trauma and the bitter fruits of this situation might affect the child's future life directly.

Keywords: Domestic violence, Social Work, Children Exposed To Violence.

I. GİRİŞ

Türk toplumunda şiddet kavramı, çocuğun yetiştirilmesi ve eğitiminde nerdeyse çoğu alanlarda bir araç olarak kullanılabilir. Bazı bölgelerde ve ailelerde şiddet adeta kabul edilmiş hatta toplumsal yaşantıyı etkiler hale gelmiştir. Duygusal, fiziksel, sözel, cinsel, siyasal, ekonomik ve daha birçok boyutu ile karşılaşılabilen şiddet olgusu, şiddeti doğal bir şekilde kabullenmiş aileler içinde kendini göstermektedir (Güler ve ark., 2002: 129). Çocuklar aile içi şiddete tanık olma ve/veya maruz kalma durumlarında bu travmayı yetişkinlerden çok daha uzun sürede atlatabilmektedir ve bu durumun kötü sonuçları da çocuğun gelecekteki yaşantısına doğrudan etkide bulunmaktadır. Çok sayıda vakada bu ailelerde şiddet uygulayan bireyin kendi geçmişinde aile içi şiddete maruz kalmış olduğu görülmüştür. Buradan yola çıkarak şiddetin öğrenilen bir davranış olduğu kabul edilebilirse de şiddet gören her kişinin yaşamının bir döneminde herhangi bir şekilde şiddet uygulayacağını söylemek doğru bir önerme değildir. Şiddet içermeyen geçmişe sahip insanları normal kabul edersek şiddetle tanışmış insanlarda şiddet içeren davranışların normalden daha yüksek olduğunu söylemek mümkündür (Çetinkaya Duman ve ark., 2003). Sağlıklı bir iletişim ilişkisi olan bir aile de sağlıklı ve özgüveni yüksek bireyler yetiştirebilmektedir (Şenver Yıldırım, 2006).

II. YÖNTEM

Nitel araştırmayı, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlamak mümkündür (Yıldırım ve Şimşek 2013: 45). Patton' a göre, mülakat ya da görüşme kişilerin deneyimleri, düşünceleri, duyguları ve bilgileri ile ilgili doğrudan konuyla alakalı bilgiye ulaşma olanağı sağlamaktadır (Patton, 2001. akt. Bütün ve ark. 2014:3-4). Aile içindeki şiddetin çocuk üzerindeki etkisi konusunda fikirlerinin alınması amaçlanan bu araştırma, nitel araştırma tekniğe bağlı kalınarak yapılmış olup; verilerin toplanma sürecinde nitel araştırma veri toplama tekniklerinden olan mülakat /bireysel görüşme tekniği kullanılmıştır.

Çalışmanın evrenini Selçuk Üniversitesi Sosyal Hizmet bölümü ve Hukuk Fakültesi öğrencileri oluşturmaktadır. Örnekleme ise Sosyal Hizmet bölümde okuyan 3. ve 4. Sınıflardan 15 öğrenci ve Hukuk Fakültesinde okuyan 3. ve 4. Sınıflarda okuyan 16 öğrenci ile toplamında 31 öğrenci ile rastlantısal örnekleme yoluyla seçilerek derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Çalışmada araştırmacılar tarafından hazırlanmış demografik bilgi formu ile literatürden

yararlanılarak hazırlanan anket soruları ile yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Çalışmanın sonucunda elde edilen bulgular tablolar halinde 'sayı' ve 'yüzde' olarak hesaplanıp yazılmıştır.

A. Amaç

Bu çalışma Sosyal Hizmet ve Hukuk Fakültesi öğrencilerinin aile içindeki şiddetin çocuk üzerindeki etkisi konusundaki görüşlerini ortaya koymak üzere yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda, aşağıdaki sorulara yanıt aranmaya çalışılmıştır:

- 1-Sosyal hizmet öğrencilerinin aile içi şiddetin çocuk üzerindeki etkisi konusundaki bakış açısı nedir?
- 2- Aile içi şiddetin çocuk üzerindeki etkisi konusunda hukuk fakültesi öğrencilerinin olaya bakış açısı nasıldır?
- 3-Sosyal hizmet ve hukuk fakültesi öğrencilerinin Aile içi şiddetin çocuğa etkisi konusunda görüşleri hangi konularda farklılaşmaktadır?

B. Önem

Aile, "en küçük toplumsal kurum" un yapı taşı olarak tanımlanır. Ailenin temel görevi, çocukların sağlıklı bir şekilde bakımlarını ve eğitimlerinin sağlanmasıdır. Çocukların yetişmesinde en etkin kurum ise sağlıklı bir aile yapısıdır. Ancak gergin ve sürtüşmeli bir ebeveyn ilişkisi çocuklar için güvensiz ve tedirgin bir ortam yaratmakta, aşağılayıcı suçlamalar, dayakla birlikte devam eden ebeveyn kavgaları çocukları yıprattığı gibi çocuklarda kızgınlık, düşmanlık duyguları ve umutsuzluk ile kötümserliğin hakim olmasına sebebiyet verilmektedir. Bunun sonucunda da çocuklar eğitimlerinde ya da akademik hayatlarında başarısızlıklarla karşılaşabilmektedirler aynı zamanda geçici ya da kalıcı psikolojik sorunlara da yol açabilmektedir (Yörükoğlu, 1996: 78).

Genelde şiddet, özelde aile içi şiddet toplumlarda en büyük problemlerden birini oluşturmaktadır. Şiddet, aile içi şiddet, bir toplum içerisinde ne kadar fazlaysa bu durum o ailenin geçmişindeki yaşamış oldukları her türlü sıkıntı ve aynı zamanda toplumun eğitim durumu, eşitlik, hak-hukuk temelli yaklaşımlar, gelişmişlik ve refah düzeyi hakkında bilgi sahibi olmamıza yardımcı olmaktadır (Kaymak Özmen, 2004: 29).

Ergenlerin ya da çocukların ruh sağlıklarının iyi olması için aynı zamanda şiddetin önlenmesine yönelik çalışmaların planlanması, uygulama aşamasına getirilmesi, şiddet mağdurlarına gerekli destek ve iyileştirme hizmetlerinin

etkili bir biçimde ulaştırılabilmesi için problemlerin nedenlerini belirlemeye yönelik çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır (Eryılmaz, 2010: 28).

Çocukların ailede öğrendiği şiddeti hayatına taşıdığı göz önüne alındığında bu çalışma ile aile içinde şiddet gören ve görmeyen çocuklara Hukuk ve Sosyal Hizmet öğrencilerinin aile içi şiddete ve aile içi şiddetin çocuk üzerindeki etkilerine yönelik tutumlarını öğrenmek ve bilmek büyük bir öneme sahiptir. Bu çalışmada elde edilen veriler sonucunda sosyo-kültürel değişkenleri belirleyerek müdahale yöntemleri ve şiddeti engelleyici politikaların geliştirilmesi de düşünölmektedir.

C. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma, 2014-2015 yılında Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Faköitesi Sosyal Hizmet bölümünde eğitim gören öğrenciler ile 2014-2015 yılında Selçuk Üniversitesi Hukuk Faköitesinde eğitim gören öğrencilerle ve araştırmaya katılan bu öğrencilerden ilgili bölümlerin 3. ve 4. sınıflarındaki katılımcılar sınırlılıklarını oluşturmaktadır.

D. Araştırmanın Varsayımları

Anket sorularının Sosyal Hizmet Bölümü ve Hukuk Faköitesi öğrencilerinin aile içi şiddetin çocuk üzerindeki etkisine bakış açılarını ölçmek için yeterli olduğu, ankete katılanların samimi ve doğru cevaplar verdiği, veri toplama aracı olarak seçilen görüşme tekniğinin bu araştırma için uygun bir yöntem olduğu ve araştırmaya alınan örneklem grubu sayısının evrene genelleyebileceği varsayılmaktadır.

III. BULGULAR

Bu bölümde katılımcıların demografik özellikleri ve görüşmeye yansıyan düşünöceleri yer almaktadır.

Araştırmaya katılanların %42'si erkek, %58'i ise kadınlar oluşturmaktadır. Katılımcıların %81'i 20-22 yaş grubunda iken %19'u ise 23-25 yaş aralığındadır. Öğrencilerin ailelerinin toplam aylık gelirleri incelendiğinde yaklaşık %45'i 1000-2500 TL aylık gelire sahipken %42'si 2501-5000 TL aylık gelire, %7'si 5000 TL ve üstü aylık gelire sahip olduklarını belirtirken %6'sı ise ailesinin aylık gelirini belirtmemiştir. Araştırmaya katılan katılımcıların anne ve babalarının eğitim durumları incelendiğinde katılımcıların annelerinin %28'i ilkokul mezunu, %26'sı lise, %20'sini üniversite mezunu, %16'sı okuma-yazma bilmezken %10'nu ortaokul mezunudur. Katılımcıların babalarının eğitim durumları incelendiğinde %36'sı üniversite mezunu iken, %29'u lise, %23'ü

ilkokul mezunu, %12'si ise ortaokul mezununu oluşturmaktadır. Öğrencilerin ebeveynlerin %90 evlilik birlikteliği içerisinde iken %7'si ayrı yaşamaktadır. %3'ü ise bu soruyu yanıtızsız bırakmaktadır.

Tablo 1. Aile İçi Şiddetin En Temel Nedeni Veya Nedenleri Konusunda Sosyal Hizmet Bölümü 3. ve 4. Sınıf Öğrenci Görüşlerinin Dağılımı.

Görüşler (N=15)	Sayı ¹	Yüzde ²
Maddi Yetersizlikler	7	%47
İletişim Eksikliği	6	%40
Geleneksel Ve Ataerkil Toplum Yapısı	3	%20
Psikolojik Sorunlar	2	%13
Kültür Çatışması	2	%13
Madde Bağımlılığı	2	%13
Saygı Ve Sevginin Yok Olması	2	%13

Tablo 1'de sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin aile içi şiddetin nedenleri konusundaki görüşleri yer almaktadır. Soruya ağırlıklı olarak maddi yetersizlikler ve iletişim eksikliği cevabı verilmiştir. Bu soruya verilen yanıtlar arasında; tükenmişlik, ebeveyn rollerinin üstlenilmemesi, kadınların memnuniyetsiz davranması ve başkalarıyla kıyaslama yapması evlilik öncesi flört olayının uzun tutulması, eğitimsizlik, duygusal ihtiyaçların giderilmemesi üstünlük çabası, öğrenilen sosyal model, tahammülsüzlük, empati yoksunluğu, ahlaki yetersizlik, dürtü kontrolsüzlüğü, görücü usulü evlilik ve sosyo-kültürel farklılıklar gibi yanıtlar da yer almaktadır.

Tablo 2. Aile İçi Şiddetin En Temel Nedeni Veya Nedenleri Konusunda Hukuk Fakültesi 3. ve 4. Sınıf Öğrenci Görüşlerinin Dağılımı.

Görüşler (N=16)	Sayı ³	Yüzde ⁴
Eğitimsizlik	6	%38
Ataerkil Toplum Yapısı	3	%19
Saygısızlık, Sevgisizlik, Hoşgörüsüzlük	3	%19
Yetiştiriliş Tarzı	2	%13
Geçmişte Şiddet Görmüş Olması	2	%13
Eşler Arası Anlaşmazlık	2	%13
İletişimsizlik	2	%13
Kadın Bilinçsizliği	2	%13

Tablo 2'de hukuk fakültesi öğrencilerinin aile içi şiddetin nedenleri konusundaki görüşleri yer almaktadır. Ağırlıklı olarak "eğitimsizlik" neden

olduğu ifade edilmiştir. Bu soruya verilen yanıtlar arasında; “ataerkil toplum yapısı”, “saygı-sevgi ve hoşgörüsüzlük”, “geçmişte şiddet görmüş olmaları”, “eşler arası anlaşmazlıklar”, iletişimsizlik ve “kadının bilinçsizliği” ifadeleri en büyük nedenler olarak beyan etmişlerdir.

Kültürel seviye farklılıkları, maddi şartlar, eşler arasında iletişim sıkıntısı, sabırsızlık, empati yoksunluğu, tüketim üzerine kurulu düzenin örf ve adetlerden uzaklaştırılması, kadına haklarını savunmasının öğretilmemesi, devlet politikalarındaki eksiklikler gibi nedenler de sayılabilir (Mavili, 2014:33-38).

Bu çalışmada çıkan bulgulardan bir diğeri de; aile içi şiddetten en çok etkilenen grubun, Sosyal Hizmet bölümü öğrencileri (%87) ile Hukuk Fakültesi öğrencileri (%88) “çocuklar” olduğunu belirtmişlerdir.

Tablo 3. Aile İçi Şiddetin Çocuk Üzerindeki Etkileri Ve Ne Gibi Sonuçlara Yol Açtığı Konusunda Sosyal Hizmet Bölümü 3. ve 4. Sınıf Öğrenci Görüşlerinin Dağılımı.

Görüşler (n=15)	Sayı ¹	Yüzde ²
Şiddetin Normalleştirilmesi	12	%80
Aidiyet Ve Güven Duygusunun Sarsılması	3	%20
Akademik Başarısızlık	3	%20
Depresyon	2	%13
Psikolojik Travma	2	%13
Davranış Bozukluğu	2	%13

Tablo 3’te Aile içi şiddetin çocuk üzerindeki etkileri ve ne gibi sonuçlara yol açtığı konusunda sosyal hizmet bölümü 3.ve 4. Sınıf öğrencilerinin görüşleri yer almaktadır. Ağırlıklı olarak çocuğun “şiddet davranışını öğrenip normalleştirerek” ilerideki hayatına uygulaması cevabı verilmiştir. Soruya verilen diğer yanıtlar; “aidiyet ve güven duygusunun sarsılması”, “akademik başarısızlık”, “depresyon”, “psikolojik travma” ve “davranış bozukluğu” gibi sonuçlara yola açabileceğini cevabını vermişlerdir.

Tablo 4. Aile İçi Şiddetin Çocuk Üzerindeki Etkileri Ve Ne Gibi Sonuçlara Yol Açtığı Konusunda Hukuk Fakültesi 3. Ve 4. Sınıf Öğrenci Görüşlerinin Dağılımı

Görüşler (n=15)	Sayı ⁵	Yüzde ⁶
Şiddetin Normalleştirmesi	13	%81
Psikolojik Travma	7	%44
Topluma Adaptasyon Problemi	7	%44
Güven Kaybı	4	%25
Suç İşleme Meyli	3	%19

Tablo 4’te aile içi şiddetin çocuk üzerindeki etkileri ve ne gibi sonuçlara yol açtığı konusunda hukuk fakültesi 3.ve 4. Sınıf öğrencilerinin görüşleri yer almaktadır. Ağırlıklı olarak “şiddetin öğrenilerek normalleştirilmesi” cevabı alınmıştır. Alınan diğer cevaplar arasında; “psikolojik travma”, “topluma adaptasyon problemi”, “güven kaybı” ve “suç işleme meyli” olarak cevaplar verilmiştir.

Tablo 5. Ülkemizde Aile İçi Şiddetin Önlenememesinin Nedenleri Konusunda Sosyal Hizmet Bölümü 3. ve 4. Sınıf Öğrencilerinin Görüşlerinin Dağılımı.

Görüşler (n=15)	Sayı ¹	Yüzde ²
Eğitimsizlik	4	%47
Hukuki Yaptırımlar Medyanın Özendirilmesi	4	%27
Ailenin Mahremiyetine Toplum Kayıtsızlığı	4	%27
Ekonomik Bağımsızlığı Olmayan Kadın	2	%13
Din ve Aile Olgusunun Değersizleştirilmesi,	2	%13
Ahlaki Yoksunluk	2	%13

Tablo 5’te sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin aile içi şiddetin önlenememesinin nedenleri konusundaki görüşleri yer almaktadır. Katılımcıların çoğunluğu “eğitimsizlik” yanıtını vermiştir. Bu soruya verilen diğer yanıtlar arasında; “hukuki yaptırım eksikliği ve medya etkisi”, “aile mahremiyetine toplumun kayıtsızlığı”, “ekonomik bağımsızlığı olmayan kadın”, “din ve aile olgusunun değersizleştirilmesi” ve “ahlaki yoksunluk” gibi nedenler olarak cevaplandırılmıştır.

Tablo 6. Ülkemizde Aile İçi Şiddetin Önlenememesinin Nedenleri Konusunda Hukuk Fakültesi 3. ve 4. Sınıf Öğrencilerinin Görüşlerinin Dağılımı.

Görüşler (n=16)	Sayı ⁷	Yüzde ⁸
Eğitimsizlik	5	%31
Ataerkil toplum yapısı	4	%25
Caydırıcı Tedbirlerin Alınmaması	3	%19
Kanunların Yetersizliği	3	%19
Ailelerin Çocuk Yetiştirme Tarzı	3	%19
İnanç Kalıpları	2	%13
Medya	2	%13

Tablo 6’da Hukuk Fakültesi öğrencilerinin aile içi şiddetin önlenememesinin nedenleri konusundaki görüşleri yer almaktadır. en fazla neden olarak “eğitimsizlik” cevabı verilmiştir. Bu soruya verilen diğer cevaplara bakıldığında; “ataerkil toplum yapısı”, “caydırıcı tedbirlerin alınmaması”, “kanunların yetersizliği”, “ailelerin çocuğu yetiştirme tarzları”, “inanç kalıpları” ve “medya” olarak nedenler arasında tespit edilmiştir.

Tablo 7. Sosyal Hizmet Bölümü 3. ve 4. Sınıf Öğrencilerinin Şiddete Maruz Kalma ve Ne Tür Şiddete Maruz Kaldıklarıyla İlgili Görüşlerinin Dağılımı.

Görüşler (n=15)	Sayı ⁹	Yüzde ¹⁰
Evet	10	%67
Hayır	5	%33
Fiziksel	8	%54
Psikolojik	4	%27

Tablo 7’de sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin şiddete maruz kalma durumları ve ne tür şiddete maruz kaldıklarıyla ilgili görüşleri yer almaktadır. Sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin şiddete maruz kalma durumuyla ilgili soruya %67 ile en çok “evet” cevabı alınmıştır. Ne tür şiddete maruz kaldığınız sorusuna ise %53 ile en çok “fiziksel şiddet” cevabı alınmıştır.

Tablo 8. Hukuk Fakültesi 3. ve 4. Sınıf Öğrencilerinin Şiddete Maruz Kalma Ve Ne Tür Şiddete Maruz Kaldıklarıyla İlgili Görüşlerinin Dağılımı.

Görüşler (n=16)	Sayı ¹	Yüzde ²
Hayır	14	%87
Evet	2	%13
Fiziksel	6	%42

Tablo 8’de hukuk fakültesi öğrencilerinin şiddete maruz kalma durumları ve ne tür şiddete maruz kaldıklarıyla ilgili görüşleri yer almaktadır. Hukuk Fakültesi öğrencilerinin şiddete maruz kalma durumuyla ilgili soruya %88.5 ile en çok “hayır” cevabı alınmıştır. Ne tür şiddete maruz kaldınız sorusuna ise %42 ile en çok “fiziksel şiddet” cevabı alınmıştır.

Tablo 9. Aile İçi Şiddetin Etkisinin Azaltılması Konusunda Önleyici Tedbirler Konusunda Sosyal Hizmet Bölümü 3. ve 4. Sınıf Öğrenci Görüşlerinin Dağılımı.

Görüşler (N=15)	Sayı ¹¹	Yüzde ¹²
Psikolojik Destek	5	%33
Bilinçlendirici Çalışmalar	5	%33
Ceza Yaptırımı Ve Cezaların Caydırıcı Olmaması	4	%27
Şiddeti Önleme Merkezleri	2	%13
Öfke Kontrol Terapileri	2	%13

Tablo 9’da sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin aile içi şiddetin etkisinin azaltılması doğrultusunda uygulanması gereken önleyici tedbirler konusundaki görüşleri yer almaktadır. “Psikolojik destek” sağlanmasının yanı sıra “bilinçlendirici çalışmaların” yapılması gerektiği çoğunlukla verilen ifadelerdendir. Yanıtlar arasında; “ceza yaptırımların caydırıcı olması”, şiddeti önleme merkezlerinin artırılması ve aktifleştirilmesi”, “öfke kontrol terapisi yapılması” gibi öneriler tespit edilmiştir. Diğer öneriler arasında ise; “dini ve ahlaki eğitim (evlilik öncesi eğitim)”, “seminerler”, “şiddetle ilgili doğru iletişim derslerin verilmesi”, “Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB)’nın diğer bakanlıklarla aktif bir iş birliği”, “toplumu bilinçlendirme”, “basının şiddeti meşrulaştırılmasını engelleme”, “kadın sığınma evlerinin çoğaltılması”, “ideal çocuk yetiştirme tarzının öğretilmesi” gibi yanıtlar da yer almaktadır.

Tablo 10. Aile İçi Şiddetin Etkisinin Azaltılması Konusunda Önleyici Tedbirler Konusunda Hukuk Fakültesi 3. ve 4. Sınıf Öğrenci Görüşlerinin Dağılımı.

Görüşler (N=16)	Sayı ¹	Yüzde ²
Bilinçlendirici Çalışmalar	5	%31
Şiddet Uygulayan Eşe Yaklaşma Yasağı	3	%19
Empati Eğitimi Ve Psikolojik Destek	3	%19
Kanundaki Cezaların Arttırılması	3	%19
Devlet Desteği	2	%13

Tablo 10’da hukuk fakültesi öğrencilerinin aile içi şiddetin etkisinin azaltılması doğrultusunda uygulanması gereken önleyici tedbirler konusundaki görüşleri yer almaktadır. Katılımcılar ağırlıklı olarak “bilinçlendirici çalışmalar” yapılması gerektiği cevabını vermiştir. Bu soruya verilen yanıtlar arasında; «şiddet uygulayan eşe yaklaşma yasağının kontrollünün yapılması», “empati yapabilme eğitimi ve psikolojik destek”, “kanundaki cezaların arttırılması” ve “devletin her türlü desteğin sağlanması” gibi öneriler yapılmıştır.

Bu bağlamda birden fazla görüş belirtilen konulardan bazıları ise; “sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği yapılmalı”, “danışma merkezleri, spor ve kültürel faaliyetlerin artırılması”, “çocuklara bakabilecek bir ortam hazırlanması”, “şiddet mağduru kadına yönelik meslek edindirme kursları”, “kadın sığınma evlerinin ortamı düzeltilmeli”, “bu konuyla ilgilenen polisler için özel bir şube açılmalı ve polisler o şubeden görevlendirilmeli” gibi yanıtlar da yer almaktadır.

Bu soruya bağlantılı olarak; eşine şiddet uygulayan bir babanın, çocuklarına da şiddet uygulama ihtimali hakkında soru sorulmuştur. Sosyal hizmet bölümü öğrencileri ağırlıklı olarak (%80) “çocuğa da uygular” cevabını verirken, hukuk fakültesi öğrencilerinin tamamı “çocuklarına da şiddet uygulama ihtimalinin yüksek” olduğunu belirtmişlerdir.

6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kasına Yönelik Şiddetin Önlenmesine dair kanunun aile içi şiddetin önlenmesinde yeterli olup olmadığı konusunda sosyal hizmet bölümü 3.ve 4. Sınıf öğrencilerinin görüşleri alınmıştır. Sosyal hizmet öğrencilerinin (%50)’sinin cevapları, 6284 sayılı kanunun aile içi şiddetin önlenmesinde “yetersiz” olduğunu belirtirken, Hukuk öğrencileri (%67) ise kanunun (6284) “yetersiz” olduğunu dile getirmişlerdir. bunun yanı sıra kanunların dili nedeniyle yanlış anlaşıldığı ve uygulamada yetersiz olduğunu cevapları da alınan önemli görüşlerdendir.

Aynı zamanda kanunların yazılı olarak iyi nitelikte olduğunu fakat uygulamada eksikliklerin görüldüğü cevaplarda belirtilmiştir. Devlet koruması altına alınan kadının yerinin gizli kalmadığı ve güvenliğinin tam anlamıyla sağlanamadığı düşünceleri de sıklıkla beyan edilmiştir. Bunların yanı sıra kanun ithal değil yerli olması gerektiği, önleyici tedbirlerin iyi alınması gerektiği, kadına ekonomik destek sağlanması, kanunların artırılması ve dikkate alınması yönünde cevaplar verilmiştir.

5395 sayılı Çocuk Koruma Kanununun çocuğu aile içi şiddetten korunmasında yeterli olup olmadığı konusunda Sosyal Hizmet Bölümü 3. ve 4. Sınıf Öğrencilerinin düşünceleri alınmıştır. Ağırlıklı olarak (%33) kanun yetersiz bulunmasının yanı sıra uygulamalarda da eksikliklerin olduğu belirtilmiştir. Katılımcıların %20'si 6284 sayılı kanuna kıyasla 5395 sayılı kanunun daha kapsamlı olduğunu beyan edilmesinin haricinde alınan diğer cevaplar ise kanunun şiddetin sebebine odaklanması, tedbir kararlarının Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından uygulanmaması gerektiği yönündedir. Aynı zamanda şiddet konusunda eğitim ve kültürün önemli bir faktör olduğu ve din kullanılarak şiddet uygulayan kişilerin olduğu belirtilmiştir.

5395 sayılı Çocuk Koruma Kanununun çocuğu aile içi şiddetten korunmasında yeterli olup olmadığı konusunda hukuk fakültesi 3.ve 4. Sınıf öğrencilerinin görüşleri alınmıştır. Ağırlıklı olarak (%31) “kanunun yetersiz” olduğu cevabı alınırken, %20'lik oranla “uygulamada eksikler” olduğu ifade edilmiştir. Cevaplar arasında “kanun hazırlanırken sosyolojik araştırmalara dikkat edilmesi gerektiği”, pedofiliyi önleyici kararlar çıkartılması, psikolojik destek konusunda kanunun detaylandırılması, kanunun çocuklara yönelik psikolojik, pedagojik açıdan daha duyarlı düzenlenmesi gerektiği görüşleri yer almaktadır.

Sosyal hizmet bölümü öğrencilerinden aile içi şiddeti önlemede en büyük görevin kime düştüğü sorusuna ağırlıklı olarak (%47)'si “devlete düşmekte” cevabı alınmıştır. Bu oranın %33'ü “aile büyüklerine”, %20'si “meslek elemanlarına” ve %7'si ise “tüm bu faktörlerin birlikte çalışması” görüşü yer almaktadır. Hukuk fakültesi öğrencilerinden aile içi şiddeti önlemede en büyük görevin kime düştüğü sorusuna ise, %50'si “devlete düşmekte” cevabı alınmıştır. Bu oranı %38'i “aile büyüklerine”, %13'ü “sivil toplum kuruluşlarına” ve %7'si ise “meslek elemanlarına” düşmekte cevabı takip etmiştir.

Aile İçi Şiddeti Önlemede Bir Sivil Toplum Kuruluşuyla Daha Önce Çalışma yapıp yapmadığı sorulmuş, sosyal hizmet bölümü öğrencilerinden %7'si “bir sivil toplum kuruluşunda çalışma yapmış” %93'ü “çalışmada bulunmazken”, hukuk fakültesi bölümü öğrencilerinin ise %31'i “bir sivil toplum kuruluşunda çalışma yapmış”, %69'u “çalışmada bulunmamıştır” sonucu bulunmuştur.

Aile içi şiddetin ve bu şiddetin çocuk üzerindeki etkilerinin önlenmesi ya da en aza indirilmesi için sosyal hizmet kuruluşlarına düşen roller konusunda sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin düşünceleri alınmıştır. Katılımcıların %60'ı “önleyici, savunucu ve koruyucu tedbirlerin alınması”, %27'si “şiddeti uygulayanlara yönelik psiko-sosyal destek ve eğitimin verilmesi” gerektiği, %20'si ise “aile içi iletişim eğitiminin önemli” olduğu kanaatindedir. Soruya verilen cevaplar arasında; “şiddete maruz kalan kesimlere her türlü destek verilmeli”, “multidisipliner çalışma yolları bulunmalı”, “bu kuruluşlar toplumu yönlendirme konusunda başı çekmeli”, “toplumun içine daha çok inmeli”, “şiddeti önlemeye yönelik muhtarlar, imamlar, öğretmenler gibi toplumda sözü geçen kişileri organize etmeli” ve bunun “koordinasyonunu sağlamalı”, “toplumu duyarlı hale getirmeli”, “insanların binalara(kamu kurumlarına) gelmesini beklememeli”, “tedbir kararları doğru verilmeli ve bunların takibi yapılmalı”, “konuyla ilgili kamu spotlarının sayısı artırılmalı”, “aileyle grup terapileri yapılmalı ve kurumlar yaygınlaştırılmalı” gibi cevaplar yer almaktadır.

Aile içi şiddetin ve bu şiddetin çocuk üzerindeki etkilerinin önlenmesi ya da en aza indirilmesi için sosyal hizmet kuruluşlarına düşen roller konusunda hukuk fakültesi 3.ve 4. Sınıf öğrencilerinin görüşleri yer almaktadır. Cevapların %50 ye yakını “insanların bilinçlendirilmesi” gerektiği yönündedir. “Profesyonel destek (%20)”, “caydırıcı cezalar (%13) ve tedbir alınmalı (%13)” sıklıkla alınan diğer cevaplardandır. Soruya verilen diğer yanıtlardan bazıları ise; “afiş ve broşürlerle farkındalık kazandırılmalıdır”, “üst düzey yöneticiler şiddetle ilgili söylemlerini düzeltmeli”, “çocuklara özel ortamlar sağlanmalı”, “akademik araştırmalarla elde edilen bilgiler teoride kalmamalı pratiğe dökülmelidir”, “toplum analizi için anketler uygulanmalı sonuçlara göre projeler üretilmeli”, “bu konuyla ilgili sivil toplum kuruluşları bir çatı altında toplanmalı” ve “ailelere gerekli grup terapisi yapılmalıdır” şeklindedir. Diğer bir görüş de sosyal hizmet kuruluşlarının “danışman rolünü değil de bizzat düzenleyici rolünü üstlenmelerinin gerekliliği” konusundaki fikirlerin beyan etmesidir.

Tablo 11. Aile İçi Şiddetle İlgili Sosyal Destek Projesi ya da Politikalar Konusunda Sosyal Hizmet Bölümü 3. ve 4. Sınıf Öğrencilerinin Görüşlerinin Dağılımı.

Görüşler (n=15)	Sayı ¹³	Yüzde ¹⁴
Evlilik Öncesi Eğitimler	3	%20
Şiddet Uygulayanlara Yönelik Çalışma	2	%13
Caydırıcı Cezaların ve Uygulamaları Arttırılması	2	%13
Aile içi İletişim ve Bireysel Gelişmeyi Arttırmaya Yönelik Proje	2	%13

Tablo 11’de aile içi şiddetle ilgili sosyal destek projesi ya da politikaları konusundaki sosyal hizmet bölümü 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin görüşleri yer almaktadır. Ağırlıklı olarak bireylere “evlilik öncesi eğitim ve öfke kontrol”, «şiddeti uygulayanlara yönelik rehabilitasyon çalışmaları», “cezalarının caydırıcılığının artırılması”, aile içi iletişim ve bireysel gelişim projeleri geliştirmek” gibi görüşler öne çıkmaktadırlar. Soruya verilen diğer cevaplar ise, “ilgili birimlerin ulaşılabilir olmasını sağlamak”, “politikaları uygulamaya katkı sağlama”, “medyanın denetlenmesi ile ilgili proje üretilmeli (RTÜK)”, “psikolojik rehberlik ve danışmanlık”, “sosyal hizmet”, “psikoloji” ve “sosyoloji” gibi bölümlerin eğitimine önem verilmeli, “mahallelerde yerel güçler/öğeler kullanılarak ekipler kurulmalıdır”. “Okul öncesi eğitiminden başlayarak çocuklara temel yaşam becerileri kazandırmaya ve toplumsal cinsiyetçi bakış açısını değiştirmeye yönelik çeşitli eğitimler verilmesi sağlanmalı”, “sorun yaşayan ailelerin erken tespiti yapılmalı ve psiko-sosyal destek konusunda sosyal çalışmalar yapılmalı”, “aile içi şiddetin bireylere ve çevreye verdiği zararları kamu spotu yoluyla bilinçlendirme yoluna gidilmesidir” düşünce ve öneriler ön plana çıkmaktadır.

Tablo 12. Aile İçi Şiddetle İlgili Sosyal Destek Projesi ya da Politikalar Konusunda Hukuk Fakültesi 3. ve 4. Sınıf Öğrencilerinin Görüşlerinin Dağılımı.

Görüşler (n=16)	Sayı ¹	Yüzde ²
Caydırıcı Cezaların Ve Uygulamaların Arttırılması	6	%40
Aile Merkezli Eğitimler	4	%26
Alan Araştırması Sonuçlarına Göre Proje Üretilmesi	2	%13
Fikrim Yok	2	%13

Tablo 12’de aile içi şiddetle ilgili sosyal destek projesi ya da politikaları konusundaki Hukuk Fakültesi 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin görüşleri yer almaktadır. Ağırlıklı olarak(%40) “caydırıcı ceza ve uygulamaların arttırılması”, “aile merkezli eğitimler(%26)”, “alan araştırmasına göre önleyici projelerin üretilmesi(%13) ve “fikrim yok(%13)” olarak bulgular tespit edilmiştir. Birden fazla görüş belirtenler arasındaki diğer öneriler ise; “kamu cezalarının getirilmesi ve şiddet uygulayanlara para cezası verilmesi”, “aile içi destek büroları oluşturulmalı”, “ailelerle görüşmeler düzenlenmeli, edebiyat ve spora yönlendirilmeli, örnek oluşturacak faaliyetler düzenlenmeli, sosyal devlet anlayışını geliştirecek politikalar üretilmelidir.

Çocuğun aile içi Şiddete maruz kalmasıyla, aile içi Şiddete tanık olmasının ocuk üzerindeki etkisine yönelik sosyal hizmet bölümü 3. ve 4. sınıf Ğrencilerinin görüşlerine yer verilmiştir. Soruya cevap verenlerin yaklaşık %50'si "aile içi Şiddete maruz kalma ile tanık olmasının ocuk üzerinde aynı etkiyi yaratmayacağı" cevabı alınmıştır. Bu görüşlere ek olarak Şiddete maruz kalmanın "fiziksel", tanık olmanın ise "duygusal" olduğu için farklı olacağı, fiziksel Şiddetin anti-sosyal kişilik bozukluğuna yol açarken duygusal Şiddetin ocuğun asosyal olmasına neden olabileceğidir. Maruz kalan kişide ağır derecede fonksiyon kaybı meydana gelirken tanık olan kişide ise ilerideki hayatında Şiddeti uygulama olasılığı vardır görüşü ise alınan diğer bir yanıt olarak tespit edilmiştir.

Çocuğun aile içi Şiddete maruz kalması ile aile içi Şiddete tanık olmasının ocuk üzerindeki etkisine yönelik hukuk fakültesi 3. ve 4. sınıf Ğrencilerinin görüşlerine yer verilmiştir. Soruya ağırlıklı olarak "ocuğun aile içi Şiddete maruz kalması ile aile içi Şiddete tanık olmasının ocuk üzerindeki etkisinin aynı olmasa da yakın etkide olabileceği" cevabı alınmıştır. Alınan diğer bir cevap ise, "iki durumun birbiri ile karŐılaŐtırılamayacaĐı, aile içi Şiddete maruz kalma ile tanık olma durumlarının etkisini çocuğun kişilik özellikleri ile açıklanabileceği" görüŐüdür. Soruya verilen cevaplara ek olarak, "Şiddete maruz kalan çocuğun çekingen olabileceği, tanık olan çocuğun ise Şiddete meyilli" olabileceği görüşü de belirtilmiştir.

IV. TARTIŞMA VE SONUÇ

Türk kültüründe ve toplumunda Şiddet olgusu, çocuğun yetiŐtirilmesinde kullanılan metotlardan biri olarak değerlendirilmektedir. Şiddet, bazı kesimler tarafından normalize edilmiş bir halde karşımıza çıkmasının yanında toplumun yapısını da çeşitli boyutlarda etkilemektedir. Çocuklar aile içi Şiddete tanık olma ve/veya maruz kalma durumlarında bu travmayı yetişkinlerden çok daha uzun sürede atlatabilmektedir. Bu durum ise çocuğun gelecekteki yaşantısına olumsuz olarak doğrudan etki etmektedir. Yapmış olduğumuz çalışmada sosyal hizmet bölümü ve hukuk fakültesi Ğrencilerinin aile içi Şiddetin ocuk üzerindeki etkileri konusundaki görüşlerinin alınması amaçlanmıştır.

Araştırmaya katılanların %42'si erkek, %58'ini ise kadınlar oluŐurmaktadır. Katılımcıların %81'i 20-22 yaş grubunda iken %19'u ise 23-25 yaş aralığındadır. ÖĞrencilerin ailelerinin toplam aylık gelirleri incelendiğinde yaklaşık %45'i 1000-2500 lira aylık gelire sahipken %42'si 2501-5000 lira,

%7'si 5000 üstünü belirtirken %6'sı ise ailesinin aylık gelirini belirtmemiştir. Araştırmaya katılan katılımcıların anne ve babalarının eğitim durumları incelendiğinde katılımcıların annelerinin %28'i İlkokul mezunu, %26'sı lise, %20'sini üniversite mezunu, %16'sı okuma-yazma bilmezken %10'nu ortaokul mezunudur. Katılımcıların babalarının eğitim durumları incelendiğinde %36'sı üniversite mezunu iken, %29'u lise, %23'ü ilkokul mezunu, %12'si ise ortaokul mezununu oluşturmaktadır. Öğrencilerin ebeveynlerin %90 evlilik birlikteliği içerisinde iken %7'si ayrı yaşamaktadır. %3'ü ise bu soruyu yanıtızsız bırakmaktadır.

Araştırmaya alınan 31 öğrencinin görüşlerinden elde edilen bulgular değerlendirildiğinde, Sosyal Hizmet ve Hukuk Fakültesi öğrencilerinin amaç doğrultusundaki görüşlerinin benzer olduğu görülmüştür. Fakat elde edilen sonuçlar durumlara göre farklılık göstermiştir. Örneğin; aile içi şiddetin en temel nedeni konusunda Sosyal Hizmet Bölümü öğrencileri %47 oranında "maddi yetersizlik" cevabını verirken Hukuk Fakültesi öğrencileri %38'lik oranla "eğitimsizlik" cevabını vermiştir. Bu bulgu literatürle de benzerlik göstermektedir. Copenhaver, Lash ve Eisler (2000), Jennings ve Murphy (2000), Parrott ve Zeichner (2003), Gür ve Kurt (2011), Kandır ve Alpan (2008), Page Zara ve İnce (2008)'nin yapmış oldukları çalışmalarda aile içi şiddeti ortaya çıkaran etkenlerin yalnızca aile kaynaklı olmadığını, erkek ve kadın ayrımcılığını meşru kılan sosyo-ekonomik, politik, hukuksal ve eğitim durumları, sosyal çevrenin ve teknolojinin olumsuz kullanılması gibi bir çok sebeplerin de etkili olduğunu ortaya koymuşlardır.

Araştırmaya katılanların yarısından fazlası çocukluk döneminde aile içi şiddete(fiziksel-duygusal) maruz kaldıkları tespiti yapılmıştır. Güler ve ark. (2002)'nin yapmış oldukları çalışmaya göre annelerin %84'ü çocuklarına fiziksel istismar/ihmal, %93'ü ise duygusal istismar/ihmal ettikleri tespitinde bulunmuştur.

Araştırmada genel olarak kanunların caydırıcılığı ve koruyucu önlemlerinin özellikle 6284 sayılı kadın koruma kanunu ile 5395 sayılı çocuk koruma kanunlarının sağlıklı ve aktif olarak işlenmesi ön planda tutulmuşken, aynı zamanda profesyonel meslek elemanlarının da işin içinde objektif katılım sağlanmaları gerekir görüşü ağırlıklı olarak vurgulanmıştır. Özbesler (2009)'in yapmış olduğu çalışmada da kanunların aktifiği ve caydırıcılığının önemi özerinde dururken aynı zaman da profesyonellerin de her aşamada katılım sağlanmaları tespiti yapılmıştır.

Çalışmanın sonuçlarına göre aile içi şiddetten en çok kimler etkilenir sorusuna

öğrencilerden gelen cevapların dağılımı %88 çocuklar, %46 kadın, %13 ise tüm aile fertleri şeklindedir. Bu veriler araştırmamızın hedef noktasını destekler niteliktedir.

Aile içi şiddetin çocuk üzerindeki etkileri konusunda Sosyal Hizmet Bölüm (%80) ve Hukuk Fakültesi öğrencileri(%81) çocuğun şiddeti öğrenip normalleştirilmesi yönünde paralel cevaplar vermişlerdir. Benzer çalışmalara bakıldığında; şiddet karşısında şiddet eğiliminin de artacağı, saldırganlığın öğrenileceği sonucuna varıldığı tespit edilmiştir (Çetinkaya-Duman ve ark., 2003). Bu çalışmayla yapmış olduğumuz çalışma arasında benzerlik bulunmaktadır.

Şenver Yıldırım (2006)'ın yapmış olduğu çalışmada çocuğun ailede annesinin, babası tarafından şiddete maruz kaldığına şahit olmasının da ağır bir şiddet türü olduğu ortaya çıkmıştır. Ailede annesinin dayak yediğini gören erkek çocuk, kadınların şiddet görmesini normal bir davranış olarak algılamak, kız çocukları da ileride eşlerinin uygun olmayan davranışları sonucu kendilerini dövmesini normal göreceklidir ve bu şekilde şiddet kısır döngüsü nesilden nesile bir miras gibi aktarılacaktır (Şenver Yıldırım, 2006). Yaptığımız çalışmada; çocuğun aile içi şiddete maruz kalmasıyla, aile içi şiddete tanık olması çocuk üzerinde aynı etkiyi yaratır mı sorusuna; %32 oranında aynı etkiyi yaratır, %68 oranında ise aynı etkiyi yaratmaz cevabı verilmiştir. Bu bağlamda yapmış olduğumuz çalışma ile literatür arasında bir paralellik bulunmamaktadır. Çalışmamızda çocuğun şiddete maruz kalmasının daha büyük etki yaratacağı görüşü ortaya çıkmıştır. Yapmış olduğumuz çalışmaya göre; fiziksel şiddet çocukta anti-sosyal kişilik bozukluğuna yol açarken; duygusal şiddet çocuğun asosyal bir kişilik geliştirmesine neden olabilmektedir.

Kağıtçıbaşı (1999)'ya göre anne ve babanın ikili ilişkilerinde öfke ve saldırganlığın yer aldığı gözlemleyen çocuk, bu şiddet olgusunu normalleştirerek kendi yaşamında da şiddete yer vermektedir. Buradan yola çıkarak ebeveynlerin tutum ve davranışlarına dikkat etmesiyle şiddetin çözüm yolu olmadığını göstermek, gelecek nesillerin şiddete başvurma ihtimalini de azaltacaktır (Kaymak Özmen 2004: 35).

Yapılan bu çalışmada ülkemizde aile içi şiddetin önlenememesinin bazı nedenleri ortaya çıkmıştır. Bu nedenler eğitimsizlik, kadının bilinçsizliği, inanç kalıpları, ataerkil toplum düzeni, caydırıcı tedbirlerin alınmaması ve medya olarak belirtilmiştir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı politikalarını oluştururken, profesyonel meslek elemanları(sosyal hizmet uzmanı/çalışanı, psikolog, sosyolog vb.) ile yapılan alan araştırmalarının bulgularına göre, ülkemizde aile içi şiddetin önlenememe nedenleri göz önünde bulundurularak

belirlenmesi önerilmektedir. Bu bağlamda İçağasıoğlu-Çoban ve Özbesler (2009)'in yapmış oldukları çalışmada ülkemizde aile ile ilgili sıkıntılar çıktıktan sonra politikalar geliştirilmektedir. Oysa aile merkezli bir bütün olarak ele alınması ve koruyucu önleyici politikaların önceden oluşturulması oldukça önemli oldukları tespitinde bulunmuşlardır.

Kanun tarafından sunulan hizmetlerden olan tedbir isteme ücreti 150 tl, boşanma isteme ücreti ise 300 tl karşılığında verilmektedir. Ekonomik bağımsızlığını tam anlamıyla kazanamamış olan kadın, bu ücretleri karşılayamaması halinde şiddet gördüğü eşine olan zorunlu bağılılığı devam etmektedir. Bu görüşten yola çıkarak, 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun tarafından verilen hizmetler ücretsiz hale getirilmelidir.

Aile içi şiddetin çözümünde odak noktada yer alan sosyal hizmet kuruluşlarının üstlenmesi gereken görevler; önleyici koruyucu savunucu tedbirler alınması, multidisipliner çalışma yolları bulunması, topluma farkındalık kazandırılması, toplum analizi için anketler uygulanması sonuçlara göre projeler üretilmesi, bu konuyla ilgili sivil toplum örgütlerinin bir çatı altına toplanması ve ailelerin çocuk yetiştirme tarzında bilinçlendirme yapılmasıdır. Böylece aile içi şiddetin azaltılarak çocuk üzerindeki olumsuz etkilerinin ortadan kaldırılması sağlanabilir.

Sosyal Hizmet Bölümü öğrencilerinin uygulama boyutunda, Hukuk Fakültesi öğrencilerinin ise konuyla ilgili yasalar bağlamında hizmet verecekleri gruplarla ilgili yeterli farkındalığı ve empatik düzeyi oluşturduklarından, bu empatik eğilimleri doğrultusunda toplumda şiddeti ve zararlarını önlemeye yönelik müdahalelerde bulunabilecekleri uygun ders içeriklerinin ve yasal düzenlemelerin oluşturulması önerilir.

KAYNAKÇA

- COPENHAVER, M. M., Lash, S. J. ve Eisler, R. M. (2000). Masculine gender-role stress, anger, and male in intimate abusiveness: implications for men's relationships. *Sex Roles*, 42, 405-414
- ÇETİNKAYA DUMAN, Zekiye., ÖZDAĞ, Şerile., ÖZCAN, Ayşe. (2003). "Aile İçi Şiddetin Çocuk Üzerindeki Etkisi Konusunda Hemşire Öğrencilerin Görüşleri". *Atatürk Üniversitesi, Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 6, 55-56.
- ERYILMAZ, Ali. (2010). Aile Yapısı Ergeni Mutlu Eder mi?. *Aile ve Toplum Dergisi*, 22, s. 21-30.

- GÜLER, Nuran., UZUN, Sultan., BOZTAŞ, Zeynep ve AYDOĞAN, Sevinç. (2002), "Anneleri Tarafından Çocuklara Uygulanan Duygusal ve Fiziksel İstismar/İhmal Davranışı ve Bunu Etkileyen Faktörler". Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 24 (3), 128 – 134.
- GÜR, Bekir S. ve KURT, Türker. (2011). Türkiye’de Ailelerin Eğitim İhtiyaçları. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Aile ve Toplum Dergisi, sayı 27, s.33-61.
- JENNINGS, J. L. ve Murphy, C. M. (2000). Male-maledimensions of male-femalebattering: A newlook at domestic violence. *Psychology of Men and Masculinity*, 1, 21-29.
- İÇAĞASIOĞLU ÇOBAN, Arzu ve ÖZBESLER, Cengiz. (2009). Türkiye’de Aileye Yönelik Sosyal Politika ve Hizmetler. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Aile ve Toplum Dergisi, 18(5), s.31-41.
- KANDIR, Adalet ve ALPAN, Yasemin. (2008). Okul Öncesi Dönemde Sosyal-Duygusal Gelişime Anne-Baba davranışlarının Etkisi. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Aile ve Toplum Dergisi, sayı 14, s.33-38.
- KAYMAK ÖZMEN, Suna. (2004). "Aile içinde Öfke ve Saldırganlığın Yansımaları". Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi sayı, 37, s. 27-39.
- MAVLİLİ, Aliye. (2014). Aile İçi Şiddet, Kadının ve Çocuğun Korunması. Güncellenmiş Yeni Baskı (2.baskı), Elma Yayınları, Ankara.
- ÖZBESLER, Cengiz. (2009). Koruyucu Aile Hizmetlerinde Değerlendirme Süreci. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Aile ve Toplum Dergisi, sayı 16, s.86-94.
- Parrott, D. J. ve Zeichner, A. (2003). "Effects of hypermasculinty on physical aggresion against women". *Psychology of Men and Masculinty*, 4, 70-78.
- PATTON M., Q., (2001). *Qualitative Research& Evaluation Methods*. Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemi. Çev. Ed. Mesut Bütün ve Selçuk Beşir Demir (2011). sayı 1, Pegem Yayınları, Ankara.
- PAGE ZARA, Ayten veİNCE, Merve. (2008), "Aile İçi Şiddet Konusunda Bir Derleme". *Türk Psikoloji Yazıları*. 11(22) , 81-94.
- ŞENVER YILDIRIM, Şeyda. (2006), "Ergenlerin Aile İçinde Şiddete Maruz Kalma Durumları ve Aile İlişkilerinin Değerlendirilmesi". Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- YILDIRIM, Ali ve ŞİMŞEK, Hasan.(2013). "Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri". 9. Basım, Seçkin Yayınları, Ankara, 45.
- YÖRÜKOĞLU, Atalay.(2003), "Çocuk Ruh Sağlığı". Özgür Yayınevi, Ankara

(Footnotes)

- 1 Birden fazla görüş bildirilmiştir.
- 2 Yüzdeler n üzerinden alınmıştır. Yaklaşık değerler tabloda yer almaktadır.
- 3 Birden fazla görüş bildirilmiştir.

- 4 Yüzdeler n üzerinden alınmıştır. Yaklaşık değerler tabloda yer almaktadır.
- 5 Birden fazla görüş bildirilmiştir.
- 6 Yüzdeler n üzerinden alınmıştır. Yaklaşık değerler tabloda yer almaktadır.
- 7 Birden fazla görüş bildirilmiştir.
- 8 Yüzdeler n üzerinden alınmıştır. Yaklaşık değerler tabloda yer almaktadır.
- 9 Birden fazla görüş bildirilmiştir.
- 10 Yüzdeler n üzerinden alınmıştır. Yaklaşık değerler tabloda yer almaktadır.
- 11 Birden fazla görüş bildirilmiştir.
- 12 Yüzdeler n üzerinden alınmıştır. Yaklaşık değerler tabloda yer almaktadır.
- 13 Birden fazla görüş bildirilmiştir.
- 14 Yüzdeler n üzerinden alınmıştır. Yaklaşık değerler tabloda yer almaktadır.

16. YÜZYIL ÇORUM NAHİYESİ'NDE NÜFUS VE YERLEŞİM ÖZELLİKLERİ*

Hakan YAZAR¹

Atıf/©: Yazar, Hakan (2016). 16. Yüzyıl Çorum Nahiyesi'nde Nüfus ve Yerleşim Özellikleri, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 9, Sayı 2, Aralık 2016, ss. 1089-1110

Özet: Osmanlı klasik çağında, kırsal bölgelerdeki iktisadi hayatın temelinde timar sistemi yer almaktaydı. Osmanlılar, tahmini vergi gelirlerini hesaplamak ve kayda geçirmek için belirli aralıklarla tahrir adı verilen bir çeşit nüfus ve arazi sayımları yapmaktaydı. Bu çalışma, 16. Yüzyılda Çorum Sancağında tutulan tahrir kayıtlarından yola çıkarak söz konusu dönemde şehrin idari sınırlarının kapsamına ışık tutmakta ve nahiye merkezi ile çevresindeki kırsal yerleşimlerin nüfusuna dair çıkarımlarda bulunmaktadır. Benzer şekilde bölgedeki ekilebilir arazilerin miktarı ve zaman içerisindeki değişimleri ile nüfus ve tarım arazileri arasındaki ilişkiyi değerlendirmektedir. Tahrir defterlerinden elde edilen rakamlar, ilgili yüzyılda Rum Vilayeti'nin diğer nahiyeleri ile mukayese edilmekte ve Çorum'un 16. yüzyıldaki sosyal ve ekonomik durumunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Vergi, Nüfus, Demografi, Tahrir, Sancak.

Makale Geliş Tarihi: 26. 09. 2016/ Makale Kabul Tarihi: 01.12.2016

* Bu çalışma, 28-30 Nisan 2016 tarihlerinde gerçekleştirilen Bütün Yönleriyle Çorum Sempozyumu'nda yazar tarafından sunulmuş bildirinin geliştirilerek makaleleştirilmiş şekli olup, daha önce hiçbir yerde yayınlanmamıştır.

¹ Arş. Gör., Hitit Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, e-posta: yazarhakan@yahoo.com

The Population and Settlement Patterns of Çorum District in the 16th Century

Citation/©: Yazar, Hakan (2016). *The Population and Settlement Patterns of Çorum District in the 16th Century*, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 9, Issue 2, December 2016, pp. 1089-1110

Abstract: *In the Ottoman classical age, timar system played an important part in the center of economic life especially in the rural areas. The Ottomans, made a kind of population census and land surveys called tahrir, at certain intervals to compute and register estimated tax revenues. Based on tahrir registers, population of the district center and its countryside besides of the district's geographical and juridical area are inferenced. Similarly, changes in agricultural potential of the rural area and its affects on inhabitants are discussed thoroughly. The data acquired from the tahrir registers are compared to the other sanjaks of the Rum Province and revealed the economic and demographic changes of Çorum during the 16th century.*

Keywords: *Taxation, Population, Demography, Tahrir Registers, Sanjak.*

I. GİRİŞ: COĞRAFYA, KAYNAKLAR VE SINIRLAR

16. yüzyılda Çorum, Rum Vilayeti'ne bağlı bir sancaktı. Bölgedeki diğer sancaklarda olduğu gibi burada da timar sistemi uygulanıyordu. Timar sisteminin bir uzantısı olarak da belli aralıklarla tahrirler yapılıyordu (Barkan, 1941: 29-30; Barkan, 1979: 286-287). Yapılan tahrirlerle, sancaktaki vergi gelirleri ve bu vergileri ödeyen kimseler ismen ve hane bazında kaydedilmekteydi. Osmanlıların *Klasik Dönem* denilen XV ve XVI. yüzyıllarda tutmuş olduğu bu defterler, doğrudan bölgedeki nüfusu saymak amacıyla değil; bu kimselerin yaşamış oldukları yerlerden toplanması beklenen vergileri, bu vergilerin hangi kişi ve kurumların tasarrufunda olduğunu tespit etmek amacıyla hazırlanmaktaydı (Öz, 2010: 425-427). Bu tür sayımların, sanayi öncesi tarım toplumlarında çok eski tarihlerden beri değişen usullerde yapıldığı bilinmektedir. Nitekim Osmanlılar, Selçuklu ve İlhanlı mali sisteminden devraldıkları bu sistemi geliştirmişler ve kendilerine has bir biçimde uygulamışlardır. Osmanlıların ilk tahriri kaç yılında yaptığı tam olarak bilinmese de günümüze ulaşan en eski tarihli tahrir defteri, Hicri 837 (Miladi 1431-32) tarihli *Arvanid Sancağı İcmal Defteri*'dir (İnalçık, 1954).

Tahrir defterleri temelde vergilerle ilgili veriler sunsa da içlerinde nüfusa dair de önemli kayıtlar barındırmaktadır. Nitekim bu defterler, ilk olarak Ömer Lütfi Barkan tarafından tanıtılmış ve Osmanlı nüfusuna dair kaynak olarak

kullanılmışlardır (Koç, 2013: 179-180). Barkan'ın 1940'lı ve 50'li yıllarda tahrir defterlerini kullanarak yapmış olduğu çalışmalar, günümüze kadar devam eden yeni bir tarihçilik ekolü veya Osmanlı Tarihi çalışmalarının bir alt disiplini doğurmuştur. Amerikalı tarihçi Heath Lowry tarafından “*defteroloji*” diye adlandırılan bu alt disiplin, tahrir defterlerindeki verilere dayanarak yapılan Osmanlı şehir tarihi çalışmaları için kullanılmaktadır (Acun, 1999: 320).

Çorum Sancağını kapsayan 3 mufassal tahrir bulunmaktadır. Bunlardan ilki 1455-56 tarihli 354 numaralı defterdir. İlgili defter başından ve çeşitli kısımlarından eksiktir. Bu sebeple Fatih Devri'nde (1451-1481) nahiyenin toplam nüfusuna dair çıkarım yapmak hayli güçtür. Fatih devrine ait olan bu defter elimizdeki en eski tahrir defterlerinden birisi durumundadır (Faroqi, 1986: 82). II. Bayezid Devri'nin (1481-1512) ilk yıllarında, 1480'li yıllarda, imparatorlukta geniş çaplı bir tahrir yapıldığı bilinmekteyse de bu tarihe ait Çorum Sancağını kapsayan mufassal bir defter elimizde bulunmamaktadır.

Çorum, 16. yüzyılda yapılan tahrirler yönünden daha şanslı gözükmektedir. Kanuni Sultan Süleyman'ın (1520-1566) tahta çıkışının hemen ardından yapılan tahrir Rum Vilayeti'ni ve dolayısıyla Çorum Sancağını da kapsamıştır. Bahsi geçen tahrir TTd 444 numarası ile Tapu ve Kadastro Arşivi'nde yer almaktadır (TKGMA. TTd 444). Bu defter, baştan birkaç sayfa eksiktir. Ancak ilgili defterin kalan kısımları tamdır.

1520'li yıllarda neredeyse imparatorluğun tamamında yapılan tahrirler 1529-30 yılında İstanbul'da derlenmiş ve Muhasebe-İcmal defterleri olarak bir araya getirilmiştir. Bu defterlerden Çorum bölgesini kapsayan 387 *Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri*'dir (BOA 387). 387 numaralı defterde, Amasya, Çorumlu, Sivas-Tokat, Sonisa-Niksar, Karahisar-ı Şarki, Canik, Kemah, Bayburd, Malatya, Gerger-Kâhta ve Divriği-Larende Livalarının 1520 defterlerinden derlenen muhasebe kayıtları bulunmaktadır.

16. yüzyılın son çeyreğinde, III. Murad'ın ilk saltanat yıllarında tutulan ve TTd 54 (eski 38 numara) katalog kodu ile Tapu ve Kadastro Arşivi'nde bulunan mufassal defter, Çorum livasına ait son mufassal defterdir (TKGMA. TTd 54). Defter, sonrasında kapsamlı tahrir yapılmadığı için Osmanlı bürokratları tarafından uzunca bir süre işlem görmüştür. Bunlara ilaveten Tapu-Kadastro Arşivi'nde Çorum'la ilgili tarihli ve tarihsiz çeşitli icmal defterler bulunmaktadır. Ancak bu çalışma kapsam itibarıyla 16. yüzyıla, coğrafya olarak ise; Çorumlu Kasabası ve çevresindeki kırsal yerleşimler (köyler ve mezralar) ile sınırlı tutulmuştur. Çalışmamızda, 16. yüzyılda Çorum Sancağında yapılan tahrirler incelenerek ilgili dönemde şehrin idari sınırlarının nereye kapsadığıyla, kaza merkezi ve çevresindeki kırsal bölgenin nüfusuna dair çıkarımlarda bulunulmuştur. Benzer şekilde bölgedeki ekilebilir arazilerin miktarı ve

zaman içerisindeki gelişimleri incelenmiştir. Buna ilave olarak nüfus ve tarım arazileri arasındaki dengenin ne yönde değiştiği ve kişi başına düşen tarımsal üretim miktarları değerlendirilmiştir. Tahrir defterlerinden elde edilen rakamlar, ilgili yüzyılda Rum Vilayeti'nin diğer bölgeleri ile mukayese edilerek nüfus ve iktisat açısından genel trendin ne yönde olduğuyula karşılaştırılmış ve bu yolla Çorum kırsalının 16. yüzyıldaki sosyal ve ekonomik durumu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmada temel olarak 1521-22 ve 1576-77 tahrirleri kullanılmıştır. 1521-22 tahriri, baştan birkaç sayfa eksik olmasına rağmen, mufassal defter olması ve daha fazla ayrıntı içermesi dolayısıyla 387 numaralı muhasebe-icmal defterine tercih edilmiştir. 444 numaralı defterin baş kısmındaki eksiklik ise ilgili muhasebe-icmal defterine başvurularak giderilmeye çalışılmıştır.

Yukarıda sözü edilen tahrir defterleri, gerek Çorum ile ilgili çalışmalarda gerekse Anadolu'daki şehirlerin nüfuslarının tahmininde kullanılmıştır. Faroqi (1986 ve 2011), özellikle kent nüfusu ve ticaret gibi konuları eserlerinde işlemiş, Çorumlu Kasabası ve sancağın nüfusuna dair tahminlerde bulunmuş, ayrıca Anadolu şehirlerini büyük, orta ve küçük şehirler olarak tasnif etmiş, Çorum'u da orta büyüklükteki şehirler arasına koymuştur.² Benzer şekilde, 1991 yılında gerçekleştirilen *Uluslararası 11. Çorum Hitit Festivali*'nde sunulan bildiriler; şehrin nüfusu, idari yapısı, şahıs adları gibi incelemeleri içerisinde barındırmaktadır. Çalışmamızda temel olarak, önceki araştırmacıların üzerinde çok az durdukları kırsal nüfus ve ziraat yapılan alanlar incelenecektir. Buna ilave olarak Faroqi'nin Osmanlı kentleri için yapmış olduğu nüfuslarına göre kentlerin büyüklük ölçütünün bir minyatürü Çorumlu Nahiyesi'ndeki kırsal yerleşimler için denenecek ve köyler boyutlarına göre tasnif edilecektir.

II. ÇORUMLU KASABASI'NDA NÜFUS VE YERLEŞME

Geleneksel Osmanlı anlayışına göre şehir merkezi, nefis (kasaba) tabiri ile ifade edilirdi. Osmanlı kanunlarına göre bir yerin şehir sayılabilmesi için "cum'a kılınur ve pazar kurulu" bir yer olması, han, hamam ve bedesten gibi yapıların inşa edilmiş olması gerekirdi (Ergenç, 2012 b:94). Çorum, sahip olduğu bu gibi yapılarla henüz Fatih Sultan Mehmet devrinde bile nefis olarak anılmaktaydı (BOA. Mad 354: 123). Suraiya Faroqi'ye göre Çorum, Amasya, Tokat, Merzifon

2 Faroqi, başka çalışmalarında da Çorum'dan söz etmekte veya doğrudan kent üzerine odaklanmaktadır. Bunların başında; Suraiya Faroqi, "Town Officials, Timar Holders and Taxation: The Late sixteenth Century as seen from Çorum», *Turcica*, 18(1986), s. 53-82. adlı çalışma gelmektedir. Çorum Sancağı nahiyelerinden biri olan Karahisar-ı Demirlü'yu çalışmasının merkezine alan Huricihan İslamoğlu'nun *State and Peasant in the Ottoman Empire* (Cambridge, 1994) adlı eseri bir başka önemli çalışmadır. İslamoğlu çalışmasında Karahisar-ı Demirlü ve bölgedeki diğer nahiyelerin üretim ve nüfus ilişkilerini incelemiştir.

ve Zile bölgesi, Anadolu'nun en yoğun kentsel yerleşim ağının içerisinde bulunmaktadır. Yazar, *Rum Vilayeti' Kentleri* olarak adlandırdığı bu bölgedeki kentsel yoğunluğun Ege bölgesinden de fazla olduğunu belirtmektedir (Faroqhi, 2011: 14). Çorum, Rum bölgesindeki bu kentsel yerleşim ağının en batısında yer almaktadır.

Şehir, 1456 yılında 7 mahalleden oluşmaktaydı (Ahi Münevver, Ahmed Çelebi, Alaca Mescidi, Çöplü Mescid, Debbağan Mescidi, Makbere, Akdeme)³ ve bu mahallelerde 4 muaf hariç 438 nefer kimse ikamet etmekteydi (BOA. Mad 354: 123-140). 444 numaralı 1521-22 tarihli mufassal defter ile 387 numaralı (1530) Muhasebe-i Vilayet-i Rum defteri karşılaştırıldığında; 16.yüzyılın ilk çeyreğinde mahalle sayısının 31'e çıktığı ve bu mahallelerde toplamda 1343 neferin ikamet ettiği görülmektedir. Bu nüfusun sadece 14 hanesi Yahudi olup geriye kalan kısmı Müslümandır. Nitekim pek çok mahallenin mescit ismiyle anılıyor olması da şehrin Müslüman karakterinin bir yansımasıdır.

Tablo 1. Çorumlu Kasabası'nda Kentsel Nüfus⁴

Tarih	Mahalle	Nefer	Mücerred	Nüfus (Kişi)	Değişim (Yüzde %)	Yıllık Değişim (Yüzde %)
1455 - 56	7	438	?	438x4= 1752		
1521 - 22	31	1343	432	1343x4= 5372	+206	+3.1
1576 - 77	49	3009	1226	3009x4= 12036	+124	+2.1

3 Önceki çalışmalarda Akdeme mahalle olarak ele alınmamıştır. Ancak Çorum'a ait 3 mufassal tahrir defterinde de "der nefs-i Çorum" ifadesinin bulunması bu kişilerin şehir merkezinde yaşadıklarının bir göstergesidir. 1521-22 tahririnden anlaşıldığı kadarıyla Akdeme; Şeyh Ziyaeddin Zaviyesi yakınlarındaydı. Mahalle sakinlerinin bir kısmı zaviyenin şeyhleri ve diğer başka görevlileri olsa da çevrelerinde reayadan kimseler olduğu da anlaşılmaktadır. Dolayısıyla 1455 yılında mevcut olan ve sonrasında da varlıklarını sürdüren bu grubu ayrı bir mahalle olarak ele almanın en makul yaklaşım olduğunu düşünmekteyiz. Bkz. TTd.444, (928 Tarihli Çorum Defteri). s.6.

4 Yukarıda işaret edildiği üzere tahrir defterlerinde bölgelerin toplam nüfuslarını değil hane bazında vergi neferleri yazılmaktaydı. Söz konusu vergi neferlerinin ve ailelerinin toplamda kaç kişi olduğunun tespiti elimizdeki kaynaklarla imkânsız gözükmemtedir. Yaklaşık nüfusu hesaplamak için öne sürülen farklı rakamlar vardır ve bu konuda Osmanlı tarihçileri arasında bir fikir birliği yoktur (Göyünç, 1979:331-348 ve İslamoğlu, 2010: 108-110). Ancak Barkan'ın öne sürdüğü 5 rakamı (Barkan, 1953:1-27) yazarn kendi ifadesiyle "ilmi usullere göre bulunmuş bir rakam değildir" ve sadece hesaplama kolaylığı yaratmaktadır. Ancak yakın zamanda yapılan çalışmalar 5 çarpanının hanedeki gerçek nüfusun tespit edilmesinde hayli yüksek bir çarpan olduğu ve bunun 4 veya 3 katsayısı ile revize edilmesi gerekliliği üzerinde durmaktadır (Koç, 2013: 185-187). Bu yüzden biz de çalışmamızda yaklaşık nüfusu bulmak için vergi neferi x 4 katsayısını kullanmayı uygun bulduk.

Yukarıdaki tablodan anlaşılacağı üzere, Nefs-i Çorum'da 1455-56 yılında mahalle sayısı 7 iken, 1521-22 yılında 31'e ve 1576-77 yılında 49'ya yükselmiştir. Bahsi geçen mahallelerdeki toplam vergi neferi ise 3 bine ulaşmıştır. Şehir, sahip olduğu bu nüfusa 16. yüzyıl Anadolu'sunda orta büyüklükteki kentler arasında gösterilmektedir (Faroqhi, 2011: 13-14).

Mahalleler, İslam ve Osmanlı şehirlerinde önemli işlevleri olan toplumsal mekânlardır. Aynı mahallede yaşayan kimseler birbirini tanıyan ve bir dereceye kadar birbirlerinin davranışlarından sorumlu olan kimselerdir (Ergenç, 1995: 145-146). Mahalleler genellikle cami veya mescit gibi yapıların çevresinde oluşmakta, bazı durumlarda ise aynı iş kolundan kimselerin aynı yerde yaşama arzularıyla ilgili olarak yeni mahalleler oluşabilmekte ve bu meslek koluyla anılabilmekteydi (Ergenç, 2012 a: 76). Buna ilave olarak zaman içerisinde bazı mahalleler bölünüp içlerinden farklı mahalleler çıkabilmekteydi. Nitekim bu durumun Çorumlu kasabasında da yaşandığı net olarak gözükmektedir. Örneğin 1576-77 yılında Çorum mahallelerinden biri olan Hacı Kemal Mescidi, tahrir defterindeki kayda göre Medrese Mahallesi'nden koparak oluşmuştur. Benzer şekilde, 1521-1576 yılları arasında çoğu mahallenin nüfusu artarken bazılarının azalmış olması, ilgili mahallelerden kimselerin ayrılarak yeni mahalleler kurduklarının bir işaretidir.

Tablo 2. Çorum Mahalleleri

1455-56		1521-22		1576-77	
Mahalle Adı	Nefer	Mahalle Adı	Nefer	Mahalle Adı	Nefer
Ahi Münevver	31				
		Cami-i Kebir	92	Cami-i Kebir	107
Ahmed Çelebi	27	Ahmed Çelebi (Bazar Mescidi)	54	Ahmed Çelebi (Bazar Mescidi)	116
		Sağrıncı Mescidi	79	Sağrıncı	128
Alaca Mescidi	50	Yeni Mescid (Alaca Mescid)	23	Alaca Mescid	17
				Çakır Mescidi	59
		Hacı Mescidi	42	Hacı Yusuf Mescidi (Kesegen)	122
Çöplü Mescid	93	Çöplü Bey (Dutluk)	22	Çöplü Bey	55
		Yenice Kalem Mescidi	55	Yenice Kalem Mescidi	55
Debağ an Mescidi	96				
Makbere	97	Makbere	27	Makbere	41

Akdeme	44	Akdeme	37	Akdeme	27
		Atcı (Esbci) Ali	27	Esbci Ali	82
		Sancakdar	33	Sancakdar	50
		Uç (Açarca)	48	Uç	74
		Günhan	41	Kunduzhan	62
		Melik Danişmend	34	Melik Danişmend	56
		Akpınar	21	Akpınar	99
		Medrese	89	Medrese	65
				Mescid-i Hacı Kemal-i Diğer (Ihrac 'an Medrese)	47
		Yenice (Kemer Hatun)	11	Yenice (Kemer Hatun)	33
		Pınarbaşı	115	Pınar (Hasan Fakih Mescidi)	163
		Ömer (Sofular)	62	Ömer Fakih (Sofular)	53
		Sinan Mescidi	24	Sinan Mescidi	25
		Ümmet Halife	53	Halife	97
		Şeyh Eyüb	65	Şeyh Eyüb	123
		İbrahim Halife	48	İbrahim Halife	53
		Çirişoğlu	25	Çirişoğlu	25
		Ahmed Fakih Mescidi	20	Ahmed Fakih Mescidi	90
		Sipah Mescidi	23		
		Ümid Halife	63	Ümid Halife	73
		Dervişler	45	Dervişler	43
		Divane Mescidi	7	Divane Mescidi	20
		Esirüddin	26	Esirüddin	33
		Sabuncu	18	Sabuncu	36
		Kefere (Yahudiyan)	14		
				Cedid Mescid-i Hacı Yusuf	47
				Cedid Mescid-i Hoca Hamza	52
				Yeni Mescid-i Karahisar Hacı Mustafa (Turhan Kethüda)	129
				Cedid Mescid-i Yavru Turna	58
				Cedid-i Şarkıyan Hacı Mustafa	73
				Namazgâh-ı Cedid	23

				Cedid Mescid-i Fatma Hatun	53
				Cedid Gülabi Bey Mescidi	34
				Mescid-i Cedid Nuri	45
				Cedid Mescid-i Hacı Kemal	51
				Hacı Nasrullah-ı Cedid	65
				Azab Ahmed-i Cedid	27
				Yenice Nurullah	101
				Cedid Mescid-i Zaviye-i Hıdırlık	12
				Cedid Mescid-i Hacı Ali bin Uzun Yakub	28
				Hacı Bayram-ı Diğer	27
				Mescid-i Hacı Bayram-ı Diğer	55
Toplam	438	Toplam	1343	Toplam	3009

1521-22 yılından 1576-77 yılına kadar Çorum şehir merkezinin nüfusu, yaklaşık % 120'nin üzerinde bir oranda büyümüştür. Aynı dönemde kırsal nüfus, normal şartlarda kent nüfusuna göre daha fazla artması gerekirken, %70'ler civarında bir artış göstermiştir. Kent nüfusundaki bu keskin artış, şehrin hem kendi çevresindeki köylerden hem de daha uzak çevreden göç aldığına bir delil olmalıdır. Nitekim 1521-22 yılında olmayan ancak 1576 yılında 73 vergi neferi bulunan Mahalle-i Cedid-i Şarkiyân sakinlerinin, tahrir defterinde ilave bir açıklama olmamasına rağmen, tamamının veya önemli bir bölümünün, yukarıda geçen iki tarih aralığında şehre gelip yerleştikleri düşünülebilir. Benzer şekilde Jennings, 16. yüzyılda doğudan batıya doğru bir göç hareketinden bahsetmekte ve Kayseri gibi şehirlerin Erzurum başta olmak üzere doğudaki bazı vilayetlerden gelen göçle alakalı olarak nüfuslarının arttığını belirtmektedir (Jennings, 1976: 30-32; White, 2013:337-350). Nitekim 16. yüzyılda Ankara'da bile Erzurum Mahallesi adlı bir yerleşim yerinin olması, şehir sakinlerinin Anadolu'nun uzak köşelerine kadar dağıldığını göstermektedir (Ergenç, 2012 a: 80). Suraiya Faroqhi de 16. yüzyılda hem Anadolu'daki hem de Balkanlar'daki göçlerin şehirlerin nüfusunu arttırdığını düşünmektedir (Faroqhi, 2011: 340). Faroqhi, 16. yüzyıl Anadolu'sunda çok yaygın olan "yönlendirilmemiş göç" ile ilgili olarak "göçmenlerin çoğunu kentin çekmediğini, kırlık bölgelerdeki belirsizlik ortamı

nedeniyle köyün bu kimseleri kentlere ittiğini” ifade etmektedir (Faroqhi, 2011: 358-359). Çorum'un yukarıda sözü edilen Rum Vilayeti' Kentleri arasındaki coğrafi konumunun diğerlerine göre daha batıda olduğunu göz önüne alacak olursak, bölgedeki şehirlere nazaran bu göç dalgasından daha az etkilenmiş olduğu iddia edilebilir. Bunun sebebi, muhtemelen göçerlerin buraya gelene kadar önceki şehirlerden birine yerleşme olasılıklarından ileri gelmektedir. Ancak yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere, şehirdeki mahallelerin bir kısmının anormal şekilde büyümüş olmaları ve çok sayıda yeni mahallenin ortaya çıkmış olması önemli ölçüde, şehrin aldığı göçle ilgili olmalıdır.

1521-22 ile 1576-77 arasında şehirde yaşanan bir diğer değişim de daha önce Çorumlu kasabasında ikamet eden 14 Yahudi hanenin kentten ayrılmasıyla ilgilidir. Dolayısıyla 1576-77 yılında Çorum, tamamı Müslümanların ikamet ettiği bir şehir haline gelmiştir.

16. yüzyıldaki tahrir kayıtlarından çıkan bir başka kayda değer bulgu, şehirde çok sayıda ailesi olmayan mücerred kimselerin olmasıdır. Bunlar büyük bir olasılıkla şehre çalışmak için çevre köylerden veya daha uzak bölgelerden gelmiş kimselerdi. İş bulmak için yapılan bu çeşit göçler sadece Çorum'a veya 16. yüzyıla has bir durum değildi. Balkanlardan İstanbul'a, Marmara bölgesindeki diğer kentlere ve hatta Anadolu'ya ve Anadolu'dan da Balkan şehirlerine bu nevi göçler olduğu bilinmektedir (Jennings, 1976: 24 ve Faroqhi, 2011: 333-334).

16. yüzyılda Çorumlu Nahiyesi'nde yaşanan tek değişim nüfus ile ilgili değildir. Şehrin gelişmesinde vakıfların önemli bir rolü vardır. Başta ibadethaneler olmak üzere zaviyeler, medreseler, hamamlar, hanlar ve çarşılar vakıf sistemine entegre edilmişti. Kasaba çevresindeki köylerin gelirlerinin bir kısmı *malikâne hisseleri*⁵ aracılığıyla bu vakıflara gitmekteydi (İslamoğlu, 2010: 162-203). Vakıfların toplumsal hayatta önemli bir yer tuttuğunun en büyük göstergesi tahrir defterlerindeki kayıtlardır. İlgili defterlerde Çorum mahallelerinde ikamet eden cüzhan, yasinhan, dua-guy gibi kimseler vakıf görevlileri olup buralardan nemalanmaktadırlar. Benzer şekilde çoğu cami veya mescidin vakıf eseri olması dolayısıyla buralardaki imam, hatip veya müezzin gibi kimselerin ücretleri de bu kanalla ödenmekteydi.

⁵ Çorum'un da içinde bulunduğu Rum Vilayeti'ndeki vergi sistemi “iki baştan” esasına dayanmaktadır. Malikâne-divanı sistem olarak adlandırılan bu sistemde; tarımsal üretimden kaynaklanan vergiler belirli oranda devlete (divanı) ve belirli oranda da malikâne (mülk) sahiplerine pay edilmekteydi. Malikâne sahipleri genellikle Osmanlı öncesinde bölgedeki nüfus sahibi ailelerdi. Bu kimseler toprak üzerinde sınırlı bir mülkiyet hakkına sahip olarak paylarına düşen vergileri toplarlardı, dilediklerinde malikâne hisselerini başka kimselere satabilirler veya vakfedebilirlerdi (Barkan: 1939: 120; Öz, 1991: 12). Tahrir defterlerindeki verilerin gösterdiği üzere Çorum bölgesindeki malikâne hisselerinin büyük bölümü çalışmaya konu olan dönemin öncesinde vakıfların elinde bulunmaktaydı. 16. yüzyılda el değiştiren malikâneler için bkz. İslamoğlu, 2010: 162-190.

III. ÇORUM KAZASI'NDA KIRSAL NÜFUS VE YERLEŞME

Çorum Sancağı, merkezindeki Çorumlu Kasabası, etrafındaki köyler, divanlar ve biraz daha uzak çevresindeki Osmancık, İskilip, Karahisar-ı Demirlü ve Katar gibi kazalardan oluşmaktadır (Bulduk, 1991: 23-52). Ancak sancağın sınırları 16. yüzyılda zaman zaman değişmiştir. Bu değişim hem Çorumlu kasabasının çevresindeki kazaların tamamının ya da bir bölümünün dönem dönem başka sancaklara bağlanması hem de sancağın kendi iç yapısındaki bazı değişiklikler şeklinde vuku bulmuştur. Örneğin sancağın batı kısmını oluşturan Katar Nahiyesi'nin sınırı oldukça belirsiz gözükmektedir (Kankal, 1998: 225). Buna ilave olarak yüzyılın sonunda sancağa üç yeni kaza daha eklenmiş (Saz, Sazık ve Mihmadselam), buna karşılık Osmancık, Canik Sancağına başlanmıştır. Ancak bu gibi durumlara rağmen Çorum Sancağı, 16. yüzyılda şehir olarak önemini büyük ölçüde korumuştur (Faroqhi, 1986: 88).

Tablo 3. Çorum Nahiyesi'nde Kırsal Nüfus

Tarih	Nefer	Yaklaşık Nüfus	Değişim (Yüzde %)	Yıllık Değişim (Yüzde %)
1521-22	3795	15000		
1576-77	6615	26500	+72	+ 1,3

16. yüzyılda Çorum kasabası çevresinde *divan* olarak adlandırılan idari birimler bulunmaktadır. Divan, Anadolu Selçuklularında da görülen bir idari yapıdır ve “köy öncesi bir iskân şekli” olarak tanımlanmaktadır (Baykara, 1990: 86-87; Bulduk, 1991: 29 ve Bulduk, 1992: 139). Bu idari birim, Amasya, Canik ve Sivas-Tokat gibi Rum Vilayeti'nin diğer bazı kısımlarında da uygulanmaktaydı (BOA 387: xıı-3). Canik bölgesindeki uygulamada bölük ve divanların genellikle aynı yerlerde geçmesi ve bazı divanlarda bölükbaşlarının olması, bu idari birimin özellikle Oğuz boylarının iskân edilmesiyle doğrudan ilgili olduğunu göstermektedir (Öz, 1999: 29-30). Nitekim Çorum bölgesindeki divanların da Anadolu'nun fethi sırasında bölgede bulunmuş ve burayı yönetmiş Türkmen ailelerle ilgisi varmış gibi gözükmektedir.

Melik Ahmed Gazi (ö. 1084), Nikonya denilen bugünkü Çorum'u Serkiz Ahmed ve Karatekin vasıtasıyla 1076'da aldıktan sonra bölgeye çok sayıda Türkmen oymağı yerleşmişti (Köseoğlu, 1939: 10). Dolayısıyla şehrin Kuzey Doğusundaki Serkis ya da Serkes Divanı'nın bu komutandan adını aldığı düşünülebilir. Benzer şekilde 1520 yılında Çorum mahallelerinden birinin Melik Danişmend olması ve şehrin tepelerinden birinde, kendisinin adını taşıyan bir türbe olması (Erkoç, 2015: 308-309) bu ilişkiyi güçlendirmektedir.

Bölgedeki divanlar bazen nahiyeye büyüklüğüne ulaşmakta bazense önemini kaybederek sıradan köylere dönüşmekteydi. Örneğin 1430'larda Çorum'un kuzeyinde, Kızılırmak dolaylarındaki Sakız Divanı'nda ikamet eden bir kadı bulunmaktaydı (Köseoğlu, 1939: 7). Bu durum ilgili divanın bu tarihte önemli bir yerleşim olduğunu ispatlamaktadır. Nitekim bugün ören olarak bulunan Sakız veya Sakızlık divanı hakkında yöre halkı "*sahanın büyük bir şehir olduğunu dedelerinden işiterek bildiklerini söylemektedirler*" (Köseoğlu, 1939: 12).

16. yüzyıl Çorum Sancağında Ağcamescid, Alagöz, Azeb Nuri, Bayad, Bayır, Berk, Çepni, Çorumlu, Emlak, Eyücek, Fevkattarik, Tahtettarik, Gazi, Halka Havlı, Ilıca Su, İncesu, Karaberk, Karım, Koçaç, Koğa, Pelid Bükü, Sakız, Saz, Serkis, Tuzcuayan, Mihmadselam, Uluköy ve Yaydığın adlı 28 divan bulunmaktaydı. Bunlardan Ağcamescid, Çorumlu, Emlak, Tuzcuayan ve Serkis Divanları Çorumlu Kasabası'nın hemen çevresinde bulunmaktaydı ve Çorum Nahiyesi'ne bağlıydı. Nahiyeye bağlı divanların en büyüğü, Emlak Divanı idi ve 55 köyü bünyesinde bulunduruyordu. Tuzcuayan Divanı ise sadece 4 köyden oluşmaktaydı (Ek-1). Çorumlu Divanı'nın ise kaç köyden oluştuğu tespit edilememiştir. Bunun sebebi tahrir defterlerinde; Çorum, Çorumlu, ve Divan-ı Çorumlu şeklinde ayrı ifadelerin yer alması ve bunların sık sık bir birine karışmasından kaynaklanmaktadır.

Çorum Sancağına ait 1521-22 tarihli mufassal tahrir defteri incelendiğinde, Çorumlu Kasabası çevresinde 140 civarında meskûn durumda köy ve mezra olduğu görülmüştür. Bahsi geçen yerleşim yerlerinin en küçüklerinde sadece bir veya birkaç vergi mükellefi kayıtlı idi. Aynı tarihte bölgedeki köylerin en büyüğü olan Armed Köyü'nde ise 84 nefer bulunmaktaydı. 1521-22 yılında Çorum Kasabası çevresindeki köylerin 27'si; 45 ve üzerinde vergi neferi barındırmaktaydı. Bu 27 yerleşim yerinin toplam nefer sayısı 1567 idi. Aynı tarihte 53 yerleşim yerinde 20 ila 45 arasında vergi neferi bulunmakta ve bu kimselerin yekünü 1546 vergi neferi etmekteydi (Ek-1).

1576 yılına gelindiğinde, 58 yerleşim yerinde 45 ve üzeri vergi neferi bulunmaktaydı ve bu köylerdeki vergi neferlerinin toplamı 4580'e ulaşmaktaydı. 1576 yılında Çorum kırsalında toplam 6500 vergi neferi olduğu göz önüne alındığında yukarıda işaret edilen 58 yerleşim yerinin büyüklüğü daha iyi anlaşılmaktadır. Geriye kalan köylerden 53'ü ise 20 ile 45 arasında vergi neferine sahipti ve söz konusu gruptaki vergi mükelleflerinin yekünü 1700'ü aşmaktaydı (Ek-1).

16. yüzyılda Çorum Nahiyesi'nde yaşanan toplumsal ve demografik değişimi daha iyi anlayabilmek için 1521 ve 1576 yıllarında kırsal bölgedeki reyanın durumunu daha derinlemesine incelemeye gereksinim vardır. 1521 ve 1576 tahrirleri incelendiğinde, nahiyenin kırsal bölgesindeki halkın ekip biçtiği alan fiziki olarak daralmamış olsa bile⁶, bölgede yaşanan yaklaşık %70'lik nüfus artışı dolayısıyla kişi başına düşen tarım alanlarının daraldığı ve dolayısıyla aradan geçen 55 yılda reyanın görece fakirleştiği gözükmektedir. 1521 yılında nahiyedeki 140 kırsal yerleşimin 74'ünde toplamda 156 çift vergisi ödeyen reaya bulunmaktaydı. 1576 yılına gelindiğinde, 56 yerleşim yerinde 98 çift resmi ödeyen kimse bulunmaktaydı. Benzer bir düşüş eğrisi bölgede nim-çift büyüklüğünde arazi tasarruf eden reaya için de geçerlidir. 1521 yılında nahiyedeki 133 köyde toplam 1318 nim-çift varken 1576 yılında 121 köyde 952 nim-çift bulunmaktaydı. Hem çiftlerin hem de nim-çiftlerin sayısının belirgin şekilde düşmüş olması arazilerin miras yoluyla küçük parçalara ayrıldığına bir göstergesidir.

Tablo 4. Çorum Nahiyesi'nde Resm-i Çift Ödeyen Reaya

Resm-i Çift	1521	1576	Değişim (%)
Çift	156	98	-60
Nim	1318	952	-40
Caba	884	2358	+170
Bennak	219	257	+16
Mücerred	1218	2950	+150
Toplam	3795	6615	-

Kırsal bölgedeki reyanın fakirleştiğinin bir diğer göstergesi topraksız veya çok az toprağı bulunan *cabaların* 1521'den 1576'ya kadar geçen süre içerisinde sayılarının neredeyse 3 kat artmış olmasıdır. Cabalar, 1521 yılında, kırsal bölgedeki vergi neferlerinin yaklaşık % 23'ünü oluştururken 55 yıl sonra bu oran % 36 seviyesine ulaşmıştı. 1576 yılı verilerinde, nüfusun sağlıklı bir yapıda olmadığına en büyük göstergesi ise *mücerred*lerdir. Ailesiyle birlikte yaşayan bekâr erkek anlamında tahrirlerde kaydedilen mücerredlerin bu tarihte toplam

6 Osmanlı toprak sistemine arazinin mülkiyeti devlete işleme hakkı ise üzerinde ikamet eden köylülere aitti. Köylüler ekip-biçtikleri arazinin boyutuna göre; çift, nim-çift, caba, bennak veya ekinli-bennak gibi sınıflara ayrılırdı. Çift resmi ödeyen ve dolayısıyla elinde bir çiftlik arazi bulunan kişinin tasarruf ettiği arazi verimine göre 60-150 dönüm arasında değişmekteydi. Yarım çiftlik kadar bir araziye sahip kimseler nim olarak yazılırdı. Devlet, bu arazilerin bölünerek küçülmesine karşı çıkmaktaydı (İnalçık, 1993:313-314). Elinde nim-çiftten daha küçük bir toprak parçası bulunan kimseler ekinli/bennak, üzerinde kayıtlı çok az veya hiç toprağı olmayanlar ise caba veya caba-bennak şeklinde kaydedilirdi. Mücerredler ise yetişkin yaşa gelmiş bekâr erkekler için defterlerde kullanılan terimdir. Ancak bunlar bölgeden bölgeye küçük farklılıklar taşıyabilmektedir (İnalçık,2004: 191-199).

vergi neferinin % 45'ini oluşturuyor olmaları ciddi toplumsal bunalımların işaretlerindedir. Yekûnu hayli kalabalık olan bu kimseler, ekip biçecekleri bir toprakları yokken ve ekonomik şartlar gittikçe daha da kötüleşiyorken evlenemiyor, bunun sonucunda da marjinalleşebiliyorlardı. Nitekim Rum Vilayeti'nin bir başka parçası olan Amasya'ya dair çalışmalarında Oktay Özel, bu duruma değiniyor ve söz konusu topraksız bekâr kimselerin Celali İsyanlarının insan kaynağını oluşturduğuna işaret ediyordu (Özel, 2013: 87-89). 1576 yılında, Rum Vilayeti'nin diğer bölgeleri de Çorum Nahiyesine benzer bir görünüm arz ediyordu. 1576 yılında Canik Sancağındaki yetişkin erkek nüfusun yüzde 45,8'i, Amasya Sancağında ise 44,8'i mücerred (Özel, 2004: 187; Özel, 2013: 99-112). Vilayetin bir diğer sancağı olan Tokat'taki durum da bundan farklı değildi. 1574 yılında Tokat Kazasında bulunan yaklaşık 21000 vergi neferinin 9400'ü mücerred (Eliacı, 1999: 82). Bu durum, Rum Vilayeti'nin tamamında bu tarihlerde mücerred sayısının hayli arttığını ve vergi nüfusunun neredeyse yarısına ulaştığını göstermektedir. Benzer şekilde Tokat bölgesinde, 1455 yılında hane başına düşen çiftlik büyüklüğü ortalama 0,43'ler seviyesindeyken bu oran 1574 yılı verilerine göre ortalama 0,22'lere gerilemişti (Eliacı, 1999: 114). Bu durum 16. yüzyılda Çorum Nahiyesinde azalan çift ve nim-çift sayılarının da Rum Vilayeti'nin genelinde bir düşüş eğilimi içerisinde olduğunu ve ailelerin işledikleri toprakların küçüldüğünü göstermektedir. Özetle 16. yüzyılda Çorum Nahiyesinin durumu, Rum Vilayeti'nin bir aynası gibi gözükmektedir.

Tablo 5. Çorum Nahiyesi Kırsalındaki Reayanın Gruplandırması

Tarih	Nefer	Çift	Nim	Caba	Bennak	Mücerred
1521-22	3795 (%100)	156 (% 4.1)	1318 (% 34.68)	884 (% 23.26)	219 (%5.7)	1218 (% 32.05)
1576-77	6508 (%100)	98 (% 1.5)	952 (%14.64)	2358 (%36.27)	257 (%3.95)	2950 (45.38)

Yukarıdaki tabloda verilen rakamlar ve ilgili grubun toplum içerisindeki yüzdelik oranı, 16. yüzyılın son çeyreğinde bölgedeki reayanın zenginlik skalasının en alt katmanda yoğunlaştığını net bir şekilde göstermektedir. Aynı dönemde şehir nüfusunun % 120 seviyelerinde yükselmesi, şehir merkezinde kayda değer bir tarımsal üretim olmaması ve kırsal bölgelerdeki artı ürünün şehrin beslenmesi için sarf edildiği de hesaba katıldığında, halkın yüzyılın başına göre oldukça fakirleştiği açıktır. Benzer şekilde, yüzyılın ikinci yarısındaki uzun savaşların Osmanlı maliyesine bindirdiği ilave yük de doğrudan ve dolaylı vergiler nedeniyle reayaya yansımaktaydı (White, 2013: 135).

Kent nüfusunun kırsal alanlara göre hayli orantısız biçimde artmasının en önemli sebepleri arasında; yüzyılın ikinci yarısından sonra tüm Akdeniz havzasında görülen çeşitli iklim dengesizliklerinin doğurduğu olumsuz sonuçlar yer almaktadır. Üst üste geçen kurak yıllardan sonra gelen sel baskınları, çekirge salgınları ve salgın hastalıklar gibi doğal afetler; geçimlik seviyesinde dalgalanan tarımsal üretime büyük bir darbe vurdu. Küçük Buzul Çağı krizi olarak adlandırılan bu oldu, köyden kente göçü hızlandırdığı gibi eşkıyalık faaliyetlerinin artmasına neden olmaktaydı (White, 2013: 120-150). Köylerdeki bekâr erkekler, kendileri için başka bir gelecek inşa etme girişiminde bulunuyorlar ve bunun yolunu paralı askerlik *-levend-* olarak görüyorlardı. Levendler, savaş zamanı asker barış zamanı ise eşkıyalık yapıyorlardı. Bu durum Anadolu'daki yol güvenliğini olumsuz etkilediği gibi kırsal alanları tekinsiz hale dönüştürüyordu. Celali İsyancıları olarak adlandırılan bu çalkantılı dönem, 1576'dan 1642'ye kadarki dönemde Çorum'un da içinde bulunduğu Rum Vilayeti'nin nüfusunun yarısını kaybetmesi ile sonuçlandı (Faroqhi, 2016: 182-184).

IV. SONUÇ

16. yüzyılda Çorumlu Kasabası ve çevresindeki köylerin incelendiği bu çalışmada, 1521 yılından 1576 yılına kadar geçen yaklaşık 55 yıllık dönemde, şehir merkezinin yaklaşık % 120, kırsal bölgenin ise % 70'in üzerinde nüfusunun arttığı görülmüştür. Söz konusu nüfus artışının şehir merkezinde daha yüksek düzeyde olması, kentin aldığı göçün bir göstergesidir.

Çalışmaya konu olan dönemde, nüfus artışı ile ilgili olarak, kırsal nüfusun oldukça fakirleştiği gözlemlenmiştir. 1521 ve 1576 yıllarında nahiyenin sınırlarının hemen hemen aynı olduğu göz önüne alındığında, ikinci tarihte mücerred ve cabaların toplam vergi nüfusunun neredeyse % 80'ini oluşturması ciddi bir ekonomik krize ve nüfus baskısına işaret eder. Bunun temel sebebi ise nüfusun neredeyse iki kat yükselmesine rağmen ekilebilir arazilerin aynı şekilde artmamasından kaynaklanmaktadır. Benzer bulguların Rum Vilayeti'nin diğer bölgelerinde de olması bu krizin boyutunu arttırmakta ve sadece Çorum'la ilgili olmadığını göstermektedir. Nitekim yüzyılın sonunda bütün Anadolu'yu etkisi altına alan Celali İsyancıları bu uzun dönemli nüfus artışı ve toplumsal krizin sonuçlarından biridir.

EK 1. 16. Yüzyılda Çorum Köyleri

Köy-Mezra	Bağlı Olduğu İdari Birim	Nefer (1521)	Nefer (1576)
Yağdıgın	Divan-ı Emlak	59	128
Ferzend	Divan-ı Serkis	84	126
Karye-i Haris	Çorumlu	53	119
Karye-i Ecil nâm-ı diğer Ezil	Çorumlu	69	117
Karye-i Ebnar nâm-ı diğer Kara Bürçek	Çorumlu	60	116
Karye-i Beydili	Çorumlu	56	110
Karye-i Çay	Çorumlu	51	109
Karye-i Hızır Bey Sarayı	Divan-ı Emlak	73	107
Karye-i Göçen Ovacığı	Divan-ı Emlak	51	102
Karye-i Göleyman nâm-ı diğer Eymür	Çorumlu	57	100
Karye-i Hatab Deresi	Divan-ı Emlak	38	100
Karye-i Eyne Gazi	Divan-ı Emlak	60	96
Karye-i Paşa	Çorumlu	43	95
Karye-i Yakacık	Çorumlu	57	95
Karye-i Tercüman Etrâkiyye	Ağca Mescid ez- Divan-ı Emlak	81	92
Karye-i Karaca Hisar	Divan-ı Tuzcuyan	50	92
Karye-i Bayat	Çorumlu	60	91
Karye-i Ilıca	Çorumlu	48	90
Karye-i Tarhan	Divan-ı Emlak	51	89
Karye-i Karaca Viran	Çorumlu	52	88
Karye-i Ağca Mescid	Divan-ı Emlak	40	86
Karye-i Divan	Divan-ı Emlak	37	86
Karye-i Ulu Pınar	Çorumlu	56	85
Karye-i Kara Pınar	Ağca Mescid	73	85
Karye-i Ağca Kaya	Çorumlu	48	84
Karye-i Kürtler nâm-ı diğer Yörükler	Çorumlu	37	84
Karye-i Üyük	Tâbi'-i Ağca Mescid	60	80
Karye-i Karaca	Divan-ı Emlak	29	74
Karye-i Çorum Viranı	Çorumlu	49	73
Karye-i Savalu	Divan-ı Tuzcuyan	38	73
Karye-i Gühersüle	Çorumlu	34	71

Karye-i Maza	Çorumlu	24	71
Karye-i Gürcü	Çorumlu	38	70
Karye-i Sartalu	Divan-1 Emlak	48	70
Karye-i Eslemes	Çorumlu	27	67
Karye-i 'Alik/ Aliki	Çorumlu	43	67
Karye-i Kayı	Divan-1 Emlak	36	67
Karye-i Ay Pınarı nâm-1 diğer Saru Hasan	Divan-1 Serkis	37	67
Karye-i Çiftlik-i Ergü	Çorumlu	53	66
Karye-i Kuru Çay	Çorumlu	19	66
Karye-i Kavacık	Çorumlu	33	66
Karye-i Hacı Bey	Çorumlu	35	66
Karye-i Mürselcik	Divan-1 Emlak	32	65
Karye-i Çiftlik	Çorumlu	43	65
Karye-i Çiftlik	Çorumlu	30	-
Karye-i Saru Bey	Çorumlu	27	65
Karye-i Boz Boğa	Divan-1 Emlak	20	65
Karye-i Kapan nâm-1 diğer Kādī Köy	Divan-1 Emlak	26	65
Karye-i Kızıl Geçüd	Divan-1 Emlak	4	63
Karye-i Tanrı Vermiş	Divan-1 Serkis	43	63
Karye-i Horasan	Divan-1 Emlak	30	58
Karye-i Taş Pınar	Çorumlu	23	53
Karye-i Erücek	Divan-1 Emlak	9	51
Karye-i Kebe	Çorumlu	23	49
Karye-i Kavşud	Çorumlu	20	48
Karye-i Harzeddin	Divan-1 Emlak	27	48
Karye-i Ağca Kilise	Çorumlu	17	46
Karye-i Nurlu	Divan-1 Emlak	17	45
Karye-i Ak Sungur	Çorumlu	20	45
Karye-i Kara Bey	Çorumlu	22	43
Karye-i Kara Ağaç	Çorumlu	24	42
Karye-i Divan	Çorumlu	32	42
Karye-i Ayas	Çorumlu	29	41
Karye-i Harmancık	Çorumlu	17	40
Karye-i Aparak	Çorumlu	23	39
Karye-i Aksak /Aksak Şeyh	Çorumlu	20	39
Karye-i Kınık	Çorumlu	20	39
Karye-i Çiftlik	Divan-1 Emlak	23	39

Karye-i Çoban Viranı	Divan-ı Emlak	21	39
Karye-i Hacı Bey Ağacı	Çorumlu	17	38
Karye-i Seyfeddin	Çorumlu	14	38
Karye-i Çiftlik-i Karga Musa	Divan-ı Emlak	23	38
Karye-i Ali Bey	Divan-ı Emlak	27	37
Karye-i Yenice ve Çankçayı	Divan-ı Emlak	60	37
Karye-i Çıkrıkçı		25	36
Karye-i Boncuk	Çorumlu	15	36
Karye-i Çapaklu	Divan-ı Emlak	17	35
Karye-i Ak Çay	Divan-ı Emlak	16	35
Karye-i Halil	Çorumlu	10	35
Karye-i İl Gazi	Divan-ı Emlak	12	35
Karye-i Salgun Şah	Çorumlu	30	35
Karye-i Culus	Divan-ı Emlak	20	35
Karye-i Timran	Çorumlu	27	33
Karye-i Büğdüz	Divan-ı Emlak	9	33
Etrâkiyye-i Barak Bey		-	33
Karye-i İsmail	Ağca Mescid	16	33
Karye-i Ömer Bey	Çorumlu	39	30
Karye-i Şeyh Emir Şah	Divan-ı Emlak	12	30
Karye-i Alp Oğuz	Divan-ı Emlak	13	30
Karye-i Kılıç Viranı	Çorumlu	19	30
Karye-i Balı	Çorumlu	22	29
Karye-i Sağmalcı	Çorumlu	12	29
Karye-i Karaca Viran	Divan-ı Tuzcuyan	29	29
Karye-i Sarvan Şah	Çorumlu	15	28
Karye-i İncügez	Divan-ı Emlak	11	28
Karye-i Serpin	Çorumlu	17	27
Karye-i İl	Divan-ı Emlak		27
Karye-i Ahmed Şahne	Divan-ı Emlak	34	27
Karye-i Kula Hacı	Çorumlu	13	27
Karye-i Kulaç/ Kulada	Çorumlu	10	26
Karye-i Sadreddin	Divan-ı Çorumlu	10	26
Karye-i Üyük-i Diğer	Divan-ı Emlak	10	26
Karye-i Çallica	Çorum	3	26
Karye-i Ilıca nâm-ı diğer Çiftlik	Divan-ı Emlak	11	25
Karye-i Ak Sekü	Çorumlu	10	22
Mezra-i Akpınar	Aksekü	-	7

Karye-i Bayır nâm-1 diğer Sülüklü	Divan-1 Serkis	13	22
Karye-i Delüler	Divan-1 Serkis	19	22
Karye-i Kürtler	Divan-1 Emlak	15	22
Karye-i Timur	Divan-1 Emlak	16	21
Karye-i Bulurmend	Çorumlu	14	21
Karye-i Çukur Viran	Divan-1 Serkis	10	20
Karye-i Ala Yundlu	Divan-1 Serkis	12	20
Karye-i Çakır	Divan-1 Emlak	11	19
Karye-i Çiftlik-i Nasrullah	Çorumlu	11	18
Karye-i Yakub Alp	Divan-1 Emlak	10	18
Karye-i Argun Şah	Divan-1 Emlak	9	18
Karye-i Ulu/Evlü	Çorumlu	18	17
Karye-i Ağca Viran	Divan-1 Emlak	11	15
Karye-i Emre Kulu	Divan-1 Emlak	21	15
Karye-i 'Arablar	Divan-1 Emlak	11	13
Karye-i Yakacık	Çorumlu	11	12
Karye-i Delü Hacı	Divan-1 Emlak	17	12
Karye-i Geldi nezd-i Kuru Çay		-	12
Karye-i Yenice	Çorumlu	30	11
Karye-i Kula Hacı	Çorumlu	14	11
Karye-i Kapaglu nâm-1 diğer Şeyh Ali Dede	Divan-1 Emlak	5	11
Karye-i Söğüd Pınarı	Çorumlu	6	9
Mezra'a-i Ağ Yahya	Karye-i Aparak	-	7
Karye-i Tulcu	Çorumlu an Divan-1 Tuzcuayan	8	8
Karye-i Kızılkır	Çorumlu	4	8
Karye-i Bâb	Çorumlu	4	7
Karye-i Göçenler	Divan-1 Emlak		7
Karye-i Hoca	Divan-1 Emlak	10	6
Karye-i Göynük Viranı	Çorumlu	3	6
Karye-i Sadal nezd-i Sarin	Çorumlu	-	6
Karye-i Kuş	Divan-1 Emlak	?	8
Karye-i Musa	Divan-1 Emlak	6	1
Karye-i Büged	Çorumlu	28	28?
Karye-i Kızıl Kır	Çorumlu		8?
Karye-i Ebrem-i Küçük	Divan-1 Serkis	2	6?

Karye-i Delüler	Çorumlu	48	51?
Karye-i Çatak	Divan-ı Emlak	25	37?
Karye-i İriler / Araplar?	Divan-ı Emlak	13	-
Karye-i Ak	Divan-ı Emlak	11	-
Karye-i Gürciler	Divan-ı Emlak	4	-
Mezra'a-i Gimman/Kiçik	Ağca Mescid	-	1
Karye-i Karacapınar	Divan-ı Serkis	-	-

KAYNAKÇA

I. ARŞİV KAYNAKLARI

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Mad.d.00354*, (Çorumlu Mufassal Defteri). (*BOA Mad 354*).
Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi, *T.T.d.0444*, (*928 Tarihli Çorum Defteri*). (*TKGMA TTd 444*).

II. YAYIMLANMIŞ KAYNAKLAR

387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/ 1530), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın No:36, Ankara 1997. (*BOA 387*).

H.984 (M.1576/1577) Tarihli ve TKG.KK.TTd.54 Numaralı Defter-i Mufassal-ı Liva-i Çorum, (2 Cilt, Tıpkibasım), T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Arşiv Dairesi Başkanlığı Yayın No: 8, Ankara 2014. (*TKGMA TTd 54*).

III. DİĞER KAYNAKLAR

ACUN, Fatma. (1999), "Osmanlı Tarihi Araştırmalarının Genişleyen Sınırları: Defteroloji", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 1, cilt. 1, ss.319-332.

BARKAN, Ömer Lütfi. (1939), "Türk-İslam Toprak Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğu'nda Aldığı Şekiller: Malikâne-Divânî Sistemi", *Türk-Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, S. 1, ss.119-184.

BARKAN, Ömer Lütfi. (1941), "Türkiye'de İmparatorluk Devrinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterler", *İktisat Fakültesi Mecmuası II (1-2)*, ss.20-59.

BARKAN, Ömer Lütfi. (1953), "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı İmparatorluğu", *Türkiyat Mecmuası* 10, ss.1-26.

BARKAN, Ömer Lütfi. (1979), "Timar", *İslam Ansiklopedisi*, MEB Basımevi, C.12/1, ss.286-333.

BAYKARA, Tuncer. (1990), *Anadolu'nun Selçuklular Devrindeki Sosyal ve İktisadi Tarihi Üzerine Araştırmalar*, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.

BULDUK, Üçler. (1991). "16. Yüzyılda Çorum Sancağının İdari Yapısı", *Türk Kültür Tarihi İçerisinde Çorum Sempozyumu Tebliğleri*, 26-27 Temmuz 1991, Uluslararası 11. Çorum Hitit Festivali, ss.19-56.

- BULDUK, Üçler. (1992), “Çorum Sancağının Osmanlı İdari Teşkilatındaki Yeri -1”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, S.3, ss.129-164.
- ELİAÇIK, Ali. (1999), *Changes in Settlement Patterns, Population and Society in North Central Anatolia: A Case Study of District (Kazâ) of Tokat (1574-1643)*, University of Manchester, Manchester.
- ERGENÇ, Özer. (1995), *Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı: XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara: Ankara Enstitüsü Vakfı.
- ERGENÇ, Özer. (2012 a), “Osmanlı Şehrindeki “Mahalle”nin İşlevleri ve Nitelikleri Üzerine”, *Şehir, Toplum ve Devlet Osmanlı Tarihi Yazıları*, Ankara: Tarih Vakfı Yurt Yayınları. ss.75-84.
- ERGENÇ, Özer. (2012 b), “Osmanlı Şehirlerindeki Yönetim Kurumlarının Niteliği Üzerine Bazı Düşünceler”, *Şehir, Toplum ve Devlet Osmanlı Tarihi Yazıları*, Ankara: Tarih Vakfı Yurt Yayınları. ss.94-104.
- ERKOÇ, Ethem. (2015), *Çorum’da Sahabe ve Evliya Makamları, Çorum: Çorum Belediyesi Kültür Yayını.*
- FAROQHİ, Suraiya. (1986), “Fatih Döneminden Evliya Çelebi Seyahatine Kadar Çorum”, *5. Hitit Festivali Komitesi Çorum Tarihi*, Çorum. ss.79-120.
- FAROQHİ, Suraiya. (2011), *Osmanlı’da Kentler ve Kentliler*, çev. Neyyir Berktaş, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- FAROQHİ, Suraiya. (2016), *Devletle Başa Çıkmak: Osmanlı İmparatorluğu’nda Siyasal Çatışmalar ve Suç 1550-1720*, çev. Hamide Koyukan Bejsövec, İstanbul: Alfa Basım Yayım.
- GÖYÜNÇ, Nejat. (1979), “Hane Deyimi Hakkında”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 32, ss.331-348.
- İNALCIK, Halil. (1954), *Suret-i Defter-i Sancak-ı Arvanid*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- İNALCIK, Halil. (1993), “Çiftlik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*, C.8, ss.313-314.
- İNALCIK, Halil. (2004), *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1300-1600)*, Çev. Halil Berktaş, İstanbul: Eren Yayıncılık.
- İSLAMOĞLU, Huricihan. (2010), *Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Köylü*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- JENNINGS, Ronald J. (1976), “Urban Population in Anatolia in the Sixteenth Century: A Study of Kayseri, Karaman, Amasya, Trabzon and Erzurum”, *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 7, No: 1, ss. 21-57.
- KANKAL, Ahmet. (1998), “Kırkkale Tarihine Dair Araştırmalar I: İskân”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S.9, ss. 225-239.

- KOÇ, Yunus. (2013), “Ömer Lütfi Barkan'ın Tarihsel Demografi Çalışmalarına Katkısı ve Klasik Dönem Osmanlı Nüfus Tarihinin Sorunları”, *Bilgi*, S.65, ss. 177-202.
- KÖSEOĞLU, Neşet. (1939), “Tarihte Çorum Köyleri ve Paşaköy ile Sakız Divanı”, *Çorumlu Dergisi*, S.2/15, ss. 5-13.
- ÖZ, Mehmet. (1991), “15 ve 16. Yüzyıllarda Çorum Sancağı Nüfus-İktisadi Hayat”, *Türk Kültür Tarihi İçerisinde Çorum Sempozyum Tebliğleri*, 26-27 Temmuz 1991, Uluslararası 11. Çorum Hitit Festivali: TC Kültür Bakanlığı Yayınları. ss. 5-17.
- ÖZ, Mehmet. (1999), *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- ÖZ, Mehmet. (2010), “Tahrir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*, C.39, ss. 425-429.
- ÖZEL, Oktay. (2004), “Population Changes in Ottoman Anatolia During The 16th and 17th Centuries: The “Demographic Crisis” Reconsidered”, *Int. J. Middle East Studies*, S.36, ss.183-205.
- ÖZEL, Oktay. (2013), *Türkiye 1643 Goşa'nın Gözleri*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- WHITE, Sam. (2013), *Osmanlı'da İsyân İklimi: Erken Modern Dönemde Celali İsyânları*, çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul: Alfa Basım Yayım.

ÖĞRETMENLERİN DEPRESİF OKUL ALGILARININ ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

Yener AKMAN¹

Könül ABASLI²

Atıf/©: Akman, Yener; Abaslı, Könül (2016). Öğretmenlerin Depresif Okul Algılarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 9, Sayı 2, Aralık 2016, ss. 1111-1124

Özet: Bu çalışmanın amacı öğretmenlerin depresif okul algı düzeylerinin belirlenmesi ve cinsiyet, medeni durum, eğitim düzeyi, okul türü ve yaş gibi çeşitli değişkenler açısından anlamlı farklılık gösterip göstermediğinin saptanmasıdır. Araştırma nicel yaklaşımla 2015-2016 eğitim öğretim yılında 464 öğretmenden oluşan bir çalışma grubu üzerinde gerçekleştirilmiştir. Çalışma verileri Sezer (2011) tarafından geliştirilen "Örgütsel Depresyon Ölçeği" ile elde edilmiştir. Çalışma verilerinin analizinde SPSS 22.0 programında aritmetik ortalama, standart sapma, yüzde, t-testi, tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ve Tukey testi kullanılmıştır. Örgütsel depresyon ölçeğinin güvenilirliği Cronbach alfa katsayısı ve geçerliliği ise Lisrel 8.8 programında doğrulayıcı faktör (DFA) ile sınanmıştır. Çalışma sonucunda öğretmenlerin depresif okul algılarının görece orta düzeyde olduğu ve cinsiyet ve okul türü değişkenlerine göre anlamlı farklılıklar gösterdiği tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra medeni durum, eğitim düzeyi ve yaş değişkenlerine göre bir farklılık tespit edilmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel Depresyon, Öğretmen, Okul

Makale Geliş Tarihi: 13.07.2016/ Makale Kabul Tarihi: 06.12.2016

1 Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü Doktora Öğrencisi, e-posta: yenerakman26@gmail.com

2 Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü Doktora Öğrencisi e-posta: konulabasli@gmail.com

The Investigation of Teachers' Perceptions of Depressive School According to Various Variables

Citation/©: Akman, Yener; Abaslı, Könül (2016). *The Investigation of Teachers' Perceptions of Depressive School According to Various Variables*, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 9, Issue 2, December 2016, pp. 1111-1124

Abstract: *The aim of this study is to determine the level of teachers' perceptions of depressive school and to investigate whether there is a significant difference in terms of various variables such as gender, marital status, education level, the type of school and age. The research with quantitative approach was carried out on a working group consisting of 464 teachers in the 2015-2016 academic year. The study data were obtained from "Organizational depression scale" developed by Sezer (2011). In the analysis of the study data, arithmetic average, standard deviation, percentage, t-test, one way analysis of variance (ANOVA) and tukey test were used in SPSS 22.0 program. The reliability of organizational depression scale has been tested with Cronbach's alpha coefficient and also the validity of the scale has been tested with confirmatory factor analysis in LISREL 8.8 program. As a result of the study, the teachers' perception of depressive school were found to be relatively moderate and there are also significant differences in terms of gender and the type of school. In addition there isn't a significant difference according to marital status, education level and age.*

Keywords: *Organizational Depression, Teacher, School.*

I. GİRİŞ

Gittikçe karmaşıklaşan insan hayatı, yaşam koşulları, iş şartları, stres gibi olumsuz durumlar bireyleri psikolojik olarak etkilemektedir. Bireylerde üzüntü, mutsuzluk gibi durumlar depresyon gibi ruhsal sorunların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Depresyon bir ruhsal bozukluk olarak kabul edilmekte ve süreklilik gösteren negatif ruh hali, düşük benlik saygısı ve eğlenceli etkinliklere yönelik ilgi ve istek kaybı ile tanımlanmaktadır (Amerikan Psikiyatri Derneği, 2013: 43). Depresyon, kaygıdan sonra yetişkinlerde en sık görülen ikinci psikiyatrik bozukluk olup çöküntü ve bunalım olarak nitelendirilmektedir (Chima, 2004: 5; Dünya Sağlık Örgütü, 2007: 8, Baltaş ve Baltaş, 1998: 14). Depresyon, belirtileri, şiddeti ve sürekliliği ile hayatı birçok yönden etkileyen bir durum olup, çeşitli nedenleri vardır. Negatif bir duygulanım durumu olarak açıklanan depresyon bireylerin kişisel özelliklerini

ve mesleki işlevlerini olumsuz yönde etkilemektedir (Bektaş, Yazıcı ve Altun, 2013: 128). Bu nedenlerin birçoğu işyerinin eksikliklerinden ve sosyal bağlamdan kaynaklanıyor olabilir (Mausner-Dorsch ve Eaton, 2000: 1765). İşyeri verimliliğini etkileyen depresyonun sonuçları arasında devamsızlık, işten ayrılma, sigara, içki ve uyuşturucu kullanımı ve yorgunluk belirtilebilir (Hackett, 2001).

Son yıllarda çalışanların depresyonun çeşitli belirtilerinden ya da diğer ruhsal hastalıklardan zarar gördüğü belirtilmektedir. İşyerinde büyüyen depresyon algısı ve sonuçları hem işveren hem de çalışanlar için ciddi sonuçlar doğuran bir unsur haline gelmiştir. Günümüzde gerek özel işletmelerde gerekse kamu kuruluşlarında çalışanların ruh sağlığının önemine yönelik çalışmalar dikkati çekmektedir (Chima, 2004: 6). Eğitim örgütlerinin önemli öğelerinden olan öğretmenlerin ruh sağlığı üzerine yapılan çalışmalarda çoğu öğretmenin iş durum algılarından kaynaklanan çeşitli psikolojik, fizyolojik ve davranışsal faktörlerle ilgili korku ve endişe gibi olumsuz duygular yaşadıkları belirtilmektedir (Papastylianou, Kaila ve Polychronopoulos, 2009: 298). Bu psikolojik, fizyolojik ve davranışsal faktörlerin sonuçları depresyon ve benzer ruh hastalıklarına yol açabilir. Ayrıca, depresyonun stresten kaynaklı olarak gelişeceği belirtilebilir.

İnsanlarla yakın ilişki içeren, hızlı karar almayı gerektiren ve alınan kararların insanlar üzerinde önemli ekonomik ve sosyal etkiler bıraktığı bir meslek olarak algılanan öğretmenlik stresli meslekler arasında belirtilebilir (Borg ve Riding, 1991: 264; Gugliemi ve Tatrow, 1998: 71; Jamieson, 2006; Kanada Öğretmenler Federasyonu, 2001: 29; Kyriacou ve Sutcliffe, 1978: 166; Kyriacou, 2001: 28; Manthei ve Gilmore, 1996: 16; McIntyre, 2006: 5; Pines, 2002: 135). Bu çalışmalar tarihsel açıdan irdelendiğinde öğretmenlik mesleği üzerine stres algısının geçmişten günümüze değişmediğini de göstermektedir. Bu durum mesleki stresin günümüzde de devam ettiği şekilde yorumlanabilir. Mesleki stresin, öğretmenlerin fiziki ve ruh sağlığını, iş performansını ve öğrencilerin akademik başarılarını olumsuz etkilemesi de dikkatleri olgunun çözümlenmesine çekmektedir. (Black, 2004: 29).

Alanyazında konuyla ilgili ulusal düzeyde yapılmış çalışmalar incelendiğinde öğretmenlerin yaşadıkları depresyon üzerine yeterince çalışma yapılmadığı söylenebilir. Akman'ın (2015: 462) çalışmasında okul depresyonunun öğretmenlerin iş motivasyonu ve işle bütünleşmesini olumsuz olarak etkilediği tespit edilmiştir. Amerika'da gerçekleştirilen bir araştırmaya göre de öğretmenlerin % 10'undan azı emeklilik yaşına kadar meslekte kalmaktayken (Macdonald, 1999:837), yeni öğretmenlerin yarısında fazlası mesleği ilk beş sene

içerisinde bırakılmaktadır (Smith ve Ingersoll, 2004: 44). Öğretmen depresyonu okulların örgütsel yapısına ve eğitim sisteminin amaçlarına zarar vermektedir. Araştırmacılara göre depresyonun semptomlarında ve tanımlanmasıyla ilişkili mesleki değişkenlerin olduğu aktarılmaktadır (Cotton, 2012: 121).  ney (2016) insanların yaşadıkları depresyonun altında aşırı fedak rlığın yatabileceğini belirtmektedir. Eğitim  rg tleri açısından Türkiye’de toplumun gözünde öğretmenliğin fedak rlık mesleği olarak nitelendirilmesi ve okulların yetersiz imk nlarla sahip olması öğretmenlerin daha fedak rca çalışmasını gerekli kılmaktadır.

alışan depresyonu üzerinde etkili olan kavramlardan birisi de liderlik olabilir. Bu konuda, Smith (2008: 19), iyi liderlik gören çalışanların iş refahında, % 40 oranında daha az endişe, depresyon ve iş stresi belirtileri gösterdiklerini savunmaktadır. Bu doğrultuda etkili liderlik öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeylerini azaltabilir şeklinde bir çıkarımda bulunulabilir. Destekler nitelikte Akman’ın (2016: 637)  ğretmenler üzerine gerçekleştirdiği bir araştırmasında yıkıcı liderlik algısının mesleki tükenmişlik ile pozitif yönlü anlamlı bir ilişki gösterdiği saptanmıştır.

Bazı durumlarda depresyon mesleki değişkenlerden etkilenebilir. Çeşitli araştırmalara göre öğretmenlik mesleğinde işyerinde strese neden olabilecek faktörler; iş baskısı, iş koşulları, rol belirsizlikleri, yönetici baskısı, profesyonel gelişim ve kaynak yetersizliği, meslektaşlar ile zayıf ilişkiler, düşük ücret, olumsuz  ğrenci davranışı, öğrencilerin ebeveynleriyle ilişkiler,  ğretmen beklentileri, iletişim eksikliği ve yönetimin zayıf desteği gibi durumlardır (Kafetsios, 2007: 18; Kyriacou, 2001: 25; Papastylianou ve diğ., 2009: 298; Pithers ve Soden, 1998: 272; Skaalvik ve Skaalvik, 2007: 1060). Ayrıca depresif çalışanların sosyal ve mesleki yetersizlikleri iş verimini olumsuz yönde etkiler ve bu durum örgütte ekonomik bir yük yaratır (Wells, Stewart ve Hays, 1989: 915). Söz konusu olguyu eğitim örgütleri açısından irdelersek, okullarda görev yapan öğretmenlerin depresif bir ruh haline bürünmeleri okulun amaçlarını gerçekleştirme yönünden başarısızlığa yol açabilir ve bunun sonucunda öğrenciler sosyal, kültürel ve eğitimsel açıdan edinmeleri gereken becerileri kazanamayabilir. Ayrıca amaçlara ulaşılamaması yapılan ekonomik yatırımların da zarara uğramasına neden olabilir.

Sağlıklı nesiller yetiştirilmesinde kilit bir rolü olan eğitim kurumlarının ve özellikle okulların önemi yadsınamaz. Bu bağlamda öğretmenlerin ve okulların depresif algılarının belirlenmesi ve gerekli düzenlemelerin yapılması zorunlu görülmektedir. Yerli alan yazın incelendiğinde öğretmenlerin depresif

okul algılarına yönelik az sayıda çalışma ile karşılaşmıştır. Bu kapsamda, çalışmanın yerli alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu doğrultuda, çalışmanın problem cümlesi “Öğretmenlerin depresif okul algıları hangi düzeydedir?” olarak belirlenmiştir. Çalışmanın hipotezleri ise şunlardır;

H₁: Öğretmenlerin depresif okul algıları cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H₂: Öğretmenlerin depresif okul algıları medeni durum değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H₃: Öğretmenlerin depresif okul algıları eğitim düzeyi değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H₄: Öğretmenlerin depresif okul algıları okul türü değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H₅: Öğretmenlerin depresif okul algıları yaş değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

II. YÖNTEM

Yöntem bölümünde araştırmanın modeli, çalışma grubu, veri toplama aracı ve verilerin analizi ile ilgili bilgiler bulunmaktadır.

A. Araştırma Modeli

Bu çalışmada öğretmenlerin depresif okul algılarının görece belirlenmesi amaçlandığından tarama modeli çerçevesinde araştırma yürütülmüştür. Karasar’a (2015: 77) göre tarama modeli, genel tarama modelleri içerisinde yer alan “sadece bir değişkenin incelendiği ya da değişkenlerin tek tek incelendiği bir model” olarak belirtilmektedir.

B. Evren ve Örneklem

Bu çalışmada evren ve örneklem belirlemesi yapılmamıştır. Bu doğrultuda katılımcılar çalışma grubu olarak nitelendirilmektedir. Araştırma verileri 2015-2016 eğitim-öğretim yılı içerisinde Mart, Nisan ve Mayıs aylarında internet ortamında düzenlenen ölçek aracılığıyla katılımcılara e-posta üzerinden gönderilerek ve sosyal paylaşım sitelerinden elde edilerek toplanmıştır. Çalışma grubu 289’u kadın ve 175’i erkek olmak üzere 464 öğretmenden oluşmaktadır. Katılımcıların 114’ü (% 24.6) ilkokul, 241’i (% 51.9) ortaokul ve 109’u (% 23.5) lisede görev yapmaktadır. Ayrıca katılımcılar yaş gruplarına göre incelendiğinde 221’inin (% 47.6) 30 yaş ve altı, 173’ünün (% 37.3) 31-40

yaş arası ve 70'inin de (% 15.1) 41 yaş ve üzerinde oldukları belirlenmiştir. Katılımcıların medeni durumlarına göre ise 254'ü (% 54.7) evli ve 210'u (% 45.3) bekârdır. Katılımcıların çoğunluğunun 354 (% 76.3) lisans mezunu olduğu görülmüşken 110'unun (% 23.7) ise lisansüstü eğitim almış oldukları saptanmıştır.

C. Veri Toplama Aracı

Öğretmenlerin depresif okul algılarının saptanması amacıyla araştırmada kullanılan ölçek Sezer (2011: 46) tarafından geliştirilmiştir. Örgütsel depresyon ölçeği tek boyutlu bir yapı içerisinde 42 maddeden meydana gelmektedir ve beşli likert türünde hazırlanmıştır. Ölçek *hiç katılmıyorum (1)* ile *tamamen katılıyorum (5)* arasında seçeneklerden oluşan 1-5 biçiminde puanlanmaktadır. Öğretmenlerin depresif okul algılarının belirlenmesinde aritmetik ortalamalar yorumlanırken 1.00-1.80 aralığı çok düşük, 1.81-2.60 aralığı düşük, 2.61-3.40 aralığı orta, 3.41-4.20 aralığı yüksek ve 4.21-5.00 aralığı da çok yüksek olarak kabul edilmiştir. Öğretmenler ölçekten en düşük 42 ve en yüksek olarak da 210 puan elde edebilirler. Ölçeğin olumsuz maddeleri ters olarak puanlanmaktadır. Öğretmenlerin ölçekten aldıkları toplam puanın düşüklüğü görece depresif okul algılarının yüksekliğini vurgularken, toplam puan yüksekliği de düşük algıyı belirtmektedir. Örgütsel depresyon ölçeğinin orijinal güvenilirlik katsayısı .94 iken açıkladığı toplam varyans % 38.38 olarak saptanmıştır. Mevcut araştırmada da ölçeğin iç tutarlığı tekrar hesaplanmış ve .96 olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca toplam varyansın % 43.48'ini açıkladığı görülmüştür. Ölçeğin tek boyutlu yapısı ise Lisrel 8.8 programında doğrulayıcı faktör analizi (DFA) ile incelenmiştir. DFA sonucunda uyum iyiliği değerleri; $\chi^2 = 4270.93$; $df = 819$ ($p < .0001$); $\chi^2/sd = 5.21$; AGFI = .73; GFI = .76; NFI = .96; CFI = .97; IFI = .97 ve RMSEA = .08 olarak hesaplanmıştır. Değerlerin düşük olduğu düşünüldüğünden modifikasyon önerileri dikkate alınmış ve D2-D1, D5-D4, D13-D12, D18-D16, D28-D13 VE D41-D38 maddeleri arasında modifikasyon gerçekleştirilmiştir. İkinci DFA sonucunda; $\chi^2 = 2925.33$; $df = 813$ ($p < .0001$); $\chi^2/sd = 3.59$; AGFI = .81; GFI = .84; NFI = .97; CFI = .98; IFI = .98 ve RMSEA = .06 değerleri elde edilmiştir. Modifikasyon sonucunda uyum iyiliği değerlerinde iyileşme görülmüştür. RMSEA değerinin .05 ile .08 arasında olması, ki-kare değerinin serbestlik derecesine oranının 2.00 ile 5.00 arasında olması, AGFI'nin .85, GFI'nin .90, NFI'nin .90 ve CFI'nin da .95 ten yüksek olması modelin iyi uyuma sahip olduğunu göstermektedir (Çelik ve Yılmaz, 2013:39). Değerlendirmeler bir bütün olarak incelendiğinde örgütsel depresyon ölçeği geçerli ve güvenilir bir ölçek olarak kabul edilebilir.

D. Verilerin Analizi

Araştırma veri kümesi öncelikli olarak normal dağılım gösterip göstermediği incelenmiştir. Bu doğrultuda homojenlik ve uç değerler incelenmiş ve bir sorunla karşılaşmamıştır. İlk olarak aritmetik ortalama, yüzde ve standart sapma gibi betimsel analizler yapılmıştır. Ardından normal dağılım gösteren veri kümesinde öğretmenlerin cinsiyet, medeni durum ve eğitim düzeylerine göre depresif okul algılarında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek için t-testi uygulanmıştır. Ayrıca ikiden fazla alt grubu bulunan okul türü ve yaş değişkenlerine göre de algılarının farklılaşıp farklılaşmadığı tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ile sınıanmıştır. ANOVA sonucundan tespit edilen farklılıkların hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için de Post-Hoc testlerinden Tukey testi uygulanmıştır. Farklılıkların anlamlılık düzeyi .05 olarak belirlenmiştir. Değinen analizler SPSS 22.0 programı ile gerçekleştirilmiştir. Ölçeğin yapı geçerliliğini ise Lisrel 8.8 programında DFA ile test edilmiştir.

III. BULGULAR

Çalışma çerçevesinde ilk olarak öğretmenlerin görece depresif okul algıları belirlenmeye çalışılmıştır. Öğretmenlerin depresif okul algıları Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1. Öğretmenlerin depresif okul algılarına ilişkin aritmetik ortalama ve standart sapma verileri

		Ss
Depresif Okul Algısı	2.92	.81

Tablo 1 incelendiğinde öğretmenlerin depresif okul algıları aritmetik ortalaması 2.92 olarak görülmektedir. Bu değere göre öğretmenlerin algıları görece orta düzeydedir. Ölçek incelendiğinde aritmetik ortalaması en yüksek olan maddeler, “Çalışanlarda işe geç kalma çok olur” (=3.90) ve “Çalışanlar öğrencilerin sorunlarını dinlemeye açıktır” (=3.63) olmuştur. Aritmetik ortalaması en düşük olan maddeler ise, “Çalışanlar teşvik edilip ödüllendirilir” (=2.14) ve “Karar almadan önce her düzeydeki çalışanların fikirleri alınır ve değerlendirilir” (=2.32) olmuştur.

Öğretmenlerin depresif okul algılarının cinsiyet, medeni durum ve eğitim düzeyine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini saptamak için t-testi uygulanmıştır. T-testi sonuçları Tablo 2’de gösterilmektedir.

Tablo 2. Öğretmenlerin depresif okul algılarının cinsiyet, medeni durum ve eğitim düzeyine ilişkin t-testi sonuçları

	Gruplar	N		Ss	Sd	t	p*
Cinsiyet	Kadın	289	3.03	.81	462	4.00	.00*
	Erkek	175	2.73	.76			
Medeni durum	Evli	254	2.91	.77		-0.29	.76
	Bek�r	210	2.93	.85			
Eğitim düzeyi	Lisans	354	2.95	.81		1.62	.10
	Lisansüstü	110	2.81	.79			

*p<.05

Tablo 2'ye göre, öğretmenlerin depresif okul algıları cinsiyet yönünden incelendiğinde anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir [$t_{(462)}=4.00$, $p<.05$]. Bu doğrultuda erkek öğretmenler kadın öğretmenlere göre okulu daha depresif bir ortam olarak algılamaktadır. Bu durumda H_1 hipotezi kabul edilmiştir. Ek olarak öğretmenlerin medeni durum [$t_{(462)}=-.29$, $p<.05$] ve eğitim düzeyine [$t_{(462)}=1.62$, $p<.05$] göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmamıştır. Bu durum, anlamlı bir farklılık beklendiğinden H_2 ve H_3 hipotezlerinin reddedilmesiyle sonuçlanmıştır. Ancak lisansüstü eğitim (=2.81) düzeyine sahip öğretmenlerin lisans mezunu (=2.95)  ğretmenlere göre daha yoğun depresif algıya sahip oldukları belirtilebilir.

Öğretmenlerin depresif okul algılarının okul türü ve yaş değişkenlerine göre istatistiki olarak anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için ANOVA testi uygulanmıştır. ANOVA testi sonuçları Tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo 3. Öğretmenlerin depresif okul algılarının okul türü ve yaş değişkenlerine ilişkin ANOVA sonuçları

	Gruplar	N		Ss	Sd	F	p*	Anlamlı fark
Okul türü	İlkokul	114	3.00	.86	2-461	4.95	.00*	İ-L O-L
	Ortaokul	241	2.98	.77				
	Lise	109	2.71	.80				
Yaş	30 ve altı	221	2.90	.82	2-461	.43	.64	
	31-40	173	2.90	.78				
	41 ve üzeri	70	3.00	.82				

*p<.05 İ: İlkokul O: Ortaokul L: Lise

Tablo 3'e göre öğretmenlerin depresif okul algıları okul türüne [$F_{(2-461)}=4.95$;

$p < .05$] göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. Hangi gruplar arasında anlamlı farklılığın olduğunu tespit etmek için Post-Hoc testlerinden Tukey uygulanmıştır. Tukey testine göre, ilkokulda ($=3.00$) ve ortaokulda ($=2.98$) görev yapan öğretmenlerin lisedekilere ($=2.71$) göre daha düşük depresif okul algısına sahip oldukları belirlenmiştir. Bu sonuçla, H_4 hipotezi kabul edilmiştir. Yaş değişkenine göre istatistiki yönden anlamlı bir farklılık saptanmamıştır. Ancak analize göre öğretmenlerin yaşının artması daha az depresif bir algıya sebep olabileceği biçiminde yorumlanabilir. Ancak, anlamlı bir farklılık beklendiğinden H_5 hipotezi reddedilmiştir.

IV. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışma kapsamında öğretmenlerin depresif okul algı düzeyleri ve algılarının cinsiyet, medeni durum, eğitim düzeyi, okul türü ve yaş değişkenlerine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Çalışmanın ilk bulgusu öğretmenlerin depresif okul algılarının görece orta düzeyde ($=2.92$) olduğuna yöneliktir. Akman (2015:462), Aslan, Aslan, Göksoy ve Sağır'ın (2014: 69) ve Bakan, Taşlıyan, Taş ve Aka'nın (2014: 306) yaptığı araştırma bulguları mevcut çalışma bulgularını desteklemektedir. Orta düzeyde de olsa okulu depresif bir ortam olarak algılayan öğretmenlerin çalışma ortamından etkilenerek depresyona yönelik davranışlar içerisinde bulunabileceği düşünülebilir. Depresif bir yapıya sahip olan öğretmenlerin etkili bir davranış sergileyerek okul amaçlarını sağlayacak uygulamaları gerçekleştirebilme ihtimalleri düşük görülebilir. Bu doğrultuda depresif okul algılarının orta düzeyde tespit edilmesi olumsuz bir sonuç olarak kabul edilebilir.

Çalışma bulgularına göre öğretmenlerin depresif okul algıları cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. Erkek öğretmenler kadın öğretmenlere göre okulu daha depresif olarak algılamaktadır. Bu bulgu Aslan ve diğ. (2014: 69) öğretmenler, memurlar ve hizmetliler ve Sağır'ın (2015: 34) öğretmenler üzerine gerçekleştirdikleri araştırma sonuçlarıyla örtüşmektedir. Ancak, Bakan ve diğ. (2014: 307) araştırmalarına göre ise mevcut çalışma bulgularının aksine anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Türkiye'de okulların eğitimsel ve fiziksel eksiklikleri tüm öğretmenlerin motivasyon ve performanslarını olumsuz etkileyebilmektedir. Okullarda özellikle yönetici baskısı ve yetersiz yönetici desteği öğretmen depresyonuna neden olabilir. Prentice ve Carranza (2002: 273), erkeklerin kadınlara göre daha agresif, hırslı ve girişimci olduklarını belirtmektedir. Erkeklere atfedilen bu gibi özellikler zaman zaman okul yöneticileriyle erkek öğretmenler arasında gerek yönetimsel gerekse eğitimsel

konularda sıkıntı yaratabilir. Bu durum aynı zamanda karşılıklı olarak strese ve süreç içerisinde depresyona yol açabilir. Ancak kadınların yapı itibarıyla daha uyumlu ve kabullenici yaklaşımları bu tür çatışmalara girmekten kaçınmalarına hizmet edebilir ve depresif algı düzeylerini düşürebilir.

Bir diğer sonuç, öğretmenlerin medeni durumlarına göre depresif okul algılarının anlamlı olarak farklılaşmadığını göstermektedir. Özellikle evli öğretmenlerin aile yaşantısının getirileri arasında sayılabilecek hoşgörü, sabır, birliktelik ve eşlerin sağlayacağı sosyal destek gibi etmenlerin etkisi ile depresyonla daha etkili baş edebilecekleri düşünülebilir. Ancak çalışma bulgularına göre evli ve bekâr öğretmenlerin depresif okul algıları benzer olarak saptanmıştır.

Çalışma bulgularına göre öğretmenlerin depresif okul algıları eğitim düzeylerine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Ancak lisansüstü eğitim (=2.81) alan öğretmenler lisans mezunlarına (=2.95) göre okulu depresif olarak düşünmektedir. Bu bulgu Sağır'ın (2015: 34) çalışması tarafından desteklenmektedir. Lisansüstü eğitim alan öğretmenlerin depresif algısının yüksek olması, bu öğretmenlerin karşılaştıkları uygulamaları daha eleştirel olarak irdelemelerinden kaynaklı olabilir. Eleştiri özellikle merkeziyetçi yapının hâkim olduğu örgütlerde her zaman istenilen bir yaklaşım olmayabilir. Eleştiri gerek öğretmenlere gerekse idarecilere yönelik olsun çatışmaya yol açabilir ve sonucunda eleştiriye yapana yönelik bir baskı ile karşılaşılabilir. Böylece iş ortamı depresif bir iklime bürünebilir.

Çalışmaya katılan öğretmenlerin okul türüne göre depresif okul algılarının farklılık gösterdiği belirlenmiştir. İlkokul (=3.00) ve ortaokulda (=2.98) görev yapan öğretmenlerin algıları lisede (=2.71) görev yapan öğretmenlere göre daha olumlu gözükmektedir. Diğer bir deyişle lisede görev yapan öğretmenler ilkokul ve ortaokulda görev yapanlara göre daha fazla depresif okul algısına sahiptir. Bu bulguyu Sağır (2015: 35) çalışmasında sadece ilkokul ile lise öğretmenleri arasında anlamlı farklılık tespit ettiğinden mevcut çalışma bulguları kısmen desteklemektedir. Aslan ve diğ. (2014: 69) ise çalışmalarında ise bir farklılık belirlenmemiştir. Türkiye'de ilkokullarda ağırlıklı olarak aynı branştan (sınıf) gelen öğretmenler görev yapmaktadır. Bu durum öğretmenler arasında mesleki açıdan daha paylaşımcı bir yaklaşımı sağlarken aynı zamanda daha yakın bireysel ilişki kurulmasına zemin hazırlayabilir. Özellikle ilkokullarda velilerin okulla daha ilgili olması, daha az öğrenci disiplin sorunları ile karşılaşılması ve okul yöneticilerinin çoğunlukla sınıf öğretmenliğinden gelmesi okul ikliminin daha sağlıklı olmasına hizmet edebilir. Bu doğrultuda ilkokullarda görev yapan öğretmenlerin daha düşük depresif okul algısına

sahip olması beklenebilir. Ancak ortaokullar ve liselerde farklı branşlardan öğretmenlerin bulunması, maddi imkânsızlıklar ve ortaokullarda temel eğitimden ortaöğretime geçiş sınavı (TEOG) ile liselerde yükseköğretime geçiş sınavı (YGS) ve lisans yerleştirme sınavı (LYS) gibi göz önünde olan ciddi sınavlar öğretmenler ve yöneticiler üzerinde ciddi baskılara ve strese neden olabilir. Bu durum ortaokul ve liselerde öğretmenlerin depresif okul algılarını etkileyebilir.

Son olarak çalışmada yaş değişkenine göre anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Ancak öğretmenlerin yaşları ilerledikçe kısmen depresif okul algılarının azaldığına yönelik bir yaklaşım olduğu belirtilebilir. Bu saptamanın altında yatan sebep, daha tecrübeli öğretmenlerin mesleğe uyum sağlamaları ve okullardaki yetersizliklere daha gerçekçi olarak yaklaşmaları olabilir. Bu bulgu Aslan ve diğ. (2014: 69) çalışmasında saptanan yaş arttıkça depresyon artması bulgusu ile çelişmektedir.

Çalışma üzerine genel bir değerlendirme olarak, bu çalışma kamu ilkokul, ortaokul ve liselerinde görev yapmakta olan öğretmenler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonuçları göz önünde bulundurulduğunda bazı öneriler geliştirilebilir. Öncelikli olarak bulgular çerçevesinde, okullardaki depresif algıyı azaltmak için kişiler arası ilişkilerin geliştirilmesi için çeşitli tedbirlerin alınması uygun olacaktır. Bu doğrultuda çalışanların birlikte daha fazla zaman geçirerek karşılıklı sosyal destek, paylaşım ve etkili iletişimin sağlanması, okulları mutlu örgütler haline getirebilir. Ek olarak öğretmenlere stres ile başa çıkma yöntemlerini öğrenmeleri için uzman desteğinde eğitimler ve psikolojik destek verilmesi düşünülebilir. Ayrıca okulların öğretmenler için daha çekici bir çalışma ortamı olması için çaba sarf edilmelidir. Bu amaçla okul yönetimi tarafından öğretmenlerin performanslarını ve bağlılıklarını da olumlu etkileyebilecek içsel ve dışsal motivasyon kaynaklarının sunulması önerilebilir. Son olarak çalışma daha geniş bir örneklem üzerinde özel okulları da içerisine alarak genişletilip karşılaştırmalı bir yapıda tekrarlanabilir. Özellikle yerli alan yazında okul depresyonunun yeterince çalışılmadığı saptandığından daha derinlemesine irdelenebilmesi için nitel ya da karma yöntem ile incelenebilir.

KAYNAKÇA

- AKMAN, Y. (2015). Örgütsel Depresyonun, İş Motivasyonu ve İşle Bütünleşmeyle İlişkisi [Bildiri]. VII. Uluslararası Türkiye Eğitim Araştırmaları Kongresi Bildiri Kitabı. 28-31 Mayıs 2015, (ss. 453-469). Muğla. Muğla Sıtkı Koçma Üniversitesi.
- AKMAN, Y. (2016). Yıkıcı liderlik ile mesleki tükenmişlik arasındaki ilişkinin incelenmesi: Öğretmenler üzerine bir araştırma. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 12(3), 627-653.
- AMERICAN PSYCHIATRIC ASSOCIATION (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed.). Arlington, VA: Author.
- ASLAN, D., Aslan, H., Göksoy, S., & Sağır, M. (2014). Öğretmenlerin ve Yardımcı Personelin Örgütsel Depresyona Maruz Kalma Dereceleri. 9. Ulusal Eğitim Yönetim Kongresi, Bildiri Özeti.
- BALTAŞ, A., & Baltaş, Z. (1998). *Depresyon ve Başa Çıkma Yolları*. İstanbul: Remzi Kitabevi
- BAKAN, İ, Taşlyan, M., Taş, F., & Aka, N. (2014). Örgüt Depresyonu ve İş Tatmini Arasındaki İlişki; Bir Üniversitedeki Akademisyenler Üzerinde Alan Araştırması. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(1), 296-315.
- BEKTAŞ, Ş. Ç., Yazıcı, H., Altun, F. (2013). Öğretmenlerin Kişilik Özellikleri ve Kişisel Sağlık Davranışları ile Depresif Belirtileri Arasındaki İlişkiler. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 17(1), 127-141.
- BLACK, M. (2004). Stroking Stressed-out Teachers. *Educational Digest*, 69(5), 28-32.
- BORG, M. G., Riding, R. J. (1991). Occupational Stress and Satisfaction in Teaching. *British Educational Research Journal*, 17(3). 263-281.
- CHİMA, F. (2004). Depression and the Workplace: Occupational Social Work Development and Intervention. *Employee Assistance Quarterly*, 19(4), 1-18.
- COTTON, T. M. (2012). *A study of the potential influence of school environment, administrative leadership and support, social support, and coping upon the presence of symptoms of teacher depression: implications for educational leaders*. Unpublished doctorate thesis. Clart Atlanta University. USA
- ÇELİK, H. E., Yılmaz, V. (2013). *Yapısal Eşitlik Modellemesi. Temel kavramlar-Uygulamalar-Programlama*. Yenilenmiş 2. Baskı. Anı Yayıncılık. Ankara.
- GUGLIELMİ, R. S., Tatrow, K. (1998). Occupational Stress, Burnout and Health in Teachers: A Methodological and Theoretical Analysis. *Review of Educational Research*, 68(1), 61-99.
- HACKETT, J. T. (2001). *Post 9-11 priority: Mental health care*. Houston Chronicle, Section 1, 5.
- JAMIESON, B. (2006). *State of the teaching profession 2006: Back in the day*. http://professionallyspeaking.oct.ca/september_2006/survey.asp Erişim tarihi : 26.06.2016

- KAFETSİOS, K. (2007). Work-family Conflict and Its Relationship With Job Satisfaction and Psychological Distress: The Role of Affect at Work and Gender. *Hellenic Journal of Psychology*, 4, 15-35.
- KANADA ÖĞRETMENLER FEDERASYONU (2001). *Canadian Teachers' Federation June 2001 workplace survey*. <http://www.ctf-fce.ca/en/press/2001/Workplc.htm>. Erişim tarihi: 26.06.2016.
- KARASAR, N. (2015). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. 28. Baskı, Nobel Yayıncılık.
- KYRİACOUC, C., Sutcliffe, J. (1978). Teacher stress: Prevalence, Sources and Symptoms. *British Journal of Educational Psychology*, 48, 159-167.
- KYRİACOUC, C. (2001). Teacher Stress: Directions for Future Research. *Educational Review*, 53(1), 27-35.
- MACDONALD, D. (1999). Teacher Attrition: A review of Literature. *Teaching and Teacher Education*, 15, 839-848.
- MANTHEİ, R., Gilmore, A. (1996). Teacher Stress in Intermediate Schools. *Educational Research*, 28(1), 3-19.
- MAUSNER-DORSCH, H., Eaton, W. W. (2000). Psychological Work Environment and Depression: Epidemiologic Assessment of the Demand-Control Model. *American Journal of Public Health*, 90(11), 1765-1771.
- MCINTYRE, F. (2006). Ontario Grads Stay with Teaching. *Professionally Speaking*, June, 47-50.
- PAPASTYLİANOUC, A., Kaila, M., Polychronopoulos, M. (2009). Teachers' Burnout, Depression, Role Ambiguity and Conflict. *Social Psychological Education*, 12(3), 295-314.
- PİNES, A. M. (2002). Teacher Burnout: A Psychodynamic Existential Perspective. *Teachers and Teaching: Theory and Practice*, 8, 121-140.
- PİTHERS, R. T., Soden, R. (1998). Scottish and Australian teacher stress and strain: A comparative study. *British Journal of Educational Psychology*, 68, 269-279.
- PRENTİCE, C.C., Carranza, E. (2002). What Women and Men Should Be, Shouldn't Be, Are Allowed To Be and Don't Have to Be: The Contents of Prescriptive Gender Stereotypes. *Psychology of Women Quarterly* 26, 269-281.
- SAĞIR, M. (2015). Öğretmenlerin Örgütsel Depresyon ve Mesleki Tükenmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişki. *Turkish Journal of Education*, 4(3), 29-42.
- SEZER, S. (2011). Örgüt Depresyonu Ölçeği'nin Geliştirilmesi ve Psikometrik Niteliklerinin belirlenmesi. *İş, Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 13(1), 39-50.
- SKAALVİK, E. M., Skaalvik, S. (2009). Teacher Self-efficacy and Teacher Burnout: A study of Relations. *Teaching and Teacher Education*, 26, 1059-1069.
- SMİTH, T., Ingersoll, R. (2004). Reducing Teacher Turnover: What Are the Components of Effective Induction? *American Education Research Journal*, 41, 687-714.

- SMİTH, S. (2008). Leadership's effects on employee health, well-being. *Occupational Hazards*, 70(9), 18-19.
- ÜNEY, R. (2016). *Aşırı fedakarlık depresyona itiyor*. http://www.ntv.com.tr/saglik/asiri-fedakarlik-depresyona-itiyor,jcnCONywgUeg_2R_Ck-8-g?_ref=infinite. Erişim tarihi 25.06.2016.
- WELLS, K. B., Stewart, A., Hays, R. D. (1989). The Functioning and Well-being of Depressed Patients: Results from the Medical Outcomes Study. *Journal of the American Medical Association*, 262(7), 914-919.
- WORLD HEALTH ORGANIZATION (2007). *Ten Statistical Highlights in Global Public Health*. E.T: 01.07.2016. http://www.who.int/whosis/whostat2007_10highlights.pdf

OKUL MÜDÜRLERİNİN DEĞER VE DEĞER KAZANIMINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ*

Pınar DOKTAŞ YEŞİLTAS¹

Ayşe MENTİŞ TAŞ²

Atıf/©: Yeşiltas Doktaş, Pınar; Mentiş Taş, Ayşe (2016). Okul Müdürlerinin Değer ve Değer Kazanımına İlişkin Görüşleri, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 9, Sayı 2, Aralık 2016, ss. 1125-1146

Özet: Bu çalışmanın amacı, ilk ve ortaokullarda görev yapan okul müdürlerinin değer ve değer kazanımına ilişkin görüşlerini belirlemektir. Araştırma betimsel tarama modelinde bir çalışma olup veriler araştırmacı tarafından hazırlanan açık uçlu anket ile elde edilmiştir. Araştırma Şanlıurfa il merkezinde ve merkeze bağlı ilkokul ve ortaokullarda çalışmakta olan 35 okul müdürü üzerinde yürütülmüştür. Verilerin analizinde bir nitel araştırma tekniği olan “betimsel analiz” yöntemi kullanılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre okul müdürlerinin yaşamına yön veren en önemli ilk üç değer “dürüstlük, sevgi ve saygı”dır. Bunların ardından “adalet, hoşgörü ve aileye bağlılık” değerleri gelmektedir. Okul müdürlerinin büyük bir kısmı öğrencilerin değer kazanımlarında ailenin rolünün çok büyük olduğunu, okulun değer kazandırmada aileden sonra geldiğini belirtmişlerdir. Ayrıca değer kazanımında kitle iletişim araçlarının olumsuz yönlerinin daha fazla olduğunu vurgulamışlardır. Okul müdürünün sorumlu olanları yönlendirerek ve rol model olarak değer kazanımına katkı yaptıklarını belirtmişlerdir. Sayıları az da olsa bazı müdürler ise değer kazandırmada okul müdürlerinin etkisi konusunda olumsuz görüş bildirmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Değer, Betimsel Analiz, Değer Kazanımı, Okul Müdür.

Makale Geliş Tarihi: 18.04.2016/ Makale Kabul Tarihi: 28.06.2016

* Bu tez birinci yazarın yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

1 Sınıf Öğretmeni, MEB, e-posta: edessa_edessa63@hotmail.com.

2 Doç. Dr. Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Sınıf Eğitimi Bilim Dalı, e-posta: atas@konya.edu.tr.

School Managers' Remarks On Values And Gaining Values

Citation/©: Yeşiltaş Doktaş, Pınar; Mentiş Taş, Ayşe (2016). School Managers' Remarks On Values And Gaining Values, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 9, Issue 2, December 2016, pp. 1125-1146

Abstract- *The purpose of the present research is defining remarks of school managers, who serve at primary and secondary schools on values and gaining values. The present research employed descriptive survey model, and the data were collected with a questionnaire including open-ended items developed by the researcher. The present research was conducted on 35 school managers, who serve at primary and secondary schools in the provincial centre of Sanlıurfa. Data were analysed in accordance with descriptive analysis method, which is one of the qualitative research techniques. According to the findings obtained in the present research, the most important three values that shape school managers' lives are "honesty, love and respect". These are followed by "justice, tolerance and commitment to family" values. Most of the school managers stated that family played the primary role in students' gaining values, and school plays the second important role after family. Additionally, they emphasized the negative effects of mass communication tools on gaining values. School managers indicated that they contributed to gaining values by guiding the responsible parties, and serving as role models. Even small in numbers, some managers provided negative remarks on the effect of school managers in gaining values.*

Keywords: Value, Descriptive Analysis, Gaining Values, School Manager.

I. GİRİŞ

Değer, bir sosyal grup veya toplumun kendi varlık, birlik, işleyiş ve devamını sağlamak ve sürdürmek için üyelerinin çoğunluğu tarafından doğru ve gerekli oldukları kabul edilen ortak düşünce, amaç, temel ahlaki ilke ya da inançlardır (Kızılcılık ve Erjem, 1994: 99).

Değerler, inançlardır. Ancak tümüyle nesnel, duygulardan arındırılmış fikir niteliği taşımazlar; etkinlik kazandıklarında duygularla içi içe geçerler. Değerler bireyin amaçlarıyla ve bu amaçlara ulaşmada etkili olan davranış biçimleriyle (hak bilirlilik, yardımseverlik gibi) ilişkilidir. Değerler, davranışların, insanların ve olayların seçilmesini ya da değişimini yönlendiren standartlar olarak işlev görürler (Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000:63).

Değerler çoğul kullanıldığında bir toplumun üzerinde hemfikir oldukları

(iyiliği, kötülüğü ve önem derecesi) bir olguyu belirtir. Bireysel anlamda ise, bireyin davranışlarına rehberlik eden temel doğrultuları ifade eder (Welton ve Mallan,1999; Aktaran Akbaş, 2004: 44).

Bireylerin ve toplumların sağlıklı bir temelde buluşmasında önemli bir rol oynayan değer kavramı, aynı zamanda onları ortak bir noktada birleştirerek onlara birlikte yaşama imkanı sağlar. Hiçbir değer bulunmadığı bir durumda düzen ve huzur yerini anarşiye bırakacaktır. Kişinin içinde bulunduğu topluma veya gruba uyum sağlaması için ne tür davranışlarda bulunması gerektiği noktasında kişiye rehberlik eden değer kavramı, bu işleviyle bireylerin daha huzurlu ve mutlu olmasını sağlar (Kumbasar, 2011; Aktaran Karababa, 2015).

Toplumdaki bireylerin değerleri korumasına veya göz ardı etmesine paralel olarak değerler ya zamanla kaybolurlar ya da bir sonraki nesle aktararak yıllarca devam ettirilirlir. Değerlerin yıllarca devam etmesi ve kalıcı olması, onların insanlarca içselleştirilmesine ve genel kabul görmesine bağlıdır (Gudmundsdottir, 1991; Aktaran: Akbaba Altun, 2003: 8).

Toplumsal bütünlük ve huzurun sürdürülebilmesi, ancak toplumdaki değerlerin yeni nesillere aktarılması ile mümkündür. Değerlerden arınmış bir eğitim anlayışı düşünülemez. Bu nedenle, eğitimin hedeflerinden biri de toplumun ortak değerlerini yeni yetişen nesillere aktarmak ve öğretmektir. Toplumsal yaşamda değişen değerlerin yerine uygun olan yeni değerler koyarak değerlerini davranış haline getiren bireyler yetiştirmektir. Çocukların ve gençlerin iyi insan, iyi vatandaş; kendi kendisiyle ve çevresiyle barışık ve uyumlu bireyler olarak yetişmelerine yardımcı olmaktır (Hökekeki, 2010; Aktaran, Ulusoy ve Arslan, 2016: 7).

İyi insan ve iyi vatandaş davranışları sergileyen bireylerin yetiştirilmesi ise bireylere önce ailede sonra da okulda değer eğitimi verilmesi ile gerçekleşebilir. Okullarda uygulanan eğitim programlarının üç hedefi vardır. Bilişsel hedefler, duyuşsal hedefler ve psikomotor hedefler. Böylece bireylerin bilgi, tutum ve değer, beceri kazanmaları sağlanmaya çalışılır. Bireylerin istenilir davranışlar sergileyebilmesi için bu üç hedefinde gerçekleştirilmesi gerekir. Sadece bilgi kazandırma amaç edinilir tutum ve değer boyutu ihmal edilirse bireylerin tam olarak istenilir insan davranışları sergilemesi sağlanamaz. Bu nedenle değerlerin kazandırılmasında etkili bir programın hazırlanmasının yanı sıra hazırlanmış olan programın uygulanması da çok önemlidir.

Değerlerin öğrenilmesi aşamasında sınıfta öğretmenler model olmalı, sınıfta içinde ortak bir sosyal doku oluşturmalı, her öğrenciye sorumluluk verip, onların

ahlaki gelişimlerine katkıda bulunmalı, cesaretlendirip veya cezalandırarak değerler empoze etmeli, öğrencilere karar verme olanağı tanımalı, paylaşım fırsatı vermeli, ortaklaşa çalışmaya teşvik etmeli, tartışma ve paylaşma ortamları oluşturmalıdır (Tyree&Vence, 1997: 12, Aktaran: Dilmaç, 2002: 4).

Öğretmenler model olarak ve temel değerlerle tutarlı davranışları pekiştirerek öğrencilerin okul politikalarını anlamalarına yardım eder. Değerler sadece sınıflarda değil daha geniş bir okul ve buna ait topluluktaki bütün davranışları ve kararları etkiler. Öğrenciler okul topluluğunun üyeleri tarafından onlara sağlanan iyi modelleri gözleyerek temel değerleri benimserler (Refshauge, 2004: 4; Aktaran, Ulusoy ve Dilmaç, 2015: 94).

Okullarda değerlerin öğretiminde en önemli görev şüphesiz ki öğretmenlere düşmektedir. Ancak bu konuda en önemli sorumluluk paylarından biri de programların uygulandığı okullardaki okul müdürlerine aittir. Okul müdürleri öğrencilere rol model olarak, uygun öğrenme ve öğretme ortamı oluşturarak, programların uygulayıcısı olan öğretmenleri bu konuda denetleyerek ve aile ile işbirliği içinde olarak bu sorumluluklarının önemli bir kısmını yerine getirmiş olurlar (Boydak Özcan, 2009; Balyer, 2012; Özden, 2013). Okul müdürlerinin bu görevleri yerine getirmelerinde öğretim lideri rolünün ve değerlere göre yönetim anlayışının da etkisi vardır. Öğretim liderliği, bir anlamda okul yöneticisinin, okulun varlık nedeninin 'öğrencilerin yetişmesini sağlamak' olduğu gerçeğini hatırlamasıdır. Okul da, yöneticisi de, öğretmeni de öğrenmeyi sağlamak için vardır. Öğretim liderliği, okul yöneticisinin asıl yerinin geniş makam odası değil, sınıf ve koridorlar olduğu görüşünü yaygınlaştırmaktadır. Öğretim lideri yönetsel işlerin bir kısmını yardımcılarına devreder. Okuldaki tüm etkinlikleri öğrenme ve öğretme süreçleri üzerinde yoğunlaştırır. (Özden, 2013: 116-117). Bu noktada okul yöneticisinin değerlere göre yönetim anlayışına sahip olması da oldukça önemlidir. Değerlere göre yönetim, örgütlerin performanslarının en üst düzeye çıkarılması amacıyla örgütün değerlere göre, iyi bir şekilde yönetilmesi anlamında kullanılmaktadır. Bu anlamda değerlere göre yönetim özellikle bireyleri güdülemeye, yetenekleri geliştirmeye, sinerji ve yenilikleri desteklemeye odaklanmış bir yönetim şeklidir (Institute of Value Management, 2001; Aktaran: Yılmaz, 2008: 99). Bu anlayışın özünde değerlerin belirlenmesi, ifade edilmesi ve günlük etkinlikler ile bütünleştirilmesi yani yönetimde değerlerin hayata geçirilmesi bulunmaktadır (Balci, 2000; Aktaran: Yılmaz, 2008: 101).

Okul yönetiminde bu derecede büyük bir misyonu yüklenmiş okul müdürlerinin değer ve değer kazanımına ilişkin görüşleri de bir o kadar önemlidir. Bu

noktadan hareketle okul müdürlerinin değer ve değer kazanımına ilişkin görüşlerini belirlemek araştırma konusu olmuştur.

II. AMAÇ

Bu araştırmanın genel amacı okul müdürlerinin değer ve değer kazanımına ilişkin görüşlerini belirlemektir. Bu genel amaç çerçevesinde aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Yaşamınıza yön veren değerler nelerdir?
2. Öğrencilerin değer kazanımında ailelerin rolü nedir?
3. Öğrencilerin değer kazanımında okulun rolü nedir?
4. Öğrencilerde olması gereken başlıca değerler hangileridir?
5. Öğretmenlerin öğrencilerin değer kazanımındaki rolü nedir?
6. Kitle iletişim araçlarının (televizyon, telefon, bilgisayar... vb.) değer kazanımı üzerindeki etkisi nedir?
7. Okul müdürlerinin öğrencilerin okulda değer kazanımındaki rolü nedir?

III. YÖNTEM

A. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma okul müdürlerinin değer ve değer kazanımına ilişkin görüşleri açık uçlu sorularla belirlenmeye çalışıldığı için betimsel tarama modelinde nitel bir araştırmadır.

B. Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu Şanlıurfa merkez ve merkeze bağlı ilkokul ve ortaokullarda müdürlük yapan ve araştırmaya gönüllü olarak katılan 35 okul müdürü oluşturmuştur. Çalışma grubunun oluşturulmasında kolay ulaşılabilir durum örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu örnekleme yöntemi araştırmaya hız ve pratiklik kazandırır. Çünkü bu yöntemde araştırmacı, yakın olan ve erişilmesi kolay olan bir durumu seçer. Kolay ulaşılabilir durum örnekleme, çoğu zaman araştırmacının diğer örnekleme yöntemlerini kullanma olanağının bulunmadığı durumlarda kullanılır (Yıldırım ve Şimşek, 2006: 113).

Kişisel Bilgiler: Araştırmaya katılan okul müdürlerinin 26 'sı (%74,3) erkek 9'u (%25,7) kadın olup araştırmaya katılan erkek okul müdürlerinin sayısı kadın okul müdürlerinin sayısına göre daha fazladır. Araştırmaya katılmış 1-5 yıl hizmet süresi olan 19 (%54,3) ,6-10 yıl hizmet süresi olan 11 (%31,4), 11-15 yıl hizmet süresi olan 2 (%5,7), 16-20 yıl hizmet süresi olan 2 (%5,7) 20 yıl ve üzeri hizmet süresi olan 1(%2,9) okul müdürü bulunmaktadır. Araştırmaya katılan okul müdürlerinin 25'i (%71,4) eğitim fakültesinden, 2'si (%5,7) eğitim enstitüsünden, 8'i (%22,9) diğer okul türlerinden mezun olmuştur.

C. Veri Toplama Aracı

Araştırmanın veri toplama aracı okul müdürlerinin değerler ve değer kazanımına ilişkin görüşlerini saptamaya yönelik hazırlanmış 7 sorudan oluşan anket formudur. Form hazırlanmadan önce değerler ve değerlerle ilgili kavramlara yönelik literatür taraması yapılmış ve konuyla ilgili alt başlıklar oluşturulmuştur. Bu başlıklar okul müdürlerinin yaşamına yön veren değerler, değer kazanımında ailenin, okulun, öğretmenin, okul müdürlerinin rolü, okul müdürlerinin öğrencilerinde bulunmasını istedikleri başlıca değerler ve kitle iletişim araçlarının değer kazanımı üzerindeki etkisi olarak belirlenmiştir. Hazırlanan sorular 2 uzman kişinin görüşüne sunulmuş ve önerileri dikkate alınmıştır. Bu anket formu 2 bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde okul müdürlerinin kişisel bilgilerinin öğrenilmesine yönelik sorular yer almıştır. İkinci bölümde ise araştırma soruları yer almıştır.

D. Verilerin Toplanması

Araştırma verileri Şanlıurfa Valiliğinin izni ile 2014-2015 Öğretim Yılında Şanlıurfa Merkez Eyyübiye, Haliliye, Karaköprü merkez ilçeleri ve merkeze bağlı ilk ve ortaokullarında görev yapan ve araştırmaya gönüllü olarak katılmak isteyen 9 (%25,7) kadın 26 (%74,3) erkek olmak üzere 35 okul müdürünün görüşleri yazılı olarak alınarak elde edilmiştir.

E. Verilerin Analizi

Bu araştırmada okul müdürlerinin görüşleri anket formu ile yazılı olarak alındığı için, verilerin analizinde bir nitel araştırma tekniği olan "betimsel analiz" yöntemi kullanılmıştır.

Betimsel Analiz: Bu yaklaşıma göre, elde edilen veriler, daha önceden belirlenen temalara göre özetlenir ve yorumlanır. Veriler araştırma sorularının ortaya koyduğu temalara göre düzenlenebileceği gibi, görüşme ve gözlem süreçlerinde kullanılan sorular ya da boyutlar dikkate alınarak da sunulabilir. Betimsel analiz, içerik analizine göre daha yüzeyseldir ve daha çok araştırmanın kavramsal yapısının önceden açık biçimde belirlendiği araştırmalarda kullanılır. Bu tür analizde amaç, elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya sunmaktır. Betimsel analizde ,görüşülen ya da gözlenen bireylerin görüşlerini çarpıcı biçimde yansıtmak amacıyla doğrudan alıntılara sık sık yer verilir. (Yıldırım ve Şimşek, 2006: 223-224). Betimsel analizde temele alınan soru ya da konu başlık haline getirilerek, başlığa uygun olan verilerden doğrudan doğruya alıntılar yapılarak analizler ortaya konur (Ekiz, 2009: 75).

Bu araştırmada veri analizine başlamadan önce her bir anket formu 1'den 35'e kadar numaralandırılmıştır. Araştırmaya katılan müdürlerin bir kısmı müdür yetkili öğretmen olduğu için ayrılık sağlamak için anket formları öğretmen 1, öğretmen 2 şeklinde numaralandırılmıştır. Daha sonra okul müdürlerinin her bir araştırma sorusuna verdiği cevaplar tek tek okunup, not edilmiştir. Verilen cevaplar araştırma sorusu başlığı altında sınıflandırılmış, tablolar halinde düzenlenerek sunulmuş ve yorumlanmıştır. Elde edilen veriler araştırma soruları başlığı altında sunulduğu için okul müdürlerinin sorulara verdikleri cevapların hangi sıklıkta tekrar ettiği tablolarda frekans olarak gösterilmiştir. Nitel araştırmada elinde belirli ve önceden saptanmış kategoriler olan araştırmacı, ilgili kategorinin hangi sıklıkta tekrar edildiğini belirtebilir (Yıldırım ve Şimşek, 2006: 244). Nitel araştırmada katılımcılardan doğrudan alıntılara yer vermek ve bunlardan yola çıkarak sonuçları açıklamak geçerlilik için önemli olmaktadır. Bunun için araştırmadan elde edilen verilerden bazıları olduğu gibi verilerle inandırıcılık sağlanmaya çalışılmıştır (Wolcott, 1990, Aktaran: Aktürk vd, 2008).

IV. BULGULAR

Bu bölümde ilk ve ortaokullarda görev yapan okul müdürlerinin değerler ve değer kazanımına ilişkin görüşlerine ait bulgular araştırma soruları dikkate alınarak tablolar halinde sunulmuştur.

Tablo 1. Okul Müdürlerinin Yaşamına Yön Veren Başlıca Değerler

Yaşamınıza Yön Veren Değerler	Frekans(n)	Yaşamınıza Yön Veren Değerler	Frekans(n)
Dürüstlük	17	Kanaatkarlık	1
Sevgi	15	Temizlik	1
Saygı	14	Örf, Adet, Gelenek	1
Adalet	10	Sahip Çıkma	1
Hoşgörü	7	Demokratik Değerler	1
Aileye Bağlılık	6	Hukuki Değerler	1
İnanç	5	Başarılı Olabilme	1
Yardımseverlik	4	Sağlığına Dikkat Etme	1
Güvenirlilik	4	Mutlu Olabilme	1
Güzel Ahlak	4	İnsana Hizmet Etme	1
Sorumluluk	3	Ardında Eser Bırakma	1
Azim-Kararlılık	2	Vicdanlı Olma	1
Empati	2	Merhamet	1
Toplumsal Değerler	2	Tutumluluk	1
Samimiyet	2	Cömertlik	1
Sadakat	2	Misafirperverlik	1
Manevi Değerler	2	Çalışkanlık	1
İyi niyet	2	Etik Değerler	1
Anlayış	1	Mücadele Edebilme	1
Pozitif Düşünme	1	Objektiflik	1
Süreklilik	1	Tutarlılık	1
Bilimsellik	1	Cesaret	1
İletişim Kurabilme	1	Onur	1
TOPLAM	133		

*Bir kişi birden fazla görüş bildirmiştir.

Tablo 1’de görüldüğü gibi okul müdürlerinin yaşamına yön veren başlıca değerlerin başında Dürüstlük, sevgi, saygı, adalet, hoşgörü, aileye bağlılık, inanç ve yardımseverlik gelmektedir.

Tablo 2. Değer Kazandırmada Ailenin Rolü

Ailenin Rolü	Frekans(n)
Eğitim ailede başlar.	16
Ailenin rolü en büyüktür.	8
Değerlerin temeli ailede atılır.	4
Aileler rol model olmalıdır.	4
Aileler değer eğitimi konusunda bilgilendirilmelidir.	3
Değer eğitiminde önce aile sonra okul ve çevre gelir.	3
Temel değerler ailede verilir	2
Aile yetersizdir.	2
Değer eğitiminde öğrenci, öğretmen ve aile işbirliği içinde olmalıdır.	2
Aile tek başına yeterli değildir ama mutlaka değer eğitimine dahil olmalıdır.	1
Aile çocuğun yeteneklerini geliştirmesi için uygun ortam hazırlamalıdır.	1
TOPLAM	60

*Bir kişi birden fazla görüş bildirmiştir.

Tablo 2’ye göre okul müdürlerioldukça büyük oranda değer kazanımında ailenin rolünün çok fazla olduğunu belirtmiştir. Okul müdürlerinin az bir kısmı değer kazanımında öğrenci, öğretmen ve ailenin değer kazanımında işbirliği içinde olması gerektiğini ifade ederken, bazısında ailenin bu konuda yetersiz olduğunu ve bilgilendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Okul müdürlerinin bu konu hakkındaki görüşlerine şu ifadeler örnek verilebilir:

Aile ilk eğitim merkezidir. Ailenin rolü öğrencinin kişilik kazanımında önemli rol oynar. Haliyle öncelikli olarak aile eğitimi ön planda tutulmalıdır (Öğretmen-2).

Öğrencilerin değer kazanımında en başta aile gelir. Bütün davranış kalıplarının şekillendiği ve kodlarının işlendiği bu dönemde ailenin rolü büyüktür (Öğretmen-10).

Aile toplumun temel ögesidir. Değerlerin çoğunun temeli ailede atılır. Ailenin eğitimi olması değer kazanımında büyük önem arz etmektedir. Hayatın diğer aşamaları da bu değerler üzerine inşa edilmektedir (Öğretmen-27).

İnsanın ilk eğitimi ailede başlar. Ailede iyi bir değer eğitimi almış öğrenci her yönüyle örnek bireydir ve model olur. Atalarımız şunu der: “Her ağaç kökünün üzerinde yeşerir.” Ailesi değer yargılarına bağlıysa bu öğrenciye de sirayet eder (Öğretmen-28).

Tablo 3. Öğrencilerin Değer Kazanımında Okulun Rolü

Okulun Rolü	Frekans(n)
Okulun rolü büyüktür.	11
Okul aileden sonra ilk sırada yer alır.	9
Ailede kazandırılan değerler okulda pekiştirilir ve geliştirilir.	8
Okul, aile ve çevre ile işbirliği içinde olmalıdır.	7
Değer kazanımında okuldaki en etkili unsur öğretmendir.	5
Okul değer kazanımı için uygun ortamı sağlarsa etkilidir.	4
Okulun değer kazanımındaki etkisi olumlu ya da olumsuz olabilir.	2
Sadece okulda ve sınırlı bir zaman diliminde değer kazandırılmaz.	1
Okul değer kazandırmada ilk sırada yer alır.	1
Okul bireylerin akademik yaşamında etkilidir, kişilik gelişiminde etkili olamaz.	1
TOPLAM	49

*Bir kişi birden fazla görüş bildirmiştir.

Tablo 3'e göre okul müdürlerinin çoğunluğu okulun değer kazanımında etkisinin büyük olduğu görüşünde birleşirken okulun aileden sonra en etkili unsur olduğunu ifade etmişlerdir. Okulun değer kazanımındaki etkisi konusunda olumsuz düşünen müdürler az da olsa bulunmaktadır.

Okul müdürlerinin bu konu hakkındaki görüşlerine şu ifadeler örnek verilebilir:

Okul öncesi eğitimde ve eğitimin diğer kademelerinde değer kazanımı açısından okulun önemi çok büyüktür. Çocuğun sosyal beceri geliştirmesi, akademik başarısı, dürüstlük, saygılı olma, iletişim, temizlik, nezaket kuralları kavramlarının aileden sonra kazandırıldığı yerdir (Öğretmen-32).

Birçok öğrenci ailede çoğu değeri kazanmamaktadır. Onun için bu eğitim çoğunlukla okulda verilmekte veya eksik değerler okulda kazandırılmaktadır (Öğretmen-3).

Okulun rolü kendini her alanda hissettirir. Arkadaşlık, paylaşma, kendine güven ve en önemlisi sosyalleşmenin olduğu en önemli kurumlar okullardır (Öğretmen-14).

Okul aileden sonra ikincil bir öneme sahiptir. Okul çalışanları(idareciler, öğretmenler, yardımcı hizmetliler...)kazandırılması gereken değerleri uygulamalı olarak öğrencilere kazandırmalıdır (Öğretmen-19).

Değer eğitimi açısından bakıldığında öğretmenin içinde olduğu okul veya arkadaşları daha önemlidir. Doğayı seven, koruyan, sosyal aktiviteleri bol olan okulun öğrencisi de daha çok olumlu tutum ve davranışlarda bulunacaktır (Öğretmen-25).

Ailenin temelini attığı değerlerin kazandırılması ve tamamlanması okul tarafından olmaktadır. Örgün eğitim, bilimsel temellerin doğru istikamette ilerlemesi için vazgeçilmez unsurdur. Toplumumuzun temel değerlerinin öğretildiği alandır (Öğretmen-27).

Tablo 4. Okul Müdürlerinin Öğrencilerinde Bulunmasını İsteddiği Değerler

Değerler	Frekans(n)	Değerler	Frekans(n)
Saygı	23	Planlılık	1
Dürüstlük	22	Empati	1
Sevgi	14	Amaçsallık	1
Çalışkanlık	9	Geçmişine Sahip Çıkma	1
Hoşgörü	8	Özgürlük	1
Sorumluluk	6	Mütevazılık	1
Adalet	6	Kurallara Uyuma	1
Manevi Değerler	6	Bencil Olmama	1
Bağlılık(Dindarlık)			
Güzel Ahlak	5	Tutarlılık	1
Temiz ve Düzenli Olma	5	Demokratik Değerler	1
Yardımsverlik	4	Etkili İletişim	1
Paylaşma	3	Doğa Sevgisi	1
Milli Değerlere Bağlılık	3	Özsaygı	1
Güvenirlilik	3	Misafirperverlik	1
Değişime Açık Olma	3	Duyarlılık	1
Başarılı Olma	3	Bilimsellik	1
İşbirliği Yapabilme	2	Estetik	1
Azim ve Kararlılık	2	Saygınlık	1
Merhamet	2	Cömertlik	1
Özgüven	2	Samimiyet	1
Anlayış	1		
Disiplinli Olma	1		
TOPLAM	155		

*Bir kişi birden fazla görüş bildirmiştir.

Tablo 4’de görüldüğü gibi araştırmaya katılan okul müdürlerinin öğrencilerde bulunmasını istediği başlıca değerler saygı, dürüstlük, sevgi, çalışkanlık, hoşgörü, sorumluluk, adalet ve dindarlık, güzel ahlak, temiz ve düzenli olmalıdır.

Tablo 5. Öğrencilerin Değer Kazanımında Öğretmenlerin Rolü

Öğretmenlerin Rolü	Frekans(n)
Öğretmen rol modelidir.	21
Öğretmen çok önemlidir.	10
Öğretmen yeterli donanıma sahipse değer kazandırabilir.	4
Öğretmen rehberdir.	3
Öğretmen öğrenciye kendini sevdirse değer kazandırabilir.	2
Öğretmen çok etkili değildir, yetersizdir.	2
Öğretmen öğrenciyi ulaşabileceği son değer seviyesine çıkarır.	1
Öğretmen değersizleştirdiği için değer kazandıramaz.	1
Öğretmen değer kazandırmaz, kazanılmış olanları pekiştirir.	1
Değer kazandırmak için öğretmenin aile ile işbirliği içinde olması gerekir.	1
TOPLAM	46

*Bir kişi birden fazla görüş bildirmiştir.

Tablo 5’e göre okul müdürlerinin çoğunluğu öğretmenin rol model olduğu ve değer kazandırmada önemli bir yere sahip olduğu konusunda görüş bildirmişlerdir. Az sayıda okul müdürü, öğretmenin değer kazandırmadaki rolü hakkında olumsuz görüş bildirmiştir.

Okul müdürlerinin bu konu hakkındaki görüşlerine şu ifadeler örnek verilebilir:

Çok çok önemlidir. Gelecek nesil onların elinde şekilleneceği için öğretmen büyük rol oynamaktadır. Bu nedenle öğretmen yetiştiren üniversiteler öğretmenleri donanımlı gönderirse gelecek de o ölçüde güvende olur (Öğretmen-2).

Öğretmenlerin öğrencilere değer kazandırması için özellikle öğretmeni değerli kılmamız lazım. Öğretmenin bu kadar değersiz olduğu bir sistemde öğretmenin değer kazandırması beklenemez (Öğretmen-10).

Öncelikle öğretmenlerin bazı değerlere sahip olması gerekir. İnsan kendisinde olmayan bir değeri başkasından isteyemez, istese de kazandıramaz (Öğretmen-19).

Birincisi öğretmenin öğrencilerin karşısında ağzından çıkan her söze dikkat

etmesi gerekir. İyi de olsa olumsuz da olsa bir öğretmen öğrencinin gözünde yaşı kaç olursa olsun bir modeldir. Sırf her ayın 15'ini bekleyen bir öğretmenin öğrenciye hiçbir faydası olmayacaktır (Öğretmen-25).

Öğrenciler için iki dünya vardır: Öğretmeni olmadan önceki dünyası, öğretmeni tanıdıktan sonraki dünyası. Öğretmenle beraber öğrenci ulaşabileceği son değerler seviyesine çıkar (Öğretmen-26).

Aile bireylerinden önce öğretmen öğrencinin en büyük modelidir. Ailenin yaptırmadığı ya da veremediği birçok güzel davranışı öğretmen vermektedir. Bizim hayatımızda da model olan birkaç öğretmenimiz muhakkak vardır. İz bırakanlar hayatımızda çok önemli bir yer edinmişlerdir. Ve onları daima iyilikle yâd ederiz (Öğretmen-28).

Öğretmenler öğrencilere bu konuda örnek teşkil eden rol modellerdir. Öğrenciler eğer sevgiyle bağlı oldukları bir öğretmene sahiplerse muhakkak öğretmenler de –aile kadar olmasa bile- katkı sağlayabiliyor (Öğretmen-29).

Öğretmenin rolü okulun geneldeki rolünün özel bağlamını ifade eder ve son derece önemlidir. Öğretmeni tornayı kullanan bir ustaya benzetirsek ortaya nasıl bir ürün çıkacağı bu ustanın maharetli ellerine bağlıdır (Öğretmen-32).

Tablo 6. Kitle İletişim Araçlarının Değer Kazandırmadaki Rolü

Kitle İletişim Araçlarının Rolü	Frekans(n)
Olumsuz yönleri daha fazladır.	12
Seçilerek ve kontrollü kullanılmalıdır.	9
Kullanım şekline ve amacına göre olumlu ya da olumsuz etkisi olabilir.	9
Yaşamın her safhasında çok etkilidir.	8
Bu araçlar değer kazandırmaktan çok var olan değerlerin kaybedilmesine neden olmaktadır.	6
Bilinçli olarak kullanılmadığıdır.	3
Sosyal yaşam üzerinde çok etkilidirler.	2
Bilgisayar(intenet) ve televizyon en etkili olanlardır.	2
Kişilik gelişiminde etkisi ailenin ve okulun önüne geçmiştir.	2
Kitle iletişim araçları çok etkili değildir.	1
Kitle iletişim araçlarının verdiği değerlerle kazandırılmak istenen değerler örtüşürse değer kazanımı daha hızlı ve etkili olur.	1
TOPLAM	55

*Bir kişi birden fazla görüş bildirmiştir.

Tablo 6'ya göre okul müdürlerinin çoğunluğu kitle iletişim araçlarının değer eğitimini olumsuz yönde etkilediği görüşündedirler. Bir kısmı etkisinin çok büyük olduğunu savunmuş, bir kısım okul müdürü ise olumsuz tarafları gibi olumlu taraflarının da olduğunu ifade etmiştir.

Okul müdürlerinin bu konu hakkındaki görüşlerine şu ifadeler örnek verilebilir:

Kitle iletişim araçları elbette kullanılacaktır. İçini güzel hasletlerle dolduran yayın yaparsa(millî, manevî, kültürel değerlere... vb. vurgu yaparak).Toplum, gençlik yediden yetmişe düzeler, özümüze döneriz. Aksi halde şiddetin yoğun olduğu ahlaki değerlerden uzak bir gelecek bizi bekler(Öğretmen-2).Televizyon benim gözümde aptal kutusudur. Bu teknolojinin her eve girmesiyle bu teknolojiyi faydalı yönleriyle kullanamayan insanlar değerlerinin arsızca kemirilip yok edilmesine neden olmuşlardır. Bu araçların ülkemizde kontrolsüz bir şekilde yayın yapması yarar sağlamaktan çok zarar vermektedir (Öğretmen-17).

Kitle iletişim araçları değer kazanımı üzerinde etkilidir. Kitle iletişim araçları yayın yapan kişilerin inisiyatifinde olduğundan onların yaymak istediği değerleri kazandırmaya çalışırlar. Eğer kitle iletişim araçlarıyla kazandırılan değerlerle, kazandırılmak istenen değerler birbiriyle örtüşürse değer kazanımı daha hızlı ve etkili olur (Öğretmen-20).

Kitle iletişim araçlarını kullanmak bence anne, baba veya öğretmenlerin denetiminde, kontrolünde olmalıdır. En azından belli bir süreliğine hem öğrenciye yardımcı olmak, rehberlik etmek hem de 21. yy'da bilgisayar, internet...vb .olmadan ilerlemenin mümkün olmayacağını öğrencilere anlatmak gerekir (Öğretmen25).

Teknolojinin kullanımının olumlu yanlarının yanında doğru kullanılmadığı zaman sosyal birçok olumsuz etkisi de olmaktadır. Kontrolsüz kullanılan birçok araç sağlık sorunlarının yanında ekonomik ve sosyal yıkımlara da neden olmaktadır (Öğretmen-27).

Çok büyüktür. Fakat ne yazık ki bu olumlu olması gerekirken günümüzde daha çok olumsuzdur. Kitle iletişim araçları amacına hizmet etmiş olsa çok mükemmel başarılar elde edilebilir. Ne yazık ki bu değerler insanlar tarafından bu amaç dışında, insani değer yargılarından uzak programlarla yönlendirilmektedir. Bu datoplumun değer yargılarından uzaklaşmasına ve yozlaşmasına sebebiyet vermektedir (Öğretmen-28).

Bu araçların yararları da var zararları da. Bu kullanan kişinin bilinçli olup olmamasıyla ilgili bir konu. Çocuğun etrafında olan ve onun örnek aldığı insanlar bu konuda duyarlı ve seçici ise bu araçların faydalı olacağı yadsınamaz bir gerçek. Mesela bilgisayar: Eğer aile bu aracı ihtiyaçları için kullanıp sitelerde seçici olursa, çocuk için de bu konuda titiz davranırsa bilgisayar değer kazanımı için bulunmaz bir nimet olabilir. Fakat tam tersi bir durum söz konusu olursa çocukta istemediğimiz birçok olumsuz davranış kaçınılmaz olarak oluşmaktadır (Öğretmen-29)

Tablo 7. Öğrencilerin Değer Kazanımında Okul Müdürlerinin Rolü

Okul Müdürlerinin Rolü	Frekans(n)
Değer kazanımında sorumlu olanları yönlendirerek etkili olur.	13
Okul müdürleri rol modeldir.	8
Çok fazla etkili değillerdir.	7
Okul müdürleri değer kazandırmada çok önemli bir yere sahiptirler.	5
Okul müdürleri bu konuda liderdir.	5
Okul müdürleri etkili olmak için donanımlı olmalıdır.	3
Etkisi yoktur.	2
Okulda değer kazanımında en önemli rol müdüründür.	1
Öğretmenden daha geri plandadır.	1
Toplumu, çevreyi, aileyi tanıyabildiği ölçüde faydalıdır.	1
Öğrencilere değer kazanımında güven verir ve destek olur.	1
Genelde disiplin etkmek üzere baskı uyguladığından olumsuz yönde etki etmektedir.	1
İdare etmekten sorumlu olduğundan değer kazanımı da dahilideğer şeylere zaman ayıramamaktadır.	1
En masum olan onlardır.	1
TOPLAM	49

*Bir kişi birden fazla görüş bildirmiştir.

Tablo 7'ye göre okul müdürlerinin büyük bir kısmı müdürlerin sorumluları yönlendirmede etkili olduğu görüşündedir. Ancak görüşler incelendiğinde büyük çoğunluğu müdürlerin rol model olduğu ve değer kazandırmada önemli

bir yere sahip olduğunu belirtmiştir. Bir kısmı da okul müdürlerin değer kazandırmadaki rolü hakkında olumsuz fikir beyan etmiştir.

Okul müdürlerinin bu konu hakkındaki görüşlerine şu ifadeler örnek verilebilir:

Okul müdürü öğrencilerin nazarında çok önemli bir yere sahiptir. Müdür güler yüzlü, mesaisine riayet eden, doğru, objektif, çalışkan olmalıdır. Bir okul müdürü okulu kadar müdürdür. Öğrencilerin kişilik kazanımında müdür de rol modeldir (Öğretmen-2).

Okulumuzda değerler eğitimi adı altında bir değerler koridoru oluşturduk. Bu koridorda altı değer belirlenerek oluşturulan panolarda sürekli güncellemeler yaparak etkinlikler, yazı, şiir ve görsel paylaşımlar sunduk. İyi bir yönetici değer eğitimi üzerinden öğrenciler ve diğer çalışanlar üzerinde yoğun bir etki oluşturabilir. Tabi ki “Dudağı çatlayan çöllerde, yağmur olmaya mecbur denizler.” olarak kendilerini görebilirlerse (Öğretmen-17).

Öğrencilerin okulda değer kazanımında okul müdürlerinin rolü tartışmasız büyüktür. Olumlu okul kültürü ve iklimi oluşturmak, öğrencilerin değer kazanımını disiplinize etmek, takip etmek, geliştirmek için sosyal-kültürel faaliyetleri organize etmek bakımından okul müdürünün rolü büyüktür (Öğretmen-20).

Kervanın başında giden biri ya da ordunun bir komutanı veya cemaatin önünde namaz kılan bir imam gibidir bence okul müdürü. Herkes ona bakar, onun yaptıklarına göre davranır. Gece-gündüz odasında yatan, film izleyen bir müdürle okuldaki en ufak bir taşın yer değiştirmesinden dahi haberi olan bir müdür arasında dağlar kadar fark vardır. Aynı şekilde öğretmenler de, öğrenciler de (Öğretmen-25).

Okul müdürleri orkestra şefi gibidir. Rotayı belirleyendir. O yüzden donanımlı olması gerekiyor. Değer kazandırma konusunda öğretmen ve diğer çalışanlarla birlikte birçok değer kazandırabilir (Öğretmen-27).

Biz okul müdürleri olarak öğrenciyle birebir ilişki içine giremiyoruz. Fakat bu durumla doğrudan ilişkili olan kişileri bu konuda bilgilendirerek ve okuldaki ders içi ve ders dışı faaliyetlerimizle alakalı planlamalarda değer kazanımına yer verirken bu konuda önemli katkılarımız olacağını düşünüyorum (Öğretmen-29).

Bir okul müdürü öğrencilerini vatanını seven, millet sevgisiyle büyüyen, insanlara saygılı, dürüst, samimi, çevreye karşı duyarlı, dini inanışları bilen öğrenciler yetiştirdiği zaman görevini yerine getirmiş, rolünü tamamlamış olur

(Öğretmen-33).

Okul müdürleri en az etki eden konumdadır. Çünkü okul müdürleri okulun bakım, onarım, tamirat, ihtiyaç... vb. gibi inşaat işlerinden diğer şeylere zaman ayıramamaktadır. Bu yüzden en masum olan kesim okul müdürleridir (Öğretmen-35).

V. SONUÇ TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre okul müdürlerinin yaşamına yön veren başlıca değerlerin başında dürüstlük, sevgi, saygı, adalet, hoşgörü, aileye bağlılık, inanç ve yardımseverlik gelmektedir. Bu değerler, değerler konusuna ilişkin yapılmış bazı çalışmalarda da (Yılmaz, 2006; Akdemir, 2012; Selvitopu, Bora ve Taş, 2015; Yazar ve Erkuş, 2013; Tay ve diğerleri, 2013; Özcan ve Polat, 2016) öne çıkmıştır. Özellikle dürüstlük, saygı, sevgi, hoşgörü yardımseverlik bireylerde olması, geliştirilmesi istenen değerler arasındadır.

Okul müdürleri oldukça büyük oranda değer kazanımında ailenin rolünün çok büyük olduğunu belirtmiştir. Akdemir (2012) tarafından yapılan araştırmada sınıf öğretmenleri, Yazar ve Erkuş (2013) tarafından yapılan araştırmada okulöncesi öğretmenleri, Yazar (2012), Kurtde, Fidan (2009) tarafından yapılan araştırmada öğretmen adayları, Özcan ve Polat (2016) tarafından yapılan araştırmada öğretim elemanları değer kazanımında en çok ailenin önemli olduğunu ifade etmişlerdir. Bu sonuca dayalı olarak eğitimci olan eğitim kurumlarında çalışan insanların değer kazanımında önceliğin ailede olduğunu düşündükleri söylenebilir. Ancak araştırmaya katılan müdürlerinin bir kısmı ailenin değer kazandırmada tek başına yeterli olmadığını aile ve okul işbirliği içinde olmalı, aileler değer eğitimi konusunda bilgilendirilmelidir görüşünü dile getirmiştir. Yine Yazar (2012) tarafından yapılan araştırmada öğretmen adaylarının bir kısmı aileler eğitilerek bilinçlendirilmeli, aileler değerlerin kazanılmasında okul ile işbirliği içinde olmalı görüşünü ileri sürmüştür. Aynı şekilde Yazar ve Erkuş (2013) tarafından yapılan araştırmada okulöncesi öğretmenleri değer kazandırmada ailelerin yeterli bilince sahip olmamalarını sorun olarak görmüşlerdir. Ailelerin bu konuda bilinçlendirilmesi, okul aile işbirliğinin sağlanması gerektiği belirtilmiştir. Çelenk (2003) tarafından yapılan araştırmada da okul başarısının artması için okul aile işbirliğinin sağlanması gerektiği ifade edilmiştir.

Okul müdürlerinin çoğunluğu okulun değer kazanımında etkisinin büyük olduğunu okulun aileden sonra en etkili unsur olduğunu ifade etmişlerdir.

Okulun değer kazanımındaki etkisi konusunda olumsuz düşünen müdürler az da olsa bulunmaktadır. Cihan (2014)' da yaptığı çalışmada okulların değer kazanımında oldukça önemli olduğunu, büyük bir yer tuttuğunu ifade etmiştir. Kurtdede, Fidan (2009) tarafından yapılan araştırmada öğretmen adayları değer öğretiminin okulun esas görevi olduğunu ifade etmişlerdir. Selvitopu, Bora ve Taş (2015) tarafından yapılan araştırmada velilere göre okul çocuğa değer kazandırmada beklentileri karşılamamaktadır. Okullarda akademik başarı ön planda tutum ve değer kazanımı ikinci plandadır. Bu tespit bu araştırmada çalışma grubunda yer alan az sayıda da olsa okul müdürünün okul öğrencilerin akademik yaşamında etkilidir, kişilik gelişiminde değil görüşünü destekler niteliktedir. Az sayıda da olsa okulun akademik başarıyı öne çıkarması gerektiğini söyleyen müdürler vardır.

Araştırmaya katılan okul müdürlerinin öğrencilerde bulunmasını istediği başlıca değerler saygı, dürüstlük, sevgi, çalışkanlık, hoşgörü, sorumluluktur. Özcan ve Polat (2016) tarafından yapılan araştırmada da öğretim elemanlarının öğrencilerde görmek istediği değerler arasında saygı, dürüstlük, çalışkanlık, sorumluluk ilk sıralarda gelmektedir. Yazar ve Erkuş (2013) tarafından yapılan araştırmada da okulöncesi öğretmenleri okulöncesi dönemde çocuklara kazandırılması gerekli değerler arasında en çok saygı, sevgi, hoşgörü, temizlik yardımlaşma, sorumluluk, dürüstlük, arkadaşlık, paylaşım gibi değerleri öne çıkarmıştır.

Okul müdürlerinin çoğunluğu öğretmenin rol model olduğu ve değer kazandırmada önemli bir yere sahip olduğu konusunda görüş bildirmişlerdir. Az sayıda okul müdürü, öğretmenin değer kazandırmadaki rolü hakkında olumsuz görüş bildirmiştir. Sünbül (1996)'e görede öğretmenler öğrencileri için model rolündedir. Çocuklar özellikle öğretmenlerin rolleriyle özdeşlik kurarak tutum ve değer kazanmaktadır. Meydan ve Bahçe (2010)'dedeğer öğretiminde öğretmenin model olmasının etkili bir yöntem olduğunu belirtmişlerdir. Çetingöz (2015) tarafından yapılan araştırmanın bulgularına göre okul öncesi eğitimi öğretmen adayları değerler eğitiminde öğretmenin önemli bir rolü olduğunu ifade etmişlerdir. Ancak araştırmada değerler eğitiminde öğretmenin üstlendiği role yönelik bilgilerinin geliştirilmesi gerektiği belirlenmiştir. Berkant ve Sürmeli (2013) tarafından yapılan araştırma bulgularına göre öğretmenlere, öğrencilerin duyuşsal özellikleri ve değer eğitiminde uygulanacak yöntem ve tekniklerle ilgili hizmet içi eğitimler verilmeli önerisi getirilmiştir.

Okul müdürlerinin çoğunluğu kitle iletişim araçlarının değer eğitimini olumsuz yönde etkilediği görüşündedirler Bir kısım okul müdürü ise

olumsuz tarafları gibi olumlu taraflarının da olduğunu ifade etmiştir. KurtdedeFidan (2009) 'da öğretmen adaylarının değer öğretimine ilişkin görüşlerini incelediği araştırmada medyanın değer öğretiminde okulun ve öğretmenin etkisini azalttığını belirtmiştir. Yazar(2010) yaptığı araştırmada kitle iletişim araçlarındaki şiddet ve saldırganlık içeren bazı yayınların okulda verilen değerler eğitimi olumsuz etkilediğini belirtmiştir. Medyanın değerler konusunda daha duyarlı olması ve değer eğitimi ile ilgili uygun programlara yer vermesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu konuda eğitim kurumları ile medya kuruluşları arasında işbirliğini geliştirici projeler üretilmelidir görüşüne yer vermiştir. Meydan ve Bahçe(2010)'nin yaptıkları çalışmada da öğretmenlerin bir kısmı televizyon, teknoloji vs. değerlerin yok olmasına sebep olmaktadır görüşünü savunurken bir kısmı da değerlerin aile ve okulda sağlam bir zemine oturtulduğu takdirde olumsuz etkilenmeyeceği görüşünü savunmuşlardır. Yazar (2012) ise yaptığı araştırmada öğretmen adaylarının, kitle iletişim araçlarının değerler üzerinde olumsuz etki yaptığı ve değerlerin yozlaşmasına yol açtığı görüşünde oldukları bulgusuna ulaşmıştır. Öğretmen adaylarının kitle iletişim araçlarının değerlerin topluma kazandırılmasında olumlu ve olumsuz yönleri ile önemli rol oynadığı görüşünde olduklarını söylemiştir. Tokdemir (2007) ve Albayrak (2015)'da yaptığı araştırmada kitle iletişim araçlarının değer kazanımında olumsuz etkileri olduğunu ifade etmiştir. Bu bulgular araştırmanın okul müdürlerinin kitle iletişim araçlarına ilişkin görüşlerini destekler niteliktedir.

Okul müdürlerinin büyük bir kısmı müdürlerin değer kazandırmada sorumluları yönlendirmede etkili olduğunugörüşündedir. Görüşler incelendiğinde araştırmaya katılanların bir kısmı müdürlerin rol model olduğu ve değer kazandırmada önemli bir yere sahip olduğunu belirtirken bir kısmı da okul müdürlerin değer kazandırmadaki rolü hakkında olumsuz fikir beyan etmiştir. Okul müdürlerinin görüşleri dikkatli incelendiğinde değer kazanımında kendilerini geri planda gördükleri söylenebilir. Balyer (2012) çağdaş okul müdürlerinden öğretim lideri, toplum lideri, vizyoner lider, örgütsel mimar, mentor, destekleyici, güvenlik uzmanı, sosyal hizmet uzmanı, değişimin öznesi, denetmen, hukuk uzmanı, zaman yönetici, program geliştirme uzmanı, disiplin figürü ve ekonomist rollerini gerçekleştirmelerinin beklenmekte olduğunu ifade etmiştir. Tüm bu rolleri yerine getirecek olan müdürlerin öğrencilere değer kazandırmada önemli sorumlulukları olduğu söylenebilir. Araştırmaya katılan bazı müdürlerin değer kazanımında müdürlerin rolü hakkında olumsuz görüş bildirmesinin bu noktada çok da doğru bir yaklaşım olmadığı söylenebilir. Boydak Özan (2009) tarafından

yapılan arařtırmada bu dūřūnceyi destekler niteliktedir. Arařtırmada okul yōneticilerinin gōrev yaptıkları okul tūrūne gōre (devlet-ōzel) ōğrencilere deęer kazandırma davranıřları belirlenmeye çalıřılmıřtır. Őzel okul yōneticilerinin devlet okulu yōneticilerine gōre ōğrencilere deęer kazandırmaya iliřkin ōğrenci gōrūřlerinin daha olumsuz olduęu belirlenmiřtir. Arařtırmada deęer kazandırmanın ōğrencilerin bilinçli geliřimlerinde önemli bir yere sahip olduęu özellikle okul yōneticilerinin bu misyonu yūklenmeleri ve okullarında deęer kazandırmaya iliřkin davranıř sergilemeleri örnek olmaları gerektięi ifade edilmiřtir.

Arařtırmadan elde edilen sonuçlar bu konuda yapılmıř dięer arařtırma sonuçlarıyla birbirini destekler niteliktedir. Ancak bu arařtırmaya ۆzellik katan durum okul mūdūrlerinin deęerler konusuna iliřkin gōrūřlerini belirlemeye yōnelik bařka bir arařtırmaya ulařılamamıř olmasıdır. İkinci olarak arařtırmada az sayıda olsa da baēı okul mūdūrlerinin ōğrencilere deęer kazandırma konusunda okul mūdūrlerinin etkili olmadıęı gōrūřüne sahip oldukları sonucu çıkmıřtır. Bu sonuç ōğretimde lider olma ۆzellięi tařıması gereken mūdūr ۆzellikleriyle uyuřmamaktadır (Özden, 2013; Yılmaz, 2008; Balyer, 2012).

Arařtırmadan elde edilen sonuçlara dayalı öneriler gerekçeli olarak řu řekilde ifade edilebilir: Deęer kazandırmada aileler çok önemli bir yere sahiptir. Ancak tūm aileler yūsek bilinç düzeyine sahip olmadıęı için deęer kazanımında ailelerin bilinçlendirilmesi gerekir. Bu konuda okul aile iřbirlięi saęlanmalıdır. Deęer kazandırmada aileden sonra ikinci olarak okul gelmektedir. Okulda da bu gōrev ۆncelikle ōğretmenlerin gōrevidir. Ancak ōğretmenlerin de çocuklara deęer kazandırma yōntemleri konusunda bilgilendirilmesi, bilgilerinin gūncellenmesi gerekmektedir. Kitle iletiřim araçları olumlu ya da olumsuz deęer kazandırma konusunda oldukça etkili araçlardır. Son dōnemde kitle iletiřim araçlarının çocukların deęer kazanmalarını olumsuz yōnde etkiledięine iliřkin gōrūřler artmaktadır. Bu nedenle medya okul iřbirlięinin olduęu projeler hayata geçirilmelidir. Olumlu deęer kazandırma konusunda medya ile iřbirlięi yapılmalıdır. Okul mūdūrleri ōğrencilere deęer kazandırmada sadece aileleri ve ōğretmenleri bař sorumlu olarak gōrmemeli bu konuda kendilerinin de çok aktif olarak çalıřmaları gerektięinin bilincinde olmalıdırlar. Okul mūdūrlerine de okulda deęer kazandırma konusunda kendilerinin nasıl hareket etmesi gerektięi ile ilgili eęitimler verilmelidir.

KAYNAKÇA

- AKBABA ALTUN, Sadegül.(2003). Eğitim Yönetimi ve Değerler.*Değerler Eğitimi Dergisi* 1(1), 7- 18.
- AKBAŞ,Oktay.(2004).Türk Milli Eğitim Sisteminin Duyuşsal Amaçlarının İlköğretim II. Kademedeki Gerçekleşme Derecesinin Değerlendirilmesi.Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi
- AKDEMİR, S. (2012). *Sınıf Öğretmenlerinin Sosyal Bilgiler Programındaki Değerlerle İlgili Görüşleri Ve Bunların Kazandırılmasına İlişkin Uygulamaları*, Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- AKTÜRK,A.O.,ŞAHİN,İ.&SÜNBL, A.M.(2008).Bilgisayar Öğretmen Adaylarının Web Temelli Öğretim Hakkındaki Görüşleri. *VIII. Uluslararası Eğitim Teknolojileri Konferansı*, Eskişehir.
- ALBAYRAK,Fethiye.(2015).İlkokul Sosyal Bilgiler Dersinde Kazandırılan Değerlerle İlgili Sınıf Öğretmenlerinin *Görüşleri*.Yüksek Lisans Tezi.Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.Erzurum.
- BALYER,Aydın.(2012).Çağdaş Okul Müdürlerinin Değişen Rollerini.*Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*,Cilt 13, Sayı 2, Sayfa 75-93.
- BERKANT,Hasan.Güner.,SÜRMEİ, Zehra.(2013).Sosyal Bilgiler Dersindeki Değerleri Kazandırmada Öğretmenlerin Güçlük Yaşama Durumlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 9, Sayı 1, ss.334-348.
- BOYDAKÖZAN,Mukadder.(2009).Öğrenim Görülen Okul Türüne Göre Yöneticilerin Öğrencilere Değer Kazandırma Davranışları. *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları Dergisi*.Cilt 8,Sayı 1,ss55-62.
- CİHAN,Nazlı.(2014). Okullarda Değerler Eğitimi Ve Türkiye'deki Uygulamaya Bir Bakış. *TurkishStudies* ,Volume 9/2 ,p. 429-436.
- ÇELENK, Süleyman. (2003). Okul başarısının ön koşulu: Okul aile dayanışması. *İlköğretim-Online Dergisi*, 2(2), 28-34.
- ÇETİNGÖZ,Duygu.(2015).Okul Öncesi Eğitimi Öğretmen Adaylarının Değerler Eğitimde Öğretmenin Rolüne İlişkin Görüşleri.*Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*,Sayı 3. 33-52.
- DİLMAÇ, Bülent. (2002). İnsanca Değerler Eğitimi. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- EKİZ,Durmuş.(2009).*Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Anı Yayıncılık.2. Baskı. Ankara
- KARABABA,Ali.(2015).*Değer Olgusu*.(İçinde) DİLMAÇ, Bülent ve BİRCAN, Hasan, Hüseyin.(Editörler)(2016) Değer ve Değerler Psikolojisi.Pegem Akademi.2. Baskı. Ankara.
- KIZILÇELİK, Sezgin. ve ERJEM, Yaşar.(1994). *Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü*, Atilla Kitabevi, Ankara.
- KUŞDİL,Ersin.,KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem. (2000). Türk Öğretmenlerinin Değer Yönelimleri ve Schwartz Değer Kuramı. *Türk Psikolojisi Dergisi*, Sayı: 45, 56- 79.
- KURTDEDE FİDAN, Nuray. (2009). Öğretmen adaylarının değer öğretimine ilişkin görüşleri, *Kuramsal Eğitim Bilim*, 2(2), 1-18.

- MEYDAN, Ali. ve BAHÇE, Arzu. (2010). Hayat bilgisi öğretiminde değerlerin kazandırılma düzeylerinin öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 20-37.
- ÖZDEN, Yüksel. (2013). Eğitimde Yeni Değerler. Pegem Akademi.9.Baskı.Ankara.
- ÖZCAN,Ahmet.,POLAT,Seyat.(2016). Öğretim Elemanlarının Öğrencilerde Görmek İsteddiği Değerler.*International Online Journal of EducationalSciences*, 8 (1), 138 – 149.
- SELVİTOPU,Abdullah.,BORA,Veyssel.,TAŞ,Ali.(2015). Ortaöğretim Öğrencilerine Kazandırılması Gereken Değerlere İlişkin Velilerin Okuldan Beklentileri.K. Ü. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 23 (3), 979-994.
- SÜNBÜL, Ali. Murat. (1996). Öğretmen niteliği ve öğretimdeki rolleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 2(1), 597-607.
- TAY,Bayram.,DURMAZ,Fatma.Zehra.,ŞANAL,Müge.(2013). Sosyal Bilgiler Dersi Kapsamında Öğrencilerin Değer ve Değerler Eğitimine İlişkin Görüşleri.*Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*.cilt, 33.sayı,1.67-93.
- TOKDEMİR, Muhammet.Ahmet. (2007). *Tarih Öğretmenlerinin Değerler ve Değerler Eğitimi Hakkındaki Görüşleri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ULUSOY, Kadir., DİLMAÇ, Bülent. (2015).*Değerler Eğitimi*. Pegem Akademi.3.Baskı.Ankara.
- ULUSOY, Kadir. ,ARSLAN, Ali. (2016). *Değerli Bir Kavram Olarak Değer ve Değerler Eğitimi*. (İçinde) TURAN, Refik.,ULUSOY,Kadir (Editörler) (2016) Farklı Yönleriyle Değerler Eğitimi. Pegem Akademi.2. Baskı. Ankara.
- YAZAR, Taha. (2010). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Programında Değerler Eğitiminin Mevcut Durumunun Belirlenmesi ve Öğretmenlere Yönelik Bir Program Modülü Geliştirme*, Doktora Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- YAZAR, Taha. (2012). Öğretmen Adaylarının Değerler Hakkındaki Görüşleri, *Eğitim ve Öğretim Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1.
- YAZAR,Taha.,ERKUŞ,Süreyya.(2013).Okul Öncesi Öğretmenlerinin Okul Öncesi Eğitim Programındaki Değerler Eğitimine İlişkin Görüşlerinin Değerlendirilmesi.*Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim FakültesiDergisi*, 20, 196-211.
- YILDIRIM, Ali. & ŞİMŞEK, Hasan.(2006). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- YILMAZ, Kürşad.(2006). *İlköğretim Okulu Yönetici ve Öğretmenlerine Göre Kamu İlköğretim Okullarında Bireysel ve Örgütsel Değerler ve Okul Yöneticilerinin Okullarını Bu Değerlere Göre Yönetme Durumları*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- YILMAZ, Kürşad. (2008). *Eğitim Yönetiminde Değerler*.Pegem Akademi.1.Baskı.Ankara.

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Yayın İlkeleri

Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (HÜSBED), yılda iki defa (Haziran-Aralık) yayımlanan bilimsel ve hakemli bir dergidir.

Derginin yayın dili Türkçe'dir. Dergi Yayın Kurulu'nun kararı ile diğer dillerde de çalışmalar kabul edilir ve yayımlanabilir.

Dergide telif, çeviri (yazarından ve yayıncı kuruluştan izin alınmak koşuluyla), sadeleştirme, edisyon kritik, kitap-sempozyum değerlendirmeleri vb. çalışmalar yayımlanır.

Dergiye gönderilen yazılar, başka bir yerde yayımlanmamış ya da yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır.

Dergiye gönderilen çalışmalarda, intihalleri ve usulsüz alıntıları engellemek amacıyla web tabanlı bir program kullanılmaktadır. Bu kapsamda yazılımın verdiği benzerlik raporunda kaynakça devre dışı bırakılarak toplam benzerlik miktarının maksimum %20, rapor sonundaki farklı renkle gösterilen her bir eşleşme için benzerlik miktarının ise maksimum % 5 olması gerekmektedir. Bu kriterlere uymayan yazılar düzeltilmek üzere yazara gönderilir.

Yayın ve yazım ilkelerine uyulmadan dergiye ulaştırılan yazılar değerlendirmeye alınmaz.

Dergiye yayımlanmak üzere gönderilen yazılar, editörün/editör yardımcılarının ön incelemesinden sonra Yayın Kurulu tarafından belirlenen konunun uzmanı iki hakeme gönderilir.

Yazının gönderildiği her iki hakemden olumlu rapor gelmesi hâlinde yazının yayımlanıp yayımlanmayacağına veya hangi sayıda yayımlanacağına Dergi Yayın Kurulu karar verir. Hakemlerden birinin olumsuz görüş belirtmesi halinde yazı yayımlanmaz.

Hakemler yazarlardan düzeltme talep ederlerse, hakem raporlarında belirtilen düzeltmelerin yapılması için makale yazarına iade edilir. Düzeltmeler yapıldıktan sonra hakem uyarılarının dikkate alınıp alınmadığı editör/editör yardımcıları tarafından kontrol edilerek son karar verilir.

Yayımlanan yazıların bütün yayın hakları Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisine (HÜSBED) aittir. Yayımlanan yazılardan alıntı yapılması durumunda, kaynak belirtilmesi zorunludur. Yayımlanan yazılardaki düşünceler yazara ait olup, hukuken ve bilim etiği açısından sorumluluk tamamen yazara aittir.

Gönderilen çalışmalar, Hakem Kurulunun değerlendirmesinden sonra yayın sürecine alınır.

Gönderilen makaleler, yayımlansın veya yayımlanmasın iade edilmez. Yazıları yayımlanan yazarlara telif ücreti ödenmez.

Burada belirtilmeyen hususlarda karar yetkisi Dergi Yayın Kuruluna aittir.

Yayımlanması isteğiyle Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'ne göndereceğiniz makale, çeviri, tanıtım ve değerlendirme yazılarınızı, www.sbedergi.hitit.edu.tr/ adresinden Açık Dergi Sistemi'ne ücretsiz üye olarak, kendi hesabınız üzerinden gönderebilirsiniz.

Yazım Kuralları

1- Makalelerin 6.500 kelimeyi geçmeyecek (maksimum 25 sayfa) şekilde sınırlandırılması gerekmektedir.

2- Makalelere 150 kelimeyi geçmeyecek şekilde İngilizce ve Türkçe özeti metnin başına eklenmeli, İngilizce özet verilirken ayrıca makalenin İngilizce tam başlığı da İngilizce özetin üstünde belirtilmelidir. Ayrıca 5 kelimeyi geçmeyecek şekilde anahtar kelimeler hem İngilizce hem de Türkçe olarak ifade edilmelidir.

3- Makale yazarı veya çevirmenin unvanı, görev yaptığı kuruluş ve kendisine ulaşılabilecek olan mail adresi çalışmanın başında yıldızlı dipnotta ifade edilmelidir.

Yazılar, Microsoft Word Programında Yazılmalı ve Sayfa Marjları Şu Şekilde Ayarlanmalıdır:

Kağıt Boyutu	Dikey A4
Üst Kenar Boşluk	5,5 cm
Alt Kenar Boşluk	5,5 cm
Sol Kenar Boşluk	4,5 cm
Sağ Kenar Boşluk	4,5 cm
Yazı tipi	Bookman Old Style
Yazı tipi Stili	Normal
Ana başlık	20 punto/ Büyük Harflerle/ Sola hizalı
Özetler	8 punto / italik
İngilizce Özet Başlığı	10 Punto/ italik / sola hizalı
Boyutu (normal metin)	10 punto
Satır Aralığı	Tam Önce 0 nk, Sonra 6 nk, değer 14 nk Girinti yok.

4- Makalelerde sayfa numarası, üst bilgi ve alt bilgi kullanılmayacaktır

5- Makale içerisindeki “Giriş” kısmı ve Ana Başlıklar “roma rakamıyla” numaralandırılacak ve büyük harflerde olacak;

Alt başlıklar A, B, C, D ... şeklinde devam edecek ve sadece ilk harfleri büyük olacak;

Bir kademe alt başlık var ise 1, 2, 3, 4 ... şeklinde devam edecek ve yine sadece ilk harfleri büyük olacaktır ayrıca başka bir stil uygulanmayacaktır.

6 - Kaynak gösterme konusunda APA sistemi uygulanacaktır.

7- Makale sonunda mutlaka yazıda kullanılan kaynaklar **KAYNAKÇA** başlığı altında ifade edilmeli ve aşağıdaki ilkelere uyulmalıdır.

Kitaplarda:

ATAKAN, Kemal. (2003), *Çevre Sorunları ve Türkiye*, Ankara: Gazi Kitabevi, [Makale sonunda Kaynakça’da bu şekilde yazılmalıdır]

(Atakan, 2003: 20) [Metin içinde bu şekilde yazılmalıdır]

Makalelerde:

NİŞANCI, Murat. (2003), “Hanehalkı Harcamalarının Engel Eğrisi Analizi: 1994 Türkiye Kentsel Kesim Örneği”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, cilt.8, S.23, ss. 155-166. [Makale sonunda Kaynakça’da bu şekilde yazılmalıdır]

(Nişancı, 2003: 158). [Metin içinde bu şekilde yazılmalıdır]

Tezlerde:

BULUT, Erol. (1998), *Turizmin Türkiye Ekonomisindeki Yeri ve Ekonomik Etkileri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara. [Makale sonunda Kaynakça’da bu şekilde yazılmalıdır]

(Bulut, 1998: 13). [Metin içinde bu şekilde yazılmalıdır]

Kongre-Sempozyum Bildirileri:

Gündoğdu, C. (2005). “Pâdişah-Tarîkat şeyhi Mûnasebetleri Açısından Azîz Mahmûd Hüdâyî ve Çağdaşı Abdûlmecid-i Sivâsi” [Bildiri]. H.K. Yılmaz (Ed.). *Azîz Mahmud Hüdâyî Uluslararası Sempozyum Bildirileri, 20-22 Mayıs 2007*, (ss. 179-195). İstanbul: Üsküdar Belediye Başkanlığı. [Makale sonunda Kaynakça’da bu şekilde yazılmalıdır]

(Gündoğdu, 2005: 185). [Metin içinde bu şekilde yazılmalıdır]

İnternet Siteleri:

HAZİNE MÜSTEşARLIğI. (2000), “Aylık İstatistikleri”, (*erişim adresi: <http://www.hazine.gov.tr/yayın.htm>*), (erişim tarihi: 23 Mart 2008). [Makale sonunda Kaynakça’da bu şekilde yazılmalıdır]

(Hazine Müsteşarlığı, 2000). [Metin içinde bu şekilde yazılmalıdır]

HİTİT

ÜNİVERSİTESİ

HİTİT UNIVERSITY

JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES INSTITUTE